

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**1853-1856 KIRIM HARBİ'NİN TÜRK VE RUS
ŞİİRİNDEKİ YANSIMALARI**

SUZAN KIRIMLI ERDEM

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

KASIM 2023

**1853-1856 KIRIM HARBİ'NİN TÜRK VE RUS ŞİİRİNDEKİ
YANSIMALARI**

Suzan KIRIMLI ERDEM

**DOKTORA TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

KASIM 2023

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Suzan KIRIMLI ERDEM
21/11/2023

Doktora Tezi Kabul ve Onay Sayfası

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Programı Suzan Kırımlı Erdem öğrencisi tarafından hazırlanan “1853-1856 Kırım Harbi’nin Türk ve Rus Şiirindeki Yansımaları” Başlıklı tez çalışması 21/11/2023 tarih ve 13.30 saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile DOKTORA TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan : Prof. Dr. Mustafa KURT Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi	☒	☐
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Metin Kayahan ÖZGÜL Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi	☒	☐
Üye : Prof. Dr. Nâzım Hikmet POLAT Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	☒	☐
Üye : Prof. Dr. Nurullah ÇETİN Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi	☒	☐
Üye : Doç. Dr. Tayfun HAYKIR Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	☒	☐

1853-1856 KIRIM HARBİ'NİN TÜRK VE RUS ŞİİRİNDEKİ YANSIMALARI (Doktora Tezi)

Suzan KIRIMLI ERDEM

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Kasım 2023

ÖZET

Osmanlı Devleti ve Rusya tarihinde bir dönüm noktası olan Kırım Harbi'nin (1853 - 1856), Türk ve Rus edebiyatında da önemli yansımaları olmuştur. "Kutsal Mekânlar" meselesini bahane ederek Osmanlı topraklarına saldıran Rusya, başlatmış olduğu savaşı meşrulaştırmak ve kamuoyundan destek alabilmek için Osmanlı Devleti'ne tabi Ortodoks Hristiyanların baskı altında yaşadıklarını ve onları kurtarmak için sefer düzenlediğini beyan ederek dinî ve etnik propagandaya başvurmuştur. Ülke çapında yürütülen bu propaganda daha çok toplumu duygusal olarak en hızlı, en yoğun şekilde etkileyen edebî tür olan şiir vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu zihniyetle üretilen şiirlerin bir kısmı gazete veya dergi gibi süreli yayınlarda yayınlanmış, bazıları ise müstakil kitapçıklar şeklinde basılmıştır. Bu tarihî süreç yaşanırken Türk şairleri de halkı ve askerleri motive edecek, dinî ve vatani duyguları coşturacak, hamasi şiirler yazmışlardır. Ancak Rusya'ya nazaran Osmanlı Devleti'nde basın-yayın imkânları kısıtlı olduğundan bu şiirler sözlü olarak aktarılmış yahut divan, cöng gibi el yazması eserlerde yer almışlardır. Her iki edebiyatın şiirleri incelendiğinde Türk edebiyatında zafernâme veya gazavâtname; Rus edebiyatında ise poema gibi savaşın gidişatını anlatan hacimli eserler yazılmıştır. Bunun yanı sıra her iki tarafın edebiyatında da marşlar, türküler, destanlar, tarih düşürmeler, methiyeler, münacatlar, ağıtlar, satirik şiirler gibi daha kısa manzumeler kaleme alınmıştır. Bu çalışmada her iki edebiyatın söz konusu şiirleri öncelikle olayların kronolojik sıralamasına göre tasnif edilmiş, daha sonra aynı tarihi olaylara Rus ve Türk şairlerinin şiirlere yansıyan bakış açıları ortaya konmuştur. Bunların yanı sıra şiirlerde işlenen konular, kullanılan motifler ve imgeler arasındaki ortak, benzer ve farklı özellikler mukayese edilmiştir.

Bilim Kodu	: 30201
Anahtar Kelimeler	: Kırım Harbi, Harp Edebiyatı, Karşılaştırmalı Edebiyat, Rus şiiri, Türk şiiri, propaganda
Sayfa Adedi	: 480
Tez Danışmanı	: Dr. Öğr. Üyesi. Metin Kayahan ÖZGÜL

REFLECTIONS OF THE CRIMEAN WAR OF 1853-1856 ON TURKISH AND RUSSIAN POETRY

(Ph. D. Thesis)

Suzan KIRIMLI ERDEM

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

November 2023

ABSTRACT

The Crimean War (1853 - 1856), an important milestone in Ottoman Empire and Russian history, also had important reflections on Turkish and Russian literature. Russia, attacking the Ottoman lands by making use of the “Holy Places” issue as an alibi, launched religious and ethnic propaganda in order to legitimize the war that they had started and gain public support by declaring that the Orthodox Christians under the Ottoman Empire rule were living under oppression and that it was organizing a military campaign to rescue them. This propaganda carried out throughout the country was mostly carried out through poetry, which is the literary genre that affects the society most emotionally and most quickly. Some of the poems produced with this mentality were published in periodicals such as newspapers or magazines, while others were published as individual booklets. While this historical process was taking place, Turkish poets had also written heroic poems to motivate the public and soldiers, and to arouse religious and patriotic feelings. However, since the Ottoman Empire had limited press and publication opportunities when compared to Russia, these poems were conveyed orally or included in manuscript works such as “divans” and “jönks” (djonks). When the poems of both literatures are analyzed, it is seen that voluminous works such as ‘zafernâme’ or ‘gazavâtname’ in Turkish Literature, and poems in Russian Literature describing the proceedings of the war were written. In addition, the literature of both sides produced shorter poetry works such as anthems, folk songs, epics, historiographies, eulogies, munajats, elegies and satirical poems. In this study, the relevant poems of both literatures are firstly classified according to the historical chronological order of the events, and then the perspectives of both Russian and Turkish poets on the same historical events reflected in the poems are revealed. In the meantime, the common, similar, and different features between the subjects, motifs and images used in the poems were compared.

Science Code : 30201
Key Words : Crimean War, War Literature, Comparative Literature, Russian poetry, Turkish poetry, propaganda
Page Number : 480
Supervisor : Assist Prof. Metin Kayahan ÖZGÜL

TEŞEKKÜR

Saygıdeğer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Metin Kayahan ÖZGÜL'e gerek tezin yazım aşamasındaki gerekse kaynak teminindeki desteklerinden dolayı çok teşekkür ederim.

Türkiye'de aldığım eğitim boyunca her konuda bana yardımcı olan kıymetli arkadaşlarım Safiye Olgun'a, Meryem Başkurt Sabaz'a, Semiha Erdoğan'a ve Rukiye Çiftçi'ye ayrıca teşekkür ederim.

Türkiye'de eğitim almamı sağlayan ve doktora bursuyla destekleyen Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına teşekkürü bir borç bilirim. Bunun yanı sıra sağladığı burs imkânından dolayı Ayaz Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfına da teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca her zaman beni destekleyen ve yanımda olduklarını hissettiren aileme ve eşim Şahin Erdem'e de minnetimi sunarım.

Suzan KIRIMLI ERDEM
Ankara - Kasım 2023

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
RESİMLERİN LİSTESİ	ix
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

BALKAN CEPHESİ

1.1. Eflak ve Boğdan'ın İşgali	7
1.2. Savaşın İlk Kıvılcımı: İsakçı Çatışması	48
1.3. Kalafat Çıkarması	49
1.4. Olteniçe Muharebesi.....	55
1.5. Çatana Muharebesi	65
1.6. Dobruca'nın İşgali	74
1.7. Silistre Kuşatması.....	86

2. BÖLÜM

SİNOP MUHAREBESİ VE BALTİK CEPHESİ

2.1. Sinop Muharebesi	105
2.2. İngiltere ve Fransa'nın Savaşa Dâhil Olması	125
2.3. 1854-1855 Baltık'taki Çatışmalar	158

3. BÖLÜM

KAFKASYA CEPHESİ

3.1. Şevketil Muharebesi	179
--------------------------------	-----

Sayfa

3.2. Bayındır ve Başgedikler Muharebeleri.....	185
3.3. Ahıska Bozgunu	205
3.4. Kars Kuşatması ve Ruslara Teslimi	212

4. BÖLÜM**KIRIM CEPHESİ**

4.1. Kezlev Çıkarması	241
4.2. Alma Muharebesi ve Balaklava'nın Ele Geçirilmesi	251
4.3. Rusların Kendi Gemilerini Batırmaları	269
4.4. Sivastopol Kuşatması	276
4.5. Sivastopol Kuşatması Esnasında Rus Kara Harekâtları	391
4.6. Paris Antlaşması	401
SONUÇ	423
KAYNAKLAR	431
EKLER.....	449
EK-1. İncelenen Türk Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi	450
EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi.....	460
ÖZGEÇMİŞ	479

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 1.1. İstanbul Sokaklarında Kara Fatma.....	31
Resim 1.2. Kara Fatma'nın Portresi.....	31
Resim 1.3. Olteniçe'de Anıt Mezarı	64
Resim 1.4. Rus Orduları Tuna'yı Geçerken.....	76
Resim 2.1. (Adolphus Slade) Muşavir Paşa.....	106
Resim 2.2. İvan Ayvazovskiy'in Çizdiği Resim.....	111
Resim 2.3. "Sinop. 18 Kasım 1853 Muharebeden Sonraki Gece" Tablosu	115
Resim 2.4. Muharebe Sonrası Sinop Şehrinin Görünümü.....	116
Resim 2.5. Çarın 10 Şubat 1854 Tarihinde Yayımladığı Manifesto.....	127
Resim 2.6. Çarın 15 Nisan 1854 Tarihinde Yayımladığı Manifesto	128
Resim 2.7. Pyotr Boklevskiy'in Karikatürleri	135
Resim 2.8. Pyotr Boklevskiy'in Karikatürleri.	137
Resim 2.9. Pyotr Boklevskiy'in Karikatürleri.	138
Resim 2.10. Pyotr Boklevskiy'in Karikatürü.....	139
Resim 2.11. Rus Şiir Kitabında Lord Palmerston'ın Resmi	140
Resim 2.12. Rus Şiir Kitabında Sir Charles Napier'in Resmi.	170
Resim 3.1. Rusların Ele Geçirdiği <i>Kudretin Habercisi</i> Topu.....	203
Resim 3.2. Bogdan Villevalde'nin "Başgedikler'de Toplar Hücumu" Tablosu.....	204
Resim 3.3. Kars'ın Teslimi Üzerine Çizilmiş Resim.....	238
Resim 3.4. 16 Kasım 1855'te Kars Teslimini Gösteren Resim.	239
Resim 3.5. 16 Kasım 1855'te Kars Kalesi'nin Teslimini Gösteren Resim.	239
Resim 3.6. Kars'ın Tesliminin Haberini Götüren Türk Paşasının Temsili Resim.....	240
Resim 4.1. Kezlev Çıkarması için Varna'dan Ayrılan Müttefik Donanması.	251
Resim 4.2. Dördüncü Tabya'nın İç Bölümü.....	273
Resim 4.3. Gemi Batırma Planı.	276

Resim	Sayfa
Resim 4.4. Karadeniz Donanması'nın Gemilerinin Batırılması.	276
Resim 4.5. <i>Din, Çar, Vatan Uğruna</i> Sloganlı Resim.....	311
Resim 4.6. <i>Din, Çar, Vatan Uğruna</i> Sloganlı Rozet.	312
Resim 4.7. “Rusya İmparatorluğu’nun Yedek Ordusu” Notlu Karikatür.	335
Resim 4.8. Rusya’da Gönüllülerin Kaydını Gösteren Karikatür.	335
Resim 4.9. “Rus Coşkusu. Gönüllüler Alaylarına Katılıyor” Notlu Karikatür.....	336
Resim 4.10. Sivastopol Kuşatması Esnasında Yayımlanan Bir Rus Karikatürü.	355
Resim 4.11. Osmanlı Askerlerini Aşağılan Bir İngiliz Karikatürü.....	355
Resim 4.12. Ömer Paşa Komutasındaki Türk Ordusu’nun Kezlev’e Çıkışı.....	393
Resim 4.13. Selim Paşa’nın Han Cami’deki Mezarı (Kezlev Şehri/Kırım).	397
Resim 4.14. Paris Barış Antlaşması İmzalanırken.....	402

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.y.	adı geçen yer
Akt.	Aktaran
Bkz.	Bakınız
BOA.	Başkanlık Osmanlı Arşivi
C.	cilt
çev.	çeviren
der.	derleyen
Er.	Ermenice
Haz.	Hazırlayan / Hazırlayanlar
Rus.	Rusça
s.	sayfa
St. Petersburg	Sankt Petersburg
vr.	varak

GİRİŞ

İlk modern dünya savaşı hükmünde olan Kırım Harbi (1853 - 1856) hem Türk hem Rus tarihi açısından büyük bir önemi haizdir. Osmanlı Devleti, bu savaşta düşman olarak gördüğü Batı ülkelerinden ilk kez siyasi ve askerî destek almış ve uzun süreden sonra Rusya'ya karşı galip gelmiştir. Boğazları ve Balkanları ele geçirerek bir dünya devleti olma hayalini kuran Rusya, hasta adam gözüyle baktığı Osmanlı Devleti'ne mağlup olmuştur. Bu mağlubiyet, Rusya'yı tam bir iflasa sürükleyen Çar I. Nikolay'ın 30 yıllık istibdat rejimini kısmen ortadan kaldırmış ve yeni reformların hayata geçmesine sebebiyet vermiştir. Bu reformların en önemlisi Rus toplumunun gelişmesini olumsuz etkileyen köylü serfliğinin kaldırılması olmuştur. Kırım Harbi'nin Osmanlı toplumunda da önemli tesirleri olmuştur. Şöyle ki, Avrupa'dan aileleriyle birlikte gelen binlerce batılı asker, bürokrat, doktorun yaşam tarzları özellikle İstanbul'un sosyal ve kültürel hayatına tesir etmiş ve böylece Osmanlı halkı Batı yaşam tarzı ve kültürüyle ilk kez bu kadar yakinen tanışmıştır. Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nu resmî olarak Avrupa devletleri arasına alan Paris Antlaşması'nın imzalanması, o süreçte Batı'nın desteğini sağlamak için Islahat Fermanı'nın kabul edilmesi yine Kırım Harbi neticesinde olmuştur. Ayrıca savaşın basın tarafından başından sonuna kadar takip edilmesi, dünyanın ilk savaş fotoğraflarının çekilmesi, Osmanlı topraklarında telgraf gibi yeni iletişim araçlarının ilk kez kullanılması, modern tüfeklerin, buharlı gemilerin devreye girmesi, askerî amaçlı demiryollarının inşası gibi yenilikler de Kırım Harbi'nin önemli farklılıklarındandır. Tahminen 750 bin askerin yaşamını yitirdiği böylesi bir savaşın edebiyatta da izler bırakması kaçınılmazdır.

Hem Rus hem Türk edebiyatının o dönem yazılmış edebî eserler incelendiğinde savaşla ilgili marşlar, türküler, destanlar, tarih düşürmeler, hicivler, münacatlar, ağıtlar, devleti veya askerî zevatı öven ve eleştiren şiirlere rastlanmaktadır. Türkiye'de 93 Harbi, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı, Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı, II. Dünya

Savaşı gibi yakın dönem savaşlarının Türk edebiyatına yansımaları üzerine müstakil¹ tezler yazılmışken Kırım Savaşı üzerindeki akademik çalışmaların çoğunluğu savaşın tarihî serüveni ile ilgilidir. Rusya’da Kırım Harbi’nin Rus şiirine yansımaları konu alan bir doktora tezi² ve bir antoloji kitabı³ hazırlandığı halde Türkiye’de savaşın Türk şiirine yansımaları üzerine konuyu ana hatlarıyla ele alan birkaç makale⁴ dışında müstakil bir tez hazırlanmamıştır. Hâlbuki Kırım Savaşı, Tanzimat Dönemi Türk şiirine kaynaklık eden ilk savaştır.

Türkiye’de son yıllarda harp edebiyatına ilginin arttığını söylemek mümkündür. 2013 yılında Çankırı, 2014 yılında Sakarya ve 2022 yılında Millî Savunma Üniversitelerinde harp edebiyatı konulu üç sempozyum düzenlenmiştir. 150’den fazla bildirinin sunulduğu bu sempozyumlarda, Kırım Harbi’nin Türk edebiyatındaki yansımaları ile ilgili hiçbir bildirinin bulunmaması dikkat çekicidir.

Kırım Harbi’nin Türk edebiyatına yansımalarının yeterince araştırılmamasının başlıca sebebinin Osmanlı Devleti’nde savaş yıllarında basın ve yayın faaliyetlerinin kısıtlı

¹ Şen, C. (1997). *1897 Osmanlı-Yunan Harbi’nin Türk Edebiyatındaki Akisleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara; Ülgen, E. (1993). *1897 Türk-Yunan Savaşı’nın Türk Şiirindeki Akisleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul; Duman, H. (1991). *Balkan Savaşı Edebiyatımız*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul; Köroğlu, E. (2003). *From Propaganda to National Identity Construction: Turkish Literature and the First World War, 1914-1918*. Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul; Duran, M. (2008). *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri ve Etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya; Güreşir, S.K. (2006). *Edebiyatımızda Sarıkamış Harbi (1914)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul; Altuğ, Z. Ş. (2006). *Türk Tiyatrosunda Kurtuluş Savaşı (1919-1928)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir; Tunç, G. (2011). *Millî Mücadele’nin Türk Romanına Yansıması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara; Kiroğlu, F. (1992). *Mütareke Devri Türk Basınında Millî İztırab ve Millî Mücadele İle İlgili Şiirler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul; Sonsöz, H. (2010). *II. Dünya Savaşı’nın Türk Hikâye ve Romanına Etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul; Eroğlu, Z. (2013). *Tarihe Alternatif Romanlar: İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye Çağ Romanlarında Temsili*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

² Fedyanova, G. V. (2008). *Krimskaya Voyna v Russkoy Poezii*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kolomenskiy Gosudarstvennyy Pedagogičeskiy İnstitut, Kolomna, Rusya.

³ Ratnikov, K. V. (der.) (2011). *Krimskaya Voyna i Russkaya Poeziya: Antologiya Patriotičeskih Stihotvorenij 1853 1856 gg.* Çelyabinsk. *Literaturnaya Stranitsa Kirilla Ratnikova*, (http://ilirik-kvr.narod.ru/krymskaya_vojna_i_russkaya_poeziya.zip, Erişim tarihi: 15.08.2018).

⁴ Çakır, Ö. (2009). “Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatının Kaynaklarından Biri Olarak Harpler I: Kırım Harbi (1853-1856)”. *Turkish Studies*, 4 (2), 1823-1874; Duman, H. H. ve Güreşir, S.K. (2009). “Yeni Türk Edebiyatı’nın Kaynakları: Savaş ve Edebiyat (1828-1911)”. *Turkish Studies*, 4 (1), 29-77; Çakır’ın ayrıca Çanakkale Savaşı ile ilgili önemli çalışması mevcuttur Bkz. Çakır, Ö. (2004). *Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri*. Ankara: AKM;

olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Çünkü Kırım Harbi sonrası yaşanan harplerin edebiyattaki yansımaları süreli yayınlarda kolayca tespit edilebilmektedir. Kırım Harbi sırasında Osmanlı Devleti'nde Türkçe yayın yapan sadece iki gazete çıkmaktaydı. Biri resmî olan *Takvim-i Vekâyi* diğeri yarı resmî *Ceride-i Havadis*'tir. Her iki derginin savaş yıllarındaki nüshaları tarandığında, savaşla ilgili Yusuf Hâlis Efendi'nin şiirleri dışında her hangi bir şiire rastlanmamaktadır.

Oysa Rusya'da savaşın şiire yansımalarını dönemin gazete ve edebî dergilerinde günbegün takip etmek mümkündür. Kırım Harbi'nin cereyan ettiği yıllarda Rusya'da *Severnaya Pçela*, *Moskovskiye Vedomosti* adlı özel gazetelerin yanı sıra *Russkiy Invalid* adlı harp gazetesi de çıkmaktaydı⁵. Ayrıca *Moskvityanin* ve *Sovremennik* adlı edebî dergiler de neşredilmekteydi. Bu süreli yayınların taranması sonucunda birçok savaş konulu şiire ulaşılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ise ilk özel gazetenin, ilk harp gazetesinin ve ilk edebî derginin neşri Kırım Harbi'nden yıllar sonra olmuştur⁶. Toplum içinde süreli yayınların edebiyatın hareketliliği noktasında büyük rol oynadığı muhakkaktır. Rus gazete ve dergiler tarandığında bir taşra şairinin yahut bir köylünün hatta bir lise öğrencisinin savaşla ilgili yazdığı şiire rastlamak mümkündür. Bu sebeple her iki edebiyatın Kırım Harbi ile ilgili ortaya koyduğu ürünler mukayese edildiğinde Rus edebiyatında Türk edebiyatına nazaran sayıca çok daha fazla manzume yazıldığı görülmektedir. Bu farklılığının oluşmasında Osmanlı Devleti'nde basının yetersiz oluşunun dışında başka nedenler de vardır. Şöyle ki, Çarlık Rusya'nın harp esnasında edebiyatı, bilhassa şiiri propaganda aracı olarak kullanması Osmanlı'ya nazaran⁷ çok öncelere dayanmaktadır. Rusya'nın bu propaganda stratejisini geçmişten gelen emperyal ihtiraslarına dayandırmak mümkündür. Deniz ticaretini elde etmek amaçlı sıcak denizlere inme politikasını benimseyen Rus çarları, Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu Karadeniz ve Boğazları ele geçirmeleri gerektiğinin farkındaydılar. Osmanlı topraklarına yönelik saldırıları meşrulaştırmak için öncelikle kendi askerlerini ve halkını motive etmeleri gerekmektedir. Bu nedenle ideolojiye dayanan propagandaya ihtiyaç

⁵ Adı geçen gazetelerin yanı sıra 1838 yılında Rus devletinin almış olduğu bir karara istinaden her gübriyada (Rusya'da idari bölüm) devletin kanun ve kararlarını halka ulaştırmak amacıyla birer gazete çıkarılmasına karar alınmıştı. Tespit ettiğimiz kadarıyla Kırım Harbi yıllarında bu tarz gazetelerin sayısı 41 idi.

⁶ Osmanlı Devleti'nde ilk özel gazete olan *Tercüman-ı Ahval* 1860'ta, ilk ordu gazetesi *Ceride-i Askeriye* 1864'te, ilk edebî dergi olan *Hazine-i Evrak* ise 1881 yılında yayına başlamıştır.

⁷ Erol Köroğlu, Birinci Dünya Savaşı'nda dahi Türk edebiyatının devletin propaganda taleplerine yeterince cevap vermediğini belirtmektedir. Bkz. Köroğlu, E. (2004). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918): Propagandanan Millî Kimlik İnşasına*. İstanbul: İletişim, 415.

duydular. Nitekim “Moskova Üçüncü Roma” gibi Rus milliyetçiliğine dayanan siyasi ideolojinin yanı sıra “Osmanlı Devleti’nin boyunduruğu altında yaşayan zavallı Hristiyanları ve Slavları kurtarma” propagandası da bu amaçla ortaya atılmıştır. Bu propagandada kullanılan araçlardan biri de şiirdir. Çünkü şiir, diğer edebî türlere nazaran daha kısa ve insanı duygusal olarak daha hızlı etkileyebilme gücüne sahiptir. Bu nedenle Kırım Harbi yıllarında devlet destekli yüzlerce propaganda şiiri yazılmıştır. Osmanlı Devleti’nin ise Kırım Harbi’ndeki esas amacı işgal edilmiş topraklarından düşmanı kovmaktır. Osmanlı kamuoyu zaten Rusya’nın saldırgan tavırlarından dolayı savaş taraftarıydı. İstanbul’da bir grup âlim; devlete, Rusya’ya karşı cihat ilân edilmesi gerektiğini bildiren bir arzuhal sunmuş, savaş taraftarı 60 bin imza toplanmış, ayrıca savaşı ilân etmekte ihtiyatlı davrandığı iddiasıyla devlete karşı gösteriler dahi düzenlenmişti⁸. Dolayısıyla Osmanlı Devleti’nde kamuoyunun Rusya’ya tepkili olması ve savaşı desteklemelerinden dolayı programlı bir propagandaya ihtiyaç olmadığı anlaşılmaktadır. Savunma pozisyonunda olan Osmanlı askeri zaten gaza ve şehadet ruhuyla savaşa hazırды. O nedenle Osmanlı Devleti’nde Kırım Harbi yıllarında Rusya’daki devlet destekli propaganda nitelikli şiirlere rastlanmamaktadır. Ancak bu savaşın kanlı muharebelerini, Osmanlı askerinin cengâverliğini anlatan, düşmana karşı nefretini dillendiren, dinî ve millî bir ruhla yazılmış şiirlerin olmadığı anlamına gelmez.

Bu çalışmada; Türk ve Rus edebiyatında tespit edilmiş Kırım Harbi konulu şiirler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İncelenmiş şiirler savaştaki olayların kronolojik akışına göre tasnif edilmiş ve aynı tarihî olaya karşı Rus ve Türk şairlerinin duygu, düşünce ve bakış açıları mukayese edilmiştir. Ayrıca şiirlerde işlenen konular, kullanılan motifler ve imgeler arasındaki benzer ve farklı özellikler karşılaştırılmıştır.

Tez çalışmasına başlarken öncelikle, Türkiye’de ve Rusya’da konuyla ilgili daha önce neşredilmiş akademik çalışmalar taranmıştır. Türkiye’de Kırım Harbi’nin edebiyata yansması ile ilgili mevcut çalışmaların ekseriyeti şiirlerin Osmanlı alfabesinden Latin alfabesine aktarılması şeklindedir. Bunun dışında Ömer Çakır’ın 2009 yılında yayımladığı *Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatının Kaynaklarından Biri Olarak Harpler 1: Kırım Harbi (1853-1856)*⁹ adlı makalesi, önceki çalışmalardan farklı olup bir bibliyografya niteliğindedir. Çakır, o güne kadar Kırım Harbi ile ilgili tespit edilmiş edebî eserleri tür açısından tasnif

⁸ Badem, C. (2017). *Kırım Savaşı ve Osmanlılar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür, 86; Salih Hayrî (1988). *Kırım Zafernâmesi: Hayrâbât* (Haz. N. Birinci). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 55-56.

⁹ Çakır, a.g.m., 1823-1874.

etmiştir. Türkiye’de harp edebiyatı üzerine çalışmalar yapan Harun Duman, yakın dönemde kaleme aldığı *Türk Savaş Edebiyatı* adlı kitabında Kırım Harbi’nin Türk edebiyatındaki yansımalarına yüzeysel değinerek sadece altı sayfa ayırmıştır¹⁰. Ayrıca Hasan Ulucutsoy, *Türk Savaş Edebiyatı ve Propaganda (1828-1912)* adlı doktora tezinde¹¹ Kırım Harbi’ne ait bazı destanları ve Yusuf Hâlis Efendi’nin şiirlerini propaganda bakış açısıyla tahlil etmiştir.

Rusya’da ise Kırım Harbi’nin Rus şiirine yansması ile ilgili Galina Fedyanova’nın *Krımskaya Voyna v Russkoy Poezii 1850-h Godov*¹² (1850’li yıllar Rus Şiirinde Kırım Savaşı) adlı doktora tezi ve Kirill Ratnikov’un *Krımskaya Voyna i Russkaya Poeziya*¹³ (Kırım Savaşı ve Rus Şiiri) adlı elektronik olarak hazırlanmış antoloji kitabı önemli çalışmalardır. Fedyanova çalışmasında daha çok tanınmış şairler tarafından yazılmış şiirleri kahramanlık ve yurtseverlik bakış açısıyla yorumlamıştır.

Diğer taraftan Türkiye’de Kezban Acar tarafından yazılmış *Kırım Savaşı (1853-56) Döneminde Propaganda: Rus Popüler Kültüründe Savaş ve Düşman İmgesi*¹⁴ adlı makalesi savaş esnasında Rusya’nın yürüttüğü propagandayı ele alan bir çalışmadır. Makalede savaş esnasında çizilmiş resimler, birkaç şiir ve hikâye propaganda açısından incelenmiştir.

Söz konusu çalışmaların incelenmesi neticesinde Kırım Harbi ile ilgili daha önce tespit edilmiş manzumelerin bibliyografyası hazırlandı. Ardından daha fazla malzemeye ulaşmak için her iki ülkenin kütüphanelerindeki dönemin süreli yayınları ve şiir kitapları tarandı. Bu tarama sonucunda Rusya Devlet Kütüphanesinde savaş yıllarında yayınlanmış savaş konulu 41 şiir kitapçığına ulaşıldı. Türkiye Cumhuriyeti Millî Kütüphanesindeki cönkler taranarak Kırım Harbi konulu destanlara ulaşıldı. Bunların arasında ilk kez bu çalışmada kullanılan, Ermeni âşıklarının Sivastopol Kalesi’nin düşmesi ile ilgili söyledikleri şiirlere de yer verilmiştir. Yine Kırım Harbi yıllarında yaşamış Türk şairlerinin listesi çıkarılarak divanları

¹⁰ Duman, H. H. (2019). *Türk Savaş Edebiyatı*. İstanbul: DUYAP, 126-131.

¹¹ Ulucutsoy, H. (2019). *Türk Savaş Edebiyatı ve Propaganda (1828-1912)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

¹² Fedyanova, a.g.e.

¹³ Ratnikov, a.g.e.

¹⁴ Acar, K. (2019). “Kırım Savaşı (1853-56) Döneminde Propaganda: Rus Popüler Kültüründe Savaş ve Düşman İmgesi”. *Bilgi*, (88), 113-136

incelendi. İnceleme sonucunda birçok divan şairinin de Kırım Harbi ile ilgili şiirler kaleme aldığı tespit edilmiştir.

Çalışmada Türk şairlerine ait 66 şiir ve toplam 6943 beyitten müteşekkil üç mesnevi incelenmiştir. Rus edebiyatından ise 139 şiir Türkçeye tercüme edilerek tahlil edilmiştir. Şiirin özel yapıya sahip olması, kendine has bir dilinin olması, içerisinde kültürle ilgili deyim ve ifadelerle, farklı imgelere yer verilmesi ve en önemlisi kendine özgü bir estetiğinin olması sebebiyle tercüme edilmesi en zor edebî tür olarak kabul edilmektedir. Çalışmada Rus şiirlerinin çeviri stratejisi belirlenirken en çok dikkat edilen husus eşdeğerlilik prensibine sadık kalabilmek olmuştur. Ancak iki dil arasındaki sentaks ve semantik farklılıklardan dolayı zorunlu olarak çeviri işlemi sırasında birtakım değişiklikler, uyarlamalar ve eklemeler yapılmıştır. Rusça şiirlerin Türkçe tercümelerinde şiir sanatının ritmik unsurlarına ve ahengine de önem verilmiştir.

Abdülhak Hamit Tarhan'ın 1881 yılında ve Afanasiy Afanasyeviç Fet'in 1887 yılında yazdığı iki şiir hariç, tezde incelenen tüm şiirler Kırım Harbi'nin yaşandığı 1853-1856 yılları arasında yazılmıştır.

Şiirler öncelikle cephelere göre tasnif edilmiş olup daha sonra cephelerde meydana gelen muharebeler, çatışmalar, baskınlar, çıkarmalar, kuşatmalar gibi özelliklerine göre ayrıntılandırılmıştır. Çalışmanın içindekiler kısmı bu tasnife göre tanzim edilmiştir.

Harp edebiyatı ve harp tarihi birbirinden beslenen iki bilim dalıdır. Çalışmamızda savaşta gerçekleşmiş olaylarla ilgili tarihî bilgiler aktarılırken hem Türk hem Rus tarih kaynaklarından istifade edilmiş, böylece her iki tarafın muharebelere olan bakış açıları mukayeseli olarak sunulmuştur.

Çalışmamızın ileride yapılacak harp edebiyatı ve karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarına katkı sağlayacağını umuyoruz.

1. BÖLÜM

BALKAN CEPHESİ

1.1. Eflak ve Boğdan'ın İşgali

1828-1829 yılları arasındaki Osmanlı-Rus Harbi'nde Rus ordusunun Edirne'ye kadar gelmesi, ardından 1833 yılındaki Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan yardım istemesi gibi hadiseler, Ruslarda Osmanlı Devleti'nin iyice zayıfladığı intibasını uyandırmıştır. Nitekim Çar I. Nikolay, 1844 yılında İngiltere ziyareti esnasında, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Aberdeen'e “Türkiye tıpkı ölüm döşeginde yatan bir hastaya benzemektedir. Biz onun hayatta kalabilmesi için yardım etmek istesek de bunu başaramayız. O ölecektir ve ölmelidir de. Böylesi bir kritik anda ordularımı yürütmeye mecbur olacağımı şimdiden görebiliyorum...”¹⁵ ifadesini kullanmıştır.

Çar, bu görüşmeden kısa bir müddet sonra Petersburg'daki İngiliz sefirine Osmanlı topraklarının Rusya ile İngiltere arasında paylaşılmasını teklif etmiştir. 1852 yılında yapılan bu teklife göre, İngilizler Mısır ve Girit'e sahip olacak, Rusya ise Sırbistan, Bulgaristan ve Balkanların yanı sıra İstanbul'u işgal edecektir¹⁶. Rusya, İngiltere'nin bu teklife karşı çıkması üzerine tek başına hareket etmeye karar vermiş ve bunun için de Kudüs'teki “Mukaddes Mekânlar” meselesini bahane etmiştir¹⁷.

Mukaddes mekânlar, Kudüs'te Hz. İsa'nın doğup büyüdüğü, Hristiyanlık dinini ilk yaydığı ve nihayet öldürüldüğü yerlerdir. Burada bulunan çeşitli anıt ve kiliselerin yönetimi, korunması ve onarılması gibi hususlar, eskiden beri Ortodokslarla Katolikler arasında tartışma konusu olmuştur¹⁸. Nitekim bu tartışma, Kırım Harbi öncesinde de yaşanmıştır. Beytullahim'deki Büyük Kilise'nin anahtarının kimde olacağı, Hz. İsa'nın doğduğu mağaranın bakımının kimler tarafından yapılacağı konularındaki anlaşmazlıklar diplomatik krizlere sebep olmuştur¹⁹. Osmanlı Devleti bu sorunları çözmeye çalışsa da başarılı

¹⁵ Tarle, E. V. (2005a). *Krımskaya Voyna* (C. 1). Moskova: AST, 101-102.

¹⁶ Gürel, T. A. (1935). *1853-55 Türk-Rus ve Müttefiklerin Kırım Savaşı*. İstanbul: Askerî Matbaa, 4; Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 151-152;

Karal, E. Z. (2007). *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*. (Sekizinci baskı, C. 5). Ankara: Türk Tarih Kurumu, 221-222.

¹⁷ Karal, *a.g.e.*, 222-223.

¹⁸ Karal, *a.g.e.*, 222.

¹⁹ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 140.

olamamıştır. Zira Katolikler Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde kendilerine verilen hakları; Ortodokslar ise Küçük Kaynarca Antlaşması'na (1774) dayalı hakları talep etmişlerdi. Bu meseleyi Hristiyanlar kendi aralarında çözemeyince Osmanlı Devleti bir ferman yayımlayarak kilisenin anahtarını Katoliklere vermiş, Ortodokslara ise tüm haklarının garanti edildiğini bildirmişti²⁰.

Rus çarının Osmanlı topraklarına müdahale etmek için beklediği fırsat böylece doğmuş oldu. Esasen son derece gereksiz ve sunî olan, hatta her iki mezhebin önemli din adamlarının dahi kayıtsız kaldığı²¹ bu anlaşmazlık Rusya tarafından kriz çıkarmak için bahane edildi. Rusya, Osmanlı Devleti'nin bu kararını protesto etmek ve tepkilerini bildirmek için denizcilik bakanı ve Finlandiya genel valisi olan Prens Aleksandr Menşikov'u İstanbul'a gönderdi²².

Menşikov, büyük bir savaş gemisiyle İstanbul'a geldiğinde binlerce Ortodoks tarafından karşılandı. Prens, Osmanlı idarecilerinden Ortodoksların mukaddes mekânlarla ilgili taleplerinin kabul edilmesini istedi. Bunun üzerine Fransız ve Rus taraflarının da katıldığı görüşmeler yapıldı ve nihayet anlaşma sağlandı. Rus tarafı bununla birlikte Osmanlı topraklarında yaşayan ve nüfusu on iki milyonu bulan Ortodoksların Rusya tarafından himaye edileceğine dair teminat ve senet istedi. Bu talebin reddedilmesi üzerine iki ülke arasında münasebetler kesildi ve Menşikov İstanbul'dan ayrıldı²³.

Prens Menşikov diplomatik krizler bırakarak döndükten sonra, Rus tarafı 31 Mayıs 1853'te Osmanlı Devleti'ne yine bir ultimatom vererek aynı talepleri tekrar etti. Türk tarafından gelen ret cevabı üzerine Çar I. Nikolay, Eflâk ve Boğdan'ı işgal etmeye karar verdi²⁴. Çar, hem halkın gücünü arkasına almak hem de Avrupa kamuoyundan gelecek olan tepkileri bastırmak amacıyla, bu işgalin Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmak veya onların

²⁰ Badem, *a.g.e.*, 62-63.

²¹ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 140.

²² Karal, *a.g.e.*, 227.

²³ Karal, *a.g.e.*, 228-230.

²⁴ Keleş, E. (2009). *Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 80-81.

toprak bütünlüğünü tehdit etmek maksadı taşımadığını, isteklerinin kabul edilmesi için yapılmış geçici bir tedbir olduğunu bildiren bir manifestoyu yayımladı.

Çarın bu manifestosu 16 Haziran 1853 tarihinde *Severnaya Pçela* gazetesinde de yayımlanmış olup, şu ifadeler yer almıştır:

Bizim sadık vatandaşlarımızın malûmu olduğu üzere, Ortodoksluğu koruma vazifesi bizim yüce ecdadımızın yeminidir ve tahta oturduğum günden itibaren bu kutsal vazife benim velayetim altındadır. Ortodoks Kilisemizin haklarını koruma vazifemiz ve yetkimiz Bâbîâli ile yapmış olduğumuz Kaynarca Antlaşması'na dayanmaktadır. Ancak üzülererek söylemeliyim ki, son zamanlarda Ortodoks kilisesinin haklarının dokunulmazlığı ve imtiyazlarının korunması için sarf ettiğimiz bütün gayretlerimize karşın Bâb-i Âli keyfî bir şekilde bu haklarımızı hiçe saymaktadır. Biz haklı taleplerimizi barışçıl bir dille çözme umudumuzu yitirmiş bulunmaktayız. Ayrıca şanlı ordumuzu, Bâb-i Âli'nin sergilediği bu inatçı tutumun devam etmesi hâlinde varılacak olan neticeleri göstermek için, Tuna prenslikleri üzerine yürütmeye karar verdik. Ancak yine de savaşı başlatmak niyetinde değiliz. Prensliklere girerken isteğimiz şudur: elimizde öyle bir güvencimiz olsun ki her ne olursa olsun bizim haklarımızın tekrar temini sağlansın. Yeni fetihlerin peşinde değiliz, Rusya'nın buna ihtiyacı da yoktur. Biz açık bir şekilde çiğnenmiş haklarımızın iadesini istemekteyiz. Eğer Bâb-i Âli Ortodoks Kilisesi'nin dokunulmazlığını yerine getirirse, şimdi bile ordumuzun ilerleyişini durdurabiliriz. Ancak inatçılıkları devam ederse, bu davayı Tanrının mahkemesine bırakarak ve onun yardımına sığınarak kutsal Ortodoks dini için savaşmaya hazırız. Nikolay²⁵.

Bu beyanname Osmanlı, İngiliz, Fransız ve hatta bütün Avrupa kamuoyu tarafından hiç de inandırıcı bulunmamıştı²⁶. Rus halkı nazarında da Eflak ve Boğdan'a düzenlenen harekâtın asıl amacının Balkanlar ve İstanbul'u almak olduğu o dönemde yazılmış şiirler incelendiğinde anlaşılmaktadır. Örneğin Slavyanofil²⁷ hareketinin önderlerinden şair Konstantin Aksakov'un, kaleme almış olduğu *Oryol Rossii 1453-1853* (Rusya'nın Kartalı 1453-1853) adlı şiirinin, başlığında verilen tarihlerden İstanbul'un Fethi'ne gönderme yapıldığı anlaşılmaktadır. Şiir "Moskova Üçüncü Roma" veya "Üçüncü Roma Teorisi" olarak bilinen Rusya'nın siyasi ideolojisi üzerine bina edilmiştir. Şöyle ki, İstanbul'un Fethi ve III. İvan'ın son Bizans İmparatoru Constantine Drogases'in yeğeni Sophia ile evlenmesi sonucunda Rusya kendisini "Bizans vârisi" olarak görmeye başlamıştır. Eskiden kullandığı ejderha sembolü yerine Bizans'ın çifte başlı kartalını almıştır. Bunun neticesinde Bizans

²⁵ Çar I. Nikolay. (16 Haziran 1853). Vnutreniya İzvesstiya. *Severnaya Pçela*, 525.

²⁶ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 211-212.

²⁷ Slavyanofil/Slavseverlik: Dünyada bütün Slav ırkını Rusya egemenliği altında birleştirme idealleri taşıyan bir harekettir.

İmparatorluğu'nun halefleri olduklarını savunan Ruslar, İstanbul'un günün birinde Rusya tarafından alınacağına da inanmaya başlamıştı²⁸. İstanbul'a "Çargrad" yani "Çarın kenti" demeye başlamışlardı. Aksakov, şiirine İstanbul'un Fethi'ni konu alarak başlamış ve Türkleri korkunç bir doğa afetine benzetmiştir:

Bitap düşmüş Bizans'ın semalarında
Tanrı cezası misali çakıyor şimşekler:
Vahşi bir âfet misâli olan Türkler
Şehrin her tarafını sardılar²⁹.

Şiirin devamı Rusya'nın Bizans vârisliğini sembolize eden çift başlı kartal etrafında şekillenmektedir. Bizans'ın kalıntıları içerisinde çift başlıklı kartal yükselmekte ve yeni bir güneşin doğduğu Moskova'ya inmektedir:

Şöhret ışıklarının söndüğü an
Bir yığının enkazından
Yükseldi çift başlı kartal
Ve ayrıldı Çargrad'dan.
(...)
Tanrının yüceldiği topraklarda
Karlı Rusya'da var bir yuva,
Ve kartal Bizans'tan
İniyor Moskova'ya³⁰.

Moskova'da yeni şöhretiyle mavi göklere yükselen kartalın gözleri anavatanına "Çargrad"a (İstanbul'a) bakmaktadır:

Ne görsün: rezalete ve işkencelere
Katlanıyor orada Hristiyan kardeşler,
Elleri vurulmuş zincire
İniltir içinde yalvarıyorlar bize.

Aydınlığın vatanı karanlıklar içinde,
Görüyor perişan edilmiş kutsal yerleri,
Tanrının haçı yerine,
Dikilmiş Muhammed'in hilali³¹.

²⁸ Kocabaş, S. (1989). *Kuzeyden Gelen Tehdit, Tarihte Türk Rus Mücadelesi*. İstanbul: Vatan, 21-23.

²⁹ Aksakov'un "Oryol Rossii" başlıklı şiiri için bkz. Klačkov, N. (1854b, der.). *Sobraniye Patriotičeskih Stihotvorenij Napisannih Raznimi Avtorami Po Slučayu Voyennih Deystvii i Pobed Oderjannih Rossijskim Pobedonosnum Voinstvom* (C. 2). Moskova: Tipografiya Smirnovoy, 9.

³⁰ Klačkov, 1854b, *a.g.e.*, 9.

³¹ Klačkov, 1854b, *a.g.e.*, 10.

Şair, Hristiyanlara eziyet eden vahşi Türk imgesini oluşturduktan sonra, Rus ordusunu onları kurtarmaya giden çift başlı kartalla özdeşleştirmektedir:

Ey çift başlı kartal, haydi Tuna'ya
Yıldırım hızıyla Balkanlar'a
Geldi zamanı öz ana yuvasında
Yeniden nam kazanmaya!

Kartalımız özgürlüğü
Geri verir Hristiyanlara,
Yeni bir meydan savaşıyla
Bizans'ı diriltir kanadıyla³².

Çift başlı kartal motifi ünlü Rus yazar ve şair Fyodor Dostoyevski'nin *Na Yevropeyskiye Sobitiya v 1854 Godu* (1854 Yılında Avrupa'daki Olaylar Üzerine) adlı şiirinde de mevcuttur. Şaire göre Tanrı, Asya'ya ve Orta Doğu'ya hükmetmek için Rusya'yı seçmiştir:

Sizler Rusya ile aynı kaderi paylaşamazsınız
Ve ona verilen misyonu anlayamazsınız.
Çünkü Doğu onundur! Uzatıyor ona ellerini
Mütemadiyen milyonlarca nesilleri.
Hükmederek Rusya derin Asya'ya
Yeni hayatlar veriyor tüm etrafına.
Sıra geldi kadim Doğu'ya, yeniden uyanacak
Tanrıdandır bu görev, bunu Rusya yapacak!
(...)
Çarın sözünü milyonlar bekliyor,
Tanrım, nihayet zamanı geldi!
Borunun sesi çalıyor, çift başlı kartal uğulduyor
Ve heybetle Çargrad'a doğru uçuyor!³³

Yine dönemin meşhur şairi Fyodor Tütçev de savaşın ilk günlerinde yazdığı dört satırlık şiirinde “Moskova Üçüncü Roma” teorisine gönderme yaparak savaşın asıl hedefinin İstanbul olduğuna işaret etmiştir:

Geliyor savaşın ve zaferin günleri
Erişecek Rusya vasiyet edilmiş sınırlara

³² Klačkov, 1854b, *a.g.e.*, 13.

³³ Dostoyevski, F.M. (1972). *Polnoye Sobraniye Soçineniy v Tridtsati Tomah* (C. 2). Leningrad: Nauka, 405-406.

Üç başkentin arasında en yenisi
Eski Moskova olacak!³⁴

Şaire Yevdokiya Rostopçina da Eflâk ve Boğdan'ı işgal etmeye giden Rus ordularına ithafen *Naputstviye v Pohod* (Sefere Giderken Temennim) adlı şiiri kaleme almıştır. Şiirde Ayasofya motifi kullanılmıştır. Şaire Rus ordusuna Balkanları aşarak İstanbul'a gitmelerini, Ayasofya'ya da haç dikmelerini temenni etmektedir:

Kutsal bir savaş sizi çağırıyor
Kazanmak için yeni zaferler meydanlara:
Haydi, yolunuz açık olsun varın Tuna'ya
Yolunuz açık olsun gidin Balkanların ardına!
(...)
Tanrı işidir bizim davamız!
Biz kardeşlerimiz ve Tanrı için savaşıyoruz
Haçımız ve dinimizin aşkıyla
Bütün Batı'ya karşı kazanıyoruz!

Dürüsttür ordumuz namusludur
Tanrı korkusuyla doludur
Can verir uğruna kutsal vatanın
Döker son damlasına kadar kanının!

Çargrad'ın duvarları dibinde
Yakın zamanda olur dnevka³⁵ size
Savaşsız, ablukasız
Açar o kapılarını size.

Koşuşur Ortodokslar
Cümbür cemaat kutsal Ayasofya'ya!
Açarak ellerini Tanrı'ya
Şükrederler Rusya'ya.

Kovar haç Ayasofya'dan hilali
Ve çanların yerine
Çınlatır Rus süngüleri
Ayin³⁶ için kutsal daveti.

O zaman tutulsun sözler!
Ve tek İyereylerin³⁷ korusu

³⁴ Pigarev, K. (1965). *Fyodor İvanoviç Tütçev: Lirik* (C. 1). Moskova: Nauka, 136.

³⁵ Dnevka: Çarlık Rusyası'nda kullanılan askerî bir terimdir, askerlerin seferde ilerlerken mola vermesi anlamına gelmektedir.

³⁶ Şiirin orijinalinde “utrenya” sözcüğü kullanılmış olup, özellikle bayram sabahları kiliselerde yapılan bir ayindir. Ayin tüm çanların çalmasıyla başlamaktadır.

³⁷ İyerey: Ortodokslukta bir ruhban sınıfı.

Obednyayı³⁸ söyleyerek kutsasın
 Zaferleri kutlayan mabedimizi.
 (...)
 Dilerim derin olmasın yaralarınız
 Süslesin göğsünüzü Georgiy³⁹ madalyalarınız
 Balkanların ötesini aşarak
 Çargrad'a kadar uzansın yollarınız!⁴⁰

Rostopçına şiirde “iyerey” korusundan bahsederek Ruslarda çok yaygın olan bir efsaneye atıfta bulunmuştur. Efsaneye göre Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u alıp Ayasofya'ya girmek üzereyken papazlar “liturji” olarak bilinen bir dinî ritüel yapmakta ve o esnada “heruvim” isimli bir ilâhi okumaktaydılar. O anda bir mucize gerçekleşmiştir. Kilisede sunağın duvarı ikiye bölünmüş ve ruhbanlar ilâhi söyleyerek içine girmiş, arkalarından duvar tekrar kapanmıştır. İnanişâ göre, papazlar hâlâ oradadır ve İstanbul tekrar Hristiyanlara dönüp Ayasofya'nın üstünde haç dikilene kadar, o ilahiyi orada söylemeye devam edeceklerdir.

Şair Fyodor Glinka da *Pora!* (Zamanı Geldi!) adlı şiirinde Ayasofya motifini kullanarak aynı efsaneye gönderme yapmıştır:

Gerçek Tanrı'nın tapınağına
 Girmiş mollalarla onların Allah'ı,
 Sayar zorlu esaret yıllarını
 Zincire vurulan şehirlerin kralı⁴¹.

Kilisemizi, haçımızı ve panagyayı⁴²
 Bıraktı neverniy⁴³ rezalete,
 Ancak bunlara karşılık birisi
 Liturjiyi⁴⁴ devam eder söylemeye

Kutsal pazar günü arifesi
 Ayasofya'da şafak vakti

³⁸ Obednya: Hristiyanlıkta günün ilk yarısında yapılan bir ayin.

³⁹ Kutsal Georgiy Madalyası: Yekaterina döneminden bugüne kadar Rusya'da en üst askerî madalya olarak kabul edilir.

⁴⁰ Rostopçına, E. (1857). *Stihotvoreniya Grafini Rostopçinoy* (İkinci Baskı, C. II). St. Petersburg: İzdaniye A. Smirdina, 332-335.

⁴¹ İstanbul kastedilmektedir.

⁴² Panagya-papazların boynuna taktığı bir tür madalyon. Hacmi büyük olan bu madalyonun üzerinde çoğu zaman Hz. Meryem'in sûreti yer almaktadır.

⁴³ Neverniy: Hristiyan olmayan, başka dine inananlara karşı kullanılan sözcük.

⁴⁴ Özellikle Ortodoks Hristiyanlarda halka açık yapılan bir tür âyin.

Görölmeyen ruhbanlar iman ile
Sunakta devam eder liturjiye.

Ve mucizevi Ayasofya'nın
Göz yaşartıcı duaları
Dedelerimizin kutsal kemikleri
Özgürlük niyaz eder kaderinden.

Dört asırdan beri
Gezıyor bir söylenti,
Ve Yunan'ın kısık sesiyle
Duyulur şu mutluluk sözleri:

“Ak çar şanlı oğullarıyla
Uzaklardan gece yarısı gelir
Alaşağı edilen Hristiyanların sunağını
Güçlü eliyle yüceltir.

Ve agarân⁴⁵ vahşi hızıyla
Geri döner köhne mağarasına,
Ve bizim *Gospodi Pomiluy!*⁴⁶
Yankılanır Ayasofya'da!”⁴⁷

Kırım Harbi konulu Rus şiirinde Ayasofya'da dikilen hilal ve onun yerine dikilecek olan haç motifi sık sık kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'ni simgeleyen hilalin uçları bazı şiirlerde hayvanın boynuzlarına benzetilmiştir:

Düştüğü zaman Bizans'ın duvarları
Zaptettiği zaman onu Osmanlı oğulları
Şanlı Ayasofya mabedinde
Dikildi kudurmuş hilalin boynuzları
(...)
Ve yine vatanımız, Bizansımız
Dikecek mabetleri
Kutsal Ayasofya'nın kubbesinde
Haçı parıldayacak yüce Tanrımızın!⁴⁸

Defolup gitsin caminin çifte boynuzlu hilali
Parlasın, bir güneş gibi bizim Ortodoks haçımız,
Altın Ayasofya'nın üstünde

⁴⁵ Eski Rusçada bu sözcük küçümseme amaçlı “Türk, Müslüman” anlamına gelmektedir.

⁴⁶ Hristiyanların kiliselerde söylediği en önemli duanın ilk sözcükleri olup “Tanrım Affet” anlamına gelmektedir.

⁴⁷ Glinka, F. (8 Mart 1854). Pora. *Severnaya Pçela*, 214

⁴⁸ Vanenko, İ. (1854). *Pravoye Delo Rossii*. Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona, 11-14.

Kutsal mekânların kubbelerinde!⁴⁹

Asırlık meseleye koyarız nokta.
Dikeriz Ayasofya'ya haçımızı,
Yok ederiz İslam'ın yuvasını⁵⁰.

Görüyorum uzaklardan
Rusya'nın heybetini,
Görüyorum nurlu haçımızı
Ayasofya'nın kubbesinde⁵¹.

Manifestoda kendisini Hristiyanlığın koruyucusu olarak takdim eden çar, halkı arasında, İslam'ın temsilcisi olan Osmanlı Devleti'ni yok etmek için Tanrı tarafından görevlendirilmiş birisi gibi görülmeye başlanmıştır. Mesela *Moskovskiye Vedomosti* gazetesinde Pyotr Martyanov imzasıyla *Posledniy Sultan* (Son Sultan) adlı şiire ek olarak gönderilen notta bu durum şöyle ifade edilmektedir: “Rus köylüleri Ortodoks dini için başlamış olan bu savaşı duyunca çok müteessir olmuş. Bu günlerde sade halk çarımızı, Türkleri kurtarıcı İsamızın mezarının da bulunduğu kutsal şehri Kudüs'ten kovulması için Tanrı tarafından gönderilmiş biri olarak görmekte olup, bu haç hilal mücadelesinde çarımızın galip geleceğinden şüphe duymamaktadır.” Bu notla birlikte gönderilen şiirin tercümesi şu şekildedir:

Abdülmecid talihsiz sultan
Sen misin bu korkunç savaşı başlatan?
Hayır, sen değil, senin divanıdır ikiyüzlü olan
Hem seni hem Doğu'yu ateşe atan!

Yok olsun onunla birlikte Kuran'daki kelam,
Yok olsun kanlar üstünde yükselen İslâm.
Kırbacı yiyince bitecek beslendiği kan
Asırların diyetini ödeyecek, gelince o an!

Bütün ümmetiyle birlikte peygamber
Haçın önünde yok olup gider,
Yaraşır Doğu'nun haçına ta en yüksekler
Dikilir düşman üstünde, yeridir gökler!

Abdülmecid talihsiz sultan

⁴⁹ Rostopçina, *a.g.e.*, 1857, 324.

⁵⁰ Dolgorukiy, D. (1896). “Ura!”. *Russkaya Starina*, 86 (27), 182.

⁵¹ Fyodor Miller'in “Sever, Zapad, Yüg” başlıklı şiiri için bkz. Klačkov, N. (1854a, der.). *Sobraniye Patriotičeskih Stihotvorenij Napisannih Raznimi Avtorami Po Slučayu Voyennih Deystviy i Pobed Oderjannih Rossiyskim Pobedonosnim Voinstvom* (C.1). Moskova: Tipografiya Smirnovoy, 43.

Medet yok sana
Ne evlatlarından ne de dostlarından:
Çünkü bela vaktin gelmiştir çoktan!

Geçti artık o eski asırlar
İşte bu kaderin verdiği karar,
Ölümcül haçlı bir sefer uğruna
Ayağa kalktı intikam için Yunanlılar!

Ve korkunç bir gürültüyle yürüdü Ruslar,
O karanlığın çocukları nasıl karşı dursunlar,
Açılır önümüze şehrin altın kapıları,
Sunulur çarımıza Çargrad'ın anahtarı!

Gerçekleştirecek orada Tanrı'nın emrini
Yok edecek Osmanlı'nın kudretini,
Dolduracak dinsizler tüm cehennemi,
Dinimizin sancağı süsleyecek gökleri!⁵²

Çar savaşı meşrulaştırmak ve kamuoyundan daha fazla destek alabilmek için Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hristiyanların haklarının çiğnenmiş ve baskı altında oldukları propagandasına başvurmuştur. Bu propagandanın sonucunda Müslüman Türklerin cani, acımasız, Hristiyanlara zulmeden, kutsal mabetleri tahrip eden, ibadet etmeyi yasaklayan barbar ve vahşi bir millet olduğu imajı oluşturulmuştur. Şair Mihail Stahoviç'in yazdığı *Povest o Voyne Turetskoy* (Türkiye İle Savaş Hakkında Povest⁵³) adlı şiiri bu konuda örnek olarak verilebilir:

Kalk savaşa, Ortodoks Rusya,
Dua et ulu çara,
Bizim birinci Nikola'ya.
Şahit olsun bütün dünya,
Sahip çıkıyor çarımız Hristiyanlara!
Ortodoks dini için endişe ve keder içinde,
Ancak kabul etmez cani Türklerin
Yunan kilisesine yaptıkları barbarlığı.
Tahammül etmez dindaşların ezilmesine
Dayanamaz Hristiyan kanının dökülmesine.
Çok kardeşimiz eziyet çekti, zarar gördü,
Aynı kanı taşıdığımız soydaşlarımız
Rusça kelâmlarıyla Allah'a yalvarıyor,
Bütün Slavlar sefalet içinde ölüyor.
Kardeşlerimiz olan Tuna Bulgarlarından

⁵² Martyanov, P. (17 Nisan 1854). Posledniy Sultan. *Moskovskiy Vedomosti, Literaturniy Otdel*, 190.

⁵³ Povest: destansı özellikler gösteren epik şiir.

Aldık biz kilise lisanını⁵⁴, kadim yazıları, kitapları,
 Ancak şimdi kiliselerini ellerinden alıyor
 Tanrı sözünü okumayı yasaklıyor
 Slav dilinde ibadet etmeye,
 Yasaklıyorlar Tanrı'yı yüceltmeye.
 O zaman kime düşer onları korumak
 Türklere karşı savaşmak?
 Ortodoks kardeşlerine arka çıkıyor
 Bizim Rus mutlak hükümdarımız.
 Yollanırdı mektuplar Türk sultanına,
 Eski barış anlaşmalarında
 Söz verdi sultanlar
 Hristiyanlık dinine, Ortodoksluğa
 Eziyetlerini durdurmaya.
 Ancak kibir sardı Türk sultanını
 Söz dinlemez, kulak asmaz oldu...⁵⁵

Taşralı bir şair olan Fyodor Smurov, Eflâk ve Boğdan'a yürüyen Rus askerleri için yazdığı *Pesen k Pohodu* (Sefer İçin Şarkı) adlı şiirinde savaşın çıkmasına sebep olan Mukaddes Mekânlar meselesine atıfta bulunarak Türkleri tanrı tanımaz, geri kalmış, kibirli olarak nitelendirmektedir:

Yürüdü ordumuz Tuna'ya
 Ey Tanrı sen Sion'dan⁵⁶
 Yardım et onlara
 Yüce Tahtından.
 Yürüdü ordumuz kutsal dinimizi korumaya
 Osmanlıları uslandırmaya.
 Zavallı Yunanlıları
 Tanrıtanımaz insanlardan
 Geri kalmışlardan
 Kibirlilerden kurtarmaya.
 Ortodoks kılıcıyla
 Kibirlilerin kafasını keseriz,
 Koruruz kutsal memleketi
 Tanrının öz toprağını!⁵⁷

⁵⁴ Kilise Slavcası: Bulgar, Sırp, Makedon, Rus, Çek Ortodoks kiliselerinin ayinlerde kullandığı yazı ve konuşma dilidir.

⁵⁵ Mihail Stahoviç'in "Povest o Voyne Turetskoy" başlıklı şiiri için bkz. *Sobraniye Stihov Russkih Poetov Pro Turok, Angliçan i Frantsuzov*. (1854). Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona, 23-24.

⁵⁶ Kudüs anlamına gelmektedir. Kudüs'te bir dağın ismi.

⁵⁷ Smurov, F. (1854). *K Rossii 1853 Goda*. Moskova: Tipografiya İ. Serikova, 4.

Vahşi, acımasız Türk imgesi özellikle Apollon Nikolayeviç Maykov'un *Klermontskiy Sobor* (Clermont Konsili) adlı poemada⁵⁸ kullanılmıştır. Bu eserde, isminden de anlaşıldığı gibi Haçlı Seferlerine vurgu yapılmıştır. Şöyle ki, Papa II. Urbanus 1095 yılında toplanan Clermont Konsili sırasında din adamlarından ve halktan oluşan büyük bir kalabalığa hitap ederek Haçlı Seferi çağrısını yapmıştı. Bu çağrıda Batı Hristiyanlarına Doğu'daki din kardeşlerini Türklerin baskı ve zulmünden kurtaracak bir savaşa katılmanın, dinî açıdan ne kadar şerefli bir görev olduğu mesajını vermişti. Urbanus konuşmasında Türklerin hükmü altında yaşamının korkunçluğunu vurgulamış ve Doğu Hristiyanlarının Batılı kardeşlerinden yardım beklediğini söylemiştir⁵⁹. Bu hadise şairin eserine konu olmuştur. İki kısımdan oluşan poemanın, ilk bölümünde şair uzunca meclise katılanları kinayeli bir dille anlatmıştır. Ortada papa oturmakta, etrafında Batı ülkelerinin şövalyeleri, dükler, baronlar bulunmaktadır. Hepsi gösterişli bakımlı elbiseler içinde sefa sürmektedirler. Kadınlar elmaslı, incili, ipekli elbiseler içinde meclisi dinlemektedir. Bu gösterişli hallerine mukabil, papanın karşısına yırtık, sefil, perişan halde Osmanlı topraklarından kaçan bir Hristiyan çıkmış ve şu konuşmayı yapmıştır:

Boynu bükük bir sefil kaçak esir olarak
Sizin önünüzdeyim, güçlü topraklar!
(...)
Gördüğüm çektiğim esaretimi,
Eziyetlerimi anlatmak için
Tanrının isteği üzerine karşınızdayım.
Bütün vücudum yaralar içinde,
Kırbaç izleri taşıyan sırtıma
Yaralarım şifa bulunmaz,
Bakın ellerimdeki zincirlerin
Kanlı izlerine.
Havasız, nemli zindanlarda
Acıma ve teselliden mahrum
Gençlik yıllarım geçti.
Zincirleri sürükleyerek hendek kazdım,
Yakıcı bozkırda taşları sürükledim,
Hepsi İsa'ya inandığım için⁶⁰.

⁵⁸ Poema: çoğunlukla birkaç bölümden oluşan, uzun epik manzumedir.

⁵⁹ Demirkent, I. (1997). *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Globus Dünya, 5.

⁶⁰ Maykov, A. N. (1854). *1854-y God. Stihotvoreniya*. St. Petersburg: İmperatorskaya Akademiya Nauk, 13.

Şair, okuyucu üzerindeki etkisini artırmak için mübalağalı bir tarzda devam etmektedir:

İniltilerini duyamadığınız
O milyonlarca çile çeken
Zalim Müslümanlar kurban sürüsü gibi
Hiçbir engelle karşılaşmadan köle olarak götürüyor.
Kardeşinin gözü önünde kardeşini boğuyor,
Doğmamış bebekleri
Annenin karnında öldürüyor,
Sefahat için annenin kucağından
Kızlarını çekip alıyor.
Gördüm takatsiz, silâhsız kalabalıkları,
Gördüm kırbaçla ayaklarına vurulan
Güçsüz kadınları, geri kalmış ihtiyarları.
Bir davar sürüsü gibi kovalıyordu
Onları çölde bir Türk⁶¹.

Savaşa büyük ümitler bağlayan Rus şairleri, Eflâk ve Boğdan'ı işgal etmeye giden Rus ordusuna sevinç içinde şiirler ithaf ederken, Türk şairleri Osmanlı Devleti'nin mülküne saldıran Rusya'yı hainlikle suçlamışlardır. Nasıl ki Rus şiirinde Hristiyanlara zulmeden, cani, vahşi ve barbar bir Türk imgesi kullanılmışsa Türk şiirinde ise özellikle hain, fitneci, hilekâr, acımasız bir Rus imgesi hâkimdir. Ziyâ Paşa ve Şinâsi ile aynı nesilden olan şair Salih Hayrî, dört bin beyitten oluşan *Hayrâbât* adlı gazavatnâmesinde tüm anlaşmaları çiğneyerek pervasızca Eflak ve Boğdan'ı işgal eden Rusya'yı sert bir dille eleştirmiştir:

Anı ser-rişte edip imparator
Eyledi askerini sevk-i sugûr
Geçti nehr-i Prut'u bî-pervâ
Nakz-ı ahd etti o demde zîra
Girdi Eflâk ile hem Boğdân'a
Mülk-i mervûs-ı şeh-i devrâna
Ne cesâret bu ne hâl ü hareket
Devlet eyler mi kabûl şirket
Yıktı bünyân-ı esâs-ı ahdi
Herc ü merc eyledi dehri cehdi
Purotesto olunup keyfiyyet
Şaştı bu hâlete diğer devlet⁶²

Şair manzumenin devamında Rusya'nın yazıp etrafa dağıttığı manifestonun tamamıyla yalan üzerine bina edilmiş olduğunu söyleyerek asıl amacın fitne fesat çıkarıp savaş ortamı

⁶¹ Maykov, A.N. (1854). *a.g.e.*, 14.

⁶² Salih Hayrî, *a.g.e.*, 27.

oluşturmak olduğunu ifade etmiştir. Şaire göre insaniyetlikten uzak Rusya'nın mizacında sürekli barışı bozmak, tüm işlerinde hile yapmak, "Kuvvet kimdeyse haklı odur." zihniyetiyle hareket etmek, kan dökmek vardır. Ayrıca bir devlette saadeti gördüyse zeval vermek için harekete geçer:

Yazıp etrâfa bütün kizb-i sarîh
 Binde bir tane değil idi sahîh
 Hîlesi galib olup askerine
 Kullanır hûd'ayı doğru yerine
 Menbâ-i mefsedet ü şûr-efken
 Mebde-i melânet ü ahd-şiken
 Meşrebi sefk-i dimâa mâil
 Bir vakit hakkında olmaz kâil
 Vezn-i sulhü ana bozmak adet
 Eylemez ahd u şurûta râğbet
 Kimde kuvvet var ise haklı odur
 İtikadında anın doğru budur
 Etse bir memleketi istilâ
 Yağar ol beldeye bârân-ı belâ
 Yoktur ol firkada insâniyyet
 Etmez âdemliğe asla niyyet
 İşte Rûsiyyelünün ef'âli
 Hîleden hâli değil her hâli
 Bulsa bir devletin ikbâli kemâl
 Yüz tutar olmağa makrûn-ı zevâl
 Bahs-i diğer o husus asl-ı merâm
 Garezim vak'ayı etmek ifhâm
 Hâsılı Memleketeyn istilâ
 Olunup etti taacüb dünyâ⁶³

Bâbıâli Tercüme Odası mütercimlerinden şair Tâhir Ömer-Zâde Yusuf Hâlis Efendi de Kırım Harbi yıllarında yazdığı *Dâstân-ı Askerî* adlı şiirinde Rusya'yı "kahpe" ve "hain" olarak nitelendirmiştir:

Moskof hâinini berbâd edelim
 Eski Osmanlıları yâd edelim
 Rûh-ı ecdâdımızı şâd edelim
 Vatan evlâdları gayret edelim
 Arş oğullar ileriye gidelim
 (...)
 Kahbe Moskof yine bozdu ahdin
 Hırsı uğrattı belâya kendin
 Şimdicek anlayacaktır haddin

⁶³ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 27-28.

Vatan evlâdları gayret edelim
Arş oğullar ileriye gidelim⁶⁴

Yusuf Hâlis Efendi bir diğer şiirinde Rusları dünyayı baştan başa hile ateşine tutuşturan, Nemrud gibi acımasız, vahşi domuz ve kudurmuş canavara benzetmiştir:

Nâr-ı nîrengi tutup âlemi baştanbaşa dek
Yine ol âteşe kendi ola sûzân meded

Avn-i Hak'la ola berdâ vü selâm İslâm'a
Yaktığı nâra o Nemrûd ola püryân meded
(...)
Üçü askerleri sürgün evine çıksa eğer
Hûk-i vahşî bulamaz kaçmağa meydân meded
(...)
Doymadı yediği helvâya kudurmuş canavar
Tamamından sanır İslâmbol'u bir nân meded⁶⁵

Kırım Harbi döneminde yazılmış savaş destanları incelendiğinde, halk şairlerinin Rusları tanımlarken en çok kahpe, hilekâr ve hain gibi sövgü sözcüklerini kullandıkları görülmüştür:

Açıldı kâfirin hile defteri
Geldi Âstâni'ye dinle haberi
Tuna civârında olan yerleri
Dedi ki isterim çok beldegânı⁶⁶

Niçin düşünmedin hain melânet
Sancak-ı Resul var bizde emanet
Haşre dek bâkidir bu din bu devlet
Resul-ü Ekrem'den fermanımız var⁶⁷

Ömer Paşa der ki, kahbelik senden
Lağamla hırsızlık, her işin andan
Yüz bin asker senden, elli bin benden
Kuralım seninle mertçe meydanı
(...)
Ömer Paşa der ki, ey kalbi hâin
Üç düvel üstüne yeledim tâyin

⁶⁴ Yusuf Hâlis Efendi (1272). *Şehnâme-i Osmânî*. İstanbul: Cerîde-i Havâdis Matbası, 5-6.

⁶⁵ Yusuf Hâlis Efendi, *a.g.e.*, 8-9.

⁶⁶ Banarlı, N.S. (1973). "Halk Dili, Kültürü ve Halk Şairlerinin Destanlarıyla Türk-Rus Savaşları". *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 2 (2), 47.

⁶⁷ Gencosman, K. Z. (1972). *Türk Destanları*. İstanbul: Hürriyet, 174.

Bende mertlik vardır, hazır ol yarın
Görelim ne yapar Yazdânî Gânî⁶⁸

Sultan Mecid der ki, hâin ü bî-din
Hani Hartum, Bender İsmâil, Vidin
Tuna boylarını korkundan verdin
Tabansızsın hey kaltaban bu sene⁶⁹

Benî asfer Moskov, kâfir-i bi-din
Kudüs'a yol istemiş yezidi⁷⁰ dutın
Murâdı desise, iblis-i lâin
İnşâllâh devleti imdâd iderler⁷¹

Vahşi hiyanet ısrar sözüne
Âlem kırılma girmez gözüne
Kazdı lağamlar kale düzüne
Lânet okur hep âlem ricali⁷²

Urus düşmen hıyânet nettiğini
O düşmen kahbelikle ettiğini⁷³

Eflak ve Boğdan'ın işgali sırasında yazılmış Rus şiirlerinin en belirgin özelliği Osmanlı topraklarını işgale giden Rus askerlerini galeyana getirecek ve savaşın kutsallığına inandıracak söylemlerin kullanılmasıdır. Bu tür şiirlerde Rus ordusunun önceki savaşlardaki başarıları hatırlatılmış, ordu komutanları methedilmiştir. Bu konuyla ilgili Praporşik⁷⁴ İvanov'a ait olan ve manifestonun ilânından yaklaşık bir sonra *Severnaya Pçela* gazetesinde yayımlanan *Na Vstupleniye Russkih Voysk v Pridunayskiye Knajestva* (Rus Ordularının Tuna Prensliklerine Girmeleri Üzerine) adlı şiiri örnek olarak verilebilir:

Haydi, Tanrı'nın yardımıyla onun kuzeydeki oğulları
Haydi, Tanrı'nın yardımıyla uzak ve şanlı bir yola,
Söz dinlemeyen inatçı komşularımızın
Akıllarını başlarına getirmeye.
Rus süngümüzü attığımızda meydana
Şöyle bir gezsün diye

⁶⁸ Öztelli, C. (1976). *Uyan Padişahım*. İstanbul: Milliyet, 367-369.

⁶⁹ Gülzârî. (1302). *Destân-ı Medhiyye-i İstanbul, Destân-ı Bahr, Destân-ı Vehhâbî fî Hicaz-ı Şuarâ, Destân-ı Sivastopol*, 14.

⁷⁰ Hilekâr, sahtekâr, gaddar.

⁷¹ Tansel, F. A. (1994). "1853-1856 Kırım Harbi'yle İlgili Destanlar", *X. Türk Tarih Kongresi'nden Ayırbaşım*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1984.

⁷² Ertekin, E. (1940). "Cönklerden derlemeler: Destan-ı Sivastopol". *Çorumlu Mecmua*, (24), 741.

⁷³ Ahmed Rızâ Trabzonî (2000). *Manzûmey-i Sivastopol* (Haz. V. Usta). Ankara: Kültür Bakanlığı, 69.

⁷⁴ Praporşik: gedikli ile subay arasında bir rütbe.

Kimse baş edemez
 Onun güçlü iradesiyle.
 Sanki bir askerî törene gider gibi
 Gideriz tanıdık bir yola,
 Ve yine Rus yıldırımını karşısında
 Titrer onların Çargrad'ı.
 Yeter bize Nikolay'ın bir tek emri,
 Hatırlatırız onlara eski günleri,
 Ve öz toprağımızın hakkını
 Kimseye kaptırmayız.
 Buyursun çağırın yardıma
 Kimi isterse komşumuz.
 Ne düşmanları ne zaferleri
 Hiçbir zaman, asla saymayız.
 Boşunadır onların gayretleri,
 Çünkü Tanrı iradesinin zamanı geldi.
 Açılır kanatları engin
 Bizim çift başlı kartalımızın,
 Yine ürkek gözlerle dünya
 Bakar kutsal Rusya'ya,
 Ve derin bir kıskançlık içinde
 Sükût eder bizim önümüzde.
 Haydi, gidiyoruz: Tanrımız
 Koruyucumuz ve kalkanımız olacak!
 Korku ve şaşkınlık içinde
 Dünyanın yarısı arkamızdan bakacak!⁷⁵

Şair “Gideriz tanıdık bir yola / Ve yine Rus yıldırımını karşısında / Titrer onların Çargrad'ı” ifadelerinde, 1828-1829 Osmanlı-Rus harbine atıfta bulunmuştur.

Nitekim o savaşta da Ruslar, General İvan İvanoviç Dibiç'in önderliğinde Eflak ve Boğdan'ı işgal ederek Balkanları geçip Edirne'ye kadar gelmişlerdir. Sultan II. Mahmud Rusların bu harekâtını durdurmak için 1829 yılında şartları çok ağır olan Edirne Antlaşması'nı imzalamaya mecbur kalmıştır⁷⁶. Bu olaydan sonra General Dibiç'in soyadına “Balkanları aşan” anlamına gelen Zabalkanskiy sıfatı eklenmiştir⁷⁷.

⁷⁵ İvanov. (27 Temmuz 1853). Na Vstupleniye Russkih Voysk v Pridunayskiya Knyajestva. *Severnaya Pçela*, 656.

⁷⁶ Köremezli, İ. (2013). “Osmanlı-Rus Harpleri (1768-1878)”, G. Yıldız (Editör). *Dünya Savaş Tarihi. Osmanlı Askerî Tarihi. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*. İstanbul: Timaş, s. 196.

⁷⁷ K. (1912). “Dibiç Zabalkanskiy, gr., İvan İvanoviç”, *Voyennaya Entsiklopediya* (C. 9). St. Petersburg: İ. D. Sitin, s. 90-91.

1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi'nde Rusların Edirne'ye kadar gelişi, Kırım Harbi konulu Türk şiirinde de işlenmiştir. Gülzârî'nin *Destan-ı Sivastopol* adlı eserinde şu ifadeler mevcuttur:

Rusya der ki, Tuna boyunu aldım
Edirne'de üç gün üç gece kaldım
Sana bağışladım geriye geldim
İslâmbol'dur bize mesken bu sene⁷⁸

Yukarıda bahsi geçen savaşı işleyen, aynı zamanda bir asker olan diğer şair Fyodor Şilov'dur. *Moskovskiye Vedomosti* gazetesinde yayımladığı *Glas Patriota K Ştiku* (Bir Vatanperverin Süngüsüne Hitabı) adlı şiirinde süngüsüne hitaben şunları söylemektedir:

Yaşa, üç bıçaklı çelik⁷⁹
Rus'un savaşta dayanağı!
Senin ile yazdı haşmetli çarımız
İstanbul surlarında kanunları!

Ve yine Rus devleti uğruna
Çarın şerefi, ataların şanı uğruna
Kutsal teslisimizin kilisesi⁸⁰ uğruna!
Sarığa korku salarak dikilirsin karşısına!

Sen eğilmezsin önünde düşmanların:
Hakkını yedirmezsın hiç bir zaman Slavların
Teslisimize yapılan hakaretlerin
Kanıyla intikamını alırsın Müslümanların
(...)
Sen Yerivan'ın duvarları altında
Yenilmezdin - zaferler kazandın,
Ve sivri ucunla Balkanları aşarak
Adrianopol'de⁸¹ parladın!⁸²

Şair Pyotr Vazemskiy de Eflak ve Boğdan'ın işgali sırasında şiirler kaleme almıştır. Bu şiirleri *Dunayskiya Pesni* (Tuna Şarkıları) başlığı altında *K Rujyu* (Silâha Doğru) adlı kitapta yayımlamıştır. Şair ilk şiirinde bir Rus destan kahramanı olan Dunay⁸³ İvanoviç

⁷⁸ Gülzârî, *a.g.e.*, 13.

⁷⁹ Çarlık ordusunda kullanılan özel bir süngü çeşidi.

⁸⁰ Kudüs'te bulunan Kutsal Kabir Kilisesi.

⁸¹ Yunanca'da Edirne.

⁸² Şilov, F. (17 Nisan 1854). *Glas Patriota K Ştiku*. *Moskovskiye Vedomosti*, *Literaturniy Otdel*, 189.

⁸³ Rusça'da Tuna Nehri "Dunay" olarak telaffuz edilmektedir.

tiplemesini kullanmıştır. Destana göre, Tuna nehri, Dunay İvanoviç'in yarısından akan kandan meydana gelmiştir⁸⁴. Şiirin her kıtasında şair Dunay İvanoviç'e seslenmektedir:

Çoktan beri tanırız senin memleketini
İvan'ın oğlu Dunay!
Burada dedelerimiz savaştı
Burada babalarımızın naraları da gürledi
Her bir adım - izleri zaferlerin
Bizim Rus yiğitlerimizin.

Çoktan beri tanırız senin memleketini
İvan'ın oğlu Dunay!
Senin kalelerinden, siperlerinden
Tanıdık sesler göğsümüze çarpıyor:
İşte Suvorov, işte Rumantsev
Bize yolu gösteriyor⁸⁵.

Şair, yukarıdaki dizelerde Aleksandr Suvorov ve Pyotr Rumantsev gibi komutanları zikrederek 1768-1774 Rus-Türk savaşına atıfta bulunmuştur. Nitekim o savaşta da Rus orduları önemli Türk kalelerini ele geçirip ilk defa Tuna Nehri'ni aşmışlardır⁸⁶.

Çoktan beri tanırız senin memleketini
İvan'ın oğlu Dunay!
Vardı bizde bir de (Dibiç) Zabalkanskiy
İşte bunlar hepsi başlangıç,
Bizim Varşavskiy-Yerivanskiy
Üçüncü krestiniyi⁸⁷ de düzenler.

Çoktan beri tanırız senin memleketini
İvan'ın oğlu Dunay!
Tanrı yardım eder, çar emreder
Unvanın üçüncüsünü de kaparız:
Yeter ki Paskeviç savaşı başlatsın.
Biz de ardından koşarız!⁸⁸

Şair yukarıdaki dizelerde Kırım Harbi'nde Balkan cephesinin komutanı olan İvan Fyodoroviç Paskeviç Varşavskiy-Yerivanskiy'den bahsetmiştir. 1831 yılında Polonya'da

⁸⁴ Miller, V. (1893). "Dunay İvanoviç", *Entsiklopedičeskiy Slovar Brokgauza i Efrona* (C. 11). St. Petersburg: Yefron, s. 237-238.

⁸⁵ Vazemskiy, P. (1854). *K Ruju*. St. Petersburg: Tipografiya Yakov Treya, 25.

⁸⁶ Köremezli, *a.g.e.*, s. 191.

⁸⁷ Krestini: vaftiz edilme ve isim verme töreni.

⁸⁸ Vazemskiy, *a.g.e.*, 1854, 26.

meydana gelen isyanı bastırmasından dolayı Paskeviç'in soyadına Varşavskiy; Erivan'ın ele geçirilmesinden sonra da Erivanskiy isimleri eklenmiştir.⁸⁹ Şair, Paskeviç'in Balkanlar'da yeni başarılar elde edeceğini ve üçüncü kez bir krestini (isim verme) töreniyle Zabalkanskiy (Balkanları fetheden) ismini de ekleteceğini ümit etmektedir.

Çoktan beri tanırız senin memleketini
İvan'ın oğlu Dunay!
O önümüzde kartal misali
Biz arkasından uçarız
Ve kendi saltanatlarında
Ağırlar sağ kalanları çarımız
Ölenleri Tanrımız!

Çoktan beri tanırız senin memleketini
İvan'ın oğlu Dunay!
Ey kardeşler! Tuna'nın pilavını
Rus kaşasıyla⁹⁰ hazırlarız
Ve Nikolay uğruna
Baş eğdiririz düşmana!⁹¹

Hem Türk hem Rus edebiyatında savaş zamanında yazılmış şiirlerde ordu komutanlarının methedilmesi sık rastlanan durumlardandır. Yukarıda Rus komutanı Paskeviç için yazılan methiyelerin benzeri Türk edebiyatında Osmanlı ordusunun aynı cephede görevli komutanları olan Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa ve İsmail Paşa için de yazılmıştır. Kırım Harbi yıllarında yazılmış bir anonim halk destanında şu dizeler mevcuttur:

Tuna Ordusu'nda serdar-ı ekrem
Ömer Paşa sanki Zaloğlu Rüstem
Ününden düşmanlar hep olur sersem
Bir koç yiğit kalmış eski yiğitten

Ordu aslanıdır İsmail Paşa
Çalsa ikiye böler kılınca taş
Kavgada kimseler çıkamaz baş
Çok yerde intikam aldı adûdan⁹²

⁸⁹ Veliçko, K. (1914). "Paskeviç, İvan Fyodoroviç, gr. Erivanskiy, svetl.kn. Varşavskiy"., *Voyennaya Entsiklopediya* (C. 17). Moskova: İ. D. Sitin, s. 313-316

⁹⁰ Kaşa: bir Rus yemeği. Şiirde kullanılan Zavarit kaşu ibaresi: çözülmesi zor bir durum meydana getirmek, kargaşa çıkarmak.

⁹¹ Vazemskiy, *a.g.e.*, 1854, 26.

⁹² Öztelli, *a.g.e.*, 354.

Bu destanda Ömer Paşa Pers mitolojisinin efsanevî kahramanı Zaloğlu Rüstem'e benzetilmektedir ki, bu tipleme Kırım Harbi konulu başka destanlarda da kullanılmıştır. Mesela Râdî'nin destanındaki şu mısralar örnek verilebilir:

Rusyalı dedi ki, at sürmeyin çok
İngiliz'le Fransız'dan korkum yok
Yıldızda hisap var, askerime yok
Süngü ile durdururum asmânı

Ömer Paşam der ki, gelir serine
Edebini takın otur yerine
Beş nefer katarım on neferine
Her biri bu vaktin Rüstem-i Zâl⁹³

Kırım Harbi yıllarında Ömer Paşa'nın yaverliğini yapan Binbaşı Eşref Paşa da komutanını metheden şiirler kaleme almıştır. Şair, Ömer Paşayı Hz. Ali, Nizâmülmülk, Keyhüsrev, Rüstem gibi İslam dünyasının önemli şahsiyetlerine benzetmiştir:

Tealallah ne ordudur ol ordu-yı hümayün kim
Ömer Paşa-yı saf-derdir müşir-i fevz-i peykârı

Müşir amma nazîri gelmemiş dünyaya hem gelmez
Vezir amma ki magbut-ı düvel-dir cümle etvarı

Müşir amma uyutdu tîğ-i kahrı fevc-i adayı
Vezir amma kurutdu tab-ı hışmı bîh-i azarı

Müşir amma ki adlidir Nizamü'l-Mülke sermaye
Vezir amma ki lutfudur cemî-i âleme carî

Müşir amma meşar-ı bal-benandır abd-i naçîzi
Vezir amma cihan-kıymet şerefdir hüsn-i enzârı

Dilîr-i yeke-taz-ı sahn-ı talîm-hane-i iclal
Hıdivv-i kahraman ferzane-i meydan-ı Kerrârı⁹⁴

Bi-muadil Kahraman Haydar-mümasil saf-şikaf
Bermekî temkin kumandan saf-der-i Rüstem-şitab

Hazret-i serdar-ı ekrem daver-i encüm-hadem
Haris-i âlem cihan-salar-ı Keyhüsrev cenab

Ab-ruy-ı devlet-i İslam Ömer Paşa ki hak
Cevher-i şimşirine nusretle vermiş âb ü tâb

⁹³ Öztelli, *a.g.e.*, 367.

⁹⁴ Tanrıbuyurdu, G. (2006). *Eşref Paşa Divânı (İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Nesre Çeviri)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 35-36.

Ol ki şimşir-i celalin seyr edince yaraşır
Atsa zerrin hançerin Behram edip şerm ü hicab

Ol ki rezminde silahşör olsa keyvan-ı felek
Ceyş-i ulviyane eyler arz-ı naz-ı bi-hisab⁹⁵

Rusya, Eflak ve Boğdan'ı işgal edince savaş kaçınılmaz olmuştur. 25 Eylül 1853 tarihinde İstanbul Çırağan Sarayı'nda devlet adamları ve ulemadan oluşan bir meclis kurulmuştur. Mustafa Reşid Paşa'nın başkanlığındaki bu meclis harbe girilmesi yönünde karar almıştır. Sultan Abdülmecid 29 Eylül 1853 tarihinde meclisin aldığı bu kararı kabul ettiğini bildiren bir hatt-ı hümayun yayımlamıştır⁹⁶. Salih Hayrî bu gelişmeleri zafernanesinde şöyle anlatmıştır:

Hasmı iknâ edemez ise kalem
Himmet-i seyf ile münhall mübhem
Akd-i meclisle umûmen tekrâr
Neşr u ilân olunup katî karar
Taraf-ı şerden akvâ fetvâ
Alınıp harbe olundu imzâ
Bilmeyen sulh olacaktır derdi
Âkıbet cenge netice verdi
Ahde dâir olan işler bitti
Harbin ilânı takarrur etti
Kaldı Rûsiyye de mesûliyyet
Yazdı resmen süferâyâ devlet
Vakanın bedine tarih imlâ
Beyt-i vâhide olundu inşâ
Pâdişeh harbi buyurdu ilân
Ede encâmını Allah âsân⁹⁷

Osmanlı Devleti bu fermanla Rusya'ya resmen harp ilân etmiştir. Karar, o zaman Şumnu'da bulunan Osmanlı orduları Komutanı Müşir Ömer Paşa'ya iletilmiştir. Ömer Paşa ilk olarak Rus komutan Gorçakov'a Eflâk ve Boğdan'ın boşaltılmasını isteyen bir mektup göndermiştir. Olumsuz cevap gelince de Osmanlı ordusu harekete geçmiştir⁹⁸.

⁹⁵ Tanrıbuyurdu, *a.g.e.*, 75-76.

⁹⁶ Karal, *a.g.e.*, 232-233.

⁹⁷ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 36.

⁹⁸ Karal, *a.g.e.*, 232-234.

Harp kararının alınmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nde seferberlik ilân edilmiştir. Ayrıca İstanbul Boğazı'nda bulunan mevziler güçlendirilmiş, gemiler savaş nizamı almış, Balkanlar'da bulunan Silistre, Vidin ve Rusçuk kalelerinin tahkimatı için İstanbul'dan takviye gönderilmiştir. Doğu bölgesinde bulunan Erzurum, Kars, Trabzon vilâyetlerine toplar ve bataryalar gönderilmiştir. Tophane ve baruthaneler gece gündüz üretim yapabilecek seviyeye getirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin her köşesinden toplanan 60 bin asker Balkanlar'a; Balkanlar'da bulunan Arnavutluk, Bosna, Makedonya gibi bölgelerin askerleri de cepheye sevk edilmiştir⁹⁹. Rusların her fırsatta Türk halkını ve Osmanlı Devleti'ni aşağılaması ve takındığı kibirli tavırlar sebebiyle Türk ve İslam kamuoyu zaten savaş taraftarı idi. Bu yüzden harbin ilânı müspet bir heyecanla karşılanmıştır. Yukarıda saydığımız harbe dair hazırlıklar ve halkın heyecanı Türk savaş destanlarına ve gazavâtnâmelere yansımıştır.

Kırım Trabzon arasında ticaretle uğraşan ve muharebelere tanıklık yapan şair Ahmet Rızâ Trabzonî, kaleme almış olduğu *Manzume-i Sivastopol* adlı gazavâtnâmesinde ülkenin her bir tarafından Rumeli'ye akın eden Osmanlı askerlerinden bahsetmiştir:

Mısır'dan geldi otuzbin dilâver
Selim Paşa olara idi server

Arabistan'da olan ordu cümle
Kamusu Rumeli'ne geçti cümle

Bu iş tahrik olandan beri dâim
Asâkir gitmek üzre oldu kaim

Arabistân'ı, Türkistân'ı cümle
Anadolu, Kürdistân'ı cümle

İşiten bu gazâyâ hâzır oldu
Kamusu Rumeli'ne sürdü geldi

Hesap olmaz redifi, hem nizâmî
Nefîr-i âmmla doldu Rum tamamı

Cihân halkı bu işe oldu hayrân
Kamusu dediler Abdülmecid Hân

Cihânda şüphesiz sâhib-kırândır
Nüfûzu heft-iklime revandır

⁹⁹ Karal, *a.g.e.*, 231.

Bu denli kuvvete bunca sipâha
Nasib olmadı hiçbir padişaha¹⁰⁰

Şair Salih Hayrî de seferberliğin ilan edilmesiyle birlikte Rumeli ve Anadolu'dan elli bini aşkın gönüllünün orduya katıldığını ifade etmiştir:

Rumeli Anadolu'dan tertîb
Başbozuklar olundu tesrîb
Elli binden mütecâviz idiler
Gidip orduya nizamsız asker
Geldi bir zen Karakız nâmında
Gördü iş ma'reke hengâmında
Olup âlem sefere hâhiş-ger
Geldiler kendiliğinden ekser¹⁰¹

Şairin son dizelerde bahsettiği *Karakız namında kadın* Maraş Cerid aşiretinin kadın reisi Kara Fatma Hatun olup emrindeki 300 kadar süvarisiyle savaşa katılmış ve cehpeden yaralı olarak geri dönmüştür. İngiliz asıllı Türk amirali Muşavir Paşa anılarında Kara Fatma'nın İstanbul'a gelişini ve halk arasında uyandırdığı merakı şu şekilde anlatmıştır:

Bunlar, 100 kişi olup hepsi akraba idiler, soyun başbuğu bir kadının, Kara Fatma'nın komutasındaydılar. Bu kocasız, orta yaşlı bir hanımdı; yüzü güneş yanığıydı ve ifadesi kendisine hâkim bir karakteri ve komuta etmeye alışkın olduğunu gösteriyordu. Onların Üsküdar'a geldikleri saatten beri İstanbul'un bütün meclislerinde, kahvehanelerinde Kara Fatma'dan başka bir şey konuşulmuyordu. Halk onu görmek için geçmesi muhtemel yollara toplanmaktaydı. Bu merak uyandıran yenilik, en sonunda sarayın da merakını uyandırdı¹⁰².

Kara Fatma'nın bir kadın lider olarak savaşa katılmış olması Batı basınında büyük yankı uyandırmış olup kendiyle ilgili haberler yapılmıştır¹⁰³. Savaş henüz devam ederken İtalya'da basılmış olan, Kırım Harbi'ne katılmış savaşçıların biyografileri ve portrelerinin yer aldığı iki ciltlik kitapta kadın savaşçı olarak sadece Kara Fatma yer almıştır.

¹⁰⁰ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 91-92.

¹⁰¹ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 81.

¹⁰² Slade, A. (2012). *Muşavir Paşa'nın Kırım Harbi Anıları* (Haz. C. Badem). Ankara: İş Bankası, 210.

¹⁰³ Bayazıt, B. S. (2005.). *1853-1856 Kırım Muharebesi Gazilerinden Kara Fatma Hatun: Kırım Harbi Kahramanlarından Bayazıtıoğlu Ahmet Paşa ve Ahfatları*, Kahramanmaraş: Kendi, 52.

Kara Fatma Hatun Kürt Süvarileriyle İstanbul'da – The Illustrated London News / 1854

Resim 1.1. İstanbul Sokaklarında Kara Fatma¹⁰⁴

KARA FATIMA

la Kitella nera.

Condottiera di un Corpo curdo di Boschi -boxuk.

Resim 1.2. Kara Fatma'nın Portresi¹⁰⁵

Şair Ahmed Rızâ da savaşa katılıp yaralanan Kara Fatma'dan söz etmiştir:

¹⁰⁴ İstanbul'da çıkarılan *The Illustrated London News* gazetesinde İstanbul sokaklarında Kara Fatma Hatun'un ilerlemesini tasvir eden resim. bkz. Maraş Avucumda (2020, 9 Mayıs). "Illustrated London News Gazetesinin 1854 Tarihli Kara Fatma Haberleri", resim 1, (<https://marasavucumda.com/illustrated-london-news-gazetesinin-1854-tarihli-kara-fatma-haberleri/>, Erişim tarihi: 17.05.2021).

¹⁰⁵ 1854 yılında İtalya'da *Guerra D'oriente Biografie e Ritratti* adıyla basılan kitaptaki Kara Fatma'nın potresi. bkz. Maraş Avucumda (2020, 16 Ağustos). "Erkeklerin Kitabında Tek Kadın: Maraşlı Kara Fatma", (<https://marasavucumda.com/kirim-savasinin-yigitleri-arasinda-tek-kadin-kara-fatma/>, Erişim tarihi: 17.05.2021).

Beş altı gün sonra geldi Fatma Gazi
Nisâlar kahramanı, ser-firâzı

Beş altı kişiyle geldi ol ân
Kamusu hep süvâri-i nâm-dârân

Onların nâmı var Türkmen ilinde
Kılıç belinde, kargı kollarında

Olar çok kırdı düşmen, döktü kanın
Şehid oldu karındâşı nisânın

O hatun kendi dahi yaralandı
Onuldu yarası hoş-vârelendi¹⁰⁶

Trabzonlu divan şairi Mehmet Emin Hilmi, Kırım Harbi ile ilgili kaleme aldığı şiirde Osmanlı topraklarında seferberliğe olan ilgisini şu dizelerle ifade etmiştir:

Erdi imdâda ser ü şân-ı sipihr-i ahzer
Gerden-i düşmen-i bed-nâma çekip de hançer
Lutf-ı Bârı ile geldi nice yerden asker
Yürüdü sevk-i kaderle bu kadar cünd-i zafer
Ne Yemen kaldı ne İklim-i Sebâ-yı devlet

Mahv eder düşmanı şemşir-i nüfuz-ı âli
Yaralar sinelerin tir-i nüfuz-ı âli
Böyle tesirlidir iksir-i nüfuz-ı âli
Bârek'el-hakk bu ne tesir-i nüfuz-ı âli
Bu ne ikbâl-i fütuhât-güşâ-yı devlet¹⁰⁷

Harbe dair hazırlıklar ve halkın heyecanı Türk savaş destanlarına da yansımıştır.

Anonim bir savaş destanında Sultan Abdülmecid'in savaş kararı almasının ülkedeki yankıları şu şekilde ele alınmıştır.

Abdülmecit Efendi'miz buyurdu
Meclisini bir söz ile duyurdu
Bu ana dek evliyalı uyurdu
Erenler uyandı, gör, padişahım

¹⁰⁶ Ahmed Rıza Trabzonî, *a.g.e.*, 134-135.

¹⁰⁷ Mehmed Emîn Hilmî Efendi (1293). *Dîvân-ı Mehmed Emîn Hilmî Efendi*, Trabzon: Trabzon Vilayeti Matbaası, 26.

Dört köşeye emir, ferman yazıldı
Gani asker, mühimmatlar düzüldü
Gökyüzünde ferîsteler süzüldü
Bulunur dertlere car padişahım

Asker sükûn etti Mısır'dan, Şam'dan
Himmet evliyadan, ihsan Hûda'mdan
Nice er bulunur her bir âdemden
Hüdâ'm getürmesün cevır padişahım

Her taraftan askerimiz yürüdü
Bârekallâh yeryüzünü bürüdü
Köpek Moskof birden kalktı ürüdü
Bu kadar anları kır, padişahım

Her mahallere de kuruldu ordu
İçinde bulundu merd oğlu merdi
Çok şükür şevketlim murada erdi
Vakit sâat eşreftir padişahım¹⁰⁸

Âşık Selimî'nin savaştın ilk aylarında yazdığı Rus Destanı'nda da seferberliği anlatan dörtlükler mevcuttur:

Yürüdü asâkir İran Turan'dan
Kuşattılar kâfir seni her yandan
Dörtüüz bin yayamız geçti Tuna'dan
Üçyüz bin de küheylân rahşanımız var

Şimden geri ağzın rüzgâra aç
Kızdırdın İslâmı elden gitti taç
Kurtar öz başını al bir yana kaç
Başına kopacak tufanımız var

Savaştın Allah ve din uğruna yapıldığını söyleyen şair, Osmanlı askerlerini övmekte, düşmana gözdağı verip meydan okumaktadır:

Din kavgamız var o küffar ile
Bizim ona çoktan bürhanımız var
Çalışırız elde olan vâir ile
Adalet sahibi sultanımız var

Kâfirin bizimle nedir iddiası
Dönmeyiz ne denli çok olsa ası
Gider kalbimizin silinir yası
Dilimizde vird-i Sübhanımız var

¹⁰⁸ Öztelli, *a.g.e.*, 346-347.

Âlimler çağrışır “*nasrun min Allah*”
 Şimden geri bizim inşaallah
 Gaza yollarından hasbeten lillâh
 Emanet Hudâ’ya bir canımız var

Sıdk ile bende oldu ganî Mevlâ’ya
 Yeter bizim imanımız sermâye
 Bir ordu kurarız Kızılelma’ya
 Petersburg’a kadar meydanımız var

Erenler bu işe dediler belî
 Kılıç kabzasına koydular eli
 Huda’nın aslanı Hazreti Ali
 Elinde Zülfikâr aslanımız var

Dünyada sağ olan yazısın görür
 Kuluna hidâyet Mevlâ’dan gelir
 Din için kavgamız haşre dek sürer
 Dahi adüvlerle çok kanımız var

Nice tuğyanların aldık bacını
 Senin de alırsız çok haracını
 Boğazına geçiririz tacını
 Ezel böyle ahd ü emanımız var

Niçin düşünmedin hain melânet
 Sancak-ı resul var bizde emanet
 Haşre dek bâkîdir bu din bu devlet
 Resul-i ekremden fermânımız var

Mülâhaza etmedin son encâmını
 Çek şimdi cezandır serencamını
 Mihnet ile geçir subh u şamını
 Sana gösterecek erkânımız var

Evvel yüksekteydin indin engine
 Onumuz bedeldir bir bölüğüne
 Ne kadar metanet versen kendine
 İsmi kaldırılmaya gümanımız var

Kuyuyu kazmadın kendi boyunca
 Düşünmedin çıkmasını düşünce
 Gelip burda tertibatı görünce
 Ol vakit anladın ne şanımız var

Nüfuzunla Gazi Abdülmecid Han
 Âdâları kıldı hak ile yeksan
 Hayra dua kıldı hep sabî sıbyan
 Gayretkeş vezir-i zî-şânımız var

Cennet-i âlâda vardır yerimiz
 Şâh-ı velâyettir bizim pirimiz
 Bin tabura karşı durur birimiz
 Elimizde kılıç kalkanımız var

Hiç yedin mi Osmanlı'nın nârını
 Geri dönmez verirsin olan vârını
 Hemen tut sen balıkçılık kârını
 Bizim ceng etmeye idmanımız var

Sûratle gör orduna çatalım
 Taburların birbirine katalım
 Bir filde hezaran top atalım
 Topçularda ateş nişanımız var

Sad hezâran lânet olsun canına
 Sanma ettiklerin kalır yanına
 Verelim tacını Kırım Hanı'na
 Sonra sana türlü seyranımız var¹⁰⁹

Destanda “Verelim tacını Kırım Hanı'na” mısrası dikkat çekicidir. Kırım, Osmanlı Devleti'nin kaybettiği ilk müslüman toprağıdır. 1783 yılında Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesi Osmanlı toplumu için ciddi bir travmaya neden olmuştur. Bu hadiseden sonra binlerce Kırım Tatarı Anadolu'ya göç etmek zorunda bırakılmıştır. Bu nedenle savaş halk arasında Kırım'ın işgalden kurtulması için bir fırsat olarak görülmüştür. Nitekim Kırım Hanlığı'nın vârisleri olup, Osmanlı topraklarına göç etmiş olan Giray hanedanı mensuplarından Mesud Giray, Kırım Harbi ilân edilince, savaşa katılma talebinde bulunmuş ve binbaşı rütbesiyle vazife almıştır¹¹⁰.

Sultan Abdülmecid'in savaş kararı almasının İslam dünyasındaki yankıları, Kırım Harbi seferberliği ilân edildiği günlerde söylenen Sürurî Destanı'nda da dile getirilmiştir. Destanda Sultan Abdülmecid *Zillullâhı fi 'l-âlem* yani Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak nitelendirilmiştir. Bu nedenle onun harb daveti Allah adına yapılmış bir davet olarak görülmüştür. Bu şekilde Mısır, Hicaz, Bağdat ve diğer İslam dünyasına ferman gönderilmiştir. Bu davete Hicaz'dan, Bağdat'tan ve Hint'ten yüzer bin kişilik asker gönderilerek icabet edilmiştir:

¹⁰⁹ Gencosman, *a.g.e.*, 172-176.

¹¹⁰ Kırımlı, H. (2002). “O krımsko-tatarskih voyskah v sostave osmanskoy armii v period Krımskoy voynı”. *Kultura Narodov Priçernomorya*, (43), 300.

Zıllullâhı fi'l-âlem Gazî Mecid Han
Adâlet tahtına aya(ğ)n yürüdü
Sadrâzam Mustafa Pâşa'(yla heman)
Kavl ü karâr edip şâdan yürüdü

Cihan seraskeri Mehemed Alî
Mevlâ mertebesin eylesin âlî
Ahkâm-ı meclise arzetti hâli
Neferi pâdşâhı beyan yürüdü

Abbas Paşa Mısır(a) şâh-ı şahbâza
Nâmeler gönderdi semt-i Hicâz'a
Dahı Bağdad, Mısır, Acem, Hicâz'a
Her tarafa emr ü ferman yürüdü

Bu hâli duyunca hem Mısır şâhı
Cem'etti Hicaz'dan yüzbin siyâhî
İklim-i Bağdad'dan yüzbin sipâhî,
Hind ilinden yüzbin yayan yürüdü

Adana'dan geldi kırk bin süvârî
Şam, Kürdistan, Konya civârı
Anadolu, Rumeli, Bosna diyârı
Mâ-hasalî cümle cihan yürüdü

Muhammed Mustafâ, Çehâryâr ile
Otuz bin ashâb ve ensâr ile
Aliyyü'l-Murtazâ bindi Döldül'e
Delîl olub Şâh-ı Merdan yürüdü

Cüneyd-i Bağdâdî, Hasanü'l-Basrî
Ahmede'l-Bedevî, Niyâzî Mısrî
Cem'olub erenler kuruldu kasrı
Bu demde bir dem-i devran yürüdü

Bir araya geldi hep Rûm erleri
Kemberbend bağlandı pür serverleri
Molla Hünkâr, Hacı Bektaş pîrleri
Seyyid Ali, Emîr Sultan yürüdü.

Enbiyâ, evliyâ geldiler saf saf
Taht-ı Süleyman'ı ettiler tavâf
Şarkdan garba değin bağlandı etrâf
Din gayreti ehl-i îman yürüdü

Gazî Sultan Mecid gibi dîn eri
Gelmemiştir vakt-i Saadet'ten beri
Ya neslin kaldıram ya tutam diri
Aç gözünü Âl-i Osman yürüdü

Urum seraskeri ol Ömer Paşa
Yürüttü nüfûzun dağ ile taş
Akrânı emsâli bulunmaz hâşâ
Böyle bir sâhib-i meydan yürüdü

Cem' oldu bir yere atlı, piyâde
Tamam oldu beşyüz binden ziyâde
Okundu fermanlar, oldu irâde
Haddi, pâyanı yok insan yürüdü

Vasfin edem dinle deli Tuna'nın
Bir muhâlif eser yeli Tuna'nın
Dâim coşkun akar seli Tuna'nın
Mevc mevc üstüne umman yürüdü¹¹¹

Şair destanda Osmanlı askerleriyle birlikte peygamberin ve ashabının yanı sıra büyük evliyaların da seferberliğe mânen katıldıklarını ifade etmiştir. Osmanlı askerlerine yardıma koşan manevi ordu motifi özellikle savaşın ilk günlerinde söylenen destanlarda sık kullanılmıştır. Bunlardan bir tanesi Destân-ı Safderî'dir. İslami unsurların yoğun kullanıldığı destanın dayandığı temel motif "Cihad" ve "Cündullah" inancıdır. İslam'a göre cihad için kılıç kuşanmak Müslümanlara farzdır ve bu yolda savaşan ordulara Allah yardım edecektir. Bunun yanı sıra cihad için yola çıkan askerlere peygamberlerin, şehitlerin, meleklerin ve evliyaların da yardım ettiğine inanılır. Bu inanış Kur'ân-ı Kerim'e dayanmaktadır. Cündullah "Allah'ın Ordusu" demektir. Cünd sözcüğü "Asker, ordu; yardımcı ve destekçi kuvvet" anlamına gelmektedir. Birçok ayette geçen bu kelime hem insanlardan oluşan askerî birlik, hem de mecazi olarak müminlere yardım etmeleri için Allah tarafından gönderilmiş mânevî kuvvetler anlamında kullanılmaktadır¹¹². Nitekim destanda Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin, meleklerin ve evliyanın Osmanlı ordusuyla birlikte kâfire karşı savaştığı vurgulanmaktadır. Yirmi üç dörtlükten ibaret destanın tamamı şu şekildedir:

İnşâllâh bu sene nusret bizindir
Sultânü'l-enbiyâ imdâd ederler
Din, diyânet bizde, kuvvet bizindir
Ervâh-ı evliyâ imdâd ederler

Bu günümüzde Hızır İlyâs ulaşır
Fevc-i mü'min salâ oldu taraşır
Dini-bir uğruna gitmek yaraşır

¹¹¹ Banarlı, a.g.m., 40-43.

¹¹² Uludağ, S. (1933). "Cündullah", *İslam Ansiklopedisi* (C. 8). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 118-119.

Edelim ıktidâ imdâd ederler

Şeyh Abdülkadir, Veysel Karanî
Çehâr yâr-ı resul, Tanrı aslanı
İklim-i cihânın sahib-kıranı
Aliyyül-Murtaza imdad ederler

Hasanü'l-ahseneyn yanında bile
Zülfikâr kuşanır biner Düldül'e
Rub' meskûn içre düşer gulgule
Şehid-i Kerbelâ imdât ederler

İki şühedâya tehammül kılan
Evlâd-ı resûlden ârifin olan
Seyyid Battâl Gâzi pehlivân
Fâtımatü'z-Zehrâ imdâd ederler

Ser çekip ibtidâ ricâl-i gâib
Bile hem Rüstem-i Zâl-oğlu gâlib
Abbâs ile Hamza bin Ebû Tâlib
Sedd-i İskender'e imdâd ederler

Hazret-i El-Hâci Bektâş-ı Velî
Dört mezheb sahib-i evsâfı celî
Hanefî, Mâlikî, Şâfi, Hanbelî
Bil ümmete acla imdâd ederler

Hazret-i Pir Şems-i Tebriz-i Velî
Sultan Veled bâğbânın bülbülü
Serdârü'l-âşıkîn ârif'in gülü
Hazret-i Mevlânâ imdâd ederler

Gûşine menkuş et sözüm ey ahi
Yüzyigirmidört bin peygamber dahi
Dünyâda onlara gelmiştir vahiy
Âdem ile Havvâ imdâd ederler

Sene binikiyüz yetmişte tamam
Bu râhda baş verdi oniki imâm
Cenge hâzır olduk, dinle ey humâm
Cemî'-i şühedâ imdâd ederler

Hazret-i Hak ömrün eylesin mezîd
Kimi gâzi oldu, kimisi şehîd
Pâdişâh-i âlem Sultân-ı Mecîd
İslâm'a es-salâ imdâd ederler

Bu da bir saâdet, bu da bir devlet
Şehide şübhesiz verilir cennet
O da bizim için çalışır elbet

Makbûl-i zü'l-atâ imdâd ederler

Sen bu yolda gayret edenlerden ol
Göğsünü açarak gidenlerden ol
Ahdi, misakını gönderenlerden ol
Ağniya fukara imdâd ederler

Gâzi Sultan Mecid kılıncı çekti
İslâm olanları hep davet etti
Sancağ-ı resulü meydana dikti
Okunsun “hel etâ” imdâd ederler

Ordu hâzır olup kurulunca ceng
Arz ile semâya verilir bir reng
Tekbirler alınıp çekilir gülbeng
“Ve’ş-şemsi ve’d-duhâ” imdâd ederler

Tefekkür it, sende yok mudur imân
Nusret mu’in ide Hazret-i Yezdân
Ol kâfir-i bi-dinine düşman
“Men kâne takıyyen” imdâd ederler

İki cihân serverine n’ettiler
Taş attılar, olda şehid etdiler
Mecmûunu saça bile gittiler
Muhammed Mustafâ imdâd ederler

Server-i enbiyâ rahat bulmadı
Gazânın hakkında kusur kılmadı
Kimi İslâm oldu, kimi olmadı
Hâlik’tan rahmetâ, imdâd iderler

Beni asfer Moskov, kâfir-i bî-din
Kuds’a yol istemiş yezidi tutun
Murâdı desîse, iblis-i lain
İnşâllâh devleti imdâd ederler

Bin ikiyüzyetmiş sene-i cedid
Teklif-i müşkilde bulundu yezid
Raziye olmadı hamîdü’l-Mecid
“*Ve sellem aleynâ*” imdad ederler

Saltanat sahibi nesl-i âlî-şan
Okundu el-gâzi Sultan Mecid Han
Götürdü gövdeyi aktı kızıl kan
Bu yolda can fedâ imdâd ederler

Safderî der yine arttı derdimiz
Bir şikâr alacak yok mu merdimiz
Emr-i Huda ile yeter ferdimiz

Cümleden müctebâ imdad ederler¹¹³

Destanda Türk İslam kültüründe saygın bir yeri olan sahabeler, evliyalar tek tek zikredilmektedir. Ayrıca Sultan Abdülmecid'in savaş kararı olarak "Sancak-ı resûl"ü meydana diktiği, dolayısıyla bütün müslümanların bu sancağın etrafında toplanmaya davet edildiği vurgusu vardır. Ayrıca şehitlere cennet vaad edildiği hatırlatılarak savaşa gidecek askerlerin morali yükseltilmektedir. Destanı bir cönkte tespit eden ve ilk defa yayımlayan Fevziye Abdullah Tansel'in tahminlerine göre şiiri Safderî mahlasını kullanan âşık Rızâ'nın kardeşi Konyalı Sâlih yazmıştır¹¹⁴. Bununla birlikte Millî Kütüphane'deki *06 Mil Yz Cönk* 73 numaralı cönkte âşık Rızâ mahlasıyla içerik olarak yukarıdakine çok benzeyen bir destan daha mevcuttur. Farklı saz şairleri tarafından Kırım Harbi'nin başladığı günlerde içeriğinden küçük değişiklikler yapılarak aynı destanın söylendiğini düşünmek mümkündür. Âşık Rızâ'nın destanında da dörtlüklerin son mısralarında *imdat ederler* redifi kullanılmıştır:

İnşallah bu sene Nusret bizimdir
Sultan-ı enbiyâ imdat ederler
Din diyanet izde kuvvet bizimdir
Ervâh-ı enbiâ imdat ederler

Koç müminlere salâ oldu duraşır
Dini bir uğruna gitmek yaraşır
Bu günde Hızır İlyas ulaşır
Edelim iktidâ imdât ederler

Şeyh Abdülkadirle Veysül-Karanî
Cihan ikliminin sahib-kırânı
Çâryar-ı güzîni Tanrı Aslanı
Aliyyü'l-Murtaza imdad ederler

Bâ-husûs Şemsî-i Tebrîzî velî
Sultan Veled ki bâğbânın bülbülü
Serverü'l-âşıkîn ârifin gülü
Hazret-i Mevlânâ imdâd ederler

Sen bu yolda gayret edenlerden ol
Ahd ü misâkını görenlerden ol
Gönlünü açarak gidenlerden ol
Ağniyâ fukara imdâd ederler

Hazretül-Hâcî Bektâş-ı velî
Hanîfi Mâlikî Şâfi Hanbelî

¹¹³ Tansel, a.g.m.,1981-1984.

¹¹⁴ Tansel, a.g.m.,1980.

Dört mezheb sâhibi evsâf-ı celî
Makbûl-i Zül-Atâ imdâd ederler

Hazret-i Hak ömrünü eylesin mezîd
Pâdişâh-ı âlem ol Sultan Mecîd
Kimi olur gâzî kimizi şehîd
Ve sellem Aleyna imdâd ederler

Sultan Mecid Han kılınca çekti
Sancağ-ı Resûlû meydana geldi
Asker-i İslâm ı hep davet etti
Okunsun hel etâ imdâd ederler

Cihan serverine neler ettiler
Taş attılar dışın şehîd ettiler
Mecmû-ı sahâbe bile gittiler
Ve kullî etkîyâ imdâd ederler

Sultan-ı enbiyâ rahat bulmadı
Gazanın yolunda kusur kalmadı
Kimi İslam oldu kimi olmadı
Hâlkun rahmetâ imdad ederler

Tefekkür et sen de yok mudur îmân
Ol kâfir-i bî-dîn dinine düşman
Nusret-i mübîn vir bize Yaradan
Makbûl-i asfiyâ imdad ederler

Sene bir iki yüz yetmiş oldu tam
Cenge hazır olduk dinle ey hümân
Bu yolda beş verdi ok iki imam
Cemî-i şühedâ imdad ederler

Gûşuna mengûş et sözüm ey ahî
Dünyada bunlara gelmiştir vahiy
Yüz yigirmi dört bin peygamber dahi
Âdem ile Havvâ imdad ederler

Evlâd-ı Resûl'den ârifin olan
Seyyit Battâl-ı Gazi pehlivan
İki şühedâsına tahammül kılan
Fâtımatüz-Zehra imdad ederler

Hazret-i Ali bindi Düşbül'e
Rub-ı meskûn içre düşer gülgüle
Hasan ile Hüseyin yanında bile
Şehîd-i Kerbelâ imdad ederler

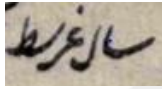
Ordu hazırlanıp kurulunca ceng
Tekbir alınıp çekiliyor gül-beng

Arz ile semaya verilir bir reng
Veş-şemsüd-duhâ imdad ederler

Bu yolda bizlere çok olur talib
Talib olan kişi olurlar râgıb
Hezar bin Kahraman Zal oğlu Galib
Sedd-i İskender ya imdad ederler

Bu Rızâ der artmaktadır derdimiz
Bir şikâr alacak yok mu merdimiz
Avn-i Hüdâ ile yanar ferdimiz
Edelim el-veda imdad ederler¹¹⁵

Osmanlı Ordusu'nun saflarında manevi şahsiyetlerin ruhlarının da bulunduğu motifinin yoğun kullanıldığı bir diğer destan Millî Kütüphane'nin *06 Mil Yz Cönk 240* numaralı cönkte tespit edilmiştir. Nurî mahlaslı saz şairine ait olan bu destanda yirmi dört bin peygamberle birlikte Anadolu'da yetişen evliyaların, dervişlerin de savaşa katıldığı vurgulanmıştır:

Âl-i Osman üstüne

Rus kralı düşman yürüdü
Kendi meram etti suikasd etti
Çekti sancak Âl-i Osman yürüdü

Tuna yalısında koptu kıyamet
Kuruldu bir azim ceng-i sad-âfet
Âleme şâyî oldu işbu alâmet
Kalmadı âlemde insan yürüdü

Saf be saf durdular ibtidasından
Nişan verdi Hasan Kerbelâsından
Doldu bu âsuman hû sadâsından
Hep leşker-i ehl-i îman yürüdü

Kıldılar ezelden ne ise kanun
Asâkir-i İslâm aldılar nâmun
Cümle şehîdân ettiler medfûn
Düşman içre âh ü efgân yürüdü

Dediler giderse böyle yamandır
Böyle tiğ yemedik hayli zamandır
Baktılar gördüler hâl perîşandır
Millete ihbâra efsân yürüdü

¹¹⁵ Şenödeyici, Ö. (2010). "Edebiyatın Tarihi ve Tarihin Edebiyatı Arasında Moskov Destanları". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (6), 107-109.

Hünkâr serasker oldular şâzî
 Cami mescidde okundu gâzî
 Etsinler raiyyet cümle dem-sâzı
 Etrâfa eknâfa fermân yürüdü

Gülbang-i Ahmedî çektiler hemân
 Bir hû sadâsıydı gitti bir zaman
 Hâzırân gâibân oldular ayân
 Ervâh peygamber-i zîşân yürüdü

Gördüler âlemler çekilir gelir
 Her taraftan sad saf dökülür gelir
 Asker-i Ahmedî sökülür gelir
 Mecrûh bedenlere dermân yürüdü

Küffârın kanını dönderip sele
 Hırmân-ı ömrünü verdiler yele
 Yüz yirmidört bin peygamber ile
 Orduya ol fahr-i cihân yürüdü

Ne hikmet olduğun kamû bildiler
 Yeni baştan cenge hâzır oldular
 Ashâb-ı peygamber cümle geldiler
 Ebubekir Ömer Osman yürüdü

Ol vakit âleme düştü velvele
 Görenler zanneder koptu zelzele
 Zülfikâr elinde süvâr Düldül'e
 Şâh-ı Merdân Şîr-i Yezdân yürüdü

Sanki ibtidadan cümle haberli
 Sad hezârân hâzır beli kemerli
 Hem önünce yüzbin eli te berli
 Hacı Bekdâş Velî Sultân yürüdü

Bir taraftan gelir ol Molla Hünkâr
 Hempâ Şems-i Tebriz hem nice ahyâr
 Şemseddin Hacı Bayram arslana süvâr
 Kamçıları elinde mârân yürüdü

Bir taraftan bir zur oldu hüveydâ
 Erenler gelişin bildiler pîrâ
 Pürnûr olmuş Şah Abdal Musa
 Halveti Celveti Gülşân yürüdü

Bir taraftan zuhûr etti çok asker
 Oniki tarîkın erleri yekser
 Şavklar urup gelir eli teberler
 Bir de Hazreti Pîr Şa'bân yürüdü

Bir taraftan zuhur etti çok İslâm
Onlar da oldular hezâr bi't-tamâm
Şevketil fethine on iki imam
Şâh İmam Hüseyin-i devrân yürüdü

Bir taraftan koptu bir şûr-ı gavgâ
Şeki halkı kumrî oldular peydâ
Bütün sadâ vu pür zemîn ü semâ
Hazreti Abdülkâdir Geylân yürüdü

Bir taraftan zuhur etti bir hurûş
Kamu düşman ol dem oldular hamûş
Bütün ak sâdeli gelür hırka-pûş
İbrahim Edhem Merdân yürüdü

Bir taraftan gelir çok pîr ü dâna
Mevc urur deryalar misâli deryâ
Dillerinde vird-i “innâ fetahnâ”
Bu kadar hâfız-ı Kur'an yürüdü

Bir taraftan gelir na'ra-i ma'bûd
Yüzlerinde siper ellerde ûd.
Nice kahramanlar yanınca mevcud
O Hamza-i sâhib-kırân yürüdü

Serhad Sinob'a eyledi meğer âl
Şikeste sefâyin etti bir hâl
İsabet-i ayn def'ine ol fâl
Hamdülillâh Seyyid Bilâl yürüdü

Bir taraftan geldi pîr askerleri
Önünde saf çeker afâritleri
Sağda solda Kûf-i Kâf pirleri
Bunca devler âteş-i sûzân yürüdü

Tiflis Hocabey alınır Kırım
Acem Isfahan Şirvan-ı şirin
Pedrebolu Hotin Bender-i dîrîn
Tebşire ser-müzehhib Nu'man yürüdü

Böyle cenk olmamış âlemde hâşâ
Semâda melekler kıldı temâşâ
Dolar lâşe-i mekruh bir baştanbaşa
Sel gibi çağlayıp al kan yürüdü

Câme-hâbda iken bir hâle geldim
Kilk-i rast-gûyim elime aldım
Hâtırı hayâlîm terceme kıldım

Bu bîçâre Nûrî hayrân yürüdü¹¹⁶

Harp esnasında yazılmış savaş destanlarını propaganda bakış açısıyla inceleyen Hasan Ulucutsoy, “Kırım Harbi’nde propagandacı rolü üstlenen saz şairlerinin ürettiği savaş destanları da hitap ettiği kitleyi seferberliğin desteklenmesi doğrultusunda zihinsel düzlemde ikna etme aracı olarak kullanılmıştır”¹¹⁷ yorumunu yapmıştır.

Nitekim yukarıda örnek verdiğimiz destanların içeriğine bakıldığında saz şairlerinin özellikle manevî şahsiyetlerin de savaşa katıldığını belirterek halka ve askerlere cesaret verme, savaşıma teşvik etme gayreti içinde oldukları açıkça görülmektedir.

Kırım Harbi yıllarında yazılmış Rus şiirlerinde de benzer motiflerin kullanıldığı görülmektedir. Türk şiirinde Hz. Muhammed, sahabeler ve evliyalar orduya eşlik ederken Rus şiirinde Hz. İsa eşlik etmektedir.

Dönemin ünlü yazarı Fyodor Glinka çarın manifestosunu okuyunca *Hristos Voskres* (İsa Dirildi) başlıklı şiiri yazmıştır. Şiir *Severnaya Pçela* gazetesinde, çarın bildirisinin hemen altında yer almıştır. Savaşa giden askerleri motive etmeye çalışan şair, Hz. İsa’nın dirilip birliklerin başında olduğunu ifade etmiştir:

Günlerden pazar, İsa dirildi
Savaş ve şan için çağrı verildi,
Haydi, mücadeleye dediler
Yok olsun yalancı ve hileciler.
Yürüyelim, hani düşmanlar nerde!
Hepsi ikiyüzlü, hepsi kin içinde
Rusya’yı tekmeleme peşinde
O cimriler öylesine zalimce
Topraklarımızı bölüşme derdinde
Ancak onların hesapları nafîle
Çünkü göklerin mahkemesi bizimle!
Kabul ederiz sınav kâsesini
Ve sesleniriz: İsa dirildi!
Dirilir ve durur bizim arkamızda
Işıklı evleri çarlarımızın,
Kutsallığı adına altarlarımızın.
Sonra bir ateş ve fırtına misali
Keskin bataryalarımızdan gürleyerek geliverir!

¹¹⁶ Millî Kütüphane El Yazmaları Koleksiyonu Yer Numarası 06 Mil Yz. Cönk 240.

¹¹⁷ Ulucutsoy, H. (2019). *Türk Savaş Edebiyatı ve Propaganda (1828-1912)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 70.

İşte bunun için dik durun İsa'nın savaşçıları!
 Teslim etmeyin düşmana kutsal Rusya'yı
 İsterse zincirlere vursunlar bizi,
 Verecektir Tanrı yüce zaferleri!
 Koşsun zulüm ile dolu yürekler,
 Dolsun düşmanlarla kutsal sahillere;
 Toplarımızla bu mukaddes zamanlarda
 Dirilişi kutlarınız ateşli dualarla!!!
 Önümüzde İsa, odur götüren bizi savaşa,
 Ardından giderken haykıralım "Dirildi İsa!"¹¹⁸

Şiirdeki "sınav dolu kâseyi kabul ederiz" mısrasındaki kâse "Kutsal Kâse" olarak bilinen ve İsa'nın damlayan kanlarının toplandığı mukaddes kaptır. İncil'de de geçen bu kâse Tanrı tarafından bir millete gönderilen zorlu sınavları simgelemektedir¹¹⁹.

Katı bir Ortodoks olan şair Yevdokiya Rostopçina çarın manifestosunu okuyunca kaleme almış olduğu *Naşim Bratyam Yugo-Vostoçnum Pravoslavnim* (Güneydoğu'daki Ortodoks Kardeşlerimize) adlı şiirde, hem savaşa giden askerlerini motive etmek hem de Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ortodoksları kışkırtmak için Hz. İsa motifini kullanmıştır:

Çoktan beklenen şafağın zamanı geldi
 Söktü Doğu'nun üstünde
 Artık yaklaştı, çok yakın
 Yahudi kralın Zebur'da vaat ettiği gün!

Defolup gitsin caminin çifte boynuzlu hilali
 Bir güneş gibi barlasın Ortodoks haçımız,
 Altın Ayasofya'nın üstünde
 Kutsal mekânların kubbelerinde!¹²⁰

Rostopçina, şiirin ilk dörtlüğünde nihayet Hristiyanlığın İslamiyet'e galip geleceğini ve dünya çapında bir Ortodoks Hristiyan devletinin kurulacağını işaret etmektedir. Şöyle ki, şiirde anlatılan Yahudi kralı Davut peygamberdir. Hristiyanlar Davud peygambere inen Zebur'u da kendi Eski Ahit denilen mukaddes kitaplarına dâhil etmektedirler. Zebur'da İsa peygamberin ikinci gelişini müjdeleyen ve devamında Rusların "Messianskoye Tsarstvo" dediği bir Hristiyan devletinin dünyaya hükmedeceğinden bahseden yazıtların var olduğuna inanmaktadırlar. Rostopçina da Kırım Harbi'nin başlamasıyla İsa peygamberin tekrar

¹¹⁸ Glinka, F. (15 Nisan 1854). Hristos Voskres. *Severnaya Pçela*, 351.

¹¹⁹ Dubrovina, N. (2010). *Entiklopedičeskiy Slovar Bibleyskih Fraziologizmov*. Moskova: Nauka, 168.

¹²⁰ Rostopçina, *a.g.e.*, 1857, 324.

dünyaya geleceğini ve bir Ortodoks Hristiyan devletinin dünyaya hükmedeceğine inanmaktadır.

Aynı şair *Hristianam, Vozstavşim na Vostoke za Sv. Pravoslavnyuyu Tserkov i za Gonimih Bratyev Svoih* (Doğuda Kutsal Ortodoks Kilisesi ve Baskı Altında Olan Hristiyan Kardeşleri İçin Başkaldıran Hristiyanlara İthafen) adlı şiirinde Yunanlılara şöyle seslenmektedir:

Tanrı sizinle! Tanrı sizinle! Birleşin, Helenler!
Haçtan kaçsın da yok olsun hilal!
Kutsal İsa horugiv¹²¹ önünde
Yıkılsın camiler, yere düşsün müezzinler!¹²²

Şair Filip Moraçevskiy benzer şekilde Balkan Cephesi'ne gönderilen birliklere hitaben yazdığı şiirde Hz. İsa motifini kullanmıştır:

Kutsandı sizin yolunuz, ey şanlı ordunun birlikleri!
Haçın gölgesinde açarak sancaklarınızı
Ortodoks Rusya'nın korkunç yıldırımlarını
Kurtarıcı İsa'nın düşmanlarının üzerine çakıyorsunuz.
(...)
Biz kucak açıp duayla
Sizi kaygısızca uğurlarken yola,
İsa'ya inancımızla sizi kutsayarak haçımızla
Hadi haykıralım: "Tanrı dirilsin!"¹²³

Hz. İsa motifi şair Vera Golovina'nın *Otziv Russkogo Serdtsa* (Rus Kalbinin Sesi) adlı şiirinde de mevcuttur. Şair, düşmanları Hristiyanlıkta şeytanı simgeleyen yılanla sembolize etmiştir:

Elinde haçla dimdik duruyor Rusya
O haç öldürür yılanı.
Burada herkes ümitle tekrarlıyor
"Dirilsin Tanrı!" duasını.
İsa'nın düşmanları bal mumu gibi erirler:
O'dur bizim kurtarıcımız!
Korkutmaz bizi düşmanın tuzakları

¹²¹ Horugiv: Hz. İsa'nın, Hz. Meryem'in veya dini açıdan kutsal sayılan şahısların sureti bulunan ve din savaşlarında kullanılan sancağın ismidir.

¹²² Rostopçina, *a.g.e.*, 1857, 351.

¹²³ Moraçevskiy, F. (1 Nisan 1854). Na Perehod Vtoroy Dragunskoy Divizii Çerez Nejin k Dunayskoy Armii. *Russkiy Invalid*, 333.

Önderimiz İsa'dır, onun ordusuyuz,
 Takipçileriyiz onun ve çocuklarıyız.
 Haç sancaklarıyla hadi ileri!
 Kim ki şanlı savaşta verir canını
 Göklerde mükâfat olarak alır tacını!¹²⁴

Hristiyanlar tarafından kutsal olarak kabul edilen Yeni Ahit'te göklerde (cennette) takılacak olan taçlardan sıkça bahsedilmektedir. Şiirin son mısralarında tıpkı Türk destanlarada olduğu gibi savaşta ölecek askerlere cennet vaat edilmektedir.

1.2. Savaşın İlk Kıvılcımı: İsakçı Çatışması

1853'te Rus ordusunun Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesi üzerine meydana gelen kriz, diplomasi yoluyla çözülemeyince Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş ilân etmek zorunda kalmıştır. İlk çatışma 21 Ekim¹²⁵ 1853'te Tuna Nehri'nin ağzındaki İsakçı civarında gerçekleşmiştir. İncelediğimiz Türk ve Rus tarih kitaplarında bu hadise ile alakalı bazı ihtilâflı bilgiler mevcuttur. Şöyle ki, her iki taraf da bu çatışmayı kendisinin kazandığını iddia etmiştir. Türk kaynaklarına göre bu çatışmada, Osmanlı ordusunun sahildeki bataryaları, Kalas'a gitmekte olan iki Rus vapuru ve sekiz dubaya ateş açmış, iki duba ile bir vapur ağır surette hasar görmüş, diğer iki duba da batırılmıştır. Bu vakada Ruslar, 300'e yakın zayıat vermiştir¹²⁶. Rus kaynaklarına göre ise, Rus gemilerinden Türk kalesine ateş açılmış, kale çok hasar görmüş ve Türk askerleri kaleyi bırakıp kaçmışlardır. Ayrıca iddialarına göre kendilerinden sadece 7 kişi ölmüş ve 45 kişi yaralanmıştır; Türk tarafının ise zayıatı 160 kişidir¹²⁷. Dahası gemilerin hasarı küçük olduğu için yola devam edebilmiş ve Kalas'a ulaşmışlardır¹²⁸.

Bu konunun şiirlere yansımalarına gelince; Rus edebiyatında İsakçı Çatışması ile ilgili yazılmış her hangi bir şiire rastlanmamıştır. Türk edebiyatında ise sadece şair Salih Hayrî,

¹²⁴ Golovina, V. (16 Şubat 1854). Otvı Russkago Serdtsa. *Moskovskiye Vedomosti, Literaturniy Otdel*, 78.

¹²⁵ Rus kaynaklarda 23 Ekim tarihi gösterilir. Bogdanoviç, M. İ. (1876a). *Vostochnaya Voyna 1853-1856 godov* (C. III). St. Petersburg: F.Sušinskago, 128; Skritskiy, N. V. (2006). *Krimskaya Voyna 1853-1856*. Moskova: Veçe, 107.

¹²⁶ Badem, *a.g.e.*, 95; Gürel, *a.g.e.*, 36.

¹²⁷ Skritskiy, *a.g.e.*, 108.

¹²⁸ Bogdanoviç, *a.g.e.*, 1876a, 128-129.

Hayrâbât gazavatnâmesinde bu çatışmadan bahsetmiş ve İslam ordusunun zaferiyle sonuçlandığını belirtmiştir:

Haber-i harb olunca vâsıl
Kalb-i askerde meserret hâsıl
Olup İsakçı'da evvel gavga
Cenge âmâde idi ehl-i vega
Oradan üç duba bir de vapur
Eylemek üzre iken yâni mürûr
Tabyadan üstüne âteş ilka
Olarak bir duba gark ü ifna
Ederek hayli telefle ric'at
Olup islâm karîn-i nusret
Bir kolağası ile altı nefer
Eyledi adne şehâdetle sefer¹²⁹

Yukarıdaki dizelerde görüldüğü gibi, Ruslar bir vapur ve üç duba ile kalenin önünden geçmeye çalışmış ve çatışma sonucunda bir duba batırılmıştır. Aynı zamanda bir kolağası ve altı neferin şehit olduğu bilgisi aktarılmıştır.

İsakçı muharebesi aslında harbin fiilen başladığının göstergesidir. Çünkü bu hadise ile Osmanlı Devleti, sorunların diplomatik yoldan çözülemediğini görmüş ve topraklarını gasp eden Rusya'ya karşı savaşmakta kararlı olduğunu göstermiştir.

1.3. Kalafat Çıkarması

1853 yılı başlarında Çar I. Nikolay, Boğazların Rusya tarafından işgaline İngiltere'nin destek vereceğine, en azından müsamaha göstereceğine inanmaktaydı¹³⁰. Ancak bu desteği bulamayıp savaşta tek başına kaldığını anlayınca Osmanlı tebaası olan özellikle Sırplar olmak üzere Bulgarları, Yunanlıları ve Karadağlıları ayaklandırmak yoluna gitmiştir. Bu maksatla dönemin Dış İşleri Bakanı Karl Nesselrode'den Osmanlı Devleti aleyhinde yukarıda belirttiğimiz halklar arasında gizli faaliyetlerin yürütülmesini istemiştir. Öte yandan Sırpları ayaklandırmak için bizzat kendisi de beyannâmeler yazmıştır.¹³¹ Bu dönem

¹²⁹ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 38-39.

¹³⁰ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 271.

¹³¹ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 303-305

yazılmış şiirler incelendiğinde bu faaliyetlere hizmet ettikleri anlaşılmaktadır. Mesela, şair Aleksey Homyakov şiirinde Balkan halklarına şöyle seslenmektedir:

Ayağa kalkın ey Slav kardeşler,
Bulgar, Sırp ve Hırvatlar!
Sımsıkı sarılarak birbirinize,
Atalarımızın kılıcını alın elinize!
(...)
Söyleyin “Özgürüz ve hazırız muharebeye
Çünkü kutsal ve şerefli bir mücadelemiz,
Tanrının ta kendisi koparıyor prangalarımızı
Tanrının ta kendisi kılıcımızı tavlıyor!”

Bakın, karanlık kayboluyor
Çift boynuzlu hilal sönüyor!
Bakın, nasıl gökyüzü parlıyor
Çünkü yeni bir gün doğuyor!¹³²

Benzer dizeler şair Aleksey Brjevskiy’in şiirinde de mevcuttur:

Ayağa kalkın! Sonu geldi dört asırdır
Çektiğiniz ıstırap, gözyaşı ve iniltinin:
Bosnalı, Sırp, Bulgar ve Yunan
Tanrının ordusu sizi savunan!¹³³

Moskova Üniversitesi Dil ve Tarih Fakültesi dekanı Prof. Stepan Şevirev de Balkan halklarına hitaben *Hristos Voskrese* (İsa Dirildi) adlı şiiri kaleme almıştır. Bu şiir, dönemin önde gelen edebiyat dergilerinden biri olan *Moskvityanin* 1854 yılında yayımlamıştır:

Merhaba ey cesur Karadağlı!
Merhaba, kardeşim- İsa dirildi!¹³⁴
Merhaba ey savaşçı Sırp!
Merhaba kardeşim – İsa dirildi!

Uzat elini ey cefakâr Bulgar!
Merhaba kardeşim – İsa dirildi!
Denizlerin dağların efendisi Yunan!
Merhaba kardeşim- İsa dirildi!

Ağır ıstıraplarınızın
Son bulması yakındır:

¹³² Aleksey Homyakov’un “Vstavayte! Okovı raspalis” başlıklı şiiri için Bkz. Ratnikov, *a.g.e.*, 38.

¹³³ Brjevskiy, A. (24 Nisan 1854). K Grekam. *Moskovskiye Vedomosti, Literaturniy Otdel*, 201.

¹³⁴ İsa Dirildi (*Hristos Voskres*): Hristiyanlıkta mutluluğu ifade eden bir selâmlama ifadesi olup günümüzde Hz. İsa’nın çarmıha gerildikten sonra dirilişinin kutlandığı Paskalya Bayramında söylenmektedir.

Kurtuluş yıldızınız doğuyor
Masmavi göklerde!

Yüce çarımız
Dua ederek Tanrıya,
Muzaffer Ortodoks pehlivanları
Gönderdi sizi kurtarmaya!¹³⁵

Bu dönem Yunan halkına hitaben de çok sayıda şiir yazılmıştır. Hepsinin ortak özelliği “esaretten kurtulmaları” için silaha davet edilmeleridir:

Savaşa, ey palikaryalar, savaşa!
Sarılın kılıç ve silahlarınıza!
Yunan kardeşim, ataların ayaklandığı gibi
Sen de başkaldır vatan uğruna!¹³⁶

Tüm dünyayı aydınlatan
Şanlı halkın geldi zamanı
Hürriyete kavuşmaya
Despot Müslümanlardan!¹³⁷

Ey Yunanlılar bu dünya savaşında
Fırsat doğdu bu rezil esaretten
Yuvanızı, Vatanınızı kurtarmaya
Atalarınızın şanlı izinden,
Tanrının yardımıyla haydi ileri!¹³⁸

Rumeli ordusunun komutanı Ömer Paşa, Rusların Balkan halklarını, bilhassa da Sırpı kışkırtma girişiminde bulunduğu farkındaydı. Bu nedenle, Rus ordusunun Sırpılarla bağ kurmasını önlemek için, ordusunun önemli bir kısmını Sırbistan sınırında bulunan Vidin kalesi etrafında topladı¹³⁹. Ömer Paşa hem Rusların bu istikamette yapacakları harekâta engel olmak hem de gerektiğinde bu mıntıkadan yapılacak bir ileri harekât için merkez nokta tesis etmek maksadıyla, stratejik önemi olan Kalafat kasabasını almaya karar verdi¹⁴⁰. 28 Ekim Rumeli ordusu kurmay başkanı Ahmed Paşa ve Ferik İsmail Paşa, 12 bin

¹³⁵ Şevirev, S.(1854d). “Hristos Voskrese”. *Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 2(7), 121-122.

¹³⁶ Krasov, V. (1854). “Stoyat palikarı krugom”. *Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 5(18), 118.

¹³⁷ Semyon Raiç’in “Grekam” başlıklı şiiri için bkz. Klačkov, 1854b, a.g.e., 76-77.

¹³⁸ Raiç, S. (1854). “Grekam”. *Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 3(10), 81.

¹³⁹ Badem, a.g.e., 101.

¹⁴⁰ Gürel, a.g.e., 39. Kalafatın Rusya için oldukça stratejik bir nokta olduğu hususunu Çarlık dönemi tarihçisi Kovalevskiy de belirtmektedir. “Rus komutanların tek bir sözüyle ellerine silah alacak Slav esirlerin bütün gözleri bu bölgeye yoğunlaşmıştı.”, Kovalevskiy, E. P. (1871). *Voyna s Turtsiyey i Rozriv s Zapadnımi Derjavami v 1853 i 1854 Godah*. St. Petersburg: Tipografiya Glazunovih, 114-115.

kişilik bir kuvvetle Vidin'den Tuna'yı geçerek, şehrin karşısındaki Kalafat kasabasını ele geçirdiler¹⁴¹.

Şair Ahmed Rızâ Trabzonî bu harekâtı şu dizelerle anlatmıştır:

Soğuklar geldi hep kış etti takrîb
Ve lâkin karşı yana geçme tensîb

Dem-â-dem bu işe tedbîr ederler
Ne yandan geçmeyi takrîr ederler

Salim Paşa ferikândan dilâver
Vidin'de askere ol idi rehber

Edip bir meclis-i vâlâ muhasîp
Dedi kim adaya geçmek münâsîp

Eğer bizden geçerse düşmen evvel
Olur düşvâr-ı işimiz de müve'el

Geçip bir gece karşıya dilâver
Yanında bir nice asker beraber

Ağaçlık arasıdır ol ada hem
Gece kazıp gündüz yattılar ol dem

İki üç gün içinde tabya muhkem
Yapıp toplar vaz' ettiler ol dem

Haber gönderdi İsmail Paşa'ya
Çekip asker erişdire oraya

O gece yatmayıp cümle ser-â-ser
Kayıklarla geçip asker beraber

Kalafat nâm mahalle geçti asker
Tuna'dan karşıya çün bastı asker

Rus'un var idi bin kadar ancak
Karakol bırakıp kaçtı mutlak

Bıraktılar kamu küllî varını
Mühimmât-zehâir anbarını

İkiyüz bin kilo mevcut zehâir
Bırakıp kaçtı anda cümle vâfir

¹⁴¹ Badem, *a.g.e.*, 101.

Ganimet aldı anda ehl-i İslâm
Kamusu oldular mesrûr u handân

Yapıldı tabya, istihkâm kazıldı
Civarı ol ilin tabya düzüldü

Konuldu topları cümle ser-â-ser
Adûya karşı durdular beraber

Sığındılar Hüdâ-yı müsteâna
Gece gündüz bakarlar çâr yana¹⁴²

Yukardaki dizelerde görüldüğü gibi Ferik Salim Paşa, harekâtın önce bir toplantı yapmış ve Kalafat'ın düşmandan daha önce ele geçirilmesinin önemini anlatmıştır. Ağaçlık bir bölge olması nedeniyle tabyalar kazılırken Osmanlı askerleri gece çalışıp gündüz yatmışlardır. Ardından askerler kayıklarla yanlarında 24 top bulunduğu halde karşıya geçerek savaşıma başlamıştır. Bin kadar Rus askeri karakollarını bırakıp kaçmış geride 200 bin kilo zahireyi bırakmıştır. Osmanlı ordusu hızlı bir şekilde tabyalar yapmak, topları yerleştirmek ve siperler kazmak suretiyle bölgeyi kontrol altına almıştır.

Şair Salih Hayrî da *Hayrâbât* gazavât-nâmesinde İsmail Paşa'nın Kalafat'a Osmanlı sancağını diktiğini, Rusların karşı gelemeyip firar ettiğini, pek çok mühimmatın ele geçirildiğini ve yerli halka da emniyet sağlandığını anlatmıştır:

Vidin'in karşısında bir miktar
Adaya asker olundu imrâr
Toplar irsâl olarak pey-der-pey
Geçti sal vâsıtasıyla her şey
Kol kumandânı Simâil Pâşâ
Kalafatı geçerek dikti liva
O civarda bulunan Moskovlu
İstemişlerse de gelmek karşı
Hâsılı olamayıp tâb-âver
Karayova'ya firâr eylediler
Olmayıp iki taraftan telâfet
Zapt u teshîr kılındı Kalafat.
Kalıp üç topla mühimmât-ı kesîr
İki yüz bin kile buğdayla şair
Olmadı mâl-ı ahâli garet
Verilip yerlisine emniyyet
Tâbyalarla yapıp istihkâm

¹⁴² Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 91-96.

Hıfzına oldu be-gayet ikdâm¹⁴³

Şair Bayburtlu Zihnî de yazdığı *Sinop Destanı*'nda Osmanlı Ordusu'nun Kalafat'taki başarısına değinmiş ve Osmanlı birliklerinin başında bulunan İsmail Paşa'yı Zâloğlu Rüstem'e benzeterek övmüştür:

Kahramân-şecâ'at İsmâîl Paşa
Cengini melekler kıldı temâşâ
Kalafat şehrini yaktı ateşe
Zâloğlu Rüstem'le kafâdâr oldu¹⁴⁴

Divan şairi Rahmî Harputî de Kalafat'taki başarı üzerine şiir kaleme almıştır. Muhammes nazım şekliyle yazdığı şiirde din düşmanıya savaşan Osmanlı askerlerini övmekte, kâfir ordusunun her cephede perişan olması için Allah'a niyaz etmektedir:

Aybdur terk-i cihâd itmeği neng eyleyelim
İttifâk ile varup düşmene ceng eyleyelim
Çeşmi-i adâya bu sahraları teng eyleyelim
Kalasın biz hedef-i top ü tûfeng eyleyelim
Burç ü barusu ola zir ü zeber inşallah

Virmesün bazı vukuat dile enduh ü melâl
Varid olmuşdurur asarda el-hak bu sicâl
Görinür safha-i âmâlde bir hüsn-i meâl
Cünd-i İslâm idecek düşmen-i dini pa-mâl
Feth ola niçe metin kalalar inşallah

Kalafat ordusuna verdi o Mevla zaferi
Nice küffarı bozub kırdılar aldık haberi
Hamd ola leşker-i İslamun en edna neferi
Düşmen-i din ile ceng itmeden itmez hazeri
Ola her ordusu bundan beter inşallah

Böyle kanun ü nizam üzre idince hareket
Zabitan eyleseler harbde ikdam ü sebat
Havl ü şiddet ile manende-i ruz-ı arasat
Kafirün askeri hergiz bulamaz rah-ı necat
Bozulur semt-i cahime gider inşallah

Rumili saf-der-i zi-şanı sipeh-saları
Nam-daş olduğu Faruk gibi asarı
Şöyle merdane dilirane idüp peygari
Hüsn-i tedbiri ile bozuldu nice küffarı

¹⁴³ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 39.

¹⁴⁴ Sakaoğlu, S. (2016). *Bayburtlu Zihnî*. Ankara: Akçağ, 169.

Daha çok böyle gazalar ider inşallah

Batum ordusu sipehdarna Dana-yı Kerim
Viridi ol davere namı gibi bir tab-ı Selim
Eyledi kafir-i bed-kar ile peygar-ı azim
Disün el arkası yirde ana küffar-ı leim
Hep kırar askerini bahr ü ber inşallah

Şimdi seyf-i emele vormeli ab ü tabı
Azm-i rezm itmeli küffara gaza erbabı
Rahmiya böylece tebşir iderek ahabı
Hükm-i kati virelim biz de be-kavl-i Nâbi
İderiz kuy-i murada güzer inşallah¹⁴⁵

Kalafat'ın zaptı ile Rus kuvvetlerinin Sırbistan ile olan irtibatı kesilmiş ve Ömer Paşa'nın planladığı strateji gerçekleşmiştir¹⁴⁶.

1.4. Olteniçe Muharebesi

Balkan Cephesi'nde kaybedilen muharebeler Rus tarafında menfi bir tesir meydana getirmiştir. Tarle'ye göre, Balkan halklarına yönelik yürütülen Osmanlı aleyhtarı propaganda Tuna'nın ne sol ne sağ tarafında bir sonuç vermiştir. Dahası 1853 yılı sonbaharında Balkan Cephesi'nde Rus siyaseti kararsız bir görünüm arzemiş ve bu durum askerlere de yansımıştır¹⁴⁷. Buna karşılık Balkan Cephesi komutanı Ömer Paşa'nın stratejik hesapları ve kararlı hareketleri Türk ordusunun Balkan Cephesi'nde zaferler elde etmesine sebep olmuştur.

Olteniçe Muharebesi ile ilgili incelediğimiz Türk kaynaklarına göre, Ömer Paşa Bükreş'teki ajanlarından Rusların Kalafat'ı geri almak için bir harekât hazırlığı içinde olduğu ihbarını almış¹⁴⁸, ancak Kalafat'a takviye göndermek için yeterli zamanın olmadığı düşüncesiyle, Rusların dikkatini dağıtmak için Bükreş yakınlarında bulunan Olteniçe'ye bir taarruz planı yapmıştır¹⁴⁹. Rus kaynaklarında ise, Rus komutanların böyle bir planlarının

¹⁴⁵ Cengiz, H. E ve Eren, G. H. (1996). *Rahmî-i Harputî Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 247-248.

¹⁴⁶ Gürel, *a.g.e.*, 39.

¹⁴⁷ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 308.

¹⁴⁸ Gürel, *a.g.e.*, 39.

¹⁴⁹ Köremezli, *a.g.e.*, s. 197; Badem, *a.g.e.*, 102.

olduğuna dair bir bilgi yer almamakta, hatta tam tersi Osmanlı ordularıyla muharebeye girişilmemesi yönünde, bölgede bulunan General Pavlov'a emirler verildiği yazılmaktadır¹⁵⁰.

Ömer Paşa, Şumnu'dan Tutrakan'a gelerek harekât planını yapmıştır. Buna göre, 1 Kasım'dan itibaren Osmanlı askerleri kayıklarla karşıya geçmiş ve Olteniçe köyünde bulunan karantina binasını ele geçirmiştir. Akabinde burası büyük toplarla tahkim edilmiştir. Bunun üzerine endişeye kapılan Rus kuvvetleri komutanı Gorçakov, bir keşif birliği yollayarak durumu öğrenmek istemiştir. Osmanlı kuvvetlerinin yetersiz olduğu ve oradan atılabileceği bilgisi üzerine General Dannenberg'e saldırma emri vermiştir. 4 Kasım 1853 tarihinde Rus kuvvetleri Olteniçe'de Osmanlı üzerine saldırmıştır. Rus askerini istediği tuzağa çekmeye başaran Ömer Paşa, Olteniçe'yi çok iyi tahkim etmiş ve tüm hazırlıkları yapmış olduğundan Rus birliklerini şiddetli bir top ateşi ile karşılamıştır. Dört saat süren muharebe sonunda Dannenbergin emriyle Rus ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır¹⁵¹.

Hüseyin Hüsnü'nün 1875 yılında yazdığı Kırım Harbi konulu *Sâika-i Zafer* eserine göre, Olteniçe Muharebesi esnasında Ömer Paşa, Osmanlı bataryalarına ateşe başlama emrini borularla vermiş ve muzıklar o sıralarda yeni çıkmış bulunan muharebe şarkısını terennüm etmişlerdir. Bu şarkının sözleri şu şekildedir:

Emvac-ı hûna gark olub sahralar olsun lâlezâr
Dönsün başında düşmanın binlerce seyf-i şûle-bâr
Eyler bugün hâk-ı vatan evlâtlarıyla iftihar
Serhaddi düşman çiğnemiş ey millet-i âli-tebâr

Nakarat
Başlar kesilsin ser-be-ser dehşetli toplar patlasın
Arslan yürekli Türkleri görsün de düşman çatlasın¹⁵²

Rus kaynaklarında Olteniçe Muharebesi ile ilgili, Rus birliklerinin Türk topçularının ateşine rağmen kahramanca ilerledikleri ve tam muharebeyi kazanmak üzereyken, Eski Olteniçe'den savaş meydanını seyreden General Dannenberg'in emriyle geri çekilmek

¹⁵⁰ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 315.

¹⁵¹ Badem, *a.g.e.*, 102-103.

¹⁵² Hüseyin Hüsnü (1292). *Sâika-i Zafer*. İstanbul, 130.

zorunda bırakıldığı iddia edilmektedir¹⁵³. Nitekim Tarle, “Dannenberg Rus askerlerinden Oltanitsa zaferini çaldı”¹⁵⁴ ifadesini kullanmıştır.

Tıpkı diğer cephelerde olduğu gibi, Olteniçe Muharebesi’nde de Rus ve Türk kaynaklarınca karşı taraf askerlerinin kendilerinden sayıca daha fazla olduğu iddia edilmektedir¹⁵⁵. İki tarafın kayıplarına gelince; Ömer Paşa’ya göre Osmanlı kayıpları 30 ölü ve 150 yaralı iken Rus kayıpları 2000’den çoktur¹⁵⁶. Çarlık dönemi tarihçisi Bogdanoviç, Olteniçe’deki Rus kayıplarını 236 ölü ve 734 yaralı olarak verirken¹⁵⁷ Tarle, Rus kayıplarının 900 kişi olduğunu belirtmektedir¹⁵⁸.

Balkan Cephesi’nde Osmanlı ordusunun kazandığı ilk ciddi zafer olan Olteniçe Muharebesi ile ilgili hem *Hayrâbât*’ta ve *Manzume-i Sivastopol*’de bilgiler mevcuttur. Şair Salih Hayrî; muharebe öncesi Ömer Paşa’nın hazırlıklarını, Osmanlı ordusunun Tuna’nın karşı sahiline asker geçirip Rus karantinasını zapt ettiğini ve muharebe esnasında Osmanlı topçularının başarısını coşkulu bir dille anlatmaktadır:

Müterakkıb idi ehl-i İslâm
Bir fütuhât u meserrât-ı müdâm
Rûz u şeb fikri Ömer Paşa’nın
Burnunu kırmak olup adânın
Tutrakan’dan geçirip askerini
Derakap tuttu Karantin yerini
Zabt elup Olteniçe nâm mahâl
Eyleyip ânı tasavvur evvel
Hendese üzre o sâhib-i savlet
Verdi derhâl oraya takviyyet
Yaptı Yecûc-ı adûya bir sed
Görse etmez idi İskender red
Durup ecnâd-ı şecâat-mutâd
Yâni saf-beste-i meydân-ı cihad
Gelerek on yedi bin Moskovlu
Dört bin aslerle durdu karşı
Fenn-i harb üzre buyurdu hareket
Verdi bin hatve kalınca ruhsat

¹⁵³ Bogdanoviç, *a.g.e.*, 1876a, 135.

¹⁵⁴ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 319.

¹⁵⁵ Badem, *a.g.e.*, 103.

¹⁵⁶ Badem, *a.g.e.*, 103-104

¹⁵⁷ Bogdanoviç, *a.g.e.*, 1876a, 136.

¹⁵⁸ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 318.

Başlayıp âteşe seşhânegiler
 Öndeki hattı edip zır ü zeber
 Arap Ağa ile Hâlid Paşa
 Edip ibrâz-ı besâlet-ı nafâ
 Adadan topları mikrâz-vârî
 Uydurup yaktı adûyu nârî
 Atılıp karşıya salkım vâfir
 Eser-i rahnesi oldu zâhir
 Bozulup münhezimen Moskovlu
 Çekilip havf u hırâsıyla geri
 Oldu bin üç yüzü mürd ü telef
 Dahî mecrûhu görölde ezâf
 Rousseau nâmında olan bir ceneral
 Tepesi üstüne geldi fil-hâl
 Başına kurşun isâbet etti
 O cerâhatle geberdi gitti
 Kuvve-i galibe-i şîr-dîlân
 Eyleyip saff-ı adûyu lerzân
 Oradan münkesiren ricatle
 Yaralısı dahi bin zahmetle
 Düşünülmüş idi bâzı mahzûr
 Düşmeyip ardına cünd-i mansûr
 O günü mihr-i zafer oldu bedîd
 Yetmiş üç tane fakat gitti şehîd
 Dahî mecrûh ise yüz elli kadar
 Sonradan oldu şifâyâb ekser
 Feth ü tahrîb olunup takviyyet
 Oradan sâlimen oldu avdet¹⁵⁹

Salih Hayrî, düşman askerlerinin daha fazla olduğuna vurgu yapmakta ve Rus kayıplarının 1300 ölü ve bunun iki misli yaralı olduğu; kendilerinin kayıplarının ise 73 şehit ve 150 yaralı olduğunu belirtmektedir. Ardından şair, düşmana korku salan Ömer Paşa'yı methederek onu *Şehnâme*'deki cesur kahraman Nerîmân'a benzetmekte ve düşman saflarını yaran, düşmanların kalplerine korku salan, muharebe meydanını süsleyen en parlak yıldız olduğunu söylemektedir:

Gayreti işte Ömer Paşa'nın
 Oldu zâhir o Nerîmân-şânın
 Saf-der-i mareke-ârâda vegâ
 Dehşet endâz-ı kulûb-ı adâ
 Hâric ez-akl-ı beşer davrandı
 Bir manevra çevirip kullandı
 Zâtına gönderilip seyf ü nişân
 Kıldı taltîf şehensâh-ı zamân
 Cünd-i şâhâne muzaffer olarak

¹⁵⁹ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 73-74.

Anı her yerde muvaffak ede hak¹⁶⁰

Salih Hayrî'ye nazaran daha sade bir dil kullanan şair Ahmed Rızâ, eserinde Olteniçe Muharebesi'ni *Muharebe-i Kalafat* başlığı altında anlatmaktadır. Ahmed Rızâ da muharebe öncesi Ömer Paşa'nın emriyle zapt edilen Rus karantinasından söz etmektedir:

Silistre yakını Tutrakan'da
Ne kanlar döktüler dinle bu anda

Cem oldu anda ceyş-i İslâm
Ömer Paşa gelip çün kıldı ârâm

Orada kıldı tedbîr fikr-i ma'kul
Cemî orduya fermân revâ ol

Dedi kim geçelim karşı yakaya
Yapalım tabya istihkâm adaya

Karantinasını hem zabt-ı teshîr
Edelim ki budur üst, bunda tedbîr

Bu tedbîrle olup hâzır müheyyâ
Kayıklar cem olundu ol araya

Binip kayıklara azm etti leşker
Din ü devlet yoluna koydu serler

Gidenler karşı yana çünki vardı
Geçenler varmayıp tabyayı sardı

Karantinasını zabt etti anlar
Beş altı tabya henden kazdı anlar

Yarıya dek kazıldı tabya hendek
Beş altı top erişti aldılar tek

Yarıya dolmadan tabyaları hem
Erişti düşmenin ordusu ol dem

Bakıp çün gördüler Moskov firâvân
Otuz binden ziyâde ehl-i tuğyân

Piyâde sâde bu gayrı süvârı
Kıyas et kim ne denli cümle vârı

Kayıklarla ne denli gayret oldu

¹⁶⁰ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 73-75.

İkibin geçmedi noksanı kaldı

Gelip erişti çün düşmen çerisi
Gulûv etti hemân-dem her birisi¹⁶¹

Ahmed Rızâ, özellikle Kırım Cephesi'ndeki muharebeleri anlatırken kendisinin de bizzat orada bulunduğuna dair bilgi vermektedir. Şairin muharebe sahnelerinin canlı tanığı olması sebebiyle eserinde savaşı oldukça başarılı bir şekilde tasvir etmektedir. Öyle ki okuyucu kendisini zaman zaman âdeta savaşın içinde hissetmektedir. Şairin bizzat savaşa şahadet etmesinin eserin tarihî değerini arttırdığı muhakkaktır. Bunun yanı sıra tasvir ve anlatımdaki başarısı da gazavatnâme-yi edebî sanat açısından kıymetli kılmaktadır. Mesela atılan güllerin ve misketlerin çokluğu yağmura, savaş meydanı kıyamet gününe benzetilmektedir:

Havan gülle atarak misl-i bârân
Yakın geldi sufûfu çün firâvân

Hüseyin Bey dilâver miralay
Kumandama bakın çün dedi kim hay

Yüz adımdan yakın çün geldi Moskov
Hüseyin Bey kumanda verdi yahu

Hemân-dem topçular peşrevle misket
Sanasın ber-misl koptu kıyâmet

Cüyûş-ı ehl-i İslâm cümle birden
Tüfenk top attılar cümle bir elden

Hüdâ rast getirmiş her birinin
Boşa gitmedi sanki hiç birinin

Döküldü öndeki saflar firâvân
Kızıl kan ile düşmen oldu galtân

Bu denli şiddetile süratile
Yürüdü ceyş-i düşmen gayret ile

Gelir dönmez kırılır bî-şumârân
Yağar başına kurşun misl-i bârân

Dağıldı tabya olmuşken mükemmel
Kapandı iki top oldu muattal

¹⁶¹ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 105-106.

Kalıp dört top ile İslâm çerisi
Aman der gayret eder her birisi

Tamamen dört buçuk saat bu denli
Tutuştı harb odu yandı ne denli

Yağar misketle kurşun misl-i bârân
Görenler işbu cengi oldu hayrân

Ki zirâ bin sekiz yüz ehl-i imân
Otuz binden ziyâde ehl-i tuğyan

Bu bir sırr-ı Hüdâ kim akl erişmez
Bu hikmet bâbıdır kimse karışmaz

Bular mazhar olunmuş sâbirûn
Biri on düşmene pes yağlebûn

Ne ise geldi istihkâma erdi
Ki on yedi adımla içre girdi

Şu denli gayret etti ceyş-i İslâm
Kumandan ateş üzre eyler ikdâm

Bu denli harb-i sûzân üzre ol dem
Tükendi topların cephânesi hem

Araptan topçu yüzbaşı dilâver
Şecâat-kışverinde misl-i ejder

Fişenk verin diye kıldı nidâyı
İşitti çünkü asker bu sadâyı

İşiten her taraftan verdiler hem
Fişenkle doldurup topları ol dem

Hemân ateşleyip pervâzı kıldı
Sufûf-ı düşmen üzre dolu yağdı

Şu denli târmâr etti sūfūfun
Hesap olmaz düşen yere vücudun

Cemî ceyş-İslâm cümle birden
Tabur ateş kılısar hep bir elden

Bozuldu hatları oldu perişân
Kırıldı leşkeri Rus'un firâvân

Kırıldı kalmadı önde tutarı
Mecâli kalmadı kıldı firârı

Bıraktı yaralısın merdesini
Çekildi bakmadı hiç birisini

Sadâ-yı ceyş-i İslâm yankılandı
Şükür Mevlâ ünü arşa dayandı

Kalıp meydanda lâşe yâralısı
Tutup sahrâ yüzün düşmen ölüsü

Delerdi gösteremez dânelığın
Boyarlar gördüler giryânelığın

Şükür hamd eyleyip İslâm, İlâh'a
Dediler çok yaşa hem padişâha

Ömep Paşa olup mesrûr handân
Kamusuna kılıp ikrâm u ihsân

O gâzi asker ism-i şöhretiyle
Yazıldı padişâha izzetiyle

Olardan şâh-ı âlem oldu şâkir
Olara lûtf ü ihsân kıldı vâfir

Olara verdi rütbe imtiyâzı
Oları kıldı leşker ser-firâzı

Cemî-i ehl-i İslâm oldu handân
Perişân oldu düşmen ehl-i tuğyân

Rızâ çünküm sürûr-ı fethi ben de
İşittim çün vücudum oldu zinde

Sanırsın mülküm oldu cümle âlem
Sürûrumdan olup güyâ bu hâmem¹⁶²

Şair muharebe sonrası savaş meydanının manzarasını da gözler önüne sermektedir. Her taraf düşmanların cesetleri, yaralı esirlerle doludur. Siirde ölü sayısının 1800'den fazla olduğuna vurgu yapılmakta olup, bu Ömer Paşa'nın verdiği rakamlarla örtüşmektedir:

Dönüp gel kıssaya dinle Rızâ'dan
Ne oldu olısar iş bu gazâdan

Bozuldu çün perişân oldu moskov
Kırıldı leşkeri bî-hadd-i Moskov

¹⁶² Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 107-111.

Urus'un âdeti cenge girerler
Verâsından ölenleri dererler

Araplara vaz eder getirir
Ki emr olunduğu yere yetirir

Bu denli durmayıp kaldırmış iken
Düşenleri hemen aldırılmış iken

Bulundu bin sekiz yüzden ziyâde
Ölüsü kaldı sâde ol arada

Tutuldu çok esir-i yaralısı
Kalıp meydanda düşmenler ölüsü

Ferah-yâb oldu asker kaldı anda
Soğuk geldi yine geçti bu yanda¹⁶³

Rus edebiyatında bizzat Olteniçe Muharebesi'ni anlatan bir şiire rastlanmamıştır. Ancak Olteniçe Muharebesi'nde çarpışan subay şair Pyotr Vladimiroviç Alabin, *Russkiy Invalid* gazetesinde yayımladığı *Mogila Ubitih Pri Atake Oltenitskogo Karantina 23-go Oktobra 1853 Goda* (23 Ekim 1853 yılında Olteniçe Hucumunda Hayatlarını Kaybedenlerin Anıtı) adlı yazısında *Vostan o voinstvo Hristovo* (Uyanın, ey İsa'nın savaşçıları) mısrasıyla başlayan şiir de yer almıştır. Söz konusu anıt, muharebe sonrası sağ kalan subaylar tarafından Olteniçe meydanında hayatlarını kaybeden askerlerin anısına dikilmiş olup¹⁶⁴ dönemin ünlü Rus ressamı olan Vasiliy Timm tarafından hazırlanan albümde¹⁶⁵ aşağıdaki şekilde resmedilmiştir:

¹⁶³ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 114-115.

¹⁶⁴ Kovalevskiy, *a.g.e.*, 93.

¹⁶⁵ Ünlü Ressam Vasilliy Timm'in 1851-1862 yılları arasında haftada üç kez yayımladığı albüm şeklindeki dergidir. Derginin amacı dünyadaki güncel olayları görsellerle ifade etmektir. Bir veya birkaç litografiden ibaret olan dergide her resmin altında resimdeki olaya dair kısa bilgiler verilmektedir. Derginin Kırım Harbi yıllarında çıkması savaşın görsel tarihine büyük katkı sağlamıştır. Dönemin önde gelen ressamlarının Kırım Harbi konusuna ait yüzlerce resmi bu dergide basılmıştır.

Resim 1.3. Olteniçe’de Anıt Mezarı¹⁶⁶

Muharebede ölen askerlerin başında onlara seslenen şiirde muharebeyi kaybetmiş bir subayın düşmana karşı beslediği intikam, nefret ve kin duyguları ön plana çıkmaktadır:

Uyanın, ey İsa’nın savaşçıları,
Kalkın bütün şiddetinizle Müslümanlara karşı.
Hristiyan topraklarından
Yıldırım vuruşuyla kül olup gitsin
Zalimliğin ve alçaklığın kaynağı
Yok olsun onların hain saltanatları!
İsa’nın çocuklarını bağlayan zincirleri kırın
Onlara yeni bir hayat ve bir nefes verin
Yürüyün ey intikam melekleri
Alevli kılıcımızla temizleyin mabedi
Kovarak şu sapkın nesilleri
Geri verin Tanrımıza onun evini!¹⁶⁷

Yukarıdaki dizelerde din temasının hâkim olduğu, ölmüş askerlerin meleklerle benzetilerek kutsal kilisenin kurtarılması için savaşa çağrıldıkları görülmektedir. Şiirde “alevli kılıç” ifadesi bir metafor olup, Slav mitolojisindeki Yıldırım Tanrısı olan Perun’u simgelemektedir¹⁶⁸. Ayrıca şiirin son mısrasında kullanılan “Tanrımızın evi” ifadesi kilise

¹⁶⁶ 23 Ekim 1853 yılında Olteniçe Muharebesinde hayatlarını kaybeden subay ve erlerin mezarında dikilen anıt. Bkz. Grafika.ru (t.y.). “Ploe oltenitskoy bitvi”, (<http://grafika.ru/item/03-003314?k=13232>, Erişim tarihi: 11.03.2019).

¹⁶⁷ Alabin, P. (1 Ağustos 1854). Mogila Ubityh Pri Atake Oltenitskogo Karantina 23-go Oktabra 1853 Goda. *Russkiy Invalid*, 808.

¹⁶⁸ Afanasyev, A. (2008). *Slavanskaya Mifologiya*. Moskova: EKSMO, 162.

anlamına gelmekte olup Ayasofya'yı simgelemektedir. Nitekim Ayasofya motifi, özellikle Kırım Harbi dönemi şiirlerinde sıkça kullanılmaktadır.

Olteniçe Muharebesi ile ilgili yazılan Rus şiirinde intikam, nefret ve öfke duyguları hâkimken buna karşılık Türk şiirinde sevinç ve gurur ön plandadır:

Adû-yı dinden aldık intikamı
Hüdâ verdi bize bu denli kâma

O Moskov düşmenine geldi nahvet
Verip Mevlâ bu dine gâlibiyet

Cüyüş-ı ehl-i İslâm'ı o Yezdân
Kılısar cenk gününde şîr-i merdân¹⁶⁹

Olteniçe Muharebesi Balkan Cephesi'nde alınan ilk büyük galibiyet olarak tarihe geçmiştir. Aynı zamanda bu zafer, Kafkas Cephesi'nde alınan mağlubiyetlerden sonra askerlerin kaybolan moral ve güvenlerinin yeniden sağlanması açısından önemliydi¹⁷⁰.

1.5. Çatana Muharebesi

6 Ocak 1854'te Osmanlı Ordusu Balkan Cephesi'nde Ruslara karşı bir zafer daha elde etmiştir. İki ordu bu sefer Memleketeyn'in en batı ucunda, Çatana¹⁷¹ kasabasında karşı karşıya gelmişlerdir. İsmail Paşa, Mustafa Tevfik Paşa ve Ahmed Paşa komutasındaki 18 bin askerden oluşan Osmanlı kuvvetleri Ortodoksların Noel günü olan 6 Ocak'ta, sabah saatlerinde Albay Aleksandr Baumgarten'ın kumandasındaki 7 bin kişilik¹⁷² Rus birliğine saldırmıştır¹⁷³. Osmanlı Ordusu ani bir saldırı yapmak suretiyle düşmana büyük zayıat vermiştir. Daha önce ifade edildiği gibi Rus ve Türk tarih kaynaklarında hem savaşa katılan asker sayısı hem de savaş sonunda verilen kayıplarla ilgili telâffuz edilen rakamlar farklıdır. Şöyle ki, Rumeli ordusu komutanı Ömer Paşa'nın raporuna göre, Osmanlı kayıpları 300 ölü ve 700 yaralı, Rus tarafının ise 4000 kadar ölü ve birçok yaralı mevcuttur¹⁷⁴.

¹⁶⁹ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 113-114.

¹⁷⁰ Ferik Ahmed Muhtar Paşa. (2014). *Kırım Harbi'nde Silistre Müdafası* (Haz. G. Yıldız ve F. Tetik). İstanbul: Türkiye İş Bankası, 198.

¹⁷¹ Bazı kaynaklarda Çetana/Çıtata/Çıtate şeklinde geçmektedir.

¹⁷² Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 325. Bogdanoviç'e (*a.g.e.*, 1876a, 180) göre Rus askerlerinin sayısı 4000 idi.

¹⁷³ Badem, *a.g.e.*, 165-166; Köremezli, *a.g.e.*, 198.

¹⁷⁴ Badem, *a.g.e.*, 166.

Tarle'ye göre ise, Ruslar ölü ve yaralı olarak 50 subay dâhil 2300 asker kaybetmiştir¹⁷⁵. Çarlık dönemi tarihçilerine gelince, onlar Rusya'nın zayıtının 2030 kişiden ibaret olduğunu, Osmanlıların ise 4000 kişi civarında kayıplarının olduğunu belirtmektedirler¹⁷⁶.

Yukarıda Rus askerî tarihçilerinin Olteniçe Muharebesiyle ilgili “eğer komutan geri çekilme emri vermeseydi, zafer bizimdi” dedikleri belirtilmişti. Aynı tarihçiler benzer bir söylemi bu muharebe için de kullanmışlardır. Şöyle ki, Rus Ordusu Çatana'da o bölgenin Ordu komutanı olan General İosif Romanoviç Anrep yüzünden yenilmiştir. Onlara göre Anrep, orduyu bölük bölük köylere dağıtmış, kendisi ise muharebe esnasında Çatana yakınlarındaki Boloesti köyünde çatışma seslerinin duymasına rağmen kilisede Noel âyinine devam etmiştir. Top seslerinin duyulmasına rağmen yardıma gidilmemesi Anrep'in askerleri arasında büyük bir imfiale sebep olmuştur¹⁷⁷. Hâlbuki yakınlarındaki bir diğer köyde bulunan Odessa birlikleri destek vermeye gitmiş ve yetişebilmiştir¹⁷⁸. Eğer Anrep'in birlikleri de savaşa katılsaydı savaşın neticesi ile ilgili tarihçilerin eleştirilerinin haklı olabileceğini düşündürmektedir.

Osmanlı Ordusu'nun bu başarısı şair Ahmed Rızâ tarafından şu şekilde anlatılmıştır:

Çatana nâm karye altı saat
O köyde eyledi düşmen ikamet

Gelip çün zemheri vakti şitâda
Buçuk kırımı derler ol orada

Kumandan ordunun hem ser-firâzı
Ahmed Paşa olundu imtiyâzı

Yanında Mustafa Tevfik Paşa'dır
Reis-i ordu İsmail Paşa'dır

Edip bir meclis-i vâlâyı tedbîr
Dedi kim görelim ne oldu tedbir

Varalım düşmenin üstünden üst biz
Bu tedbîre ne dersiniz dedi siz

¹⁷⁵ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 325.

¹⁷⁶ Bogdanoviç, *a.g.e.*, 1876a, 180-181; Kovalevskiy, *a.g.e.*, 124-125.

¹⁷⁷ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 323.

¹⁷⁸ Bogdanoviç, *a.g.e.*, 1876a, 181-183; Kovalevskiy, *a.g.e.*, 124; Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 323-326.

Kamusu oldular bu işe hürrem
Dediler kim varalım biz mukaddem

Olursa bizlere ger avn-ı Bâri
Kıralım düşmeni kılsın firârı

Bu tedbîr akd olundu çünkü anda
Müheyyâ oldu asker ol zamanda

On iki bin piyâde oldular hem
Dahi hem dört alay süvâri ol dem

Yigirmi dört adet hep top tamamı
Alıp bu cümleyi kıldı kıyâmı

Gece saat ikide girdi râha
Dualar ederek hem padişâha

Soğuk vakti şitâda sürdü anlar
Seher vakti o köye erdi anlar

İki saat kalınca râh arada
Kalıp Ahmed Paşa durdu orada

Yanında üç tabur askerle ol dem
Orada ihtiyâta kaldı ol dem

İleri geçti sürdü cümle asker
İsmail Paşa hem Tevfik beraber

Sefer vaktinde düşmene ulaştı
Aman hiç vermeyip harbe bulaştı

Tutuştı âteş-i harb şu'lelendi
Yerin yüzü hemân kana bulandı

Balâ bârân-veş kurşunla misket
Semâdan yağdı san şeytana lânet

Alıştı harb odu erdi semâya
Melekler hep kamu durdu duâyâ

Dediler Rabbenâ İslâmâ gayret
Habibin hürmetine eyle nusret

Semâ gürler gibi toplar sadâsı
Karanu oldu şemsin rüşenâsı

Geçilmez oldu düşmen lâşesinden
Akar kan ırmağı her köşesinden

Tutuştı âteş-i harb kim uzandı
Kızıl kan ile yeryüzü boyandı

Şu denli şiddetiyle cenk olundu
Dumandan gökyüzünde gün tutuldu

İki saat dayandı durdu Moskov
Kırıldı öndeki hatları Moskov

Kumandar sağ cenâh sâhib-kırânı
İsmail Paşa asrın kahramanı

Kumanda verdi heybetle revâna
Yürüttü hatları İskenderâne

Erişti düşmene hatlar kavuştu
Kumanda verdi süngüyle uruştu

Erişti fevz-i nusret avn-ı Bâri
Göründü düşmenin ekser zararı

Bozuldu hatları oldu perişân
Dağıldı leşkeri ric'atle ol ân

O köye girdi İslâm, çıktı Moskov
Süvâri arka setten kesti Moskov

Çevirdi arkadan râhın süvâri
Komadılar kıla düşmen firârı

Verâsından süvâri erdi vurdu
Piyâde köydeki Moskov'u kırdı

Çekildi tabyasına girdi düşmen
Savaş oldu o gün kim anda düşmen

Dokuz saat tamam bu harb oldu
Kaçan Moskov kamu tabyaya doldu

Karye hep alındı tabyaya kaldı
Cemî malı, mülkü yağmalandı

O günler de şitâ vakti idi hem
Ziyâde kar var idi yerde ol dem

Karardı kar, görünmez oldu kandan
Kıyâmet koptu san âh u figândan¹⁷⁹

¹⁷⁹ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 96-101.

Yukarıdaki dizelerden Çatana Muharebesi'nin Osmanlı ordularına altı saatlik mesafede bir köyde karargâh kurmuş olan düşman ordularına karşı baskın şeklinde ve bir zemheri vaktinde olduğu anlaşılmaktadır. Ahmed, Tevfik ve İsmail Paşaların kumanda ettiği Osmanlı birlikleri dört alay süvari ve on iki bin piyadeden müteşekkil olup, yanlarında 24 top olduğu halde gece saat ikide hareket etmiştir. Seher vaktinde düşmanla karşılaşan birliklerin müthiş bir saldırıya geçtikleri şiirde “semadan sanki kurşunla misket yağıyordu” ifadesinden anlaşılmaktadır. Şair o esnada meleklerin bile dua ettiklerini, çünkü Osmanlı ordusunun alacağı başarının İslam'ın zaferi, şeytanın lâneti olacağına inanmakta, Hz. Peygamber hürmetine Allah'tan zafer dilemektedir. Savaş öylesine şiddetlidir ki, top sesleri ile gökyüzü gürlemekte, açılan ateşler karanlığı güneş gibi aydınlatmaktadır. Nihayet ortalık düşman leşlerinden geçilmez olmuş, akan kanlardan ırmaklar oluşmuştur, yeryüzü öylesine kırmızı kanla boyanmıştır ki bembeyaz kar bile görülmez olmuştur. İki saatlik bir çatışmanın sonucunda Rus kuvvetleri bozulmuş, dağılarak geri çekilmeye başlamıştır. Osmanlı süvari birlikleri kaçanların arkasına dolanarak önlerini çevirmiş böylece kısıpaca alınmış olan düşman askerleri yok edilmiştir.

Çatana'da meydana gelen bu muharebeyi bir diğer gazavatnâme olan *Hayrâbât*'ta Salih Hayrî şöyle dizelere dökmüştür.

Olacak tîg-i kazâyâ görmez
Çıkacak kan damarda durmaz
Gorçakof etti alel-isticâl
Kalafat üstüne ordu isbâl
Çatana nâm köye istihkâm
Verip ol mevki'e takvîyet-i tâm
Haber aldıkta reîsü'l- erkân
Zâbitânı edip ihtâr hemân
Rus'u olmaz orada durdurmak
Çâresi üstüne varmak urmak
Bir gece fırkaları üç kol edip
Kendisi karye-i mezkûra gidip
Varıp ol zât sabâha karşı
Meğer âmâde imiş Moskovlu
At sürüp önce Simâil Paşa
Olup altında iki esbi hebâ
Yine hamle edip ol merd-i gayûr
Yaralandı kolu kaldı mazûr
Yerine Mustafa Tevfik Paşa
Geçip etmişti kumanda icrâ
Yedi saat olarak harb mümted

Düşmenin râh-ı firârı münse
 Gördü Rusiyyelü yok cây-ı necât
 Olduğu yerde kalıp etti sebât
 İhtiyâtı üzerine nâ-çar
 Çekilip verdi metânet tekrâr
 (...)
 İşte bu zikr olunan gavgada
 Gayret olmuş idi fevkalâde
 İşi şîşhâneci taburu gören
 İbtidâ düşmanı onlardı süren
 Zâbıtân eyledi cehd, ez-dil ü cân
 Hak bu kim cümlesi medhe şâyân
 Hâric-ez-akl-ı beşer davranarak
 Avn-i Hak etti muvaffak mutlak¹⁸⁰

Daha önce ifade edildiği gibi, Osmanlı Ordusu Çatana'ya saldırınca, bu sırada yakınlardaki Motsetey köyünde bulunan General Karl Belgard'ın ve Semön Jigmont komutasındaki Odessa birlikleri top seslerini duyarak hareket etmiş, muharebeye yetişmiş ve savaşa katılmışlardır. Böylece muharebe birkaç saatliğine uzamıştır¹⁸¹. Rus tarih kitaplarındaki bu bilgi Osmanlı gazavatnâmelerinde de mevcuttur. Meselâ şair Salih Hayrî, yardıma gelen bu takviye kuvvetleriyle ilgili şu dizeleri yazmıştır:

Başka köylerde olan Moskovlar
 Alarak karyedeki harbi haber
 Gelip imdâda on üç taburu
 On iki topla büyük memûru
 Yani Belgrad gelip süratle
 Jigmont nâm livâ şiddetle
 Çattı birden bire cünd-i düşmen
 Başlayıp işte asâkir beriden
 İhtiyatta bulunan cünd-i nizâm
 Sedd çekip pîşine ber-vech-i merâm
 Hüseyin Bey ile Mîr Tefrik
 Eyleyip fırka-i Rus'u tefrik
 Sol cenahta dahi Osman Paşa
 Verdi hakkıyla kumanda Hakka
 Katı müştedd olarak ceng ü sîtiz
 Bozulup asker-i Rus etti girîz
 Cünd-i İslâm muzaffer olarak
 Pek büyük nusrete mazhar olarak
 Sâlimen muğtenimen mağrûren
 Avdet etmişler idi mesrûren¹⁸²

¹⁸⁰ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 88-90.

¹⁸¹ Bogdanoviç, *a.g.e.*, 1876a, 175-177; Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 322.

¹⁸² Salih Hayrî, *a.g.e.*, 89-90.

Şair Ahmed Rızâ da muharebeye yetişen birliklerinden söz etmiştir:

Buları harb üzre koy dinle vardan
Geride vâki olan mâcerâdan

Dokuz taburu var imiş yakında
Duyunca harbi düşmen geldi anda

Gelirken ihtiyât üzre ulaştı
Cüyûş-ı ehl-i İslâm'a dolaştı

Bular dahi kurup anda savaşı
Satıldı bir pula canlar kumaşı

Hüdâ avnı ile bunlar dahi dem
Dokuz tabura galip oldu ol dem

Bozup adûya kıldılar perişân
Şükür Yezdân'a kıldı ehl-i imân

Savaş içinde iken çün kazârâ
İsmail Paşa'ya dokundu yara

Elinden aldı kurşun yaralandı
Gemin almad at paralandı

Teessüf etmedi asla bu işten
Geriye durmadı asla savaştan

Yakın akşam olunca harb olundu
Asâkir cem olundu geri geldi

Asâkir aldı çok kullî ganimet
Geriye, orduya kaldı azimet

Ki zirâ taşrada asker kalınmaz
Soğuktan asla bir yerde durulmaz¹⁸³

Yukardaki dizelerde görüldüğü gibi, tam savaş bitti köy ele geçirildi diye düşünürken yakınlarda bulunan dokuz tabur¹⁸⁴ Rus askeri Çatana'ya ulaşmış, bunun üzerine Osmanlı askerleri yeniden toplanmış ve savaş yineden başlamıştır. Muharebe esnasında bir kaza sonucu İsmail Paşa elinden yaralanmasına rağmen savaşa devam etmiştir. Neticede büyük

¹⁸³ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 101-102.

¹⁸⁴ Yardıma gelen bu Rus askerlerinin sayısını Ahmed Rızâ Trabzonî 9 tabur, Salih Hayrî ise 13 tabur olarak zikretmektedir. Bkz. Salih Hayrî, *a.g.e.*, 89.

bir ganimet ile birlikte Osmanlı kuvveteri geriye dönmüştür, çünkü o kadar soğuktur ki, o köyde durmanın imkânı yoktur.

Ahmed Rızâ zaferi duyan halkın sevincini şu mısralarla anlatmaktadır:

Yazıldı nâme-i tebşîr hemân-dem
Sitanbul'a Tatarlar çıktı ol dem

Cemî ehl-i İslâm oldu handân
Cerîdeler basıldı oldu ilân

Musavverler yazıp resmin dağıttı
Bunun resmi Frengistân'a gitti

Kamusu kıldılar tahsîn-i vâfir
Meserret oldu mağlûb oldu kâfir

Çatana harbi şöhret buldu dilde
Bunun nâmı şüyu buldu her ilde¹⁸⁵

Kırım Harbi yıllarında sarayda Mâbeyn-i Hümâyun Kâtipliği'nde görev yapan Tanzimat dönemi önemli şairlerinden Ziya Paşa, *Çatana Muharebesi'nde Asâkir-i Mansûre-i Şâhâne'nin Muzaffer Olduklarına Târihdir* adlı manzume kaleme almıştır:

Şâh-ı Mansûrû'l-livâ Abdülmecîd Hân kim O'dur
Fahr-i evreng-i hilâfet hâmi-i dünyâ vü dîn

Şehriyâr-ı kâm-ver şâhen-şeh-i Haydar-zafer
Hüsrev-i Vâlâ-güher dâd-âver-i nusret-karîn

Nükte-i hükmünde zâhir ma'ni-i feth-i celîl
Şifre-i tiginde mersûm Âyet-i Nasr-ı Mübîn

Seyf-i kahriye adû-yı dîn ü devlet nâ-murâd
Lûtf-ı pâkiyle abîd-i âsitânı kâm-bîn

Ol Şehin-şâh-ı Azimü'ş-şân ki olmaz sâhası
Hıttâ-i iclâlinin pehnâver-i rû-yi zemîn

Eyleyüp tevsî-i mülke gayret-i dînin siper
Def-i râyât-ı şekâvet eyledi Rus-ı mehîn

Ol cihân-gîr-i müeyyed kim Cenâb-ı Hakk Anı
Eyledi teyîd için izhâr-ı esbâb-ı behîn

¹⁸⁵ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 103.

Kıldı cüret nice teklîfât-ı mağrûrâneye
Hâşelillâh etdi kasd-ı gıybet-i dîn-i mübîn

Her ne denlû muslihâne vaz ile afv eyleyüp
Nush u pend etdiyse ol dâd-âver-i refet-rehîn

Ol kâsiyü'l-kalbe tesîr etmedikten mâ'ada
Etdi ser-haddâta sevk-i leşker-i nekbet-karîn

Mülk-i mevrûs-ı Şehin-şâh-ı cihân-ârâ iken
Leşkerin Eflâk ile Boğdan'da kıldı ol mekîn

Def-i ızrârı içün âhir o Şâh-ı Dîn-penâh
Eyledi tâyîn bir mikdâr ecnâd-ı güzîn

Cünd-i küffârı edüp pâmâl-ikdâm-ı sûtûr
Girdiler der-ceng-i evvel şevketiyle müslimîn

Darb-ı şemşîr-i şecâatle Tuna nehrin geçüp
Çend-defâ etdiler kâfirleri düzâh-nişîn

Şimdicek dahi Çatana mevkı'inde harb ile
Oldu mansûrül-livâ ol Pâdişâh-ı mülk ü Dîn

Eyledi imdâd-ı rûhâniyyet-i pâk-i Resûl
Zâhir oldu nusret-i mevûde-i Rabb-i Muîn

Bir Gazâ-yı Ekber'e oldu muvaffak kim A'na
Etiler yerde beşer gökte melekler âferîn

Bir perişân oldu kim cemiyet-i menhûs-ı Rûs
Arsa-i Mahşer'de cem olur olursa bad-ezîn

Etdi ilân-ı beşâret minber-i eflâkde
Hutde-i "İnnâ-Fetehnâ" ile Cibrîl-i Emîn

Zıll-i adlin Haşr'e dek memdûd edüp ol dâverin
Cism-i pâkin eylesün Mevlâ hatâlardan emîn

Böyle böyle bin fütûhât ile asr-ı devleti
Ola reşk-endâz ahd-i evvelîn ü âhirîn

Kahr-ı hasm ü nusret-i İslâm içün buldum Ziyâ
Biri tâm ve biri mucem iki târih-i güzîn

Oldu müdbir askeri rû-siyeh oldu Rusya

Müşrikîni münhezim etdi cüyüş-ı müminîn¹⁸⁶

Rus edebiyatında bizzat Çatana Muharebesi'ni anlatan bir şiire rastlanmamıştır. Ancak savaşın sonuna doğru ülkedeki düzene ve savaşa eleştirel bir bakışla yaklaşan şair Mihail Rozengeyim *Na Razvalinah Sevastopola* (Sevastopol'ün Enkazında) adlı şiirinde Çatana Muharebesi'ne atıfta bulunmuştur:

Ölümsüz Sinop, Başgedikler tepeleri
Uzak diyarımız Kamçatskiy Petropol¹⁸⁷
Kars, Odessa ve Çatana
Ve sen bizim şanlı, gaddar Sivastopol;
Siz söyleyin bütün dünyaya,
Cesurdu Rus askeri geçmişteki gibi
Yine püskürtebilirdi o düşmanı
Ancak yoktu ki ona layık olan kumandanı¹⁸⁸.

Görüldüğü gibi şair, Çatana Muharebesi'ni Sinop, Başgedikler ve bir seneye yakın süren Sevastopol kuşatması gibi önemli muharebelerle bir tutmaktadır. Şaire göre, Çatana Muharebesi kaybedilmiş bir muharebeden öte, Rus askerlerinin cesaretlerini sergiledikleri ancak başarılı bir kumandandan mahrum oldukları için kaybettikleri bir muharebedir.

1.6. Dobruca'nın İşgali

Balkanların kalbi Tuna Nehri tarih boyunca pek çok büyük devletin birbirleriyle mücadelesine sahne olmuştur. Bölgede yaşayan yahut hâkimiyet iddiasında bulunan toplumların edebiyatlarına da bu durum tesir etmiştir. Dolayısıyla hem Türk hem de Rus edebiyatında ayrı bir yeri vardır. 18. yüzyıldan itibaren birçok Türk-Rus savaşına sahne olan Tuna Nehri, her iki ülkenin şiirlerine, askerî marşlarına konu olmuştur.

Kırım Harbi'nde Tuna Nehri'nin iki devlet için de stratejik öneme haiz olup, Türk ve Rus tarafları nehrin birer kıyısını zapt etmiştir. Rusya nehrin sol tarafına hâkimken, Osmanlı Devleti ise sağ tarafını elinde tutmaktadır. 1853 yılı boyunca her iki ordunun birlikleri zaman zaman nehri geçerek ani baskınlarla taarruzda bulunmuşlardır. Ancak Osmanlı Ordusu bu taarruzlarda başarı elde etmiş olsa da her defasında Tuna'nın sağ tarafına geri dönmüştür.

¹⁸⁶ Göçgün, Ö. (2001). *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden Açıklamalı Seçmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 127-128.

¹⁸⁷ Petropavlovsk Kuşatması'na atıf yapılmıştır.

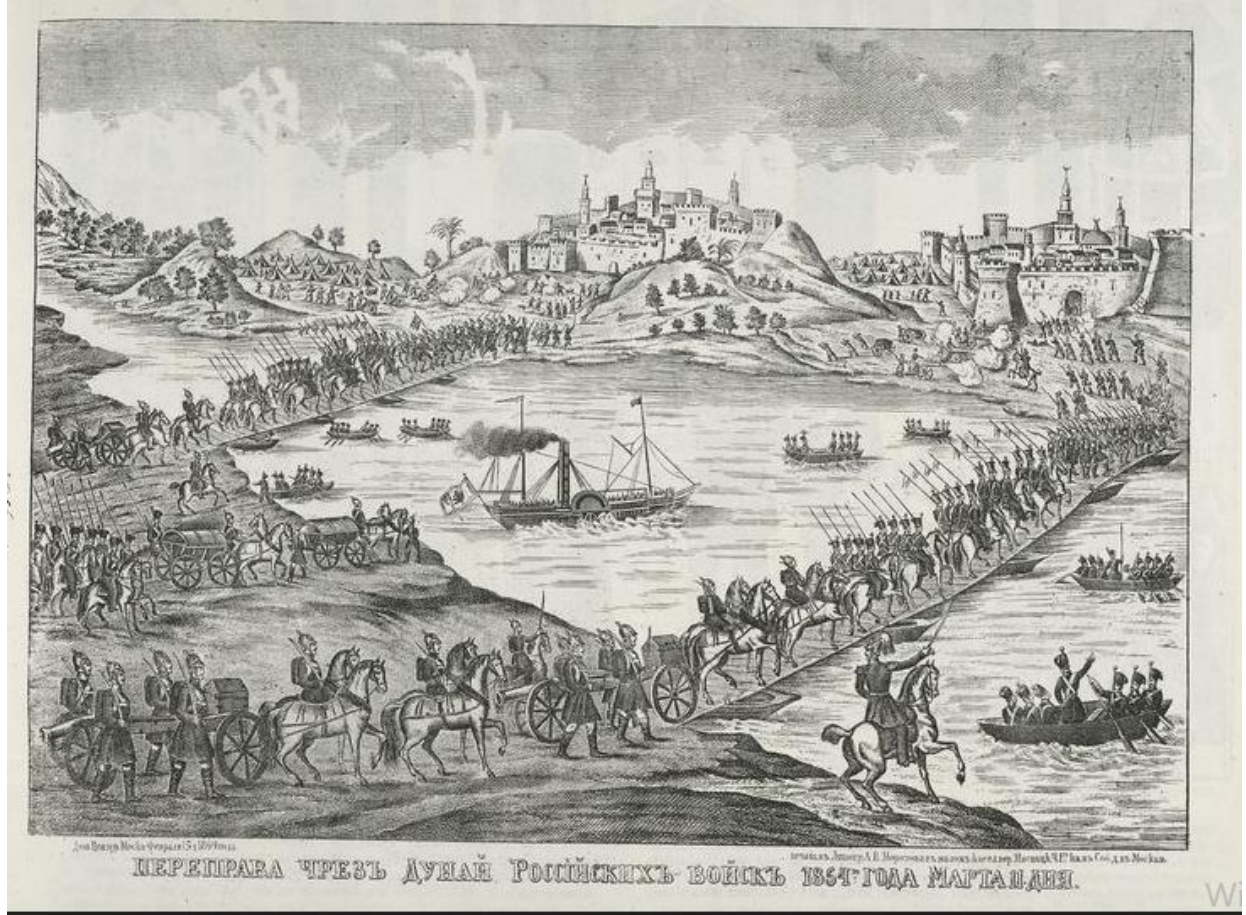
¹⁸⁸ Mihail Rozengeyim'in "Na Razvalinah Sevastopola" başlıklı şiiri için bkz. Ratnikov, *a.g.e.*, 568.

Aslında taraflar savaşın ilk aylarında özellikle Balkan Cephesi'nde çok temkinli davranmışlardır, çünkü savaş başlamış olmasına rağmen diğer ülkelerle diplomatik görüşmeler sürmekteydi.

1854 yılına gelindiğinde Çar I. Nikolay bu savaşta yalnız kaldığını anlayınca tek başına harekete geçmeye karar vermiştir. Çok güvendiği ve itibar ettiği Rus Orduları Başkumandanı Mareşal İvan Fyodoroviç Paskeviç'e Tuna'nın sağ tarafına geçme emrini vermiştir. Çarın planına göre, ilk hedef Silistre'yi zaptederek burayı harekât üssü yapmak ve bundan sonra 1829 da olduğu gibi Balkanları aşarak Edirne ve İstanbul istikametinde ilerlemektir. Fakat 72 yaşında olan tecrübeli Paskeviç çarın bu planlarına sıcak bakmamış ve 1854 yılı Şubatında çara gönderdiği bir mektupta Tuna'nın sağ tarafına geçmenin sakıncalı olacağını, hatta Osmanlı'nın kendilerine verdiği ultimatomu kabul edip, Eflak ve Boğdan'dan çekilmenin dahi uygun olacağını yazmıştı¹⁸⁹. Mareşalin tereddütlerinin sebebi Osmanlı ordularında İngiliz ve Fransız askerlerinin bulunması ve savaşın Balkanlara yayılmasını istemeyen Avusturya'nın Rus ordusunu arkadan vurma ihtimalidir. Ancak çarın ısrarıyla 11 Mart 1854'te harekât başlamıştır. Prens Gorçakov, General Liders, Uşakov ve Şilder kumandasındaki Rus kuvvetleri, Tuna'nın sağ tarafındaki İbrail, Kalas ve İsmail şehirlerini işgal etmişler ardından Maçın, İsakçı ve Tulça kalelerini de ele geçirmişlerdir. Türk kuvvetleri kahramanca bir müdafaadan sonra Babadağı'na çekilmek zorunda kalmışlardır¹⁹⁰.

¹⁸⁹ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 515.

¹⁹⁰ Gürel, *a.g.e.*, 54; Köremezli, *a.g.e.*, s. 198; Badem, *a.g.e.*, 172.

Resim 1.4. Rus Orduları Tuna'yı Geçerken¹⁹¹

1853 yılı sonunda Olteniçe ve Çatana gibi Türk zaferlerini suskunlukla karşılayan Rus şairleri, bu harekâtı duyar duymaz kaleme sarılıp, “Türk boyunduruğundan kurtarılan Tuna’ya” şiirler yazmışlardır.

Şair Stepan Şevirev Tuna’yı geçen Rus askerlerine *Russkiye Voini Pri Perehode Çerez Dunay* (Rus Savaşçıları Tuna’yı Geçerken) adlı iki kıtalık bir şiir yazmıştır:

Sevin ey bizim Tuna!
 Haydi Rus savaşçılarını karşıla!
 Hızlıca geçsin üzerinden, izin versin dalgaların
 Yıldırımlarla yüklü gemileri kahramanların.
 Çünkü biz hürriyeti getiriyoruz kardeşlerimize
 Hesap verecek düşmanlar bizim mahkememize.
 Getiriyoruz sapkınlara intkamı
 Hazırladık düşmanlara kılıçlarımızı.

Varsın olsun Türkler uğruna

¹⁹¹ Rus Ordularının 1854 yılı Mart ayında Tuna’yı geçerken. Bkz. The New York Public Library (t.y.). “Pereprava cherez Dunai Rossiiskikh voisk 1854 goda Marta 11 dnia”, (<https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47db-b148-a3d9-e040-e00a18064a99>, Erişim tarihi: 16.05.2019).

İngiliz ve Fransızlar gitsin savaşa!
 Biz de göndeririz Tanrıya dualarımızı,
 Daha kutsal ve güçlü yaparız onunla ittifakımızı.
 Bu uğurlu zamanda
 Yürüyünce ordumuz düşmana:
 O an diz çökerek bütün Rusya
 Bizim için dua eder Tanrıya¹⁹².

Rus kuvvetlerinin Tuna'nın sağ tarafına geçmesiyle ilgili yazılmış bütün şiirlerde ortak unsur "kardeşlerimize hürriyeti getiriyoruz" ifadesidir. Bu çar yönetimi tarafından sıkça telâffuz edilen bir söylemdir. Şiirlerde "kardeşlerimiz" diye nitelendirilen kitle Tuna'nın sağ tarafında yaşayan Bulgarlardır. Çarın bizzat kendisinin yazdığı, fakat ordu komutanı Paskeviç imzasıyla Bulgaristan topraklarında dağıtılmasını istediği propaganda nitelikli beyannamede şöyle yazmaktadır:

Türkiye eyaletlerinde yaşayan kardeşlerimize. Rusya İmparatoru'nun iradesi ile benim önderliğimde İsa'ya itaat eden muzaffer ordularım sizin yaşadığınız topraklara elinde haçla girmiş bulunuyor. Bilmenizi isteriz ki, biz sizin düşmanlarınız değiliz, hedefimiz topraklarınızı işgal etmek de değildir. Adil çarımızın maksadı Hristiyan kilisesinin korunması ve kudurmuş düşman tarafından sizin bağımsız yaşama hakkınızın çiğnenmesine son vermektir. Bu sizin için dökülen ilk Rus kanı değildir. Eğer aranızda refah içinde yaşama hakkına kavuşanlar varsa bunu akan Rus kanına borçludur. Artık diğer Hristiyanların da buna sahip olma zamanı gelmiştir. Kiliseyi korumak, haklarınızı savunmak Rusya'nın tek gayesidir. Şimdi zaman bütün gücünüzü birleştirip hür yaşamak için mücadele etme zamanıdır. Tanrı yardımcımız olsun!¹⁹³

Bulgaristan topraklarında bunlar dağıtılırken Rusya'da da *Bulgaristan'dan Mektuplar* başlığı altında küçük risale niteliğinde propaganda kitapçıkları yayımlanmaktaydı. Bulgarcadan tercüme edilmiş gibi sunulan bu kitapçıklarda, Türklerin Bulgarları öldürdüğü, kadınlara tecavüz ettiği, İslamiyeti yaymak için bütün Hristiyanları barbarca katlettiği gibi birtakım konular trajik ve abartılı bir üslupla anlatılmakta, en sonunda da Bulgarların, Ortodoks dini uğruna savaşan Çar I. Nikolay'a dua ettiklerini ve ondan kendilerine yardım etmesini istedikleri ifadesi yer almaktadır¹⁹⁴.

Bu tür propaganda içeren ifadeler şiirlere de yansımıştır. Mesela, 1854 yılında *Odesskiy Vestnik* gazetesinde Kravçenko adlı şairin *Kolokol v Maçine* (Maçin'de Çan Sesi)

¹⁹² Stepan Şevirev'in "Russkiye Voini Pri Perehode Çerez Dunay" başlıklı şiir için bkz. Klačkov, 1854b, *a.g.e.*, 72-73.

¹⁹³ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 517.

¹⁹⁴ N. G. (1854). *Pisma iz Bolgarii*. Odessa: Gorodskaya Tipografiya, 1-50.

adlı şiiri ülke içinde ve dışında yürütülen propagandanın iyi bir örneğidir. Şiirin konusu Tuna'yı geçen Rus Ordularının Türk kalesi olan Maçın'ı ele geçirmeleri ve Bulgarların Türk esaretinden kurtulmalarıdır:

Sanki uzaklarda güneyden bir rüzgâr esiyor,
Zafer çanlarının sesleri duyuluyor.
O sesler hayal meyal kulağıma geliyor
Ve duydukça mutluluktan kalbim çarpıyor;
İçime doğuyor gelecek güzel haberler
Bekliyor Rusya'yı büyük müjdeler.
Anladım çan sesinin kalbime anlatmak istediğini:
Müjdeliyor bana Rusların Dobrucadaki zaferini,
Almıştı kahramanlarımız Maçın kalesini.

Güçlü kartalımız açtı kanatlarını korkular salarak,
Geçti Tuna'nın sularını havayı yararak,
Eziyet çeken kardeşlerine koşarken yardıma
Kapıldılar sahte peygamberin oğulları korkuya;
Ki anladılar o zaman duramazlar karşı bu pehlivana,
Ve dehşet içinde kaçıştılar, dağıldılar etrafa

Sonra dalgalandı cesur Rus ordusunun sancağı
Almak için hilalin dört asır gururla boynuzlarını yücelttiği toprağı.
Dikildi gökyüzünde hilal yerine nurlu bir haç
Ve sen güneş gibi parla, ışıklarını saç
Kesildi müezzin sesleri, hilal artık batıyor
Kuran sesi yerine zafer çanları çalıyor-

Büyük Rus zaferini bizlere müjdeliyor
Muhammed'in kullarından kurtarıldı memleket
Ve hayat verene şükretmek için gönderiyor bir davet.
Hediyedir bu çan sesi Rus kahramanlarından-
Dinliyorlar Bulgarlar onu ilk defa esaretin ardından
Ve başlıyor kalpleri heyecanla çarpmaya;
Kurtuluş için ediyorlar teşekkürler Tanrıya
Mutluluktan dökülen onların gözyaşları
Haşmetli ordumuzun göğsündeki nişanı¹⁹⁵.

Taşra şairlerinden Aleksey Leonov da Rusların Tuna seferi ile ilgili “*S busurmanom na raspravu*” (Gidiyoruz haddini bildirmeye Müslümanlara) mısrasıyla başlayan şiir yazmıştır. Şiir şu şekildedir:

Gidiyoruz vatanımız Tuna uğruna
Haddini bildirmek için Müslümana

¹⁹⁵ Kravçenko'nın “Kolokol v Maçine” başlıklı şiiri için bkz. Ratnikov, *a.g.e.*, 275-276.

Şöhreti ve şerefi orada kazanınız
Osmanlının elinden altınları alınız!

Koruruz kutsal dinimizi;
Uzatarız kardeşlere elimizi
Ve gaddar Fransız'a
Bir kez daha hatırlatırız kendimizi!

Bir de onların deniz ötesinde bir kardeşi
Ki o bir kaz gibi perde ayaklı,
Varsın olsun gösteririz bütün düşmanlara,
Nasılmış başkaldırmak bizim Rusya'mıza.

Başarınca onurlu kahramanlığı
Göndeririz tanrıya duaları,
Sonra bütün samimiyetimizle
Yeniden yüceltiriz Rusya'yı ve çarı¹⁹⁶.

Şair, yukarıdaki dizilerde kendilerine karşı Osmanlı'yı destekleyen Fransa ve İngiltere'yi eleştirmektedir. Telmih sanatı yaparak 1812'de Napolyon'u yendikleri savaşı Fransızlara hatırlatan Leonov, onların “denizin ötesindeki kardeşi” olarak nitelendirdiği İngiltere'yi de “perde ayaklı bir kaz” diyerek teşbih yoluyla aşağılamaktadır. Öte yandan Tuna için “vatan” tabirinin kullanılması dikkat çekmektedir. Rusların tarihsel inancına göre 10. asırdan beri¹⁹⁷ Tuna bölgesi onların vatanıdır. Bu şekilde bir yandan halkın desteği alınmaya çalışılmış, diğer yandan da savaşın haklı bir sebebi olduğu anlayışı meşrulaştırılmıştır.

Kırım Harbi yıllarında Moskova Üniversitesi'nin tarih bölümü öğrencisi Dmitriy İlovayskiy, *Na Perehod Russkih Voysk Çerez Dunay* (Rus Ordularının Tuna'yı Geçmeleri Üzerine) adlı şiiri kaleme almıştır. Şiirde özellikle bahsedilen Tuna bölgesini vatanlaştırma çabası göze çarpmaktadır:

Vatan Tuna'mızın kıyılarında
Uçuyor Rus kartalları;
Ki orası ilk kutsal vatanımız
Tuna'da çadır kurardı atalarımız.

Knez Svatoslav ordularla

¹⁹⁶ Aleksey Leonov'un “S busurmanom na raspravu” mısrasıyla başlayan şiiri için bkz, Ratnikov, *a.g.e.*, 271.

¹⁹⁷ Rusların inancına göre, 10. yüzyılda, Kiev Knezi I. Svatoslav Bulgar İmparatorluğu'na sefer düzenlemiş ve dönüş esnasında Peçenekler tarafından öldürülmüştür. Bu sebeple Tuna toprakları ataların kanyıyla sulanmış ve kutsaldır.

Gitti savaşmaya uzaklara
 arpıştı almak için bu sahilleri
 Ancak can verdi bir daha geri dönmedi!

İşte o günden sonra o topraklar
 Rus kanı ile boyandılar,
 Ve birçok kez uyandırdı (Rusya'nın) güçlü elleri
 Derin uykularından o sahilleri.

Sen uyan ey derin Tuna
 Dağıt o sisi dalgalarından
 Bak doğuyor güneş doğudan
 Kayboluyor ışıltılı hilal ortadan¹⁹⁸.

şiirde geçen “Ve birçok kez uyandırdı Rusya'nın güçlü elleri/Derin uykularından o sahilleri” ifadesi ile Tuna bölgesinde daha önceki savaşlarda alınan Rus zaferlerine atıfta bulunarak telmih sanatı yapılmıştır. şair Dmitriy İlovayskiy “Dağıt o sisi dalgalarından”, “Kayboluyor ışıltılı hilal ortadan” ifadeleriyle Balkanların Kırım Harbi'nde Osmanlı boyunduruğundan kurtulup, “Bak doğuyor güneş doğudan” ifadesiyle Rusya'nın hâkim olacağı inancındadır.

Dönemin nl yazarlarından Pyotr Vazemskiyy de Rus ordusunun Tuna'yı geçtiğini duyunca *Vot Mitsa Troyka Udalaya* (Koşuyor Doludizgin Bir Troyka¹⁹⁹) mısralarıyla başlayan bir şiir yazmıştır. şiir baştan sona kısaca savaşın kazanılması, ara haber verilmesi, halkın duyup kiliselere koşması gibi konuları ihtivâ etmektedir. Ayrıca bu askerî harekâtı yürüten komutanlar ve askerler onore edilmektedir:

Koşuyor ana sokaktan
 Doludizgin bir troyka,
 Uçarak geliyor Tuna'dan ulak
 Tozlar içinde büyük bir şanla.

Getiriyor Petersburg'a güzel bir haber
 Müjdeliyor Rus Ordusu kazandı zafer,
 Haşmetli kartalın yavruları
 Yeni bir şöhretle daha talandı;

Koşarken misketlere, gllecere karşı
 şöhretle anıyorlardı ar babayı;

¹⁹⁸ İlovayskiy, D. (8 Nisan 1854). Na Perehod Russkih Voysk erez Dunay. *Moskovskie Vedomosti, Literaturniy Otdel*, 177.

¹⁹⁹ Troyka: yan yana koşulan  atın ektiğı çoğunlukla ayaklı bir kızak, bazen de tekerlekli bir araba biçimindeki araç.

Söyleyerek kahramanlar marşını
Düşünüyorlardı kutsal Rusya'yı;

Bozguna uğrattılar
Üç Türk paşasını
Sadece vardı onların tek duaları
Olmasın üç katı fazla düşmanları.

Duyduğunda kahraman çocukların
O yiğitlik dolu hikâyesini
Çarımızın gözlerinde parlar gözyaşı
Ve mutlulukla başlar çarpmaya kalbi.

Teşekkür edererek ulağa
Ve bu haber anısına
Takar onun omuzuna
Askerî haç nişanını onurla.

Dağılınca müjde bütün halka
Koşar bütün insanlar altara²⁰⁰
Ve sonra kutsal Rus mabetleri
Söyler *Cesur Kumandan*²⁰¹ ilahisi.

Yaşa şanlı Rus ordusu!
Yaşa kalkan ve önderimiz Gorçakov!
Ve siz o kanlı günün kahramanları
Liders, Şilder ve Uşakov!

Ve sen Dubenskiy²⁰² bin yaşa!
Kanınla ispatladın aşkını vatanına!
Unutmaz bunu hiç kimse asla,
Sevgiyle mükafalandırır seni Rusya.

Siz çarımızın çocukları, Rusya'nın itibarı
Şan şeref olsun size askerler, komutanlar,
Siz İsa'yı seven kahramanlar
Kiliseyi koruyan savaşçılar!

Sizin kanlı savaş öncesi ettiğiniz yemin

²⁰⁰ Altar: Ortodoks kilisesinde âyin yapılan yüksekçe bir yerdir. Aynı zamanda eski Rusça'da ve şiir dilinde bu kelime “din ve kilise” mânasında kullanılmıştır.

²⁰¹ “Vzbranniy Voevode” (Cesur Kumandan) ilâhisinin hikâyesi şu şekildedir: 626 yılındada Avar, Slav ve Sasanilerin İstanbul'u kuşatmaları esnasında Bizans Başpsikoposu I. Sergey bu ilâhiyi söyleyerek İstanbul surlarını kutsamıştır. İnanişâ göre bundan dolayı kuşatma başarısız olmuştur. Rusça'ya tercüme edilen bu ilâhi savaş zamanında kiliselerde söylenmektedir. Pravoslavnya Entsiklopediya, (2000). C. I., 373. Bkz. wikipedia (t.y). “Vzbrannoy Voevode”, (https://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=Взбранной_Воеводе#cite_note-ПЭ-2, Erişim tarihi: 21.02.2023).

²⁰² Dubenskiy Pyotr Nikolayeviç: 1828-1829 Rus-Türk Savaşına da katılmış olan bir Rus generalidir. Kırım Harbi'nde Tuna harekâtı esnasında ölmüştür.

Öldürücü bir haykırış, düşmana hazin:
 “Ya zafer ya düşman cesetlerinin
 Üstünde şerefle ölmek!”²⁰³.

Kırım Harbi yıllarında Moskova kolejlerinde Rus Dili ve Edebiyatı hocalığını yapan İvan Sosnetskiy de *Na Perehod Russkih Voysk Çerez Dunay* (Rus Ordularının Tuna’yı Geçmeleri Üzerine) başlıklı şiir yazmıştır. Şiirde Sultan Abdülmecid’in tüm imkân ve yetkilerini İngilizlere teslim ettiği vurgusu yapılmakta olup Osmanlı Devleti’nin bir kukla durumuna düştüğü ifade edilmiştir:

Duydu yüce Tanrı
 Ortodoksların dualarını
 Bütün ihtişamıyla savaşız
 Geçti Tuna’yı kartalımız!

Düşmanlar telaş içinde
 Kaçıyorlar bırakarak kaleleri;
 Ve getiriyor Rus askerleri
 Ortodokslara hürriyeti.

Ve Kur’an’a tapanlar
 Artık hissediyor ve görüyorlar:
 Ölümcül olacak yaraları
 Kapanacak onlara Avrupa’ya kapıları.

Ve Albion’un²⁰⁴ önünde bir an
 Eğdi başını çocuk misali sultan
 Ve eğilerek onlara teslim etti
 Devletini ve bütün yetkilerini.

Ancak unuttu bir şeyi sultan
 Söz konusu çıkar olunca ısınır İngilizdeki kan
 Umrunda olmaz onlar için Devlet-i Âli Osman
 Vazgeçmezler asla kendi çıkarlarından

Ve yaptı büyük bir hata
 Düşüncesiz, ihtiyatsız Sultan
 Çünkü takıldı İngiliz oltasına
 Kurtaramaz artık onu Kur’an.

İşte o sırada hak yolunda
 Yürüyor korkusuzca Rusya,
 Kutsal dinimiz uğrunda

²⁰³ Vazemskiyy, P. A. (1887). *Polnoye Sobraniye Soçineniy Knyazya P.A. Vazemskago 1853- 1862 g* (C.11), (Haz. S. D. Şeremeteyev). St. Petersburg: Tipografiya M. M. Stasüleviça, 120-121.

²⁰⁴ Albion: İngiltere’nin eski ismi. Rus edebiyatında ironi olarak kullanılmaktadır.

Yeni zaferler kazanmaya!²⁰⁵

Tarle, Rus birlikleri Tuna'yı geçtikten sonra, özellikle İzmail'de Türk askerlerinin direnişiyle karşılaştıklarını yazmaktadır. Bu çatışmada kendilerinin büyük zayıatlar verdiğini de belirtmektedir²⁰⁶. Orlando Figes de, Rusların bir süre Tuna'nın kuzey yakasında birkaç noktada inatçı Türk direnişiyle çarpışarak yavaşça ilerledikten sonra tam anlamıyla çakılıp kaldıklarından bahsetmektedir²⁰⁷. İncelediğimiz Türk kaynaklarında bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgiye rastlanmamıştır. Ancak zafernâmelerde Türk askerlerinin sayıca daha fazla olan Rus ordusuna karşı göstermiş oldukları direnişten bahsedilmektedir. Salih Hayrî, Osmanlı askerlerinin altı saat düşmana karşı direndiklerini ve Moskof alayını perişan ettiklerini yazmaktadır. Ancak askerin cephanesi bitmiş ve çekilmeye mecbur kalmıştır:

Vakt-i fırsat gözedib Moskovlu
Bir gece Tulça'ya etmişti gulû
Tuna'dan asker-i berriyye ile
Geçti bir kuvvet-i külliyye ile
Nâgehân bastı Çatal-Tâbyayı ol
Sarıp etrâfını mânende-i gül
Ali Nâzım Bey o yerde memur
Cünd-i mevcûd topu bir tâbûr
Birbiriyle edip ahd ü peymân
Edersek say ü sebât ez-dîl ü cân
Bir alay Moskovlu edip zîr ü zeber
Dolarak lâşe ile hendekler
Uğraşıp altı buçuk saat tamam
Bitti cephâne azalmıştı nizâm
Ayağından vurulunca ol emîr
Seksen üç asker ile kaldı esîr
O kadar kuvvete durmak karşı
Kimsenin kârı değil ancak bu
Ceng olup Köprübaşı'nda vâfir
Her taraftan sarılıp sâir yer
Dahi bir fırkası Mâçin'e mürûr
Edip İsakça'da nâ-gâh zuhûr
Orasın terk ile Osman Paşa
Çünkü çoklukla abestir gavga²⁰⁸

²⁰⁵ Sosnetskiy, İ. (3 Nisan 1854). Na Perehod Russkih Voysk Çerez Dunay. *Moskovskiye Vedomosti, Literaturniy Otdel*, 157.

²⁰⁶ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 525.

²⁰⁷ Figes, O. (2007). *Kırım Son Haçlı Seferi* (Çev. N. Elhüseyni). İstanbul: Yapı Kredi, 188.

²⁰⁸ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 113-114.

Ahmed Rızâ zafernâmesinde bu olayları şu şekilde anlatmaktadır:

Kayıklar yükleyip gece asker
Seher vaktinde taşra döktü asker

Çü gördüler bu işi ehl-i İslâm
Hemân gayretlenip kıldılar ikdâm

Hemân cümlesi kıldılar hücûmu
Dediler yok bize cânın lüzûmu

Kamusu dedi Bismillâh yürüdü
İki top ile düşmeni sürdü

Tabur ateş edip cümle bir elden
Tüfenk top attılar sağ ile soldan

O gün akşama dek edip savaşı
Kırıldı düşmenin döküldü lâşı

O gece subha dek şiddetli harbi
Tamam icrâ edip âyin-i harbi

Açıktan geldi çün adû çerisi
Kırıldı leşkerinin ekserisi

Geriye ricat edip kaçtı Moskov
Varıp İbrail'e çün geçti Moskov

O gün asker kılıp anda ikamet
Emir geldi o gece kıldı hicret

Maçın'den dahi çıktılar oraya
Çekildi her bölük sahn-ı karaya

Yarındası bulunca boş orayı
Gelip düşmen beri geçti Tuna'yı

Çatal'da dahi oldu iş bu denli
Ve lâkin orada cenk oldu küllî

Mukaddem Akdeniz'den gelmiş idi
Urum'dan çok gemiler kalmış idi

Urusya askerin yükletti anlar
Gemiciler kuşanıp hep silâhlar

Dediler haç yolunda verelim cân
Kıralım kalmasın bir ehl-i îmân

Bu niyyet-fâsîd ile geldi anlar
İki defa kırılıp döndü anlar

Dubalar cenge durup top atardı
Gemiler askeri taşra çıkardı

Var idi bir tabur topçu piyâde
Hulûsâne edip cengi orada

Kopuz gülle atar dördü dubaya
İkisi peşrev atarlar karaya

Bu altı topla kıldılar savaşı
Kırıldı düşmenin kalmadı başı

Dubalar paralandı kaçtı gitti
Çıkanın taşraya hem işi bitti

Kırıldı ekseri, kaçtı kalanı
İki defa gelip gördü ziyânı

Üçüncü defa düzdü geldi yine
Karaya çok asâkir döktü yine

Hulûsâne yine cenk oldu ol dem
Tükendi topların cephânesi hem

Bulara olmadı bir yandan imdâd
Bular da kaçmayıp cenk etti müzdâd

O tabya âmiri hem ser-hezârı
Bu dîn-i Ahmedî'nin nâm-dârı

Geçip candan bu yolda koydu ol ser
Ki ar etti kaça düşmenden ol er

Muhassıl tükendi cephâne bitti
Bu işi duydu çün düşmen yürüttü

Şehid oldu miralay birazı
Birazı geçti ele açma râzı

Kırıldı anda düşmen çok ziyâde
Bir alay tamam battı orada

Bir alay gitti Moskov leşkerinden
Urular gayrı belli leşlerinden

Gelelim tabyayı çün aldı Moskov

Geçirdi bu yakaya ceyş-i Moskov

Alıp İsakça'yı, Tulça'yı tamamı
Maçın'den yana ol kıldı kıyâmı

Maçın'e Pot başından geçti akdem
Aşağıdan bular da geldi ol dem

Olup yüz bin kadar düşmen yürüdü
O sahra yüzünü Moskov bürüdü

Önünü boş bulup sürdü oradan
Yukarı geldi geçti Hırşova'dan

Silistre yakınına çü geldi
Orada oturup orduyu kurdu²⁰⁹

Rus kuvvetleri 23 Mart'tan başlayıp bir hafta süreyle İsakça, Tulça ve Maçın kalelerini zaptetmişlerdir. Böylece Dobruca bölgesi Rusların işgaline uğramıştır. Bu olaydan sonra Ruslar daha büyük orduyla Silistre'yi kuşatmışlardır. Ancak bir aydan fazla süren kuşatmada kaleyi düşürmeye muvaffak olamamışlardır.

1.7. Silistre Kuşatması

Silistre Kalesi, Balkanlar ve İstanbul'u tehdit edecek askerî harekâtları durdurabilmek açısından stratejik öneme sahipti. Dolayısıyla hem Rusya hem Osmanlı Devleti Silistre'ye hâkim olmak için büyük gayret sarfetmiştir. Şehir pekçok defa Ruslar tarafından ele geçirilmiş yahut tahrip edilmiştir. Bilhassa 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi'nde şehrin neredeyse tamamı yakılmıştı²¹⁰. Kırım Harbi'nde de Silistre yine çetin savaş meydanına sahne olmuştur. Ancak bu sefer Rus ordusu kaleyi düşürmeye muvaffak olamamıştır.

Kuşatma başladığında kalede Musa Paşa'nın kumanda ettiği 12.000 Osmanlı askerine karşılık, Paskeviç'in emrindeki Rus kuvvetleri ise 90.000 asker ve 266 toptan müteşekkildi²¹¹. Bir kale kuşatması olduğu dikkate alındığında Rus askerlerinin sayısı hayli fazladır. Bu durum Rusya için Silistre'nin ne kadar önemli olduğunu göstermeye yeterlidir. Ayrıca bu rakam, o zamana dek bir Osmanlı kalesini kuşatan en büyük Rus kuşatma

²⁰⁹ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 121-126.

²¹⁰ Gürel, *a.g.e.*, 62.

²¹¹ Köremezli, *a.g.e.*, s. 198.

kuvvetiydi. Rus saldırısı 11 Mayıs günü başlamış ve aralıksız devam etmiştir²¹². Osmanlı askerleri kendisinden kat kat fazla düşman kuvvetlerine karşı bir aydan daha uzun müddet direnmeye başarmıştır. Savaş tarihinde askerlerin böylesine uzun süre aralıksız tehlikeye maruz kaldığı bir dönem hiç olmamıştı, dahası kalenin teslim olacağına dair hiçbir emare yoktu²¹³. Çarın baskılarının artmasının da etkisiyle defalarca yarma harekâtı denenmiş ancak sonuç alınamamıştı. Osmanlı kuvvetlerinde bulunan ve kuşatmanın bir güncesini tutan İngiliz topçu subayı Butler, “Türklerin tehlike karşısındaki serinkanlı kayıtsızlığına hayran kalmamak elde değildi”²¹⁴ diyerek Osmanlı askerinin Silistre Kuşatması’ndaki cesaret ve üstün mücadelesini bir yabancı olarak teyid etmiştir.

Osmanlı ordusunun Silistre’de sergilemiş olduğu bu kahramanlık, Türk yazar ve şairlere de ilham kaynağı olmuştur. Mesela Namık Kemal’in *Vatan Yahut Silistre* adlı tiyatro eseri Silistre Müdafaası’nı anlatan çalışmalar arasında en önemlilerindendir. Tiyatro sahibi Naum Efendi, İtalyan bir bestekâra bir Silistre Operası besteletip İstanbul’da sahnelemiştir. Bunun yanı sıra Türk askerinin bu kahramanca direnişi destan ve gazavatnâmelere de yansımıştır. Şair Salih Hayrî, kalede bulunan 14 bin askerın birbirlerine zafer için yemin ederek ve Allah’tan yardım dileyerek gösterdikleri fedakârlığı şöyle dile getirmiştir:

Bulunan kalada on bin asker
Başbozuk dahi dört bin bu kadar
Dayanıp çünd-i şecâat-mutâd
Avn-i Hak’dan ederek istimdâd
Birbiriyle edip ahd ü peymân
Gayret etmeklik için ez-dil ü cân
Cümlesi bezl-i vücûd-ı kudret
Edip ifnâ-yı huzûr-ı râhat²¹⁵

Salih Hayrî’ye göre çar, Paskeviç kumandasında 80 bin seçilmiş Rus askerini göndermiş, bu birlikler beraberinde havan topları olduğu halde nehir üzerinden sevk edilmişti. Şehre yağmur misali güllerle yağdıran Ruslar ahaliye büyük bir korku vermişlerdi. Bu bombalardan ilk olarak beş cami yıkılmış, pek çok insan zayiatı verilmişti. Ruslar tuneller

²¹² Badem, *a.g.e.*, 173-174.

²¹³ Figes, *a.g.e.*, 192.

²¹⁴ Figes, *a.g.e.*, 192.

²¹⁵ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 121-122.

ve tabyalar ile kaleyi sarmıştı. Defalarca yarma girişiminde bulunmuş, ancak hepsinde büyük zayıatlar vererek geri çekilmişlerdi.

Silistre Kuşatması esnasında Rus arkerlerinin bilhassa Arap ve Yılanlı tabyalarına yaptığı şiddetli hücumlar hemen tüm Türk ve Rus eserlerinde vurgulu bir şekilde zikredilmiştir. Bu iki tabyaya defalarca yapılan harekât başarısız kaldığı gibi Ruslar büyük zayıat vermişlerdir²¹⁶. Bu başarısız saldırıları Salih Hayrî, biraz da alaycı bir üslupla anlatırken, kazdıkları lağımların atılan toplardan dolayı kendi başlarına patladığını, gece karanlığında gizlice yapmaya çalıştıkları harekâtın Osmanlı kumandanları tarafından daha önceden haber alınıp tedbirli olunduğunu, her defasında Rusların yarı yarıya kayıp vererek çekilmek zorunda kaldıklarını anlatmıştır. Yine şaire göre, Rusların kazdıkları hendekler kendi askerlerinin ölüleriyle dolmuş olup bunların sayısı o kadar çoktur ki bir zaman sonra bu hendeklerden çıkan kötü koku bütün şehri sarmıştı:

Gönderip Paskeviç'i imparator
 Hısn-ı Silistre oldu mahsûr
 Müntehab zâbiti varsa ne kadar
 Yollamıştı seksen bin asker
 Bahr ü berden ederek sevk-i cünûd
 Dubalarla adadan her yakadan
 Edip endâhte top u havân
 Eyleyip beldeyi darb u tazyîk
 İki üç defa vuku buldu harîk
 Yağdırıp gülle misâl-i bârân
 Ederek hâne vü dükkan vîrân
 Olarak havfa ahâlî dûçâr
 Rahne-dâr oldu kimi bir mikdâr
 Yıkılıp humbaradan beş câmi
 Bâzı insan dahi oldu zâyî
 Yaptırıp etrâfa sıçan yolları hep
 Ederek tâbya inşâ her şeb
 Başlayıp dövmeğe istihkâmı
 Zabt ü teshîr için ikdâmı²¹⁷
 (...)
 Bir Arab tâbyasına cünd-i adû
 Etti şiddetle on üç defa gulû
 Her hücumunda olup nısfı helâk
 Mütebâkîsi dönerdi gam-nâk

²¹⁶ Rus kaynaklarına göre sadece 28 Mayıs'ta Arab Tabya'ya yapılan hucûmunda Rusların kayıpları şu şekildedir: 1 general, 1 subay ve 315 nefer ölü ve 1 general, 25 subay ve 596 nefer yaralı olduğu yöndedir. Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 575; Petrov, A. N. (1890). *Voyna Rossii s Turtsiyey. Dunayskaya Kompaniya 1853 i 1854 gg* (C. 2). St. Petersburg: Voyennaya Tipografiya, 155.

²¹⁷ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 121.

Tâbyanın altına yaptığı lağam
 Başına patlar idi attığı dem
 Ederek haylice bölme inşâ
 Yemleme yaptı hafıyyen am mâ
 Duyulup topları çekmişti nizâm
 Münhedim oldu biraz istihkâm
 Zedelendikçe varoşlar tekrâr
 Yapılırdı yine vakt-i şeb-i târ
 Tâbyanın Yartepesi cânibine
 Yaptığı hîle duyulmuştu yine
 Geriye püskürüp âhir lağamı
 Yaktı Moskovlulara nâr-ı gamı
 Yine gelmişti dönüp kuvvetle
 Sokulup mazgaladan şiddetle
 Telef olmuştu yine nisfi kadar
 Lâşeden dolmuş idi hendekler
 Kaldı meydanda hesapsız mevtâ
 Pek fenâ râyiha oldu peydâ
 Eyleyip sonra hücumu tahvîl
 Askeri her yürüyüşte tebdîl
 Târ ü mâr oldu Yılanlı'da âdu
 Geldi Lont tabyasına döndü gerü
 Gördü ki ahz-ı Mecîdiye muhâl
 Hücûm ânında olurdu pâ-mâl
 Sürdü her tâbyaya üç-beş tabur
 Çekti sed pîşine cünd-i mansûr
 Müteaddid yürüyüşler icrâ
 Eyleyip bulmadı fûrce aslâ
 Sıkılıp kalada gerçi ecnâd
 Gelerek Şumnu'dan üç bin imdâd
 Olarak bâd-ı fütûhât vezân
 Ehl-i İslâm'a büyük bâdî-i şân
 Ederek cümlesi ikdâm ü sebât
 Vasfı tarîf olunmaz harekât²¹⁸

Şair Ahmed Rızâ da gazavatnamesinde Silistre Muharebesi'ni anlatmış, özellikle savaş sahnelerinde kullandığı ifadeler, benzetmeler tasvirin tamamına bir canlılık katmıştır. Ahmed Rızâ, bu kuşatmanın yeryüzünde bir benzerinin daha olmadığını ifade ederken yaşanan dehşeti anlatabilmek için sık sık teşbih sanatına başvurmuştur. Meselâ savaşın başlamasını feleğin sarsılmasına, yerin uyanmasına benzetmiştir:

Heman berren ve bahren kurdu cengi
 Felek sarsıldı yer uyandı sanki
 (...)

Tutuştu bir ateş san yandı âlem

²¹⁸ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 122-123

Bu cengin mislini görmedi âdem²¹⁹

Topların patlamasını gök gürlemesine, ortalığın alevle kaplamasını İran mitolojisinde ateşten yaratıldığına ve ateşte yaşadığına inanılan Semender hayvanının oynamasına, kılıçların parlamasını şimşeklere, ortalığı mahşer gününe, Yılanlı tabyası ejderha yuvasına benzetmiştir. Bu benzetmeler manzumeye edebî ve estetik değer kazandırmıştır:

Sadâsı topların gök gibi gürler
Semender-veş bular ateşte oynar²²⁰

Kesildi top, tüfenk çıkmaz sadâsı
Kılıçlar berk misâli rûşenâsı²²¹

Yakasından yapıştı birbirinin
Misâli oldu san mahşer yerinin²²²

Dahi biri Yılanlı tabyasıdır
Sanasın ejderhânın yuvasıdır²²³

Tıpkı *Hayrâbât*’ta olduğu gibi, Rus askerlerinin defaten saldırdıkları, her defasında ağır kayıplar verdikleri, kazdıkları lağımın patlaması, ortalığın Rus askerlerinin ölülerinden geçilmediği, sadece ölüleri taşımanın iki gün sürdüğü, top gülleleri ve mermelerin havada uçtuğu ve kaledeki askerin kahramanlığı gibi konuları safha safha anlatan Trabzonî’nin manzumesi şu şekildedir:

Silistre yakınına çü geldi
Orada oturup orduyu kurdu

Haber gönderdikim cümle geliniz
Boşatıp kalayı teslim ediniz

Harab olmazdan evvel evleriniz
Perişan olmadan dahi malınız

Cevap verdi danışınız bu gece
Yakarım yoksa şehri uçtan uca

Musa Paşa edip rey-i cevabı

²¹⁹ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 128.

²²⁰ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 129.

²²¹ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 131.

²²² Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 130.

²²³ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 128.

Dedi gel işte meydan söz savâbı

Bu bir kala-nümâsı padişahın
Verip laf ile almazım günahın

Gel şimdi işte meydan er mihengi
Hasımâne edelim senle cengi

Eğer gâlib olur isen alırsın
Eğer mağlûb olursan kırılırsın

Cevab verdi bu denli gitti elçi
Yarındası Urus kaldırdı göçü

Gelip top menzili kurdu otağa
Yasladı askeri sol ile sağa

Bizim tabyaların karşısına ol
Şaranpol yapmak ile oldu meşgul

İki havan geçirdi hem adaya
Dubalarla yanaştı bu yakaya

Heman berren ve bahren kurdu cengi
Felek sarsıldı yer uyandı sanki

Dubalarla atarlar hem adadan
Şaranpol tabyalar atar karadan

Tutuştı bir ateş san yandı âlem
Bu cengin mislini görmedi âdem

Yapımış ehl-i İslâm'ın oraya
Şehirden taşra on iki tabya

On iki tabyadan ez-cümle mamûr
Mecidiye, Arap tabyası meşhur

Dahi biri Yılanlı tabyasıdır
Sanasın ejderhanın yuvasıdır

Ağızda bu üçü olmuştur inşâ
Bunlar olmuş sed-i İskender-âsâ

Arap tabyasını Mısıryye ceyşi
Onlar yapmıştı girmiş her birisi

Bu üç tabya atar toplar, havanlar
Sanırsın ateş içre kaldı anlar

Cemî-tabyalar her birlerinden
Atarlar her biri yerli yerinden

Sadâsı topların gök gibi gürler
Semender-veş bular ateşte oynar

Bu denli kıldılar ol gün savaşı
Akan kanlar götürmüş sanki lâşı

Atıp payos topun akşam oluncak
İki saat kadar meks etti ancak

İşaret çekti yine kurdu harbi
Sabaha dek edip şiddetli darbı

Bu üslûb üzre çün kıldı kararı
Sıçan yolları kazmak oldu kârı

Ateş kesmez gece gündüz savaşı
Yer altından kesip hendek yanaşı

Şu denli saçma menzili erişti
Arap tabyası altına girişti

Lağımlar urdu ana üç taraftan
Atar gülle, kopuz her bir taraftan

İki defa lağıma urdu nârı
Geriye tepti kılmadı zararı

Havaya atmak isterken buları
Döküldü gitti başına şerârı

Beş altı binden artık leşkerini
Havaya attı döktü leşlerini

Üçüncü defada kıldı zararı
İkiyüz kişi ancak gitti varı

Atıldı tabyanın bir yanı ol dem
Bir iki top muattal oldular hem

Hüdâ'nın hikmeti İslâm çerisi
Çekilmişti geriye her birisi

Anınçün olmadı çokca zararı
Yürüttü anda düşmen külli varı

Şu denli geldi top lombarlarından
Gelip tabyaya düşmen doldu andan

Yakasından yapıştı birbirinin
Misâli oldu san mahşer yerinin

Kesildi top, tüfenk çıkmaz sadâsı
Kılıçlar berk misâli rûşenâsı

Akar kan tabyanın her köşesinden
Dolup hendek o düşmen lâşesinden

Erişti avn-ı Bâri fevz-i nusret
Verildi ceş-i İslâma cesaret

Hulûsâne olup harb üzre tâlip
Biri on düşmen üzre oldu galip

İki üç bin kadar var ceş-i İslâm
Otuz binden ziyâde ehl-i tuğyân

O günde harb eden ol dem orada
Araplar idi nısfından ziyâde

Kamusu kıldılar gayret kemâli
Ederek zıkr ü tevhîd ü Celâli

Girenler tabyaya cümle kırıldı
Kimisi taşradan yana sürüldü

Leb-â-leb doldu hendek lâşelerden
Akar kan ırmağı her köşelerden

Ziyade cehd ile kıldı kararı
Son encâmı yine kıldı firârı

Kırıldı kalmadı asla tutarı
Bu işe kıldı Moskov gayet ârı

Çekildi çün geriye oldu mağlûb
Lâşın kaldırmak üzre oldu matlûb

Arabalar taşıtmaya getirdi
İki günde lâşesin ancak bitirdi

Bu işten gayet oldu ol gazâb-nâk
Kırıldı zâbitân oldu ber-hâk

Ki bundan sonra gayet kızdı Moskov
Aman hiç vermeyip harb etti Moskov²²⁴

²²⁴ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 126-132.

Ahmed Rızâ Rus askerlerinin gece gündüz kaleye saldırdıklarını ve böylece savaşın neredeyse aralıksız devam ettiğini birçok kez vurgulamıştır. Silistre Kuşatması sırasında adını yeni duyurmaya başlayan ünlü Rus yazarı Lev Tolstoy da genç bir teçhizat subayı olarak bölgeye gitmiş ve muharebeyi yüksek tepede bulunan generalin karargâhından izleme fırsatını bulmuş ve gördüklerini bir mektubunda şöyle tasvir etmiştir:

Tuna'nın bazıları bizim işgalimizde, diğerleri Türklerin işgalinde olan adalarının ve kıyılarının yanı sıra, Silistre şehri, kalesi ve küçük hisarları sanki avuç içindeymiş gibi görülebiliyordu. Gün boyu süren top ateşi ve tüfek atışları duyulabiliyordu ve bir dürbünle Türk askerleri seçilebiliyordu. İnsanların birbirlerini öldürüşünü seyretmenin saçma bir haz olduğu doğru, yine de her sabah ve akşam arabamın üstüne çıkarak vaktimi izlemekle geçiriyordum, üstelik bunu yapan tek kişi ben değildim. Manzara sahiden güzeldi, özellikle de geceleri. ...Geceleyin askerlerimiz genellikle siperlere doğru ilerliyor ve Türkler onları durdurmak için üstlerine atlıyordu; ardından tüfek cayırtıları işitilir ve görülür hale geliyordu. Bir gece kendimce eğlenmek için, saatimi elimde tutarak, işittiğim top atışlarını saydım ve bir dakika içinde yüz patlama sesi duydum. Gelgelelim, yakından izlenince, bütün bunlar hiç de sanılabileceği kadar ürkütücü değildi. Geceleyin hiçbir şey görünmez olduğunda iş kimin daha fazla barut yakacağı bir yarışa dönüşüyordu, hem de binlerce top ateşi sonunda her iki taraftan en fazla 30 adamın ölmesine karşın²²⁵.

20 gündür bombardman altında kalan Silistre'de 2 Haziran 1854 Cuma günü öğlen vakti garnizon komutanı Musa Paşa, karargâhın dışında abdest alırken şarapnel çarpması sonucunda şehid düşmüştür. Musa Paşa'nın Silistre Muharebesi sırasında askerler üzerindeki etkisini, kuşatma boyunca kalede bulunan İngiliz topçu subayı James Butler şu şekilde açıklamıştır: “Her gün İstanbul Kapısı yakınındaki sabah namazında, garnizon komutanı Musa Paşa askerlerinden Silistre'yi ‘ümmeti Muhammed’e yakışır biçimde savunmalarını’ istediğinde, adamları ‘Elhamdülillah’ haykırılarıyla karşılık veriyordu”²²⁶. Onun şehadeti askerler arasında üzüntü ve aynı zamanda kararlılığın artmasına sebep olmuştur. Askerler arasında çok sevilen ve büyük bir kahraman olan Musa Paşa'nın şehadeti Ahmed Rızâ'nın manzumesinde şu şekilde anlatılmıştır:

Yigirmi gün geçip harbin sûzânı
Erişti bir kazâ-yı asmânî

Musa Paşa kumandân-ı ekâbir
Olup vakt-i zuhûr abdeste hâzır

²²⁵ Figes, *a.g.e.*, 194.

²²⁶ Figes, *a.g.e.*, 192-193.

Dahi cüma günü idi o gün hem
Namaz için alırken abdest ol dem

Erişti bir gavs kim nâ-gehânı
O zâtın başına erdi nihânî

Dokundu başına çünkü kazârâ
Şehid oldu Paşamız gitti hayfâ

Hüdâ sağ eylesin Abdülmecid'i
Ana versin müdâm ömr-i mezîdî

Musa Paşa egerçi din eriydi
Ve lâkin böyle olmak takdir idi

Kutubî ana kim erdi likâya
Fenâdan göçtü ol erdi bekaya

Ana mevrûs imiş adnın kusûrî
Naim ü lâ-yezâl vildan u hûrî

Cihânda verdi ol câh-ı celâli
Değiştirdi cennetle cemâli

Beka aldı verip zıll u serâbı
Şebâb u nimet ü âb-ı şerâbı

Değiştirdi nây, tanbur, kitaba
Ve cevî-i Besmele meşîb u şâba

Îlâhî eyle mağfûr mâ-tekaddem
Zünûbu var ise mektûb-ı akdem

Livâ- i Hamza'da haşr eyle ânı
Bi-hakkı sûre-i sebal-mesânî²²⁷

Şair Salih Hayrî de gazavatnâmesinde, Silistre Muharebesi'nin kazanılmasında özellikle Musa Paşa'nın büyük payı olduğunu vurgulamıştır. Paşa şehrin etrafına tabyaları yaptırmış, kaleler inşa ettirmiş, savaş sırasında da bu tabyaları gece güdüz demeden dolaşarak eksikleri tamamlamıştır. Ancak bir cuma vakti abdest alırken isabet eden bir kurşunla vurulmuş ve iki saat sonra da vefat etmiştir. Şair Musa Paşa'yı hem elindeki âsasıyla Musa

²²⁷ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 132-134.

Peygambere benzeterek, elindeki âsanın ejderha misali düşmana korku verdiğini ifade etmiştir:

Yoktur imsâli Mûsâ Pâşâ'nın
 Var hulûsu o nerîmân-şânın
 Kala vü tâbyaların inşâsı
 Odur işte sebeb-i ihyâsı
 Etti şu marekede çok himmet
 Bezl-i nakdîne-i say u miknet
 Dolaşıp tâbyaları tâ-be-sabâh
 Mûcib-i fevz-i fütûhât ü felâh
 Nâmdâşî gibi destinde asâ
 Görünür düşmene ejder-âsâ
 Irz u nâmûsu kıldı tekmîl
 Zât-ı şâhâne rızâsın tahsîl
 Millet uğrunda edip cân fedâ
 Yani ol pîr-i sınıf-ı şühedâ
 Cuma vaktinde vuzû eyler iken
 Oldu mecrûh atılan misketten
 İki saat geçip ol merd-i said
 Oldu hakka ki reh-i Hak'da şehîd
 Kendi gitti ise kaldı nâmı
 Haşre dek yâd olunur encâmı²²⁸

Şiirde Musa Paşa'nın şehadetinden sonra yerine geçen Rıfat Paşa'nın da benzer şekilde pek çok kahramanlık gösterdiği, düşmanın giriştiği kırk hücumu da başarıyla geri püskürttüğü ve nihayetinde bu direniş karşısında ümidi kesen Rusların kuşatmayı kaldırıp geri çekildiği anlatılmaktadır:

Yerine oldu kumândân-ı sezâ
 Geldi bir hamle de Rıfat Pâşâ
 O da ibrâz-ı besâlet ederek
 Def-i hasma çalışıp verdi emek
 Hamle-i cünd-i zafer-peykerden
 Lerze-nâk oldu cünû-ı düşman
 Telefe bakmayarak bit't-tekrâr
 Zaptı zumıyla hucûma ısrâr
 Eyleyip her yürüyüşte şiddet
 Ricat-ı kahkarî ile avdet
 Müstedd olmuş idi en son gavgâ
 Nâtüvân kaldığı günde adâ
 Zorlayıp askerini Moskovlu
 Sürdü kırk defa yine döndü gerü
 Kalmayıp hâsılı bu vech ile tâb

²²⁸ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 123-124.

Zâbitânı dahi vermişti cevâb
 Kat-ı ümmîd ile Serasker-i Rus
 Kalıp encâmı mükedder meyûs
 Geceden ordusunu bil-imrâr
 Tuna'dan karşıya geçti nâ-çâr
 Oldu vâdî-yi firâra pûyân
 Hâiben, münkesiren rû-gerdân²²⁹

Silistre kuşatmasıyla ilgili Salih Hayrî ve Ahmed Rızâ Trabzonî'nin dışında en önemli Türk kaynaklarından bir tanesi de halk destanlarıdır. Halk şairi Hayalî tarafından yazılmış olan Silistre Destanı²³⁰ bunların en önemlisidir. Şavaşa bizzat katılmış şair, savaşı günü gününe nakletmiş, savaşın başlamasını, gelişmesini ve sonucunu dile getirmiştir. Destan boyunca Sultan Abdülmecid'e, devlet büyüklerine ve ordu komutanlarına karşı derin saygı içeren ifadeler kullanılmıştır ki, bu durum halk şiirinde devletin yüceltilmesine güzel bir örnektir. Nitekim savaş edebiyatının temel amaçlarından biri savaş esnasında halk ve devlet bağlarını kuvvetlendirmektir. Destandan ahalinin savaş kararını olumlu karşıladığını, şavaşa Anadolu dışından Rumeli, Bağdat, İran, Mısır gibi Osmanlı coğrafyasının diğer bölgelerinden askerlerin katıldığı anlaşılmaktadır. Askerlerin kuvvetli bir imanla Rusların üzerine atıldığı, Hz. Ali'in Osmanlı Ordusuna yardıma geldiği, nihayet Rus ordusunun korkudan sararıp solup kaçmaya başladığı ve Firavun misali suya battığı, Tuna nehrinin düşman leşiyle dolduğu ifadeleriyle destan sona ermiştir:

Adâlet sâhibi Gaazî Mecid Han
 Şâd eyledi başdan başa cihânı
 Mürg-ı dil tahtını eyledi handân
 Hakikat râhının Şâh-ı Sultânı

Çok şükürler olsun Hallâk-ı Kudret
 Lütf ü ihsânından kıldı inâyet
 Âşikâr olunca ol sırr-ı hikmet
 Gösterir insana nice seyrânı

Yürüdü Meclis'e Vezîr-i A'zam
 Cihan Seraskeri hem Şeyhülislâm
 Kapdan Paşa cümle hâsıl-ı kelâm
 Moskof'un üstüne kurdu Dîvân'ı

Erenler meydanı oldu küşâde
 Dîn (i) İslâm olanlar erdi murâda

²²⁹ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 124.

²³⁰ Aslı 27 dörtlükten oluşan bu destan Nihat Sami Banarlı tarafından bir cönkten tespit edilmiştir. Banarlı destanın sadece 17 kıtasını yayınladığı için tamamı hakkında bilgimiz yoktur.

Yazıldı nâmeler, erdi irâde
Gönderdi her yana emr ü fermânı

Mısır elinden gelüb bir Şah-ı merdân
Destinde kalkan'ı, şemşîri uryan
Rumeli, Anadol, Bağdad ve İran
Hakka fedâ kıldı baş ile câna

Bu hâli duyunca bilcümle âlem
Sevindi cümlesi, oldılar hurrem
Arslan Ömer Paşa Serdâr-ı ekrem
Kıldı asâkir (le) bütün heryanı

Açıldı kâfirin hiyle defteri
Geldi Âstân'ye dinle haberi
Tuna civârında olan yerleri
Dedi ki isterim çok beldegânı

Kurdular erenler devrân-ı demi
Tekrar tertîb oldu cengin muhkemi
Tâ Silistre'ye basdık kademi
Göründü kâfire harbin meydanı

(Bizler) üç gün anda olduk misâfir
Başlandı kavgaya kesmedi vâfir
Tez geçti Tuna'yı, yürüdü kâfir
Dedi: Teslîm olun yoktur ziyânı

Şeşhâne, istihkâm yirmi bin merdân
Elli bin süvâri yüzbin de yayan
Dört beş yüz pâre top, kırk elli havan
Rûz ü şeb kesilmez, verir dumanı

Dediler Cennet'in bâbı açıldı
Âb-ı Kevser şarâbından içildi
Ol vakit can ile baştan geçildi
Dîn uğruna koyduk ahd ü âmanı

Hesâbı bilinmez kesilen kelle
Vasf olunmaz asla çekilen çille
Kurşun kopuz eşref saat bin gülle
Gelür sağ ve soldan bulur insanı

Görünmez âlemde sır ile esrâr
Yetişdi imdâda ol zât-ı Haydar
Çaldı Zülfikaar'ı dağıldı küffar
Kesildi kâfirin tâb ü tüvânı

Gaazî Sultan Mecid sen binler yaşa
Hükmü vardı Han'a hem dağa taş

Sâğ olsun âlemde İbrâhim Paşa
Hak için kâfire vermez amanı

Düşmanın etdiği iş hadden aşdı
İbtidâ cehd idüb sonradan şaşdı
Kırkbirinci gece, hâsılı, kaçdı
Böyle bilmez idi Âl-i Osmânı

Korkudan kaçarken sarardı soldu
Rakîbun gözleri kan ile doldu
Fir'avun misâli suya gark oldu
Leş ile doldurdu nehr-i Osmânı

Hayâlî yetmiş bir târîh-i destan
Şây-oldı âleme ibreti şâyan
Tevekkül bâbında Mevlâ'ya dayan
Dûr etme gönülden sır-ı Sübhân'ı²³¹

Bazı destanlar hususen Balkan Cephesi'ni konu almamış olsa da Kırım Harbi ile ilgili olduğu için içerisinde Balkan Cephesi'nde yapılmış olan muharebeler ile alakalı mısralar mevcuttur. Bunlardan bir tanesi yazarı belli olmayan Kırım Destanı'dır. Karşılıklı konuşurma tarzında yazılmış olan bu destanda, komutan Ömer Paşa övülmekte, savaşın kazanılması Rusların Sinop'ta vermiş olduğu büyük zayiata karşı alınmış intikam olarak görülmektedir:

Tuna Ordusu'nda serdar-ı ekrem
Ömer Paşa sanki Zaloğlu Rusem
Ününden düşmanlar hep olur sersem
Bir koç yiğit kalmış eski yiğitten
(...)
Sıltan Mecit der ki: Düşün sen seni
Sinab'ın²³² sekiz kat aldım hayfını
Nasıl firar ettin, fikr eyle, tanı
Tuna yalısında tabıyalardan²³³

Kırım Harbi konulu bir başka anonim destanda Ömer Paşa şu satırlarla metedilmiştir:

Sardı Ömer Paşa Tuna kolundan
Uçan kuşlar kurtulamaz elinden
Ayrı gitmez şeriatın yolundan

²³¹ Banarlı, a.g.m., 45-50.

²³² Sinop.

²³³ Öztelli, a.g.e., 354-359.

Şimdi düşman âh-u zâr, padişahım²³⁴

Saz sairî Râdî'nin kaleme almış olduğu *Sivastopol Destanı* da tarz olarak diyalog şeklinde yazılmış olup içinde Balkan Cephesiyle ilgili bölümler mevcuttur. Bu bölümlerde düşman taraflar birbirini tahkir etmekte, kazanmış oldukları muharebelerle övünmektedirler:

Ömer Paşam der ki, gelme beriye
Beş defa haml'ettin Silistire'ye
Rüsvay oldun kaçtın yine geriye
Arap Tabyasından yedin fişanı

Rusyalı der ki, denizce girdim
Uç alabandalı topu çevirdim
Sinop limanına bir ateş verdim
Âsumâna çıktı tozu, dumanı

Ömer Paşa der ki, kahbelik senden
Lağamla hırsızlık, her işin andan
Yüz bin asker senden, elli bin benden
Kuralım seninle mertçe meydanı

Rusyalı dedi ki, çıksa can tenden
Belki muradımı alamam senden
Bu kadar çalıştın, ne aldın benden
Daha kesilmedi dizim dermanı

Ömer Paşa der ki, işte bu isbat
Şekvetil'de Selim Paşayı hayat
Gitti elden Çatanı ile Kalafat
İsmail Paşa'dır cenk kahramanı²³⁵

Kuşatma rutin bir görüntü ile Rusların toprakla kaleyi dövmesi, arasıra Türk Tabyalarına saldırıp netice alamaması ve ciddî asker kaybı vermesi şeklinde devam ederken kuşatmanın kaderini değiştiren tepki Avusturya'dan gelmişti. Savaşın Balkanlara yayılmasından ve kendi içerisindeki Sırlardan endişe eden Avusturya, 3 Haziran 1854 tarihinde Rusya'ya bir ultimatom vererek Eflâk ve Boğdan'dan çekilmesini istemiştir²³⁶. Rusya aleyhine savaşa katılacağını bildiren Avusrurya, 100 bin askerle Sırp sınırına ilerlemişti²³⁷. Durumun ciddiyeti Rusya'yı endişeye sevk etmiştir. Zaten çar ve Balkan

²³⁴ Öztelli, *a.g.e.*, 347.

²³⁵ Öztelli, *a.g.e.*, 366-371.

²³⁶ Badem, *a.g.e.*, 173.

²³⁷ Figes, *a.g.e.*, 203.

Cephesi komutanı General Paskeviç arasında harekâtın yapılıp yapılmaması ile ilgili en başından anlaşmazlık vardı. Çar sadece Balkanları değil İstanbul'u da ele geçirme hayalleri kurarken, Paskeviç ise, Balkanlar'a çıkarma yapmanın, Osmanlı ile Avrupa Devletlerinin kendilerine karşı ittifak yapmalarına sebep olacağını görerek, daha gerçekçi ve stratejik hareket edilmesinde yana idi. O yüzden inanmadığı bir askerî harekâta kumanda etmekten dolayı son derece rahatsızdı. Bu psikoloji içerisinde huzursuzluk yaşayan Paskeviç için aldığı küçük şarapnel darbesi bahane olmuş, yaralandığını öne sürerek Yaş şehrindeki karargâha dönmüştü. Çar yerine General Mihail Gorçakov'u getirmiş. Yeni komutan harekâtla ilgili çar gibi düşünmekteydi²³⁸. Avusturya'nın bu ultimatomu, onları Macaristan'dan kurtaran çar için büyük hayal kırıklığı olmuştu²³⁹. Aynı zamanda Paskeviç'i de haklı çıkarmıştı. Bütün bunlar olurken 14 Haziran'da Avusturya ile Osmanlı Devleti Boyacıköy İtilâfnâmesi ile Eflâk ve Boğda'nın Avusturya'ya geçici olarak işgal etme hakkı verilmesi anlaşmasını imzaladılar²⁴⁰. Bir yandan cephedeki başarısızlık, bir yandan askerlerle arasındaki anlaşmazlık ve nihayet Avusturya'nın kararlı tutumu çara geri çekilme kararı aldırdı. Ancak onun en büyük endişesi kendilerinden çok daha az olan Osmanlı kuvvetleri karşısında başarısız bir şekilde bölgeden çekilmelerinin hem kamuoyu hem de askerler arasında infiale yol açabilecek hatta diğer cephelere de yansiyabilecek olmasıydı. Bu yüzden askerlerine çekilmeyi bile başarı olarak gösterip stratejik bir hamle şeklinde izah etme yoluna gitti²⁴¹. Nihayet Rus Orduları stratejik bir ricât yapmaya karar verdi ve sadece Tuna kıyılarını değil bütün bölgeyi boşalttı. 7 Eylül itibarı ile Rus ordusu tamamem tahliye edilmiş idi. Bu tarih Rusya'nın Kırım Harbi'nde aldığı büyük çapta ilk yenilgi oldu²⁴².

Devlet adamı, aynı zamanda şair Mehmet Memdûh Fâik Paşa Osmanlı Ordusu'nun Balkanlardaki başarısına ithafen tarih düşürmüştür:

Kırdılar ada-yı dini vermeyip asla eman
Kanlı şemşirin seza arşa asarsa gaziyan
İşte bu tarihte bir seyf-i cevher-dar olur
Rus'u bozdu sur kıldı ceyş-i hakan-ı zaman (1269)²⁴³

²³⁸ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 550-554.

²³⁹ Figes, *a.g.e.*, 203.

²⁴⁰ Karal, *a.g.e.*, 233.

²⁴¹ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 591.

²⁴² Figes, *a.g.e.*, 206; Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 587.

²⁴³ Memdûh, M. (1332). *Divân-ı Eşâr*. İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, 194.

Rusya'nın Balkanlardan çekilmesi, Ayasofya'da haç dikme hayalleri içerisinde olan panslavist Rus yazarları büyük hayal kırıklığına uğrattı. Ülke çapında Avusturya'ya tepkiler son derece büyüktü. Savaşın sonuna doğru ölen Çar I. Nikolay'ın cenazesine gelen Avusturya arşidüküne bir tepki olarak şair Fyodor Tütçev *Po Sluçayu Priyezda Avstiyskogo Ertsertsoga Na Pohoronı İmperatora Nikolaya* (Avusturya Arşidükü'nün İmparator Nikolay'ın Cenazesine Gelmesi Üzerine) adlı şiir kaleme almış ve Avusturya'yı yuzsüzlükle, ihanetle suçlamıştır:

Hayır, vardır sabrın bir sınırı
Yüzsüzlüğün da var bir cezası!
Yemin ederim Çar'ın kutsal ruhuna
Yapılan herşey de affedilmez!

Ve hep bir ağzından
Duyuluyor bir haykırma:
Defol Avusturya Yahuda
Onun mezar taşından!

Defolup gidin dalkavuklukve ihanetinizle
Hatta bütün Yahuda neslinizle
Yapışsın size ömrünüz boyu bu leke:
Yahuda İşkariyot, İşkariyot²⁴⁴.

Şair, Balkanlarda Osmanlı Devleti'nin lehine siyaset yürüten Avusturya Arşidükü'nü, hatta tüm Avusturya halkını Yahuda İşkariyot'a benzetmiştir. Yahuda İşkariyot, Hristiyanlık inancına göre Hz. İsa'yı Yahudilere otuz gümüş karşılığında yakalatarak çarmıha gerilmesine sebep olan kişidir. Çar yayımlamış olduğu manifestolarında Hristiyanlık dini uğruna savaştığını beyan ettiğinden dolayı, düşmanı destekleyen herkes Rus halkı tarafından din düşmanı olarak görülmüştür.

Rus edebiyatında bizzat Silistre Muharebesi'ni konu alan bir şiire rastlanmamıştır. Ancak çar hükümetine karşı şiirler kaleme alan şair Pyotr Lavrov'un 1854 yılında yazdığı *Russkomu Narodu* (Rus Halkına) adlı şiirinde Rusların Silistrede'deki mağlubiyetine değinilmiştir:

Bir ulak getirir hucüm emri
Değiri bu defa ricat emri
İşte böyle ordumuz gayesiz, düşüncesi dar-
Sizin geçit töreniniz işte bu kadar.

²⁴⁴ Tütçev, F. (1868). *Stihotvoreniya*. Moskova: Tipografiya A.N. Mamontova, 169.

Düşmanla karşılaştığımız her yerde azdık
Ancak askerimizin yüreğiyle kazandık;
Öncekilerden daha aptalca emir verdiler
Geçit töreni düzenleyen generaller.

İşte böyle kayıplarla ve rezaletle
Silistre kalesinden çekildik,
Aşağıladık Rusya'yı, onurunu çiğnedik
Habsburg kartalının önünde eğildik²⁴⁵.

Rus ordusunun Balkanlara düzenlediği sefer kamuoyuna büyük bir askerî harekât olarak sunulmuş ve halk büyük bir beklenti içerisinde sokulmuştu, ancak art arda alınan yenilgiler sonucunda muhaliflerin eleştirileri yukardaki şiirde açıkça görülmektedir. Balkan projesinin iflâsı dolayısıyla şair “sizin töreniniz ancak bu kadar olur” diyerek alay etmektedir. Sonuçta Rusya’nın Avusturya karşısında düştüğü durum rezalet olarak nitelendirilmektedir.

Türk ve Rus edebiyatında Balkan Cephesi ile ilgili şiirlerin incelenmesi neticesinde şu tespitleri yapmak mümkündür. Türk edebiyatında tabîi olarak ilk ve en büyük vurgu gaza ve cihad motifleridir. Komutanların ve devlet adamlarının başarı ve kahramanlıkları hem gazavatnâmelerde hem destanlarda yüceltilmektedir. İncelenen edebî ürünlerde savaşın gidişatını detayli olarak görebilmek mümkündür.

Rus edebiyatında ise başlangıçta sefer hazırlıkları ve ordunun ilerleyip Tuna’nın bir kıyısına hâkim olması esnasında kahramanlık, din ve vatan konulu şiirler, aynı zamanda slav kardeşliği, Balkan slavlarının kurtarılması konulu söylemler hayli fazla iken, savaş Rus ordusu aleyhine ilerledikçe bu durum edebiyata da yansımıştır. Zafer temasının yerini iktidar ve komutanların eleştirildiği şiirler almıştır.

Savaş boyunca Osmanlı ordusunun cephelerde başarılı olması Türk edebiyatında zafer temalı şiirlerin sayısını artırmıştır. Tam tersi Rus edebiyatında ise cephede kaybettikçe, yazılan şiir sayısı da azalmıştır. Bu durum savaşın sonucunun edebî ürünlere doğrudan tesir ettiğini açıkça göstermektedir. Dolayısıyla savaş edebiyatı kazananların ürün sayısında üstün

²⁴⁵ Pyotr Lavrov’un “Russkomu Narodu” başlıklı şiiri için bkz. Ratnikov, *a.g.e.*, 544-545.

olduğu, yine kazananların zafer temalı ürünlerinin yazıldığı, kaybeden tarafta ise muhalif yazıların ön plana çıktığı bir edebiyat türüdür demek mümkündür.

2. BÖLÜM

SİNOP MUHAREBESİ VE BALTİK CEPHESİ

2.1. Sinop Muharebesi

Türk literatüründe “Sinop Baskını” veya “Sinop Felâketi” Rus literatüründe ise “Sinop Zaferi” olarak ifade edilen hadise, Kırım Harbi’nde İngiltere ve Fransa’nın Osmanlı safında yer alıp Rusya’ya karşı savaş ilan etmesi açısından önemlidir.

30 Kasım 1853’te yedi fregat²⁴⁶, üç korvet²⁴⁷ ve iki buharlı gemiden ibaret Osman Paşa komutasındaki Türk filosu, Batum’daki Türk kuvvetlerine erzak ve mühimmat götürmek üzere Karadeniz Boğazı’ndan yola çıkmış, ancak fırtınaya tutulması sebebiyle Sinop’a sığınmak zorunda kalmıştır²⁴⁸.

Rus kaynakları ise Türklerin aylardır “Şeyh Şamil’in dağlarına” erzak taşıdığı ve onları destekledikleri, Sinop’a sığınan Türk filosunun da bu amaçla yola çıktığını iddia etmektedir²⁴⁹. Türk filosunun Karadeniz’deki hareketlerini takip etmek için görevlendirilen Amiral Pavel Stepanoviç Nahimov gemilerin Sinop’a sığındığı haberini alınca harekete geçmiştir. Rus filosu hiç beklenmedik bir anda saldırarak Türk donanmasını yok etmiştir²⁵⁰.

Rus kaynaklarına göre Sinop Muharebesinde üç bin, Türk kaynaklarına göre ise, dört bin Türk askeri hayatını kaybetmiştir. Ayrıca Ruslar birkaç yüz esir alır ki bunların arasında ayağından yaralı olan donanma komutanı Osman Paşa ve Fazlullah Fırkateyni’nin komutanı Ali Bey de bulunmaktadır. Rusların kaybı ise otuz sekiz askerdir²⁵¹.

Sinop Muharebesi’nin maddî kayıplarına bakacak olursak; Rus kaynaklarına göre on beş Türk gemisi tamamen yok edilmiştir. Sadece buharla işleyen ve başında Osmanlı amirali

²⁴⁶ Fregat: 18.yüzyıldan itibaren kullanılan bir tür yelkenli savaş gemisi.

²⁴⁷ Korvet: fregattan daha küçük savaş gemisi.

²⁴⁸ Karal, *a.g.e.*, 325.

²⁴⁹ Zverev, B. İ. (1954). *Sinopskaya Pobeda*. Simferopol: Krimizdat, 32-40.

²⁵⁰ Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 240.

²⁵¹ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 432.

İngiliz asıllı Muşavir Paşa'nın (Adolphus Slade) bulunduğu *Taif* gemisi kaçarak kurtulmuştur.

Resim 2.1. (Adolphus Slade) Muşavir Paşa²⁵²

Rus tarih kitaplarında ve şiirlerinde Taif gemisinin kaçması hem alay konusu olmuş hem de korkaklık, rezalet ve Türk donanmasına yapılan bir ihanet olarak gösterilmiştir. Yevgeniy Tarle bu konuyla ilgili şunları kaydetmektedir: “Taif gemisinin komutanı Adolphus Slade her ne kadar Müşavir Paşa adını aldıysa da Türk donanmasında Allah ve Muhammed için değil Lord Stratford Canning için çalışmaktaydı. Hilal için ölmeye gitmemiş, Türk donanmasını gözetmek ve haber vermek için Lord tarafından

²⁵² 18 Kasım 1853 yılında muharebe başında Sinop’tan Konstantinopol’e kaçan Türk amirali İngiliz asıllı (Slade) Muşavir Paşa’nın potresi. Russkiy Hudojestvennyy Listok, 27, 1855, (<http://www.fotodom.ru/image/JC01-6869.html>, Erişim tarihi: 19.01.2019)

görevlendirilmiştir. Nihayet saldırı başladığında, Osmanlı donanmasının yok olacağını anlayıp olay yerinden kaçmıştır.”²⁵³

Rus edebiyat ve sanat dünyasında Sinop Muharebesi konulu birçok çalışma yapılmış, tablolar çizilmiş, tiyatro oyunları sahnelenmiş, filmler çekilmiş, şiirler yazılmıştır²⁵⁴.

Kırım Harbi’nin Baltık Cephesi’nde savaşmış olan şair İlya Nikolayeviç Meç, *Sinopskoye Srajenije* (Sinop Muharebesi) adlı şiiri kaleme almıştır. Şiirde Sinop Muharebesi hikâye tarzında anlatılmıştır. İlk olarak Rus donanması tanıtılarak gücüne vurgu yapılmış ve yelkenli gemiler kuğulara benzetilmiştir:

Karadeniz’de bir kuğu katarı
Yürüyor kudretli Rus donanması.
O savaşçı ruhla dolu,
Dalgaları yarıyor onun göğsü,
Orman gibi elmaslı sularını fişkirtiyor,
Ve göklere kadar yükseltiyor.
Gemilerin üstünde Rusya’nın kahraman oğulları,
O şahane milletin torunları;
Kendi sancaklarının gölgesinde
Onlar eğdirirdi düşmanların başını²⁵⁵.

Şiirde 1770 yılında Rus ve Türk donanmaları arasında gerçekleşen ve Rusların zaferiyle sonuçlanan Çeşme Deniz Muharebesi’ne²⁵⁶ de atıf yapılmıştır:

²⁵³ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 428; Müşavir Paşa ile ilgili yapılan bir çalışmada onun Türk yanlısı olduğu, Osmanlı donanmasında büyük hizmetlerde bulunduğu ve Osmanlı Devleti’nin menfaati söz konusu olduğunda İngiltere büyükelçisi Lord Stratford ile ters düşmeyi dahi göze aldığı belirtilmektedir. Bkz. Badem, C. (2011). “Amiral Adolphus Slade’in Osmanlı Donanmasındaki Hizmetleri ve Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Gözlemler”. *Türkiyat Mecmuası*, 21(1), 115-140.

²⁵⁴ Dönemin ünlü yazarlarından Nestor Kukolnik Sinop Muharebesi ile ilgili *Morskoy Prazdnik v Sevastopole* isimli tiyatro eserini yazmıştır. Bkz. Kukolnik, N. (1854), *Morskoy Prazdnik v Sevastopole*. St. Petersburg: Fişon; 1946 yılında Mosfilm tarafından Sinop Muharebesini anlatan *Admiral Nahimov* isimli film çekilmiştir; dönemin ünlü ressamı İ. Ayvovskiy *Sinop Muaharebesi*, A. Bogolübov *Sinop Muharebesi’nde Türk Filosunun Yok Edilişi*. 1854, R. Jukovskiy *Türk Denizcilerin Yanan Gemilerden Canlarını Kurtarma Tablosu*, N.Krasnovskiy *Rus Donanması’nın Sinop Muharebesi’nden Sonra Sivastopol’e Dönüş* adlı tablolar çizmişlerdir.

²⁵⁵ İlya Nikolayeviç Meç’in “Sinopskoye Srajenije” başlıklı şiiri için bkz. Ratnikov, *a.g.e.*, 281.

²⁵⁶ Çeşme Deniz Muharebesi 1770 yılında Osmanlı ve Rus Donanmaları arasında yapılmış bir savaştır. İzmir’in Çeşme Körfezi açıklarında gerçekleşmiş ve Osmanlı Donanması Ruslar tarafından tamamen yok edilmiştir. Bu zafer Rus tarihinde önemli bir yere sahiptir. Öyle ki anısına anıtlar, saraylar dikilmiştir. Hatta II Nikolay’ın emriyle Rusya’nın Çelyabinsk vilayetine bağlı bir köye Çeşme adı verilmiştir.

Süzülürken çift başlı kartal
 En büyük çariçenin
 Kuvvetli ellerinde;
 Onun cesur gemileri
 Dururken Çeşme'nin önünde
 Dehşet saçtı Bab-ı Âlî'ye!
 Eski Çeşme diriliyor!
 Sevin, Rusya! Kaderin seni
 Yeni bir şöhrete çağırıyor;
 Yürü, çünkü senin düşmanın
 Adaletin karşısına çıkıyor!
 Fırtınanın ürkütücü sesini umursamadan
 Yürüyor cesur kahramanlarımız²⁵⁷.

Şiirin devamında şair, iki donanma arasında yaşanan muharebeyi canlandırmaya çalışmıştır. Rus gemilerinden mütemadiyen atılan bomba ve güllerle Türk gemilerini alevler kaplamış, yaralı askerlerden inlemeler ve çığlıklar yükselmiş, Sinop şehri de cayır cayır yanmaya başlamıştır:

İşte bahadırlar güvertede,
 Düşünceli bir yüz ifadesi ile,
 Önder Nahimov da onların içinde!
 Uzaklarda sislerin içinde
 Arıyor bir şeyler, dürbün elinde,
 Aniden buluyor aradığını
 Ve yenilmez Rus filosu
 Sinop limanına yaklaşıyor.
 (...)
 Türk gemileri karşılarında,
 Bataryalar onların arasında.
 Birdenbire top gümbürtüsü duyuldu
 Dimdik durdu, sarsılmadı gemilerimiz
 Türklere cehennemi yaşatmaya başladı!
 Bombalar uçuyor, top güllerleleri patlıyor
 Türk saflarının arasında kükrüyor,
 İnlemeler, çığlıklar yükseliyor
 Ve Müslüman bayrağı eğiliyor.
 Türk gemilerini kucaklamış alevler
 Uçuyorlar havaya birer birer
 Yanıyor Sinop cayır cayır
 Ve yok oluyor haddini bilmez zalimler!
 Zaferin yankılanıyor sesi,
 Ve söyleniyor ilahiler sonsuz olana!
 Böylece şükranlarını iletiyorlar Tanrıya,

²⁵⁷ Ratnikov, *a.g.e.*, 281-282.

Ve Çeşme kahramanlarının torunları,
Bağırıyor “Din uğruna, çar uğruna! Hura!”²⁵⁸

Şiirin sonunda şair, Ömer Paşa’nın ve Türk bahriyelerinin esir düşmesini alaycı bir üslupla anlatmıştır:

Getiriyor gemi esir Türkleri,
Ve şarkı söylüyor yürekli deniz eri:
“Götürüyoruz çarımıza amirali
General Osman Paşa’yı,
Türk savaş filosunu
Batırdık mavi denizde
Ve yine hazırız muharebeye!
Götür bizi Nahimov” ve yine:
Karadeniz’de bir kuğu sürüsü misali,
Yürüyor kuvvetli Rus donanması²⁵⁹.

Osman Paşa’nın esir düşmesi Kırım Harbi yıllarında yazılmış Rus şiirlerinde alay konusu olmuştur. Meselâ şaire Yelizavetta Sentimer Sinop Baskını’nı ve Osman Paşa’nın esir düşmesini şöyle ifade etmiştir:

Neva kıyılarından, Rusya’da
Kalktı cesur bir donanma.
Gidiyor bozguna uğratmaya
Uçuyor yelkenleri ok misali düşmana.

Ve eriştiler Karadeniz’e
Aşk ile bağlı oldukları çarın emriyle,
Rusya’nın oğulları
Gösterdiler cesaretlerini.

Çıktı karşılarına sarıklar.
Ancak Ruslar korkmazlar vahşi hayvanlarından,
Görünce Rusları eğdiler başlarını:
Göründü onlara korkunç kırbaçları.

Kana büründü berrak dalgalar
Titriyordu deniz atılan toplardan
Deniz düşman cesediyle doldu
Ve yok oldu düşman filosu!

Şimdi onların kemikleri denizin dibinde,

²⁵⁸ Ratnikov, *a.g.e.*, 281-283.

²⁵⁹ Ratnikov, *a.g.e.*, 283.

Osman Paşa ise ararken zaferi,
Unutmak için ağır felâketi,
Bize esir olarak dinlenmek için geldi²⁶⁰.

Şair Mihail Maksimov da şiirinde Osman Paşa'dan bahsetmiş ve tıpkı Sentimer gibi Türkleri küçümsemek için “sarıklılar” sözcüğünü kullanmıştır:

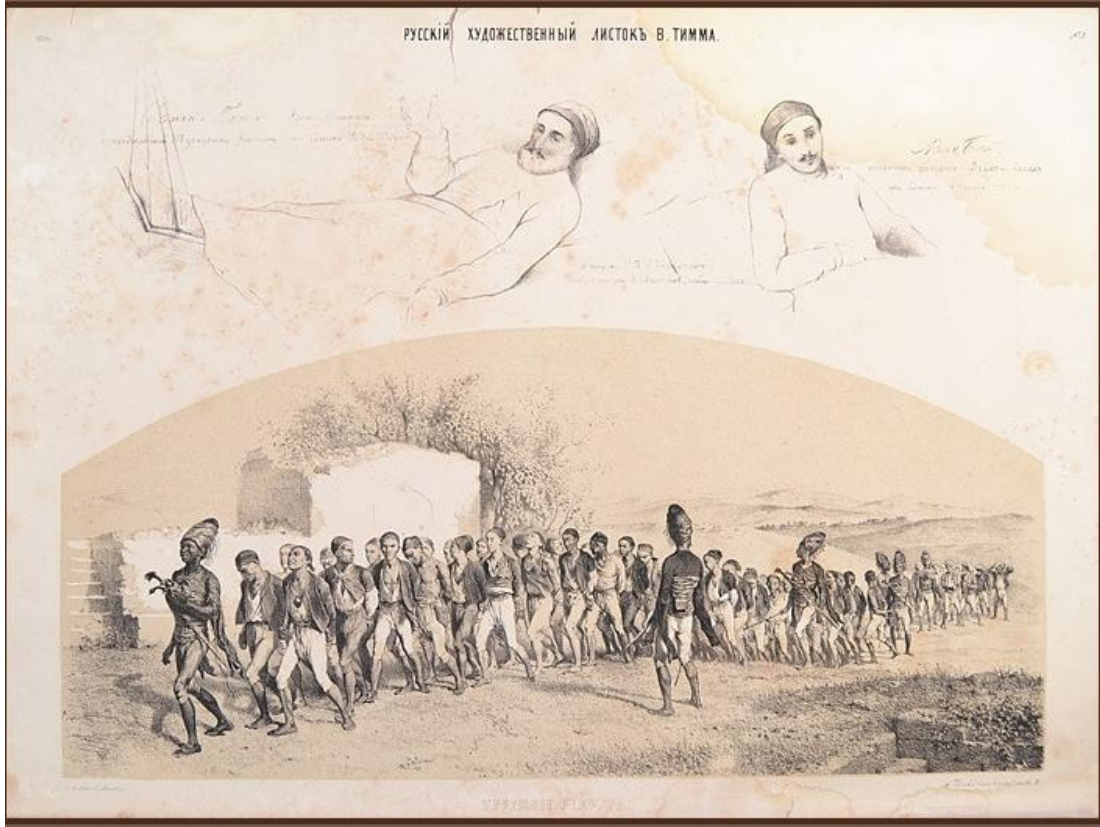
Denizde düşman donanmasını
Uğrattık bozguna
Hatırlattık biz Sinop'ta
Dedelerimizin Çeşme zaferini!
Osman Paşa yaralı bir esir,
Nahimov ise zaferle şahlandı.
Sarıklıları mağlup etmek için
Rusları gerek yok ki eğitmeye²⁶¹.

Filo komutanı Osman Paşa'nın esir alınması Rusya'da büyük yankı bulmuştur. Hatta ünlü Rus ressamı İvan Ayvazovskiy *Russkiy Hudojestvenny listok*²⁶² dergisi için, Odessa'da hastanede yatan Osman Paşa ve Ali Bey'in portrelerini çizmiştir:

²⁶⁰ Yelizavetta Sentimer'in “K lire. Na Pobedu Russkih Pri Simope i Ahaltsihe” başlıklı şiiri için bkz. Ratnikov, *a.g.e.*, 288-289.

²⁶¹ Mihail Maksimov'un “Vot zaşumel oryol dvuglavıy” mısrasıyla başlayan şiiri için bkz. Ratnikov, *a.g.e.*, 288.

²⁶² Ünlü Ressam Vasilliy Timm'in 1851-1862 yılları arasında haftada üç kez yayımladığı albüm şeklindeki dergi. Derginin amacı dünyadaki güncel olayları görselle ifade etmektir. Bir veya birkaç litografiden ibaret olan dergide her resmin altında resimdeki olaya dair kısa bilgiler verilmekteydi. Derginin Kırım Harbi yıllarında çıkması savaşın görsel tarihine büyük katkı sağlamıştır. Dönemin önde gelen ressamların Kırım Harbi konusuna ait yüzlerce resim bu albümlerde basılmıştır.

Resim 2.2. İvan Ayvazovskiy'in Çizdiği Resim²⁶³

Osman Paşa'nın esir düşmesi hadisesi Türk şiirlerine de konu olmuştur. Meselâ, Ahmed Rızâ Trabzonî *Manzûme-i Sivastopol'*de Osman Paşa ile ilgili şunları yazmıştır:

Hem Osman Paşa dahi yaralanmış
 Bacağın misket urmuş paralanmış
 Yanında kaldı beş on kişi ancak
 Kalır yetmiş gemisi subh olıncak
 (...)
 Sabah olup gelip düşmen aradı
 Gemilerde ne vardır hep taradı
 Bulup Osman Paşa'yı aldı mâ-fer
 Bakıyye her ne var asker mesâfer
 Bir iki yüz kişi çün buldu aldı
 Gemileri bütün hep oda saldı²⁶⁴.

Salih Hayrî'nin *Hayrâbât'*ında bu konu ile ilgili şu ifadeler yer almıştır:

²⁶³ İvan Ayvazovskiy'in çizdiği resim (Russkiy Hudojestvennyy listok albümü, 1854, 3). Bkz. Grafika.ru (t.y.). "Osman-psa-admiral, komandovavşiy turetskim flotom pri Sinope i Adim Bey, komandir fregata Fazli-Allah", (<https://grafika.ru/item/03-003262?k=1103>, Erişim tarihi: 11.03.2022).

²⁶⁴ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 82-85.

Moskov'un da zedelendi pek çok
 Gemiler gitmesinin mümkünü yok
 İki gün kaldı berâ-yı ta'mir
 Buldu yüz on neferi aldı esir
 Yaralanmış idi Osmân Pâşâ
 Oldu sâir üserâya hem-pa²⁶⁵.

Ayrıca Ahmed Rızâ Trabzonî, *Manzûme-i Sivastopol* zafernâmesinde İlya Nikolayeviç Meç'in şiirinde olduğu gibi edebî savaş tasvirlerini kullanarak Sinop Muharebesi'nde yaşananları anlatmıştır. Şiirde; kıyametin kopması, mahşerin kurulması, cehennemden alâmet görülmesi, denizin kan rengine boyanması, sağ çıkan askerlerin vücutlarından akan kanların cennetteki Ceyhun nehrine benzetilmesi gibi edebî tasvirler kullanılmıştır:

Kıyamet koptu san derya yüzünde
 Ölümün kaydı yok kimse gözünde

Dumanında karanlık oldu âlem
 Birbirini görmez oldu âdem

Kalıp bir pus içinde ceş-i İslâm
 Kumandan âteş üzre eder ilâm

Tranpetler, mızıkâ harb ururlar
 Cemî resm-i âyinin görürler

Üçer nevbet bular bu şiddetiyle
 Atarlar nice gülle heybetiyle
 (...)
 Bu denli toplarıyla kuvvetiyle
 Çevirdi borda düşmen heybetiyle

Kumandan harb darbın etti zâhir
 Ser-â-pâ birden ateş etti vâfir

Anın her birisi bir dâğ misâli
 Sanasın ateş almış bir cibâli
 (...)
 Göz açtırmadı düşman attı gülle
 Bizimkiler dahi hem ana böyle

Ve lâkin düşmenin her bir gemisi
 Birer kalaya benzer her birisi
 (...)

²⁶⁵ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 50.

Kıyâmet koptu san mahşer kuruldu
Cehennemden alâmet zâhir oldu

Tutuştı âteş ile rûy-ı deryâ
Sadâ-yı güllerden koptu veylâ

Karanlık oldu hiç âlem görünmez
Yanındaki olan kimdir bilinmez

Havaya uçtu canlar, kaldı tenler
İki pâre yatar nâzik bedenler

Sanasın kandan ırmak oldu dünya
İki yandan boyandı kana dünya
(...)
Kırıldı keştibânın ekserisi
Halâs olmadı askerin yarısı

Çıkanın ekseri mecruh-ı pür-hûn
Vücudunda akar kan sanki ceyhûn²⁶⁶

1854 yılında V. G. rumuzuyla yayımlanmış *Sinop* adlı manzumede de benzer edebî savaş tasvirlerine rastlanmıştır:

Hatırlaması bile korkunç
O dalgaların hiddetli sesini,
Dumanların içinde saklanan
O gökyüzünün mavisini,
Etrafa ölüm saçan
O yüzlerce topları.
Hatırlaması bile korkunç
O ırmak misali akan kanı.
O binlerce bedenine
Veda eden canı!
Denizin sessiz derinliklerinde
Kaybolan vücutları!²⁶⁷

Muharebe sonrası Sinop körfezindeki manzara feciydi. Hasar görmüş Rus gemilerine yardım etmek için yola çıkan Amiral Kornilov, Sinop körfezine yaklaşınca şu manzarayla karşılaşmıştır:

Şehrin büyük bir kısmı yanmaktaydı. Neredeyse bütün Türk firkateynleri hâla alevler

²⁶⁶ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 77-82.

²⁶⁷ V. G. (1854). *Sinop*. St. Petersburg: Tipografiya Koroleva i Komts, 20.

içindeydi. Cephaneliklerde kendi kendine büyük patlamalar meydana gelmekteydi. Fırkateynlerin art arda havaya uçtuğunu görüyorduk. Yanan güvertelerde koşuşan ve büyük ihtimalle denize atlamaya cesaret edemeyen erleri görmek dehşet vericiydi. Bazıları ise kaderine razı olmuş vaziyette sakince oturmaktaydı. Yangın etrafı öyle bir sarmıştı ki, bizim askerlerimiz hasar görmüş gemileri fenere ihtiyaç duymadan tamir edebilmektedirler²⁶⁸.

Ahmed Rızâ, yanarak ve boğularak şehit düşen üç bine yakın Türk deniz eri için şu dizeleri yazmıştır:

Urûc eder semâyâ rûh-ı mümin
Dahi siccîne düşmüş rûh-ı bî-din

Açıp Rıdvân o dem bâb-ı nihânı
Şehitlerin bakar kim gele cânı

Muhassal iş bu darb-ı sûzeş ile
Çalıştılar bu denli âteş ile

Şikest ü hem harâb oldu sefâin
Kırıldı ekserî cümle melâhin²⁶⁹

Türk kaynaklarına göre Ruslar, Sinop şehrinin birçok mahallesini yakmışlardı. Daha fecî olanı ise Ruslar, gemileri batıp da su üstünde kalan Osmanlı askerlerinin üzerine yağlı paçavralar atarak onları diri diri yakmışlardı²⁷⁰. Rus kaynaklarına göre ise çatışmaların şehrin yakınlarında gerçekleşmiş olması ve şiddetli rüzgârın da etkisiyle yanmakta olan Türk gemilerinden alevler şehre sıçramıştır²⁷¹.

²⁶⁸ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 430-432.

²⁶⁹ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 80.

²⁷⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, 240.

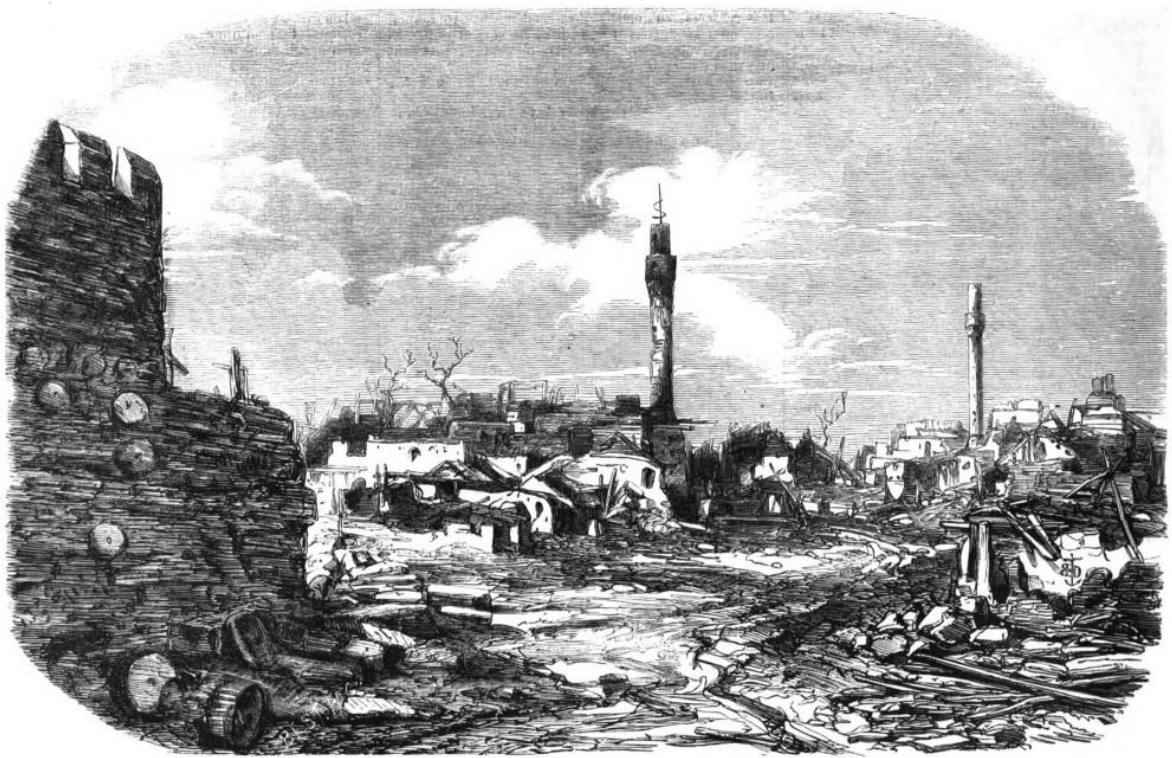
²⁷¹ Zverev, *a.g.e.*, 124.

Resim 2.3. “Sinop. 18 Kasım 1853 Muharebeden Sonraki Gece” Tablosu²⁷²

Bu olay Avrupa ülkelerinde büyük tepkiye yol açmıştır. Batılılar Rusya’yı savaş esnasında sivil halkı hedef aldığı, savaşı insancıl bir şekilde yürütmediği iddiasıyla suçlamışlardır. Baskın sonrası harabeye dönen Sinop, Fransa’nın önde gelen dergilerinden *L’Illustration*’da şöyle resmedilmiştir:

²⁷² wikipedia (t.y.). İvan Ayvazovskiy’in “Sinop. 18 Kasım 1853 Muharebeden sonraki gece” isimli tablosu Bkz. (https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Файл:Battle_of_Sinop.jpg, Erişim tarihi: 10.09.2018)

Quartier de la ville de Sinope incendié par le bombardement.

Resim 2.4. Muharebe Sonrası Sinop Şehrinin Görünümü²⁷³

Ahmed Rızâ, zafernâmesinde şehrin perişan görüntüsünü, ahalisinin dağlara kaçışını ve Rusların yağlı paçavralar atmasını şöyle anlatmıştır:

Kamusu kaçtılar ehl-i vilâyet
Ne erden kaldı bir kişi ne avrat

Kamusu dağlara kıldı firârı
Veziri dahi kılmadı karârı

Firâr etti kamu erlerle nisvân
Elinde her birinin iki sıbyân

Atıp düşmen dahi yağlı paçavra
Derûn-ı kıl'a hep tutuştu nâra

Tutuştı vakt-i mağribde medîne
Yanıp geçti birinden ol birine

Seher vaktine dek yandı söyündü
Derûn-ı kal'anın çoğu göründü

²⁷³ PicClick (t.y). "Quartier de la ville de Sinope incedie par le bombardement", (<http://art1.ru/2013/12/11/sinopskij-boj-i-informacionnaya-vojna-27945>, Erişim tarihi: 08.07.2023).

Sülüsünü yakıp kaldı remâdı
Bir adem yok ki ede anda dâdı²⁷⁴

Salih Hayrî de Rusların attığı yağlı paçavralardan söz etmiştir:

Yağlı paçavra atıp bit-ta'kîb
Memleket yanmış idi nısfâ karîb²⁷⁵

Şair Bayburtlu Zihnî de Sinop Muharebesi ile ilgili yazdığı destanda Rusları edepsizlikle suçlayarak, atılan yağlı paçavralardan, yanan evlerden, yangından dağlara kaçmak zorunda kalan ahaliden bahsetmiştir:

Yağlı paçavradan hâneler yandı
Kız gelin feryâdı arşa dayandı
Kubbe-i âsumân âh'e boyandı
Felekler melekler bî-karâr oldu
(...)
Bir hâne koymadı yıkıp yakmadı
Bizim donanmanın sesi çıkmadı
Hüseyn Paşa kaçtı dönüp bakmadı
Sabî sıbyân işi âh ü zâr oldu

Makas salkım tob ü tüfenk ü dâne
Göz açtırmaz oldu sabî sıbyâne
Uykudaydı takım ile tersâne
El ovuşturmaklık ihtiyâr oldu

Buna Osman Paşa bî-çârelendi
Beylik donanmamız sâd-pârelendi
Kimi şehîd oldu kimi yârelendi
Kıyametten eser bedîdâr oldu

Osmân Paşa esîr oldu tutuldu
Hüseyn Paşa firârlara katıldı
Bizim donanmadan çok tob atıldı
Moskof'un başına cihân dâr oldu

Sinob'a gözyaşı döktü felekler
Yerde beşer gökyüzünde melekler
Dağlarda çelenkler suda semekler
Düştü teessüfe dil-figâr oldu
(...)

²⁷⁴ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 82-83.

²⁷⁵ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 50.

Edebsizliğinden bastı limânı
 Bir kimse münâsib görmedi anı
 Şürûnun hilâfı kânûn-ı sâni
 Düvelce desîse itibâr oldu²⁷⁶

Sinop kaymakamı Hüseyin Paşa iki donanma arasında muharebe başlayınca ata binip şehirden kaçmıştır. Paşanın bu davranışı zaten tedirgin olan halk arasında daha fazla paniğe neden olmuştur. Bu durum daha sonra hem halk arasında hem devlet tarafından ağır eleştirilere neden olmuştur. İki gün sonra Sinop'a gelen Muşavir Paşa, anılarında şunları yazmıştır:

Şimdi kasabaya dönmüş olan vali, gösterdiği korkaklıktan dolayı bize karşı kendisini mazur göstermeye çalışıyordu; fakat yaptığı iş için hiçbir makul özür gösterilemezdi. Onun kaçtığını gören Müslüman halk da kaçmış olduğundan şehrin Müslümanlara ait kısmı büsbütün yanıp gitmişti, çünkü yangını büyümeden söndürecek kimse kalmamıştı. Bundan başka, onun kaçması yaralıların bakımsız kalmasına, yiyecek kıtlığına ve genel bir moral bozukluğuna sebep olmuştu²⁷⁷.

Bayburtlu Zihnî, destanında kaymakam ve kadının kaçışlarını ağır bir dille eleştirmiştir:

Kâ'im-makâm Hüseyin Paşa suhtesi
 O suhte bozması vezir suhtesi
 Meğer eğser tutmaz imiş tahtası
 Firârlıktan tekâüdlük kâr oldu

Ahâlisi aman dedi n'idersin
 Bizi kime ısmarlayıp gidersin
 Vezîr-i şân mıdır firâr edersin
 Dinlemedi bunca âh ü zâr oldu

Kâdısı Boyvât'ta aldı soluğu
 Hüseyin Paşa çok sürdü bölüğü
 Tob ağzına verdi çoluk çocuğu
 Her biri âzim-i ber-diyâr oldu²⁷⁸

Rus edebiyatında da Türk edebiyatındaki destan ve gazavatnâmelere benzer uzunlukta manzum eserler mevcuttur. *Poema* olarak adlandırılan bu uzun epik manzumeler genellikle

²⁷⁶ Sakaoğlu, *a.g.e.*, 167-169.

²⁷⁷ Slade, *a.g.e.*, 166-167.

²⁷⁸ Sakaoğlu, *a.g.e.*, 167-170.

tarihî olayları nakletmektedir. Moskova Millî Kütüphanesi'nin yazma eserler kataloğunda Sinop Muharebesi'ni konu alan böyle bir esere rastlanmıştır. *Sinop* adını taşıyan bu manzume 1854 yılında V. G. rumuzuyla yayımlanmıştır. Kırk beş sayfadan ve üç bölümden oluşan eserde Sinop şehri, Karadeniz ve hilal canlı varlıklarmış gibi konuşturulmuştur:

Şair şiirin ilk bölümünde, Bizans'ın elinden çıkıp Türk hâkimiyetine geçen Sinop şehrini konuşturmuştur. İslamiyet'in gelişini ölüm, felaket, merhametsizlik, sefalet, eziyet gibi kelimelerle tasvir etmiştir:

Çok sürmedi benim
Komnenos²⁷⁹ ile sükûn vaktim;
Bir felaketi hissediyordu kalbim:
Sonunda gerçekleşti acı ölümüm!
Mahrum kaldım aydınlıktan;
Parlak semalarımda
Bulanık ve kanlı ışıklar içinde
Muhammed'in hilali göründü!
Boşunadır bütün yalvarışlarım,
Nafiledir onlardan aman dilemem:
Yok Türk'ün kalbinde merhamet
Kalmadı göğsümde nefes, elimde kuvvet!
Yıkıldı tapınaklar,
Çöktü duvarlar,
Sefalet düştü Komnenoslar,
Uzaklara uçtu çift başlı kartal!
Eziyet ettiler bakmadan ağarmış saçlarıma,
Öfke ile ateşe verdiler, böldüler parçalara.
Alevler içinde kaldım boğula boğula,
Halime bakarak eğlendi düşmanlar!
Yasakladılar bana dua etmeyi, ağlamayı,
Ve sessizce eğdim kederli başımı;
Düştü kuvvetten yorgun ruhum,
Ve ben bir günde yaşlanmış oldum!
Dostsuz, akrabasız tek başıma
Bu dünyada eceli bekliyorum!
Dileğim o ki ölümüm olmasın uzaklarda,
Hayatım bitsin tez zamanda²⁸⁰.

²⁷⁹ Komnenos Hanedanı: 1081-1185 yılları arasında Bizans İmparatorları olarak ve ardından 1204-1461 yılları arasında Trabzon Rum Devleti imparatorları olarak görev yapan bir hanedandır.

²⁸⁰ V. G., *a.g.e.*, 7-8.

Eserin ikinci bölümünde Karadeniz konuşmaya dâhil olmakta, Sinop’u teselli edip kuzeyden kahraman Rus ordularının geleceğini müjdelemektedir:

Karadeniz tebessüm etti
 Ve pür neşe dalgalandı:
 - Ağabeyim, belli ki sen çok uykuya dalmışsın,
 Hilalin hâlinden bîhaber kalmışsın.
 Görmemişsin ey yalnız kalmış Sinop,
 Kuzeyde Dinyeper’den, uzak Sibiry’a,
 Ural’dan Daugava’ya,
 Ayağa kalkıyor güçlü bir millet!
 Kalkıyor ve savaşçı zırhı ile
 Heybetli göğsünü örtüyor.
 Ve korkusuz ruhu ile, haçı kaldırıyor.
 Yiğitçe yoluna hazırlanıyor.
 Cihanın yarısını çift başlı kartal
 Aldı kudretli pençelerine
 Rus bayrağı bütün haşmetiyle
 Açıldı dünyadaki denizlere²⁸¹.

Eserin devamında Karadeniz öfkelenmekte, fırtına meydana gelmekte ve ufukta görünen Osmanlı gemileri Sinop limanına demirlenmektedir:

Şiddetli denizin getirdiği nedir?
 Bu görünen Türk yelkenleridir,
 Bu gelen Osmanlı gemileridir
 Yorgun argın geliyor donanma,
 Kaz sürüsü misali darmadağın,
 Derken dolduruyor gemileri kır saçlı dalgalar.
 Ve çekiyor derinliklerine Karadeniz.
 Karadeniz kâh öfke ile yolunu keser,
 Kâh ulumaya başlar, kovalar ileriye;
 Kâh havaya kaldırır, kâh suya daldırır,
 Kâh kızgınlıkla atar sahile.
 İşte yaklaşıyor limanıma
 Neşe içinde donanma,
 Demir atıyor, yelkenlerini indiriyor,
 Yüzünden boncuk boncuk teri siliyor.
 Gemilerin üstü mermi ile dolu,
 Var içinde kocaman bir ordu,
 Ve dahi kocaman toplar, pek çok para,
 Osmanlı götürüyor bunları Rus düşmanlarına²⁸².

²⁸¹ V. G., *a.g.e.*, 11-12.

²⁸² V. G., *a.g.e.*, 14-15.

Osmanlı donanmasını bitkin, dağınık bir kaz sürüsüne benzeten şair, Rus donanmasını heybetli, sükûnet içinde yürüyen kuğulara benzetmektedir:

Bir anlık sakinleşti deniz
 Ve baktı Türklere derin düşünceli,
 Lakin onun bu bakışı
 Haber verdi yeni bir felaketi!
 Nedir o gelen uzaklardan, dalgaları yara yara?
 Sanki beyaz kuğular, geliyorlar ard arda.
 Dalgaların arkasından çıkıyorlar kuğular
 Duruyorlar muntazam büyük bir horovoda²⁸³
 Bu –muazzam devletin bayrağı,
 Bu –haşmetli Rus donanması:
 Nasıl da heybetli yürüyor düşmanına,
 Sükûnetle taşıyor ölümü onlara!
 Ve titriyor Osmanlılar, sokuluyor
 Keder içinde birbirine onların gemileri,
 Sanki ürkek koyunlar
 Hissediyorlar ölümün geldiğini²⁸⁴.

Rus donanmasının saldırısını sanatsal bir usupla anlatan şair, Rus gemilerinin isimlerini tek tek zikrederek onları ölüm meleklerine benzetmiştir. Komutan Nahimov'un *Mariya* gemisini savaşa yürütmesini de onunla baloda dans edermiş gibi tasvir etmiştir:

İşte yaklaştı ve anında
 Sıraya dizildi muazzam donanma:
 “Çesma” ve Çariçe “Mariya” sağda,
 Büyük knez “Konstantin” de orada.
 “Tri Svatitela” solda,
 “Paris” ve “Rostislav” yanında;
 Çocukları “Kagul” ve “Kulevçi”
 Dalgaların üstünde sallanıyorlar uzakta
 (...)
 Uçuruyor Türk fregatını havaya
 Birer birer batırıyor denize,
 Birinin yanıyor direği,
 Diğerini yok etti amiralin hiddeti.
 Dehşet saçıyor,
 Sanki ölüm meleği “Mariya” ve “Paris”,
 Birbiri ardına ölüm kusuyor düşmana
 Vakitsiz saatsiz kıyıyor birçoğuna!

²⁸³ Topluca ve bir düzen içinde oynanan bir Slav oyunu.

²⁸⁴ V. G., *a.g.e.*, 15-16.

“Mariya” ile dans eder gibi
 Cesur Nahimov götürüyor onu harbe;
 Canlı bir tebessümle, bir baloda gibi
 O da uzatıyor ona elini:
 Yürüdü, baktı ve korkudan
 Sarardı göklerde hilal:
 Yok artık Türkler’de “Avnullah”,
 Kıyıda yatıyor “Fazlullah”!
 (...)
 Boğuyor dalga dördüncü geminin
 Artık yanmış iskeletini,
 Batırıyor onu kendi sularında;
 Fısıldıyor ona kendi korkunç selamını!
 Ve duruyor üstünde suratı asık,
 Osmanlı’nın kır saçlı amirali,
 Tutundu geminin direğine
 Derin düşünceler içinde.
 Duruyor o ve ayaklarını dalga yakalıyor,
 Ve denizin dibine atıyor,
 Yanmış gemi sulara kayboluyor,
 Artık paşanın üstünde ölüm uçuşuyor!
 İşte beşinci gemi de, yalnız
 Köşeye sıkışarak, oturdu karaya;
 Altıncısı da korkak “Taif” olan
 Kaçıyor arkaya bakmadan İstanbul’a!²⁸⁵

Şiirin son iki dizesinde bahsedilen *Taif* gemisinin kaçması hadisesinden Salih Hayrî’nin *Hayrâbât*’ında da bahsedilmiştir:

Bulunup İngilizin bir gemi hem
 Oldu müstağrak-ı deryâ-yı adem
 Çıkıp ol âteş içinden “Taif”
 Kapudan Yahya Bey oldu hâif
 Anı tevkif ederek anbâra
 Yüzbaşı buldu rehâya çâre²⁸⁶

Sinop Baskını Rusya’da sevinçle karşılanırken, Türk kamuoyunda ise büyük bir mateme sebebiyet vermiştir. Hem donanmanın yok oluşu hem Osmanlı askerlerinin canlı canlı yanarak ölmesi, Osman Paşa ile birlikte yüzlerce askerin esir alınması ve nihayet

²⁸⁵ V. G., *a.g.e.*, 16-19.

²⁸⁶ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 50.

Sinop'un neredeyse tamamının yanması Osmanlı halkını derinden etkilemiştir. Salih Hayrî bu hadisenin ortaya çıkardığı matem havasını şöyle anlatmaktadır:

Gelip İstanbul'a "Taif"le haber
Kalmadı dendi donanmadan eser
Âlemi nâr-ı gama yandırdı
Avaron vakasını andırdı
Etti mâtem bu küdüretle enâm
Oldu mustağrak-ı bahr-i âlem²⁸⁷

Ahmed Rızâ da bu felâketin acısını ve Ruslara olan nefretini eserine şöyle yansıtmıştır:

Cehennem ka'rina gitsin o düşmen
Hasâret etti anda külli düşmen
Şehid oldu nice meşhur yiğitler
Nerîm-i nev-civanlar, cûd-ı merdler
O Moskov düşmeni azgın kilâbı
Ana kimle içirir zehir âbı
Kimin destiyle terbiye ediser
Hafidir hikmeti kendi biliser
Sinop'da eyledi bunca hasâret
Kopar başına sonra bin kıyâmet
Komaz Mevlâ ona mü'minler âhın
Mükedder kılmaz İslâm padişâhın
Muhammed hürmetiyçün yâ İlâhî
Muzaffer olsun İslâm padişâhı²⁸⁸

Ruslar Sinop baskınını çetin bir muharebe olarak görürken, Türkler hileyle düzenlenmiş bir baskın olarak kabul etmektedirler. Ahmed Rızâ bu hususta şunları söylemektedir:

Dahi bizim gemiler cümle bağlı
Ne yapsın bir kişi kim eli bağlı
Bizim gemilerimiz tâ müheyyâ
Ser-â-ser oldular hep hâzır amma
Ne yapsınlar kamu bağlı kanadı
Uçar mı kuş ki yoktur bir kanadı²⁸⁹

²⁸⁷ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 51.

²⁸⁸ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 90-91.

²⁸⁹ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 76.

Şair Yusuf Hâlis Efendi'ye göre de Sinop Muharebesi hileyle yapılmış bir baskındır:

Sinob'u bastı hîleyle
Bulup birkaç gemi şöyle
Cünûdu yaktı eliyle
Komadı almağa anı

Hudûda iftihârâne
Asâkir saldı her yane
Sanıp aklınca dîvâne
Alır mülk-i müselmânı²⁹⁰

Sinop Muharebesi'nde hayatını kaybeden tümamiral Hüseyin Paşa'nın mezar taşında olayı anlatan bir kitabe bulunmaktadır. Kimin yazdığı belli olmayan kitabede Sinop Muharebesi ansızın düzenlenmiş bir baskın olarak tarif edilmiştir:

Moskovun harbi takarrür edecek devletçe
Geldi tersâneye emriyle şehr-i devrânın

Bir filo çıktı Donanma-yı hümayûn Sinop'a
Kuşadup lenger atup çevresine limanın

Ansızın basdı donanma-yı adüvv pus havada
Cümlesin yaktı bütün ol filo-yi zî-şânın

Ol Donanma-yı hümayûnda bu zât-ı kerim
Neş'e-i câm-ı şehâdetle uçurdu cânın

Hakk Teâlâ anı cennet ile mükerrem ederek
Ede hemnâmı imânü'ş-şükedâ mihmânın²⁹¹

Diyaloglar şeklinde yazılmış Sivastopol Destanı'nda ise halk şairi Râdî şöyle demektedir:

Rusyalı der ki, denizce girdim
Uç alabandalı topu çevirdim
Sinop limanına bir ateş verdim
Âsumâna çıktı tozu, dumanı

Ömer Paşa der ki, kahbelik senden
Lağamla hırsızlık, her işin andan

²⁹⁰ Yusuf Hâlis Efendi, *a.g.e.*, 16.

²⁹¹ Özcan, B. (2008). *Sinop Deniz Felâketi*. İstanbul: Deniz, 124-125.

Yüz bin asker senden, elli bin benden
Kuralım seninle mertçe meydanı²⁹²

1855 yılında Sivastopol şehri düşünce Yusuf Hâlis Efendi bu zaferi Sinop'un intikamı olarak görmüş ve şu kıtayı kaleme almıştır:

Çar sığmazken yere savruldu tozu göklere
Allah Allah kibr edenler bundan ibret almalı
Dostlarla askerin burunun Kırım'da kırdık oh
İntikam aldık unutturdu Sinob'u Elmalı²⁹³

Rusların Sinop'ta Osmanlı donanmasını yok etmeleri İngiltere ve Fransa'nın tarafını net olarak belirlemesine sebep olmuştur. İki ülke Rusya karşısında kesin bir tavır alarak Osmanlı Devleti ile ittifak anlaşması imzalamış ve 27 Mart 1854 tarihinde Rusya'ya savaş ilân etmişlerdir. Bundan sonra yazılmış Rus ve Türk şiirlerinde İngiliz ve Fransızlar da önemli figürler olarak yer alacaktır.

2.2. İngiltere ve Fransa'nın Savaşa Dâhil Olması

Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgali üzerine başlayan Osmanlı Rus gerilimi karşısında, İngiltere ve Fransa'nın alacağı tavır savaşın neticesini etkileyecekti. Bundan dolayı her iki taraf da yoğun bir diplomasi trafiğine girmişti. Rusya tek başına olduğu müddetçe Osmanlı Devleti ile her şekilde başa çıkabileceğini biliyordu ve onun ya savaşımadan tüm isteklerini kabul edeceğini yahut da savaşarak kendi sonunu hazırlayacağına inanıyordu. I. Nikolay bunun önündeki tek engelin İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı tarafında yer alması olacağını düşünüyordu. Bu maksatla Rusya'nın Sinop Baskını'na kadar olan bütün diplomatik girişimleri bu ihtimali ortadan kaldırmak üzerine yoğunlaşmıştı²⁹⁴. Osmanlı tarafına gelince, İngiliz ve Fransız kamuoyunun mukaddes mekânlar meselesi dolayısıyla Rusya aleyhinde olduğunu biliyordu ve bu durumu daha da kendi lehine çevirmek, mümkün olduğunca destek almak için İngiltere nezdinde bulunan sefiri marifetiyle çeşitli diplomatik ve sosyal tertipler yapmak çabasıındaydı. Bunun için Osmanlı lehine mitingler düzenlenmesi, İngiliz vekillerin

²⁹² Öztelli, *a.g.e.*, 367.

²⁹³ Yusuf Hâlis Efendi, *a.g.e.*, 10.

²⁹⁴ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 337.

desteğini almak için mektuplar yazılması, bu uğurda gerekirse masraftan kaçınılmaması hususunda talimat verilmişti²⁹⁵.

Böylesi bir diplomasi trafiği ve siyasi askerî hareketlilik yaşanırken 30 Kasım 1853 tarihinde Rusların Sinop'ta Osmanlı donanmasını yok etmeleri İngiltere ve Fransa'nın tarafını net olarak belirlemesine sebep olmuştur. İki ülke Rusya karşısında kesin bir tavır alarak Osmanlı Devleti ile ittifak anlaşması imzalamış, 27 Mart 1854 tarihinde de resmen Rusya'ya savaş ilân etmişlerdir²⁹⁶. Buna karşılık Rusya da 11 Nisan 1854 tarihinde İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmiş²⁹⁷, taraflar arasında ilk sıcak çatışma Baltık Cephesi'nde meydana gelmiştir.

İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı safında yer almaları üzerine Rus iktidarı söylem değiştirerek, kendi kamuoyunu İngiliz ve Fransız düşmanlığı üzerine yönlendirmeye başlamıştır. Bu durum çar tarafından yayımlanan iki ayrı manifestoda açıkça dile getirildiği gibi dönemin şiirlerine de aynı şekilde yansımıştır. Bu manifestoların yayımlanmasına kadar olan dönemde yazılan şiirler Türk düşmanlığı, İslam-Hristiyan çatışması ve Balkanlarda ezilen Slavlar gibi temalar üzerinde yoğunlaşmış iken, bundan sonraki şiirlerde bu temaların yanı sıra İngiliz ve Fransız düşmanlığı, Hristiyanlığa ihanet, Rusya'nın Hristiyanlık bayrağını tek başına dalgalandırması gibi konular eklenmiştir.

İncelenen şiirlerin ana temasını oluşturuyor olması sebebiyle Çar I. Nikolay tarafından kaleme alınıp *Severnaya Pçela* gazetesinde yayımlanan manifestoların tam metnini vermek, şiirlerin daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır. İngiltere ve Fransa ile diplomatik ilişkilerin kesildiğini ilân eden 10 Şubat 1854 tarihli birinci manifestonun metni şu şekildedir:

²⁹⁵ Gurulkan, K., Küçük, M., Genç, Y. İ., Demirbaş, U., Özyurt, A. ve Gündoğdu, R. (2006). *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 24.

²⁹⁶ Armaoğlu, *a.g.e.*, 241-242; Karal, *a.g.e.*, 237; Badem, *a.g.e.*, 169.

²⁹⁷ Vnutrenniya İzvestiya (15 Nisan 1854). *Severnaya Pçela*, 351.

Resim 2.5. Çarın 10 Şubat 1854 Tarihinde Yayımladığı Manifesto

Değerli vatandaşlarımız, daha önce de sizlere Osmanlı Devleti ile anlaşamadığımız hususları beyan etmiştik. Başlamış olan bir savaşın varlığına rağmen biz hâlâ kan dökülmesini istemiyoruz. Türk devletinin savaş başladıktan sonra zamanla hatasını anlayacağını ve bizim onların topraklarını işgal etmediğimizi, haklı taleplerimizin karşılanması amacıyla hareket ettiğimizi görmesini ümit ediyorduk, ancak bu ümidimiz boşa çıktı. İngiltere ve Fransa devletleri de Türkiye'nin yanında yer alarak bizim karşıımızda durdular. Bu iki devletin birleşik donanmasının Türkiye'ye destek vermek için Çargrad'a gelmeleri Türklerin inatçılığını âdetâ ödüllendirme mahiyetindedir. Üstelik henüz savaş ilân edilmeden bu iki devletin donanması Karadeniz'e girerek bizim gemilerimizin sahillerimizi korumak maksadıyla serbestçe dolaşmalarına engel olacaklarını ve Türkleri koruyacaklarını ilân ettiler. Böylesi iki aydın ülkenin bu derece şaşırtıcı hareketleri üzerine biz o ülkelerden büyükelçilerimizi çekerek bütün siyasi ilişkilerimizi kestik.

Netice olarak İngiltere ve Fransa, Hristiyanlığın koruyucusu Rusya'ya karşı, Hristiyanlığın düşmanı bir ülkenin yanında yer almışlardır! Ancak bilinmelidir ki, Rusya kendi kutsal vazifesine ihanet etmeyecektir. Topraklarımızı düşman saldırısı olursa bizler atalarımızdan miras kalan cesaretle onları karşılamaya hazırız. Biz şanlı 1812 yılının cesur Rus halkı değil miyiz? Bunu tekrar ispat etmek için Tanrı yardımcımız olsun. Bu inançla eziyet altında yaşayan Hristiyan kardeşlerimiz için bütün Rusya tek yürek olarak dua etmekteyiz: "Bizim Tanrımız! Kurtarıcımız bizim!

Korktuğumuzdur! Dirilsin Tanrımız ve yok olsun onun düşmanları!²⁹⁸

Görüldüğü gibi bütünüyle Hristiyanlık teması üzerine bina edilmiş olan yukarıdaki manifestonun son cümlesi Rus halkı arasında kötü ruhlardan (cinlerden) ve şeytandan korunmak için okunan *Molitva Çestnomu Krestu*²⁹⁹ adlı önemli ve yaygın bir dua ile tamamlanmıştır.

Diplomatik girişimlerin neticesiz kalması ve karşılıklı olarak savaş ilân edilmesini müteakiben 15 Nisan 1854 tarihinde ikinci manifesto yayımlanmıştır. İngiltere ve Fransa'ya olan düşmanlık vurgusunun daha da arttığı, Hristiyanlığın koruyucusu Rusya temasının hâkim olduğu bu ikinci manifestonun metni de şöyledir:

Resim 2.6. Çarın 15 Nisan 1854 Tarihinde Yayımladığı Manifesto

Tüm halkımızın bilgisine:

Biz Türk hükümetiyle aramızdaki anlaşmazlıklarımızı daha önce sizlere ilân etmiştik. Osmanlı Devleti'ne tâbî Ortodoks Hristiyanların haklarının çiğnenmesi karşısında bizim adalet duygumuz kayıtsız kalamazdı. Biz ne yeni fetihler arıyoruz ne de Türkiye üzerinde nüfuz yaratma niyetindeyiz. Biz sadece daha önce var olan anlaşmalardan doğan haklarımızı talep ediyoruz. Ancak ilk baştan İngiltere ve Fransa gerçekleri

²⁹⁸ Çar I. Nikolay. (1854, 11 Şubat). Vnutreniya İzvesstiya, *Severnaya Pçela*, 134.

²⁹⁹ Pravmir (2013, 28 Kasım). "Molitva Da voskresnet Vog. Molitva jivotboryaşçemy Kresty Gospodnyu", (<https://www.pravmir.ru/molitva-da-voskresnet-bog/>, Erişim tarihi: 25.05.2019).

çarpıtarak Osmanlı'yı yanlışlığa düşürmeye çalışmıştır. Daha sonra ise İngiliz ve Fransız hükümetlerinin bize karşı gizli bir mücadele yürüttüklerini gördük. Nihayet onların yüzlerindeki maske düştü ve biz gördük ki; Türkiye ile aramızdaki anlaşmazlık onların gözünde ikinci derece önemli olup asıl hedefleri Rusya'yı güçsüz düşürmek, bazı bölgelerini koparmak ve Tanrı'nın yardımıyla yükseldiğimiz bu kudretli seviyelerden bizi aşağıya çekmektir.

Ortodoks Rusya mı bu tehditlerden korkacak? O düşmanlara hadlerini bildirmek için daima hazırdır. Rusya Tanrı'nın kendisine verdiği o kutsal payeden vazgeçer mi? Elbette hayır! O, Tanrı'yı unutmamıştır! Biz kutsal Hristiyanlık uğruna ve vahşi düşmanların pençesinde olan dindaş kardeşlerimizin korunması için savaşıyoruz, dünyalık çıkarlar için değil! Bütün Hristiyan dünyası bilsin ki, Rus Çarı nasıl düşünüyorsa onunla aynı havayı soluyan bütün Rus halkı da aynı şekilde düşünülmektedir. Rus Ortodoks halkı Tanrı'ya ve onun tek oğlu İsa'ya sadıktır. Şimdi Hristiyanlık için mücadele etme ve kahramanlık için harekete geçme zamanıdır. Tanrı bizimledir³⁰⁰.

Tercümeleri verilen her iki manifestoda öne çıkan temaların dönemin şiirlerinde de aynı şekilde konu edildiği görülmektedir. Meselâ, manifestonun hemen akabinde yazılan ve ünlü şair Fyodor Glinka'ya ait olan *Hristos Voskres* (İsa Dirildi) başlıklı şiir buna güzel bir örnektir:

Günlerden pazar, İsa dirildi
Savaş ve şan için çağrı verildi,
Haydi, mücadeleye dediler
Yok olsun yalancı ve hileciler.
Yürüyelim, hani düşmanlar nerde!
Hepsi ikiyüzlü, hepsi kin içinde
Rusya'yı tekmeleme peşinde
O cimriler öylesine zalimce
Topraklarımızı bölüşme derdinde
Ancak onların hesapları nafîle
Çünkü göklerin mahkemesi bizimle!
Kabul ederiz sınav kâsesini
Ve sesleniriz: İsa dirildi!
Dirilir ve durur bizim arkamızda
Işıklı evleri çarlarımızın,
Kutsallığı adına altarlarımızın.
Sonra bir ateş ve fırtına misali
Keskin bataryalarımızdan gürleyerek geliverir!
İşte bunun için dik durun İsa'nın savaşçıları!
Teslim etmeyin düşmana kutsal Rusya'yı
İsterse zincirlere vursunlar bizi,

³⁰⁰ Çar I. Nikolay. (15 Nisan 1854). Vnutreniya İzvesstiya. *Severnaya Pçela*, 351.

Verecektir Tanrı yüce zaferleri!
 Koşsun zulüm ile dolu yürekler,
 Dolsun düşmanlarla kutsal sahiller;
 Toplarımızla bu mukaddes zamanlarda
 Dirilişi kutlarınız ateşli dualarla!!!
 Önümüzde İsa, odur götüren bizi savaşa,
 Ardından giderken haykıralım “Dirildi İsa!”³⁰¹

Yukarıdaki şiire baktığımızda şiirin başlığı ile manifesto arasında bir senkronizasyon dikkati çekmektedir. Birinci manifestonun son cümlesi olan “Dirilsin Tanrımız ve yok olsun onların düşmanları” ifadesi şiire âdeta başlık olmuştur. Nitekim baştan sona şiir İsa’nın dirilmesi ve Rus ordularına komutanlık etmesi motifleri ile doludur. Diğer yandan Hristiyanlığın düşmanı olan ülkelerin karşısında duran Rus halkı teması ikinci manifestonun ana konusu iken benzer bir durum yine bu şiirde mevcuttur. “İkiyüzlü, zalim, yalancı hileci düşman” teması hem şiirde hem manifestoda yoğun bir şekilde işlenmiştir. Manifestoda Tanrı’nın Hristiyanlığı koruma görevini Rusya’ya verdiği vurgusu, şiirde kutsal kâse motifi ile işlenmiş ve bununla Rus halkının imtihan edildiği vurgusu yapılmıştır. Şöyle ki, Hristiyanlık inancına göre “Kutsal Kâse” İsa’nın damlayan kanlarının toplandığı bir kaptır ve Tanrı bu kâseyi vererek bu toplumu sınavdan geçirmektedir³⁰².

Manifestolardan etkilenen ve muhteva itibariyle aynı ifadeleri kullanan bir diğer şair İvan Saviç Nikitin’dir. Şairin kaleme almış olduğu *Novaya Borba* (Yeni Mücadele) adlı şiirin tercümesi şu şekildedir:

Yine savaş çağrısı! İki kara bulut daha
 Fırtınayı getiriyor kutsal Rusya’ya
 Ve yine Rusya’mızı boy ölçüşmek için
 Çağırıyorlar korkunç bir savaşa!
 Ancak unutmadık biz yakın geçmişteki şanımızı
 Kaybetmedi milletimiz eski kudretini;
 Hâlâ ürkütücü, hâlâ yücedir tıpkı eskisi gibi
 Kalkar ve atılır bir fırtına misali ileri!
 Perişanlık içinde ölüme terk edilen Hristiyanlar adına ileri!
 Bizim onurumuz adına, dedelerimizin hakları uğruna ileri!
 Aşağılanmış kutsal yerlerin şerefi adına
 Asırların mirası –kutsal Rus dini adına ileri!
 Artık sıra geldi bizim halkımıza

³⁰¹ Glinka, F. (15 Nisan 1854). Hristos Voskres. *Severnaya Pçela*, 351.

³⁰² Dubrovina, *a.g.e.*, 168.

Çağın sorununu çözmek için kılıçlarımızla:
 Alınmış Hristiyanların hürriyeti ayaklar altına
 Bakalım güçlü müdür bizim pehlivanımız hâlâ?
 Anlamak mümkün İngiltere'nin kibirli heyecanını
 Tanımıyor çünkü henüz Rusların millî ruhunu
 Görmedi ki o Poltava savaşını
 Tanımaz yağın karımızı, bilmez Borodin fırtınamızı.
 Anlayacak sonunda lakin çok geç olacak,
 Yanlış siyaset ile tükenince itibarı,
 Başlattığı savaşın kirli hesapları,
 Anlayacaktır bizim haklı intikamımızı.
 O Paris değil miydi, iki kez
 Lütfedip affettiğimiz,
 Yine namussuzca kılıcını sıyırmış üstümüze geliyor
 Denk olmayan güçlerin mücadelesiyle böbürleniyor!
 Heyhat! Siz misiniz hürriyetin tutkulu hayranları?
 Eşitlik hakkında konuşup duran?
 Şimdi rezil bir savaşa topluyorsunuz halkları
 Savunuyorsunuz zorbalıkları utanmadan!
 Siz misiniz kör temsilcileri aydınlanmanın?
 Oğulları Britanya ve Fransa'nın,
 Bıraktınız kendi millî kimliğinizi
 Gururla hilalin sancağı altında aldınız yerinizi!
 Nasıl bir utançla torunlarınız, yüzleri kızarak,
 Yaptığınız rezaleti tarihe sığdıracak?
 Ve elbette haklı bir öfke ile
 Lanetleyecek yüzkarası ittifakımızı!
 Kalkınca ayağa yaşlı, genç, kadın ve çocuklar,
 Soylu öfkeleri yüreklerinde kaynar.
 Ve böylece asırların mirası kuzeyin şöhreti,
 Sürecek sonsuza dek Rusya'nın şanı, şerefi!
 Hızla yayılacak savaş çağrılarımız,
 Uyanacak asırlarca hakir kalmış Slavlarımız,
 Sonunda bu hiddetle birleşip erecek tek millete,
 Korkunç bir intikamla Müslümanlar düşecek zillete!
 Görecek bütün dünya savaş nasıl olacak
 Şanlı Rus kılıcını düşman hatırlayacak
 Atalardan aldığımız yiğitlik, kahramanlık
 Tarihin sayfasına yeni destan yazacak!³⁰³

Yukarıdaki dizeler ile manifestolar arasında pek çok ortak tema mevcuttur. Hem manifestoda hem şiirde dile getirilmiş olan bazı hususlar şunlardır: Şiirde “İki kara bulut savaş getirdi.” denerek İngiltere ve Fransa işaret edilmekte iken manifestoda da bu ülkelerin Rusya'yı savaşmak zorunda bıraktığı vurgusu, ezilen ve hakları çiğnenen Hristiyanların

³⁰³ De-Pule, M. (1869). *Soçineniya İ. S. Nikitina* (C. I). Voronej: Tipografiya V. A. Goldşteyna, 283-284.

koruyucusu olan Rusya imgesi, 1812 Rus-Fransız Savaşındaki başarıya vurgu, İngiltere ve Fransa'nın aydınlanma felsefesinin temsilcisi olmaları vurgusu, Hristiyanlığa ihanet, Rusya'nın onlara hadlerini bildireceği, İngiliz ve Fransızların yüksek egoları, Tanrı tarafından seçilmiş Rusya gibi temalar hem manifestoda hem şiirde var olan ortak unsurlardır.

İvan Saviç Nikitin'in Kırım harbi yıllarında yazdığı *Dontsam* (Don Kazaklarına), *Na Vzatyę Karsa* (Kars'ın Fethine Dair) ve *Voyna Za Veru* (Din Uğruna Savaş) isimli diğer şiirlerde de benzer temalar görülmekte olup bu şiirler bir yandan halkı ve askeri coştururken bir yandan da çarın manifestosuna destek sağlamaktadır. Zikredilen bu üç şiirin konuyla ilgili dizeleri şu şekildedir:

Yeniden kopuyor fırtına
Şanlı Don, sen de kalk ayağa!
Çünkü senin Ortodoks kardeşin
Dört asırdır arasında zincirlerin.
Sefil bir köle gibi dört asırdır
Çaresiz kanını, gözyaşını akıtır...³⁰⁴

Tanrı bizimledir! Odur bizi yöneten,
Göklerden çarımıza asâsını gönderen;
O asâ ile kabarıyor tüm dalgalar-
Ve ileri atılır en kahraman ordular,

Art arda vurur darbelerini ve siz
Hilali savunanlar kalırsınız çaresiz,
Yağmacı ve hırsızdan alacak intikamı
O kahraman kuzeyin oğulları...³⁰⁵

İvan Saviç Nikitin'in *Voyna Za Veru* (Din Uğruna Savaş) adlı şiirde aşağıdaki dizeler dikkat çekicidir:

Dehşetli dalgalar misali Doğu'nun oğulları kalkıyor
Halk bağınazlığı mollalarca alevlendiriliyor
Peygamber³⁰⁶ sancağı altında başkaldıranlar
Yağmacılık umuduyla dünyanın dört bir yanından toplanıyor

³⁰⁴ İ.N. (14 Ağustos 1854). *Dontsam*. *Russkiy Invalid*, 856.

³⁰⁵ De-Pule, M. *a.g.e.*, 377.

³⁰⁶ Hz. Muhammed kastedilmektedir.

Pagan çağının kanlı tiyatrosu canlanıyor
 Müslümanların çılgınlığı haçımızla alay ediyor
 Hristiyanların aşağılanması ve idam edilmesini
 Büyük devletler soğukkanlılıkla izliyor.
 Onların gözyaşı ve kanı için ses çıkaran, intikam alan yok
 Zavallı annelerden oğullar zorla alınıyor
 Hakir Yahudi'ye esir veriliyor
 Bedbaht köylüler alevler içinde yanıyor³⁰⁷.

Şiirdeki zavallı annelerden, oğullarının zorla alınması, idam edilmesi, hakir Yahudilere esir verilmesi gibi ifadelerle, savaştan önceki yıllarda Rusya'da ve diğer ülkelerde büyük yankı uyandıran, Osmanlı topraklarında *Rodos Kan İftirası* ve *Şam Vakası* olarak bilinen olaylara gönderme yapılmıştır. Rodos Kan İftirası, 1840'ta Yahudilere atılmış bir kan iftirasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Rodos'ta Yunan Ortodoks cemaati, kaybolan bir Hristiyan erkek çocuğunun bir ayın esnasında kurban edildiği gerekçesiyle Yahudileri suçlamıştır. Bazı Avrupa devletlerinin elçilikleri de Yunan ortodoksları desteklemiştir. Şam Vakası da aynı şekilde, Yahudi cemaatine atılan kan iftirası olayıdır. Bu da genelde cemaatler arasındaki ticarî rekabetten kaynaklanmaktadır. Bu olaylardan sonra Sultan Abdülmecid bir fermanla kan iftirasının Yahudileri karalamaktan başka bir şey olmadığını ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yasaklandığı belirtmiştir. Bu olaylar Yahudiler ile Hristiyanlar arasında gerginliğe yol açmıştır³⁰⁸. Yazar şiirinde Hristiyanların Osmanlı İmparatorluğu'nda diğer dinî azınlıklara nazaran daha alt seviyede ve korumasız olduklarına vurgu yapmaktadır. Nitekim şiirin devamında şair şöyle demektedir:

Söyleyin bize, haçın düşmanları:
 Yahudi sinagogu sükûnet içinde dururken
 Gerçek Tanrı'nın tapınağını
 Antik Yunanistan'ın kutsal yerlerini
 Neden tahrip ettiniz?³⁰⁹

Şair yukarıdaki dizelerde kuvvetli bir ajitasyon yapmakla birlikte seçtiği kelimelerle “korkunç Türkler/Müslümanlar” ve “hor görülen, mağdur edilen Hristiyanlar” imgesini oluşturmaktadır. Şiirde Müslümanlar “dehşet”, “ateş”, “alev”, “yağmacılık”, “kan”,

³⁰⁷ De-Pule, M. *a.g.e.*, 261.

³⁰⁸ Eroğlu, A. H. (1997). *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler (XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar)*. Ankara: Seba, 212-214; Gülerüz, N. (2012). *Bizans'tan 20. Yüzyıla Türk Yahudileri*. İstanbul: Gözlem, 53.

³⁰⁹ De-Pule, M. *a.g.e.*, 261.

“çılgınlık” gibi kelimelerle ifade edilirken, Hristiyanlar “aşağılanan”, “idam edilen”, “gözyaşı”, “zavallı anne”, “zorla alınan oğullar” gibi ifadelerle tanımlanmaktadır. Aynı zamanda şair, aliterasyon sanatını da başarılı bir şekilde kullanmaktadır. Özellikle Türk ordusunu anlatan satırlarda alevi çağrıştıran sert *j* sesi içeren kelimeler kullanılarak (podojjen, matejnikov, nadejdoy, grabeja) alev çağrışımı yapılmakta ve okuyucuya o korku hissettirilmektedir.

10 Şubat 1854 tarihli manifestodan birkaç gün sonra *Severnaya Pçela* gazetede Vasiliy Alferyev tarafından İngiliz ve Fransızların eleştirildiği *Na Nineşnyü Voynu*³¹⁰ (Savaş Üzerine) adlı şiir yayımlanmıştır. Aynı şiir dönemin önemli edebiyat dergilerinden biri olan *Sovremennik*’te de yayımlanmıştır³¹¹. Her iki süreli yayında da şiir anonim olarak basılmıştır. *Çastuşka*³¹² tarzında yazılan bu şiir halk arasında kısa zamanda büyük rağbet görmüş hatta bestelenmiş, konserlerde şarkı olarak söylenmiştir³¹³. Çar I. Nikolay tarafından da ödüllendirilen bu şiirde anlatılanlar, aynı zamanda dönemin meşhur ressamı Pyotr Boklevskiy tarafından karikatür olarak çizilmiş ve bu karikatürler şiirle birlikte ayrı bir kitapçık hâlinde basılmıştır. Çar I. Nikolay ölünce tahta yeni geçen II. Aleksandr, Boklevskiy’in şiir için çizdiği bu karikatürleri o kadar beğenmiş ki, ressama hediye olarak elmas taşlı bir yüzük hediye etmiştir³¹⁴. Yedi kıtadan oluşan şiirin daha anlaşılır olması için karikatürleriyle birlikte alınması gerekmektedir.

³¹⁰ Na Nineşnyü Voynu. (15 Şubat 1854). *Severnaya Pçela*, 145.

³¹¹ “Sovremenniya Zametki. Na Nineşnyü Voynu”. (1854). *Sovremennik Literaturniy Jurnal*, 44(3-4), 19.

³¹² Rus halk edebiyatında edebî bir türdür. Özelliği; hicivli, kolay ezberlenen ve hızlı söylenen bir şiir türü olmasıdır.

³¹³ Orlov, A. (2008). *Teper Ya Viju Angliçan v Blizi, Britaniya i Britantsı o Predstavleniyah Rossiyan o Mire i o Sebe*. Moskova: Giperboriya, 314-315.

³¹⁴ KompyuArt (2013). “Karikaturaya propaganda: Ha nineşnyuyu voynu: Petra Voklevskogo (1855)”, (<http://www.compuart.ru/article.aspx?id=23651&iid=1089>, Erişim tarihi: 02.06.2019).

Resim 2.7. Pyotr Boklevskiy'in Karikatürleri³¹⁵

Bak sen şu kumarbaz
Voyvoda Palmerston'a,
İşaret parmağıyla
Yeniyor Rusya'yı haritada.

Cesareti İngiliz'den alarak
Fransız da arkasından koşuyor,
Dayısının kılıcını sallayarak
«Allons, courage!»³¹⁶ diye bağırıyor.

Ey kardeş “salak kalma!”
Tüm dünyanın önünde,
Biz gördük bu kılıcı
Daha nice ellerde...³¹⁷

Alaycı bir üslupla yazılan şiirde dönemin İngiltere İçişleri Bakanı Lord Palmerston ve Fransa İmparatoru III. Napolyon üzerinden bu ülkeler eleştirilmektedir. Buna göre Palmerston kötü bir kumarbaz olup Rusya'yı ancak kâğıt üzerinde yenebilecektir. III.

³¹⁵ Boklevskiy'in *Na Nineshnyü Voynu* şiirinin ilk 3 dördlüğü için çizdiği karikatürler. Bkz. KompyuArt, a.g.y., 2. ve 6. resim.

³¹⁶ Haydi İleri, Cesaret!

³¹⁷ *Na Nineshnyü Voynu*. (15 Şubat 1854). *Severnaya Pçela*, 145.

Napolyon'un ise, ismi bile zikredilmeden *Fransız* kelimesiyle aşağılanmaktadır. “Dayısının kılıcını sallayarak/ *Allons, courage!* diye bağırıyor” mısrasında şair telmih sanatı yapmakta ve manifestoda da ifade edilen 1812 Rus-Fransız Savaşını hatırlatmaktadır. Burada geçen *dayı* dönemin Fransa imparatoru olan III. Napolyon'un dayısı ve 1812 yılında Ruslara yenilen I. Napolyon Bonapart'tır.

“Ey kardeş salak kalma! Tüm dünyanın önünde.” dizelerinde geçen *salak kalmak* deyiminin orijinali *Ostatsa v durakah* olup kökeni bir iskambil oyununa dayanmaktadır. Halk arasında büyük bir hırsla bir işe başlayıp sonunda rezil olarak kaybedenler için kullanılan bir deyimdir.

“Biz gördük bu kılıcı/ Daha nice ellerde.” dizelerinde yine I. Napolyon'a atıf yapılmaktadır. Resim 2.7'deki ikinci karikatürde görüldüğü üzere I. Napolyon Fransız armasındaki kartal motifinden yapılan tekerlekli bir araba üzerinde ilerlerken karşısında bir Rus bayrağı dikilmektedir. Bayrak üzerinde Rus kiliselerinde okunan bir ilahinin sözleri olan “Tanrı bizimle, anlayın sapkınlar ve teslim olun!” ifadesi, onun altında da 1612 ve 1812 tarihleri mevcuttur. Bu tarihler Rus toplumu için millî bir önem taşımakta olup bağımsızlık kavgası verilmiştir. Hem şair hem ressam burada Kırım Harbi'nde de aynı bağımsızlık mücadelesinin verildiğini ifade etmeye çalışmışlardır.

Resim 2.8. Pyotr Boklevskiy'in Karikatürleri.³¹⁸

Dayısı rezil olup
Geri döndü Rusya'dan
Yeğencik giremeden
Dönecek yarı yoldan³¹⁹.

Yukardaki satırlarda da aynı şekilde 1812 savaşına atıf yapılmaktadır. Boklevskiy'in Resim 2.8.'de gösterilen karikatürlerinde bu dizelere ithafen çizilmiş olup, 1. karikatürde cesur bir Rus kadını elinde süpürgesiyle I. Napolyon'u kovalamakta, 2. karikatürde ise Fransa'nın simgesi olan Galya horozu I. Napolyon'un başında gösterilmektedir ki, Galya horozu Rus edebiyatında alegorik üslupta Fransızların kibrini anlatmak için kullanılmaktadır. Karikatürde görüldüğü gibi, horoz dayısının başında, yeğeni ise horozun ayağına bağlı bir ipten yukarıya tırmanmaya çalışırken bir makas ipi keserek yukarı çıkmasını engellemektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, yeğeni de dayısı gibi Rusya'yı yok edeceğini düşünerek böbürlenmekte ise de başarılı olamayacaktır.

³¹⁸ Boklevskiy'in *Na Nıneşnyü Voynu* şiirinin 3 ve 4. beyitleri için çizdiği karikatürler. Bkz. KompyuArt, a.g.y., 4.ve 5.resim.

³¹⁹ *Na Nıneşnyü Voynu*. (15 Şubat 1854). *Severnaya Pçela*, 145.

Resim 2.9. Pyotr Boklevskiy'in Karikatürleri.³²⁰

Şimdi de bakalım Albion'a
Anlaşılan o kavrayamadı daha
Nasıl bir makinadır bu Rusya
İşliyor ihtiyaç olmadan buhara.

Nasıl da şok olacak
Bu pratik kafalar,
Karşılarına çıkınca
Buharsız yüksek basınçlar.³²¹

Şiirin bundan sonraki kısmında İngiltere hedef alınmakta olup, bu ülkenin eski çağlardaki adı olan Albion kelimesiyle İngilizler küçümsenmektedir ki, bu kelime Rus edebiyatında bu maksatla kullanılmaktadır. Makine, buhar, basınç gibi kelimeler ile İngiltere'de meydana gelen sanayi devrimine ve Kırım Savaşı'nda İngilizlerin kullandığı buharlı gemilere atıf yapılmaktadır. Şair, her ne kadar kendilerinin bu teknolojiye sahip olmasalar da "Tanrı, vatan, çar" gibi kutsal duyguların İngiliz teknolojisine galip geleceğine inanmaktadır.

³²⁰ Boklevskiy'in *Na Ninesnyü Voynu* şiirinin 5 ve 6. dördlüğü için çizdiği karikatürler. Bkz. Bkz. KompyuArt, a.g.y., 7.ve 8.resim.

³²¹ *Na Ninesnyü Voynu*. (15 Şubat 1854). *Severnaya Pçela*, 145.

Resim 2.10. Pyotr Boklevskiy'in Karikatürü.³²²

Bilin ki bu makine her zaman hazır,
O eski usullerle çalışır;
Üç sihirli kelime hedefine vardırır:
Bunlar Vatan, Çar ve Tanrı'dır!³²³

Resim 2.9. ve Resim 2.10. gösterilen son üç karikatürde yukarıda bahsedilen konular resmedilmiştir. 1. karikatürde bir Rus askeri Lord Palmerston'a yumruk atarken, 2. karikatürde ise ayakları altında çiğnemektedir. 3. karikatürde de şiirin sonunda eski usul makine olarak ifade edilen ve üç sihirli kelime ile çalışan elinde sancağı ile güçlü Rus ordusu resmedilmiştir.

İngiliz kabinesinde Osmanlı toprak bütünlüğünü savunan Lord Palmerston konusu Rus şiirlerinde sıkça görülmektedir. Örneğin Vanenko mahlasını kullanan şair İvan Başmakov'un *Svataya Rus i Vragi Yeya* (Kutsal Rusya ve Onun Düşmanları) ve Platon Zubov'un *Pesenka Palmerstona* (Palmerston'un Şarkısı) adlı şiirlerde Palmerston'un kurnazlığı ve Osmanlı taraftarlığı ile ilgili şu satırlara yer verilmiştir:

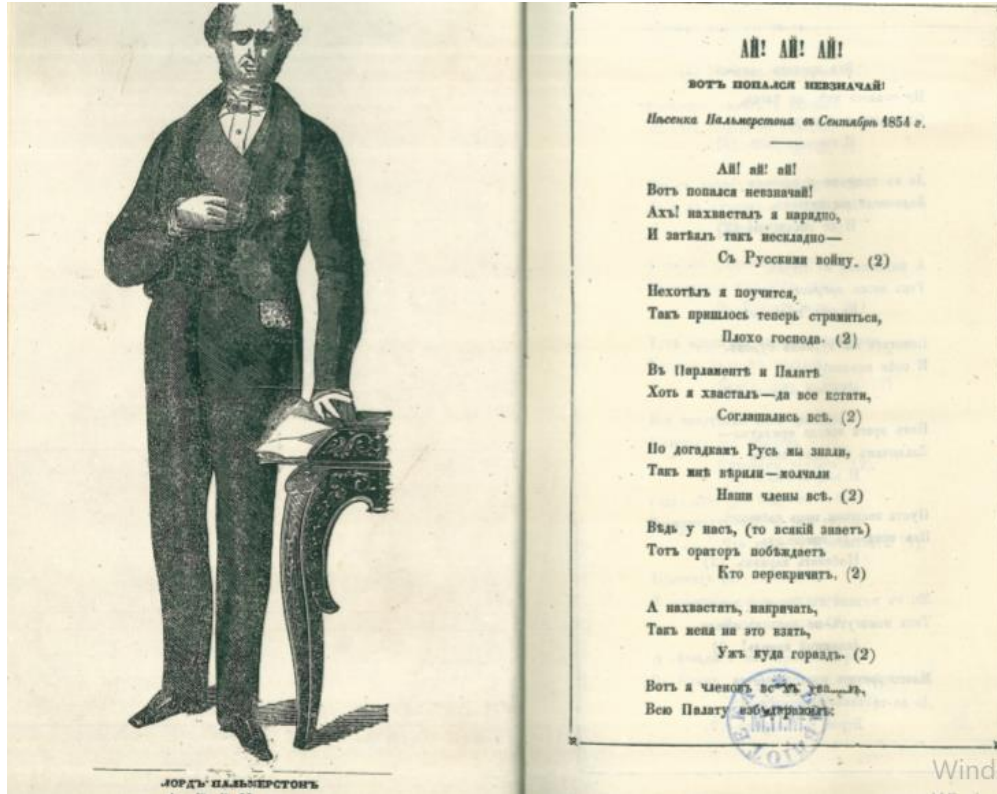
Laflarını dinleyerek Palmerston'un kabinede

³²² Boklevskiy'in *Na Nıneşnyü Voynu* şiirinin 7. dördlüğü için çizdiği karikatür. Bkz. KompyuArt, a.g.y, 9.resim.

³²³ *Na Nıneşnyü Voynu*. (15 Şubat 1854). *Severnaya Pçela*, 145.

İnandılar onun kurnazca sözlerine,
Donanmayla gelip yardım için Türklere
Sandılar korku vereceklerini bizlere.³²⁴

Platon Zubov'un *Palmerston'un Şarkısı* adlı şiiri ise sokak ağzıyla ve mizahî bir tarzda yazılmış olup, Palmerston'un dilinden Baltık Cephesi'ndeki başarısızlıklarını ve İngiliz Parlamentosu'nda Osmanlı Devleti'ni destekler mahiyetteki nutuklarını eleştirmektedir:

Resim 2.11. Rus Şiir Kitabında Lord Palmerston'ın Resmi³²⁵

Oy! Oy! Oy!
Nasıl da rezil oldum!
Çok gereksiz böbürlendim,
Rusları başımıza ben belâ ettim.

Parlamentoda, Lordlar Kamarasında
Bir nutuk attım
Hepsinin desteğini aldım.

Onlar Rusya'yı sadece kulaktan dolma tanırırlar

³²⁴ Vanenko (1855a). *Svataya Rus i Vragi Eya*. Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona, 5.

³²⁵ Zubov, P. (1854a). *Ay, Ay, Ay, Vot Popalsa Nevznaçay: Pesenka Palmerstona*. St. Petersburg: Tipografiya Ekberst, 1.

O yüzden susup bana inandılar
Bizim bütün ahmak mebuslar.

Her zaman bizim mecliste
İyi hatip kazanır malumunuz üzere.
Aslında en fazla bağırان kazanır.

Bağırان ve övünmek tam bana göredir,
Benim sesim bütün kabineyi titretir,
Ve sonunda karar bir cümledir: “savaş isteriz!”.

Kim demiş sadece yardıma gideriz,
Elbette kendimizi de unutmayız biz
En sonunda Türkleri de soyar bırakırız çaresiz!

Her zaman düşman olsa da bize Fransız,
Biz yine onunla ittifakı kurarız
Çünkü nasıl olsa sonunda onu da kazıklarız...³²⁶

İngiliz Parlamentosu’nda Osmanlı Devleti’ni savunan Lord Palmerston konusuna Türk şiirinde de yer verilmiştir. Ancak Rus şairlerinin bazen hakaret bazen alaycı üslupla eleştirdikleri İngiliz devlet adamının, Türk şiirinde yüceltildiği görülmektedir. Mesela, Salih Hayrî’nin eserinde Lord Palmerston’a “akıl ve zekânın madeni”, “şanlı şerefli”, “irfan sahibi” gibi sıfatlar yakıştırılmıştır. Tıpkı Rus şairleri gibi Salih Hayrî de Palmerston’un İngiliz kabinesinde Osmanlı taraftarı olan mebusların başını çektiğini ifade etmektedir:

İngiliz devletine başka zemîn
Kullanıp eylemiş evvel te’min
Edip ol vechile tasdik-i ümîd
Parlamentoda olup güft ü şenîd
Vükelâdan kimi Rus’u hâmi
Yani derk eylemeyen encâmı
Ekserîsi ana nâ-kail olup
Taraf-ı saltanata mâil olup
Mâden-i akl ü zekâ Palmerston
Yani ol zât-ı nebâhat-merhûn
Eyleyip meclise reyin î mâ
Karşı gelmişse de bâzı azâ
Son deminde olacak işleri hep
Söyleyip hem dahi gösterdi sebep
Olarak bahs u cedel tûl-dırâz
Mesele sonra çatallandı biraz
Kîl ü kâl olmuş idi bir hayli

³²⁶ Zubov, *a.g.e.*, 1854a, 1-2.

Çoğunun kalmadı Rûsa meyli
Denilip devlet-i İslâmda hak
İttifâk eylemek elzem mutlak³²⁷

İmtihân olsa eger seyf ü kalâm
Tığ eder bahsde kilki mülzem
Olup İngiltere’de cemiyyet
Devletin reyini sordu millet
Başvekil nâm Aberdeen zaman
Ederek meclise bu yolda beyân
Râhat-ı âlemi gavgâ giderir
Ahz u itâyâ dahi sekte verir
Moskovun memleket istîlâsı
Sûret-i rehn iledir davâsı
Hayr-hâhâne yine Palmerston
Reyini verdi kabûle makrûn
Sürüp encâmını ol nâdir-i fen
Bil-vekâle taraf-ı meclisten
Hakk-ı devlet gözetilmezse eğer
Sâire sonra sirâyet eyler
Moskovun bitmeyecek davâdır
Hasmı ilzâm edecek davâdır
Âharın mülkünü kendine zam
Etmek ister o da emr-i mübhem
Ettiği ahda mugâyir mi değil
İşte haksızlığı zâhir mi değil
Devlet-i Rûs’u eğer istisnâb
Eyleyen varsa olur isticâb
İşte bu vechile o zât hitâb
Ederek almak için sâfi cevâb³²⁸

Olmasa hâmidde tesir kabûl
Kat eder her işi seyf-i meslûl
Olup İngiltere’de hayli makal
Yani meclisce olundukan suâl
Lord Palmerston edip feth-i dehân
Başlayıp bahse o sâhib-i irfân
İttifak etmez ise üç devlet
Eder îrâs-ı mazarrat kat kat
Dostumuz Devlet-i Âl-i Osmân
İttifâk etmek anınla bize şân
İltizâm etmez isek bu hâli
Bozulur cümleinin istikbâli
Moskov’un ettiği hadden bîrûn
Zararı fâidesinden efzûn

³²⁷ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 28-29.

³²⁸ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 33-34.

Mülk-i devlette fevâid der-kâr
 Bunu tüccârımız etmez inkâr
 Sözü Rûsiyyelinin işte yalan
 Haklıdır Devlet-i Âl-i Osmân
 Mutlakka hıfz u himâye lâzım
 Dahî nâmûsu vikâye lâzım
 Buna dâir dahi bir nice kelâm
 Edip azâları encâm ilzâm
 Meclise eylediği rey-i güzîn
 Cümle indinde karîn-i tahsîn³²⁹

Salih Hayrî'ye göre İngiliz Parlamentosu Kırım Harbi'ne katılma hususunda toplanmış olup, vekillerin bir kısmı Rusya'nın tarafını tutmuş ise de, ekseriyet buna karşı çıkmıştır. Parlamentoda yapılan uzun tartışmalar esnasında Palmerston, hadiselerin gidişatını ve muhtemel neticelerini izah ederek Rusya'ya karşı ittifak edilmesi gerektiğini belirtmiş ve meclisteki diğer vekilleri etkilemiştir.

Müttefik devletlerin Osmanlı Devleti yanında savaşa girmelerinin ardından Rus şiirinde barbar, zalim Osmanlı Devleti motifi yerini zayıf, İngiliz ve Fransızların desteği ile ayakta durabilen bir devlet motifi almıştır. 1854 yılında şair Pyotr Vazemskiy, yayımladığı Kırım Harbi konulu şiirlerden oluşan *K Rujyu* (Silaha Doğru) adlı kitabında yer alan aşağıdaki şiirde Osmanlı Devleti'ni küçümseme konusu şöyle dile getirmiştir:

Küçük Türk böbürlendi,
 Ve burnunu havaya kaldırdı,
 “Çocuk değilim ben” diye ağladı!
 “Büyüdüm artık ben” diye bağırdı!

Ey Mitrofanuşka fesli
 Halklar arasında, beş parasız serseri,
 Sert bir şekilde yüksek sesle
 Sen cancağızım böbürlenme!

Büyüdüğünü sanıyor, fazla sayıklıyorsun!
 Unutma yardımla ayakta kalıyorsun.
 Söyle bize, neden dadı olarak
 Leydi'yi ve Fransız madamını alıyorsun?

Onlara güvenip üstümüze gelme,
 Acele edip hemen sevinme,

³²⁹ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 58.

Zafer hayaliyle karada, denizde,
Aptalca hülyaların içine düşme.

Unutma, yanıliyorsun burada
Saklanıp İngiliz topunun ardına!
Zaferler bekliyorsun Mustafa³³⁰
Kâr kalır mı sanıyorsun yanına.

Yabancı değildir şımarık yankiler bana
Koruyamazlar seni güvenme onlara,
Bekle biraz, seni de dadılarını da
Göreceksin, daldırırız en derin uykulara³³¹.

Şiirde anlatılan Mitrofanuşka, Denis İvanoviç Fonviz'in meşhur eseri olan *Annesinin Kuzusu* adlı komedisinin başkahramanıdır ki, bu eserin orijinal adı *Nedorosl*'dür. Nedorosl, 18. yüzyılda Çarlık Rusyası'nda henüz reşit olmamış genç Rus soylularına verilen isim iken zaman içerisinde anlam değişmesine uğrayarak halk arasında gelişmemiş ve cahil insanları niteler hale gelmiştir. Nitekim komedide Mitrofanuşka cahillik, tembellik, gerilik ve acımasızlığı temsil etmekte olup, bu sıfatlar şiirde “fesli Mitrofanuşka” ifadesiyle Osmanlı Devleti için kullanılmıştır ki, bu kavramların 19. yüzyıl Rusya'sının Osmanlı'ya olan bakış açısını gösterdiği söylenebilir.

Şiirde “beş parasız serseri” olarak tercüme edilen “bobıl” kelimesi “sefil, fakir, evsiz” anlamına gelmekte olup, bu kelime ile şair, Osmanlı Devleti'nin o dönemki ekonomisine vurgu yapmaktadır. Nitekim küçük Türk'ün dadıları olarak nitelendirilen madam ve leydi İngiltere ve Fransa'yı ifade etmekte olup, Osmanlı Devleti'nin bu ülkelerin yardımıyla ayakta durduğu belirtilmekte ve Rusya'nın üçünü de yeneceği “derin uykulara daldıracaktır” ifadesiyle anlatılmaktadır.

Şair İvan Başmakov'un *Svataya Rus i Vragi Yeya* (Kutsal Rusya ve Onun Düşmanları) adlı şiirinde de güçsüz bir Osmanlı imgesi kullanılmıştır. Şiirde Osmanlı Devleti hasta bir organa, çürük bir dişe benzetilmiştir:

Girerek savaşa tüketiyor kendini
Bir ittifak içinde muhteşem Bâb-ı Âli,

³³⁰ Mustafa ifadesiyle Müslümanlar kastedilmektedir.

³³¹ Vazemskiy, *a.g.e.*, 1854, 30-31.

Ancak keserler onu hasta bir organ gibi,
 Yahut çekerler çürük bir diş misali.
 Çöküştedir Osmanlı Avrupa'da
 Rüya değil, hepsi bunun farkında:
 Ancak Napolyon ve Palmerston
 Olmuşlar sanki ona bir baston.
 Osmanlı'nın işleri Asya'da da kötü
 Orada da gelecektir onun sonu
 Alınca Rusya'dan izni
 Persler de bildirecek ona haddini.
 O zaman sığınmak için bir barınakta,
 Belki bulur bir yer kendine Afrika'da;
 A pardon – şimdi hatırladım birden
 Sömürüyor Fransız orayı da Cezayir'den
 Ey biçare hilal!
 Eski ihtişamın artık hayal.
 Kaldı Osmanlı İngiliz ve Fransız'ın sisleri arasında
 İslam'la birlikte bitiyor onun şanı da!
 Sönecek Osmanlı'nın şöhreti en sonunda!³³²

Şair Yevdokiya Rostopçina *Naşim Bratyam Yugo-Vostoçnim Pravoslavnim* (Güneydoğu'daki Ortodoks Kardeşlerimize) adlı şiirinde benzer şekilde zayıf, âdeta ölümü bekleyen bir Osmanlı Devleti portresini çizmektedir. Şair, Osmanlı Devleti'nin Kur'an'dan uzaklaşmasıyla savaşçı ruhunu kaybettiğini, Batılılaşma yoluna girmesinin çöküşünü engelleyemeceğini savunmaktadır:

Sarığı atarak taktırdılar ecnebi fesi
 Giydirdiler dar kaftanları,
 Boşuna halkını diriltmeye gayret etti
 Tembel Müslümanların padişahları.

Avrupa Asya'ya gitmez! Medenileşmek için
 Henüz pişmemiş onların beyinleri,
 Onlarda Kur'an unutulmuş, imansız gayret olmaz
 Savaşçı ruh onlarda zayıflamış.

Eğerek başlarını, indirip itaatle ellerini
 Hissederek düşüş zamanını
 Ümitsiz, iradesiz, ölüm uykusunda
 Eceli gibi bizi bekliyorlar!³³³

³³² Vanenko, *a.g.e.*, 1855a, 8.

³³³ Rostopçina, *a.g.e.*, 1857, 324-327.

Kırım Harbi yıllarında Rus kamuoyunda Osmanlı Devleti öylesine zayıf, tükenmiş bir devlet olarak algılanmaktadır ki, bu imajın her yaş grubunda aynı şekilde algılandığına bir örnek olarak 15 yaşında genç bir öğrenci Yevgraf Maslov zikredilebilir. 15 Nisan 1854 tarihinde *Severnaya Pçela* gazetesinde yazdığı *Oryol* (Kartal) adlı şiiri hem müttefiklerin savaşa girmelerine hem de tükenen Osmanlı imajına iyi bir örnektir:

Gökyüzünde kuzeyli ülkelerin,
Sarp kayalarında yetişen heybetli kartal,
Yükseldi ve parçaladı dizginlerini
Arasından kül rengi bulutların,
Uçtu alelacele fırladı...
Bu yürekli kartal acaba nereye?
Gidiyor ihtişamlı güneye,
Aydınlıklar içinde güneşin yükseldiği yere,
Tabiatın zevkle nefes aldığı bölgeye,
Işıl ışıl gökkuşaklarının sevgiyle
Yeryüzüne eğildiği yerlere.
Gördü kartal rüzgârın esip, denizin dalgalandığı yerde
Uzun palmyeler altında
Sarı kumlar üstünde yapayalnız
Uzanmış yatıyor bir beden cansız.
Ve bir tuğ durmakta o cansız bedeninin yanında
Bir sarık ise cesedin kafasında,
Kabzası kırılmış yatıyor kılıcı
Parlıyor üstünde hilalin ışığı.
Cesur kartal kapmak için avını
Yeryüzüne inmeye hazırlandı.
Birden gördü ki çok uzaklarda
Fark etti duruyor iki kuş: kapkara,
Turluyorlardı soğuk cesedin üstünde
Ve nefret yüklü korkunç bir sesle
Davet ettiler kartalı hesap görmeye.
Bunun üzerine göklerin yalnız kartalı
Korkusuzca onların üstüne daldı.
Gererek göğsünü düşmanı karşıladı
Yumruklarını indirmeye başladı.
Dağılıp tekrar birleştiler kuşlar kartala karşı,
Yükseldiler göklere çırpıp kanatlarını,
Hazırlandılar intikamla vurmak için kartalı.
Sonra denize doğru açıldılar
Deniz ise kapkara, sanki bir mezar...
Belli idi birazdan olacaklar
Çünkü korkunç bir savaş içindi, tüm hazırlıklar.
Uçsuz göklerde çırparak kartal kanatlarını
Güç versin diye gönderdi Tanrıya dualarını.

Ardından tüm heybetiyle açtı kanatlarını,
 İndirdi düşmana demir yumruklarını,
 Öyle bir vurdu ki dağıldı düşman dört yana,
 Saklayıp yaralarını, uzaklaştılar korkuyla.
 Sonra tuttu kartal pençeleriyle cansız bedeni,
 Çıkarıp başından ihtişamlı sarığı, bırakıverdi cesedi,
 Engin denizin soğuk dalgalarına,
 Uçtu uzaklaştı derken kayboldu ufuklarda.
 Gururla açtı gökyüzünde kanatlarını
 Heybetli pençelerinde sımsıkı tutarken sarığı.
 Ancak uğulduyordu öfkeyle denizin dalgaları,
 Yeryüzünün soğuk topraklarından gelen avını
 Kabul etmek istemiyormuşçasına
 Sürüklüyordu cesedi uzaklara³³⁴.

Şiirde Rusya, kuzeyden gelen cesur ve heybetli bir kartal, Osmanlı muhteşem tabiatı içerisinde başında sarığı, kılıcı yere düşmüş, soğuk bir ceset, müttefikler ise gökyüzünde aniden ortaya çıkan kapkara iki kuş motifleriyle sembolize edilmişlerdir. Hem kartal hem diğer kuşlar cesedi almak için birbirleriyle rekabet içindedirler. Şiirde diğer kuşları yenen kartal, sarığı ele geçirmiş, dolayısıyla Osmanlı topraklarına sahip olmuştur.

İngiltere ve Fransa'yı hedef alan manifestoların yayımlanmasından sonra şiirlerde Hristiyanlığa ve İsa'ya ihanet eden İngiliz ve Fransız motifi kullanılmaya başlanmıştır. Kırım Harbi yıllarında Moskova Üniversitesi Dil ve Tarih Fakültesi dekanı olan şair Prof. Stepan Şevirev'in kaleme aldığı *Otstupnikam Hrista* (İsa'nın Mürtedleri) adlı şiiri buna güzel bir örnektir. Şiirin tamamı şu şekildedir:

İki büyük millet
 İsa'yı terk eden iki mürted!
 Hürriyet fikri mi yaptırdı bunu size,
 O mudur sebep haçtan vazgeçmenize?

Yüzyıllarca savaştınız,
 Nefretle birbirinizi kırdınız:
 Şimdi nasıl böyle dost oldunuz?
 Sanki dersin Hirodes ve Pilatus.

Silemezsiniz tarihinizden
 Utanç verici lekeyi üzerinizden,
 Ömür boyu sizin hatıralarınızda

³³⁴ Maslov, Y. (15 Nisan 1854). Oryol. *Severnaya Pçela*, 351.

Kalacak Karadeniz hep kapkara.

Bindiniz gemilere Çargrad için geldiniz
Beraberinizde kocaman uğursuz bir sis:
Şerefli dir yolumuz, çünkü haklıyız biz
Kutsal davamızda ebediyen yürüyeceğiz.

Sürdüremezsiniz harbin şanını,
Alamazsınız kutsal zaferin tadını,
Batıldır savaşınız çünkü duasız,
Güçlü olamazsınız sizler Tanrısız!³³⁵

Görüldüğü gibi yukarıdaki şiirde İngiliz ve Fransızlar İsa'yı terk etmekle itham edilmekte ve İncil'de adı geçen Büyük Hiroides ve Pontius Pilatus'a benzetilmektedir. Bu kişiler Ortodoks inancına göre vahşet ve ihanetin simgesi olarak kabul edilmektedir, çünkü Yahudi kralı olan Büyük Hiroides, Beytüllahim'de on dört bin çocuğu katletmiş, Yahudiye eyaletinin valisi ve savcısı olan Pontius Pilatus da iktidarını kaybetmemek için İsa'yı yargılamıştır.

Ünlü Rus yazar ve şairi Fyodor Dostoyevski de *Na Yevropeyskiye Sobitiya v 1854 Godu* (1854 yılında Avrupa'daki Olaylar Üzerine) adlı şiirinde aynı şekilde İngiltere ve Fransa'yı ihanetle suçlayarak Yahuda İskaryot'a benzetmektedir. Yahuda İskaryot Hristiyanlık inancına göre Hz. İsa'yı Yahudilere otuz gümüş karşılığında yakalatarak çarmıha gerilmesine sebep olan bir Yahudi havaridir. Bu hadise ile Hz. İsa, insanlık için kendini feda etmiş, o sayede dünyadaki insanlar kurtuluşa ererek günahları affolunmuştur:

Sizin için Tanrı haça gerilmedi mi?
Kutsal bedenini feda etmedi mi?

Bakın işte yine haça gerildi o şimdi,
Akmakta onun kutsal kanı yine!
O sonsuz aşka ihanet eden Yahudi nerede?
(...)
Yine yaralı, yine yüklendi tüm keder ve eziyetleri
Yine kan ağlıyor onun gözleri,
Gerilmiş vaziyette onun kutsal elleri
Karardı gökyüzü ne korkunç fırtınadır!
Bütün bunlar dindaşlarımızın ıstıraplarıdır!
Ve inleyen zavallı kiliseleri o korkunç baskılardır!

³³⁵ Şevirev, S. (1854c). "Oststupnikam Hrista". *Moskvityanın, Uçyono-Literaturny Jurnal*, 2(7), 123-124.

(...)

Hristiyan - İsa'ya karşı Türk'ün safında!
Hristiyan - koruyucusu olmuş Muhammet'in yanında!
Yazıklar olsun size, haçtan vazgeçtiniz,
Tanrı ışığını sizler kararttınız!³³⁶

Şair Dmirtiy Lizander Fon de kaleme almış olduğu *Naşım Vragam* (Düşmanlarımıza) adlı uzun manzumede tıpkı Dostoyevski gibi İngiltere ve Fransa'yı Yahuda İskaryot'a benzetmiştir:

Hadi bakalım, zulmün destekçileri
Haçı satanlar, sarığın müttefikleri!
Yine İsa'yı haça geren Yahuda
Sevinç içinde destekliyor
Yapılan eziyetleri kardeş Hristiyanlara³³⁷.

Savaş öncesinde I. Nikolay tarafından Fransa'ya gönderilmiş olan ve kaynaklarda “çarın ajanı”³³⁸ olarak nitelendirilen şair Yakov Nikolayeviç Tolstoy, savaş ilan edildikten sonra Fransa'dan ayrılırken yazmış olduğu *Proşaniye s Parijem* (Paris'le Vedalaşma) adlı şiirinde İngiltere ve Fransa'yı Hristiyanlığa ihanetle suçlayarak Kuran ve İslam şanına hizmet ettiklerini söylemiştir:

Hoşça kal Paris – eve dönme vaktidir!
Düşmanın üstüne gitme vaktidir.
Savaş sesleridir orada duyulan
Sarıkla başladı kavgamız çoktan.
İsa'nın düşmanlarıdır akın akın toplanan,
Onlar iki devlet ikisi de güya Hristiyan,
İhanet içinde mukaddesata
Hizmet ediyor İslam'ın şanına
Silahlanmış hepsi Kuran adına.
İngiliz, Fransız kardeş olup Osmanlı'ya
Koşuyorlar birlikte Abdullah'ın kucağına
Baksana “büyük sultan!” diye bağırarlara.
Ey Ortodoks çarı haydi kalk ayağa!
Ve büyük haçlı ordularınla
Kasırğa misali son darbeyi vur onlara,

³³⁶ Dostoyevski, F.M. (1972). *a.g.e.*, 405.

³³⁷ Fon-Lizander, D. (1855). *Naşım Vragam. Stihotvoreniye*. Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona, 16.

³³⁸ Çerkasov, P. P. (2008). *Russkiy Agent vo Frantsii. Yakov Nikolayeviç Tolstoy*. Moskova: Tovarişestvo Nauçnih İzdaniy KMK, 173-179.

Karıştırıp düşmanları denizin girdabına
At onları tâ Balkanlar'ın ardına!³³⁹

Aynı ihanet suçlaması şair Fyodr Glinka'nın *Ura!* (Hurra!) adlı şiirinde şu şekilde dile getirilmiştir:

Hurra! Deviririz üçünü de tek vuruşa
Çünkü süngümüz üç bıçaklı³⁴⁰ değil boşuna!
Yankılanır "Hurra!" sesleri Kafkasya'ya
Oradan dağılır haykırışımız tüm Avrupa'ya!

Şimdi ise şaşkınlıktan sarsıldı bütün doğa!
İnanmazdı kimse görse rüyasında:
Tehdit ediyor, dikiliyor karşımıza
İki Hristiyan halk, bir sarık uğruna
(...)

Sattınız haçımızı bir Kuran adına,
Hizmetkâr oldunuz Türk ordusuna
Ve arkanızı döndünüz Hristiyanlara!³⁴¹

Şaire Yevdokiya Rostopçina *Hristianam, Vozstavşim na Vostoke za Svatuyu Pravoslavnyuyu Tesrkov i Za Gonimuh Bratyev Svoih* (Doğuda Kutsal Ortodoks Kilisesi ve Baskı Altında Olan Din Kardeşleri İçin Başkaldıran Hristiyanlara İthafen) adlı şiirinde şöyle demiştir:

Gelir miydi bunlar hayalinize?
İttifak etmiş medeni halk yabanilerle
Vaftizli askerle kâfir aynı birlikte,
Fransız sarılır Türk'e kardeş yerine!³⁴²

Şair Mihail Sebryakov da *Prevraşeniye* (Dönüşüm) adlı satirik şiirinde İngiltere ve Fransa'yı eleştirmektedir. Ona göre eskiden haçlı sancaklarla savaşıyorlar, şimdi hilal uğrana kardeş kanı akıtmaktadır:

Haç değil orak parlar şimdi sancaklarında
Heyhat para için kalpten bağlıdırılar sultana

³³⁹ Yakov Nikolayeviç Tolstoy'un "Proşaniye s Parijem" başlıklı şiiri için bkz. Ratnikov, *a.g.e.*, 66-67.

³⁴⁰ Çarlık ordusunda kullanılan özel bir süngü çeşidi.

³⁴¹ Glinka, F. (1854). *Ura*. St. Petersburg: Tipografiya İmperskoy Akademii Nauk, 1-9.

³⁴² Rostopçina, *a.g.e.*, 1857, 351-355.

Kardeş kanı akıtırlar hilalin uğruna!³⁴³

İngiliz ve Fransızların hilal uğruna savaşma teması şair Karolina Pavlova'nın *Razgovor v Kremle* (Kreml'de Bir Konuşma) adlı poemada de yer almaktadır. Şiir, bir kilisenin önünde bir İngiliz, bir Fransız ve bir Rus vatandaşı arasında geçen konuşmalar şeklindedir. Rus vatandaşı, Ayasofya'ya yeni bir Haçlı Seferi düzenleneceğinden bahsederek şunları söylemiştir:

Siz de bizim gibi yeni bir sefere kalktınız
Ancak bize karşı tuğların altında yer aldınız,
Bir zamanlar İsa'nın savaşçı oğulları
Bizim karşımızda, hilalin safındasınız;
Eski seferler şanı şerefiydi atalarınızın
Ancak sizinkiler utancı olacak torunlarınızın³⁴⁴.

Müttefiklerin savaşa dâhil olmasıyla birlikte Türk edebiyatında da İngiltere ve Fransa'dan bahseden şiirler yer almaya başlamıştır. Burada özellikle iki edebiyatın da ortak motifi bu iki ülkenin İslam'a hizmet ettikleridir. Bunun yanı sıra Türk şairleri Osmanlı Devleti'nin İngiliz ve Fransız desteğini kabul etmesini bu iki ülkeye verilmiş birer lütuf olarak dile getirmiştir. Meselâ, Kırım Harbi konulu anonim bir destanda şair,

İngiliz, Fransız İslâm'a muîn
Ölmeye geldiler, öptüler zemîn
Bilindi sadakat, oldular emîn
Çok asker geldi bu iki düvelden³⁴⁵

diyerek, İngiliz ve Fransızların İslam için ölmeyi göze aldıklarını aynı zamanda sadakatlerini göstermek için âdeti el etek öptüklerini ifade etmektedir.

Bazı Türk şiirlerine göre İngiltere ve Fransa'nın savaşa Osmanlı safında katılmaları bir çıkar endişesinden ziyade, dostluk maksadıyla yapılmıştır. Hatta bazı şairler daha da ileri giderek Osmanlı Devleti'ne yardım etmenin onlar için bir şan ve şeref olduğu; bu iki devletin

³⁴³ Sebyakov, M. (19 Mayıs 1854). *Prevraşeniye. Russkiy Invalid*, 513.

³⁴⁴ Pavlova, K. (1854). *Razgovor v Kremle*. St. Petersburg: Trey, 26.

³⁴⁵ Öztelli, *a.g.e.*, 356.

Osmanlı Devleti'ne olan sadakat ve minnet duyguları dolayısıyla savaştıklarını ileri sürmüşlerdir.

Saz şairi

Fransız der ki: Akıl ermez fendine
Sadakatim şevketlü efendime
Krallığı lâyıık görmem kendime
Hayıf almayınca balıkçılardan³⁴⁶

diye destan söylerken Ahmed Rızâ Trabzonî ve Salih Hayrî

Bu iki devlet etti bezl-i kuvvet
Bu İslâm şâhına kıldı sadâkat³⁴⁷

İngiliz'den haylice bî-cân olup
Padişâhı yolunda kurbân olup³⁴⁸

Donanmanı yakıp berbâd ederiz
Bu İslâm şânına imdâd ederiz³⁴⁹

Dostumuz Devlet-i Âl-i Osmân
İttifâk etmek anınla bize şân
İltizâm etmez isek bu hâli
Bozultur cümlemin istikbâlî³⁵⁰

dizeleriyle benzer düşüncelerini dile getirmişlerdir. Benzer bir yaklaşım Âşık Fakir Sındı'nın destanında da mevcuttur:

Fransız der ki fethin alasin benden
İzniniz olursa geçem Vidin'den
Âsînin çektiği kendi kendinden
Bize taç giydiren sultânımız var³⁵¹

³⁴⁶ Öztelli, *a.g.e.*, 358.

³⁴⁷ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 115.

³⁴⁸ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 167.

³⁴⁹ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 37.

³⁵⁰ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 58.

³⁵¹ Elçin, Ş. (1986). "Âşık Fakîr Sındı ve Bir Destanı". *Türk Kültürü*, XXIV(275), 191.

Yukarıdaki dizelerin içerik olarak birbirleriyle yakınlığı dikkate alındığında, Kırım Harbi yıllarında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik, askerî şartlar ve büyük güçler karşısında düştüğü zor durum ortada iken, şiirlerde tam tersi bir yaklaşım mevcuttur. Bunun sebebi ise İslam'ın temsilcisi olan bir devletin, gayrimüslimlerin yardımına muhtaç duruma düşmesini kabullenemeyen bir tavır ve dinin, devletin ve sultanın vakarını koruma gayreti olarak değerlendirilmek mümkündür.

Kırım Harbi konulu Türk destanlarında dikkat çeken bir diğer husus da şudur: İngiliz ve Fransızların savaşa girmelerinden önce yazılanlar ile sonra yazılanlar mukayese edildiğinde, her ikisinde de tarz olarak diyalog şeklinde olduğu, konu olarak ise, ilk dönem yazılanlar Türklerle Rusların söz düellosu iken, sonraki dönemde ise bu diyalogların içerisine İngiliz ve Fransızların dâhil olduğu görülmüştür. Mesela, “Rusyalı-Ömer Paşa”, “Moskof Kralı-Sultan Mecid” arasında cereyan eden karşılıklı söz düellolarına daha sonraki dönemde “İngiliz der ki” ve “Fransız der ki” türünden dizeler eklenmiştir. Bu iki ülkenin diyaloglarda üstlendiği rol Rusya'nın saldırgan tavırlarına karşı haddini bildirmek şeklindedir:

İngiliz der: Moskof, arzu çekerim
Aman gel, yoksa seni yakarım
Kimin kırar, kimin suya dökerim
Tahtını başına eylerim zindan

Cihanda yok sandın kendi menendin
Ne akla kul oldun, nene güvendin
Sivastopol, Kırım benim mi sandın
Haberin yok muydu Ömer Paşa'dan

Moskof der ki: Bunlardan nedir kastın
Deryanın yüzünden beride gittin
Ezelden beri bendim sadık dostun
Ne bek çevirdiniz çehreyi benden

Sultan Mecit der ki: Kavga tutulsun
Bir fitilden bin top birden atılsın
Görünce düşmanın bağlı katılsın
Pek kibiri vardı dönsün sözünden³⁵².

³⁵² Öztelli, *a.g.e.*, 358-359.

Yukarıda bahsettiğimiz diyalogların bir diğer örneği de Gülzârî'nin *Dâstân-ı Sivastopol* adlı eseridir:

Rusiya der ki, ilâftan almazım
Asla düşmandan geri kalmazım
İngiliz'den Fransız'dan dönmezim
Emret gelsin ol mâlikân bu sene
(...)

Sultan Mecid der ki, çıksın gemiler
İngiliz, Fransız asker yeğniler
Topların darbından dağlar iniler
Ateş olsun bahr ü umman bu sene
(...)

İngiliz der ki, atın gülleler
Humbara tanesi bilmez hîleler
Sivastopol'da düşen gülleler
Kelleyi götürdü al kan bu sene
(...)

Fransız der ki, açıldı Nusret
Vurun babalarım vermeyin fırsat
Nâmımızı işitsin kral-ı devlet
Moskof oldu Frengistan bu sene³⁵³

Türk halk şairi Âşık Fakir Sındı'nın destanı da İngiliz ve Fransız diyaloglarına iyi bir örnek teşkil etmektedir:

Fransız der ki fethin alasin benden
İzniniz olursa geçem Vidin'den
Âsînin çektiği kendi kendinden
Bize taç giydiren sultânımız var

İngiliz der ki ben fethedeyim
Donanmam ile deryâna gireyim
Yedi kiral içinde rüsvay ideyim
Deryâda beş görür kaptanımız var

Moskof kralı der ki düzdüm katarım
Gök düşerse süngü ile tutarım
Bir ateşte yeri göğü yakarım
Benim yer götürmez çok askerim var

³⁵³ Gülzârî, *a.g.e.*, 13-15.

Ömer Paşam der ki saldı Tatarım
 Kâfir seni kaplan gibi yırtarım
 Bir er ile bin erine yeterim
 Çar köşede cengi devrânımız var³⁵⁴

Kırım Savaşı'nda İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne yardım etmesinden dolayı Osmanlı toplumunda onlara karşı sempati oluşmuştur. İngiliz ve Fransızlara karşı oluşan bu sempati, dönemin Türk şiirine de yansımıştır. Şair Yusuf Hâlis Efendi *Sâlifü 'z-zikr donanmaların Beykoz'da lenger-endâz tevakkuf olduklarına dâir şarkı* adlı şiirinde bu iki ülke askerlerinden methiye ile bahsetmiştir:

Bir İngiliz tavrı Fransız şîveli
 Gördüm iki cânâneyi yandım velî
 Râm eyledim ağyâre nisbet yelleli
 Hep bağı yansın Rusya eniklerin

Su mâlikesi birisi biri perî
 Tavr-ı levendâneyle âfet herbiri
 Ağyâre dâğ açmada çeşm-i hançeri
 Hep bağı yansın Rusya eniklerin³⁵⁵

Aynı şair *Târih-i muhtasar-ı muhârebe ile fetih-nâme-i Sivastopol* adlı manzumesinde yine Batılı müttefiklerden bahsederken onları methetmiştir. Şaire göre böyle bir ittifakın tarihte benzeri yoktur, âdeta bir rüya gibidir ve dev bir ejderha gücü doğurmuştur:

Fransız İngiliz geldi
 Adûya velvele saldı
 Şaşırdı bilmedi n'oldu
 Görüp tahkîr ü hızlânı

Sitambol'a gelip yekser
 Sefâin ejdehâ-peyker
 Görüp düşmen onu titrer
 Kurudu Moskof'un kanı

Bütün mümtâz askerle
 O arslan gibi erlerle
 Tüfeng ü top u ejderle
 Edip ceng-i Nerîmân'ı

³⁵⁴ Elçin, a.g.m., 191.

³⁵⁵ Yusuf Hâlis Efendi, *a.g.e.*, 11.

Serâpâ yosma merdâne
Kıyâfetler levendâne
Verir dehşetler insâna
O Sardunyalı merdânı

Kral Victor taş dikti
Tarîk-ı hakta kan döktü
Zulûmkârın belin büktü
Bükâ verdi nişan şânı

Üçü birden olup yâver
Müselmân ile yek-leşker
Olup dört başlı bir ejder
Adûnun düşmen-i cânı³⁵⁶

Salih Hayrî de İngiliz ve Fransız askerlerini methetmiştir. Şaire göre İngiliz askeri zariftir, endamı latiftir, boylu bosludur, terbiye görmüş akıllı usludur, güçlü, kuvvetli ve şanlıdır, Fransız askeri ise gözü pek, katı yüreklidir:

İngiliz askerinin şekli zarîf
Hep nahîfûl – beden endâmı latîf
Hem mülebbes çoğu boylu poslu
Terbiye görmüş akıllı uslu
Donsuz asker denilen fistanlı
Güçlü kuvvetli meshîb şanlı³⁵⁷

Karada cünd-ı Fransız meşhûr
Gözü pek gönlü katı ceyş-i cesur³⁵⁸

Şair Şarkîkarahisarlı Abdi de Osmanlı askerleriyle aynı safta çarpışan İngiliz ve Fransızları övmektedir:

İngiliz ile Fransız ki iki devletdir
Bahr ü berde ikisi sâhib-i servettir
Ehl-i Hak ile bütün yek-cihet-i gayretdir
Her biri kuvvet ü mihnet ile zî-şöhretdir
Dimesün bunlara bir kimse misâl-i Moskov³⁵⁹

³⁵⁶ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 66.

³⁵⁷ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 66.

³⁵⁸ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 66.

³⁵⁹ Abdi (Şarkîkarahisarlı), *Dîvân-ı Abdî*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazma Eserler, Yer Numarası NEKTY00207, vr. 66a.

Trabzonlu divan şairi Mehmet Emin Hilmi de İngiliz ve Fransızları methetmiştir:

Bu ne baht-ı şeh-i İslâm u ne lutf-ı Mevlâ
Hep Fransızlı olan millet-i gayret-fersâ
Edip İngiltereliler ile ta'kîd-i vefâ
Kuvvet-i tâli'i gör kim düvel-i Avrupa
Oldular yaver-i harp ü ümenâ-yı devlet³⁶⁰

Anonim bir halk destanında da İngiliz ve Fransızlar methedilmiştir. Halk şairi İngiliz devletini “merdane” olarak nitelendirmiş, Fransızları da Osmanlı Devleti’ne sadık bir millet olarak tanımlamıştır:

İngiliz devleti merdâne kişi
Cehennem misali saçar ateşi
Derya kavgasında bulunmaz eşi
Her millet âcizdir Fransız’lardan

Fransız sadıktır Âl-i Osman’a
Yığdı bunca asker, bunca cephe
Geyindi kısbeti, çıktı meydana
Beri gel, karşıma çık, işte meydan³⁶¹.

Bir başka Türk destanında Osmanlı askerlerine yardıma koşan Fransız askerleri arslana benzetilmiştir:

Fransa askeri iki kol oldu
Rûy-i zemîn bütün kan ile doldu
Malakof Kalesi tozlu yol oldu
Çakal mı dayanır böyle arslana³⁶²

Askerî ve siyasi tarih açısından Kırım Harbi’ni diğer Osmanlı-Rus savaşlarından farklı ve önemli kılan kısmı hiç şüphesiz ilk kez bu savaşta Batılı ülkelerin Osmanlı Devleti’ni desteklemeleridir. Dolayısıyla Hristiyan ülkeler bir başka Hristiyan ülkeye karşı Müslümanların yanında yer almışlardır. Bu durumun en çok ses getirdiği sahalardan birisi edebiyattır. Uluslararası ilişkilerde ülke çıkarları ön planda olduğundan bu tür bir ittifak

³⁶⁰ Mehmed Emîn Hilmî Efendi, a.g.e., 26.

³⁶¹ Öztelli, *a.g.e.*, 356.

³⁶² Millî Kütüphane El Yazmaları Koleksiyonu Yer Numarası 06 Mil Yz Cönk 73.

yahut cepheleşme siyasi tarih açısından kabul edilebilir bir durumdur. Ancak toplumların geniş halk kesimleri için bu tür çıkar ilişkilerinden ziyade daha saf ve temiz bir din kardeşliği anlayışı ve dinî hassasiyetler önceliklidir. Dolayısıyla edebiyat ve bilhassa şiir toplumun duygularını en iyi dile getiren vasıta olduğundan, halkın gerçek samimi duyguları orada görülür. Bu açıdan bakıldığında İngiliz ve Fransızların savaşa dâhil olmaları, Rus edebiyatında en çok *dine ihanet* temasıyla yansımıştır. Öte yandan kendi halkının desteğini arkasında hissetmek isteyen her siyasi iktidar gibi, çar da yayımladığı manifestolarla “dine ihanet” temasını gayet belirgin ve vurgulu bir şekilde kullanmıştır. Halkın bu manifestolardan ne derece etkilendiği, yukarıda örnekleri verilen şiirlerde açıkça görülmüştür. Konunun Türk edebiyatı cephesine bakıldığında ise, şiirlerde yine din unsurunun ana tema denilebilecek kadar ön planda olduğu görülmektedir. İngiliz ve Fransızların Osmanlı safında savaşa girmeleri doğal olarak memnuniyetle karşılanmakta olup, Rus şiirindeki ihanet vurgusunun yerini *İslama hizmet etme şerefine kavuşma* şeklinde ifade edebileceğimiz bir yaklaşım tarzı almıştır. Bunun yanı sıra Batılı ülkelerin savaşa dâhil olmasıyla Rus şiirlerinde barbarlığı ve cehaleti destekleyen İngiliz ve Fransız, onların desteği ile ayakta durabilen zayıf, fakir bir Osmanlı imajı sık sık şiirlerde kullanılmıştır. Tarihte ilk defa Rus Çarı tarafından Osmanlı Devleti’ni nitelendirmek için kullanılan “hasta adam” tabirinin Rus kamuoyunda da yaygın bir kanaat olduğu incelenen şiirlerde görülmüştür.

2.3. 1854-1855 Baltık’taki Çatışmalar

Kırım Harbi’nin Baltık Cephesi, Osmanlı ordularının dâhil olmadığı, İngiliz ve Fransız ordularıyla Rus ordusu arasında yaşanan, müttefiklerin denizden kıyı bölgelerini topa tuttuğu ve Rus kalelerini zaptetmek için gerçekleştirdiği bir harekâttır.

İngiltere ve Fransa’nın hedefleri Baltık’taki Rus donanmasını yok ederek Kronştadt kalesini ele geçirmek, ayrıca Rusların Tuna ve Kırım’a denizden takviye göndermelerini engellemekti. Bunun yanı sıra İsveç’in tarafsızlığını bozarak Rusya’ya karşı savaş ilân etmesini ve Avusturya’nın Balkanlarda müttefiklerin yanında yer almasını bu sayede sağlayabileceklerini düşünmüşlerdir³⁶³. İngiltere Parlamentosu’nda Baltık Seferine çıkılması

³⁶³ Tarle, E. V. (2005b). *Krımskaya Voyna* (C. 2). Moskova: AST, 50; Palmer, A. (2014). *Kırım Savaşı ve Modern Avrupa’nın Doğuşu* (Çev. M. Gaspıralı). İstanbul: Alfa, 106.

konusu tartışmalardan sonra kabul edilmiş ve donanmanın başına 67 yaşındaki Tuğamiral Sir Charles Napier atanmıştır³⁶⁴. Kabinenin yanısıra İngiliz kamuoyu ve özellikle basın Baltık Harekâtını büyük bir heyecan ve coşkuyla desteklemiş, Napier'den büyük başarılar ümit etmişlerdir³⁶⁵.

1854 yılının 11 Mart günü 10.000'e yakın denizci asker, 44 gemi ve 2200 toptan müteşekkil muazzam İngiliz filosu Baltık üzerine harekete geçmiştir³⁶⁶. Tuğamiral Napier Baltık bölgesine gelmesine rağmen kalelere saldırmadan altı ay boyunca kıyıları taciz ederek ve balıkçı gemilerini vurarak beklemiştir. İngilizlerin saldırmaya cesaret edememelerinin sebebi Kronştadt kalesinin büyük topraklarla donatılmış ve etrafına mayınlar döşenmiş olmasıydı³⁶⁷.

Bu kuşatma esnasında İngilizler bir yandan diplomasi yoluyla İsveç ve Avusturya'nın savaşa girmesi için görüşmeler yaparken diğer yandan Tuğamiral Napier Rus donanmasını açık denize çekmeye çalışmıştır³⁶⁸. Fakat her iki konuda da başarılı olamamışlardır. Ne İsveç tarafsızlığını bozmuş ne de Rus donanması denize açılmıştır. İngilizler, Fransız donanmasının desteğini beklemeye devam etmişlerdir. Nihayet 26 Haziran 1854 günü, General Baraguey-D'hilliers emrindeki on bin askerle birlikte bölgeye gelerek İngiliz donanmasına dâhil olmuştur³⁶⁹. Yirmi iki müttefik gemisi Finlandiya Körfezine girerek Kronştadt'ın güneyinde yerleşmiştir. Bölgeyi inceledikten sonra bu kalenin alınamayacağı kanaatine varmışlardır. Bunun üzerine daha kolay ele geçirilebileceği düşüncesiyle Bomarzund Kalesi'ne saldırarak 16 Ağustos 1854 tarihinde 2000 esirle birlikte kaleyi ele geçirmişler ve orada bulunan bütün istihkâm ve tahkimatları patlatmışlardır³⁷⁰. Aylar sonra elde edilen bu zaferden sonra 2 Eylül'de General Baraguey-D'hilliers donanmasıyla

³⁶⁴ Skritskiy, *a.g.e.*, 318.

³⁶⁵ Palmer, *a.g.e.*, 102-104.

³⁶⁶ Palmer, *a.g.e.*, 105-108.

³⁶⁷ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 62-68; Palmer, *a.g.e.*, 109.

³⁶⁸ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 67; Palmer, *a.g.e.*, 107.

³⁶⁹ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 74-79.

³⁷⁰ Palmer, *a.g.e.*, 111-115; Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 80-86.

Fransa'ya dönmüştür. Geride kalan İngiliz donanması herhangi bir stratejik değeri olmayan Abo şehrini bombaladıktan sonra 14 Eylül 1854 tarihinde geri çekilmeye başlamıştır³⁷¹.

1855 yılında İngiliz filosunun komutanı Napier başarısızlıkla suçlanarak görevden alınmış ve yerine Richard Sounders Dundas getirilmiştir. Ayrıca İngiliz filosuna yeni ilaveler yapılmış ve Fransız filosunun da desteği sağlanmıştır. Fakat değişen hiçbir şey olmamış, çünkü yeni komutan da mayınlardan dolayı Kronştantd'a saldırmaya cesaret edememiştir. Ayrıca tıpkı müttefikler gibi Ruslar da donanmalarını takviye etmiş ve kış boyunca bütün bölgeyi yeniden elden geçirerek kalenin etrafını mayınlarla daha sıkı tahkimat yapmışlardır³⁷².

Donanmanın Kronştantd'a saldırmadan Baltık Denizi'nde bomboş beklemesi İngiltere kabinesinde ve İngiliz basınında şiddetle eleştirilmiştir. Bunun üzerine Dundas durumu kurtarmak için Sveaborg Kalesi'ne saldırarak 20 000 civarında top atışı yapmıştır³⁷³. Kaleye büyük zararlar verip şehri yakmış, ancak yine de kaleyi ele geçirememiştir. Baltık Cephesi'ndeki son askerî harekât olan bu hadiseden sonra müttefikler Baltık Denizi'nden geri çekilmişlerdir³⁷⁴.

1854 ve 1855'te iki ayrı donanma komutanı ile iki kez Baltık Denizi'ne gelerek saldıran İngiliz ve Fransız güçleri hedefledikleri başarıya ulaşamamışlardır. Kronştantd Kalesi ele geçirilememiş, İsveç savaşa dâhil edilememiş, Avusturya'nın Balkanlarda desteği sağlanamamış³⁷⁵, koskoca bir donanma aylarca süren harekâtın neticesinde sadece küçük bir kaleyi ele geçirip diğer sahilleri kuru kuruya topa tutup dönmüştür. Ancak müttefik orduları görünürde başarısız gibi dursa da, Rus donanmasının Baltık'ta oyalanmasına ve Kırım Cephesi'ne gönderilecek güçlerin bu bölgeye sevk edilmesi dolayısıyla Rusların Kırım Cephesi'nde zayıf kalmasına neden olmuştur³⁷⁶.

³⁷¹ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 86; Skritskiy, *a.g.e.*, 328.

³⁷² Skritskiy, *a.g.e.*, 329-330.

³⁷³ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 531.

³⁷⁴ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 526-527.

³⁷⁵ Palmer, *a.g.e.*, 118.

³⁷⁶ Skritskiy, *a.g.e.*, 329-333; Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 518-520.

Baltık muharebelerini konu alan Rus şiirlerinin ana teması İngiliz ve Fransızların başarısızlığı üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak dikkat çekici bir şekilde neredeyse bütün şiirlerde İngilizler konu edilmiş, Fransızlara fazla yer verilmemiştir.

İngiltere hakkında yazılan bu şiirlerden bir tanesinde, İngiliz tarihine atıflar yapılarak, geçmişte büyük kahramanlar çıkaran bu ülkenin bugün kötü yöneticilerin elinde kaldığı, mevcut iktidarın milletin tarihini ve İngiltere'nin şanını lekelediği ve bunlardan dolayı devletin yıkılacağı iddia edilmekte olup özellikle İngiltere kraliçesi, ağır bir dille eleştirilmektedir. *Anglii* (İngiltere'ye) adlı bu şiir Stepan Şevirev'e aittir:

Denizlerin kraliçesi! Yüz karası yalanın
Seni rezil etti bıraktı tahtsız!
Eskiden bir elmas idin, okyanusun sularında,
Bugün oldun bir kömür: kapkara!
Sıyrıldı krallık kaftanın omuzlarından,
Düştü muhteşem tacın başından:
Ve sen değilsin artık denizlerin çariçesi!
Sadece ortada haydutluk için gezen birisi!

Nerede Abukir³⁷⁷ ile meşhur olmuş Nelson'un,
Nerede Robin Hood? Nerede Peter Parker?
Şimdi Dondas ve Napier övündüklerin:
Onlara mı kaldın? Onlar mı senin tercihlerin?
İtibarlı seferler düzenlemek sana kaldı sanıyorsun?
Ülkelerin şerefli bayraklarını
Tanrı denizlerinde ayakaltına alıyorsun,
Ve gücünü eşkiyalık için kullanıyorsun.

Sen hürriyet kabuğunun içinde
Kendi menfaatlerinin peşinde.
Karıştırıyorsun bütün krallıkları,
Kurnaz bir yılan gibi, içindeki halkları.
Ve şimdi senin bütün çıkardığın gürültülerin
Aslında büyük düşüşünün habercisidir senin.
Çünkü sürüklüyor seni felakete menhus talihin³⁷⁸.

Harekât öncesinde İngiltere'de hem devlet adamları hem askerî yetkililer hem de İngiliz basını Baltık seferinin çok kolay bir zafer olacağına inanmış ve bundan dolayı da kamuoyunu bu yönde bir beklenti içerisine sokmuştur. Ancak donanma Baltık'a varıp

³⁷⁷ Abukir Deniz Muharebesi (1798).

³⁷⁸ Şevirev, S. (1854b). "Anglii". *Moskvityanin, Uçyono-Literaturnıy Jurnal*, 3(9), 1-2.

aylarca hareketsiz bir şekilde bekleyince, büyük bir hayal kırıklığı meydana gelmiştir. Bu durum doğal olarak Rus şairlerinin yazdıkları alaycı şiirlere konu olmuştur. Bilhassa Amiral Napier'in abartılı tavır ve konuşmaları şiirlere o kadar çok yansımıştır ki, neredeyse Kırım Harbi'nde bir Napier edebiyatının oluştuğunu söylemek mümkündür. Onun harekât öncesinde onuruna verilen bir yemekte sarf ettiği “Üç hafta içinde St. Petersburg'u fethedeceğim”³⁷⁹ şeklindeki sözleri basında geniş yer bulmuş ve İngiliz kamuoyunda Napier henüz daha savaşmadan kahramanlaşmıştır. Öte yandan bu sözler Rusya'da da yankı bulmuş, Rus şairleri başarısız Baltık kuşatması sonucunda Napier'in bu sözlerini şiirlerinde bolca konu etmişlerdir. Nihayet Kırım Harbi'nde üzerine en fazla satirik tarzda şiir yazılan şahıs Amiral Napier'dir.

Napier ile ilgili yazan şairlerin başında Pyotr Tatarinov gelmektedir. 1854 yılında yazdığı ve ayrı basım hâlinde yayımlanan *Nepir u Kronştadtı ili Yehal - da Nedoyehal* (Nepir Kronştadt'ta Yahut Gitti de Varamadı) adlı şiir çastuşka tarzında olup, dili son derece yalın, üslubu ise alaycıdır:

Toplandılar İngilizler
Ardından da Fransızlar
Rusya ile savaşmak için.

Dolduruldu mühimatlar
Gemileri donattılar,
Sonra Baltık Denizi'ne seyahate yolladılar.

Bulmak için şöhreti
Nepir Karluşa İngiliz admiralı
Atıldı öne, kazanmak için muharebeyi.

Söz verdi: Kronştadt'ı alacağım
Hatta Petersburg'a da varacağım
Aferin sana admiral! Haydi düş yola kahraman!

Açtılar yelkenlerle,
Birlikte kanyakları
Savaşı kazanmadan buldular kafaları.

Uçmaya başlayınca
Bizim kutsal Rusyamıza

³⁷⁹ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 61-65.

Toplanıp dayandılar kapımıza.

Geldiler üstümüze
Başladılar gezinmeye,
Bizim tertemiz denizimizde.

Sonra başladı maceraları
Öyle ki, imkânsız anlatmak
Gülmeden onu.

Koskoca bir donanma
Başladı kovalamacaya
Zavallı balıkçı teknelerinin ardında³⁸⁰.

Yukarıdaki dizelerde Napier'in Baltık'ta Kronştantd'ı alamadan küçük balıkçı tekneleriyle oylanmasıyla alay eden şair, bu üslubunu onun eli boş bir şekilde geri dönüşünü anlatırken de sürdürmektedir:

Gelince Napier Kronştantd'a
Anladı ki böbürlenmiş boşuna
Düşündü bu haliyle nasıl varsın Petersburg'a?

Ve sonra kıstırdı kuyruğunu kırdı dümenini
Arkasına bile bakmadan
Basıp gitti gerisin geri!

Bizim donanmamız çok alındı bu işe
Şaşkınlıkla sordu, niye gitti bu İngiliz fatihi?
Haydi lütfen dön geri, daha işimiz bitmedi!

Ey aptal Napier bu kadar övüneceğine
Kronştantd'a gelmeden önce.
Dua etseydin göklere³⁸¹.

1855 yılında St. Petersburg'da yayımlanan ve yazarı belli olmayan *Vostok i Zapad* (Doğu ve Batı) adlı eserde Amiral Napier ile ilgili iki şiir mevcuttur. Birinci şiir *Progulki Nepira po Varajskomü Morü* (Napier'in Varskoye Denizdeki Gezmeleri) adını taşımakta olup amiralin Baltık seferini eleştirmektedir. Şiirin başlığındaki *Varskoye* kelimesi Baltık anlamında kullanılmaktadır. Şiirde İngilizlerin Baltık Denizi'ne gelerek çaresizce

³⁸⁰ Tatarinov, P. (1854a). *Nepir u Kronştahta ili Yehal - da Nedoyehal*. St. Petersburg: Tipografiya Ştaba Otd. Korpusa Vnutr. Straji, 1-2.

³⁸¹ Tatarinov, *a.g.e.*, (1854a), 7.

beklemeleri anlatılmakta, Napier'in İsveç kralına giderek savaşa girmesi teklifinde bulunması aşağılık bir durum olarak gösterilmektedir. Şaire göre Napier, boynunu büküp, dizlerinin üstüne çökerek İsveç Kralı Oscar'a yalvarmış fakat o Tanrı'nın doğrularından ayrılmamış, kendisine yapılan vaatlere rağmen savaşa girmeyerek Rusya'nın haklı davasını desteklemiştir:

Bir aydan beri gezmekte
Kızıl Brit Baltık Denizi'nde!
Fransızı mı bekliyor? Yoksa
Napier hazır mı değil daha?

Bir Tallin'e girer, bir Kronşad'ta,
Arada bir kafasını sokar Riga'ya
Ancak gittiği her yerde
Karşılanır toplar ve süngülerle!

Uzaktan Sveaborga bakıyor
Ağzından salyaları akıyor.
Uleaborg'a bakıp hayal kuruyor
Uykusunda fetihler yapıyor!

Sonunda hayal kırıklığı ve çaresizce
Koştı gitti İsveç sahillerine...
Hiç yüzü kızarmadan ve rezilce
Leke düşürdü ülkesinin şerefine!

Tek derdi nasıl girmeli bu Rusya'ya
Hırsızlık ve eşkiyalığı nasıl sokacak oraya?
Alıp Rusya'yı yem edecek korsanlara
Hunharca bölüşecekler aralarında.

Çökmüş alvarıyor dizlerinin üstüne
Yardım etsin diye İsveç'e,
Boynunu bükerek kral Oskar'a
İmdat etsin diye onlara.

Oscar ona çattı kaşlarını
Biliyordu Rusya'nın haklı davasını
Sanki kutsanmış gibi Mesih tarafından
O yüzden kabul etmedi dökmeyi kan³⁸².

³⁸² *Vostok i Zapad. Sovremeniya Stihotvareniya*. (1855). St. Petersburg: Aleksandra Yakobsona, 14-15.

Aynı eserde yer alan ikinci şiir *Neslıhannoye Delo ili Nepir i Çört* (Duyulmamış Olay yahut Nepir ve Şeytan) adını taşımakta olup, şeytanla işbirliği yapan ve ondan yardım gören Napier'i anlatmaktadır:

Derler ki Ortodoks dünyasında,
Yoktur mucizeler gerçek hayatta,
Hele bir uymaya görün şeytana
İnanamazsınız size yapacaklarına

Malümdür herkese Napir'in hali,
Nafile dolandı, sonunda battı Baltık'ta hayali,
Tek isteği Kronştadt'ta vermektir bir ziyafet
Lakin geçti eline koskoca bir rezalet.

Giderken evine birden geldi aklına,
Eğer eli boş dönerse bakmazlar gözünün yaşına,
Parlemento alacak kararı hakkında
Bir ömür kalacak bu rezalet sırtında.

İşte böyle bir anda bir fikir geldi aklına
Karar verir aniden, başvurmaya şeytana:
Dedi ona ey güzel kardeşim
Senin yardımına ihtiyacım var benim.

Biliyorsun memleketime dönmem gerek,
Fakat savaştan önce konuştum fazla böbürlenerek,
Şimdi bulmalıyım bir çaresini,
Yoksa bekliyor beni bir cenaze merasimi.

Şöyle bir düşündü şeytan
İşin ciddiyetini kavradı o an
Sevinçle kuyruğunu sallayarak
Baktı ona gözleri parlayarak

Sevgili amiral, yeterki sen bana inan
Kardeş gibi seviyorum ben seni candan
Diyerek cevap verdi Napier'e kurnaz şeytan
Kaygılanma, kurtaracağım seni bu beladan³⁸³.

Şiirin devamında olaylar şöyle gelişmiştir: Napier'le anlaşılan şeytan bir ıslık çalmakta ve aniden bir kayık ortaya çıkmaktadır. İkisi birlikte kayığa binip Yelagin adalarına varmakta ve onları gören ada halkı telaşlanmaktadır. Orada şeytan Napier'i bir kurda çevirmekte ve o

³⁸³ *Vostok i Zapad. Sovremeniya Stihotvareniya*. (1855). St. Petersburg: Aleksandra Yakobsona, 29-33.

da etraftakilere saldırıp birkaç kişiyi yaralamaktadır. Napier'in bu vahşice durumuna şeytan bile şaşırılmaktadır. Şiirin sonunda ise ikisi eğlenceye doymuş ve geri dönmüşlerdir. Şair şiirin altına düştüğü dipnotta, Yelagin saldırısında 20 askerin yaralandığı bilgisini vermektedir.

Napier'in eleştirildiği bir diğer şiir 1854 yılında ayrı basımı yapılan *Nepir Oşıbsya v Rasçyote* (Nepir'in Yanlış Hesapları) adlı eserdir. Şiirin altında K. Kozlov imzası bulunmakta olup, kaynaklarda şair hakkında herhangi bir bilgi elde edilememiştir. Satirik bir hikâye tarzında yazılan şiir, Baltık seferinden dönen Napier'in halini anlatmaktadır:

Yaşasın! Baltık seferimiz bitti,
Ne kadar da eğlenceli idi,
Getirdi bize şan ve şöhet,
Elde ettik bolca ganimet...

Eğlenciliydi çünkü
Savaşmadan kazanıyorduk,
Alıyorduk ellerinden her şeyi
Kimseyi geçirmiyorduk.

Rastgelir karşımıza balıkçı tekneleri,
Çeşit çeşit balıklar, deniz ne bereketli!
Gücümüz yeter onlara, durdururuz denizde,
Vurur yumruğu, alırsız ne varsa ellerinde³⁸⁴.

Şiirin ilerleyen dörtlüklerinde uzun uzun İngiliz donanmasının denizdeki sıradan gemileri taciz etmeleri, savaş gemisi olmayan yük ve balıkçı teknelerini vurmaları alaycı bir üslupla eleştirilmekte, büyük başarılar elde eden donanmanın vatanına dönmeye karar vermesi ve büyük kahraman Napier'in dönüş yolunda hayallere dalarak yaşadığı mutluluğu alaycı ifadelerle anlatılmaktadır. Nihayet sahile vardıklarında kendilerini bekleyen halkın tepkisi ve buna Napier'in verdiği cevap ile şiir sona ermektedir:

Nihayet göründü bak
Britanya uzaklarda,
Thames nehri kıyısında
Halk bizi karşılamakta.

İşte size anlı şanlı Napier,
Ağır ağır yaklaşıyor sahile,
Sanki kazanmış büyük bir zafer

³⁸⁴ Kozlov, K. (1854). *Nepir Oşıbsya v Rasçyote*. St. Petersburg: Tipografiya Korolyova i Komp, 3.

Çıkıyor iftiharla halkın önüne!

Memleket sahiline yaklaştı,
Kalabalığa şöyle bir baktı,
Ve âdeta kükredi - Merhaba, halkım!
İngiltere'm benim vatanım!"

Sonra bir ses yükseldi karşıdan
O sesin sahibi duyuyordu heyecan,
-Gerçek mi, rüya mı nedir bu an
Görüyorum seni ey sevgili komutan!

Ünlü Palmerston'du seslenen
Sabırsızlanmıştı beklemekten,
Görünce hemen atladı Napier'in kucağına
Heyecanla sarıldı o büyük kahramana!

Halktan biri seslendi "Ey Napier söyle bana!"
Bilmek isteriz ne oldu Baltık'ta sana?
Hani gittin mi sen Petersburg'a?
Yedin mi öğle yemeğini orada?

Duyunca çöktü sandalyeye Amiral Napier,
Sessizce sorulara bir cevap verir:
-Evet, hayal etmiştim Petersburg'a gitmeyi
Lakin aç döndüm arkadaşlar, yiyemedim yemeği.

-Nasıl iş bu sir Napier,
Görmeden mi Petersburg'u insan döner?
Hani büyük zaferler alacaktın orada?
Şimdi senin ne işin var burada?

-Bragestat'ı alabildik sadece,
Tek bir zafer getirebildik size,
-Ey admiral, söyle şimdi bu ne demek?
Sence zafer midir Kronştadt'ı almadan gelmek?

-Evet, arkadaşlar Kronştandt'ı
Emrimdeki donanma ne yapsa alamazdı,
İnanın benim söylediklerime
Bulurduk orada bir mezar cümlemize.

-Defol git aksaçlı palavracı!
Diye duyuldu bir ses aniden
-Rezil oldu İngiltere'miz
Senin ahmaklığın yüzünden!

Dağıldı bütün kalabalık,

Şimdi ikisine kalmıştı ortalık,
Ve Napier ağlamaya başladı
Teselli vermek de Palmersona kaldı:

-Ağlama admiral, artık yeter,
Bir şansızlık oldu bu sefer,
Bende başvurdum çok defalar yalana
Görüyorsun gerek yok ağlamaya³⁸⁵.

Şair Fyodor Miller'in *Karluşa ili Otpravleniye Angliskogo Flota iz Portsmuta* (Karluşa yahud İngiliz Donanması'nın Portsmouth'tan Ayrılması) adlı şiirinde İngiliz ve Fransızların Ruslara karşı ittifak yapmaları ve Osmanlı Devleti'nin yanında yer almaları Kur'an'la İncil'i, hilalle haçı değiştirmek olarak anlatılmaktadır. Bu iki ülkenin sürekli olarak Rusları aşağılayıp Osmanlı Devleti'ni yüceltmeleri eleştirilmekte ve nihayet şiirin sonunda alaycı bir şekilde Napier'in donanma komutanı olarak atanması ve sonrasında yaşananlar dile getirilmektedir:

İngiliz ve Fransızlar
Güldürdüler dünyayı,
Muhammed'e yardım için
Kurdular ittifakı.

Onlar artık iki kardeş, iki arkadaş,
Birleşerek açtılar Rusya'ya karşı savaş.
Koyarak haçın yerine hilali,
Osmanlı adına tehdit ettiler bizi.
Kur'an'a sarıldılar, terk ettiler İncil'i
Düşürdüler korkuya Yunan ve Slav kardeşlerimizi.

Bakanları yazıyor alelacele notalar,
Tüm konuşmalarında hep Rusya'yı suçlarlar.
Toplayıp donanmayı yeniden çiziyorlar harıtaı.
Sınırlardan geriye çekmek isterler Rusya'yı,
Ve istiyorlar almak, elinden bütün deryaları...

Utanmadan bağrıyorlar ortalıkta
"Rusya – cahiller memleketi bir bak,
Türkler ise – yiğit, kahraman bir halk!"
Hepsi birden toplandı çağırdı İngilizler
Sayısı kırktan fazla, denizlerde gemiler,
Lakin bir tek eksikti başlarında bir lider.

³⁸⁵ Kozlov, *a.g.e.*, 7-11.

Düşünceye daldı Albion...
 Napier'i istiyordu Palmerston
 Çünkü onu canı gibi seviyor,
 Çok değer verip üzerine titriyor:
 Ve donanmanın komutasını
 Sevgili Karluşa'sına³⁸⁶ veriyor...

Muhteşem bir ziyafet düzenlendi adına
 Rütbesine yakışır bir vazife verdiler ona:
 Yeni rütbeleri takılırken omuzuna,
 Yeminler etti Napier, Kronştadt'ı almaya...
 Yaşlı dedemiz coşuyordu böylece!
 Güldürerek dünyayı bırakıyor hayrette.

Hazırlandı gemiler, bekliyor Napier'i
 Emredildi harekât, yaktılar sinyalleri.
 Bir de baksalar ne olmuş
 Amiral Karluşa kaybolmuş!
 Telaşlandı hep birden lordlar ve soylular
 Sonra topluca aramaya koyuldular,
 Ortalıkta tek soru nerede bu ihtiyar!
 Aradılar hiçbir yerde bulamadılar!
 Neredeydi, yoksa denize mi attılar...

Derken çıktı ortaya, karısına kaçmıştı.
 Dize çökerek önünde, teselli aramıştı.
 “-Affet beni karıcığım, gidiyorum Rusya'ya
 Muhtemeldir dönemem ben artık buralara
 Acıyıp ta halime sarılır mısın bana?
 -Hayır, sen git boğul denizlerde
 Dönsen bile işin zor senin İngiltere'de!”³⁸⁷

³⁸⁶ Napier'in ön adı olan Charles, Rusçada Karl olarak ifade edilmekte olup, Karluşa ise sevimli, küçük Karl anlamında kullanılmaktadır.

³⁸⁷ Fyodr Miller'in “Karluşa ili Otrpravleniye Angliskogo Flota iz Portsmuta” başlıklı şiiri için bkz. Ratnikov, *a.g.e.*, 325-326.

Rus edebiyatında Napier ile ilgili şiirler burada verilen örneklerle sınırlı değildir. Farklı şairlerin de çok sayıda sarkastik türde yazılmış Napier eleştirisini konu alan şiirleri mevcuttur³⁸⁸.

Resim 2.12. Rus Şiir Kitabında Sir Charles Napier'in Resmi.³⁸⁹

Baltık konulu Rus şiirlerinde en çok işlenen bir diğer konu da Napier'in vermeyi pılanladığı yemek ziyafetidir. Bunlardan biri Pyotr Tatarinov'un *Russkoye Hlebosolstvo* (*Rus Misafirperverliği*) adlı şiiri olup, Rusların millî yemekleri kaşa ve şi üzerinden mesaj verilmektedir. Şiirde bu iki yemek yumruk ve silâha teşbih edilerek müttefiklere bunların yedirileceği dile getirilmektedir:

³⁸⁸ K. A. Timofeyev, Blagorodnomu Seru Nepiru (Soylu sör Napier'e); A.K. Nesterov, *Vozduşnoye Puteşest viye Nepira na Kronştadt. Sni Palmerstona* (Napier'in Havadan Kronştadt'a Seyahati Yahut Palmerston'un Rüyalari); P. İ. Grigoryev, *Volşebnyy Fonar* (Büyülü Fener); P. A. Vazemskiy, *Dva Admirala* (İki Admiral); G. G. Malişev, *Soldatskaya Pesnya* (Askerî Şarkı), F. N. Glinka, *Golos Kronştadtı* (Kronştadt'a Hitaben), P. P. Tatarinov, *Razgovor Dvuh Priyateley* (İki Ahbabın Konuşması), *Russkiy k Anglo-Frantsuzskim Nezvannım Gostam, Nagranuvşih k Predelam Rossii, po Baltiyskomu Morü. Vostok i Zapad* (Baltık Denizi'nden Rusya Sınırına Gelen Davetsiz İngiliz Fransız Misafirlerine bir Rus'un Hitabesi).

³⁸⁹ Şiglyov, N.P. (1854). *Prodelki Karluşi Nepira v Finskom Zalive, ili Vidit Glaz da Zub Neymyot*. St. Petersburg: Tipografiya Ştaba otd.Korpusa Vnutr. Sraji.

Şanlı ve Kutsal Rusya’ımızda
Bir ziyafet değildir Nepir’i bekleyen
Malumunuz ola ki, çoktan hazırladık
En ateşli kahvaltımızı Britanyalıya.

Seviniriz geldiğinde misafirler,
İkram ederiz Tanrı’nın tüm verdiklerini
Afedersiniz ama yok bizde beefsteakler,
Yediririz bol kaşa - iyi gelecektir size.

Kaşa bizim millî yemeğimiz
Onu hazırlamaya alışmış biz,
Bu kutsal davamızın uğruna
Size de yedirirler onu askerlerimiz.

Yediririz doyuncaya, çatlayıncaya kadar
Sonunda öğrenirsiniz nasıl misafirperverdir Ruslar;
Sofra hazır haydi acele edin,
Bekliyoruz sizi çabucak gelin.

Unutuyordum neredeyse, ayrıca vardır bir de şimiz³⁹⁰
Onsuz hiç yapamaz bizim milletimiz.
Şi çok tanıdık Fransızlara
1812’de yedirmiştik onlara.

Dilerseniz eğer ısıtıp ta yedirebiliriz,
Merak etmeyin, size güzel bir ziyafet veririz;
Yeter ki, acele edin gösterin bir cesaret,
Haydi komutan Napier yelkenleri fora et³⁹¹.

Yukarıda verilen Tatarinov’un şiiriyle motif olarak çok benzerlikler taşıyan Nikolay Alekseyeviç Arbuzov’a ait *Milosti Prosim Hleba-Soli Otkuşat* (Buyurun Gelin Ekmek ve Tuzumuzu Tatmaya) adlı eserde ziyafet, ikram, karşılama, misafirperverlik gibi temalar alaycı bir üslupla dile getirilmiştir. Şiirin başlığında yer alan misafire tuz ve ekmek ikram edilmesi eski bir Rus geleneğidir:

Ne kadar yalancı bu İngilizler,
Utanmadan her yalanı söylerler!
Üstelik daha savaşa gitmeden
Olmayan şeylerle övünürler.
Niyetlenmişler bizi ziyarete

³⁹⁰ Şi: Rusların millî yemeği olan lahana çorbası.

³⁹¹ Tatarinov, P. (1854d). *Russkiy Patriot ili Voyna s Turkami i Anglo-Frantsuzami*. St. Petersburg: Tipografiya Ştaba Otd. Kor.Vnutr. Strajı, 7.

Kronstandt'a kahvaltıya gelmeye
 Petersburg'ta öğle yemeği yemeye
 Sakın bunlar aklını kaybetmeye?
 Anlaşılan Rus misafirperverliğini
 Yeterince tanımıyorsunuz siz...
 Bakın bizde kahvaltı yapanlar
 Öğle yemeğine hiç ihtiyaç duymazlar.
 Buyur gel Nepir Kronstandt'a
 Orada kahvaltı hazırlanır sana,
 Bu kahvaltı olur sana bir ziyafet
 Sonrası lakin sizin için felaket.
 Çünkü biz bu işi iyi biliriz
 İkramda bulunmak bizim işimiz
 Kurşunlarımız olur size sıcak yemeğimiz
 Süngülerimiz ise soğuk mezelerimiz.
 İçecek olarak da size
 Tuzlu deniz suyu vereceğiz³⁹².

Daha önce de ifade edildiği gibi Bomarzund vakasından sonra İngiliz gemileri 22 Ağustos 1854 tarihinde Abo şehri sahillerini bombalamışlardır. Yaklaşık bir saat süren çatışmadan sonra hiçbir şey elde edemeyen İngiliz gemileri hasar alarak geri çekilmişlerdir³⁹³. Bu küçük çatışma, Aleksandr Kononoviç Nesterov'un *Morskoye Srajenije Pri Abo* (Abo Civarlarında Rus Gambotların İngiliz Gemileriyle Çatışması) adlı şiirine konu olmuştur. Ayrı basım olarak da yayımlanan şiirde İngiliz donanmasının başarısızlığı şu şekilde anlatılmaktadır:

Kendi büyük donanmasından
 Büyük Nepir admiral
 Seçip dört tane gemi
 Abo şehrine gönderdi.

Bir haber geldi ona
 Çok gambot var orada,
 Bir an hayal etti kurnazca
 El koysam nasıl olur ben onlara?

Geldi emir kaptandan:
 Teslim ol deyin savaşmadan
 Olmazlarsa, kesin cezalarını
 Uçurun havaya gambotlarını.

³⁹² Arbuzov, N. A. (15 Mart 1854). Milosti Prosim Hleba-Soli Otkuşat. *Severnaya Pçela*, 237.

³⁹³ Tarle, *a.g.e.*, 2005b, 57; Skritskiy, *a.g.e.*, 326-327.

Ancak olmadı amiralin istediği,
Gücü yetmedi almaya gemileri.
Hatta zor kurtuldu askerleri
Neredeyse boyluyordu denizin dibini³⁹⁴.

Yukarıda verilen çeşitli örneklerde de görüleceği üzere müttefik ordularının başarısızlıkla sonuçlanan Baltık harekâtı hakkında Rus edebiyatında çok sayıda şiir mevcut olmasına rağmen, Türk şairlerinin çok fazla ilgisini çekmemiştir. Bunun iki sebebi olabilir: birincisi Osmanlı ordularının katılmamış olması, ikincisi ise başarısızlıkla sonuçlanmış olmasıdır. Konu ile ilgili tespit edilebilen tek şiir Salih Hayrî'nin Kırım Zafernâmesi'nde mevcuttur. Rus şiirlerinde bir askerî kişilik olarak sadece donanma komutanı amiral Napier zikredilmişken, Salih Hayrî Fransız ordu komutanı Baraguey-D'hillier'i ön plana çıkarmıştır. Daha önce İstanbul sefirliği de yapan Fransız general için “gayet kibar, oldukça cesur, zeki, yiğit, hem kılıç hem kalem erbabı, başkumandanlığa layık” gibi ifadeler kullanmakta ve Fransız İmparatoru'nun onu Baltık donanması komutanı yapmasını takdirle karşılamaktadır:

Hâmedir âlemi âgâh eden
Seyddir katı-ı ırk-ı düşmen
Baraguey-D'hillier sefârette iken
Celb olup Paris'e İslâmbol'dan
Başkumandanlığa zâten lââyık
Olarak âzım-ı Bahr-ı Baltık
Bulup ehlin o işe İmparator
Fâik ikrânına bir merdî cesûr
Hüneri şöhretine ağlebtir
Hem çecî' hem dahi tîz-meşrebdir
Zâten ibrâz-ı şecâat etmiş
Kolu gavgâda mukaddem gitmiş³⁹⁵

Şiirin devamında General Baraguey-D'hillier'in bölgeye gelip savaşa dâhil olmasıyla beraber fetihlere başladığı anlatılmaktadır. Nitekim Fransız donanması gelinceye kadar İngilizler aylarca hareketsiz beklemişlerdir. Ancak onlar geldikten sonra Bomarsund alınmıştır. Bu durum Salih Hayrî tarafından da dile getirilmiştir:

İngiliz askeri gayrette olup

³⁹⁴ Nestorov, A. K. (1854). *Morskoye Srajenije pri ABO, Russkih Kanonirskih Lodok s Angliyskimi Parahodami*. St. Petersburg: N. P. Bogdanov, 4-7.

³⁹⁵ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 91-92.

Çünkü onlar da refâkatte olup
İbtidâ cünd-i Fıransızdı giren³⁹⁶

Bomarzund Kalesi'nin ele geçirilmesini anlatan Salih Hayrî aşağıdaki ifadeleriyle büyük bir zafer olduğunu dile getirmiştir.

Alıp Aland adasın ser-tâ-ser
Hem Bomarsund'u edip zîr ü zeber
Karaya eyleyip asker ihrâc
Girdi limana sefîne birkaç
Sarıp ol kal'ayı bahr u berden
Kesilip tâb ü tüvân-ı düşmen
Sâid-i gayreti teşmîr ederek
Anı bir haftada teshîr ederek³⁹⁷

Salih Hayrî Rus kalesinin oldukça sağlam olmasına rağmen top atışları sonucunda harabeye döndüğünü, bu durum karşısında Rus komutan General Deniskov'un çaresiz kalarak teslim olduğunu anlatmaktadır. İki bin Rus askerinin ve pek çok ganimetin ele geçirildiği Bomarzund vakası sonucunda Fransız kumandan Baraguey-D'hilliers mareşal unvanıyla taltif edilmiştir:

Moskovun fırkasını rahşe veren
Çünkü ol sûr yapılmış akdem
Seng-i mermerle metîn ü muhkem
Dâne-i gülle ile hedm ü harâb
Olarak askeri Rusun bî-tab
Bulmayıp çâre Diliskov ceneral
Ederek kendini teslim der-hâl
İki bin asker-i Russiyye esîr
Hayli eşyâ alınıp bit-tesyîr
Kalalar hâk ile yeksân olarak
Kalb-i düşmen gibi vîrân olarak
Devleteyn etti esîri tasnîf
Cenerale dahi hayli taltîf
Baraguey D'hilliers her halde sezâ
Oldu mareşallık ile kâm-revâ³⁹⁸

³⁹⁶ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 92.

³⁹⁷ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 92.

³⁹⁸ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 92-93.

Birinci kuşatmanın bitirilip donanmanın çekilmesi, Napier'in istifa etmesi, yerine Dundas'ın getirilmesi ve yeniden yapılan harekât Salih Hayrî'nin kaleminden şöyle anlatılmaktadır:

Bahr-ı Baltık'ta donanma-yı düvel
Avdet etmişti şitâdan evvel
Amiral Napier edip istifâ
İngiliz Dundas'ı kıldı isrâ
Dahi techîz-i safâyin tekrar
Olarak cümlesi lenger ber-dâr
Müteaddid dubalar bil-i'imâl
Kuvve-i kâmile oldu asâl³⁹⁹

İkinci kuşatmanın başlamasıyla beraber Fransız donanması da destek vermek için gelmiş ve bölgede bulunan bazı limanları bombalamış, şehirleri yakmıştır. Mesela Savaburg 50 saat bombalanmış, şehir iki gün yanmıştır⁴⁰⁰. Bu bilgiler Salih Hayrî'de teferruatlı olarak yer almasına karşılık Rus şiirlerinde hiç bahsedilmemiştir. Ayrıca şiirin sonlarına doğru donanmanın Kronşand üzerine gitmesi konusu ele alınmıştır:

Gidip ez-cümle Fransızlı Bensit
Sebte'den girdi donanma içeri
Olunup abluka bahr-ı mezkûr
Sâhilin zabtına sa'y-ı mevfûr
Nouşitad'ı ederek zîr u zeber
Olup ihrâk gemi elli kadar
Kışla vü kal'a mühimmâtıyla
Yanıp ebnâ-yı heyetiyle
Çünkü Filândo Aland nâm mahal
Zabt olunmuştu bundan evvel
Adalar mazhar-ı hüsrân olarak
Rahne-i ye'si hırâmân olarak
Riva'yı eyleyip ahz u teshîr
Olunup hayli gemi der-zencîr
Kotka vü Hanko ser-â-ser sûzân
Oldu Ramuza yerle yeksân
Firederik ile Eyve limanı
Hedm ü tahrîb olunup her yanı
Koviçe, Posline körfezlerine
Dubalar sevk olunup her birine
Orka limanı ile Orkancil

³⁹⁹ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 226.

⁴⁰⁰ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 528.

Olunup abluka sûy-ı sâhil
 Oradan hayli sefine der-dest
 Olarak ekserisi gark u şikest
 Savaburg'un dahi hedmi tasvîb
 Olunup askerle donanma tesrîb
 Dubalarla yanaşıp limana
 Atılıp kalada baruthâne
 Dahi tersânede anbar ihrâk
 Hayli tüccâr gemisi bil-iğrâk
 Elli sâat olunup âteş ilkâ
 Memleket âteş olup ser-tâ-pâ
 Yerlisi eyleyerek terk-i diyâr
 Dahi müstahfazı etmişti firâr
 Sönmeyip beldede yangın iki gün
 Mîrî ebniyyeleri yandı bütün

Badezîn doğru Kronştadt'a gidip
 Zîr ü bâlâsını iskandil edip
 Yeri sarp mevkii sengîn gâyet
 Ederek vurmağa Dandas niyyet
 Olmayıp âna Fıransızlı rızâ
 Olarak çünkü donanma ifnâ
 Zabt ü terhînî adimü'l-imkân
 Muhtemel kârdan efzûn ziyân
 O civarda bulunan istihkâm
 VASF-ı terhîni olunmaz ifhâm
 Boğaz ağzında olan limanı
 Doldurup Rus mukaddem ânı
 Hâsılı zabtı anın nâ-kabil
 Sûr-ı Sivastopol'dan müşkîl
 O sularda dolaşıp bir miktâr
 Tutulup haylice mâl-ı tüccar
 Ele beylik gemi geçti vâfir
 Yüğü âlât-ı cihâda dair
 Her ne zabt olmuş ise bit-terkîm
 Devleteyn askeri kıldı taksîm
 Kıştan evvelce donanma hareket
 Amiraller edip artık avdet⁴⁰¹

Salih Hayrî'nin iddiasına göre, İngiliz amirali Kronştand'ı almak istemiş, Fransızlar ise bölgenin coğrafyasının uygun olmadığı düşüncesiyle buna karşı çıkmışlardır. Bu bilgi Salih Hayrî dışındaki diğer kaynaklarda farklı anlatılmıştır. Baltık Cephesi konusunun giriş kısmında kısaca verilen bilgilerden ve faydalanılan kaynaklardan da görüleceği üzere,

⁴⁰¹ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 226-228.

Kronştand konusunda müttefikler arasında bir anlaşmazlık söz konusu olmayıp, aksine İngilizler mayınlardan dolayı saldırmaya cesaret edememişlerdir. Şiirin sonunda Kronştand Kalesi'nden bahisle "Sivastopol'den daha sarp" olarak nitelendirilmiş ve bundan dolayı kuşatmanın sona erdirilerek kış gelmeden ülkelerine döndükleri belirtilmiştir.

Baltık seferi ile ilgili incelenen Rus şiirleri genellikle tema olarak müttefik eleştirileri, üslup olarak ise alaycı bir tarzda yazılmıştır. Türk şiiri ise bombalanan yahut ele geçirilen yerlerdeki olayları detaylı, biraz abartılı ve daha çok meydana gelen hadiseler eksenli olarak dile getirmiştir.

İncelenen bir Rus şiiri bunlardan farklı olarak ne alaycı ne de muharebe odaklıdır. Baltık'ta Bomarsund Kalesi'nin kuşatılması sırasında İngilizlere esir düşen bir mahkûmun kaleme aldığı bu şiir, bireysel duyguları, ümit ve yeisleri, korkuları, sevgilisine, ailesine ve vatanına olan özlemi ve ülkesine bağlılığı gibi tamamen insanî odaklı içeriğe sahiptir. Esasen savaşı, savaşanların gözünden görmek açısından ve nihayetinde küresel çapta kocaman olaylardan bahsederken, bunları yaşayanların etnik, dinî ve millî kimliklerinin ötesinde her birinin önce insan olduklarını göstermesi açısından bu tür şiirler önemlidir. Şiir, askerin ailesine yazmış olduğu mektuptan elde edilmiş olup, yıllar sonra 1893 yılında Soldat (asker) İvan Zagorodnikov imzasıyla *Russkaya Starina* dergisinde yayımlanmıştır:

Yabancı karanlık topraklarda
Akıyor nehirler misali gözyaşım.
Ve yaratıcının ruhu gizlice
Aldı huzuru benden, gitti mutluluklarım!

Sürüklenirken zindan demirleri arasında
Benim keder dolu günlerim,
Kudurmuş İngiliz mahkemelerinde
Suçsuzluğumun cezasını çekerim.

Sonra diz çöküp kâinatın sahibine
Dua ettim ve sabır diledim yüreğime,
Vatanım Rusya'daki aileme
Göklerden huzur ve bereket gelsin diye!

Benim sevgilim Daşa ve kalbimdeki düşünceler
Düşlerimde sarılıyorum sizlere,
Ve kutsal ikonalar önünde, övgü dolu sözlerle
Dua etmek isterim kiliselerde.

Aşk dolu yüreğimden
Damlarken kan, inilti içinde.
Ve göğsümdeki dayanılmaz hasreti
Alıp götürüyor uzak çöllere...

Bazen bir duygu güç veriyordu bana
Herşeyin iyi olacağı ümidi
Hakkın ve doğrunun gerçekleşeceği
Sonunda sadakatimin mukafatı olarak!

Güzel anayurdumda
Şanlı Çar Nikolay yaşar,
Orada her yerden mutluluk akar
Ve her yerde zaferin sesleri var!⁴⁰²

İncelenen şiirleri genel olarak değerlendirmek gerekirse şunları söylemek mümkündür: Daha önce de belirtildiği gibi muharebelerin neticesi ile yazılan şiirler ve şairlerin ilgisi doğru orantılıdır. Bu yaklaşım Baltık Cephesi'nde de görülmektedir. Rus tarafı Batılıların başarısız oldukları kuşatmaları, aylarca Baltık denizinde balıkçı tekneleriyle uğraşmalarını ve en çok da donanma komutanı Napier'in boşa çıkan vaadlerini alaycı bir üslupla eleştiren şiirler yazmışlardır. Hâlbuki Bomarzund Muharebesi'nde pek çok Rus askeri esir düşmüş yahut Sveaborg şehri tamamen yanmış, dahası Kırım Cephesi'ne verilecek destek gidememiştir. Bütün bu olumsuz askerî neticeler Rus şairleri tarafından göz ardı edilmiştir. Öte yandan Türk şiirine bakıldığında ise, Türk ordusunun aktif olarak katılmamasına rağmen, Salih Hayrî'nin zafernâmesine konu olduğu görülmüştür. Tıpkı Rus şiirinde olduğu gibi, burada da bir tür galibiyet edebiyatı diye anlandırabilecek dizelere rastlanmaktadır. Öyle ki Baltık seferinin neticesinde elde edilen somut bir başarı olmamasına rağmen müttefiklere sanki büyük bir zafer kazanmışçasına övgüler dizen ifadeler mevcuttur.

⁴⁰² Lebedev, R. S. (1893). "Dnevnik russkogo soldata, vzatogo v plen pri Bomarzunde v 1854 godu". *Russkaya Starina*, 80(Ekim), 199-200.

3. BÖLÜM

KAFKASYA CEPHESİ

3.1. Şevketil Muharebesi

Batum Ordusu Komutanı Müşir Selim Paşa, 26 Ekim 1853 yılında Şevketil Kalesi'ni ani bir baskınla eline geçirmiştir. Rusların “Svyatoy Nikolay” dedikleri Şevketil Kalesi, Batum'un kuzeyinde Osmanlı-Rus sınırına yakın bir yerdedir. Bu sınırdaki savunma son derece zayıftı. Türk kaynaklarına göre, Rusların Şevketil Kalesi'nde iki tabur piyade, üç bölük Kazak süvarisi ve bir bölük topçu kuvveti vardı⁴⁰³. Rus kaynaklarına göre ise, kalede hücum esnasında sadece iki piyade bölüğü mevcut olup onlar da tam değildir⁴⁰⁴. Savaş tarihçisi General Anderey Zayonçkovskiy, Kırım Harbi ile ilgili yazmış olduğu kapsamlı bir çalışmada 339 Rus ve Don Kazaklarından oluşan iki tabura ilâveten Georgiy Guriyeli komutanlığında 200 civarında Gurullu⁴⁰⁵ milis grupların da kalede olduğunu belirtmektedir⁴⁰⁶.

Selim Paşa, kalenin askerî açısından zayıf olduğunu öğrenince yerli halktan Çürüksulu Hasan Bey, kardeşi Ali Bey ve Dede Ağa Beylerin yardımlarıyla Şevketil Kalesi'ne ani bir baskınla hücum etmiştir. Yedi-sekiz saat süren muharebeden sonra kale, Osmanlı kuvvetlerinin eline geçmiştir. Türk kaynaklarına göre bu muharebede Ruslar, 1000'den fazla ölü, 70-80 kadar esir vermişlerdir. Buna karşılık Osmanlı ordusunun toplam 32 ölü ve 59 yaralı vardı⁴⁰⁷. Aynı konuda Rus kaynakları şu bilgiyi vermektedir: “Kalede sadece 300 kişi bulunmaktadır ve kaçabilen birkaç tanesi hariç Rus askerlerin hepsi hayatını kaybetmiştir”⁴⁰⁸.

Türk edebiyatında Şevketil muharebesi Ahmed Rızâ Trabzonî'nin ve Salih Hayrî'nin zafernâmelerinde detaylı olarak tasvir edilmiştir. Her iki şair Selim Paşa'nın yardımına gelen Çürüksulu Hasan Bey, Ali Bey ve Dede Ağayı kahramanlıklardan dolayı övmüşlerdir.

⁴⁰³ Budak, M. (1993). *1853-1856 Kırım Savaşı'nda Kafkasi Cephesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 47.

⁴⁰⁴ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 331; Muratov, P. (1966). *1828-1921 Türk Kafkas Sınırlarındaki Harplerin Tarihi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 58.

⁴⁰⁵ Gürcülerin etnik boylarından biridir.

⁴⁰⁶ Zayonçkovskiy, A. (2002). *Vostochnaya Voyna 1853-1856* (C. II. 1. Kısım). St. Petersburg: Poligon, 237.

⁴⁰⁷ Budak, *a.g.e.*, 47.

⁴⁰⁸ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 331.

Ahmed Rızâ Trabzonî'ye göre Çürüksulu Hasan Bey Batum bölgesinin en meşhur beyidir ki, şöhreti bütün Gürcü bölgesinde, hem de Rus dilinde söylenmektedir. Kardeşi Ali Bey cengâver, gözüpek bir savaşıdır. Dede Ağa onların yanında bulunan kahraman askerlerden birisidir. Bunlar bir meşveret meclisi kurarak, muharebe ile ilgili istişare etmişlerdir. Selim Paşa, bu istişare sonucunda Hasan Bey ve etrafındakilerin tavsiyelerini dikkate almıştır:

Getirdiler cüyûş-i vafîrânlar
Çürüksu'dan, Batum'dan çok erenler

Bu beyler arasında imtiyâzî
Çürüksulu Hasan Bey ser-firâzî

Onun çok nâmı var Gürcü ilinde
Onu söylerdi Rusiyye dilinde

Mukaddem ol çok iş etmişti Rus'a
Neler etmiş idi ol cins-i Rus'a

Onınçün havf ederler idi ondan
Ki nâmı almış idi ol zamandan

Dahi var idi ona bir birader
Ali Bey nâmı ile cengâver

Velî nev-reste idi ol dilâver
Şecâatte yanar sûzâna benzer

Bu denli var idi birkaç tuvâna
Hasan Bey söylenir dillerde cânâ

Dede Ağa nâmı var idi bir er
Şecâat kişverinde olmuş ejder

Hasan Bey'in ol idi ser-firâzî
Alırdı kanda varsa imtiyâzî

Derildiler bular hep mîr, ağa
Eder meclislerinde fikr u şûrâ

Dediler edelim bir iş mukaddem
Bir iş bir yanda hiç olmadan akdem

Alalım Şevketil üst yanımızda
Fedâ olsun bu yolda canımız da

Alalım kal'ayı bir ad edelim

Kıralım düşmeni berbâd edelim
(...)

Basalım kal'ayı tenhâ, habersiz
Kıralım düşmeni tâ ser-te-ser biz

Keselim Gürcü'nün yolun denizden
Edelim her ne gelse elimizden

Bunaldıkça bize belki gelirler
Urus'u terk edip tâbi olurlar

İzin verdi müşir olara ol dem
Dedi ki bildiğinizi tek eyleyin hem⁴⁰⁹

Savaş hazırlıklarını tamamladıktan sonra kalenin fethedilmesini hikâye tarzında anlatan Ahmed Rızâ Trabzonî, savaş alanını kıyamet gününe benzetmiştir. Muharebede övgüyle bahsettiği Dede Ağa şehit düşmüş, Ali bey de yaralanmıştır:

Seçip beş yüz kişi aldı Hasan Bey
Dede Ağa bilesince hem Ali Bey

Karanlık oldu, çünkim yarı gece
Gelip nehre yanaştı erdi nice

Geçirdi askerin nısfın o yana
Ali Bey geçti hem dahi Dede Ağa
(...)

Duyup düşmen buların geldiğini
Şaşırdı n'ideceğin, n'olduğunu

Savurdu her yana peşrevle misket
O yana kim yakın gelirse elbet

Ali Bey, Dede Ağa ol dilirân
Seyirtip daldılar tabyaya ol ân

Tüfenklerin atıp çekip kılıçlar
Ki toplar başına erişti onlar

Topun başında olan topçuyânı
İki pâre kırlarlar cümle anı

Biri yandan dahi imdât erişti
Kamusu düşmene daldı girişti

⁴⁰⁹ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 41-44.

Kıyamet koptu, sankim sûr uruldu
Olan düşmen kamu anda kırıldı

Bu denli âteş-i gavga içinde
Bu denli sûziş-i bâlâ içinde

Erişti dâne-i peşrev kazârâ
Şehit oldu dokundu çün Dede Ağa

Erişti rahmet-i Rahmâna ol dem
Erişti cennet u gılmâna ol dem

Ali Bey hem yaralandı elinden
Geriye kalmadı harbin yolundan

O gece kal'a feth oldu tamâmı
Kırıldı kalmadı Rusiyye nâmı

Akar kan kal'anın her köşesinden
Geçilmez oldu düşmen lâşinden
(...)

Alındı kal'a zabt oldu tamâmı
Kalanlar gazi oldu buldu kâmı

Olundu cümle İslâm'a işaret
Alındı Şevketil olsun beşâret⁴¹⁰

Bir diğer Osmanlı şairi Sâlih Hayri, *Kırım Zafernâmesi* adlı eserinde Şevketil Muharebesi'ni anlatırken verdiği bilgiler Ahmed Rızâ Trabzonî'yi desteklemektedir:

Dahi Batum'da Selim Pâşâ'nın
Haberî olduğu ân i'lânın
İbtidâ re'y-i hakîmâne ile
Davranıp tavr-ı şecîâne ile
Yaptırıp bâ'zı karakolhâne
Tutturup gürcüden üç beş tâne
Öğrenip tavrını Gürcistân'ın
Sorup ahvâlini her bir yanın
Şevketil nâm mahalli teshîr
Eylemek üzre yapıp bir tedbîr
Cüst ü cû oldu Çürüksu'da biri
Hem cesur olabile hep perî
Yerliden oldu Hasan Bey memur
Âb-ı rûyî Batum'un merd-i gayur
Başbozukla olundu i'zâm
Geriden gönderilip çünd-i nizâm

⁴¹⁰ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 44-47.

Geceden nehri geçip bî-pervâ
 Mest ü mağrûr yatarken a'dâ
 Kal'ayı bastı ale'l-gafle o mîr
 Olunup tâbyeler evvel teshîr
 Eyleyip dâver-i mîr-i merkum
 Cân-sipârâne dilîrâne hücûm
 Hüseyin Bey'le Ali nâm iki zât
 Ederek cünd-i muvazzafla sebât
 Tahmas-oğullarının sa'yı mezîd
 Olup üç tanesi birlikte şehîd
 Onların rihleti bâdî-i esef
 Diğer altmış beşi olmuştu telef
 Şaşıp kendini Rûsiyyeliler
 Tepelendi iki yüz elli kadar
 Kışlayı yaktı savuştu ceneral
 Kaldı dört top ile çâr askal
 İki zâbit yaralı bi't-te'hîr
 Elli üç tane tutulmuştu esîr
 Kalıp ambardaki me'kûlâtı
 Haylice esliha ceng âlâtı
 Üzerinde bulunan Moskovlu
 Geri almak için etti gulu
 Avn-ı Hak askere oldu yâver
 Def-i a'dâya yine buldu zafer
 Orasın terk ile çâr-nâ-çâr
 Nâr-ı âra yanarak etti firâr
 Feth ü nusretle olup asker şâd
 Yeniden tâbyalar oldu inşâd⁴¹¹

Şevketil Kalesi'nin Türkler tarafından ele geçirilmesi Rus tarih kitaplarında sadece birkaç cümle ile geçiştirilmiştir. Onlara göre bu zafer Kırım Harbi'nin gidişatına çok büyük etki yapmamıştır. Bu kaynaklarda Türk askerleriyle ilgili şu ifadeler yer almıştır:

Türkler, esirlere vahşice eziyet ederek, çocukları ve kadınları öldürerek zaferi kutladılar. Gümrük görevlisini hedef tahtasına bağlayarak atış yaptılar. Papazın başını kestiler, paralarını nereye sakladığını öğrenmek için hekime işkence ettiler. Kadın ve çocukları kesip boğazladılar ve nihayet hamile bir kadının karnından çocuğunu canlı canlı çıkararak annesinin gözü önünde bebeği parçaladılar⁴¹².

Türkleri bu şekilde vahşi ve merhametsiz gösteren propaganda nitelikli yazı ve haberlere savaş dönemi Rus kaynaklarında sıkça rastlanmaktadır ki, amacı Rus kamuoyunda “vahşi düşman” olgusunu oluşturmaktır.

⁴¹¹ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 40-41.

⁴¹² Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 331; Zayonçkovskiy, *a.g.e.*, 237.

Rus kaynaklarda Şevketil Muharebesi ile ilgili anlatılan bu mübalağalı ifadeler, Rus şiirlerine de konu olmuştur. Şair Mihail Aleksandroviç Stahoviç şiirinde şöyle demiştir:

Akılsız Türkler saldırdılar savunmasız Hristiyanlara
Kestiler başlarını, vurdular onlara
Korkunç işkenceler ettiler papazlara,
İhtiyarları çocukları dövdüler bakmadan yaşı.
Geçerek denizi hırsız misali
Götürdüler Çerkezlere silahı,
Otuz bin askerle basarak kaleyi
Rus kanıyla boyadılar Karadeniz'i⁴¹³.

Şair Stepan Şevirev'in şiirinde de benzer mübalağalı ifadeler yer almıştır:

Türkler bizim kandaşlarımızı
Çarmiha gerdiler.
Düşmanlıkta sınır tanımaz
İntikamda kanla doymaz,
Ana rahmindeki bebeği bile
Öldürür mukaddesatı korumaz⁴¹⁴.

Şevketil Muharebesi'nde kazanılan zafer sonrasında Ahmed Rızâ Trabzonî bu zaferin şerefine şu gazeli yazmıştır:

Bi-hamdillah açıldı bâb-ı nusret lûtf-i Yezdân'ın
Zamân-ı devletinde gazi-i Abdülmecid Hân'ın

Ferah-bahşâ-yı nusret esti bu dilde nesim-âsâ
Ser-â-pâ andelib nağme-agâz oldu gülşânın

Erişti mânevî kuddûsiyân rûhâni gavs-ı âzâm
Olundu muzafferiyet, gâlibiyyet ceş ü sultânın

Teâlallah o şâha şöyle versin şân u şöhret kim
Anılmaz olsun ism-i Hüsrevî Dârâ Nerimân'ın

Rızâ her demde ol dâî o şâh-ı âlem-ârâya
Odur hurşîdi tâ şarken ü garben ehl-i îmânın⁴¹⁵

⁴¹³ Mihail Stahoviç'in "Povest o Voyne Turetskoy" başlıklı şiiri için bkz. *Sobraniye Stihov Russkih Poetov Pro Turok, Angliçan i Frantsuzov*. (1854). Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona, 23-24.

⁴¹⁴ Şevirev, S. (1853). "14 i 18 Noyabra". *Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 6(23), 166.

⁴¹⁵ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 47-48.

Şevketil Kalesi'nin Osmanlı tarafından ele geçirilmesi Sivastopol ve St. Petersburg'da endişe ve üzüntüye sebep olmuştur. Ruslar bu hadisenin Ermeni ve Gürcüler üzerinde olumsuz etki bırakmasından endişe etmekteydi⁴¹⁶. Nitekim Ruslar “Şevketil Kalesi'ni tekrar ele geçirdik” şeklinde dedikodular yaymaya başlamışlardır. Hatta bu münasebetle Hocabey'de (Odessa) şenlikler dahi düzenlemişlerdir⁴¹⁷. Bu sahte gösterişlerin sebebi Rus askerleri ve kamuoyunda meydana gelebilecek olumsuz kanaati engelleme çabasıdır.

Şevketil Kalesi'nin Osmanlı askerleri tarafından ele geçirilmesi Türk şiirlerinde şanlı bir zafer olarak dile getirilmiştir. Buna karşılık Ruslar, hem tarih kitaplarında hem de edebî eserlerde önemsiz bir hadise olarak ifade etmişlerdir. Hatta bu konu gündeme dahi getirilmemiştir. Ruslar galip geldikleri muharebeleri dikkat çekici, mübalâgalı ifadelerle yüceltirken, kaybettikleri muharebeleri tersine bir mübalâğa ile yok saymışlardır.

3.2. Bayındır ve Başgedikler Muharebeleri

Bayındır ve Başgedikler Muharebeleri hem Türk hem Rus tarih kitaplarında birbirinin devamı olarak gösterildiği için bu iki muharebe tek başlık altında incelenmiştir.

Türk tarihinde Bayındır Zaferi adını alan hâdis, Ermenistan'ın Türk sınırına yakın olan Bayındır köyünde Rus ve Osmanlı orduları arasında meydana gelmiş olan bir muharebedir. Türk kaynaklarına göre, Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş ilân edince, Anadolu Ordusu komutanı Müşir Abdi Paşa, beraberinde kurmay başkanı Ferik Ahmed Paşa ile birlikte Kars'a gelmiştir. Ardından da, Ferik Ahmed Paşa, 5-10 tabur piyade-süvari nizamiye askeri ve topla birlikte öncü kuvvet olarak Gümrü istikâmetinde harekete geçmiş ve Gümrü'ye kadar ilerlemiştir. Burada bir süre köprü yapılmasını bekleyen Ahmed Paşa'nın birlikleri, Arpaçay'ı geçmişler ve bu sırada Bayındır köyündeki Rus Kazak atlılarının ateşiyle karşılaşmışlardır. 13 Kasım 1853 yılında yapılan bu muharebede Ruslar, Osmanlı kuvvetlerinin şiddetli saldırılarına dayanamamışlar ve Bayındır köyü Osmanlıların eline geçmiştir⁴¹⁸.

⁴¹⁶ Zayonçkovskiy, *a.g.e.*, 241.

⁴¹⁷ Budak, *a.g.e.*, 50.

⁴¹⁸ Budak, *a.g.e.*, 56.

Bayındır Muharebesi ile alâkalı Rus ve Türk tarih kitaplarında bir ihtilâf mevcuttur. Şöyle ki Rus kaynaklara göre ilk olarak Türk tarafı saldırmıştır. Ermeni asıllı Kafkasya ordusu komutanı Vasiliy Bebutov, Gümrü'deki birliklerin durumunu keşif maksadıyla Albay Prens Orbeliani'yi Bayındır istikametine sevk etmiş, bir müddet sonra bu birliklere Bayındır'ın üstündeki tepelerden Türk bataryaları ateş açmıştır. Az sayıdaki Rus askeri akşama kadar savaştı. Bu esnada muharebeden haberdar olan Bebutov yardıma gitmiştir. Bunun üzerine Türk ordusu çekilmiş ve Bayındır Rus birliklerinin eline geçmiştir⁴¹⁹. 1876 yılında Kırım Harbi ile ilgili dört ciltlik bir çalışmayı kaleme almış Orgeneral Modest Bogdanoviç'e göre de Rus ordusuna yardım geldiğini fark eden Türk kuvvetleri geri çekilmişlerdir. Bogdanoviç, Bayındır ve Başgedikler muharebesindeki başarısızlığın, Anadolu Ordusu Komutanı Müşir Abdi Paşa ve kurmay başkanı Ferik Ahmed Paşa arasındaki anlaşmazlıklardan kaynaklandığını belirtmiştir⁴²⁰. Türk ordusu Kars'a doğru çekilerek Başgedikler Köyü'nde yerleştirilmiş, bunu öğrenen Bebutov, harekete geçerek ani bir baskınla Başgedikler'de konaklayan askerlere hücum etmiştir.

Kırım Harbi yıllarında Doğu Anadolu'daki muharebeler üzerinde çalışma yapan Fahrettin Kırzıoğlu da Bogdanoviç'le aynı fikirde olup, Başgedikler Muharebesi'nin kaybedilmesinin Abdi Paşa'nın ve Ahmed Paşa'nın arasındaki anlaşmazlıklardan kaynaklandığını belirtmiştir:

Kars yaylasının kışı bastırmak üzere idi. Bu yüzden, askeri karlar altında çadırda tutmak imkânsız olduğundan, Anadolu ordusu ana kolunun da ya Gümrü'ye hücum ederek orayı çabucak alıp yerleşerek kışı orada geçirmesi, ya Kars'a yahut bizim köylere çekilip buradaki bol arzakla barınarak ilkbaharda yeniden düşmana karşı yürümesi gerekti. Ağır topların yokluğu ve yabancı topraklarda kışın ordunun beslenmesi güç olacağından, Gümrü'ye taarruzdan vazgeçilmek, muntazamca geri gelerek ya Kars'a yerleşmek veya Şüregel köylerinde derli-toplu bulunmak icab ediyordu. Müşir Abdi Paşa, doğruca Kars'a çekilmek taraftarı idi. Fakat Bayındır Zaferi'nden umutlanarak "Müşir olmak" dileğini besleyen ve Harbiyeden yetişme bulunduğu da mağrur olan Ahmed Paşa, Şüregel köylerinde yerleşerek ilk fırsatta Gümrü'yü almak istiyordu. Bu yüzden "Başkumandanı dahi dinlemedi", Arpaçayı'nı beriye geçtikten sonra Başgedikler köyünü karargâh edinerek askeri dağınık bir halde ve yakacak odun buldurtmak üzere komşu köylere dağıttı. Bu vaziyeti casusları ve ajanları ile Gümrü'de haber alan Ceneral Tisof kumandasındaki Rus ordusu, Arpaçayı'nı aşarak Kars-çayı solundan ilerleyip Karayal tepesi arkasından bu çayı da geçerek ansızın Ahmed Paşa ordusunun yolunu kesti ve dağınık haldeki

⁴¹⁹ Zayonçkovskiy, *a.g.e.*, 266.

⁴²⁰ Bogdanoviç, M. (1876b). *Vostochnaya Voyna 1853-1856 godov* (C. I). St. Petersburg: F.Suşinskago, 218-222.

kuvvetlerimizin üzerine baskınla saldırdı. 1 Aralık 1853 Perşembe günü yerde bir karış kar bulunduğu açık bir havada yapılan Başgedikler Muharebesi'ni kaybederek çok ağır bir bozguna uğradık. Üç koldan saldıran düşman, nizamiye birliklerimizle çarçabuk ve karışık olarak mevzi almış bulunan Başbozukların dayanamayıp kaçmaları üzerine karargâhımızı ele geçirdi; bütün mühimmat ile levazım elimizden çıktı. Bütün topraklar da düşmana kaldı. Bu bozgunun haberi İstanbul'a gidince, suç, yalnız pasif ve ehliyetsiz Başkumandan Abdi Paşa'dadır sanılarak azledilip yerine, "Bayındır Zaferi kahramanı"dır diye Ahmed Paşa "Müşîrlik" (Marşel) rütbesiyle tayin edildi. Dahası resmî gazetede bu bozgunun haberi yazılmamış sadece kumandan değişikliği ilân edilmiştir⁴²¹.

Bu muharebede Osmanlı ordusu 6000 askeri kaybetmiştir⁴²².

Konu ile ilgili Rus ve Türk tarihî kaynaklarında dikkat çeken bir tezat söz konusudur. Türk kaynakları Rusların ani bir baskın yaparak savaşı kazandıklarını iddia ederken, Rus kaynakları ise, ani bir baskın yapmadıklarını, muharebe alanına vardıklarında Türk ordusunun gayet tahkimatlı ve hazır bir şekilde kendilerini beklediklerini ve kendilerinin sayıca daha az olduklarını öne sürmektedir⁴²³. Bu çarpışmaları şair Ahmed Rızâ Trabzonî, *Manzume-i Sivastopol* adlı eserinde, Arpaçay nehri yanlarında gerçekleşmiş olması nedeniyle, *Muharebe-i Arpaçay* başlığı altında anlatmıştır:

İşit gel Kars'ın ordusundan ahvâl
O yüzden ne ki, olup kıl ile kal

Kasım geldi dönüp burcu semânın
O ilde çok olur berdi şitânın

Şitâdan vakt-i harbin geçmiş iken
Şükûfe bağ-ı sermâ açmış iken

Bırakmak vakti iken hayme-gâhı
Gelip kışlak yerine etmek penâhı

Dediler harb edelim bu arada
Olur mu cenk o vakt-i nâ-revâda

Edip tedbîr, ser-asker vezirân
Reis ü mirliva vü mîr-i mîrân

Olup seraskerânda Abdi Paşa
Edip tedbîr-i tertip hays ü mâ-şâ

⁴²¹ Kırzioğlu, F. (1955). *1855 Kars Zaferi*. İstanbul: Kars'ı Tanıtma Derneği, 73-74.

⁴²² Badem, *a.g.e.*, 158.

⁴²³ Bogdanoviç, *a.g.e.*, 1876b, 230.

Reis-i ordu Ahmed Paşa amma
Secâatte yok idi ana hemtâ

Enâniyyetle da'vâlı bir âdem
Diler kim söz benim olsun dem-â-dem

Muhassal ettiler tebdîr-i tahkik
Ve lâkin etmediler iyi tedkik

Şuna rabt ettiler âhir kelâmı
Edelim harb, söz bulsun tamâmı

Çağırdılar vezir, mîr-alaylar
Asâkir ser-hezâr, mir-livâlar

Dediler hâzır olun harb edelim
Adûmuz düşmen ile darb edelim

Alırız belki andan intikamı
Verelim düşmene türlü nizâmı

Olun bilcümle yarın hep müheyyâ
Nizâm u hem nefîr-i amm, mîr u uğa

Livâ-yı zabîtân dedi semi'nâ
Asâkir cümlesi dedi eta'nâ⁴²⁴

Görüldüğü gibi şair, kumandanların hata yaptığını, bu harplerin yapılmasının hava şartlarından dolayı münasip olmadığını düşünmektedir. Şaire göre, komuta kademesi harp için yeterli taktik ve lojistik hazırlığı yapmamıştır. Kumandanların şahsi hırs ve ikbal hevesleri Türk askerlerinin şehit olmasına sebep olmuştur. Şair Ahmet Rıza şiirin devamında daha canlı bir dil kullanarak savaş meydanını şu şekilde tarif etmiştir:

O gece oldular hep cümle hâzır
Müheyyâ oldular cümle asâkir

Yarındası çıkıp asker ovaya
Sanasın gulgule düştü havaya

Piyade sâf sâf cümle süvarân
Önce zabîtân verdi kumandan

Hüdâ'ya sığınıp çün ceyş-i İslâm
Gazâya niyyet edip kıldı ikdâm

⁴²⁴ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 51-53.

Urus çünkim işitti iş bu hâli
Tahakkuk eyledi anda makâlî

Çıkardı Gümrü'den asker bu yana
Kazak atlısı oldu hep müheyyâ

Gelip Arpaçayı'nı geçti düşmen
Beri yana konup askerle düşmen

Bizim asker yakın vardı oraya
İşaret oldu kondular ovaya

Bulunup merkezlerin toplar, havanlar
O sahrâda müretteb konu anlar

O gece verdiler orduya divan
Dediler hâzır olun mîr-i mîrân

Yarındası edelim harb-i-ra'nâ
Urus'un askeriyle bir cenk-i vâlâ

Nefîr-i âmma edip tenbih-i vâfir
Yarındası olun siz dahi hâzır

Hacı Timur Ağa, Hasan yazıcı
Bunlar ser-çeşme-i harb işin bilici

Bunlar meşhur-ı âlem nâm-dârân
Nefîr-i âmmda bunlardı ser-hezârân

Bunlar dahi olup hâzır müheyyâ
Yarındası binip hep atlı, yaya

İleri gitti bunlar hep süvârân
Peşinden râhi oldu atlı, yayan

Tabur tabur olup asker yürüdü
O sahranın yüzün tozlar bürüdü.⁴²⁵

Savaşa tanıklık etmiş Ahmed Rızâ'nın Başgedikler Muharebesi ile ilgili verdiği bilgiler askerî tarih araştırmaları için oldukça mühimdir. Türk tarihi açısından da bir o kadar da dramatiktir. Şöyle ki kış bastırmış, gıda stokları tükenmiştir. Buna karşılık Müşir Paşa ise Kars'a gidip askere yardım getirmek istemiştir. Fakat orada kalıp kendi rahatına bakmıştır. Bundan dolayı askerler ve atlar üç gün aç kalmışlardır. Ardından Rus askeri büyük bir

⁴²⁵ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 53-54.

saldırıya geçmiştir. Başlarında kumandanları olmayınca Türk ordusu hazırlıksız ve takatsiz bir şekilde mücadele etmeye çalışmış, lakin muvaffak olamamıştır:

Hisârda kaldı düşmen oldu pinhân
İleri gelmeye kalmadı dermân

Mukaddem söylemiştim ki şitânın
Zuhûra gelmiş idi berdi ânın

İdare olmayacak bildi anlar
Kamu orduyu alıp döndü anlar

Beriye geldiler dört saat anlar
Kurup hayme otağı kondu anlar

Müşir Paşa dedi kim varayım ben
Bu askerin konağın bulayım ben

Dahi ta'yin-i nânı göndereyim
Sımarlayıp sizi bundan alayım

Gelip Kars'a oturdu kıldı rahat
Kalıp üç gün kadar aç asker ü at

Tükendi kalmadı ta'yin-i nânı
Bakarlar gelmedi nânın nişânı

Olup asker kamusu cümle dâna
Dediler bunda var hîle câna

Dahi ol yer değildi harbe lâyı
Değildi merkez-i harbe muvafık

Üçüncü gün sabah erken dil-ârâ
Dediler geldi düşmen koptu sayhâ

Karanlık geceden gelmiş yakın ol
Sabahtan bî-haberken verdi gülgül

Hemân-dem cümle kıldı anda vâfir
Bizim asker değilken anda hâzır

Bir alay var idi şîşhâ neciler
Hücumla başladı gavgaya düşmen

Şu denli ettiler anlar savaşı
Yıkıldı düşmenin lâş üzre lâşı

Bakıp çün gördü düşmen çâre olmaz

Bir alay anca var lîk bozulmaz

Süvarisin sürüp girdi alaya
Koşumların bozup girdi araya

Bakkıye askerimiz oldu hâzır
Ola imdâdın emrine nâzır

Onlara olmadı fermân uralar
Ulaşıp düşmeni anda kırallar

Olup bir hîle anda bir taraftan
Fırara başladılar her taraftan

Kumanda olmayınca n'etsin asker
Kumandasız ne yana gitsin asker

O şişhâne alayı nâm-dârân
Kırıp düşmeni anda bî-şümârân

Bakıyye sağ kalanı döndü geri
Ki düşmenden seçilip oldu ayrı

Bizim asker çekildi dahi geri
Dahi düşmen çekildi hep ileri

Kalıp ortada hem toplar, hayvanlar
Mühimmât, gülle, barutlar yakarlar

O gün, o gece kaldı anda anlar
Tesâhüb etmedi anlara bunlar

Sabahtan geldi düşmen aldı gitti
Bizim Paşa başını aldı yitti

Topu, cephanesiyle, güllesiyle
Mühimmât, barutla cümlesiyle

Verip düşmene cümle mâl-ı şâhı
Hasârat ettiler dahi sipâhı

Bu işte var idi bir hîle şeksiz
Verip düşmene bu malı emeksiz

Fenâ fikr ü fesâda erdi bunlar
Hıyânet ettiler başta olanlar⁴²⁶

⁴²⁶ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 56-60.

Ahmed Rızâ yukarıdaki dizelerde bozgunu anlattıktan sonra oldukça ağır ifadelerle komutanı suçlamakta ve beddua etmektedir:

Îlâhî eyle mezmûm, mükedder
Hıyânet eyleyen bu dine yek-ser

Anın nâ-marzi hülyasın ayân et
Anın rüsvaliğın halka beyân et

Kesilsin kalmasın nâmı cihânda
Anılmasın anın ismi lisânda

Bırak gel güft ü gûyu gel Rızâyâ
Cihânın hâl ü fikri fitne sevdâ ⁴²⁷

Şaire göre, ordunun bu perişanlığının sebebi paşaların nefsani davranışlarındandır. Onların birbirlerini çekememeleri ve enaniyet ile makam hırsına kapılmaları yüzünden Türk ordusu bu rezaleti yaşamıştır:

Garaz bunda ne idi böyle işten
Rezaletle geri dönüp kaçıştan

Garaz bu işleri nefsanıyettir
Küçüğü büyüğünü çekmemektir

Mukaddem vasf kıldım ki reisi
Enaniyyetli da'vâlı hasisi

Umar idi o kim müşir olaydı
Bu işte nâm u şânı ol alaydı

Müşir olmadı çün kıldı inadı
Verip Urus'a bu malı, ibâdı

Müşir dahi kıldı vehmi andan
Müşirliği alır deyu elinden

Ki zirâ cengâver-i nâmdar ol
Yiğitlikte olur meşhûr makbul

Beni azl eyleyip bunu ser-aser
Ederler hem kabul eyler bu leşker

Bu işin çaresi bunu çürütmek
Bu ordudan bunu gayrı gidertmek

⁴²⁷ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 60.

Muhassal böyle tedbîr-i fâsîd ile
Biribirine buğz-ı hâsed ile

Verip orduyu yağmaya ser-â-ser
İkisi de olup mezmûm beraber

Gelip Kars'a verip mal u melâli
Komadı aldı düşmen bir hilali

Dönüp düşmen geri gitti oradan
Varıp Gümrü'ye girdi hep sıradan

Buranın işi bitti böyle kaldı
Kapandı her taraf kış vakti geldi.⁴²⁸

Salih Hayrî de tıpkı Ahmed Rızâ gibi Başgedikler yenilgisi dolayısıyla komutanları suçlamaktadır. Abdi Paşa'nın savaşma taraftarı olmadığını ve Kars'a çekilme emrini verdiğini söylemekte, buna karşılık müşir olma hevesinde olan Ahmed Paşa'nın bu emri dinlemeden orduyu Bayındır tarafına yürüttüğünü ifade etmektedir. Bayındır'da zafer elde eden Türk askeri, Kars'a çekilmek yerine Başgedikler'e yerleşmiş ve büyük bir bozguna uğratılmıştır:

Olamaz emr-i tahaffuz inkâr
Eylemek lâzım iken Kars'ta karar
Cezm edip rezme reîsü-l-erkân
Ordu ihrâcını kıldı i'lân
Abdi Pâşâ tarafından tecviz
Olmayıp ol aralık ceng ü sitîz
Çünkü kendinde de bir ta'limât
Olarak başka dahi tenbîhât
Kalkışıp hâsılı Ahmed Pâşâ
Gümrü'yü etmek için istîlâ
Sevk edip haylice asker ileri
Bî't-tesâdüf iki bin Moskovlu
Savlet ü şiddet ile ceng ü sitîz
Oluş itlâf ile Moskovlu girîz
Girdi Bayındır'a harben asker
Yerlisi bî'at edip ser-tâ-ser
Ba'dezîn Gümrü'deki Moskovlu
Ordunun üstüne etmişti gulu
İki canipden olup cemge kıyâm
Cansipârane edip harbe nizâm
Gece sâat üçe dek bu gavgâ
Oluş encâmı savuştu a'dâ

⁴²⁸ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 61-62.

Sâha-i cenge beş yüz mikdâr
 Mürdegânı bırakıp etti firâr
 Bazı eşyâ ile hayli beygir
 Olarak ahz u girift elli esîr
 Şühedâ yüz kadar İslâm fakat
 Yetmiş altı nefer oldu sakat⁴²⁹

Bayındır Zaferi'nin verdiği sarhoşluk içinde kumandan Ahmet Paşa mağrur bir eda ile yanlış karar almıştır. Şöyle ki, iklim şartlarını dikkate alarak Kars'a çekilmek yerine Gümrü'yü ele geçirme sevdasıyla askeri Başgedikler'e yönlendirmiştir:

Vâkı'a medhe sezâ bu gavgâ
 Buna mağrur olup Ahmed Pâşâ
 Askerin ric'ati Kars'a tensîb
 Derk ü fark etmeyerek nîk ü bedi
 Başkumandanı dahi dinlemedi
 Emeli çünkü müşir olmaklık
 Zapt edip Gümrü'yü şân almaklık.
 Mevki-i mühlikeye oldu revân
 Tuttu bîhûde Gedikler'de mekân
 Öyle bir cây-ı nuhuset-esere
 Vardı orduyu bıraktı hatara
 Mevsim berd-i şitâ eyyâmı
 İhtiyattan ederek sarf-ı nazar
 Yapmayıp tâbye tedârik ne gezer
 Kış için lâzım olup celb-i hatap
 Dağıtıp köylere askerleri hep
 Müteferrik iken ordu eyvah
 Oldu Rûsiyyelü nâgâh âgâh
 Kuvvet ü vefret-i cem'iyet ile
 Bî-muhâbâ gelerek dehşet ile
 Toplanıp neyse cühûd-ı mevcûd
 İntizâmât-ı asâkir mefkûd
 Tutuşup şiddet ile gavgâyâ
 Dayanıp âteşe fevka'l-gâyâ
 Bir kemîn-gâhta çünkü a'dâ
 Eyleyip haylice asker ihfâ
 Ordunun ardını nâ-gâh alıp
 Beri cânip dahi dermân de kalıp
 Başıbozuk bozulup etti girîz
 Oldu sâirlere hayret-engîz
 Fırkasıyla Vali Pâşâ ric'at
 Ederek olduğu yerden avdet
 Ger sebât eylese olurdu galip
 Ne kazandı ne de etti gâip
 Gerçi Moskovlu da vâfir telefât

⁴²⁹ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 100-101.

Olup etmişti yine sa'y u sebât
 Abdi Pâşâ geride bir tepeye
 Oturup baktı olan ma'rekeye
 İhtiyât üzre yanında ecnâd
 Varsa da edememişti imdâd
 Gâlibâ harbce bu da bir tedbîr
 İhtiyât askerin etmek te'hîr
 Hem Hasan Yazıcı bu gavgada
 Yan çizip durdu uzakta sâde
 Hâsılı olmayarak tâb-âver
 Geri döndü müteferrik asker
 Eyleyip mîr Mehemed ikdâm
 Yaralanmış idi ol kaymakam
 İki binbaşı ile bir miralây
 Eyleyip Adni şehâdet ile cây
 Serhezârın biri yüz elli esîr
 Oldu kurtulmaları emr-i asîr
 Bir iki yüz kişi mecrûh u şehîd
 Oldu bâis buna ol zat-ı anîd
 Müstevi hattı bozup nâ-mahzûr
 Askerin kuvvetine verdi fütur
 Olmayıp behresi ilmiyyâtan
 Ameliyyâtı dahi heyhâtan
 Oldu bâdî-i hasârât u telef
 Kalıp a'dâya bütün zâd u alef
 Bırakılmıştı ne varsa âlât
 Kalmayıp nakl edecek hayvânât
 Yirmi dört kıt'a dahi top kaldı
 Topunu topladı Moskov aldı
 Dağılıp başıbozuklarla redif
 Gerçi cem olmaları bi't-teklîf
 İstimâ etmedi bozgun asker
 O vakitte kim okur kim dinler
 Sonradan haylisi Kars'a avdet
 Ederek hâsılı yolsuz hareket
 Bu vuku'ât betâetdendir
 Sû'-i tedbîri hamâkattandır
 Sebeb-i müsakil oldu buna
 Âlemin bildiği Ahmed Pâşâ.⁴³⁰

Yukarıda görüldüğü gibi Salih Hayrî de Başgedikler Muharebesi'nin tamamen komutan hatasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Hatta Türk askeri savaşırken kumandan Abdi Paşa'nın bir tepeye oturup onları izlediğini ve yardımına gitmediğini söylemektedir.

⁴³⁰ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 101-103.

Klasik Türk edebiyatında zafernâme olarak adlandırılan edebî eserler orduların seferlerini, kahramanlıklarını ve zaferleri konu almaktadır. Kırım Harbi ile ilgili zafernâmelerde bu hususların yanı sıra komutanların hatalarından, şahsî olumsuz davranışlarından da bahsedilmiştir. Dolayısıyla tek taraflı bir methiye eseri olmaktan ziyade objektif bir yaklaşımla hadiselerin nakledildiğini söylemek mümkündür.

Rus Ordusu'nun zaferiyle sonuçlanan Başgedikler Muharebesi Rus şairlerine ilham kaynağı olmuştur. Şair Pavel Çijov'un *Russkiye na Arpaçaye* (Türkler Arpaçay'da) adlı şiirde Başgedikler Muharebesi anlatılmış ve tıpkı Rus tarih kitaplarında zikredildiği gibi, zaferin baskınla değil muharebe sonucunda elde edildiği vurgusu yapılmıştır. On üç kıtadan oluşan şiirin tercümesi şu şekildedir:

Çok mu oldu Bizim Dibiç'in⁴³¹ Balkanları aştığı?
Çok mu oldu İstanbul'u korkuda bıraktığı?
Çok mu oldu Ağrı Dağı'nın tanıklığı
Cesur Paskeviç'in⁴³² düşmanı kırıp geçirdiği?
Demek ki unuttular bunları Türkler! Ve yine bir ordu
Geliyor Kars'tan Rusya'ya doğru.

Davetsiz misafir ziyaretimize geliyor;
Bir avuç Rus eri karşılamak için koşuyor.
Ne kadar çok Türklerin sayısı! Ne kadar az bizim askerimiz!
Hiç görülmüş mü kuvvetlinin kaçtığı zayıftan, hayır!
Onlar istiyorlar Rusları pusuya düşürmek,
Onlar istiyorlar bizi kırmak ve yok etmek.

Gelirken Osmanlılar; aniden karşısına çıktı kayaların arasından
Coşkun akan parıldayan Arpaçay:
Türkler için bir himaye ormanlar ve dağlar,
O yüzden burada bekliyor Rusları Türk paşalar.
Dizdi topları, yerleştirdi alayları paşa,
Ve yüzünde tebessümle dedi onlara:

“Peygamber yardımcımız bizim, sayımız kırk bin;
Onların yolları uzak sayıları dokuz bin,
Alırız onları esir, kolayca kazanırız,
Sultanımıza hediye olarak göndeririz.
Yeter ki korkmasınlar, gelsinler
Kaçamazlar onlar bizden, görsünler!”

⁴³¹ İvan İvanoviç Dibiç-Zabalkanskiy: Rus feldmareşalı. 1828-1829 Türk-Rus Savaşı'nda Balkanlardaki zaferlerden dolayı ismine Zabalkanskiy (Balkanları aşan) ismi eklenmiştir.

⁴³² İvan Fyodoroviç Paskeviç-Erivanskiy: Rus feldmareşalı. Revan Hanlığı'nın zaptı esnasındaki kahramanlıklardan dolayı Erivanskiy (Revan) ünvanı eklenmiştir. 1828-1829 Türk-Rus Savaşı'nda Kars ve Erzurum'da gerçekleşmiş olan muharebelerde Osmanlı ordularını yenilgiye uğratmıştır.

Ancak uzaklardan bir duyuldu uğultu,
Dağların arasında güneşte parladı süngü,
Kâh işiliyor kâh kesiliyor türkü sesleri,
Kaldırıyor rüzgâr tozları;
Türkler suspus oldu, tuttu nefesleri,
Bizimkiler gitmesin diye geri.

Git gide yaklaştı ayak sesleri,
Alayların marşları davulların sesleri,
Knez Bebutov ordumuzu yürüttü,
Görünce Türkleri ileri koştu,
Onlara karşı alayları, topları yerleştirdi,
Ve dönerek askere seslendi:

“Kardeşler, sayımız azdır bizim, ancak biz mi sayacağız,
Az mıdır, çok mudur Türk ordusu? Bakmayacağız!
İsterse olsunlar fazla! Güç asla değildir sayıda.
Arpaçay bize olacak artık Rimnik!⁴³³
-“Rusya ve çar uğruna savaşacağız dimdik!”
Cesaretle cevap veriyor alaylar.

Vızıldıyor kurşunlar, gürlüyor toplar,
Yükseliyor vadide buram buram dumanlar,
Sıkılmış çavdar misali düşüyor insanlar.
Düşünekaldı Bebutov, kötüydü durumlar,
Rus’un bir mermisine karşılık Türk’ün beş mermisi var,
Ve yine seslendi: “Cesur ordular!”

“Süvariler, gizlice arka yoldan girmeli!
Düşmanı arkadan vurup topları ele geçirmeli!
Haydi piyade, takın süngüleri hücumla atılın!
Körelirse süngünüz dipçiklerle savaşın!”
Ve söyledi Rusya’nın kutsal “Hura” sını,
Korkusuzca yürüdü piyade aşmak için dağları!

Amansızca gürlüyor art arda patlıyor toplar,
Kimin kazandığını göstermiyor dumanlar;
Durdu toplar, kesildi gürlemeler aniden
Ve parladı güneş gökyüzünde yeniden:
Türk ordusu kaçıyor, acaba neden?
Yoksa bir hile mi var bu işte yeniden?

Hayır! Onların topları alındı, elimizde onların sancağı,
Ve kovalıyor kahramanlar korkağı.
Eski zaferleri kazanan kahramanların torunları,
Düşman kanıyla boyadı savaş meydanını;

⁴³³Rimnik Muharebesi veya Boze Muharebesi: 1789’da Osmanlı ordusu ile Rus ve Avusturya orduları arasında yapılan ve Osmanlı yenilgi ile sonuçlanan bir muharebedir.

Güneş gökyüzünde ne güzel parlıyor,
Suvorov'un ⁴³⁴ cesur gölgesindekileri selamlıyor.

Peki ya Türkler? Knez Bebutov doğru söyledi:
Olmuştu onlara Rımnik Arpaçay'ın seli
Sağlam olarak dönerlerse evlerine savaştan,
Dehşetle anlatırlar savaşı yeni baştan,
Ağlarsa geceleri onların çocukları,
Korkutacak anneleri söyleyerek Rusları.

Zaferleriyle gururlanıyor mu bizimkiler?
Önemlidir onlar için ne söyleyecek tarihler,
Hangi güç yerleştirmişti cesareti onların ruhuna?
Dağların arasından akan Arpaçay'ın yanında,
Diz çökerek ettiler Tanrı'ya dua,
Korunsun hep Rusya, zarar gelmesin çarımıza!⁴³⁵

Kırım harbi ile ilgili Rus edebiyatında tespit edilen birçok şiirde olduğu gibi bu şiirde de şair, geçmişteki zaferleri ve özellikle Rus-Türk savaşlarında önemli muharebeleri kazanan komutanları hatırlatıp yüceltmektedir. Harp esnasında halk ve asker arasında dağıtılan bu şiirlerde bir ulusun tarihinde önem arz eden hadiselerin ve şahsiyetlerin hatırlanması toplumda ve askerlerde cesaret, kahramanlık duygusunun teşekkül etmesine sebep olmaktadır. Şiir son derece sade bir dille yazılmış olup bütün halka hitap etmektedir. Şiirde komutan ve askerler arasında geçen diyaloglar şiire bir canlılık kazandırmıştır. Şair, şiirin on birinci kıtasındaki “*Güneş gökyüzünde ne güzel parlıyor/ Suvorov'un cesur gölgesindekileri selamlıyor*” mısralarında istiare sanatı kullanmıştır. “Gölge” sözcüğü burada “Cesur Rus Askeri” anlamında kullanılmıştır. 18. yüzyılda Rusya topraklarının genişlemesinde ve dünyada sözü geçen bir ülke statüsüne gelmesinde önemli rolü olan ordu komutanı Suvorov'un zikredilmesi, Başgedikler'de çarpışan Rus askerleri için kullanılan “cesur” sözcüğü ve onların kazanmış oldukları muharebenin önemini kuvvetlendirmek için seçilmiştir.

Dönemin meşhur şairi Pyotr Vazemsiy de Başgedikler Muharebesi için şiir kaleme almıştır. Şiiri, Sinop Muharebesi'nde donanma komutanı Pavel Nahimov'a ve Başgedikler Muharebesi'nde ordu komutanı Gürcü asıllı Vasiliy Bebutov'a atfetmiştir. Karadeniz'de

⁴³⁴ Aleksandr Vasilyeviç Suvorov: 18. yüzyıldaki Osmanlı-Rus Savaşlarında Osmanlılara karşı büyük bir başarı göstermiş Rus mareşal.

⁴³⁵ Pavel Çijov'un “Russkiye na Arpaçaye” başlıklı şiiri için bkz. *Zamorskiye Gosti. Sobraniye Pesen, Voyennih Kupletov, Skazok, Basen i Stihov Pro Turkov, Angliçan i Frantsuzov*. (1854). Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona, 22-24.

Osmanlı donanmasının yok olmasına sebep olan Sinop Baskını'nın hemen ertesi günü Kafkasya Cephesi'nde yine Osmanlı Ordusu için ağır bir mağlubiyetle sonuçlanan Başgedikler Muharebesi'nin zafer haberi, Rus ordularının Balkan Cephesi'ndeki yenilgiden sonra hem çarda hem etraftaki elit kesimde yeniden bir umut ve sevinç kaynağı olmuştur⁴³⁶. Bu şiir bizzat Çar I. Nikolay'ın emriyle ayrı bir kitapçık hâlinde yayımlanmış ve halka dağıtılmıştır⁴³⁷. Ayrıca şiir *Moskvityanin* edebiyat dergisinde 1854 yılında yayımlanmıştır⁴³⁸.

Şiirin on mısradan oluşan ilk kıtası bir giriş niteliğini taşımaktadır. Şair ilk önce Türk-Rus savaş tarihinde kazanılmış muharebeleri ve dönemin önde gelen komutanlarını zikretmektedir:

Nahimov, Bebutov ikiz zaferler!
Sizde dirildi pehlivan dedeler!
Kagul'da⁴³⁹ gürleyen topların yankısı oldunuz,
Çeşme'den⁴⁴⁰ İstanbul'a dehşet saçan fırtınanın sesi oldunuz.
Rumantsev⁴⁴¹ ve Orlov⁴⁴² mezarlarından kalktı
Ve sizi, kendi talebelerini göklere çıkardı,
Hayranlıkla titredi onların savaşçı gölgeleri.
Savaşı kazandıranın önünde bütün Rusya
Dize çöküyor, uyarak çara,
Ve şükrediyor bu şanlı zafer için Tanrıya⁴⁴³.

On altı mısradan oluşan şiirin ikinci kıtasını şair daha canlı, daha coşkulu bir dille yazmıştır:

⁴³⁶ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 336.

⁴³⁷ Bondarenko, B. (2004). *Vazemskiy. İstoriya Zameçatelnih Lüdey*. Moskova: Molodaya Gvardiya, 544.

⁴³⁸ Vyazemskiy, P. (1854). "Nahimov, Bebutov- Pobedi Bliznetsi!". *Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 1(1-2), 1-2.

⁴³⁹ Kagul: Bulgaristan'da Prut Nehri'nin bir kolu. Şiirde Kagul Muharebesi'ne atıf yapılmaktadır. Türk kaynaklarında *Kartal Ovası Muharebesi* olarak ifade edilen bu savaş, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın en önemli kara savaşıdır. Osmanlı'nın yenilgisiyle sonuçlanır. Ayrıca 18. yüzyıldaki en büyük kara savaşlarından biridir.

⁴⁴⁰ Çeşme: İzmir'in batısında yer alan Çeşme Körfezi kastedilmektedir. 1770 yılında bu körfezde Osmanlı'nın yenilgisiyle sonuçlanan Çeşme Muharebesi gerçekleşmiştir.

⁴⁴¹ Pyotr Aleksandroviç Rumantsev-Zadunayskiy: Kartal Ovası Muharebesi başta olmak üzere birçok kez Osmanlı ordusunu mağlup eden Rus generali. 1770 yılında Boğdan'a gerçekleşen muharebelerinde zaferler kazanmış ve Tuna Nehri'ni geçerek Bulgaristan'a girdiği için adına "Zabalkanskiy" (Tuna'yı aşan) ismi eklenmiştir.

⁴⁴² Aleksey Grigoryeviç Orlov: Rus generali. Osmanlı'nın kaybettiği Çeşme Deniz Muharebesi'nde Rus donanmasının komutanıydı.

⁴⁴³ Vazemskiy, *a.g.e.*, 1854, 12.

Size yenilmeyenler ne denizde ne karada,
 Cesur alaylarının komutanlarına,
 Size, Poltava'nın ve Petro'nun oğullarına⁴⁴⁴
 Bağlıyor halkımız "Spasibo"⁴⁴⁵ ve "Hurra"!
 Siz bir daha kanıtladınız, bu sefer daha açıkça-
 Dostlarımızın dikkatine, düşmanlarımızın korkusuna,
 Unutmadık ki biz Osmanlı paşalarını defetmeyi⁴⁴⁶,
 Unutmadı ki kartalımız hilalin boynuzlarını tepelemeyi⁴⁴⁷.
 Ve zaferlerden şaşkına dönen Avrupa,
 Baş-ge-dik-ler söyleyip duruyor, gözleri ise bakıyor Sinop'a
 Bilge gazetecilerine ve onların kehanetlerine yazık;
 Ancak korkutmaz bizi tarihteki yalan artık.
 Hayır! Başını eğmedi bizim çift başlı kartal
 Hayır! Şanımız yazılmadı sonuna kadar.
 Daha çok yer var izlerimizi bırakacak
 Ve zaferlerimiz, art arda yazılacak⁴⁴⁸.

Şair "Unutmadı ki kartalımız hilalin boynuzlarını tepelemeyi" mısrasındaki "boynuzlu hilal" Türkiye'dir, Türklerdir. Rusya ve Batı kaynaklarında Türkler hep vahşî hayvana benzetilmiştir. Şiirde de şair hilalin uçlarını vahşî hayvanın boynuzlarına benzetmiştir. Şiirde bundan sonra İngiltere ve Fransa devletleri eleştirilmiştir. Balkan Cephesi'nde Osmanlı'nın bir seri çarpışmalarda askerî başarıyı elde etmesi, İngiltere ve Fransa basınında büyük bir zafer olarak gösterilmiş ve Rusya'nın bu savaşı kaybedeceği haberleri gündemi oluşturmuştur⁴⁴⁹. Şair "Bilge Gazetecilerine ve onların kehanetlerine yazık/Ancak korkutmaz bizi tarihteki yalan artık" mısralarında Batı muhabirlerini müstehzi üslup ile eleştirmiştir.

Şiirin sonunda şair Rus halkını yüceltmekte, onların çarın emriyle kutsal bir ordu haline dönüşeceklerini ve düşmanlara 1812 Rus-Fransız savaşındaki günlerini tekrar yaşatacaklarını ifade etmiştir:

⁴⁴⁴ Poltova Savaşı: 1709'da Çar I. Petro (Deli Petro) komutasındaki Rus ordusunun, İsveç ordusunu yendiği savaştır. Bu muharebe Büyük Kuzey Savaşları'nın sonuncusu olup İsveç'in büyük devlet statüsünden çıkarak kuzey Avrupa'nın Rus hâkimiyetine girmesi ve aynı zamanda Rusya'nın İmparatorluk statüsüne ulaşması sonuçlarını doğurmuştur.

⁴⁴⁵ Spasibo (Rus.): sağol.

⁴⁴⁶ Şiirin orijinalde "Turit po şeşe" tabiri kullanılmıştır. Sokak dilinde kabaca birisini kovmak (Rus.) anlamında gelmektedir.

⁴⁴⁷ Şiirin orijinalinde "Şşibat" sözcüğü kullanılmıştır. Sokak dilinde birisini vurup yere düşürmek anlamına gelmektedir.

⁴⁴⁸ Vazemskiy, *a.g.e.*, 1854, 13.

⁴⁴⁹ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 336.

Zaferlere gerek yok ki: doludur zafer listemiz.
 Geniş hudutları ve uzak sınırlarımızı
 Göğsümüzle, süngümüzle güçlendirdik.
 Ana-Rusyamızda çok var yer yaşanacak.
 Ancak aptallık ve kibir eski yılların zaferlerini unutarak,
 Kutsal duygularımıza, şerefimize dokunursa,
 Rus namusunun muhafızı, bizim çarımız elini kaldırırsa,
 Ve halkına bağırırsa “Kalk ayağa!”-
 Cesaretle yanarak pehlivanlar kalkar ayağa,
 Ve bir kutsal orduya dönüşür bütün Kutsal Rusya.
 Yine kuzey⁴⁵⁰ savaş afetleriyle gürlemeye başlar
 Yıldırım ile vurur, kasırga ile kopar,
 O zaman vay kibirlerin haline,
 Dönerler bizim 1812 senemize⁴⁵¹.

Şair Aleksey Marsov da Başgedikler Muharebesi ile ilgili *Rasskaz Plennago Turka Pod Baş-Kadıklyarom* (Başgedikler’de Esir Düşen Bir Türk’ün Hikâyesi) adlı şiiri kaleme almış ve *Russkiy Invalid* gazetesinde yayımlamıştır. Şiir Türk askeri tarafından anlatılıyormuş gibi yazılmıştır. Şiirde çok sade bir dil kullanılmıştır. Şiirin orijinalinde “Urus-Uruslar-Gâvur” gibi Türkçe kelimelerin kullanılması şiire bir gerçekçilik havasını vermiştir. Şiirde aynı zamanda Türk askerlerine bostan korkuluğu anlamına gelen “çuçelo” kelimesi kullanılmıştır. Şair Türk askerlerini yapay, canlı olmayan sadece görünüşte korku veren birileri olarak nitelendirmiştir. Bu dönem yazılmış birçok Rus şiirinde buna benzer ifadelerle sıkça rastlanmaktadır. Rus şairleri bu şekilde Osmanlı’nın askeri açıdan geri kalmışlığını eleştirmeye çalışmışlardır. Şiirin tamamı şöyledir:

Rumeliliyim, Sultanın kölesiyim
 Kur’anın sert kanunlarıyla
 Babam tarafından eğitildim,
 18 yaşına kadar babamın yanında
 Namım korsan idi halk arasında.
 Kılıcı güzel kullanırdım
 Etrafa korku salardım
 Ancak çekti beni sultan İstanbul’a.
 Orada yine nefes aldırmadım korsanlara.
 Karadağlılarla çok savaştım;
 Ancak sonunda bıraktık biz bu halkı.
 Ve yeni bir sefer ilân edildi.
 Gençliğimden Allaha itaat ederek
 Kayıtsızca bekledim kaderi.
 Kuram düştü güneye

⁴⁵⁰ Rusya.

⁴⁵¹ Vazemskiy, *a.g.e.*, 1854, 12-13.

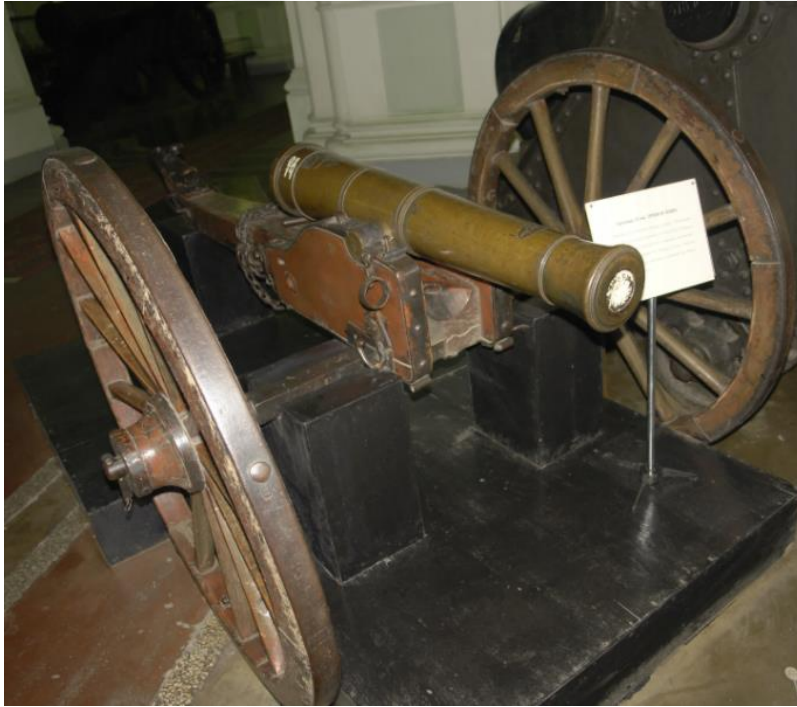
Apar topar yüklediler bizi gemiye.
 Bizi çüçeloları⁴⁵² nereye götüreceklerini
 Kimin ellerine teslim edeceklerini
 Biz dahi tam bilmez idik.
 Nihayet bir limana yanaştık,
 Ve burada bir gece kaldık.
 Ertesi gün, geldi emir, Kars'a tuttuk yolu
 Gidiyoruz, ancak yolculuk da çok zorlu.
 Nefes almaya yok takat
 Yolda düştük hepimiz bitap.
 Ayaklarımız bizi düşe kalka
 Getirdi çöllük bir şehre Kars'a
 Burada düşünceye daldım,
 Memleketimi, toprağımı hatırladım!
 Ancak ayırdı bizi acımasız kaderim!
 Düşündüm: acaba döner miyim geri?
 Dinlendik ve etrafımdaki harp konuşmaları
 Aldı puslu kafamdan bu hayalleri.
 Abdi⁴⁵³ bana alayı teslim ettiği zaman
 Şaşkına döndüm, attım her şeyi kafamdan.
 Ne büyük bir alay! Şüphesiz
 Kırk binden fazla idik biz
 Yavuz Osmanlı! İstanbul'un medeniyeti!
 Öyle insanları görmedi ki dünya
 Beşgedikler'in tepelerine
 Yerleştirdik alayları dip dibe.
 Âh Gedikler, Beşgedikler!
 Unutulur mu senden çıkan alevler?
 Acı veriyor hatırlaması bile. Affet Allah!
 Alayım, ayağım, kılıcım her şey yok oldu, eyvah!
 Mahvolmuş her şey! Bu muydu beklentiler?
 Eh Beşgedikler, Beşgedikler!
 Sen Osmanlı Devleti'ni,
 Oğullarını ve dedelerin şanını
 Ebedî bir rezalet ile lekeledin
 Lanet ilenç oldu bizim için bu yangın.
 Ancak vardı bizde bir gariplik:
 Hatırlıyorum, savaş öncesi bir ağırlık;
 Beşgediklerin tepelerinde
 İçimize girdi bir korku ve endişe.
 Gözlerimizin yalanı değildi, meğer:
 Bize doğru tırmanıyordu bir avuç asker.
 "Urus-Uruslar!" geliyor dediler bize,
 Biz de başladık çılgınca gülmeye.
 Hem acıdık hem sevindik pek
 Çünkü emindik vardı kaderlerinde ölmek.
 Hep yürüdü bu insanlar

⁴⁵² Çüçelo (Rus.): Bahçedeki hayvanları, kuşları korkutmak için yapılan çaluk, korkuluk.

⁴⁵³ Abdi Paşa.

Ve yaklaşınca büyüyordu hep onlar.
 Ve sonunda bizim önümüze duvar misali
 Çıkıverdiler onların dev orduları
 Bir duvar gibi atıldılar bizlere
 Ve başladı aramızda kanlı bir muharebe.

Dört saate yakın dayandı askerimiz,
 Ancak gitgide seyrekleşiyordu sıralarımız.
 Vuruldum ben o anda ayağımdan
 Ve düştüm esir gâvurun koluna...
 Böylece de geldim kaderimin sonuna...
 Çekildi bizimkiler geri,
 Kaybettik umut bağladığımız her şeyi:
 Verdik hilalimizi Uruslara
 Ve bıraktık kırmızı topu düşmanlara...
 Böylece lanet etti Türk savaşa
 Ve uzattı vurulmuş ayağını yana yana...
 Ve bizim Rus bıçkımız
 Türk'ten ayağını çekip aldı⁴⁵⁴.

Resim 3.1. Rusların Ele Geçirdiği *Kudretin Habercisi* Topu.

Şiirin son mısralarında kırmızı bir toptan bahsedilmiştir. Bu konu ile ilgili Ruslar arasında bir hikâye mevcuttur. 1853 yılında Sultan Abdülmecit'in emriyle “Kudretin Habercisi”⁴⁵⁵ adını taşıyan bir top üretilmiştir. Bu topu sultan hediye olarak Kafkasya Cephesi'nin komutanı Abdi Paşa'ya hediye etmiştir. Abdi Paşa'nın komutasındaki erlere ise

⁴⁵⁴ Marsov, A. (10 Ekim 1854). Rasskaz Plennago Turka Pod Baş-Kadıklyarom. *Russkiy Invalid*, 1065.

⁴⁵⁵ Kudretin Habercisi: Vestnik Moguşestva (Rus.).

“Bu top sizde olduğu sürece ordunuz yenilmez olur” denilmiştir. Topu koruyabilmek için Türk askerleri sonuna kadar savaşmış, ancak topu koruyamamışlar. Bu topu ele geçirmek için çok Rus kanı akmış, o nedenle topa “Kırmızı Top” ismi verilmiştir. Bugün hâlâ St. Petersburg’daki Tarihî-Askerî Toplar Müzesi’nde Başgedikler Muharebesi’nde ele geçirilen ve Rusların “Kırmızı Top” dedikleri topu görmek mümkündür.

Netice olarak Kafkasya Cephesi’nde gerçekleşen Bayındır ve özellikle Başgedikler Muharebeleri dönemin Rus ve Türk şiirine konu olmuştur. Ancak bir hususun altını çizmek gerekmektedir, Rus edebiyatında Kırım Harbi ile ilgili tespit edilen şiirlerde Türklerin kazanmış olduğu Bayındır Muharebesi hakkında bir satıra rastlanmamıştır. Bu durum, tarihî kitaplarda olduğu gibi, Rusların kaybettikleri muharebeleri yok saymaktan kaynaklanmaktadır. Buna karşılık Türk edebiyatında Osmanlı’nın kaybettiği Başgedikler Muharebesi’ne zafernâmelerde bolca yer verilmiş olup, şairler tarafından objektif bir gözle anlatılmaya çalışılmıştır.

Resim 3.2. Bogdan Villevaude’nin “Başgedikler’de Toplar Hücümü” Tablosu⁴⁵⁶

⁴⁵⁶ Ünlü Rus savaş ressamı Bogdan Villevaude’nin kaleminden “Başgedikler’de Toplar Hücümü” isimli tablosu. Bkz. Voskresiniy (t.y). “Kavaleriyskaya ataka pri Başkadıklare 10 noyabrya 1853 goda”, (<http://vsdn.ru/museum/catalogue/exhibit13617.htm>, Erişim tarihi: 10.10.2022)

3.3. Ahıska Bozgunu

Ahıska Kalesi'ne çekilen Ruslara saldırmak için Korgeneral Ali Rıza Paşa, Abdi Paşa'dan takviye olarak iki tabur piyade ve Erzurum Kalesi'nde bulunan uzun menzilli topların Ahıska'ya gönderilmesini talep etmiştir. Ancak Abdi Paşa bu takviyeleri göndermek için geç kalmıştır. 27 Kasım 1853'te Gürcü asıllı Rus General Prens İvan Malhazoviç Andronikov hayli kalabalık bir kuvvetle sınırı geçerek Ali Rıza Paşa'nın birliklerini iki ateş arasında bırakmıştır. Osmanlı Ordusu bozguna uğramış ve dört bine yakın kayıp vermiştir. *Ahıska Bozgunu* adı verilen bu muharebenin sonunda hayatta kalan Osmanlı askerleri Ardahan'a dönmüşlerdir⁴⁵⁷. Rus kaynaklara göre bu muharebede Rusların kaybı 58 ölü ve 303 yaralı; Türklerin kaybı ise 1500 ölü ve 2000 kadar yaralıdır⁴⁵⁸. Türk kaynaklarına göre ise Ahıska Bozgunu'nda Osmanlı Ordusu'nun kaybı 3500 civarındaydı⁴⁵⁹. Kırım Harbi ile ilgili kapsamlı bir araştırma yapan Candan Badem, bu ağır mağlubiyetin sebebinin birliklerin dağınık konuşlandırılmasından kaynaklandığını belirtmektedir:

General Andronikov 27 Kasım 1853 sabahın erken saatlerinde, Suflis köyü civarındaki Mirliya Ali Rıza Paşa kuvvetlerine yedi buçuk piyade taburu, 14 top, dokuz Kazak süvari bölüğü ve 2000 kadar Gürcü ve Oset başıbozuk süvariden oluşan bir kuvvetle saldırdı. Mirliya Mustafa Paşa Ab köyündeki üç piyade taburu, beş top ve 1000'den ziyade başıbozuktan oluşan Osmanlı sağ kanadına, Mirliya Ali Paşa ise üç piyade taburu, yedi top ve bir süvari alayından müteşekkil Suflis'teki sol kanada komuta ediyordu. İki piyade taburu ve 2000 kadar başıbozuk Suflis'in çevresinde bir çeyrek saat kadar mesafedeki köylere yerleştirilmişlerdi. Ferik Ali Rıza Paşa geride, bir çeyrek saat kadar mesafedeki bir köyde kaldı. Birliklerin alışılageldiği üzere böyle dağınık konuşlandırılması, bu muharebedeki Osmanlı yenilgisinin sebeplerinden biri oldu⁴⁶⁰.

Ayrıca Badem, Ali Rıza Paşa'nın muharebe meydanından kaçtığını teyit eden birçok raporun olduğunu belirtmektedir⁴⁶¹.

Gerek Salih Hayrî gerekse Ahmed Rızâ Trabzonî bu muharebeleri anlatırken kumandanların hatalarını ağır bir dille eleştirmişlerdir. Salih Hayrî, Ali Rıza Paşa hakkında

⁴⁵⁷ Budak, a.g.e., 53-55; Allen, W.E.D. ve Muratoff, P. (1966). *1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 60; Kırzioğlu, a.g.e., 70; Badem, a.g.e., 151.

⁴⁵⁸ Şirokorad, A. (2009). *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları: Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış*. İstanbul: Selenge, 392.

⁴⁵⁹ Köremezli, a.g.e., 198.

⁴⁶⁰ Badem, a.g.e., 151.

⁴⁶¹ Badem, a.g.e., 153.

çok ağır ifadeler kullanmıştır. Onun, orduları hatalı bir şekilde ileriye sevk ederek kendisinin geride sefa sürdüğünü, hatta ihanete varacak şekilde Ruslarla dost olduğunu, casuslarla oturup kalktığını iddia etmiştir:

Karamürselli Ali Pâşâ'nın
Harb değilken işi ol hod-rânın
Ardahan'dan ileriye hareket
Eyleyip kendiliğinden cür'et
Olacak iken Ahıska teshîr
Yerlinin zabtını kıldı te'hîr
Bil'ma'yye iki tâne pâşâ
Biri hem-nâmı olan mîr-livâ
İleri eyleyerek anları sevk
Geride kendisi müstağrak-ı zevk
Bayağı dost gibi Ruslarla
İhtilât eyler idi casuslarla
Oldu her hâline düşman vâkıf
Kudret ü mihneti yok, hem hâîf⁴⁶²
(...)

Ba'dezîn fûrce bulup Moskovlar
Dağılıp hâsılı mevcûd asker
Ali Pâşâ iki saat geriden
Kaçmanın derdine düşmekte iken
Bozulan üç neferi gördüğü ân
Vurup öldürdü tabancayla hemân
Kendi mes'ûl bu bâbda ammâ
Eyledi sefk-i dimâ bî-pervâ
Hem kumandan olacak, hem de ferîk
İbtidâ etmedi keşf ü tahkik⁴⁶³

Salih Hayrî Mirliva Ali Paşa'yı da kaçmakla suçlamış ve Osmanlı Ordusu'nun yaşadığı felâket şu satırlarla anlatılmıştır:

Mustafâ nâm livâ Poshov'da
Bırakıp üç topu kaçtı o da
Altı yüzden mütecâviz vâki
Oldu mecrûh şehîd ü zâyî
Bozgun askeri olup Kars'a revân
Çoğu vâdî-firâra pûyân
Bu hasâratla felâket kat kat
Sû'-i tedbîrden etti neş'et
Birbiri üstüne gelmişti kaza kazâ
Ede encâmını eshel Mevlâ

⁴⁶² Salih Hayrî, *a.g.e.*, 105.

⁴⁶³ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 105-106.

Orduca elzem olup tahkikat
Yani i'zâm kılınmak bir zât⁴⁶⁴

Salih Hayrî bu bozgunu tahkik etmek maksadıyla zaptiye müşirinin gönderildiğini söylemektedir. Ona göre askerler son derece şecaatli ve fedakâr olup hepsi birer kahramandır, lâkin başlarında kendileri gibi kahraman kumandanlar yoktur. Bu ifadeler zaptiye müşirinin raporunda da belirtilmiştir⁴⁶⁵. Salih Hayrî komutanlar hakkında haysiyetsiz, ahmak, cahil, askerlikten habersiz gibi ifadeler kullanmış ve suçlu olmalarına rağmen bunu kabul etmediklerini ifade etmiştir:

Oldu Zaptiyye Müşîri me'mûr
Keşf-ü tahkikine Kars'da mecbûr
Görüp askerde şecâat pek çok
Âh kim kullanacak zâbit yok
Abdi Pâşâ ile Ahmet Pâşâ
Ali Pâşâ bile bâzı umerâ
Olup İslâmbol'a celb-i ihzâr
Sorulup cünhalâri bi't-tekrâr
Cürm ü töhmetleri oldu zâhir
Sehv ü noksanları emr-i bâhar
Şu suçu kimse ben ettim der mi
Görünen köy kılavuz ister mi
Eyleyip meclis-i vâlâ tedkîk
Lâyıkı üzre kıldı tahkîk
Harbce vârit olarak bâzı suâl
Olmayıp verdiği sözlerde meâl
Mevki'inden dahi bi'l-isti-lâm
İnfirâd üzre olundu i'lâm
Başka başka olundu istintâk
Yok birinde o işe istihkak
Biri echel, biri gayet ahmak
Biri zâbitliğe gayr-ı elyak
Müttehem gerçi üçü de birden
Birisi anlara nisbet ehven
Birinin gayret ü ehliyyeti yok
Birinin kudret-i haysiyyeti yok⁴⁶⁶

Ahıska Bozgunu'yla ilgili Ahmed Rızâ da, Salih Hayrî gibi düşünmektedir. Ahmed Rızâ'ya göre Osmanlı askerleri gayet düzenli ve kahramandır. Buna karşılık Ali Rıza

⁴⁶⁴ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 106.

⁴⁶⁵ Zaptiye müşirinin raporları ile ilgili Bkz. Badem, *a.g.e.*, 151-154.

⁴⁶⁶ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 106-109.

Paşa'nın bu orduya kumanda etmesi büyük bir hatadır çünkü o askerlikten habersiz, harp usullerini bilmeyen ve kibirli biridir:

Yigirmi bin kadar var idi asker
Nizâm u hem nefîr-i âmm mîr u servet

Ali Paşa olup ser-asger anda
O orduya veren oldur kumanda

Anı ser-asger etmek nâ-revâdır
Büyüklik ana bir ayn-ı hatâdır⁴⁶⁷

Şair Ahmed Rızâ da, Ali Rızâ Paşa'nın savaş meydanından firar ettiğini söylemektedir:

Binip bir gün nihânı sürdü düşmen
Yürüttü askeri süratle düşmen

Karakol başına geldi göründü
Paşaya geldi üç düşmen denildi

Paşa herze yemeyin dedi ana
Ne işi var gele düşmen bu yana

Bir iki kişi geldi kıldı ihbâr
Kamusun etti tekdir ile inkâr

Bunlar bu sözde iken erdi adû
Göründü baktılar kim ceş-i adû

Hemân Paşa binip kıldı firârı
Gören askerden etmez oldu ârı

Nefîr-i âmm fehm kıldı n'olduğunu
Bu işte hîle teşviş olduğunu

Döğüştüler yine bir hayli müddet
Sol ucu ettiler tabana kuvvet⁴⁶⁸

Ahıska Muharebesi'nde Osmanlı Ordusu'nda bulunan Artvinli saz şairi Muhibbî aşağıdaki şiiri kaleme almıştır:

Seferin ilk cumasında cengi meydan eyledik
Yaş döküben ol kâfirden sahrayı kan eyledik

⁴⁶⁷ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 62-63.

⁴⁶⁸ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 65-66.

Atiben çar köşemizden top ile kunbarayı
Titredi canlar cesette zikr-i Subhan eyledik

Gün ikindiye dek çektik mihnet-i cevr-i ceza
Nizamiyle top beraber yetiştirdi imdat bize
Ya Muhammed çağrışın sıdk ile kıldık gaza
Otuz iki kâfiri hâk ile yeksan eyledik

Hû çekiben emri Hakk'a cümlemiz olduk razı
Sakladı ol Girdigârım cümle beladan bizi
Cem' oldu asker-i İslâm vakit akşam namazı
Cümlemizden sekiz şehit Hakk'a kurban eyledik

Biri Arkunesli Durak ipti verdiler anı
Biri İrisetli Cemal cennete gitti canı
Biri Karşutlu İsmail kaşından aktı kanı
Kazamızdan beş tanesin daha revan eyledik

Der Muhibbî kalan ile gidenimiz bilmedik
Türlü meşakkatle bir gün olsun gülmedik
Her başa geleni gördük birin noksan kılmadık
Ceng-i meydan arasından böyle seyran eyledik⁴⁶⁹

Ahıska Bozgunu ile ilgili Rus edebiyatında iki şiir tespit edilmiştir. Bunlardan biri, 1828-1829 Türk-Rus Savaşı'na da katılmış olan Albay İlya Nikolayeviç Meç'in kaleme almış olduğu *Pod Ahaltsıhom i Porojeniye Turok* (Ahıska'da Muharebe ve Türklerin Bozgunu) adlı şiiridir. Şiir 1854 yılında ayrı bir kitapçık olarak da yayımlanmıştır. Daha önce de Türk askeriyle savaşan albay, şiirin ilk kıtalarında Rus Ordusu'nun eski zaferlerini hatırlatmakta ve Ahıska Bozgunu'nu bir ziyafete benzetmektedir. Mesela, top gülleleri karpuz, kurşunlar cevize, barut ise siyah haşhaşa benzetilmiş olup komutan Andronikov bu yiyeceklerle düşmanlara âdeta ziyafet masası kurmuştur. Burada dikkat çekici olan Osmanlı askerlerinin giydikleri üniformalarıdır. Şöyle ki şair askerlerin Avrupai tarzda dar pantolonlar giyerek savaş meydanına gelişi ile alay etmektedir. Mizahi bir üslupla kaleme alınan şiirin Ahıska Bozgunu ile ilgili olan kısmı şu şekildedir:

Yine geldi eskisi gibi
Barbar Türk kabilesi
Ne cüretle çağırıyor savaşa bizi.
Yine başladılar canice davranmaya
Böbürlenerek, Müslümanların
Avrupai tarzda kuşandığına;

⁴⁶⁹ Bahadır, S. (2017). *19. Yüzyıl Şairlerinden Yusufeli Âşık Muhibbî Hayatı ve Deyişleri*. Yusufeli: Yusufeli Belediyesi, 25-26.

Geldiler karşımıza dar pantolonlarla
 Güya Rusya'ya korku salmaya!
 Geliyorlar davullarla, sancaklarla
 Bize doğru Ahıska'ya
 Yürüterek çağdaş askerleri
 Kayaların arasından
 Akan Posof Çayı'nda
 İzinsiz çıktılar karşımıza.
 Geliyor vadiden gürültüler
 Bu koşan Rus orduları
 Karşılama için gelen misafirleri.
 Kahraman askerlerde var
 Onlar için ikramlar
 Onlarda siyah haşhaş var
 Dökme demirden yapılmış karpuzlar
 Mısırdan büyük saçmalar,
 Bıçkılar, bıçaklar ve baltalar,
 Ve eğlence için ellerinde ceviz kadar kurşunlar

Yeter bu ikramlar
 Ziyafet vermek için dünyaya.
 Knez Andronnikov-ziyafetin sahibi
 O soyludur bizim efendimiz;
 İyi bilir savaş meydanında ziyafet çekmeyi
 Karşılama ve hediye vermeyi.
 Başladı ziyafete önce cevizlerden
 Ardından hep birlikte
 Atıldı alayları süngülerle;
 Askerler ve kozaklar
 Arkadan saldırdılar.
 Ve başladı yıkım büyük ziyafet
 Alevler dumanlar işte vaziyet:
 Akıyordu kanlar, kırılıyordu kemikler.
 Ziyafet sarhoşu misafirler yere serildiler!
 Bir yığın ceset her çeşit demir hurda!
 Sergiye çıkmış savaş meydanında!
 Sancaklar, çingiraklar,
 Tuğlar, âlemler, toplar
 Her biri ziyafet masasından kalan artıklar
 Ve bitti ziyafet vedalaştı bizimkiler!
 Ne hoş bir eğlence oldu burada
 Busurmanların hatıralarında!
 Duyuluyor kahramanların haykırıışları
 Huraa! Seviyoruz ulu çarımız Nikolayı!
 Akıp gider zaferlerle dolu Poskov-Çayı⁴⁷⁰.

⁴⁷⁰ Nikolayeviç, İ. (1854). *Boy Pod Ahaltsıhom i Porajeniye Turok*. Moskova: Vedomstvo Moskovskoy Gorodskoy Politsii, 4-8.

Ahıska bozgunu ile ilgili bir diğer şiir *Severnaya Pçela* gazetesinde yayımlanmıştır. *Soldatskaya Pesnya* (Asker Türküsü) adlı bu şiir marş şeklinde yazılmıştır. Gazete, yayımladığı bu şiire şöyle bir açıklama yazısı da eklemiştir: “Kafkasya ordusunda her başarılı muharebeden sonra ordu komutanına bir şarkı bestelenir. İşte Ahıska alaylarında şimdi bu marş söylenmektedir”.

Yüksek dağların ardında
Doludizgin akan ırmaklar arasında
Duruyor Ahıska.

Ansızın kocaman kalabalıklarla,
Düzenli ordularla
Geliyor Türkler akınlarla.

Aniden saldırdılar Ahıska'ya
Hayalleri onu hücumla almaya
Ancak işgal ettiler Suflis'i.

Götürdüler haberi Sultana
Rusları yenmişlerdi güya
Ve ordular Tiflis'i fethetme yolunda.

Prens Andronikov yetişti tam zamanında
Kahraman askerleri de ardında,
Gürcü prensler ise onun yanında.

Andronikov savaşa hazırlandı
Vilentsevleri⁴⁷¹ de yanına aldı
Emretti askere yola çıktı.

Ve gürledi toplar, gülleler,
Vızıldadı mermiler,-
Titredi o an her yer.

“Hurra!” yükseldi sesler
Elinde süngülerle
Atıldı öne doğru gözüpek yiğitler!

İşte o an korkudan titredi Türkler,
Düştü ellerinden tüfekler,
Her şeyi bırakıp kaçtı firariler!

Bırakıp her şeyi kaçarken
Sürekli tekrarlıyorlar

⁴⁷¹ Vilenskiy Polk: Kırım Harbi'nde Kafkas Cephesi'nde Rus ordusunda çarpışan alayın ismi.

Al sana Tiflis! Al sana Tiflis! diyorlar⁴⁷².

Şiirde Gürcü askerlerinin Rusya'nın safında savaşta yer aldıkları belirtilmektedir. Nitekim Rus tarihçisi Yevgeniy Tarle de, Kafkas Cephesi'nde Gürcü milislerin desteğinin çok önemli olduğunu yazmaktadır⁴⁷³.

3.4. Kars Kuşatması ve Ruslara Teslimi

Çar I. Nikolay'ın ölümünden sonra tahta geçen oğlu II. Aleksandr, aylardır Sivastopol'u bombalayan müttefiklerin dikkatini dağıtmak için Osmanlı İmparatorluğu'nun serhad beldesi olan Kars'ın işgaline karar vermiştir. Bundan sonra Kafkas Cephesi'nde Rus ordusunun en büyük hedefi Kars olmuştur⁴⁷⁴. 1855 yılı Haziran ayı başında Kafkas ordusunun başkomutanı General Nikolay Muravyov komutasında Rus ordusu, Kars'a doğru hareket etmiştir. Muravyov'un planı Kars'ı cebri hücumlarla değil, halkı ve askeri açlığa mahkûm edip teslim olmaya mecbur bırakmaktır⁴⁷⁵. Bu plan doğrultusunda hareket eden Muravyov, öncelikle Kars ile Erzurum arasında tüm bağlantı yollarını kesmiş, Ardahan ve Kağızman'ı işgal etmiş, Kars'ın zahire depolarını ele geçirmiştir. Böylece Kars, Rus ordusu tarafından çok sıkı bir muhasara altına alınmıştır⁴⁷⁶. Halk ve askerler kısa süre içinde yiyecek bulamayıp açlıkla karşı karşıya kalmış, hatta askerlere ekmek yerine 100 dirhem bisküvi verildiği de görülmüştür⁴⁷⁷. Bizzat bu kuşatma altında kalan Karanlı halk şairi İbrahim Baba, yaşanan hadiseleri *72 Kars Destanı*'nda anlatmıştır. Hınzır ve zebani olarak nitelendirdiği Moskofların gelmesiyle birlikte Kars'ta oluşan karamsar tabloyu şairane bir üslupla anlatan şair, ordudan yardımın gelmemesi üzerine efkâra düşen halkın nasıl direndiğini aşağıdaki dörtlüklerle anlatmıştır:

Moskof azm edende Kars'ı almağa
Durdu bülbül olan hep âh ü zâra
Başladı menemşe, lâle solmağa
Dört yandan büründü gülleri hâra

Görmeden baharı, vardı hazâna

⁴⁷² Soldatskaya Pesnya. (8 Ocak 1854). *Severnaya Pçela*, 18.

⁴⁷³ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 327-328.

⁴⁷⁴ Tarle, *a.g.e.*, 2005b, 601.

⁴⁷⁵ Gürel, *a.g.e.*, 115.

⁴⁷⁶ Badem, *a.g.e.*, 247.

⁴⁷⁷ Budak, *a.g.e.*, 125.

Arzuhâl verdiler ezhâr Sübhâna
Bülbülsüz bağ oldu kargaya lâne
Sünbüllerin yolma düştü gülzâra

Eyledi balalar figan yuvada
Sabiler kundakla kaldı feryâda
Hınzırlar göründü o ki ovada
Geçti marallar ya da firara

Ele candan yanan geçti mihenge
Anaların döndü yüreği senge
Eli kamçı tutan yöneldi cenge
Sığındı Ehl-İslâm Bârî Settâra.

Moskof'un korktuğu Osmanlı kurdu
Geçer cândan, baştan kurtarır yurdu
Kâfirler İslâm'a tuzağı kurdu
Aslâ bend olur mu arslan himâra

Kirazayı'ndaydı sırlar fâş oldu
Hudutlar geçildi, Kars'a arş oldu
Herbir işden erzak yığma baş oldu
Rençberler seyretti bomboş anbara

Ekin ekilmedi, kaldı herikler
Zebanîler harp ateşin körükler
Yarı buçuk oldu hep tedarikler
Mahsaraya düştük, hem dilfikâra.

Alına yazılan gelirmiş başa
Bayramın ilk günü girdik ataşa
Yer, gök halkı baktı, kıldı temaşa
Âlem şâbâş dedi hâl-i düşvâra.

Arslan yatağıdır Kars'la etrafı
Cihana şân vermiş yiğit eslâfı
Bu yıl da diledi ulu, eşrafı
Atlı yığıp, ateş sala küffara.

Paşalar bu işe kail olmadı
Koçaklar murada nail olmadı
Âvâre kalmağa mail olmadı
Şecaat, besalet oldu âşkâra.

Kars'ın çevre yanı mahsara oldu
Kapandı yolları, teke-baş kaldı
Baş-bilen Paşalar tedabir aldı
Başladı Osmanlı mertlik izhara.

Bir zaman çalıştık bu minval üzre

Tek-tük kavga oldu ova, yol üzre
Kâfir kuvvet aldı her kemâl üzre
Bize imdad gelmez, daldık efkâra⁴⁷⁸

Tüm zorluklara rağmen Kars halkı ve askerler kaleyi savunmaya devam etmiştir. İlber Ortaylı bu durumla ilgili şunları kaydetmektedir: “Bu bölgede yapılan Kars savunması çok kahramanca bir savunmaydı. Çünkü o zamanki Kars bölgesine mühimmatın ulaşması mümkün değildi. Buna rağmen kalenin içinde millet gerekirse ot yiyerek kendisini savunmuş ve zor teslim olmuştur.”⁴⁷⁹

Karslı halk şairi Âşık Bahrî, *Gelme Moskof Gelme Kars’a* ve *Kars’ın Kalesi* adlı meşhur şiirlerini o dönemde yazmıştır. Vatanseverlik ve hamasi duygularla yazılmış bu iki destan, Ordu müşirinin emriyle mehterhane tarafından bestelenerek o dönemde halka ve askere moral vermek, onları cesaretlendirmek için çalınıyordu⁴⁸⁰.

Gelme Moskof Gelme Kars’a
Cennet küfre mâl olur mu?
Cihân bize karşı dursa
Aslâ burdan yol olur mu?
Olmaz! Olmaz! Olmaz! Olmaz!

Bize cânı verüp Hudâ
Olsun nâzlı yurda fedâ
Kafesde rûh eyler nidâ
“İslâm, küfre kul olur mu?”
Olmaz! Olmaz! Olmaz! Olmaz!

Katlanınız kamu derde
Bırakmayız yad’ı yurda
Ölürüz hep bu uğurda
Bundan iyi fi’l olur mu
Olmaz! Olmaz! Olmaz! Olmaz!
Şehîdler Rızvân’a koşar
Gazilerin şânı aşar
Nâzlı vatan gamsız yaşar
Bu îmâna âl olur mu?
Olmaz! Olmaz! Olmaz! Olmaz!

Ceddimizden mîrâs kalmış:
Şanımızla cihân dolmuş,

⁴⁷⁸ Kırzioğlu, *a.g.e.*, 216-217.

⁴⁷⁹ Ortaylı, İ. (2016). *İmparatorluğun Son Nefesi: Osmanlı’nın Yaşayan Mirası Cumhuriyet*. İstanbul: Timaş, 80.

⁴⁸⁰ Kırzioğlu, *a.g.e.*, 56.

Bize düşmân çok kul olmuş
İnkâr eden dil olur mu?
Olmaz! Olmaz! Olmaz! Olmaz!

İnceliriz, kırılmayız
Polattanız, yorulmayız
Bulanmadan durulmayız
Bizden coşkun sel olur mu?
Olmaz! Olmaz! Olmaz! Olmaz!

Osmanlı'dır ad, şanımız
Abdülmeceid Sultânımız
Kars Kal'ası vatanımız
Dahi Moskof dal olur mu?
Olmaz! Olmaz! Olmaz! Olmaz!

Yardım ede Yezdân size
Osmanlılar, her cân size
Sefil BAHRÎ çoktan size
Kurban olsa, yol olur mu?
Olmaz! Olmaz! Olmaz! Olmaz!⁴⁸¹

Âşık Bahrî'nin Kars'ın Kalesi şiiri şu şekildedir:

Çok öyle yan bakma Moskof sen ona
Zafer nişanıdır Kars'ın Kalesi
Nice bin düşmana bozgun salmıştır
Osmânî şanıdır Kars'ın Kalesi

Onu kuran usta, çok güzel kurmuş
Bütün ülkelere kanadın germiş
Her gelen belâyâ göğsünü vermiş
Yurdun kalkanıdır Kars'ın Kalesi

Seherde tez alır doğan – güneşi
Dünyada bulunmaz anın bir eşi
Gülle, top kâr etmez, polattır döşü
Kaleler hanıdır Kars'ın Kalesi

Niçe düvellere nazar-gâh olmuş
Metâh-i zafere bâzâr-gâh olmuş
Her yeri şehîde mezâr-gâh olmuş
Gaziler kânıdır Kars'ın Kalesi

Baykuş yaşamaz, vîrân değildir
Bülbüllü bâğları yaban değildir
Kargalar kalacak mekân değildir

⁴⁸¹ Kırzioğlu, *a.g.e.*, 57-58.

Laçın vatanıdır Kars'ın Kalesi

Kars'a her göz – koyan perişân oldu
El-amâna gelip, kör – pişmân oldu
Buna şâhid, isbat bir cihân oldu
Kendisin tanıdır Kars'ın Kalesi

Hınzır, git vîrânang, ol öz-ağrında
Koç-yiğitler yatar yurdun bağrında
Baş ile cân fedâ eyler uğrunda
Eller sultânıdır Kars'ın Kalesi

BAHRÎ her dem söyler vasf-i vatanda
Bünyâdına fermân gelmiş Sultân'dan
Şenelip, âbâdân olur her yandan
Dünya Cihânıdır Kars'ın Kalesi⁴⁸²

Kars Kuşatması devam ederken Sivastopol'ün müttefikler tarafından zapt edildiği, Ömer Paşa komutasında Osmanlı kuvvetlerinin Sohumkale'ye doğru ilerlediği haberini alan Muravyov, ani bir hücumla Kars Kalesi'ni ele geçirmeye karar vermiştir⁴⁸³. 29 Eylül 1855 sabahı gün ağarmadan yaklaşık 30 bin kişilik bir kuvvetle Rus ordusu Kars Kalesi'ne saldırmıştır. Kaleyi savunan 10 bin Osmanlı askeri ve Kars halkı açlık ve hastalıktan zayıf düşmesine rağmen sayıca fazla olan Rus ordusuna karşı kahramanca savaşmıştır. Yedi saat süren muharebe neticesinde Ruslar ağır bozguna uğrayarak yaklaşık 7500 zayıyla geri çekilmeye mecbur kalmıştır⁴⁸⁴. Türk tarih kaynaklarında *Büyük Kars Zaferi* olarak anılan bu muharebe Türk edebiyatında da izler bırakmıştır.

Yukarıda söz edilen saz şairi İbrahim Baba, destanında Kars Muharebesi'ni şu dizelerle anlatılmıştır:

Fırsat budur, deyüp çalmak istedi
Moskof bir hücumda dalmak istedi
Geceleyin bozgun salmak istedi
Geçti harekete, bak iftihara!

Siftah Tahmas-Tabya aldı ataşı
Zulümat sarmıştır dağ ile taşı
Moskof'un epeycem ezildi başı
Bakmadı Gaziler yok ile vara.

⁴⁸² Kırzioğlu, *a.g.e.*, 56-57.

⁴⁸³ Gürel, *a.g.e.*, 116.

⁴⁸⁴ Badem, *a.g.e.*, 247-248; Gürel, *a.g.e.*, 116; Budak, *a.g.e.*, 128.

Sanki gökten ateş yağdı Karlığ'a
 Şafak ilen asker düştü darlığa
 Mevlâm mert kulların her dem yarlığa
 Döğüştüler gene saf yara yara

Kâfir'in topları atla çekildi
 Suvarisi dört taraftan döküldü
 Bizimkiler yayan, boynu büküldü
 Siperlerden vurdu düşmana yara.

Var kuvveti yığdı Polat koluna
 Şerefli tufengin aldı eline
 Bakmadı Urus'un gel-ha-geline
 Süngüsüyle soktu çoğunu gora.

Toplar ateş açtı karşılı beri
 Moskoflar anladı Rûz-i-Mahşeri
 Serildi yerlere hep hasır vâri
 Mahvoldu alaylar, tutuldu nâra.

Arap-Tabyası'ndan ateş açıldı
 Lâz-Tabyası'nda da düşman biçildi
 Kayabaşı'ndan tez beri geçildi
 Yetiştiler sağa, sola havara.

Tahmas-Tabyası'ndan bozgun verildi
 İngiliz-Tabyasın'da geri sürüldü
 Müminlere karşı azmi kırıldı
 Uğradı Kâfirler hep inkisara

Baba-Kerim Paşa'm arslanın kendi
 Hâc-İsmayıl Paşa pervane döndü
 Herbir yiğit oldu Hayder menendi
 Şân verdi Gaziler, şân iştihara.

Diller vasfedemez o dayanmayı
 Öğrendi lâleler al boyanmayı
 Belledi pervane ada yanmayı
 Anladı âşıklar varmayı yâra.

Küçük Gaziler de cenge girişir
 "Babamın kanını alacağım", der
 Analar, bacılar cephe taşıyor
 Bu hal gayret verir cümle askere.

Yediden yetmiş gazâyâ girdi
 Şehîd olanımız Rizvan'a erdi
 Âli-Osman âleme gene şân verdi
 Moskof geldi şevketimiz ıkrana

Tekbîr âvâzini Arş'a yetirdi
Melekler niyazda, zikrin yitirdi
Meteriste aş-kan leşi götürdü
Perişân hâl Kâfir döndü firara.

Baktı ki cengilen çıkamaz başa
Fehmetti şânımız, kaluban şaşa
Saldatlar⁴⁸⁵ kaçıştı dağ ile taş
Apizerler buna bulamaz çâre.

Herbir kemâlatı zevale erdi
Erenler çeresi kavgaya girdi
Onbinden ziyade kırılan vardı
Ara-verdi cenge, baktı hisara.⁴⁸⁶

Namık Kemal'in hocası olarak bilinen Karşlı Hâmid Efendi'nin yetiştirdiği şair Süleyman Şadî, Kırım Harbi yıllarında Kars'ta yaşanan hadiseleri *Muzaffer-Nâme* adlı eserinde anlatmıştır. Kars'ın Kaleici mahallesinde yaşayan şair, General Muravyov'un Kars'a gerçekleştirmiş olduğu başarısız saldırıyı, o esnada yaşanan çetin muharebeyi aşağıdaki dizelerle anlatmıştır:

Beyân it harb-i istihkâm-ı Karsı
Beher sû söylenilsin nâm-ı Karsı
Sakın itnâb kılma muhtasar kıl
Uzun sözden kalem sarf-ı nazar kıl
İki yüz yetmiş iki ve Muharrem
Vukû-ı harb tâ kıldı murakkam
İki koldan hücum itdi çü kâfir
Yörüttdi peyâpey tabur-ı vâfir
Biri Tahmas bir kol İngilizden
Yörüttü askerın Rûssiye birden
Olurdu ceş kırk binden ziyâde
Bu denlû var idi sâde piyâde
Kemâl-i kuvvetin Tahmasa verdi
Şafak vakt-i çü istihkâma girdi
Bu hâli gördüğünde çend İslâm
Olundı âteş-i tabura ikdâm
Çü tabur âteşinden göz kamaşdı
Görüp ol âteş (i) devrân şaşdı
Ne mümkündür idem bu harb(i) tarîf
Dehân-ı hâmeye sığmaz bu tavsîf
Sada-yı top tüfenk afakı tuttu
Ne ol afak belüne tak tuttu

⁴⁸⁵ Soldat (Rus.): asker.

⁴⁸⁶ Kırzioğlu, *a.g.e.*, 217.

Dokuzluklar olunca g lle-ef  n
 Ad  ordusuna d  mez mi efg n
    nci defa kim girdi siperden
 Ge  b   l m c mle c n   serden
 Kan oldu ol g n cenk eder
    istimdat ede geldi erenler
 Kılı   akıltısı  ıkdı sem ya
 Kırıldı ce  -i d   men b -nih ye
 Nih yet s ngi s ngiye dayandı
  o unca g  z ler kana boyandı
 Ula tı nageh n-ı avn-i Mevla
 Seraser battı gitdi ce  -i ada⁴⁸⁷

Manzumenin devamında  air, kahramanca sava an askerleri  zellikle T rk destanlarında kuvvetin ve yenilmezli in sembol  olan Pers mitolojisinin efsanevi kahramanı Zalo lu R stem'e benzetmi tir. Kars Ku atması sırasında Osmanlı garnizonunun ba ında bulunan  ngiliz General William Fenwick Williams da "T rk piyadesi ile top usunun  ok kararlı ve cesurca d v     n , Avrupa'nın hayranlı ına layık oldu unu rapor etmi tir."⁴⁸⁸

 afakdan   leye dek ceng olundu
 Ser-i ad ya  lem teng olundu
 Da ıldı her taraf hat bozuldu
 Nicesi nevk-i s ng ye d   ld 
 Gir b meyd ne her z bit    R stem
 Kılı  der-dest harb itdi dem dem
 Arabist n ce  -i z bit n 
  d b arz-ı  ec at aldı   n 
 Anadolu c y     mir n 
 Olar da kıldı  f -y  civ n 
 Hususan savleti    haneciden
 Kırıldı r  te-i  mid-i d   man
 S z olmaz barekallah top ıyane
 G sterdi d   manı dini imana
 Bu resme asker nusret m essir
 Kemaliyle  ecaat kıldı zahir
 Ne asker her biri  izane savt
 Dildane ro  merdane heybet
 H daya her biri olsun vedia
 Bi-hakkı  ah  rnek bedia⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ Tozlu, S. (1996). "Kırım Harbi'nde Kars'ı Anlatan Kayıp Bir Eser: Muzaffer-N me". *Akademik Ara tırmalar*, (2), 136.

⁴⁸⁸ Badem, *a.g.e.*, 248.

⁴⁸⁹ Tozlu, a.g.m., 136-137.

İbrahim Baba'nın *Kars Destanı*'nda belirttiği gibi, Süleyman Şâdî de muharebeye kadın ve çocukların katıldığını, kahramanca kaleyi savunduklarını ifade etmiştir:

Ahâlî de idüb icrâ-yı merdî
 Kamusı kıldı hoş îfâ-yı merdî
 Demadem şîrvazî bit-tehacüm
 Kору canı aduyu der tevasum
 Gelip imdâda hem nisvân u sıbyan
 İâne kıldılar tevhîd gûyân
 İhâta kıldı dünyâyı serâser
 Sadâ-yı nara-i Allâhü Ekber
 Ser-efrâz oldu ol sancağ-ı nusret
 Açıldı râyet-i nusret çekildi
 Netîce düşmenin kaddi büküldi
 Helâk-i düşmen-i dîn-i mübînî
 Bu ednânın budur aynel-yakîni
 Sekiz binden füzûn oldu helâki
 İki misli kadar da zahm-nâki yaralı
 Çi mîkdârest fermâ-yı şehîdân
 Şehîd oldu sekiz yüz nîk merdân
 Asâkirden ahâlîden şu mîkdâr
 Olanlar vâsıl-ı dîdâr-ı dildâr⁴⁹⁰

Muharebe esnasında Kars'ta bulunan İngiliz doktoru Humphrey Sandwith, hatıratında vatandaşların da savaşa dâhil olduğunu belirtmiştir:

Rus ordusundan yükselen naralar, kaplanlar gibi savaşıp peş peşe süngü hücumuna kalkan Türklerin haykırılarına karışıyordu. Çarpışma alanında karşılarına palalarıyla biçen beyaz sarıklı vatandaşlar görölüyor, Lazistan'ın sağlam yapılı ve vahşi dağlılar düşmanı dipçikleriyle eziyor, ilerleyen düşmanı taş yağmuruna tutuyor. ... Dağınık bir vatandaş kütlesi atlarıyla ve yaya olarak büyük bir cüretle kaçanları kovalıyor, peşlerinden ateş ediyordu⁴⁹¹.

Şair Salih Hayrî de zafernâmesinde muharebe sırasında askerlerin yanında ahalinin, hatta kadınların da savaşa katılıp kahramanca savaştığını aşağıdaki dizelerle dile getirmiştir:

Olunup cünd-i muzaffer tesyâr
 Kars ahalisi dahi bir miktar
 Gayret-i hubb-ı vatan yâda gelip
 Bazı nisvan dahi imdada gelip
 Birleşip cümlesi sağdan soldan
 Yürüyüş eyleyerek üç koldan

⁴⁹⁰ Tozlu, a.g.m., 137.

⁴⁹¹ Sandwith, H., Mustafa Zarifî Paşa ve Marx, K. (2017). *1855 Kars Kuşatmasının Öyküsü* (Çev. H. Z. Kars). İstanbul: Tarihçi, 252.

Tabya-i saireden toplanla
 İhtiyattan gelen askerlerle
 Hiç göz açtırmayarak adâya
 Cend ü savlet ile fevkal-gaye
 Topları çivilemişken düşman
 Fırka-ı digere sevk etmiş iken
 Olarak avn-i İlâhi yaver
 Pek fena halde kalıp Moskovlar
 Oradan cümlesi püskürtüldü
 İngiliz tabyaları kurtuldu⁴⁹²

Kars'ın imdadına Anadolu'nun dört tarafından gönüllülerin de katıldığı anlaşılmaktadır. Çorumlu şair Mehmet Rüştî, hayat öyküsünü anlattığı uzun bir şiirde Kars'a gittiğini ve küffara karşı savaştığını söylemiştir:

Ulaştırır bizi dâne-i kismet
 Küffarla cidâle eyledim niyyet
 Anda bir zat verdi bir kılıçla at
 Yayanlığı kodum oldum süvari

Erzurum merkez-i evliyâ deyu
 Şehr-i ulemâ vü asfiyâ deyu
 İştittim mahall-i urefâ deyu
 Geldim anda buldum nice ebrârı

...
 Ruhsat alıp andan Kars yolun tuttum
 Hasankale'sine bir günde yettim
 Bir zât-ı kerimle mülâkat ettim
 Anınla eyledim çok istişârı

Vedalaşıp andan Kars'a yetiştim
 Çorum rediflerin bulup görüştim
 Orduya karışıp cenge giriştim
 Çok savaştık bozamadık küffârı⁴⁹³

Kars'ta Rus ordusunun büyük hezimete uğratıldığı haberi İstanbul'da büyük sevinç yaratmıştır. Sevinç topları atılarak şenlikler düzenlenmiştir⁴⁹⁴.

Galibiyet haberi Der-bâr'a
 Gelerek verdi ferah hünkâra
 Ehl-i ilsâm ederek kesb-i safâ

⁴⁹² Salih Hayrî, *a.g.e.*, 237-238.

⁴⁹³ Ercan, A. (1991). *14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*. İstanbul: Teknografik Matbaacılık, 154-155.

⁴⁹⁴ Budak, a.g.e., 133; Kırzioğlu, *a.g.e.*, 174.

Oldu bir gün dahi şenlik icra⁴⁹⁵

O sırada İstanbul'da görevde bulunan şair Yusuf Hâlis Efendi, Kars'ta kazanılan zaferi duyunca *Nusret-nâme* adlı şiiri kaleme almıştır. Şiir, askerleri ve onların başında bulunan komutanlarına methiye şeklindedir:

Ehl-i İslâm yine nusret ile şâdân oldu
Müjde şenlikler edip âleme ilân oldu
Moskof'un askeri Kars üzre perîşân oldu
Düşmenân ağladı yârân yine handân oldu

Gürledi topların âvâzı verip müjdeleri
Anadol ordusu seraskeri ol şîr-i neri
Moskof'u kırdığının geldi bu demde haberi
Mâh-ı mâtemde hele katl-i Yezîdân oldu

Topuna taburuna hamle edip şîrâne
Şîr-i pençe gibi sarıldı müselmân câna
Yaka yakaya gelip süngü tüfek merdâne
Yine şâhinşeh-i devrân şâh-ı merdân oldu

Arşa astı kılıcın hazret-i Vâsıf Paşa
Görmemiş çeşm-i adû şimdiye dek böyle vega
Anlayıp Rusya İslâm ile ne imiş kavga
Göricek cür'et-i İslâm'ı peşîmân oldu

Kars'ı almağa hücum etmiş iken verdi esîr
Şîr-i merdân atılıp üstüne mânende-i şîr
Yedibin lâşesini serdi yere etti hasîr
O serâsîme Şeker Kal'ası zindân oldu

Görüp arslan gibi ceng içre Kerîm Paşa'yı
Koparıp nâra-i tekbîr ile vâveylâyı
Zannedip koptu kıyâmet taburu alayı
Bırakıp top u tûfengini gürîzân oldu

Bir koyun sürüsüne girdi sanırsın kaplan
Korkudan kaçtı Muravyof ceneral sanki çoban
Oldu âteşler ile asker-i dîn hun-efşân
Kabza mercan gibi ellerde kılıç kan oldu

Yıldırım gibi vurup düşmeni William Paşa
Ur edip asker-i İslâm ile dedi "hurra"
Her tarafta erişip sâika-i kahr-ı Hudâ
Ceng-i Kars ile Silistre buna bürhân oldu

⁴⁹⁵ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 242.

Darb-ı nutkumla açıp bu yolu san'at sattım
 Köhne mazmûn u hayâlin topunu hep attım
 Şehsüvârım bu zeminde niçe at oynattım
 Nîze-i hâmeye Hâlis yine meydân oldu⁴⁹⁶

Osmanlı Devleti, şiirde methedilen Anadolu Ordusu Komutanı Müşir Mehmet Vasıf Paşa'ya, Ferik Kerim Paşa'ya ve İngiliz Generali Williams'a gösterdikleri başarılarından dolayı mücevherlerle süslenmiş birer kılıç ile Mecidiye nişanı vermiştir. Ayrıca Ferik Williams Paşa ve Ferik Kerim Paşa muharebe sonrası müşir rütbesine terfi etmişlerdir. Kars ahalisi vergilerden muaf tutulmuştur⁴⁹⁷.

Başkumandana gidip seyf ü nişan
 Zabitan ü neferata ihsan
 Dahi bir kabza Kerim Paşa'ya
 Verilip seyf o zafer- pîraya
 Williams nam ferik oldu müşir
 Olup ihsan murassa şimşir
 Daha sairlerine bil-itâ
 Ne kadar varsa mükâfata sezâ
 Kars ahalisine başka tastîr
 İltifatnâme olundu tesyîr
 Oldu taltîf umumen yerli
 Üç sene vermemek üzre vergi⁴⁹⁸

Kırım Harbi yıllarında Erzurum müftüsü olan şair Dursun Ahmed Nâtıkî'nin divanında Kars Kuşatması'yla ilgili şiirler mevcuttur. Bunlardan birisi Kars Zaferi üzerine yazılmış *Tarih-i Kâb-ı-Zafer* başlıklı manzumesidir:

Bârek-Allâh Anadolu'da olan cenge bu dem
 Kala-i Kars içre ceng etdi Moskov kahkarî.

Lâşe-i ahbesleri on bin kadar meydânda
 Üç bu mîkdâr çekmiş oldu lâşesin kâfir çeri.

Vâkıa dört ay kadar kıldı hisâr-ı Kalayı
 Çokça asker kırdırıp sahrâda kaldı serseri

Himmet-i Abdülmecîd Sultân-ı âlem böyledir
 Her taraftan müjdeler, fetf oldu, aldı her yeri

Vâkıa kıldı sabırlar Vâsıfî Paşa o dem

⁴⁹⁶ Yusuf Hâlis, *a.g.e.*, 21-22.

⁴⁹⁷ Badem, *a.g.e.*, 248; Salih Hayrî, *a.g.e.*, 242; Budak, *a.g.e.*, 133.

⁴⁹⁸ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 242.

Asker-i İslâma verdi ceng-i harb-î mermerî

Hem ahâlîsi bu Kars'ın, hem de mansûr askeri
Hem perîşân res olan âdemlerin gayretleri

Vâkıa bu müftî Nâtık dâ'î-i mahlas bu dem
Sanki bir tuhfe yerinde gösterir nazm-i ferî

Moskov'un iki gözü çıkdıkda târîhin tamâm
Beyt-i âtî dürlерinden tarihî bil cevherî (1272)

Vâsıfî Paşa o gün Paşa Kerîm'e emr ile
Kırdılar Moskovlu'yu Kars'ında î mân-nerleri.

Bir dahi Kâ'b-i Zafer târîh-i nusret gösterir
Arş ü levhinde melâik âferîn der ser-serî (1272)⁴⁹⁹

Kars Zafer'i halk türkülerine de konu olmuştur. Fahrettin Kırzioğlu, aşağıdaki türküyü, Erzurum'a yerleşmiş Karanlı bir ihtiyardan not aldığını belirtmiştir. Türküde, destanlarda da sıkça rastlanan, manevi şahısların Osmanlı askerlerinin saflarında savaştığı motifi kullanılmıştır. Kars Muharebesi'ne şahitlik yapan Doktor Humphrey Sandwith hatıralarında bu hususla ilgili şunları kaydetmiştir: “Kars'taki dindar Müslümanların bazıları Peygamber'in rengi olan yeşil giysilere bürünmüş 10.000 kişilik mukaddes bir topluluğun askerlerimizle birlikte savaştığını iddia ediyorlar. Bu ilahi savaşçılar, Rusların çekilmesiyle ortadan kaybolmuş.”⁵⁰⁰

Sabah namazında üç top atıldı
İki mezhep birbirine katıldı
Kars üstüne hücum etti, atıldı
Tahmas'ın üstünde kırıldı Moskof.

Sultan Mecid gelir elinde fener
Nice bin askerler önünde döner
Deryalar bekçisi Hazreti Ömer
Bize imdad etti, yarıldı Moskof

Erenler yatağı bu Kars alınmaz
Alarlar kılınca, göze görünmez
Nice bin Veliler geldi, bilinmez
Hasır gibi yere serildi Moskof⁵⁰¹

⁴⁹⁹ Ahmed Dursun Natıkî (1274). *Divan- ı Nâtıkî*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazma Eserler, Yer Numarası NEKTY01225, vr. 61b-62a.

⁵⁰⁰ Sandwith ve diğerleri, *a.g.e.*, 253.

⁵⁰¹ Kırzioğlu, *a.g.e.*, 218.

General Muravyov her ne kadar büyük bir yenilgiye uğramış olsa da Kars'ı kuşatmaya devam etmiştir. İstanbul'da Kars Zaferi için şenlikler devam ederken, Kars halkı hâlâ sefalet içinde, açlık çekmekteydi. Aslında Kars Zaferi'nin, geçici bir zafer olduğunu söylemek gerekmektedir. Çünkü zafer sonrası Kars'taki durumlar öyle vahim bir hal almıştı ki “kadınlar çocuklarını General Williams'ın evine getiriyor ve orada bırakıyorlardı. Atlar olmadan ordu huruç hareketi de yapamıyordu. Williams'ın emriyle atlar gizlice kesiliyor ve etleri hastane mutfağına veriliyordu. Rus askerleri ise kulübelerde rahat bir şekilde konaklıyordu ve yiyecekleri boldu.”⁵⁰²

İncelenen tarih kaynaklarında Osmanlı paşalarının Kars'ı kurtarmak için çok yavaş, hatta isteksiz davrandıkları belirtilmektedir. Erzurum'daki birliklerin başına getirilen Mehmet Selim Paşa, “Erzurum'daki kuvvetlerden bir kısım kuvvetin Trabzon üzerinden Kars'a gönderilmesi, Erzurum'da kalan kuvvetlerin derlenip toparlanması ve harekete hazır bir hale getirilmesi emrini almıştır. General Selim, bu emri almamış gibi durgun ve hareketsiz kalmıştır.”⁵⁰³

Kırım'dan Kars'ın imdadına giden Ömer Paşa çok yavaş davranmış ve yanlış kararlar alarak vakit kaybetmiştir. Şöyle ki, Ömer Paşa kararını değiştirerek Kars'ın yardımına değil çıkarma yeri olarak Sohum'a yol almıştır. Tarihçilere göre, Ömer Paşa'nın planı Gürcistan'ı istilâ etmek ve böylece Rusların Kars'ı bırakıp Tiflis'in imdadına koşmaya mecbur etmektir⁵⁰⁴. Rus tarihçi Tarle de aynı fikri savunarak, Muravyov'un Ömer Paşa'nın çok da akıllıca olmayan manevrasını anlayıp korkmadan kuşatmaya devam ettiğini belirtmiştir⁵⁰⁵.

Ömer Paşa'nın neden böyle bir karar aldığı konusunda Ahmed Rızâ Trabzonî'nin, gazavatnâmesinde çok dikkat çekici ve şaşırtıcı bilgi vardır. Kuşatma esnasında Kırım'a gittiğini belirten şair, orada askerî zevat ile görüştüğünü ve bir binbaşuya neden Kars'ın imdadına gidilmediğini sorunca, sulh yapmak için Kars'ın Ruslara bırakılmasına niyet edildiği cevabını aldığını yazmıştır:

⁵⁰² Badem, *a.g.e.*, 249.

⁵⁰³ Gürel, *a.g.e.*, 119.

⁵⁰⁴ Badem, *a.g.e.*, 249.

⁵⁰⁵ Tarle, *a.g.e.*, 2005b, 617.

Görüşüm zabitanlarla beraber
Olarla eyledim ülfet ser-â-ser

Var idi binbaşı bir kolağası
Onlarla eyledim sohbet kemâhî
(...)
Dedim binbaşıya ey ağa server
Niçin bu Kars'a imdad olmayıser

Hisarda halleri nâ-çâr oluptur
Zehâirleri dahi tükeniptir

Hususa kim niçin serdar-ı ekrem
Sohum'da vardı kaldı böyle epsem

Sohum bataklığında iş görülmez
Suran dağı dahi sarptır geçilmez

Dahi var Erzurum'da hayli asker
Niçin bu Kars'a imdat etmediler

Dedi bana budur doğru kelâmlar
O Rus'a Kars'ı vermektir merâmlar

Bize bir Kars'ı vermek âr değildir
O Rus'u gâib etmek kâr değildir

O Rus girmez ise bu dem araya
Firenklerle kalırsız biz belâya

Verilip Kars olacak sulha rağbet
Vesîle olacak sulha elbet

Bu iş öyle olacak anla hâli
Merak edip dahi kılma suâlî⁵⁰⁶

Sıkı bir kuşatma altında mahsur kalan askerler ve Kars ahalisinin durumu her geçen gün daha da vahim bir hâl almaktaydı.

General Williams Erzurum Konsolosu'na gönderdiği mektupta şöyle yazmıştır: “Biz burada ekmeğimizi; kıtlık ve pahalılığa maruz kalan şehir halkı ile paylaşıyoruz. Yedi

⁵⁰⁶ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 254-255.

haftadan beri hayvanların yiyeceği bitmiştir. Ahırında bulunan beygirleri gizli gizli kestirerek etlerini pek kalabalık olan hastanelere gönderiyorum.”⁵⁰⁷

Kuşatma esnasında Kars Kalesi’nde görev yapan İngiliz doktoru Humphrey Sandwith’in tuttuğu günlüğü, yaşanan dehşeti tüm çıplaklığıyla ortaya koymuştur. Kars’ın teslimi üzerine yazılmış şiirlerin daha iyi anlaşılması için doktorun günlüğünden bazı kısımlar aşağıda yer almaktadır:

“7 Ekim 1855 - Gece şehirde korkunç gök gürültüleri ve yıldırımlarla seyreden bir fırtına oldu, birkaç kişi hayatını kaybetti. Kolera, vatandaşlar arasında büyük can kaybına sebep oluyor. ...Lazistanlı düzensiz askerlerin birçoğu terk edilmiş evlere sığınıp orada ölüyorlar, cenazeleri tesadüfen bulunuyor.”⁵⁰⁸

“21 Ekim 1855 - ...Çayırılık alanlarda toprağın altı üstüne gelmiş durumunda. Askerler ve halk, buldukları bitki kökleriyle karınlarını doyurmaya çalışıyorlar.”⁵⁰⁹

“28 Ekim 1855 - Atlar zorlukta ayakta duruyor, çok azı binicilerini taşıyabiliyor. Hepsini kesime gönderdik, at eti pek moda bir yiyecek şimdilerde.”⁵¹⁰

“4 Kasım 1855 - ... Açlıktan ölmek üzere iken hastahaneye getirilen asker sayısı umulmadık düzeyde yüksek. ... Sesleri çok zor çıkıyor, derileri rutubetli ve soğuk, pek direnç göstermeden ölüp gidiyorlar.”⁵¹¹

“9 Kasım 1855 - ...Hastanelerimiz açlık ve soğuk nedeniyle hastalanan askerlerle dolu. Bu zavallılar çok zayıflamış ve soğuktan morarmış bir şekilde getiriyorlar ve genellikle bir saat içinde ölüyorlar.”⁵¹²

“11 Kasım 1855 - Şehirden yükselen ıstırap çığlığı giderek şiddetini artırıyor. Açlıktan birçok çocuk ölüyor, sabahları ordugâhın değişik yerlerinde cesetler görülüyor.”⁵¹³

“14 Kasım 1855 - ...Sokak köşelerinde yatan, açlıktan ölmek üzere olduklarını söyleyerek inleyip ağlayan insanlar görüyorum”⁵¹⁴

⁵⁰⁷ Gürel, *a.g.e.*, 119.

⁵⁰⁸ Sandwith ve diğerleri, *a.g.e.*, 255.

⁵⁰⁹ Sandwith ve diğerleri, *a.g.e.*, 258.

⁵¹⁰ Sandwith ve diğerleri, *a.g.e.*, 259.

⁵¹¹ Sandwith ve diğerleri, *a.g.e.*, 261.

⁵¹² Sandwith ve diğerleri, *a.g.e.*, 261.

⁵¹³ Sandwith ve diğerleri, *a.g.e.*, 263.

⁵¹⁴ Sandwith ve diğerleri, *a.g.e.*, 263.

“16 Kasım 1855 -...Sokaklarda iç parçalayan manzaralar var. Açlıktan ölmek üzere olan yaşlı kadınlar inleyerek ağlıyor, sıska çocuklar açlıktan bitap.”⁵¹⁵

“18 Kasım 1855 - ...Bazı insanlar at leşlerini toprak altından çıkararak yiyor.”⁵¹⁶

Doktor Sandwith'in günlüğünde söz ettiği şiddetli fırtına olayı, ortalığı kasıp kavuran kolera salgını, halkın at eti ve bitki kökü yemesi, sokaklarda ölen kadın ve çocukların feryatları gibi tasvirlerin birebir aynısına, tüm bunları yaşamış, üstelik o sırada iki oğlu ile bir kızını şehit vermiş Karslı halk şairi İbrahim Baba'nın destanında da rastlanmaktadır. Destanda bizzat savaşa tanıklık etmiş ve evlatlarını kaybetmiş bir babanın derin üzüntüsü hissedilmektedir:

Açlık baş gösterdi, kırgın başladı
Fersiz kaldı asker, hep yavaşladı
Belây-i âsümân Kars'ı tuşladı
Ehl-İslâm uğradı azim hasâra

Gök elendi Kars'a âfet erişdi
At eti, ot kökü kazanda pişdi
Yiyenler dert aldı, yemiyen düştü
Defîn yok, kefen yok, sardık astara

Niçe anaların sütü kurudu
Aç yavru fizahı Arş'ı bürüdü
Dökülübün kazal gibi çürüdü
O taze fidanlar serildi yere.

Niçe hanelerin ocağı söndü
Mahsur şenlik âhı Levh'a dayandı
Açlık, kırgın derdi kullara indi
Çok şen evler döndü harabezâra

Açlığa katlandık gitmedi keder
Bu defa khorel eyledi sefer
Taun'dan günde yüz elli cân gider
Hendekler cemdekle etmez müdara

Çok söylendi ammâ imdad gelmedi
Sokaklarda leşten geçmek olmadı
Topları çekecek hayvan kalmadı
El yetmez, söz yetmez oldu civara
(...)
İbrahim de yurda üç kurban verdi

⁵¹⁵ Sandwith ve diğerleri, *a.g.e.*, 264.

⁵¹⁶ Sandwith ve diğerleri, *a.g.e.*, 264.

İki güvegiylen bir civân verdi
 Khorel evin bastı, iki cân verdi
 Onunçün gözleri benzer puvara⁵¹⁷

Kars'taki olaylara tanıklık etmiş Süleyman Şâdî de yaşananları canlı olarak tasvir etmiştir:

Azaldı gün-be-gün erzâk hayfâ
 Bu hâl oldukda adâya hüveydâ
 Zemîniyye yapub melûn kâfir
 Durub kaldı hemân mağbûn kâfir
 Kapandı her taraftan râh-ı maksûd
 Dahı hem nehc-i posta oldu mesdûd
 Zehâyir gelmenin yok ihtimâli
 Çü düşmenden beher sû gayr-i hâlî
 Dil-i gam-nâke hayfâ şâd gelmez
 Dirîğâ leşker-i imdâd gelmez
 Niçe bir serv-kadler lâle-hadler
 Niçe bir pençe-i bâzîde esedler
 Bu hâle cümlesi hayrân kaldı
 Besâ gül renkleri soldı saraldı
 Dilim dutmaz temâm îfâ-yı hâle
 Elif-mânend kadler döndi dâle
 Bu hâliyle yine asker ahâlî
 Cedelden olmadı bir lahza hâlî
 Bütün asker ahâliyle hemîşe
 Kamusı kıldı terk-i hâbı pîşe/uykusuz
 Sözün doğrusı sanma lâf hâşâ
 Bu Karsa dâd-ı hakdır rezm ü gavga
 Gün olmazdı ki az çok olmaya harb
 Olurdu mareke geh rûz u geh şeb
 Nihâyet irdi açlık tâ kemâle
 Ne açlık söylesem dut gûşi kâle
 Neceler oldu hasret pâre nâna
 Akîk reng döndi zafer âna
 İdâre kıldılar çoklar at etiyle
 Ayakdan düşdi çoklar hey etiyle
 Dîğeri hâlât(ı) hep böyle kıyâs it
 Bi-küll-i hâl Mevlâ'ya sipâs it
 Ne mümkün bad-ezîn harbe cesâret
 Çü fart-ı cevadan yok dizde tâkat⁵¹⁸

Tam beş ay tüm gücüyle açlığa ve salgına dayanan askerler ve Kars halkı, nihayet 27 Kasım 1855 yılında General Muravyov'a teslim olmaya mecbur kalmışlardır. Teslim

⁵¹⁷ Kırzioğlu, *a.g.e.*, 217-218.

⁵¹⁸ Tozlu, *a.g.m.*, 127.

olmaktan başka çare kalmamıştı çünkü ne Gürcistan'da vaktini boşa harcayan Ömer Paşa'dan ne de Erzurum'da hareketsiz kalan Mehmet Selim Paşa'dan yardım gelmiştir⁵¹⁹. Böylece Kars Rusların eline geçmiştir. Kalede bulunan tüm mühimmatıyla birlikte 15 000 kişi de esir düşmüştür. Kars'ın teslim edildiği gün Rus ordusunun mevcudiyeti ise 25000 kişiydi⁵²⁰.

Teslim olduktan sonra Rus garnizonunu gezen Doktor Sandwith, dikkat çeken bir not düşmüştür:

Buradaki adam sayısı 30.000'den az olamazdı. Kusursuzluğu gözlerime garip gelen bu askerî manzaraya takdirle bakarken şunları söylemekten kendimi alamadım: İstihkâmlarımızdan geri kovaladığımız ordu bu mu? Bizim paçavralar içindeki bir avuç aç askerimizin yedi saat boyunca saldırılarına karşı durup sonunda kendi ordugâhına geri sürdüğü taburlar bunlar mı? Şimdi bu mağlup orduya teslim oluyoruz! Ahlsız paşaların alçakça suiistimalleri, modern Bizans'taki memurların iğrenç ataletleri ve aşağılık entrikaları sonucunda, açlıktan ölmek üzere bir halde silahlarımızı yendiğimiz düşmana teslim ediyoruz⁵²¹.

Benzer bir eleştiriyi şair Salih Hayrî de yapmıştır. Şaire göre, Kars için önceden tedbirler almak varken, askerler savaşta kan dökerken paşalar kendi iç meseleleriyle uğraşmış ve vakit kaybetmişlerdir:

Dahi ser-rişte edip dîvârı
İddiâ etmeğe değse bâri
Bit-terâfû iki zât-ı ekrem
Biri esbak biri sadrîâzâm
Sefer esnâsı husumetlerle
Geçti eyyâmı rezaletlerle
Ateş-i harb olur iken işâl
Bâb-ı Âli'de dahi başka cidâl
Ordularda dökülüp bî-had hûn
Askerin hâli olup dîger-gûn
Kars'ı etmişken ihâta adâ
İptidâ var iken imkân-ı rehâ
Gerçi olmuşsa da iftâr esnâb
Ne iâne ne zâhire ne cevap
O keşâ-keşle edip vakt mürur

⁵¹⁹ Badem, *a.g.e.*, 252.

⁵²⁰ Gürel, *a.g.e.*, 122.

⁵²¹ Sandwith ve diğerleri, *a.g.e.*, 268-269.

Oldu mehsûr mahall-i mezkûr⁵²²

Doktor Sandwith Kars ahalisi teslim olurken her taraftan ağıtların yükseldiğini, kadınların “keşke savaşta öleydik” feryatlarının duyulduğunu, aksakallı askerlerin üzüntüden hıçkırarak ağladığını belirtmiştir⁵²³.

İbrahim Dede destanında Kars’ın teslimini ve halkın üzüntüsünü şu dörtlüklerle ifade etmiştir:

Cihanda kim görmüş böyle fırkatı
Ana yavru atıp kesti rağbeti
Kalmadı kimsenin ferî takatı
Sebep oldu açlık, horel, mahsara

Baktı Williams paşa gayri tutar yok
Aç kırılır millet yine gözü tok
Her yandan kemani kaza atar ok
Teslime kararı verdi biçare

Ne müşkül söylemek ol kara günü
Hiç teslim gelir mi zaferin sonu
Âsumana çıktı âhü vâh ünü
Bîkarar melekler giyindi kara

Her kime bakarsaz kan yaştır gözü
Deşten alev alır her gönlün közü
Kara günde Türkün budur niyazı
İşimiz kalıptı Perverdigâr’a

İbrahim de yurda üç kurban verdi
İki güveyile bir civân verdi
Horel evin bastı, iki cân verdi
Onunçün gözleri benzer puvara⁵²⁴.

Erzurum Müftüsü, şair Dursun Ahmed Nâtîkî, Kars’ın teslimi üzerine iki ağıt yazmıştır. Tüm halkın bu utanç verici vakadan dolayı müteessir olduğunu belirten şair,

⁵²² Salih Hayrî, *a.g.e.*, 294; Kars Kuşatması sırasında görevde bulunan paşaların yolsuzlukları hakkında C. Badem’in *Kırım Savaşı ve Osmanlılar* kitabındaki *Yolsuzluk ve Yolsuzluğa Karşı Muamele* bölümü dikkate değerdir. Bkz. Badem, *a.g.e.*, 378-385.

⁵²³ Sandwith ve diğerleri, *a.g.e.*, 270.

⁵²⁴ Çelik, M. F. (1942). “1855 Kars Muharebesine Dair İbrahim Adlı Bir Aşığın Destanı”. *Yücel Aylık Sanat ve Fikir Mecmuası*, (84), 249.

Kars'ın imdadına gitmeyen paşalara sitem etmiştir. Özellikle ikinci şiirde Erzurum'da birliklerle hareketsiz kalan Kerim Paşa'nın rehavet gösterdiğini dile getirmiştir:

Ki açlık bastı asker verdi Kars'ı
Bütün dünya bugün mahzun oluptur
Ki Moskov kâfiri zapt etti şarkı
Bütün âlem bugün mecnun olupdur

Acep ya Rab niçün meşkûk edersin
Dil-i müminleri mahrûk edersin
Niçe askerleri mefrûk edersin
Bütün şehirler buna magbûn olupdur

Senin hikmetlerin çoktur bilinmez
Senin nimetlerin çoktur sayılmaz
Niçe paşaların vardır ayılmaz
Bütün alemlerin meftûn olupdur

Bu müfti Natıkî yandı yakıldı
Niçe dil-haneler bir dem yıkıldı
Serian Erzurum'da can sakladı
Bütün fazılların mahbûn olupdur (1272)⁵²⁵

Gayur-ane tahammül itdi Kars'ı
Şeci-ane taharib itdi Kars'ı
Yedi ey hasr ile aç itdi Kars'ı
Bütün askerleri meskûn olupdur

Kerim Paşa şecaat birle harib
Asakir cümlesi emrine ragıb
Otuz bin Moskov'u katleyle cazib
Bütün leşkerleri memnun olupdur

Ki imdadına varmadı veliler
Rehavet gösterip her dem deliler
Ki Vasıf Paşa çok ister deniler
Denilir küllüsü meknun olupdur

Ne yapsın taşısın Vasıf müşiri
Ki saht birle askerler müniri
Emanet birle ehl-i Kars-ı şiri
Güzel tedbir ile meşhun olupdur

Behey Natık senin halin hararet
Ki yetmiş ikide oldu hacalet

⁵²⁵ Ahmed Dursun Natıkî (1274). *Divan-ı Nâtikî*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazma Eserler, Yer Numarası NEKTY01225, vr. 25a-25b.

Muamma-günedir her dem işaret
Bütün merdümları dil-hun olupdur.(1272)⁵²⁶

Şair Ahmed Rızâ Trabzonî de Kars'ın hangi şartlarda ve vaziyette teslim olduğunu öğrenince üzüntülerini aşağıdaki satırlara dökmüştür:

Urus düşmen bu günler Kars'ı almış
Zehâirden bunalmış teslim olmuş

Yemişler atlarının etlerini
Tüketmişler ufak tefeklerini

Son encamı yine olmadı çare
Alırlar Moskov'u anda hisara

Edip teslim anda kal'a hisarı
Dahi ne var ise hep küllî varı

O Moskov kalayı anda boşatmış
Topu, cephanesini cümle almış

Ahâlisini koyup dahi redîfi
Muazzaf askeri anda ayırdı

Muazzaf askeri almış götürmüş
Beş altı bin kişi anlar var imiş

Dahi zabitleri, paşa, müşiri
Onların cümlesin sürdü içeri

Bu denli olduğun ihbârı aldım
Derunum ateş ile dolu yandım⁵²⁷

İstişareler neticesinde amirlerin teslim olma kararı aldığını, bağı delik ahalinin ve askerinin teslim olduğunu söyleyen Süleyman Şadî, Kars'ı savaşla değil açlıkla ele geçiren Rusların bununla övünmemesi gerektiğini, bunun bir zafer olmadığını belirtmiştir:

Nihâyet oldu çok çok istişâre
Bu hâle bulmadı tâ kimse çare
Olundı kalanın teslim(i) tensîb
Bu kârı cümle âmir kıldı tasvîb
Gidüp defât ile pes söyleşildi
Netice böyle sözler birleşildi
Muvazzafla redîfe oldu ruhsat

⁵²⁶ Ahmed Dursun Natıkî, *a.g.e.*, vr. 25b.

⁵²⁷ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 256-257.

Nizâmiyye esîr oldu temâmet
 Ahâlîye de gerçi rây olundu
 Bu hâle cümleinin bağı delindi
 Çü altı ay bulur bulmaz itmâmı
 Hisâr-ı Kars buldı ihtitâmı
 Rebî'ül-Evvel idi hayf ol mâh
 Verildi Kala-i Kars âh sad âh
 Çalındı her tarafda kös-i mâtem
 Sadâdan doldı âlem tâbe-târem⁵²⁸
 (...)

Buna zinhâr mağrur olmasın ol
 Neçe yerler çü virdi ol beher kol
 Baturdı her taraf ordû-yı vâfir
 Fakat açlıkla Karsı aldı âhir
 Kesüb etrâfı ol şeş mâh kaldı
 Değil gavga ile açlıkla aldı
 Buna aldı denilmez hem nizâmen
 Baturdı Kars'da bir ordı temâmen⁵²⁹

Rus şiirinde de Kars'ın teslimi üzerine yazılmış üç şiir tespit edilmiştir. Bu şiirlerin ortak özelliği Kars'ın teslimiyetini kamuoyuna Kırım Cephesi'nde peş peşe yenilgiye uğramış Rus ordusunun kazanmış olduğu şanlı bir zafer gibi yansıtmaktır.

Tiflis'te çıkan *Kavkaz* gazetesinin 25 Kasım 1855 tarihli sayısında S. Grankin imzasıyla *Na Sdaçu Karsa* (Kars'ın teslimi üzerine) adlı şiir yayımlanmıştır. Söz konusu şiir, “muzaffer Hristiyan ordusunun” Kars'taki başarısını anlatan haber yazısıyla birlikte yayımlanmıştır:

Şiirde Rusya, Anadolu topraklarını fethetmek için yükselen bir kartala benzetilmiştir:

Selam olsun sana kuzeyin kartalı
 Senin gölgende kaldı Kars'ın Kalesi!
 (...)
 Önümüzde diz çöken düşman kalesinin
 Yüksek tepesinde duruyorsun sevinçle!
 (...)
 Dinleyin! Yükseltti kartal sesini
 Ve bayram eden yavrularına seslendi:
 “Ey kahramanlar bin yaşayın!
 Uçuyorum ben üstünde Fırat'ın
 Fethindeyim Anadolu toprağının!
 (...)

⁵²⁸ Tozlu, a.g.m., 128.

⁵²⁹ Tozlu, a.g.m., 128.

Aldık bugün Kars'ı, yarın sıra Erzurum'da⁵³⁰.

Şiirin sonunda Anadolu'yu fethetmeye çıkmış kartal, köhne olarak nitelendirdiği Türk milletine seslenmektedir:

Küstahların yalan ağına takılmış
Ey sen çaresizliğe düşmüş köhne halk!
İbret senin önünde – ve gelir zaman
Bırakır seni hain arkadaşların her an.
Ancak sen yine de kaderim bu ders
Batı'nın dostluğuna inanmaya devam edersen
O zaman düşmüş Kars ders olsun sana ihtiyaten⁵³¹.

Kırım Harbi yıllarında şiirlerinde özellikle “Osmanlı topraklarında eziyet içinde yaşayan Hristiyanlar” propagandasını yapan şair İvan Savviç Nikitin, *Na Vzyatiye Karsa* (Kars'ın Fethi Üzerine) adlı şiir kaleme almıştır. Şiirde Kırım Cephesi'nde ağır yenilgiye uğramış, ancak Kars'ın işgaliyle âdeta kül yığınlarından sıyrılarak yeniden ayağa kalkmış, intikam ateşiyle yanan bir Rusya imajı oluşturulmuştur. İyi bir propaganda örneği olan şiirde dikkat çeken hususlardan biri de, Kars'ın teslimini muhasara sonucu açlıktan dolayı değil, Rus ordusunun savaşarak, elde ettiği bir zafer olarak sunulmasıdır:

Haydi kiliselere arkadaşlar, diz çökmeye!
Ayağa kalktı tanrımız, gökler gürlemekte!
Son nesillerin aziz hatırasına,
Ateş ve kanla başladı hesaplaşma!

Ey kutsal Rusya kaderin böyle
Azameti kanla satın almak;
İlk değil ki kül yığınlarından sıyrılarak
Yükselip dimdik ayakta durmak.
(...)
Yine muharebe! Mezarlar çoğalmakta
Yine duruyorsun sen fırtına altında!
Ancak seziyorum, güçlerimiz kuvvetleniyor,
Görüyorum evlatlarımız savaşa koşuyor.

Rusya uğruna! - gürliyor sesi halkın,
Rusya uğruna! - yükseliyor narası alayların,
Bunu duyunca ürperiyor tenim,
Rusya uğruna! - haykırıyor tüm bedenim!
(...)
Sanki tufan, hareket etti alaylar,

⁵³⁰ Grankin, S. (25 Kasım 1855). Na Sdaçu Karsa 16-go Noyabrya 1855 Goda. *Kavkaz*, (92), 401.

⁵³¹ Grankin, a.g.y., 401.

Sallandı stepler, titredi ormanlar,
Sivriliyor kutsal haçlı sancaklar,
Toz dumandan kapanıyor semalar.

Ölmüş kahramanların intikam zamanı geldi:
Karada, denizde duyuldu muharebenin sesi,
Ve düştü İslam'ın sancağı rezalet içinde,
Çift başlı kartalımız yükseldi Kars'ın üstünde!

Bin yaşa bizim yüce vatanımız,
Sensin kahraman oğullarımızın ölümsüz anası!
Kanla kaplanmış namağlup ordu
İlelebet şan senin üstünde olsun!
(...)

Tanrı bizimledir! Odur bizi yöneten,
Göklerden çarımıza asâsını gönderen;
O asâ ile kabırır tüm dalgalar-
Ve ileri atılır en kahraman ordular,

Art arda vurur yeni darbelerini ve siz
Hilali savunanlar kalırsınız çaresiz,
Yağmacı ve hırsızdan alacak intikamı
O kahraman kuzeyin oğulları...⁵³²

Avam halk için şiirler yazan şair Aleksandr Kononoviç Nesterov, Kars'ın teslimini hikâye tarzında, sade bir dil ve müstehzi bir üslupla *Vzyatiye Karsa, ili Da Zdravstvuyet Muravyov* (Kars'ın Fethi yahut Yaşa Muravyov) adlı şiirinde anlatmıştır. Şiir küçük kitapçık şeklinde basılmıştır. Kitapçıkta şair Pavel Budin mahlâsını kullanmıştır. Şiirde tıpkı Türk şiirlerinde olduğu gibi Kars'ın çok bekleyip de imdadına gelmeyen Ömer Paşa'dan da söz edilmiştir:

Hurra! Zafer! Şan olsun kahramanlara
Kafkasya'daki Rus savaşçılara,
Ki yarım yıl saklanıyordu orada
Türkler duvarların arkasında.

Gönüllüsü değildiler teslim olmanın
Sözüm ona gelmedi emri Sultanın,
Buyurdu, sınıksız dayanın
Müjdesini verdi mükâfatın.
(...)
Ne yapsın garibanlar
Kilitli kapılar ardına saklandılar -
Ta ki yiyecekleri bitene kadar
Sonra tartışmaya başladılar:

⁵³² De-Pule, *a.g.e.*, 1869, 375-377.

Bundan sonra ne yapacağız?
 Kars'ı verip teslim mi olacağız?
 Açlıktan kokuyor ağız -
 Aç biilaç nasıl savaştığımız?

İşte düşünüp taşındılar
 Ve nihayet karara vardılar:
 Bir ay bekleyelim teslim olmayalım
 Bir hal çaresine bakalım

Gönderdiler bir ulak o sırada
 Haber ulaştırsın diye sultana;
 Beklemesin, acele etsin
 Onlara tez vakit yardım göndersin.

(...)
 Mektubu okuyunca
 Sör Mecid dedi ulağa;
 Kars'ın imdadına
 Yeni ordu, çıktı yola.

(...)
 Dört gözle beklediler
 Gelmesini Ömer Paşa'nın,
 Ve inandılar Rusların
 Terk edeceğine Kars'ın.

(...)
 Nihayet dayanılmaz oldu
 Ekmeksiz Kars'ta hayat,
 Ve askerler ısrarla
 Çalıştılar tüm paşaları iknaya.

Çok bekledik ancak Sultandan
 Ne erzak geldi ne de insan;
 En iyisi Kars'ı tez zamanda,
 Teslim edelim Muravyov'a.

İşte paşalar kafa yorarak
 Durumu istişare ettiler,
 Ve tek bir karar alarak
 Karsı vermek gerek dediler.

İngiliz Williams tez ayak
 Hemen gitti Muravyv'a
 Şöyle dedi ona -
 Kars teslim oluyor sana!

Tüm Rusya'nın beklediği
 O gün geldi sonunda,
 Ve Kars'tan Vasıf Paşa
 Çıktı tüm ordusuyla.

İşte Muravyov, sen bin yaşa!
Türklerden aldın sen Kars'ı;
Mutlu ettin çar babamızı
Sevindirdin biz Rusları⁵³³.

Kırım Cephesi'nde hezimete uğrayan Rusya için Kars'ın teslim olması ülke çapında insanların çöken moralini yükseltmek ve halkın nezdinde Rus Ordusunun itibarını yükseltmek için bir fırsat olarak görülmüştür. Şiirlerin yanı sıra bir dizi *lubok*⁵³⁴ resimleri de çizilmiş ve halk arasında dağıtılmıştır. Bir propaganda aracı olarak çizilmiş bu resimlerde Kafkas ordusunun başkomutanı General Nikolay Muravyov'un önünde başı eğik Osmanlı askeri ve diz çökmüş Kars halkı resmedilmiştir:

Resim 3.3. Kars'ın Teslimi Üzerine Çizilmiş Resim.⁵³⁵

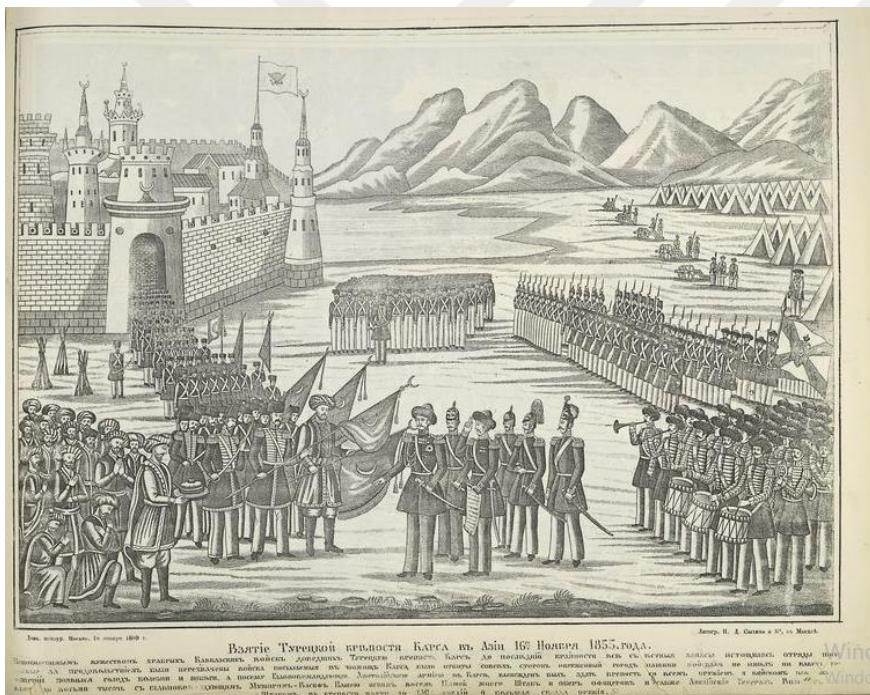
⁵³³ Budin, P. (1855). *Vzyatiye Karsa İli Da Zdravstvuyet Muravyov*. St. Petersburg: N. P. Bogdanov, 3-8.

⁵³⁴ Lübok: ksilografi ya da litografi baskı tekniğiyle özellikle savaş dönemlerinde propaganda aracı olarak çizilmiş açıklamalı grafiklerdir. Son derece sade ve basit, daha çok köy halkı için resmedilmiş bu grafiklerde Rusya'nın kimlerle nerede savaştığı ve hangi zaferler elde ettiği anlatılmaktaydı.

⁵³⁵ Voennoe Obozrenie (2015, 8 Aralık). "Vzyatie Karsa", (<https://topwar.ru/87170-vzyatie-karsa.html>, Erişim tarihi: 12.06.2022).

Resim 3.4. 16 Kasım 1855'te Kars Teslimini Gösteren Resim.⁵³⁶

Resim 3.5. 16 Kasım 1855'te Kars Kalesi'nin Teslimini Gösteren Resim.⁵³⁷

⁵³⁶ The New York Public Library (t.y.).“Sdacha goroda i kreposti Karsa 16-go noiabريا 1855-go goda”, (<https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47da-4096-a3d9-e040-e00a18064a99>, Erişim tarihi: 16.05.2022).

⁵³⁷ The New York Public Library (t.y.).“Vzatie turetskoi kreposti Karsa v Azii v 1855”, (<https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47da-40ac-a3d9-e040-e00a18064a99>, Erişim tarihi: 16.05.2022).

Resim 3.6. Kars'ın Tesliminin Haberini Götüren Türk Paşasının Temsili Resim.⁵³⁸

30 Mart 1856'da imzalanan Paris Anlaşması gereğince Rus Ordusu işgal ettiği Kars'ı ve civardaki bölgeleri boşaltmış, müttefikler de Kırım'dan tüm kuvvetlerini çekmiştir. Böylece Kars'ın Rus işgali sona ermiştir⁵³⁹.

⁵³⁸ The New York Public Library (t.y.). "Turetskoi trekh bunchuzhnoi posha. Spishit s doneseniem turetskomu Sultanu o zaniatii Karsa Rosiiskimi voiskami", (<https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47db-b175-a3d9-e040-e00a18064a99>, Erişim tarihi: 16.05.2022).

⁵³⁹ Arabacıoğlu, F. (1977). *1853-1856 Osmanlı- Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekâtı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 93.

4. BÖLÜM KIRIM CEPHESİ

4.1. Kezlev Çıkarması

Kırım Harbi'nde Kırım Cephesi, şüphesiz savaşın en önemli cephesidir. Çünkü hem tarafların asker sayısı hem de çarpışmaların yapıldığı cephelerin genişliği açısından bakıldığında savaşın en stratejik ve en ateşli muharebeleri burada yaşanmıştır. Müttefiklerin savaş boyunca en büyük güçlerini bu cephede kullanarak saldırılarından dolayı Rus tarafı da en büyük müdafaasını bu cephede vermiştir. Öyle ki, Sivastopol savunması efsaneleşmiş, kaybedilmiş olmasına rağmen, adına müze inşa edilmiş, kumandanların heykelleri dikilmiş, isimleri yeni nesiller tarafından hatırlanan bir büyük hadise olarak Rus tarihinde yerini almıştır.

Balkan Cephesi'nde hezimete uğrayan Rusya, bu olaydan sonra saldırıdan savunma pozisyonuna geçmişti. Müttefikler ise Rusya'nın Karadeniz'de tamamen bitirilmesi gerektiğine inanmaktaydı. Fransa kralı III. Napolyon, Rusları barışa zorlamak için orduların başkomutanına iki hedef gösterdi: Anapa ve Kırım. Anapa üzerinden Kafkasya'ya çıkacak olan müttefik ordusu, halen orada Rus ordusuna karşı vatanlarını korumaya çalışan İmam Şamil'in mücahitleriyle birleştiği takdirde, Ruslar o bölgeden temizlenecek ve büyük bir güç kaybedecekti⁵⁴⁰. Kırım Ruslardan temizlendiği takdirde ise, her üç devletin de bundan menfaatleri olacaktı. Şöyle ki, Kırım'da Rus donanması yok edilirse, Ruslar Karadeniz'den atılmış olacaktı ve böylece, Osmanlı Devleti başkentini sağlama alacak, belki de Karadeniz'e yeniden hâkim olacak; İngiltere, Hindistan yolunu tehlikeden koruyacak ve Fransa Akdeniz'deki çıkarlarını Rus tehdidinden uzaklaştırmış olacaktı. Ancak İngiltere, Şamil'in Kafkasya'ya hâkim olması taraftarı değildi. Nihayet görüşmeler sonucunda İngiltere'nin bastırmasıyla Kafkasya harekâtından vazgeçilerek Kırım'a çıkarma yapılmasına karar verildi⁵⁴¹.

⁵⁴⁰ Müttefik ordularının Kafkasya'ya çıkarma yapmaları fikri ilk olarak Şeyh Şamil'in sunduğu bir teklif idi. Onun gönderdiği bir heyet, Varna'da müttefikleri ziyaret ederek Kafkasya'ya çıkarma yapmaları hâlinde kendilerinin de Kafkasya genelinde bir cihad ilân ederek onları destekleyeceklerini beyan etti. Figes, *a.g.e.*, 212.

⁵⁴¹ Arabacıoğlu, *a.g.e.*, 66; Karal, *a.g.e.*, 238-239.

Müttefik kuvvetleri 1854 yılı Ağustos ayında harekât için Varna bölgesinde toplandılar. Yaklaşık 600 gemi⁵⁴² ile Kırım'ın Kezlev⁵⁴³ şehrine çıkarma yapmak üzere 8 Eylül günü hareket ettiler. 12 Eylül'de Kırım kıyılarına yaklaşan müttefik gemilerinin sergilediği görüntü öylesine ihtişamlıdır ki, bu manzarayı Rus tarihçisi Tarle “âdeta yürüyen bir şehir”,⁵⁴⁴ müttefik gemisinde görevli bir Fransız tabip ise “sular üstündeki uçsuz bucaksız bir sanayi şehri gibiydi”⁵⁴⁵ cümleleriyle tarif etmişlerdir. Ahmed Rızâ Trabzonî ise zafernâmesinde Kezlev'e çıkarma yapan muazzam müttefik donanmasını tarif ederken Karadeniz yaratıldığından bu yana böylesi bir mahşerî kalabalık görülmediğini, bütün gökyüzünün kapkara vapur dumanlarıyla dolduğunu, denizdeki gemilerin sık ve kalabalık oluşundan âdeta suyu bile görmenin imkânsız olduğunu anlatarak bu manzarayı şu dizelerle dile getirmiştir:

Hüdâ halk edeli Bahr-ı Siyah'ı
Ne deryâ gördü bu denli ne mâhî

Sanasın kim tutuştu nâr-ı deryâ
Kopup bir sâikâ titretti dünya

Vapurlar dâdı çün ağdı semâya
Karardı bu cihân döndü semâya

Üç anbarlı kapaklar bâd-bânı
Havaya kapladı vapur dumanı

İki yüz vapur evveldi dumanlı
Dahi dört yüzden artık bâd-bânı

Bu heybetle revân oldu donanma
Sefâinden görünmez oldu deryâ⁵⁴⁶

Karadeniz'de gemilerin sergilediği bu manzarayı Rus şairi Dmitriy Oznobişin vahşi bir ormana benzetmiştir:

⁵⁴² Varna'dan Kırım'a nakliye için toplanan gemi sayısı ile ilgili kaynaklarda farklı rakamlar ifade edilmektedir: mesela T. Gürel 600 gemi (*a.g.e.*, 85), F. Arabacıoğlu 200'den fazla (*a.g.e.*, 67), E. Tarle (*a.g.e.*, 2005a, 118.) 360 civarı, A. Şirokevad, 389 (*a.g.e.*, 372) gemi olarak belirtmişlerdir. Gemi sayısındaki bu fark nakliye vs. amaçlı kullanılan gemilerin toplam sayıya dâhil edilip edilmemesinden kaynaklanmaktadır.

⁵⁴³ Şehrin ismi Türk kaynaklarında Gözleve, Rus kaynaklarında ise Yevpatoriya olarak geçmektedir.

⁵⁴⁴ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 46.

⁵⁴⁵ Figes, *a.g.e.*, 219.

⁵⁴⁶ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 160-161.

Getiriyordu Kırım'a donanmanız kapkara bulutları,
Kapladı Karadeniz'i vahşi bir orman misali gemilerinizin direkleri
Ancak güneşin muhteşem ışıkları,
Parlatmaya devam ediyor Sivastopol'ün kutsal haçını!⁵⁴⁷

14 Eylül'de Kezlev kıyılarında herhangi bir direnişle karşılaşmadan karaya çıkmaya başlayan birlikler, 17 Eylül'de bütün asker, malzeme ve mühimmatlarıyla çıkarma harekâtını tamamlayıp Kırım'a girdiler⁵⁴⁸.

Halk şairi Bezmî'nin 1854 yılında kaleme aldığı destanda müttefik donanmanın Varna'da toplanarak Kırım yarımadasına gelişi şöyle anlatılmıştır:

Kalktılar Varna'dan, düştüler yola
Katar katar oldular Sivastopol'a
Attılar demiri eyledi mola
Başlayup donanma sûzan eyledi

Donanma nısfı geldi bir emir
Ol mahalden kalkup ettiler devri
Kırım ülkesinde Gözleve şehri
Vardı sabahleyin seyran eyledi

Bent ettiler şehiri çekildi ağyâr
Cephaneye olmadı asla zarar
Gafur ur-rahimdir ol ganî settar
Kâfiri, kâfire düşman eyledi⁵⁴⁹

Yukarıdaki dizelerde “Gafur ur-rahimdir ol ganî settar/ Kâfiri, kâfire düşman eyledi” ifadesiyle şair, Ruslarla Avrupalı iki ülke arasında bir farkın olmadığı düşüncesindedir. Hâlbuki diğer Türk şairlerinin pek çoğunun şiirlerinde İngiliz ve Fransızların methedildiği göz önüne alındığında Bezmî'nin onlardan ayrıldığı görülmektedir.

Çıkarmanın yapıldığı Kezlev bölgesinde halkın ekseriyeti Müslüman Kırım Tatarlarından müteşekkil idi. Ancak 1783 yılında Rusların bölgeyi işgal etmesinden sonra bu insanların topraklarına el konulmuş ve bu topraklar Rus aristokratlarına verilmişti. Çıkarma esnasında burada bu aristokratların yanı sıra idareci pozisyonunda olan Ruslar

⁵⁴⁷ Oznobişin, D. (1 Aralık 1854). Soyuznikam Lunı. *Russkiy Invalid*, 1263.

⁵⁴⁸ Arabacıoğlu, *a.g.e.*, 71.

⁵⁴⁹ Uğur, S. (1947). *İçel Folkloru*. Ankara: Ulus, 188;

yaşamakta olup bunlar henüz daha çıkarmanın başlamasıyla birlikte eşyalarını toplayıp Orkapı (Perekop) bölgesine kaçmaya başlamışlardı⁵⁵⁰.

Bezmî bu hadiseyi şöyle nakletmiştir:

Aldılar ol mahal, yaptılar tabya
Cenk etmeden nasip eyledi Hüda
Bıraktı kâfiran ol kadar eşya
Akılnda o kâfir noksan eyledi⁵⁵¹

Müttefiklerin karaya çıkması, Süleyman Paşa'nın on bin askerle bu çıkarmada yer alması, orada tabyaların yapılması, Rusların kaçışları ve yerli halkın emniyetinin sağlanması gibi hadiseler Salih Hayrî'nin gazavât-nâmesinde şöyle anlatılmıştır:

Yapılıp tâbye için pek çok çit
Tobra îâm olunup yüz bin çift
Varna'da hâzır olup bî-külfet
Ordular etti umûmen hareket
Üç yüz elli gemiye bit-tahmîl
Olunup cümlesi birden tesbîl
On bin askerle Süleymân Paşa
O da birlikte olundu isrâ
Yanaşıp Gözleve'ye keştîler
Çıkarılmış idi top u asker
Cünd-i Rûsiyye olup bir miktâr
Ederek kaimakamıyla firâr
Eyleyip yerli Tatarlar beyat
Verilip cümlesine emniyyet
İki kala dahi bil-istîlâ
Düvel-i müttefika dikti livâ
Moskovun kuvvet ü istihkâmı
Keşf ü tahkîk olunup encâmı⁵⁵²

O yıllarda Kezlev-Trabzon arasında ticaretle meşgul olan şair, Ahmed Rızâ Trabzonî de Kırım'a yapılan çıkarmayı ayrıntılı olarak dile getirmiş olup şiirin sonunda bir de tarih düşmüştür:

Havalar yahşi, sakın rüzgârlar
Bu hâl üzre tamam dört gün giderler

⁵⁵⁰ Figes, *a.g.e.*, 221; Markov, E. (1884). *Oçerki Krıma*. St. Petersburg: Tipografiya Tovarişestva M.O. Volfa, 105.

⁵⁵¹ Uğur, *a.g.e.*, 188;

⁵⁵² Salih Hayrî, *a.g.e.*, 136-137.

Beşinci günde gördüler adayı
Kılavuzlar eder tebşîr nidâyı

Yakın çün geldiler cümle adaya
Göründü Gözleve şehri oraya

İşaret çektiler hep cümle-vâra
Yakın geldi sefâinler kenara

Yakın çün taşradan gördüler anı
Düşüp düşmene vâveylâ figânı

Bıraktılar açık dükkânlarını
Kaçıp kurtarmak ister canlarını

Küçük vapurlara oldu işaret
Yakın varıp göre ne var alâmet

Yakın çün taşraya vardılar ol dem
Bakıp gördü kim yok askerden âdem

Karakol gibi var ancak asâkir
Alâmet yok dahi harb üzre zâhir

Fıransız, İngiliz askerlerinden
Karaya çıktılar bir nice andan

Bu hâli çün Urus zâbiti gördü
Zehâir mahzenine nârı urdu

Urub mahzenlere nârı savuştu
Söğündürdü bular çünküm erişti

Söğündürdüler anbarları anlar
O ilin zabtını tedbîr ederler

Karakol koydular etrâfâ
Ki düşman atmaya bir dahi gülle

Gelip biat kılıp ehl-i vilâyet
Olara kıldılar taltîf-i hürmet

O şehrin halkı ekser ehl-i İslâm
Olara eylediler türlü ikrâm

Karakollar olup İslâm çerisi
Muhâfız şehre memûr her birisi

Çekildi İngilizler kaldı İslâm

O şehrin hıfzına kıldılar ikdâm

Çün Kırım toprağına bastı kadem
Söyledim tarihini ol demde hem

Vakt-i hâl olsun beyân-uş mû-be-mû
Olmasın müşkiline vakt oldu bu

Kalmış idi beş günü zilhiccenin
Ola yetmiş biri tarih hicretin

Biz dahi yetmiş bire ettik nazar
Hem dahi tarih olup sâl-ı zafer⁵⁵³
1271
Bundan ayru bir dahi tarih Rızâ
Söyle âti ile söze ibtidâ

Söyle teshîrin Rızâ tarihini yazsun kalem
Tabl urub asker-i İslâm Kırım'a dikdi âlem⁵⁵⁴

Yukarıdaki dizelerin her ikisinde de dikkati çeken bir husus Kezlev'in yerli halkı olan Kırım Tatarlarından bahsedilmesidir. Salih Hayrî çıkarma esnasında Kırım Tatarlarının Osmanlı askerlerine biât ettiklerini, buna karşılık onların da emniyetlerinin sağlandığını belirtmektedir. Ahmed Rızâ Trabzonî ise, Rusların kaçarken yaktıkları zahire depolarındaki yangının müttefik askerlerince söndürülmesi üzerine, yerli halkın onlara taltîf-i hürmet ve ikramlarda bulunduğu bilgisini vermektedir. Bilindiği gibi, 1478'de Osmanlı himayesine giren⁵⁵⁵ Kırım Hanlığı, 1774 yılında Osmanlı'nın elinden çıkmış olup, Devlet-i Âliye'nin kaybettiği ilk İslam beldesidir. 1783'te Rus işgaline maruz kalan Kırım'da bu işgal esnasında ve sonrasında on binlerce Kırım Tatarı katledilmiş, topraklarına el konulmuş ve göç etmek zorunda bırakılmıştır. İşte Kırım'a yapılan bu çıkarma harekâtını zikredilen bu tarihî hadiseler de dikkate alınarak değerlendirildiğinde, yerli halkın Süleyman Paşa kumandasında gelen Osmanlı askerlerini görünce heyecanlanmaları, biat etmeleri ve izzeti ikramda bulunmaları son derece anlaşılır bir durumdur. Öte yandan aynı hadiseye Osmanlı cephesinden bakıldığında ise benzer bir psikolojinin hâkim olduğunu görmek şaşırtıcı değildir. Konu ile ilgili Türk şiirleri incelendiğinde bu çıkarma harekâtının sanki Kırım yeniden fethedilmişçesine bir zafer ve sevinç ifadeleriyle yansıtıldığı görülmektedir. Mesela

⁵⁵³ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 159-163.

⁵⁵⁴ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 161-164.

⁵⁵⁵ İnalçık, H. (2022). "Kırım Hanlığı", *İslam Ansiklopedisi* (C. 25). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 449-457.

yukarıdaki dizelerde Ahmed Rızâ Trabzonî, İslam askerlerinin Kırım'a yeniden hilali diktiğini belirtirken, aşağıda örnekleri sunulan bazı halk destanlarında ise, seksen üç senelik Moskof eziyetinin sona erdiği, Kırım'ın fethedildiği, Kırım'ın ahının alındığı, sancağın yeniden dikildiği gibi coşkulu, muzaffer ifadeler dikkati çekmektedir:

Kırım'ın miftahın göster kandaır
İnşallah zafer, nusret de bizdedir
Seksan üç senedir hüküm sendedir
Sen eyledin müslimîne zabıtanı

Bu sözümde hilâv yok asla, sâhî
Yayılsın âleme bu cengin sonu
Yetmiştir bu sene Kırım'ın fethi
Yürüdü içine Han kahramanı⁵⁵⁶

Kalmaz Kırım'daki islâmın âhı
Moskof sana kalmaz çok âhımız var⁵⁵⁷

Öküzlovaya⁵⁵⁸ çıkmıştı asker
Cümle mühimmat hazırda leşker
Sancak çekildi yüzbinde peyker
Oldu perişan Moskov çakalı⁵⁵⁹

Savaş yıllarında yazılmış şiirlerde Kırım'ın tekrar fethedileceğine dair ümitli ifadelere sık sık rastlanmaktadır:

Avn-i Hakk ile şu günlerde olup feth-i Kırım
Umaruz nice fütühât ola zâhir sâl-i hâl⁵⁶⁰

Kırım'un müjde-i fethiyle Tatarlar gelür bir gün
Dirüz olsun mübârek bu gazâ Abdü'l-Mecîd Hân'a⁵⁶¹

Nice bir fethin nasîb eyler bize hemçün Kırım
Bizi iden kâmrân Sivastopol fethi ile⁵⁶²

⁵⁵⁶ Gencosman, *a.g.e.*, 172.

⁵⁵⁷ Elçin, *a.g.m.*, 190.

⁵⁵⁸ Kezlev (Gözleve).

⁵⁵⁹ Ertekin, *a.g.m.*, 740.

⁵⁶⁰ Çapan, P. (2018). "Recâî-zâde İbrâhim Şefîk Dîvânı Örnekleminde Tarihe Edebiyattan Bakmak". *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 64.

⁵⁶¹ Çapan, *a.g.m.*, 63.

⁵⁶² Çapan, *a.g.m.*, 61.

Müttefiklerin Kırım çıkarması Rus şiirlerinde de konu edilmiştir. Bunlardan bir tanesi aynı zamanda general olan şair Mihail Rozenyem'in yazdığı *Kırım'a Çıkarma* (Vısadka v Krimu) adlı şiirdir. Ekseriyetle Batılı devletlerin eleştirisi üzerine yoğunlaşan şair, esasen Rus şiirinde pek çok örneği görülen konuları işlemiştir ki bunlar, Osmanlı vahşetine verdikleri destek, Avrupa'da yaşanan 1848 ihtilalleri döneminde Rusya'nın verdiği desteğin karşılığında gördüğü nankörlük ve hepsinin karşısında Rusya'nın tek başına mücadele edip baş edebileceği türden ifadeleri içeren milliyetçi dizelerdir:

Yine üzerinde canım vatanım kara bulutlar!
Yine toplanmış semalarında yıldırımlar, boranlar!
Fırtına zamanında sahile vururcasına dalgalar,
Düşman donamasının bembeyaz yelkenleri,
Koşuyorlar Rusya'ya. Tanrım! Ne kadar çoklar!
Kalk ayağa cefakâr halkım, kalk ayağa!
Beklenmedik bir anda dayandı düşman kapına.
Kalk ve bu davetsiz misafirleri karşıla!

Rusya'mıza karşı başkaldırmış yürüyor Avrupa'nın yarısı,
Türk hilaliyle bir ittifak içinde yüz karası.
Ve Batı'nın yırtıcı kuşlar misali düşman ordusu,
Dehşet saçarak ablukaya aldılar onu.
Söyle vatanım, ayağa kalktı bu halklar neden?
Oysa her birine güler yüzlü, candandın sen.
Onların zor gününde kendini hiç düşünmeden,
Her daim yardıma koşuyordun hemen.

Onların ihanet ve entrikalarını affederek,
Bir bozgun tehdidiyle baş başa kaldıklarını görerek,
Yardım ettin onlara belâlardan kurtardın defalarca,
İyilikle karşılık verdin onların şer ve yalanına.
Şimdi nedir kabahatin senin?
Yoksa birinin haksızca gönlünü kırmak mı istedin?
Hayır, sadece sen kandaşlarına arka çıktın,
Durdurmak için vahşetini Osmanlıların...

Görüntüye bakılırsa unutmuş eskileri Avrupa,
Ya da şöyle düşünüyor, eskisi gibi değil Rusya.
Zenginlik, güç ve medeniyet var onlarda;
Bizim ise tek müttefikimiz – haklı davamızla!
Avrupalı övünüp yüceltiyor kudretini karşımızda,
Tehdit ediyor bizi acımasız bir savaşıla.
Neyse ki bu ilk değil! İstavroz çıkararak haçımıza,
Kalkanımız duracaktır her zamanki gibi karşınızda⁵⁶³.

⁵⁶³ Rozengeym, M. (1889). *Stihotvoreniya* (C. I). St. Petersburg: Stasüleviça, 258-259.

Emekli bir subay olan şair Platon Zubov, Kırım’a çıkarma yapıldığı haberini alınca *Ne Ustupim Mı Ni Şagu, S Nami Bog! Vperyod – Ura!* (Atmayız Bir Adım Geri, Bizimledir Tanrı! Hurra-Haydi İleri!) adlı şiiri kaleme almıştır. Şiir ayrı bir basım olarak 1855 yılında yayımlanmış olup, büyük bir coşku, heyecan ve zafer ümidi taşımakta ve Alma Muharebesi’nden hiç söz edilmemektedir. Dolayısıyla şiirin çıkarma ile Alma Muharebesi arasında bir tarihte yazıldığı düşünülebilir:

Atmayız bir adım geri,
Bizimlerdir Tanrı! Hurra! Haydi ileri!
Rus’un cesaret ve yürekliliğini,
Düşmana gösterme zamanı geldi!

Onlar boş boş gezerken denizlerde,
Uğraşarak lüzumsuz işlerle,
Gülmüştük onların bu hallerine,
Ne işimiz var bizim bunlarla diye.

Onlara umursamadan bakıyorduk
Ve dalga geçerek diyorduk:
“Söyleyelim biz güzel ninniler,
Haydi, çocuklar size iyi eğlenceler”.

Gezin bakalım denizlerimizde,
Ey İngiliz, Fransızlar,
Kutsal Rusya’nındır,
Bu gördüğünüz engin sular.

Sadece bakın hayran hayran,
Sizler Rusya’ya uzaktan.
Fakat kaçının yanına yaklaşmaktan,
Eğer emin değilseniz boynunuzdan⁵⁶⁴.

Süngülerle çevrilidir Rusya,
Çarımız ve dinimiz uğruna,
Şan ve şerefle yana yana,
Daima hazırız düşmanlarla savaşa⁵⁶⁵.

Şair şiirin sonraki kıtalarında, müttefiklerin Kırım Cephesi öncesinde Baltık ve Beyaz Deniz’de yaşadıkları başarısızlıkları çocuk oyuncağına benzeterek alaycı bir üslupla

⁵⁶⁴ Koli şeyu ne kreпка (Rus.): “boynun sağlam değilse” veya “kendine güvenin yoksa” manasına gelen bir deyimdir.

⁵⁶⁵ Zubov, P. P. (1855). *Ne Ustupim Mı Ni Şagu S Nami Bog! Vperyod – Ura! Russkaya Voyennaya Pesnya Napisannaya Pri İzvestii o Visadke Frantsuzov v Krimu v Sentyabre 1854 Goda*. Moskova: Tipografiya M. Smirnovoy, 1-9.

eleştirmekte ve Kırım Cephesi'nde müttefiklerin işinin hiç de kolay olmayacağını, Rusya'nın tüm gücüyle savunacağını şu sözlerle anlatmaktadır:

Gülerek bakıyorduk onlara,
Yaptıkları bu yaramazlıklara,
Diyorduk oyun lazım çocuklara,
Kızılır mı hiç bunlara?

Ancak fazla oldu şımarıklıkları,
Boylarını aştı artık yaramazlıkları.
Terbiye etmek gerek bazen çocukları,
Tâ ki onlar hadlerini bilip uslanmalı.

Yavaş yavaş yaklaşarak,
Bizi uyuttuğunu sanarak,
Kedi gibi gözlerini kısıarak,
Uzattı pençesini Kırım'a...

Tatmak istiyorsunuz Kırım meyvalarından,
O güzel üzümlerinden, elmalarından.
Lakin çok cesaret ister bunu yapmak,
Yoksa atın bu hülyaları kafanızdan...

Çarımız uğruna, Rusya uğruna,
Sıyrıldı kınından kılıçlarımız.
Ve kutsal dinimiz uğruna
Can feda etmeye hazırız!

Ruslar için şeref, kıymetlidir hayattan,
Slav aşkıyla dolu damarlarındaki kan.
Her köşesinde pek çok kahraman,
Hepsinin yüreği vatan aşkıyla yanan...

Atmayız bir adım geri,
Bizimlerdir Tanrı! Hurra! Haydi ileri!
Rus'un cesaret ve yürekliliğini,
Düşmana gösterme zamanı geldi!⁵⁶⁶

Görüldüğü gibi, Kırım'a yapılan çıkarma harekâtı her iki edebiyatın da şiirlerine yansımıştır. Ayrıca henüz bu cephede sıcak çatışmaların başlamamış olmasından dolayı, hem Türk hem Rus şairleri kendi ordularından ümitlidir. Nitekim Türk destan ve gazâvatnâmelerinde bir fetih ve yeniden Kırım'a sahip olma heyecanı dikkati çekerken, Rus

⁵⁶⁶ Zubov, *a.g.e.*, 1855, 10-18.

şiiirlerinde ise, bu çıkarmaya karşı ordularının azimle direniş gösterip, zafere ereceklerine dair inançlar ön plandadır.

Resim 4.1. Kezlev Çıkarması için Varna'dan Ayrılan Müttefik Donanması.⁵⁶⁷

4.2. Alma Muharebesi ve Balaklava'nın Ele Geçirilmesi

Alma Muharebesi⁵⁶⁸, Kırım Harbi'nde taraflar arasında yaşanan ilk büyük muharebedir. Kezlev'i savaşmadan ele geçiren müttefikler, özellikle İstanbul üzerinde tehdit oluşturan Sivastopol'daki Rus donanmasını yok etmek için bu istikamette ilerlemeye başlamışlardır. Çar, Kırım ordusu ve Karadeniz donanmasının komutanlığına İstanbul'dan dönen Knez Menşikov'u atamıştır. Müttefiklerin sonbaharda Kırım'a bir sefere kalkışmayacağını düşünen Knez, özellikle Sivastopol'de hiçbir hazırlık yapmamıştır. Menşikov, müttefik ordularının Kezlev'e çıkarma yaptığını öğrenince, Sivastopol'e ilerlemelerini engellemek için iki şehir arasında bulunan Alma Çayı gerisinde yaklaşık 35.000 askerle savunma pozisyonu almıştır. İki ordu 20 Eylül 1854 günü karşı karşıya gelmiştir⁵⁶⁹.

⁵⁶⁷ Sweetman, J. (2001). *Crimean War 1854-1856 (Essential Histories)*. New York: Osprey, 32-33.

⁵⁶⁸ Türk tarih kaynaklarında ve manzumelerde "Elma Muhaberesi" olarak geçmektedir.

⁵⁶⁹ Tarle, *a.g.e.*, 2005b, 130-133.

Çarlık dönemi askerî tarihçisi General Nikolay Dubrovin, Alma Muharebesi öncesinde ordu korosunun, sözleri güney ordusu komutanı Knez Mihail Gorçakov’a ait aşağıdaki marşı söylediklerini belirtmektedir:

Her kim vatan için ölüme her an hazırdır,
Yaşamak en çok onun hakkıdır.
Ortodoks Rus askeri, canını sakınmadan,
Saldırıyor düşmana sayıya aldırmadan.

Ne ki bizim için İngiliz, Fransızlar!
Ne ki yanlarında budala Türk taburlar!
Çağırıyoruz sizi haydi savaşa!
Ey busurmanlar⁵⁷⁰ çıkın karşımıza!⁵⁷¹

İki kıtası marş olarak söylenen bu şiirin tamamı dönemin gazetelerinde yayımlanmış olup, ayrıca bütün ordulara ulaştırılması hususunda Gorçakov tarafından not düşürülmüştür⁵⁷². Şiirin diğer kıtaları şu şekildedir:

Ey Ortodoksların kanını emenler!
Bizim elimizle verecek Tanrı cezanızı.
Siz ise zalimlerin himayecileri!
Ebediyen taşıyacaksınız bu rezaleti.

Çarımız ve Rusya’mız uğruna,
Hazırız canımızı etmeye feda.
Çarımız ve Rusya’mız uğruna
Oturacağız sizi kazıklara.

Eşdeğerdir bizlere cesaret duygusu,
Yoktur içimizde ölüm korkusu.
Çünkü Tanrı sever yiğit olanları,
Göklerdedir onların mükâfatları⁵⁷³.

Şiir incelendiğinde “Çar ve Rusya için ölmek, Tanrı’nın Rus askeri eliyle düşmanı cezalandırması, Tanrı’nın yiğitleri sevip göklerde onları mükâfatlandırarak olması, zalimlerin himayecisi İngiliz ve Fransızlar, kan emici Müslümanlar, budala Türkler” gibi

⁵⁷⁰ Busurmane (Rus.): Müslümanlara karşı kullanılan aşağılayıcı bir tabirdir.

⁵⁷¹ Dubrovin, N. F. (1900a). *İstoriya Krımskoy Voynı i Oboronı Sevastopolıya* (C. I). St. Petersburg: Tipografiya Tovarişestva Obşestvennaya Polza, 222.

⁵⁷² Ratnikov, *a.g.e.*, 243.

⁵⁷³ Gorçakov. (28 Nisan 1854).Soldatskaya Pesnya. *Severnaya Pçela*, 410.

ifadelerin, savaş öncesinde askerlere moral ve coşku vermek için başarıyla kullanıldığı söylenebilir.

Savaş gemilerinin denizden desteğini alarak saldırıya başlayan 55.000-60.000 kişilik⁵⁷⁴ müttefik ordusu içerisinde Mirliya Süleyman Paşa'nın komutasında Osmanlı askerleri de yer almıştır⁵⁷⁵. Bu birlikler Fransız General Bosquet'in tümenine bağlıdırlar⁵⁷⁶. 19. yüzyılın ortasında dünyanın dört büyük ordusuna ait yaklaşık 100.000 askerin küçük bir sahada karşılaşmalarına bizzat şahit olan Türk şairi Ahmed Rızâ Trabzonî, bu muharebeyi oldukça canlı bir üslupla tasvir etmiştir:

Çıktı altmış bin asker hemân
İngiliz, Fransız hem Müslüman

Ol gece anda kararı kıldılar
Subha dek asker silahlı durdular

Subh olunca eyleyip üç kol hemân
Oldular düşmenin üstüne revân

Yanda İngiliz, Fransız orta kol
Ettiler sâhil yolun İslâm kabul

Bu şurût-ı üslûbâne harb için
Yürüdüler her taraftan darb için

Vardılar çün nehre erdiler hemân
Ekseri uğradı geçtiler hemân

Kim silahların alıp başlarına
Verdiler gayret o yoldaşlarına

İngilizler geçti bu denli kamu
Hem Fransız'dan kimisi sû-be-sû

Leşker-i İslâmiyân ez-cümlede
Gayret-i îmân ile bir cümlede

⁵⁷⁴ Savaşa katılan asker sayısı ile ilgili, Tarle 57.000.(*a.g.e.*, 132), Bogdanoviç 60.000 (*a.g.e.*, 1876b, 1), Arabacıoğlu 55.000 (*a.g.e.*, 71), Badem 60.000. (*a.g.e.*, 255) rakamlarını bildirmektedirler.

⁵⁷⁵ Osmanlı askerlerinin sayısı Rus tarih kitaplarında 6.000-7000 olarak ifade edilmektedir. Tarle, *a.g.e.*, 132; Bogdanoviç, *a.g.e.*, 1876b, 1. Buna karşılık aynı konuda Türk tarihçileri arasında bir ihtilâf dikkati çekmektedir. Şöyle ki, F. Arabacıoğlu'nun 5.000 olarak söylediği Osmanlı askerlerinin sayısı, E. Z. Karal'a göre 60.000 dir. F. Tansel de Karal'dan alıntı yaparak aynı sayıyı kullanmıştır. Ancak müttefiklerin toplam asker miktarı göz önüne alındığında Karal'ın verdiği rakamın imkânsız olduğu aşikârdır. Arabacıoğlu, *a.g.e.*, 71; Karal, *a.g.e.*, 239; Tansel, a.g.m., 1994.

⁵⁷⁶ Badem, *a.g.e.*, 255; Dubrovin, *a.g.e.*, 1900a, 228.

Geçtiler karşı yakaya mû-be-mû
Kurdular hatlar taburlar sû-be-sû

İngiliz baştan hemân oldu revân
Hem sevâhilden dahi İslâmiyân

Orta koldan hem Fıransız leşkeri
Yürüdüler deve benzer her biri

İngiliz önden erişti kim hemân
Moskov'un ordusu çattı revân

Bir tepe üstünde kâin leşkeri
Dahi istihkâma girmiş her biri

Var imiş kırk bin kadar leşker hemân
Dahi kırk beş top anda zâzırân

İngiliz çün kim yakın vardı hemân
Başladı sûzâna anda askerân

Şöyle kim yağdırdı gülle peşrevi
Ateşe yandırdı sankim ol yeri

İngilizler dahi gayret ettiler
Geçtiler candan ileri gittiler

Bakmadılar ölenine sağ kalan
Olalım devletler içre nâm alan

Haylice anlarla oldu bu savaş
Lâle-zâr oldu kızıl kan taş

İngiliz'den haylice bî-cân olup
Padşâhı yolunda kurbân olup

Bu aralıkta Fıransız leşkeri
Erişip geldi karıştı her biri

Bir ulu gavga belirdi ol zaman
Top sadâsından tutuldu bu cihân

Misl-i bârân gülle-i misket hele
Çâk çâk eyler bunları bile

Şöyle kim şiddetli ceng oldu hemân
Kaldı az kim bozuldu Urusiyân

Aşağıdan leşker-i İslâmiyân

Arkadan dolaştılar dağı hemân

Baktı kim Rusiyye, İslâm leşkeri
Arkadan kesigin az kaldı yeri

Ol vakitte topların aldı hemân
Bozulup geri yana oldu revân

Üç buçuk saat uzandı harb-i sûz
Ateşe yandı cihân düpedüz

İki yandan bî-nihayet bî-şumâr
Kırılıp askerler oldu hâkesâr

On iki binden ziyade ol zaman
İngiliz ile Fransız verdi cân

Dahi bunlardan ziyade belki dîn
Gitti Rusiyye sonu oldu zebûn

Dağılıp Rusiyye oldu târ u mâr
Düştü dağlara kimi kıldı firâr

Toplar ile gemisi oldu revân
Kalaya girip kamu kurtardı cân

Kaldılar ol gece anda leşkerân
İngiliz, Fıransız, İslâmiyân⁵⁷⁷

Kırım Harbi ekseninde Türk ve Rus tarih kitapları üslup açısından mukayese edilecek olursa, Rus eserlerinin ekseriyeti bir roman yahut hikâye tarzında yazılmış ve muharebeler ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Şöyle ki, Rus tarihçileri birliklerin mevzilerini, savaş planlarını, muharebe esnasında komutanların yapmış olduğu doğru veya yanlış yönlendirmeleri, muharebenin gidişatını etkileyen faktörleri ve çatışma esnasında birliklerin tüm hareketlerini âdetâ bir savaş tablosu çizercesine ayrıntılı olarak anlatmışlardır. Buna karşılık incelenen Türk tarih kitapları, üslup açısından farklı olup, edebî bir tarzdan ziyade ayrıntılı savaş tasvirleri içermeyen, sonuç ve değerlendirme odaklı eserlerdir. Öte yandan Türk tarih kitaplarında olmayan ayrıntılar, gazavatnâme, zafernâme türünden edebî eserlerde görülebilmektedir. Ahmed Rızâ Trabzonî'nin gazavâtnâmesi bu konuda en güzel örneklerden biridir. Şairin Kırım Cephesi'ndeki olaylara bizzat şahitlik etmesi dolayısıyla manzumesinde vermiş olduğu bilgiler, Rus tarih kitaplarını çağrıştıran nitelikte oldukça

⁵⁷⁷ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 164-168.

ayrıntılıdır. Rus tarihçileri, Alma Muharebesi'nin başarısızlığını, Menşikov'un en önemli mevziye, tecrübesiz ve beceriksiz bir general olan Vasiliy Kiryakov'u görevlendirmesine bağlamaktadırlar⁵⁷⁸.

General Kiryakov düşman üzerine top atışlarının yapıldığı en önemli tepeye müttefik askerlerinin ulaşamayacaklarını düşünerek sol kanadını savunmasız bırakmış⁵⁷⁹ ve savaş başlayınca Fransız General Bosquet'in emrindeki askerler Alma çayını geçip bu tepeyi ele geçirmişlerdir. Akabinde, önce tepedeki elliye yakın Rus askeri kaçmış, ardından da müttefiklerin yukarıdan ateşiyle diğer Rus birlikleri bozguna uğramıştır⁵⁸⁰. Nereye gideceklerini kestiremeyen Ruslar, panik hâlinde kaçarken atlı subaylar onları toplamak için atlarla etraflarında dönerek kırbaçlamaktaydı⁵⁸¹. Ahmed Rızâ muharebenin neticesini etkileyen bu önemli hadiseyi şu dizilerle dile getirmiştir: “Aşağıdan leşker-i İslâmiyân / Arkadan dolaştılar dağı hemân / Baktı kim Rusiyye, İslâm leşkeri / Arkadan kesigin az kaldı yeri / Ol vakitte topların aldı hemân/ Bozulup geri yana oldu revân.”⁵⁸² Görüldüğü gibi Ahmed Rızâ Trabzonî'nin verdiği bilgiler Rus tarih kitaplarında verilen bilgilerle örtüşmektedir. Ancak Rus tarih kitaplarında tepeyi ele geçirenlerin Fransız General Bosquet'nun askerleri olduğu belirtilerek, Türk askerlerinden söz edilmezken, Ahmed Rızâ bunların İslam askerleri olduğunu yazmaktadır. Aynı konuda İvan Semirihin'e ait aşağıda tamamı incelenen şiirin şu dizeleri örnek olarak zikredilebilir:

Aniden kalkıştılar bak şu Fransızlara,
Tepeyi almak için arkamızdan hücumla.
Ancak knez Menşikov çok tecrübeli,
Herkesten daha iyi bilir askerlik ilmini⁵⁸³.

Rus kaynaklarıyla Ahmed Rızâ Trabzonî arasındaki benzerliğe bir diğer örnek de, muharebeye katılmış bir Rus askerinin hatırasında verdiği bilgilerdir: “...düşman muazzam bir ordu ile bize doğru geliyordu. Bu uçsuz bucaksız asker yığınına gördüğümüzde her

⁵⁷⁸ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 135.

⁵⁷⁹ “Sarhoş Kiryakov, tepelerin sol kanadından genel bir ricat emri verdi, sonra cesareti kınılarak kayıplara karıştı. Daha sonra da bir çukura saklandığı anlaşıldı.”, Figes, *a.g.e.*, 234.

⁵⁸⁰ Skritskiy, *a.g.e.*, 252; Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 136; Dubrovin, *a.g.e.*, 1900a, 232-234; Tottleben, E. (1863). *Opisaniye Oboronı g. Sevastopolya* (C. 1). St. Petersburg: V Tipografii İ.Tiblena i Komp, 196.

⁵⁸¹ Figes, *a.g.e.*, 234.

⁵⁸² Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 167-168.

⁵⁸³ Semirihin, İ. (1854a). *Visadka Nepriyateley v Krimu i Srajenıye Pri Alme*. St. Petersburg: Tipografiya K. Kraya, 13.

birimizin yüreği yerinden oynadı... Atmış olduğumuz topraklar ağır ağır ilerleyen düşmanın ön saflarına ulaşmış neredeyse tamamını yere seriyordu. Ancak arkadan gelenler, ölen silah arkadaşlarına aldırmandan üstümüze yürümeye devam ediyordu.”⁵⁸⁴ Ahmed Rızâ da bu sahneyi: “Şöyle kim yağdırdı gülle peşrevi/ Ateşe yandırdı sankim ol yeri/ İngilizler dahi gayret ettiler/ Geçtiler candan ileri gittiler/ Bakmadılar ölenine sağ kalan/ Olalım devletler içre nâm alan”⁵⁸⁵ diyerek benzer bir ifadeyle dile getirmiştir.

Savaşa tanıklık etme ihtimalinin kuvvetle muhtemel olması, dizelerinde savaş sahnelerinin ayrıntılı olarak yer alması, şiirin uzunluğu gibi muhtelif açılardan Trabzonî'nin gazavatnamesiyle, Rus edebiyatında İvan Semerihin'nin *Vısadka Nepriyateley v Kırımı i Srajenıye Pri Alme* (Düşmanların Kırım'a çıkarma ve Alma Civarındaki Muharebe) adlı şiiri benzerlikler taşımaktadır. Şairiyle ilgili herhangi bir bilgi tespit edilemeyen, kırk üç kıtadan ibaret olan şiir, savaşın hemen ardından ayrı basım olarak yayımlanmıştır.⁵⁸⁶ Şairin dünürüne yazdığı bir mektup şeklinde olan şiir “Kıymetli dünürüm uzun zamandır yazamadım sana fakat çok yoğun bir telâş içinde günlerce güneye doğru yürüdük ve sonunda düşmanla karşılaştık. Tanrının şefkatiyle bunları Kırım'dan atacağız. Sana olan biteni abartmadan sırasıyla anlatacağım...”⁵⁸⁷ dizeleriyle başlamıştır. Kezlev Çıkarması ve Alma Muharebesi'ni anlatarak devam eden dizeler şu şekildedir:

Hatırımda kaldığı kadar sanki,
Günlerden iki Eylül idi.
Aydınlatarak her yeri,
Söküyordu şafak yeni yeni.

Sürüyle gemiler her biri farklı,
İçinde bir dolu düşman güçleri.
Ağır ağır Yevpatoriya'ya⁵⁸⁸ yanaştı,
Anlatayım sana amaçlarını:

Bonapart hezeyanlar içinde,
Aklına geldi saçma bir düşünce;
Bilirsin bizim Kırım'da Sivastopol kalesi,
Hayal etti onu ele geçirmeyi.

⁵⁸⁴ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 134.

⁵⁸⁵ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 166-167.

⁵⁸⁶ Semirihin, *a.g.e.*, 1854a, 1-2.

⁵⁸⁷ Semirihin, *a.g.e.*, 1854a, 3-4.

⁵⁸⁸ Yevpatoriya: Rusların 1784 yılında Kezlev/ Gözleve şehrine taktığı isim.

Yevpatoriya sığ bir yer,
Demek kardeşim, cesaretliler.
Getirdiler kocaman bir donanma,
Görmeliydin nasıldır manzara.

Gemilerin her biri değişik bir tarzda,
Denizdeki hareketleri bile bir başka;
Farklıdır topları onların üstündeki,
Sanki üç verstte⁵⁸⁹ vurabilir her biri.

Koskoca gemiler, bir dağ misali.
Üstündeki topları saymak imkânsız sanki.
Sadece birisinde yüz tane,
Diğerinde ise yüzden ziyade.

Yükseliyor gemilerin bacasından,
Kapkara kesif bir duman.
Gitgide yayıldı, ortalığı kapladı,
Ne bulutlar ne gökyüzü görünürde kalmadı.

Yüzlerce kayık indirildi sulara,
Beklenmedik bir anda çıktılar karşımıza.
Üzerinde gözü dönmüş düşmanlar,
Uçar gibi geldiler kıyıya yanaştılar.

Bizimkiler ateşli ve sabırsızlık içinde.
Atılmak istiyordu düşmanların üstüne.
Ancak bir emir geldi kumandanlardan,
Dönün alaylarınıza düşmanla savaşmadan!⁵⁹⁰

Bu emir karşısında üzüntü duyan şair, birliklerin beş altı gün yürüyerek geri çekildiğini ve ardından düşman askerlerini karşılamak için dağlarda mevzilendiğini anlatmaktadır. Şiirin devamında şair, Alma bölgesinin coğrafi yapısıyla ilgili bilgiler vererek, savaş sahnelerini şu dizelerle tasvir etmektedir:

Bak işte geliyor İngiliz ve Fransızlar,
Türk askeri değil mi arkasından koşanlar?
Sımsıkı ve dimdik ayakta hizalandılar,
Bir kare düzeninde tüm sahaya yayıldılar.

İşte o an ne hissettiğimi anlatmak,
İmkânsız bunun için bir kelime bulmak.
Âdeta durdu kalbim, kanım dondu,
Bütün bedenim bir ateşle doldu.

⁵⁸⁹ Versta: uzunluk ölçü birimidir. 1.06 km. karşılık gelmektedir.

⁵⁹⁰ Semirihin, *a.g.e.*, 1854a, 5-9.

Süzdüm onları manzaraya bakarak,
İç geçirdim dişlerimi sıkarak.
Düşündüm, başlıyor muharebe,
Sonra büyük bir güvenle baktım süngüme.

Geçmişti epey zaman güneşin doğuşundan,
Davulların sesleri duyuldu dört bir yandan.
Ölümün kokusuydu o an havada olan,
Ve işte sanki durmuştu bütün zaman.

Davulların sesine karıştı top sesleri,
Sarsıldı nemli toprak ve yeryüzü titredi.
Mermiler, güller yağmakta dolu gibi,
Sanki üstümden sıyrarak geçiyor her biri.

Belki kızdırmıyordu güneş yetirince lakin
Delice bir yangın vardı içimde o gün
Ve o ateş öylesine sardı ki bedenimi
Nefes bile alamıyordum sanki.

Biliyorum kendimi, korkak değilim ancak,
Kâh bir üşüme nöbeti, kâh ağır bir sıcak.
Sanki geleceği belirsiz bir hırsız gibi,
Bekliyorum ne zaman alnıma bir mermi saplanacak.

Kaynıyor savaş meydanı cehennemde katran misali,
Ölüm art arda koparıyor bizi, tırpanla ekin biçer gibi.
Öylesine büyük, öylesine korkunç ki bu çatışma sesleri,
Ne mümkün yakalamak anlık bir sessizliği⁵⁹¹.

Bundan sonraki dizelerde Fransızların cephe gerisinden saldırımları ve bunun üzerine Menşikov'un geri çekilme emri vermesi anlatılmaktadır:

Aniden kalkıştılar bak şu Fransızlara,
Tepeyi almak için arkamızdan hücumla.
Ancak Knez Menşikov çok tecrübeli,
Herkesten daha iyi bilir askerlik ilmini.

Tanıyordu düşmanlarını,
Çözdü bütün planlarını.
Emir verdi birliklere,
Kaça çayına çekilmeye.

Belliydi bu çekilmenin sebebi,
Çünkü güçlerimiz eşit değildi.
Müttefik düşman askerleri,

⁵⁹¹ Semirihin, *a.g.e.*, 1854a, 10-13.

Bizden tam üç katı fazla idi.

Karar her ne kadar çok üzücü olsa da,
Çekilmeye mecburuz çünkü durum ortada.
Fakat bizler güveniyoruz Knez Menşikov’a,
O çoktan başlamıştır kafasında tuzaklar kurmaya.

Ah ne güzel olurdu böylesi bir manzara:
Türk, İngiliz, Fransız düşmüşler bir tuzağa.
Öyle bir eğlence ki doyamazsın tadına,
Baktıkça zevk alırsın onların durumuna!
(...)
Dünürüm bir gün gelir,
İspatlarınız yiğitliğimizi.
Düşmanın cümlesi görür,
Nasılmış bir Rus askeri!

Dimdik durur o savaş meydanlarında,
Sonuna kadar yürür inandığı din uğruna.
Nihayetinde düşmanı çökertir dizlerinin üstüne,
Ve korkunç bir “Huraaa!” sesi yankılanır her yerde!

Ve tam kaderin döndüğü noktada,
Kor ateşle dolar içi bir anda.
Çar babamız ve kutsal Rusya uğruna,
Tereddüt etmeden eder canını feda!⁵⁹²

Yukarıdaki dizelerde Alma’dan sonra ordunun doğrudan Kaça Çayı istikametine yönelmesi emrinin verildiği ve bu emrin geri çekilmeden ziyade bir tuzak olduğu bilgisi yer almaktadır. Şaire göre, komutan Menşikov savaş sanatını çok iyi bilen bir askerdir ve onun başarısız bir eylemde bulunması mümkün değildir. Tarihçilere göre, Menşikov 9-10 Eylül tarihinde Sivastopol’e gelmiş, burada Amiral Vladimir Kornilov ve Amiral Pavel Nahimov’u bırakarak ordusuyla birlikte Kaça Çayı istikametine çekilmiştir. Bu olay, Menşikov’un yanlış bir strateji uyguladığı ve âdeta kaçtığı söylentilerine yol açmış, hatta Kornilov ve Nahimov tarafından ciddi şekilde eleştirilmesine sebep olmuştur⁵⁹³. Bundan dolayı yukarıdaki şiirin Menşikov’u savunmak için yazıldığı da düşünülebilir.

Alma Muharebesi’nin sona ermesiyle birlikte ortalık ölü ve yaralılarla kaplıydı. İngilizlerin muharebe alanından yaralıları temizlemeleri iki gün sürdü. Üstelik Varna’dan

⁵⁹² Semirihin, *a.g.e.*, 1854a, 13-15.

⁵⁹³ Nahimov, Menşikov’u “saklambaç oynamakla” suçlamıştır. Menşikov’un yaveri tarafından yazılan bir mektuba göre de; Kornilov ise “knezin orduları da alarak Sivastopolden kaçtığını ve şehrin savunmasını kendilerine bıraktığı dedikodusunu bütün şehre yaymıştır”, Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 164.

ayrılırken gemilere tıbbi malzeme yüklenmesi ihmal edildiği için sıhhiye birliğinin tüm malzemeleri hâlâ Bulgaristan'daydı ve yaralıları tedavi etmek büyük bir problemdi. Ruslar ise yaklaşık 1600 yaralıyı muharebe alanında bırakmış, günler sonra İngiliz ve Fransızlar onlara bakmaya çalışmıştır. Hatta yaralı Rusların kendilerine su veren müttefik askerlerini vurdukları yahut Rusların muharebe alanındaki yaralıları toplamayıp öldürdükleri yönünde raporlara geçen vakalar meydana gelmiş, İngiliz askerlerinin yaralı Rusların eşyalarını çaldıkları hatıralara konu olmuştur⁵⁹⁴.

Alma Muharebesi'nde Rus tarafının kaybı yaklaşık 6000 kişidir⁵⁹⁵. Buna karşılık müttefikler 3500 civarında kayıp vermiş⁵⁹⁶ olup, bu sayı içerisinde Türk askerlerinin dâhil olup olmadığı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Alma Muharebesi'nde Osmanlı tarafının kaybıyla ilgili herhangi bir rakam zikredilmemiştir⁵⁹⁷. Bu mevzu ile ilgili tek bilgi Salih Hayrî'nin gazavatnâmesinde verilmiş olup ölü ve yaralı halde toplam 310 Osmanlı askerinin kaybedildiği “Cünd-i İslâm'dan ancak telefât / Üç yüz on tane zahmdâr ü vefât”⁵⁹⁸ dizeleriyle dile getirilmiştir. Gazavatnâmede yedi saat süren Alma Muharebesi'nde Rus tarafının ateş altında kalarak perişan vaziyette geri çekildiği şu dizelerle anlatılmıştır:

Hace tâbir olunan Elmalu'da
Oradan yâni dokuz mil geride
Mençikov yapmış imiş takviyet
Beriden oldu kıyâm-ı hareket
Askeri üç kol edip Saint-Arnaud
Ettirip şiddet u savletle gulû
Elmalı nehrini müşkildir mürûr
Suya birden atılıp cünd-i gayûr
İbtidâ geçti Fransızlardan
Orta kolda dahi cünd-i İslâm
İngiliz köprüyü kurmakta iken
Nehr-i mezkuru görüp ba-ikdâm
Toplayıp kendini Moskovlu hemân
Olup engüş-i taaccüb der-dehân
Oldu bâlâyâ hücum üç koldan

⁵⁹⁴ Figes, *a.g.e.*, 238-239. Tarle de Rus ordusunun geride çok yaralıyı bıraktığını belirtmektedir. Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 152.

⁵⁹⁵ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 137; Dubrovin, *a.g.e.*, 1900a, 259-260.

⁵⁹⁶ Dubrovin, *a.g.e.*, 1900a, 259-260; Figes, *a.g.e.*, 236.

⁵⁹⁷ Alan Palmer kitabında şu not yer almaktadır “Türklerin kayıpları bilinmiyordu, ama önemsiz olsa gerekti”, Palmer, *a.g.e.*, 153; C. Badem'de “Osmanlı kayıplarına bir atıf yoktur. Çok muhtemeldir ki onlar Fransızların kayıplarına dâhil edilmişlerdir” bilgisini vermiştir. Badem, *a.g.e.*, 255.

⁵⁹⁸ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 138.

Kalıp âteş arasında düşmen
 Oldu mümtedd yedi saat gavga
 Pek fenâ halde bozuldu adâ
 Telef olmuş idi beş bin miktâr
 İnhizâm ile çekildi nâ-çâr
 İki bin dört yük kaldı mecrûh
 Yedi yüz elli esîr-i zî-rûh...⁵⁹⁹

Rus ordusunun hezimetini sadece gazavâtnâmede değil Rus kaynaklarında da dile getirilmiştir. Tarle, bu mağlubiyetin Rusya’da büyük bir şaşkınlık ve moral bozukluğuna sebep olduğunu belirtmektedir: “Kırım Cephesi’nde Alma Muharebesi’nden sonra meydana gelen olumsuz etki başka hiçbir muharebe ile kıyaslanamayacak ölçüde büyüktü. Mesela İnkerman ve Çyornaya Muharebeleri, hatta Sivastopol’un düşüşü askerî açıdan daha önemli olmasına rağmen Alma’daki kadar toplumun psikolojisini bozmamıştı.”⁶⁰⁰

Müttefik askerlerinin ilerlemesi bölgede yaşayan Ruslar arasında paniğe sebep olmuş, iç bölgelere doğru kaçış başlamıştır. O tarihlerde askerlere moral vermek için Kırım’a gelmekte olan başpiskopos İnokentiy yazdığı bir raporda, bu kaçışı *utanç verici* olarak nitelendirmiştir. Başpiskopos, en önde henüz hiçbir tehdidin olmadığı Perekop bölgesi⁶⁰¹ idarecilerinin kaçtığını ve bu durumun sıradan Rus halkına kötü örnek teşkil ettiğini de belirtmiştir⁶⁰². Halk arasındaki bu panik Rus ordusunda görevli olan Bakunina adlı bir hemşirenin günlüğünde şöyle tarif edilmiştir: “Bizimkiler öylesine büyük bir korkuyla kaçıyorlardı ki, arkalarından koşanların düşman olduğunu sanıyorlardı. Halbuki koşanlar onları durdurmaya çalışan bizim Kozaklarımızdı.”⁶⁰³ Öte yandan muharebe alanından çekilen Rus birlikleri kaçan toprak sahiplerinin terk ettiği malikâneleri yağmalamıştır⁶⁰⁴.

Alma’daki mağlubiyet ve ordunun kritik durumu, Kırım yarımadasına yakın olan diğer bölgelere de tesir etmiştir. General Knorring, Knez Menşikov’a yazdığı raporda: “Nikolayev’deki halkın, Kırım’da meydana gelen son olaylardan dolayı morali çok bozulmuş vaziyette... Biz ise halkın psikolojisini düzeltmek için bulvarda müzik konserleri düzenleyerek onları neşelendirmeye çalışıyoruz, ancak çok da başarılı olduğumuz

⁵⁹⁹ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 137.

⁶⁰⁰ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 140-141.

⁶⁰¹ Kırım yarımadasının karayla bağlandığı bölgedir.

⁶⁰² Dubrovin, *a.g.e.*, 1900a, 300.

⁶⁰³ Vozgrin, V. E. (2013). *İstoriya Krımskih Tatar* (C. II). Simferopol: Krımuçpedgiz, 593.

⁶⁰⁴ “Kazaklar en berbat soygunculardı ve çalmayacakları hiçbir şey yoktu”, Figes, *a.g.e.*, 240.

söylenemez”⁶⁰⁵ demektir. Benzer bir durumun Rostov Na Donu şehrinde de olduğunu yazar Nestor Kukkolknik şöyle ifade etmektedir: “Bütün şehir kargaşa ve üzüntü içinde... Halkı en çok üzen ise knez Menşikov’un Sivastopol’e geri çekilmesi olmuştur.”⁶⁰⁶

Rus devlet yetkilileri bu psikolojik çöküntüyü düzeltmek için müzik konserleri düzenlemiş, Başpiskopos İnnokentiy’e dinî vaazlar yazdırarak gazete ve dergilerde yayımlatmıştır⁶⁰⁷. Bunun yanı sıra dönemin şairleri de Alma Muharebesi ile ilgili şiirler kaleme almışlardır. Bu şiirlerin ortak amacı, mümkün olduğunca muharebeyi hafife almak, ortadaki kaybın çok önemli olmadığı, ordunun sadece bir geri adım attığı düşüncesini yayarak halka moral vermeye çalışmaktır.

Bu şiirlerden birisi şair Pyotr Fyodoroviç Alekseyev’e aittir. *Na Boy Pri Reke Alme* (Alma Nehri Yanındaki Muharebeye İthafen) adlı şiir, baştan sona alaycı bir üslupla müttefikleri aşağılamaktadır:

Britle⁶⁰⁸ Gall⁶⁰⁹ ve bir de Porta⁶¹⁰ üzerinde kaftanla,
Kibirli bir tavırla burnu havada,
Bas bas bağılıyor ortalıkta,
Perişan ettiğini söylüyor bizi Alma’da!

Bir şey var bu deniz ötesi halklarında,
Sanki kavak yelleri esiyor kafalarında.
Kumandanları idi Saint-Arnaud⁶¹¹, akli başında;
Ya şimdi? Bak onun durumuna!

Bir hayli gürültü, patırtıdan sonra,
Bindi kumandan hızlı bir vapura.

⁶⁰⁵ Dubrovin, *a.g.e.*, 1900a, 292.

⁶⁰⁶ Dubrovin, *a.g.e.*, 1900a, 292.

⁶⁰⁷ Melnikova, L.V. (2007). “Patriotiçeskaya Deyatelnost Arhiyepiskopa İnnokentiya (Borisova) v Godı Krimskoy Voynı (1853-1856 gg.). *Vestnik Tserkovnoy İstorii*, 4(8), 78; Başpiskopos İnnokentiy’in savaş esnasında Osmanlı Devleti aleyhine vermiş olduğu vaazlar, dönemin önde gelen edebî dergi *Moskvityanin*’de 1855 yılında seri halinde yayımlamıştır. Bkz. İnnokentiy (1855). “Slova i Reçi Vısokopreosvyaşennago İnnokentiya, Arhiyepiskopa Hersonskago i Tavriçeskago, Proiznesyonniya po Sluçayu Nastoyaşey Voynı”. *Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 2(5), 1-32.

⁶⁰⁸ Rus satirik şiirlerinde İngilizler için kullanılan küçümseme ifadesidir.

⁶⁰⁹ Gall horoz anlamına gelmektedir. Fransa’nın simgesi olan Galya horozu Rus şiirinde alegorik üslupta Fransızları küçümsemek için kullanılmaktadır.

⁶¹⁰ Bâb-ı Âli kelimesine nispet olarak kullanılan Fransızca “porte” kelimesinden Rusça’ya geçmiş olan bir kavramdır. Şiirde Osmanlı Devleti’ni küçümsemek için kullanılmıştır.

⁶¹¹ Alma Muharebesi’nde Fransız ordusunun kumandanı olup, muharebe sonrası hastalığı nedeniyle İstanbul’a giderken gemide hayatını kaybetmiştir.

Ve gidip İstanbul'un surlarında,
Kırım seferini bitirdi orada!

Bizim knez Menşikov güneşin altında,
Uçuyor bir doğan gibi bulutlarda!
Bakışları parlıyor bir altın gibi,
Ve sözleri sanki dev bir çanın sesi!

Gerçek bir Rus'tur bütün kalbi ve cesaretiyle
Göğsünde taşıdığı kocaman bir haçıyla,
O Alma'da bir çerez yahut bir meze gibi,
Ağzında çiğnedi tüm sözlerini...

Alma oldu bize çok sıcak,
Düşmanlara da kolay olmadı ancak;
Parlak değildi çok da kanlı süngüleri,
Kıyılara çarpıyordu topların sesi!

İşiniz sinekten fil yapmak,
Her şeyi ters çevirip abartmak.
Savaşta kaybetmiyor Rusya inancını;
Çünkü halkımız yüreğinde taşır cesaretin tacını.

Biz savaşta kendimizle övünmeyiz,
Bir işi büyük veya küçük diye düşünmeyiz.
Her zaman en iyiyi hedefleriz,
Ve biz neticeye rıza gösteririz.

Ey arkadaşlar, çıkarır Burka⁶¹²
Bagatır'i⁶¹³ beladan;
Gözü pek askerimiz kalkar ayağa,
İnanarak çara ve Tanrıya!⁶¹⁴

Görüldüğü gibi yukarıdaki dizelerde müttefiklerin adını zikretmeden Brit, Gall ve Porta kavramları kullanarak onları aşağılamaktadır. Ayrıca Fransız komutan Saint-Arnaud ile Menşikov'u karşılaştırarak Rus komutanını yüceltmektedir. Bunun yanı sıra şair, “deniz ötesi halklar” diye tanımladığı müttefikleri kafalarında yeller esmekle, sineği fil yaparak, haddinden fazla abartmakla itham etmekte ve Rus halkıyla karşılaştırmaktadır ki, Ruslar kazandıkları başarılarla övünmeden Tanrı ve çar için mücadele eden bir halktır mesajını

⁶¹² Sivka Burka: bir Rus halk masalı olup aynı zamanda masaldaki kahraman atın adıdır.

⁶¹³ Bagatır: Türkçe Bahadır kelimesinden Rusçaya geçmiş olup, Rus masal kahramanıdır.

⁶¹⁴ Alekseyev, P. (1854). *Sovremennyy Golos k Slave i Česti Russkih Ratnikov*. St. Petersburg: Tipografiya D. Kesnevilâ i Komp., 13-15.

vermektedir. Son olarak şiirde Rus kahramanlık masallarındaki bazı motifler kullanılarak, halka eski zamanların gücü de hatırlatılmaktadır.

Alma Muharebesi'ni halk nazarında küçümsemeye çalışan bir diğer şair Dmitriy Petroviç Oznobişin'dir. *Soyuznikam Lunı* (Hilalin Müttefiklerine) adını taşıyan şiire *Alma nehrindeki muharebeye dair* şeklinde bir not eklenmiştir. Şiir *Russkiy Invalid* gazetesinde yayımlanmıştır. Şiirin tamamı şu şekildedir:

Neden övünüyorsunuz ki Alma'yla siz? Hani nerede zaferiniz?
Hani nerede sizin sözde başarınız? Yok ortada bir şey, hepsi sizin yalanınız!
Bir zamanlar dünyanın başına bela olmuştu sizin Tatarınız;
Şimdi kaldı yemeksiz ortada Nepir adlı tafracınız,
Kurtaramaz sizi Müslümanlar, boşuna çabalarınız!

Getiriyordu Kırım'a donanmanız kapkara bulutları,
Bütün Karadeniz'i sık orman misali gemi direkleri kapladı,
Ancak bütün bunlara karşı,
Duruyor dimdik ışık saçan Sivastopol'un haçı!
Ve onun kale burcu misali granit gövdesi
Yarıyor ona vuran kabaran dalgaları.

Sapasağlam duran kalelerimizi mi yıktınız? Hani nerede?
Bu korkunç muharebe yaklaştırdı mı size hedefinize?
Tanrının koruması altında olanlar dimdik ayakta hala,
Aldırmadan sizin hayvanca bağrıışmanıza!
Aşamadınız çünkü etten bir duvar ördük sizin karşınıza,
O duvarın içinde tek bir anahtar: din uğruna, çar uğruna!
Ve şunu iyi bilin hepinize karşı,
Pehlivan sadece tek bir adım geri attı!

Ey, bu zaferi kazananlar, neden gitmediniz daha ileri?
Sivastopol önünüzde idi hâlbuki!
Korku içinde bir gece hırsız gibi,
Var gücünüzle döndünüz geri!
Yoksa bu zaferin şanı size ağır mı geldi?
Yahut Rus süngüsü unutulmaz bir ders mi verdi?
Siz mi galipsiniz? O zaman neden Balaklava dağlarında,
Saklandınız kapılarak zafer kaygısına!?⁶¹⁵

Aynı şairin Sivastopol için yazmış olduğu *Spodvijnkam Lunı* (Hilalin Silah Arkadaşlarına) adlı şiirinde de Alma Muharebesiyle ilgili şu dizeler yer almaktadır:

Millî şöhret yalancıları,

⁶¹⁵ Oznobişin, a.g.y., 1263.

Ellerinde borazanları.
Ey İsa düşmanı devletler,
Zaferle mi övünüyorsunuz sizler?

Hani nerede? Alma'da mı? - Daha ilk karşılaşmada
Durdurdu sizi bir avuç Rus, çıktı karşınıza!
Güya siz kazandınız... Peki ya devamında?
Kaçıp saklandınız dağların arasına!⁶¹⁶

Yukarıdaki şiirlerin her ikisinde de istifham sanatı yoluyla Alma Muharebesi'nin aslında bir zafer olmadığı, düşmanların bu galibiyeti abarttıkları anlatılmakta ve böylece Rus kamuoyunda oluşan karamsar havanın dağıtılması amaçlanmaktadır. Şaire göre, düşman orduları korkmuş ve muharebe sonrası Sivastopol'e doğru ilerlemek yerine Balaklava dağlarına saklanmışlardır. Nitekim Kırım Harbi'yle ilgili incelenen çalışmalarda müttefiklerin Alma Muharebesi'ni müteakiben, Sivastopol istikametine ilerlemeyişinin ciddi bir hata olduğu konusunda hemfikirdirler. Çünkü Sivastopol kuşatmaya karşı yeterince tahkim edilmemiş ve kolayca ele geçirebilecek durumdaydı⁶¹⁷. Salih Hayrî de aynı fikirde olup gazavâtnâmesinde şunları söylemektedir:

Ordular bir yere gelseydi hemân
Bir hücum eyleselerdi o zamân
Hâli Rûsiyyellünün müşkil idi
Zabt-ı Sivastopol kabil idi
Bâzı erbâb-ı vukufun derki
Belki me'mul idi Rûsun terki
İbtidâ Or-kapısı nâm mahal
Sedd ü bend olmuş olaydı evvel
Kuvveti yok idi çünkü o kadar
Sonradan geldi mükemmel asker
Gerçi fetv olmuş idi ol fırsat
Vakt-i merhûnuna kaldı himmet⁶¹⁸

Alma Muharebesi'nden sonra Menşikov kumandasındaki Rus ordusu çekilerek perişan vaziyette Sivastopol'e gelmiştir. Menşikov Sivastopol'ü savunmanın zor olduğunu

⁶¹⁶ Oznobişin, D. (1855). "Spodvijnikam Luni". *Moskvityanin, Uçyono-Literaturny Jurnal*, 2(6), 5.

⁶¹⁷ Gürel. *a.g.e.*, 90-91; Sivastopol savunmasında önde gelen komutanlarından Kornilov: "Eğer düşman Alma Muharebesi'nden sonra hemen Sivastopol'e hareket etseydi çok basit bir şekilde onu ele geçirebilirdi". Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 154.

⁶¹⁸ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 140.

düşünerek şehri birkaç yüz gemiciye bırakıp askerleriyle birlikte Bavbek'e hareket etmiş, bu karar Menşikov'un gözden düşmesine sebep olmuştur⁶¹⁹.

Anonim bir Türk destanında da Menşikov'un kaçıışı istihza ile dile getirilmiştir:

Ol Elmalı'da olan gazâda
Tanrı Teâlâ etti irâda
İtlâf olundu Moskov orada
O Mençikof da kaçtı duyalı⁶²⁰

Kırım Harbi yıllarında Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi'ne memur olarak atanan şair Mehmet Memdûh Paşa da Alma zaferiyle ilgili aşağıdaki dördlüğü kaleme almıştır:

Görsün Elmalı ile satvetinin encâmın
Şimdi eyvâ diyecek neket ile ol menhus
İstemezlerse bu târîhi çıkarsın şuara
Yedi misketleri Elmalı'da elma gibi Rus (1272)⁶²¹

Öte yandan müttefik kuvvetleri, Menşikov'un beklediği gibi Sivastopol'ü kuşatmak yerine daha temkinli davranmayı tercih etmiş ve yol üzerinde bulunan Balaklava'yı Rus ordusu safında savaşan Yunan birliğiyle yapılan bir çatışma sonucunda ele geçirerek burayı karargâh haline getirmişlerdir. Bu durum Sivastopol kuşatmasını geciktirmiş, Rusların kaleyi tahkim etmeleri ve bölgeye yeni asker sevkiyle sonuçlanmıştır⁶²². Balaklava'nın alınışını Ahmed Rızâ Trabzonî şöyle tasvir etmiştir:

Çün sabah oldu kıyâm durdular
İngiliz leşkeri dağa urdular

Ok iki bin kişiyle oldu revân
Kim Sivastopol verâsından hemân

Sürdüler dağ içre ol gün ol gece
Kim yarındası dahi geçti nice

Ol Sivastopol verâsından hemân
Geçtiler Balıklava'ya ol zaman

⁶¹⁹ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 159.

⁶²⁰ Ertekin, a.g.m., 740.

⁶²¹ Memdûh, *a.g.e.*, 194.

⁶²² Arabacıoğlu, *a.g.e.*, 72; Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 175.

Geldi bahre hem donanma bî-şumâr
Döndüler Sivastopol üzre üzre karar

Hem Balıklava'ya vapurlar gelip
Dahi asker mâverâsından inip

Kaçtılar anda olan Rusiyyeler
Kalmadı Rusiyye ne Rumiyyeler

Bir küçük şehr idi hem limanı hoş
İngiliz ol orada oldu hamûş

Merkez edindi orayı orduya
Ordugâh oldu orası kendiye

Dört saat miktarı Svastopol'a
Ol mahall düşmüş idi hem beriye

Gözleve alındı hem Balaklava
Ara yer de kaldı Sivastopol'a⁶²³

Yukarıdaki son dizede dile getirilen Sivastopol'un fethedileceğine dair inanç
Bezmî'nin destanında da vardır:

Ömer Paşa der ki: Gez sağda solda
Gözleve'yi aldım gözlerim yolda
Hazır ol vaktına Sivastapol'da
Zira ordularım devran eyleri⁶²⁴

Türk şairleri Kezlev, Balaklava şehirlerinin ardından sıranın Sivastopol'e geldiği konusunda ümitler taşıırken, Rus şairi Faddey Bulgarin ise bunları boş hayal olarak nitelendirmekte ve İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı'dan daha kolay toprak alacağını dile getirmektedir:

Boş hayallere kapılarak para ve şöhret adına,
İsa düşmanlarının dostlarıyla oturdular Balaklava'ya,
Azmettiler bizden güzel Kırım'ı almaya!
Dergilerinizde istediğiniz kadar, dostlar, böbürlenin işinizdir yalan atmak,
Ancak alamazsınız Rusya'dan bir karış toprak!
Rusya toprağından bir parça alacağınıza,
Daha çabuk koparırınız hilalden siz bir lokma!
Ölümsüzdür Rusya'mız, sağlamdır yurdumuz

⁶²³ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 168-170.

⁶²⁴ Uğur, *a.g.e.*, 189.

Din için, çar için ya ölüm ya kurtuluşumuz!⁶²⁵

Alma Muharebesi ile ilgili yazılan şiirler incelendiğinde şunlar söylenebilir. Kafkas, Balkan ve Baltık Cepheleeri'nde Rus ordusunun mağlup olduğu muharebeler, şairler tarafından görmezden gelindiği halde, Alma Muharebesi'nde mağlubiyete rağmen şiirler yazılmıştır. Bunun sebebi şöyle izah edilebilir: Kırım Cephesi Rusya için hayati önem taşımakta olup, kaybedilen ilk muharebe sonraki mücadeleye olumsuz etki yapmamalı, halkın ve askerin çöken moral gücü süratle yükseltilmelidir. Dolayısıyla bahsedilen şiirler de bu maksatla yazılmıştır. Bu şiirler, bir zafer havası niteliğinde olup, Rus ordusunun geri çekilmesinin komutanların bir stratejisi olduğu, müttefiklerin Sivastopol'e gitmeye korkup dağlara saklandıkları, Rus ordusunun Tanrı ve çar uğruna mutlaka galip geleceği gibi temalar hâkimdir. Türk şiirine gelince, hem Alma Muharebesi hem Balaklava şehrinin alınışı büyük bir zafer olarak dile getirilmiştir. Türk şairi Ahmed Rızâ Trabzonî'nin *Manzûme-i Sivastopol* adlı zafernâmesinde muharebeyle ilgili verilen bilgiler Rus tarih kitaplarındaki bilgilerle örtüşmektedir. Aynı şekilde Trabzonî'nin bu eserinin, Rus şair İvan Semirihî'nin manzumesiyle muhteva ve üslup açısından benzerliği dikkat çekicidir. Mesela her iki şair de muharebeye dair ince tasvirler çizmekte, savaşa bizzat şahit olan birinin hissiyat ve gözlemlerini yansıtmakta, diğer şairlerin aksine propagandist bir tarzdan ziyade daha duygusal ve insanî motifler kullanmışlardır. Şiirler dikkatlice incelendiğinde her iki şairin de savaşa bizzat şahit olmalarının kuvvetle muhtemel olduğu söylenebilir.

4.3. Rusların Kendi Gemilerini Batırmaları

Alma Muharebesi'ndeki mağlubiyetin ardından dağılan Rus ordusu, yavaş yavaş toplanarak 9-10 Eylül'de Sivastopol'e varmıştır. Knez Menşikov, müttefiklerin Sivastopol'e hemen saldıracakları, gerekli tahkimatın yapılmasına imkân ve zaman olmadığı ve artık şehri savunmanın imkânsız hale geldiği düşüncesiyle orduyu Bahçesaray istikametinde olan Bavyek'e yönlendirmiştir⁶²⁶. Giderken de Sivastopol'ü Karadeniz filosunun komutanları olan Amiral Vladimir Kornilov ve Amiral Pavel Nahimov'a bırakmıştır. Ellerinde şehri savunabilmek için küçük bir garnizon kalan iki amiral de Knez Menşikov'un şehri terk etmesini eleştirerek onu "saklambaç oynamak"la suçlamıştır⁶²⁷. Menşikov, şehirden

⁶²⁵ Bulgarin, F. (20 Ekim 1854). Zametki, Vıpiski i Korrespondentsiya F.B. *Severnaya Pçela*, 1118.

⁶²⁶ Totleben, *a.g.e.*, 197.

⁶²⁷ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 152-153.

ayrılırken müttefik gemilerinin Sivastopol körfezine girişlerini engellemek için, yedi büyük geminin batırılmasını emretmiştir⁶²⁸. Ancak Amiral Kornilov gemi komutanlarıyla düzenlediği bir toplantıda gemileri batırmak yerine denize açılıp savaşmanın daha uygun olacağını savunmuştur⁶²⁹. Nihayet Menşikov'un emri baskın çıkmış ve 11 Eylül'de Sivastopol körfezinin girişinde iki ucundan birbirlerine zincirlerle bağlanan yedi gemi güney ve kuzey istikametleri arasında geçit bırakmaksızın batırılmıştır. Gemilerin üzerlerinde bulunan toplar da karadaki tahkimatı takviye etmek için kullanılmış,⁶³⁰ ayrıca batırılan gemilerin mürettebatı olan 10 bin deniz askeri de şehrin müdafaası için götürülmüştür⁶³¹. Keşif için körfeze gönderilen "Roland" adlı Fransız gemisinin mürettebatı, daha 10 Eylül'de denize açılmaya hazırlanan Rus donanmasının ertesi gün aniden ortadan kayboluşu karşısında şaşkına dönmüşlerdir⁶³².

Rus gemilerinin batırılma hadisesi hakkında Türk gazavâtnâmelerinde de bahsedilmiştir:

Dahi Rüsiyyelüler ol hengâm
Verdi her bir yere takviyet-i tâm
Haylî keştî batırıp limana
Bir Üç-anbarlı, Kapak dört tane
Boğazın ağzına çekti zencîr
Yâni bahren ola teshîr asîr⁶³³

Anladı ol bu işin encâmını
İstedi kim kapata limanını

Çektirip birkaç büyük eski gemi
Batırıp boğaza ol kesti yolu

Dahi bir zincir çekip karşı yeri
Giremez oldu gemiler içeri

Üç kapak dahi getirdi oraya
Borda çevirdi içerden deryâyâ

⁶²⁸ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 160.

⁶²⁹ Totleben, *a.g.e.*, 205; Skritskiy, *a.g.e.*, 254-255.

⁶³⁰ Arabacıoğlu, *a.g.e.*, 72.

⁶³¹ Gürel, *a.g.e.*, 89.

⁶³² Baron de Bazancourt (1858). *L'expédition de Crimée*, (C. 1.), 248 (Aktaran Moşnin, A. V. (1901). *Oborona Poberejya s Drevneyşih Vremyon do Naşih Dney*. St. Petersburg: Tipografiya N.V. Vasilyeva, 275).

⁶³³ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 139.

Sedd edip deryâ yolun bu denli ol
Karaya verdi metânet dahi yol⁶³⁴

Düşmanları deniz yoluyla şehre yaklaştırmamak için gemileri batırma taktiği Ruslar tarafından savaş boyunca zaman zaman uygulanmıştır. Nitekim Kırım Harbi süresince Karadeniz donanmasına ait 75 askerî ve 16 yük gemisi Sivastopol civarında batırılmıştır⁶³⁵.

Bir Rus askerî tarihçinin “kendi donanmasını imha etmek gibi çılgınca bir hareket”⁶³⁶ olarak nitelendirdiği bu uygulama Rus kamuoyunu şaşırtmış ve üzmüştür. Çünkü Rusların Karadeniz donanması özellikle Çeşme ve Sinop zaferlerinin ardından halk nazarında âdeta yenilmez bir güç olarak efsaneleşmiştir. Böyle bir efsanenin gözler önünde sulara gömülmesi resimlere, anıtlara ve şiirlere konu olmuştur.

Bu şiirlerden bir tanesi Sivastopol Kuşatması’na muhabir olarak katılan gazeteci, şair ve ressam Nikolay Berg’e aittir. Teşhis sanatının kullanıldığı şiirde, şair donanmanın batırılmasına üzülen Karadeniz’i teselli etmektedir:

Ey mavi deniz neden inim inim inliyorsun?
Neden somurtup kaşlarını çatıyorsun?
Hangi felâket, söyle bana,
Saklandı senin derin sularına?

Ağlıyorsun, deniz, biliyorum,
O tanıdık gemilerin yok oluşuna.
O gemiler ki bir zamanlar tek başına,
Kahramanca süzülüyordu dalgalarında.

Ağlama, mavi deniz, ağlama,
O gözyaşlarını derinlere sakla:
Bir gün bitecek bu acıların,
Elbet dönecek senin doğanların!

Gördüm açılan o korkunç hendekleri,
Topraktan ve taştan yapılan tabyaları,
Ve içlerinde sanki pusuya yatmış yılanlar,
Sıra sıra dizilmiş duruyordu toplar.

⁶³⁴ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 173-174.

⁶³⁵ Mesela, 2 Kasım 1854’te batık gemilerden yapılan set fırtınadan dolayı hasar görünce birkaç gemi daha batırılmıştır. Steynert, İ. (2016). “Morskoy Gambit: Zatopleniye Korabley Çorno-Morskogo Flota”, *Diletant*, (<https://diletant.media/articles/29415428/>, Erişim tarihi: 23.01.2020). Ayrıca 1855’de Sivastopol düşünce Ruslar şehirden ayrılırken geri kalan gemilerini de batırmışlardı.

⁶³⁶ Moşnin, *a.g.e.*, 287-288.

Şanlı askerlerimiz - o siperler ardında,
Bekliyor muharebeyi soğukkanlılıkla.
Onlar senin yetiştirdiğin Karadeniz donanmasının bahriyelileri,
Onlar için gayret, onlar için savaş ne ki!

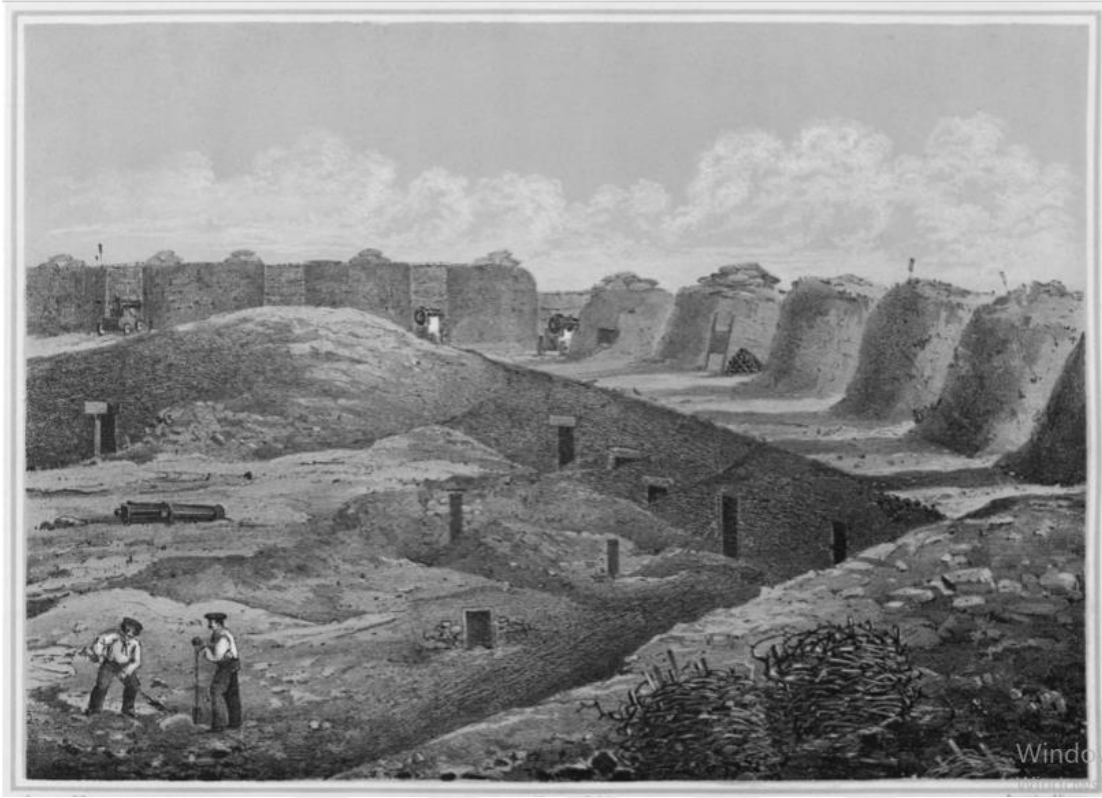
Varsın gelsin üstümüze tüm düşmanlar,
Vatan uğruna feda olsun bütün canlar
Ve sonra o geride kalanlar,
Bir gün destanınızı anlatacaklar!⁶³⁷

Karadeniz'in şahsında Rus halkının sesini dinleyen şair, onun sularında halkın inleme ve acılarının yankılarını duymaktadır. Çünkü bir zamanlar Rus milleti için zaferden zafere koşan gemiler artık Karadeniz'in derinliklerine gömülmüş ve geride bıraktığı herkesi üzüntüye boğmuştur. Başlangıçta bu üzüntü dile getirilirken şiirin ilerleyen dizelerinde halka teselli ve ümit vermektedir. Batan bu gemilerin bir doğan kuşu gibi tekrar dönüp geleceğini, kahraman bahriyelilerin vatan için canlarını feda etmeye hazır olduklarını, askerlerin siperlerde korkusuzca beklediklerini, “ağlama, sakla gözyaşlarını, döner doğanların” gibi ifadelerle dile getirmektedir. Bir kahramanlık şiiri denilebilecek bu dizelerde gemileri teşbih etmek için kullanılan “doğan” kuşu, kadim Slav halklarının mitolojisine göre, cesaret, hız, uyanıklık ve keskin gözlerin simgesidir. Doğanın aynı zamanda ilk kuş olduğuna inanılmış ve Slavların totemi olmuştur⁶³⁸.

Şiirin dördüncü kıtasında bahsedilen hendekler ve tabyalar ile onların içerisine yılan misali sıra sıra yerleştirilmiş topraklar, aynı zamanda ressam olan şair tarafından resmedilmiştir. Şairin Sivastopol kuşatması boyunca çizdiği resimler 1858 yılında albüm hâlinde yayımlanmıştır.

⁶³⁷ Berg, N. (1855). “Sevastopolskiye Pisma”. *Moskvityanın, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 3(12), 43.

⁶³⁸ Kononenko, A. A. (2013). *Entsiklopediya Slavyanskoy Kulturi, Pismennosti i Mifologii*. Harkov: Filio, 359.

Resim 4.2. Dördüncü Tabya'nın İç Bölümü⁶³⁹

Batırılmış gemiler konusunu, aynı zamanda binbaşı olan şair Mihail Rozengeyim'in *Na Razvalinah Sevastopola* (Sivastopol'ün Enkazında) adlı şiirinde de görmek mümkündür. Şiirde Rus donanmasının geçmişte yaşadığı başarılarla atıflar yapılarak, bugünkü perişan görüntüsü üzüntüyle dile getirilmektedir:

Bakınız, ey kardeşlerim, bakınız şu etrafa,
Değişir mi hiç bu kadar kısa zamanda?
Daha düne kadar Karadeniz'in sularında
Coşuyorduk eski zaferlerin şanıyla,
Bizdik tek efendisi Karadeniz'in
Şanlı bayrağı dalgalanıyordu ülkemizin!
(...)
Bakın daha düne kadar burada
Şu toprak yığınının tam da altında
İhtişamlı bir şehir duruyordu yakın zamanda
Kalelerimiz yükseliyordu korku salan düşmana
Şimdi ise paramparça dağıtılmış tabyalar, tersaneler
Enkaz yığını haline gelmiş kutsal mabetler!
Denizin yüzeyinden kederle yükseliyor
Batmış gemilerin direkleri görünüyor,
Hâlbuki o gemiler dizi dizi sıralanmıştı geniş limanda,
Vakarlıydı her biri Sinop'un şanıyla;

⁶³⁹ Berg, N. (1858). "Sevastopolskiy Albom", Moskva: K. Soldatenkov , N. Şçepkin, 8, (<http://elib.shpl.ru/ru/nodes/1685-berg-n-v-sevastopolskiy-albom-m-1858#mode/inspect/page/1/zoom/4>, Erişim Tarihi 11.07.2020).

Hasetlik duygusuyla bakıyordu onlara
 Rusya'nın düşmanı kıskanç Avrupa!
 Öte yanda din kardeşlerimiz ve kandaş cefakâr halklar
 Gönderiyordu gökyüzüne dualar
 Ve buradan özgürlük bekliyordu onlar!⁶⁴⁰

Rus edebiyatında teessürle bahsedilen körfezde gemilerin batırılması konusu Türk şiirinde mizahî bir üslupla şöyle dile getirilmiştir:

Korkup Sivastopol'da gemisin batırmadı
 Çünkü balıkçı çar göricek lâşedir yatan
 Vah tuzlayım da kokmasın onlar yazık diye
 Keştilerin yatırdı salamura heman⁶⁴¹

Rusların kendi gemilerini batırmaları meşhur bir halk türküsüne de konu olmuştur. *Sivastopol Türküsü* yahut *Sivastopol Marşı* olarak bilinen bu manzum eserin ilk dizesi “Sivastopol önünde yatan gemiler” diye başlamakta olup, batırılan gemileri ifade etmektedir. “Sılada nişanlım âheder size” dizesinden anlaşıldığı kadarıyla nişanlısını geride bırakıp cepheye giden bir Türk yiğidinin duygularını dile getiren⁶⁴² bu türkünün birbirinden çok az farklı iki ayrı metni mevcuttur:

Sivastopol önünde yatan gemiler
 Atar nizam topunu yer gök iniler⁶⁴³
 Vâdesi yetişmeden ölen yiğitler⁶⁴⁴
 Aman da Padişahım izin ver bize
 İzin vermez isen dök bizi denize
 Sılada nişanlım âheder size

Kışlanın önünde sıra söğütler
 Oturmuş binbaşı asker öğütler
 Askere gidiyor baba yiğitler
 Aman da Padişahım izin ver bize
 İzin vermez isen dök bizi denize
 Sılada nişanlım âheder size

Kışlanın önünde bir dolu testi
 Testinin üstüne samyeli esti

⁶⁴⁰ Mihail Rozengeyim'in “Na Razvalinah Sevastopola” başlıklı şiiri için bkz. Ratnikov, *a.g.e.*, 565-566.

⁶⁴¹ Yusuf Hâlis Efendi, *a.g.e.*, 10.

⁶⁴² Çakır, a.g.m., 1841.

⁶⁴³ Bazı yörelerde : “Atar İslâm topunu yer gök iniler/ Atar Mahmudiye topu yer gök iniler” şeklinde söylenmektedir. Ülkütaşır, M. Ş. (1964). “Türk Halk Edebiyatında Sivastopol Muharebesi”. *Türk Kültürü*, 2(15), 24.

⁶⁴⁴ Bazı yörelerde: “Sılasına kavuşmaz aslan yiğitler” şeklinde söylenmektedir, Ülkütaşır, a.g.m., 24.

Analar babalar ümidi kesti
 Aman da Padişahım izin ver bize
 İzin vermez isen dök bizi denize
 Sılada nişanlım âheder size⁶⁴⁵

Türkünün ikinci versiyonu şu şekildedir:

Sivastopol önünde yatar gemiler
 Atar nizam topunu yer gök iniler
 Yardımcıdır bize kırklar yediler
 Aman kaptan paşa izin ver bize
 Sılada nişanlımız duacı size

Sivastopol önünde yıkık minare
 Düşman dedikleri gelmez imâne
 Erenler gidiyor bize imdâde
 Aman kaptan paşa izin ver bize
 Sılada nişanlımız duacı size

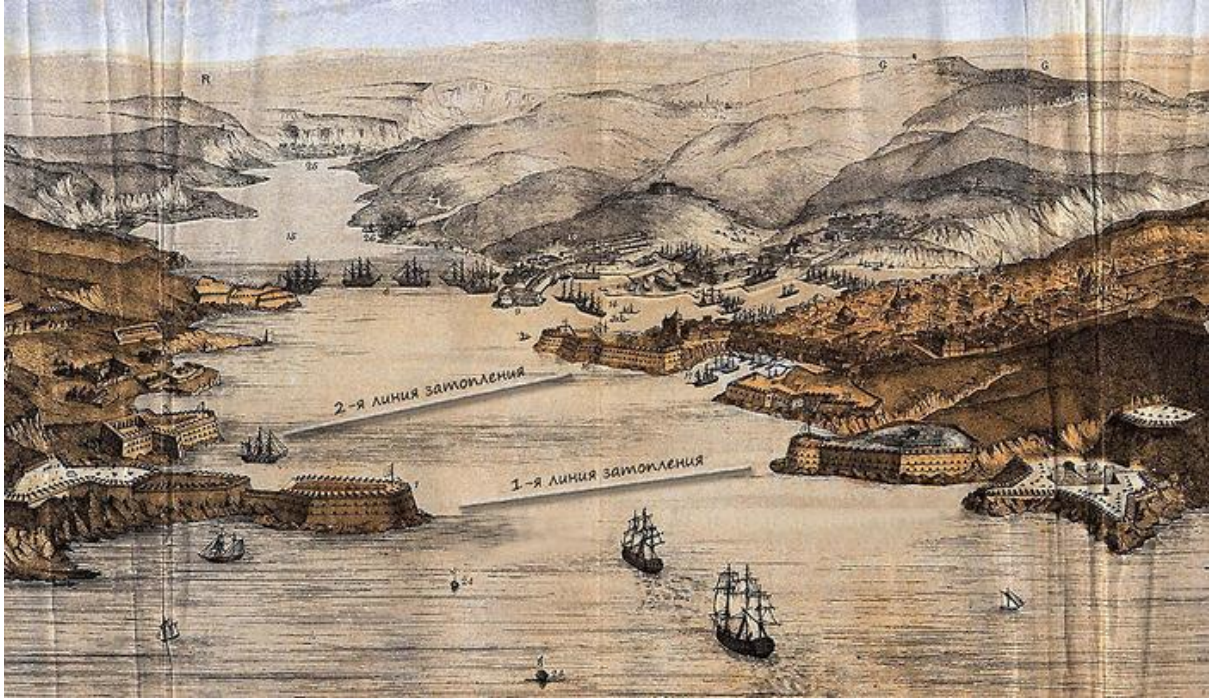
Sivastopol önünde musalla taşı
 Sırma kılıç kuşanmış Arap binbaşı
 Ölürssek şehit, kalırsak gâzi
 Aman Kaptan paşa izin ver bize
 Sılada nişanlımız duacı size⁶⁴⁶

Birinci versiyonu Mehmet Şakir Ülkütaşır tarafından eski bir cönkten tespit edilen bu anonim türkü, İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra askerî bando tarafından marş olarak da söylenmiştir. Ayrıca yine aynı dönemde bu türkü İstanbul, Rumeli ve Anadolu'nun büyük şehirlerinde okula başlama töreni esnasında öğrencilere söylettirilmiştir⁶⁴⁷.

⁶⁴⁵ Ülkütaşır, a.g.m., 24-25.

⁶⁴⁶ Üngör, E. R. (2003). "Sivastopol Marşı. ", O. Aslanapa (Editör). *Sanatı, Tarihi, Edebiyatı ve Musikisiyle Kırım*. Ankara: Yeni Türkiye, 141-142.

⁶⁴⁷ Ülkütaşır, a.g.m., 25.

Resim 4.3. Gemi Batırma Planı.⁶⁴⁸

Resim 4.4. Karadeniz Donanması'nın Gemilerinin Batırılması.⁶⁴⁹

4.4. Sivastopol Kuşatması⁶⁵⁰

Alma Zaferi'nin haberi Paris, Londra, İstanbul, Belgrad, Viyana gibi merkezlere ulaştığında Sivastopol'ün de kolayca zapedileceği inancı bir anda müttefik ülkelerin

⁶⁴⁸ İstoriya.RF. (t.y.). “*Bukhta zatonuşih korabley*”, resim 3, (<https://histrf.ru/read/articles/bukhta-zatonuushikh-korabliei>, Erişim tarihi: 19.01.2023).

⁶⁴⁹ İstoriya.RF, a.g.y., resim 4.

⁶⁵⁰ Şehrin adı Kırım Türkçesinde Akyar, Rus kaynaklarında Sevastopol, Türk kaynaklarında ise Sivastopol olarak kullanıldığı için bu çalışmada Sivastopol sözcüğü uygun görülmüştür.

başkentlerine hâkim oldu. Öyle ki, bu haberin ardından Londra belediye başkanı kalabalığa zaferi müjdelemekte, Fransız kralı “size hitap ettiğim şu dakikalarda bayrağımızın Sivastopol surlarında dalgalandığından şüphem yok”⁶⁵¹ sözleriyle halkına zafer konuşması yapmaktaydı. *Times* ise, 2 Ekim 1854 tarihli sayısında Sivastopol’ün düştüğünü gururla ilân etmekte, bazı çevreler daha da ileri giderek Sivastopol’ün ve limanın savaştan sonraki geleceği ile ilgili tartışmalar yapmaktaydı⁶⁵². Öte yandan Rusya tarafında da hava çok farklı değildi. Sivastopol sanki kaybedilmişçesine bir üzüntü ve mağlubiyet psikolojisi iktidar çevrelerinde hâkimdi. Meselâ, Çar II. Nikolay, Alma’nın neticesini öğrendikten sonra komutan Paskeviç’e yazdığı bir mektupta “Tanrı’nın takdirine sığınarak en kötü sonuçlara hazırım”⁶⁵³ diye umutsuzluğunu dile getirmekte, ordu komutanı Knez Menşikov ise Sivastopol’ün düşüşünün engellenemeyeceğine inandığından birlikleriyle Bahçesaray istikametine çekilmekteydi⁶⁵⁴.

Fakat birkaç gün içinde durumun hiç de öyle olmadığı görülecek, bir yanda hayal kırıklığı yaşanırken, diğer yanda umutlar yükselecek, nihayetinde Kırım Harbi’nin şüphesiz en önemli harekâtı olan Sivastopol Kuşatması’na müttefik komutanların hataları ile Rus ordusunun büyük savunma beceresi damgasını vuracaktı. Müttefik komutanların zamanlama ve taktik açısından iki büyük hataları olmuştur ki, bunlar savaşın bir yıl daha uzamasına sebep olmuştur.

Alma Muharebesi’nden sonra Rus kuvvetleri geri çekilerek müttefiklerin Sivastopol’e saldırısını beklemeye başlamışlardır. Bu esnada Fransız ordu komutanı Saint Arnaud hemen hücum edilmesini isterken, İngiliz ordu komutanı Lord Raglen ise kendi kuvvetlerinin hazır olmadığı ve yaralıların gemiye taşınması için zamana ihtiyacı olduğu gerekçesiyle hücum fikrine karşı çıkmıştır⁶⁵⁵. Nihayetinde İngilizlerin istediği olmuş ve müttefikler 15 günlük bir gecikmeyle Sivastopol’e gelmiştir. Ancak 26 Eylül’de Sivastopol yakınlarına gelmelerine rağmen hemen kuşatmaya başlayamamış, Varna’dan takviye kuvvetlerin gelmesini beklemişler, bir yandan da siperler kazıp bataryaları kurmuşlardır. Müttefiklerin bu şekilde yavaş davranmaları ve doğrudan hücum etmek yerine batarya kurmakla uğraşması Ruslara

⁶⁵¹ Palmer, *a.g.e.*, 159.

⁶⁵² Palmer, *a.g.e.*, 158-159.

⁶⁵³ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 144.

⁶⁵⁴ Totleben, *a.g.e.*, 229; Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 155-156.

⁶⁵⁵ Totleben, *a.g.e.*, 215; Palmer, *a.g.e.*, 154.

ilave vakit kazandırmış ve Rus komutanlarını sevindirmiştir⁶⁵⁶. Çünkü bu gecikmeler Rus tarafına Besarabya bölgesinden takviye kuvvet getirmeye ve şehri tahkim etmeye fırsat vermiştir⁶⁵⁷. Amiral Kornilov hatıralarında bu konuyla ilgili “Her halde Tanrı Rusya’dan henüz vazgeçmedi, eğer düşman Alma Muharebesi’nin ardından hemen Sivastopol üzerine gelseydi basit bir şekilde şehri ele geçirebilirdi”⁶⁵⁸ diye yazmıştı.

Kırım Cephesi’ne katılan şair Ahmed Rızâ Trabzonî Rusların bu hazırlıklarını şöyle tarif etmiştir:

Yaptı çok tabya kıldı mamûr-bâd
Her birine verdi ol bir türlü âd

Cümlesinden biri Malakof tabyası
Çin pûlâdın sanki olmuş yapısı

Koymadı bir top yatar tophânede
Ne gemilerde ve ne tersânede

Cümlesin çektirdi tabyalara ol
Gece gündüz durmayıp aşardı yol⁶⁵⁹

Müttefiklerin farkında olmadan kendilerine sağladıkları ek sürenin verdiği moral ile Totleben, Nahimov ve Kornilov’un idaresindeki Rus ordusu halkın da desteği ile şehrin tahkimatını artırmış ve yeni gelen kuvvetlerle de hayli güçlenmişti. Bu savunma hazırlıkları öylesine coşkulu ve gayretliydi ki bahriyeli, asker, savaş tutsağı, işçi, kadın, erkek herkes âdeta seferber olmuş siper kazıyor, toprak taşıyor ve barikat yapıyordu. Nitekim savaştan sonra bu savunma mevzilerini inceleyen müttefikler Rusların becerisine ve yaratıcılığına hayran kalmışlardı⁶⁶⁰. Henüz kuşatma başlamadan müttefiklerin 58 bin askeri mevcuttu. Buna karşın yeni takviyelerle Sivastopol’de bulunan Rus askerlerinin sayısı ise 16 bin 569’dan⁶⁶¹ 35 bine⁶⁶² çıkmıştı. Sayılar mukayese edildiğinde bu kadar kısa zamanda Rus tarafının nasıl güçlendiği ve dolayısıyla müttefiklerin ne kadar büyük bir hata yaptıkları

⁶⁵⁶ Totleben, *a.g.e.*, 275.

⁶⁵⁷ Arabacıoğlu, *a.g.e.*, 71; Gürel, *a.g.e.*, 91.

⁶⁵⁸ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 154.

⁶⁵⁹ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 174.

⁶⁶⁰ Figes, *a.g.e.*, 251.

⁶⁶¹ Totleben, *a.g.e.*, 210, 242.

⁶⁶² Tarle, *a.g.e.*, e., 2005a, 171.

rahatlıkla görülebilir. Nitekim pekçok kaynak, müttefiklerin Alma'dan sonra vakit geçirmeden Sivastopol'e saldırımları hâlinde şehri kolayca zaptedebilecekleri konusunda hemfikirlerdir⁶⁶³.

Müttefiklerin ikinci büyük hatası ise Sivastopol'e kuzeybatı istikametinden değil de, güneydoğudan saldırmaya karar vermiş olmalarıdır⁶⁶⁴. İngiliz ve Fransız komutanlar Sivastopol'un kuzeyden taaruzunun imkânsız olduğunu düşünerek limanın güney kısmına geçip gemilerin de desteğini alarak saldırmaya karar vermişlerdi⁶⁶⁵. Fakat Rus ordusunun kuzeybatı istihkâmları son derece zayıf ve sadece 5 bin kişi ile korunurken tahkimatın en güçlü olduğu yer güneydoğu tarafıydı⁶⁶⁶. Müttefik komutanların bu büyük hatalarına Rus tarafı bile hayret etmişti⁶⁶⁷. Nihayetinde müttefik komutanların büyük hataları sebebiyle bir anda başlayıp bitmesi kuvvetle muhtemel olan Sivastopol Kuşatması bir yıla yakın bir süre uzamış oldu.

Müttefiklerin Sivastopol'e ilk bombardımanı 5 Ekim'de başlamıştır. O gün 12 saat boyunca aralıksız olarak şehre bombalar yağmış⁶⁶⁸, yer sarsılmış, gökyüzü kapkara bir dumanla kaplanıp, göz gözü görmez olmuştur⁶⁶⁹. Öyle ki bir süre sonra denizde gemiler, karada topçular hedeflerini göremez olmuş⁶⁷⁰ hatta Rus topçularına daha seyrek atış yapmaları emri bile verilmişti⁶⁷¹. Bir Rus askerinin hatıralarında o anlar şöyle tasvir edilmiştir:

...öğlen saat birde aniden müttefik gemilerinden top atışları başladı. Bin tane bataryadan aynı anda topların üzerimize yağdığını düşünebiliyor musunuz? Bir yandan da bizim topların cevap vermesiyle ortalık cehenneme döndü. Ayağımızın altındaki toprak ve dağların sarsıldığını görüyordum. Tıpkı bir dolu gibi aralıksız bombalar yağıyordu. Bir de onların çıkardığı sesler. Tüm bunlar bir insanın hayatında bırakın yaşamasını, herhangi bir kitapta bile okunması mümkün olmayan saatlerdi. 12 saat aralıksız süren bu cehennem akşam hava kararınca yavaşladı ve durdu. Bizim

⁶⁶³ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 167; Figes, *a.g.e.*, 239; Badem, *a.g.e.*, 255.

⁶⁶⁴ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 154; Badem, *a.g.e.*, 255.

⁶⁶⁵ Arabacıoğlu, *a.g.e.*, 71.

⁶⁶⁶ Badem, *a.g.e.*, 255.

⁶⁶⁷ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 154.

⁶⁶⁸ Şirokorad, *a.g.e.*, 376.

⁶⁶⁹ Figes, *a.g.e.*, 255.

⁶⁷⁰ Arabacıoğlu, *a.g.e.*, 74.

⁶⁷¹ Tottleben, *a.g.e.*, 303.

topçularını kahramanlığı takdire şayandı⁶⁷².

Bombardıman başlayınca siperleri kontrol etmek için giden Amiral Kornilov kendisine çarpan bir bombayla ölmüş⁶⁷³, Amiral Nahimov ise yaralanmıştır⁶⁷⁴. Kornilov'un ilk gün ölmesi Rus ordusunda ciddi bir güç kaybına sebep olmuştur, nitekim Yevgeniy Tarle “şayet Kornilov ölmeseydi bu ilk bombardıman bir Rus zaferi olarak kabul edilebilirdi”⁶⁷⁵ demektedir.

Sivastopol şehri üzerine yağdırılan bombaların devamında beklenen yahut olması gereken doğrudan saldırı olmamıştır. Aslında bütün subaylar İngiliz ve Fransız piyadelerinin harekete geçmesi için komutanlarından emir beklemişler ancak beklenen bu emir gelmemiştir⁶⁷⁶.

Sağ cenahta ikisi Türk 16 gemide 1492 top ve sol cenahta 11 gemide 259 topla⁶⁷⁷ denizden Rus tabyalarına yağdırılan bombalar ise beklendiği gibi büyük bir hasar meydana getirmemiş⁶⁷⁸, hatta verdiklerinden daha fazla zarar görmüşlerdir⁶⁷⁹. Müttefik gemilerine verilen bu büyük zayıatta Totleben'in toplarının çok iyi mevzilendirmiş olmasının payı büyüktü⁶⁸⁰.

Bombalayan gemiler arasında Osmanlı donanmasına ait Mahmudiye⁶⁸¹ ve Teşrifîye gemileri de yer almıştır. Ancak bunların ahşap olması dolayısıyla hasar görmeleri de kolay

⁶⁷² Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 187.

⁶⁷³ Şirokorad, *a.g.e.*, 376.

⁶⁷⁴ Figes, *a.g.e.*, 255-266; Palmer, *a.g.e.*, 174.

⁶⁷⁵ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 190.

⁶⁷⁶ Palmer *a.g.e.*, 172.

⁶⁷⁷ Totleben, *a.g.e.*, 314-315.

⁶⁷⁸ Palmer, *a.g.e.*, 173.

⁶⁷⁹ Figes, *a.g.e.*, 256; Şirokorad, *a.g.e.*, 376; Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 185; Totleben, *a.g.e.*, 317.

⁶⁸⁰ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 186-187.

⁶⁸¹ Türk halk edebiyatında Mahmudiye gemisi ile ilgili pekçok menkıbe ve hikâye mevcuttur. Bunlardan bazılarında gemi, âdeta bir insan gibi kahramanlaştırılmakta ve insanî bir takım vasıflar atfedilmektedir. Gemiye gazilik payesi verilmekte, geminin velâyet makamına ermiş bir veli olduğuna inanılmaktadır. Öyle ki, bu gemi savaş ilân edilince kendi kendine hareket etmeye başlamış; savaş esnasında gece vakti kuşatmayı yarıp limana yanaşmış; eskiyince parçalanan gemiden kanlar akmıştır. Mahmudiye gemisi Kırım Harbi'ne katılan gemiler arasında hem ahşap olması, hem de büyüklüğü itibarı ile mutevazı bir kalyondur. Buna karşılık halk hikâyelerinde geminin büyüklüğü ile ilgili oldukça mübalağalı ifadeler mevcuttur. Meselâ, gemi o kadar büyüktür ki, müttefik donanmasında yer alan gemilerin en büyüğü Mahmudiye'dir. Hatta aynı anda gemide askerlik yapan iki kardeş, bir yıl boyunca bir kere bile karşılaşmamışlardır. Ülkütaşır, a.g.m., 24-29.

olmuştur⁶⁸². 700 tondan fazla merminin harcandığı bombardıman sonrasında⁶⁸³ Sivastopol'ü düşüremeyen müttefikler hayal kırıklığına uğrarken Rus tarafı ise umut ve özgüven kazanmış⁶⁸⁴ ve nihayet 349 gün sürecek olan kuşatma ve siper savaşı böylece başlamış olacaktır.

Sivastopol'ün ilk bombalanması konusunun şiirlere yansımaları incelendiğinde; Rus şiirlerinin ağırlıklı olarak kuşatmanın birinci günü hayatını kaybeden Karadeniz donanması komutanı Vladimir Kornilov üzerine yoğunlaştığı görülebilir. Bu şiirlerden biri *Vanenko* mahlasını kullanan şair İvan Başmakov'a ait *Osada Sevastopolya, ili Takovi Russkiye. Doblestno-Geroičeskaya Končina Kornilova* (Sivastopol Kuşatması veya İşte Kahraman Ruslar. Amiral Kornilov'ün Kahramanca Ölümü) adlı şiiridir. 9 bölüm ve 627 mısradan oluşan bu manzum eser, 1855 yılında Sivastopol Kuşatması devam ederken ayrı basım hâlinde yayımlanmıştır⁶⁸⁵. Şekil ve muhteva itibarıyla Türk gazavatnamelerini andıran şiir tıpkı Ahmed Rızâ Trabzonî'nin gazavatnâmesi gibi muharebeleri ayrı ayrı bölümler hâlinde anlatarak ilerlemektedir.

Şair birinci bölümde Osmanlı Devleti ile ittifak yapan İngiltere ve Fransa'yı eleştirmekte, ikinci bölümde Şevketil Muharebesi, Sinop Baskını ve Odessa'nın bombalanması konularını ele almaktadır. Üçüncü bölümde ise Alma Muharebesi'ni konu edinen şair, bu muharebede Rus askerlerinin sayıca az olmalarına ve geri çekilmelerine rağmen büyük bir kahramanlık ve dirayet örneği sergilediklerini ifade etmektedir. Alma sonrası müttefiklerin Sivastopol'e doğru ilerleyişini şu dizelerle anlatmaktadır:

Kâfir düşman ilerliyor, kalmıyor geri,
Yine de ümidini kaybetmiyor kahraman Rus eri,
Tecrübeli ihtiyar komutan toplayıp tüm güçlerini,
Ustaca planlıyor kurtarmak için Sivastopol şehrini.

Usta komutan mecbur bıraktı,
Pek kibirli işgalci üç kardeşi,
Şöyledir Rusların bu durumu tarifi:

⁶⁸² Badem, *a.g.e.*, 256

⁶⁸³ Arabacıoğlu, *a.g.e.*, 74.

⁶⁸⁴ Figes, *a.g.e.*, 257.

⁶⁸⁵ Vanenko (1855b). *Osada Sevastopolya ili Takovi Russkiye Doblestno-Geroyiskaya Končina Vitse-Admirala Kornilova*. Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona..

“Deniz kenarında oturup iyi havayı beklemeli!”⁶⁸⁶

Bir damla su yok onlara, sıcaktan ortalık yansa da,
Tatardan yok onlara koyun, açlıktan nefesi koksa da⁶⁸⁷
Gidin alın ne lazımsa kendi topraklarınızdan
Ancak unutmayın Üsküdar çok uzak buradan!⁶⁸⁸

Başladı düşmanlar, kazıyorlar hendekler,
Ancak rahat vermedi onlara bizimkiler.
Sivastopol'den onları ateş altına aldılar,
Kurdukları tabyaları başlarına yıktılar.
Geceleri zehir etti bizim Don kazakları,
Açtı düşman başına bin türlü belaları.
Onlar çok hareketlidir yerinde duramazlar,
Aniden hucüm edip düşmanı savururlar⁶⁸⁹.

Yukarıdaki şiirde savaş öncesinde yapılan hazırlıklar ile ilgili yer alan bilgiler ile Ahmed Rızâ Trabzonî'nin gazavatnâmesindeki bilgiler mukayese edildiğinde büyük benzerliklerin olduğu görülmektedir. Meselâ müttefiklerin saldırı öncesi hendek kazmaları, bu esnada Rus topçularının onlara ateş açması, Rus Kozakların yaptıkları gece baskınları gibi bilgiler her iki eserde de mevcuttur:

Bu taraf dahi Firansız, İngiliz
Hafr eder hendek sıçan yolu temiz

Durmayıp bunlar çalışırlar müdâm
Tabya hendek yapmaya kılar kıyâm

Yanaşırlar her taraftan her biri
Kim sıçan yolu ile yarıp yeri

Tabya yaparlar Urus karşısına
Buları koymaz Urus kim işine

Gece gündüz harbe âğâz ediser
Gülle atıp tabyaları boziser

Bağlayıp önden şaranpollar bular

⁶⁸⁶ Jdat u morya pogodı (Rusça deyim): Bir işin gerçekleşmesi için hiçbir eylemde bulunmadan bu işin gerçekleşeceğine inanmak.

⁶⁸⁷ Vozgrin, Kırım Harbi yıllarında Rus Kozakların yerli Kırım Tatar halkını yağmaladıklarını belirtmektedir. “General İ. N. Krasnov önderliğinde kozak alayı, Kırım Tatarlarından farklı zamanlarda toplam 1520 büyük baş hayvan, 37.552 koyun, 223 at, ve 80 deve ele geçirmiştir.”, Vozgrin, *a.g.e.*, 595.

⁶⁸⁸ Şair, şiirde not düşürerek düşman kuvvetlerinin yiyecek erzaklarını Üsküdar'dan temin ettiklerini belirtmiştir.

⁶⁸⁹ Vanenko, *a.g.e.*, 1855b, 12-13.

Arkasında tabyaları yaptılar

Urus'un her tabyası için bular
İki üç tabya yeri hem kazdılar

Rûy-ı arzda hiç görünmez bir kişi
Zîr-i hendekte görürler her işi

Bu kez Rusiyye çıkıp şeyhûn eder
Tâ-be seher bunlara baskın eder

Kırıser hem kırılır gider geri
Lâşe ile doldururlar o yeri

Geceler ateş döker sûzân gibi
Gülle kurşun yağdırır bârân gibi

Durmayıp ateş saçar leyl ü nehâr
Zîr-i hendekte bular kılmaz karar

Sarf ederler ileriye varını
Hafr ederler hem sıçan yollarını

Dediler kış vakti gelmeden tamam
Edelim deryâda dahi kıyâm

Alalım birkaç kapak yarınki gün
Edelim kalalar ile bir düğün⁶⁹⁰

Tarih kitaplarında Sivastopol'e doğrudan saldırmadıkları ve oyalandıkları şeklinde eleştirilen müttefiklerin bu esnada ne ile vakit kaybettikleri Ahmed Rızâ Trabzonî'nin yukarıdaki dizelerinde görülmektedir. Başmakov da bu oyalanmayı biraz daha alaycı bir üslupla aşağıdaki dizelerde dile getirmektedir:

Vakti geldi artık bir şeyler yapmak gerek,
Acıktı askerimiz aceba ne yedirsek?
Memlekette ise herkes bekliyor haber.
Fransızlar bizlerden istiyorlar bir zafer,
Sürekli yemek bekler şu obur İngilizler.
*Ne bu ne şu*⁶⁹¹ dolanır ortada Türkler.
Yapıştılar onlara sanki kene gibiler.

Ne kadar çoklar ve nasıl da hareketli,
Hemen de başladılar kazmaya hendekleri.

⁶⁹⁰ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 174-176.

⁶⁹¹ Ni to ni sö (Rus.): sıkça kullanılan bir söz kalıbı olup, hayatta hiçbir işi tek başına başaramayan ve kendine has bir duruşu olmayan kimseler için kullanılır.

“Varsın vursun bizi Rus askerleri,
Zaten bunun için buraya gelmedik mi?!”
Diyerek aşılar düşmanlar denizleri.
Komutanları ise hepsinden daha sinsî:
“Veririm ölmeleri için bütün Türkleri
Yeter ki alalım şu Sivastopol şehrini!”⁶⁹²

Yukarıda görüldüğü gibi Başmakov, şiirinde düşmanları konuşurarak onları eleştirmektedir. Bilhassa Türklerle ilgili kullandığı ifadeler dikkat çekicidir. Şaire göre Türkler kendi başlarına bir güç olamayıp, İngiliz ve Fransızlara yamanmışlardır. Avrupalılar ise Türk askerlerini ölüme göndermek için hazır tutmaktadırlar.

Her iki şiirde de kuşatma öncesi yapılan hazırlıklar ve arada yaşanan küçük çatışmalar anlatıldıktan sonra Sivastopol’ün bombalanması tasvir edilmiştir. Savaş sahnelerini konu alan dizeler mukayese edildiğinde, Ahmed Rızâ’nın Başmakov’a nazaran daha ayrıntılı ve benzetmelerle çok daha canlı bir üslup kullandığını görmek mümkündür. Manzumenin ilgili kısmı bombalama öncesi gemilerin hareketlerini anlatarak başlamakta olup, şair burada Osmanlı gemilerini ön plana çıkarmaktadır. Osmanlı Devleti bu kuşatmaya iki gemiyle destek vermiştir. Üzerlerinde esma yazılı ve esasen ahşap olan bu iki mütevazı gemi Teşrifîye ve Mahmudiye, Ahmed Rızâ’nın gözünde âdetâ birer deniz canavarlarıdır. Yine şiire göre bu iki gemi kuşatma esnasında hep önde olup birbirileriyle ahenkli bir şekilde top atışları yapmaktadırlar. Bombardıman başlayınca, gemilerden zafer ayetlerinin yazılı olduğu sancaklar açılmıştır.

Seçtiler on dört gemi gâyet kibâr
Her biri bir kalayadır pâyîdâr

Kimi üç anbarlı kimisi kapak
Bağlayıp vapurlara iş bu siyâk

Devlet-i Osmaniye’nin ikisi
Teşrifîye, Mahmudiye birisi

Biri kapak biri üç anbarlıdır
“Barek Allah” anlara yazılıdır

Çektirip vapurlar ile buları
Kalanın önüne karşı arkuru

Leyke bizim iki deryâ ejderi

⁶⁹² Vanenko, *a.g.e.*, 1855b, 13.

Sürdüler hep cümlesinden ileri

Yattılar şol kalaya karşı bunlar
Evc-i tibâk her birinden top atar

Çektiler bordaya bir sancak ulu
Anda Nusret âyeti hem yazılı

Oldular hâzır işaretle kelâm
Açtılar lombar kapakların tamam⁶⁹³

Emir verilir verilmez top atışlarıyla birlikte yükselen sesi ve ortaya çıkan manzarayı şair, kıyamet sahnesine benzetmektedir. Karşılıklı atılan bombalarla dağlar, denizler titremeye başlamıştır. Sura üflenmişçesine gökyüzü yarılmış ve bir anda ortalığı kaplayan dumanın etkisiyle güneşin ışığı kapanmıştır. Öyle ki askerler bile birbirilerini göremez hale gelmiştir:

Dağ u deryâ titreyip zîr u zaman
San kıyâmetten belirdi bir nişân

Gök yarıldı san uruldu nefh-i sûr
Karanlık oldu görünmez şems-i nûr

Kapladı rûy-ı zemîn dûd-ı siyâh
Birbirini göremez oldu sipâh

Kıldı Rusiyye mukâbil ey âhi
Ateşe ateş savurdu ol dahi

Gülleler birbirine çarpar hemân
Ber-hava içre olur rengîn figân

İki saat bî-amân u bî-karar
İki yandan atılıp top bî-şumâr

Vara vara az gelir top kaladan
Bî-mecâli file çıktı kuvveden

Bozulup çün kalalar oldu harâb
Kapanıp toplar kalır zîr-i turâb⁶⁹⁴

Güllelerin âdeta havada çarpıştığı ve iki saat süren bombardmanın sonunda, Sivastopol Kalesi yara almasına rağmen yıkılmamıştır. Ahmed Rızâ Trabzonî'ye göre bunun

⁶⁹³ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 176-177.

⁶⁹⁴ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 177-178.

sebebi, 73 yıl önce Kırım'ı işgal eden Rusların, o günden beri Sivastopol şehrini ve kalesini mütemadiyen tahkim etmeleridir:

Leyke büyük kalalar var kim olar
Gülle ile anlara olmaz zarar

Pergel işi üç tabaka kalalar
Ne havan işler ama ne güller

Böyle bir muhkem metîn burc u hisâr
Yoktur asla bir devlette bir diyâr

Yetmiş üç yıl oldu Urus geleli
Bu Kırım mülküne mâlik olalı

Bu sinîn-i vâfir içre nâ-bekâr
Bu Sivastopol'a verir tımâr

Vasfa gelmez kalalar yapmış ki bil
Mislini hiç düvel görmüş değil

Topları kantarlık, ağır güllesi
Hâsılı muhkem binası, kalası

Böyle müstahkem hisâr ile bunlar
İki üç saat kadar ceng ettiler

Ger göreydin iş bu darb-ı heybeti
Taş taş üste kalmamış derdin kati

Hâsılı kıldılar icrâ-yı merâm
Çekilip geri yana geldi tamam

Haylice oldu dahi sefne siyân
Armalar hem döküldü bad-ban

Burc barut kalmadı bir kalada
Bir siper yer kalmamış bir tabyada

Leyke büyük kalalar durur hemân
Anlara burc beden oldu ziyân

Gördüler döğmekte olmaz bî-mecâl
İçeri girmek gemiye emr-i muhâl

Abluka edip denizde durdular
Karadan gör kim ne işi kurdular⁶⁹⁵

⁶⁹⁵ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 179-180.

Başmakov'un manzumesinde de savaş sahnelerini anlatan benzer dizeler yer almakla birlikte, şiir daha çok Rus askerlerinin kahramanlığı ve Karadeniz Filosu komutanı Kornilov'un ölümüne yoğunlaşmaktadır:

Uçuşurken havada bombalar, toplar,
Yıkılıyor Sivastopol kalesinde surlar.
Cesur bakışlarla dolu her birinin gözleri,
Granit gibi dimdik ayakta bizim Rus askerleri.
Ölüm acımasızca etraflarında uçuşuyor,
Ancak hiç biri bir tek geri adım atmıyor.
Ölümüne savaşıyor düşmanla,
Cevap veriyor atışına atışla.
Görülüyor hiçbir şey kapladı etrafı duman,
Zalim düşman nasıl da titriyor korkudan.⁶⁹⁶

Rusların başında coşkulu ve sert komutan,
Üstü başı ateş, barut ve kan.
Atının üstünde koşuyor dörtnala,
Atılıyor surlardan surlara.
Cesaret vermek için kahramanlara,
Cephede vatan uğruna savaşanlara,
Güzel sözlerle âdeta dağıtıyor madalya.
Odur askerlerin dayanağı -
Amiral Konilov Rus ordusunun komutanı,
Rusya'nın yürekli, vefalı evladı!⁶⁹⁷

İşte geliyor Malahov tabyasına,
Düşmanlar sanki sezmiş gibi karşıda,
Pusuda bekliyorlardı kahramanı,
Yapmak için en ölümcül atışlarını.

Kornilov atının üstünde yürüdü tabyalara,
Uçarak vardı yıldırım saçan topların arasına,
Fakat onu korkunç ölüm bekliyordu orada,
İndi atından ve yürüdü sonsuzluğa!

Gitmeden getirdi yerine son görevini
Cesaretle doldurdu askerin yüreğini
Düşmanı bile şaşırttı onun sadakati
Son ana kadar çara hizmet etti!⁶⁹⁸
(...)
Vızıldyordu üstümüzden topların sesi,
İçlerinden birisi Kornilov'a isabet etti.

⁶⁹⁶ Vanenko, *a.g.e.*, 1855b, 16.

⁶⁹⁷ Vanenko, *a.g.e.*, 1855b, 17.

⁶⁹⁸ Vanenko, *a.g.e.*, 1855b, 19.

Düştü yere kahraman, kesik bir kavak⁶⁹⁹ gibi
 “Savunun Sivastopol’ü!” olmuştu son sözleri!⁷⁰⁰
 (...)

Sürerken muharebe bütün hızıyla,
 Gözyaşları karıştı top yağmuruna,
 Sonra huşû ile yükseldi dualar Tanrıya,
 Ve koca bir hüznün çöktü yanında olanlara.
 Korkunç ölümü saçarken toplar gökyüzünde,
 Bir bir kırılıp düşerken fidanlar titreyen yeryüzüne,
 Götürüyordu kahraman kumandanı kahraman askerler,
 Bütün kötülüklere meydan okurcasına vakarlı biçimde⁷⁰¹.

Rus şiirinde Amiral Kornilov’un ölümünü konu alan başka eserler de mevcuttur. Bunlardan bir tanesi, o yıllarda henüz 14 yaşında olan şair Aleksey Apuhtin tarafından kaleme alınan *Epaminond* (Epaminondos) adlı şiirdir. Apuhtin, Kornilov’un ölümü ile Thebai Çarı Epaminondos’un⁷⁰² ölümü arasında bir benzetme yapmaktadır:

Yatıyordu Ellada’nın kahramanı,
 Mantineia’nın manastırında yaralı,
 Elllerinde zaferle bütün arkadaşları,
 Acı çeken komutanın ertafını sardı.
 Aniden parladı solgun gözleri,
 Ağzından döküldü şu sözleri:
 “Arkadaşlar, ağlamayın benim adıma!
 Çünkü kalmaz kimse sonsuza kadar bu dünyada.
 Budala odur ki telaşı içinde günlük hayatın,
 Uğruna yaşamayı unuttur güzel vatanın.
 Hâlbuki gerçek kahraman geçer canından,
 Ona sevgili yoktur daha vatanından.
 Sonra erişir hayatın hakiki manasına,
 Ve varır düşmanının mezarı başına,
 Affeder onu ve kavuşur mutluluğa!
 Evet, ben öleceğim ve benim yanmış naaşımın külleri,
 Rüzgârla dağılıp süsleyecek çölleri.
 Ancak kutsal vatanımın tüm çiçekleri
 Getirecek taptaze ümitleri!”
 Sonra sustu sonsuza kadar, arkadaşları dikkat kesildi,
 Ve ağlayarak hepsi tabuta eğildi.
 Gökyüzünde altın ay buna şahitlik etti.

⁶⁹⁹ Slav kültüründe kavak, endamın, gençliğin, gücün ve güzelliğin simgesidir. Kononenko, *a.g.e.*, 393.

⁷⁰⁰ Vanenko, *a.g.e.*, 1855b, 19-20.

⁷⁰¹ Vanenko, *a.g.e.*, 1855b, 21.

⁷⁰² Epaminondos Antik Yunan döneminde bir siyasi ve askerî lider olup, M.Ö. 362 yılında Sparta ile yapılan Mantineia savaşında yaralanarak hayatını kaybeder. Bu muharebe Yunan tarihinin en çetin ve kanlı muharebelerden biri olarak kabul edilmektedir. Kuzişin, V. İ. (2005). *İstoriya Drevney Gretsii* (Üçüncü Baskı). Moskova, Vışşaya Şkola, 225.

Ölümsüzdü şanı ve adı kahramanın
Şerefi oldu bütün torunlarının
Bu muharebenin verdiği şöhret
Sonsuza kadar yaşayacak elbet.

Geldi çarptı bir gülle savaş meydanında,
Kıydı büyük kahraman Kornilov'a.
Şimdi o uzanmış tabutunda,
Dualar ediliyor ona bütün Rusya'da.
Unutulmaz onun kahramanlığı Navarin'de,
Donanmanın süsü duruyor onun üzerinde.
Savunucusuydu hakikatin ve kutsalın,
Yok etmişti düşmanlarını vatanın.
Ve şimdi savunması Sevastopol'ün,
En önemli göreviydi bütün ömrünün.
Ancak düştü soğuk ölümün pençesine,
Can verdi Vatanın şan ve şerefine.
Tıpkı kadim Yunanlı kahraman gibi
Yaşayacak yüreklerde onun ismi.
Tüm ömrünü yaşadı vatani uğruna,
Ancak o şimdi sonsuzluğun kapısında.
Din aşkıyla yanan bir Hristiyan olarak hatırladı Tanrıyı.
Ülkesine sadık bir vatandaş gibi - hatırladı çarı.
Şimdi gelsin parlayan bir melek,
Kutsasın senin mezarını.
Ve şükran marşı vefalı Rusya'mızın,
Sonsuza kadar senin mezarında çalsın!⁷⁰³

Sivastopol kuşatmasını konu alan Rus şiirlerinin bazılarında, bir kahraman karakteri merkeze konularak o kahramanın konuşmaları şeklinde hamasî mesajlar verilmiştir. Meselâ Aleksey Apuhtin, yukarıdaki şiirine Epaminondos'u konuşturarak başlamış, vatan kavramının kutsallığı ve vatan uğruna ölmenin ne kadar şerefli olduğu mesajlarını vermiştir.

Aynı tarzda yazılmış bir diğer eser de, 1855 yılının başında ayrı basım olarak yayımlanan ve şairi belli olmayan *Vse za Tsara ili Çuvstva Otsa i Dolg Voina* (Hepimiz Çarın Arkasındayız yahut Bir Babanın Duyguları ve Bir Askerin Vatani Görevi) adlı şiirdir. Şiirin kahramanı tıpkı Epaminondos gibi Yunan asıllı olan bir Rus tabur komutanı Konstantin Popandopulo ve oğlu Harlampiy'dir:

Şimşek misali gürlüyor havada toplar,
Altında da bizim tehditkâr tabyalar.
Ölüm ise bürünerek ateş ve dumana,
İniltiler arasında geziniyor etrafta.

⁷⁰³ Apuhtin, A. (6 Kasım 1854). Epaminond. *Russkiy Invalid*, 1169.

Almak istiyor Sivastopol'ü palavracılar,
 Tanrı eliyle korunan şehri yıkamaz düşmanlar!
 Dinleyerek etraftaki top seslerini,
 Dikiyor uzaklara keskin gözlerini,
 Sonra inceliyor etrafı genç savaşçı,
 Kutsal görevine sonsuza kadar bağlı!
 Bir kahraman daha duruyor onun yanında,
 Çatık kaşlı ve cesur bir sima.
 Tanındıktır bu yüzler etrafta olanlara,
 Genç Popandopulo ve yanında kahraman baba⁷⁰⁴.

Savaş sahneleri ile Rus askerlerinin cesaret ve kahramanlıklarını tasvir ederek başlayan şiir, Konstantin ve oğlu Harlampiy'nin bombardıman esnasında yaralanmalarını anlatmaktadır⁷⁰⁵. Yine bir kahramanın konuşması tarzında olan şiirde vatani görevin kendi canından ve babalık duygusundan daha yüce olduğu mesajı verilmiştir:

Geldi o kahrolası atış, düştü kahraman
 Aldı ölümcül yara, oldu her yeri kan.
 Yıkılışıyla oğlunun sarsıldı
 Cesur baba kendisi de yaralı.
 Umursamadı, devam etti coşturmaya askerleri
 Taburun çekti bütün dikkatini
 Düşmanın en tehlikeli noktalarına
 Sonra baktı içi yanarak oğluna.
 İstavroz çıkardı ve içinden dualar etti
 Askerlik görevi Vatan borcudur dedi.
 Yanarak yüreği hisleri bastırdı:
 “Kutsal Rusya uğruna ölelim, haydi ileri!” diye haykırdı.
 Seslendi böylece kahraman alaylara:
 “Ey savaşçılar haydi şan ve şeref adına,
 Korksun düşmanlar yürüyün çar uğruna.
 Bakın, ben de kurban verdim oğlumu Vatana,
 Hazırım kendi kanımı da akıtmaya.
 Görüyorum karşıda haydi arkadaşlar ileri!
 Şafakla beraber doğacak zaferleri.”
 Bu yürekli haykırış her etrafa yayıldı
 Aldı bir çığ misali tüm taburları sardı...
 Vatan sevgisinin sesiydi bu yükselen
 Bütün askerleri saran yüreğini çevreleyen
 Bu coşkuyla parladı Rus süngüleri
 Sonra birden yükseldi muharebe ateşi
 Böylece tüm alaylar sımsıkı birleşti
 Korkusuzca topyekûn hücum etti

⁷⁰⁴ *Vse za Tsara ili Çuvstva Otsa i Dolg Voina i Rossiya na Priziv Svoyego Gosudara.* (1855). St. Petersburg: K. Kraya, 3-4.

⁷⁰⁵ Şairin şiirin içerisinde dipnot olarak verdiği bir bilgiye göre, 5 Ekim 1854 tarihinde yaralanan Harlampiy Popandopulo Simferopol'de hastaneye yatırılır ve 16 Ekim 1854 günü hayatını kaybeder.

Yıldırım misaliydi etrafta top sesleri
 Ateş ve duman idi ölümün elbisesi.
 Götürdü Popandopulo'yu arkadaşları,
 Yatıyordu yatakta yaralı.
 Sonra bir dua etti yürekten,
 Bütün yaralarını hafifleten.
 Acı ile baktı oğluna babası,
 Saklamaya çalıştı içindeki ıstırabı.
 Ve birden bir coşku hissetti içinde,
 Söyledi oğluna seslendi şöyle:
 “Ey benim kahraman oğlum gösterdin yiğitliğini,
 Sen ki yerine getirdin en kutsal vazifeni.
 Şimdi ıstırap içinde kalmışsın sen
 Bil ki bu halini yaradan görüyor göklerden.
 Elbette Tanrı biliyor sen sadece dua et ve inan,
 Yolumuz bellidir gitmeden şu dünyadan.
 O haçı taşımanın ağırlığını verdi, Tanrı insana,
 Onunla beraber verecektir huzuru sana.
 “Oğlum! Bu dünyada çektiğin kısa eziyetlere
 Çok büyük mükâfatlar var göklerde.
 Bizim bu yaptığımız kahramanlıklar
 Nesillerin hatırında yaşayacaktır sonsuza kadar!
 Şimdi bakışlarında ölümün ışığı parlıyor,
 Dua et oğlum Tanrı seni bekliyor.
 Çıkacaksın onun adil mahkemesine,
 Senin ruhun olacak her zaman yüce.
 Çünkü sen can veriyorsun kutsal vatan uğruna,
 Gurur duy sen bu dünyadaki hayatınla.
 Çünkü feda ediyorsun kendini çarımız uğruna!⁷⁰⁶

Yukarıda örnek verilen üç şiirde görüldüğü gibi, kahramanlar konuşmalarında vatana hizmet etmenin, vatan uğruna can vermenin Tanrı'nın verdiği en kutsal vazife olduğunu belirtmektedir. Yusuf Hâlis Efendi'nin Kırım Harbi yıllarında yazdığı *Muharebeye Dâ'ir Nazm Olunmuş Eş'âra Fezleke Olarak Vatan Kasidesi* adlı manzumesinde de benzer ifadelere rastlamak mümkündür:

İbni vakt oldu aceb şimdiki ebnâ-yı vatan
 Vatana can fedâ eyledi âbâ-yı vatan

Vatanın sevgisini sevgili mahbûb-ı Hudâ
 Kıldı tâlîm ü beyân hâce-i dânâ-yı vatan
 (...)
 Mahvîfi Allâh olıcak buldu hayât-ı ebedî
 Ehl-i îmâna budur maksad-ı aksâ-yı vatan

⁷⁰⁶ *Vse za Tsara ili Çuvstva Otsa i Dolg Voina i Rossiya na Priziv Svoeyego Gosudara.* (1855). St. Petersburg, K. Kraya, 4-7.

(...)

Mâl ü serden geçerek devlet ü dîn uğrunda
Can verip millet için ettiler ihyâ-yı vatan

Yaptılar evlerini iki cihanda mââmûr
Âdem'e cennet olur mesken-i i'lâ-yı vatan

(...)

Bezm-i remzi açalım câm-ı şehâdet içelim
Ne imiş anlatalım aşk ile sevdâ-yı vatan

Devlet ü dînini nâmûsunu hıfzetmektir
Benzemez başka şeye âh bu gavga-yı vatan

Dikenidir gülü mümtâz eden sâireden
Seyf ile fark olunur tafra-i sîmâ-yı vatan

Yağız erler ile nusret ya şehâdet cennet
İki rahmetten olur birisi ihyâ-yı vatan

Koç yiğitler vurulup ölse ferîşteler iner
Hakk'a kurbân götürür rûh-ı fedâyâ-yı vatan

Cenkte kan dökerek yerleri gülgûn eden
Bâğ-ı cennette açar gonçe-i hamrâ-yı vatan

Yurda can verdiğini bilmek için yarın Hak
Eser-i yârelerin eyledi tamga-yı vatan

Haste mecruhları sanma sararmış benzi
Gülşen-i mülke odur hep gül-i zîbâ-yı vatan⁷⁰⁷

Vatan sevgisini devleti, dinini ve namusunu korumaya benzeten, vatan uğruna ölenin cenneti kazanacağını belirten şair vatanın tek bir zerresinden vazgeçemeyeceğini şu dizelerle dile getirmiştir:

Zerresinden geçemem cân ü serimden geçerim
Çünkü bu cism ü tenin cüz'üdür eczâ-yı vatan

Ehl-i dikkat sarı toprağını altın bilir
Tanır elmas taşını dîde-i bînâ-yı vatan⁷⁰⁸

Mevki, makam peşinde olup vatana hizmet etmeyenleri şair vatan düşmanı olarak görmektedir:

⁷⁰⁷ Yusuf Hâlis Efendi, *a.g.e.*, 23-30.

⁷⁰⁸ Yusuf Hâlis Efendi, *a.g.e.*, 26.

Etmeyenler dil ile mâl ile cânla hizmet
Yâr zanneyleme deyyâr odur âdâ-yı vatan⁷⁰⁹

Özellikle Sivastopol kuşatması sırasında en ateşli muharebelerin yaşandığı dönemde şairlerin vatan sevgisi konulu şiirler yazdığı da görülmektedir. Millî edebiyatların harplerle paralelliğini kuran M. Kayahan Özgül bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Vatan fikrini, sevgisini, endişesini, siyasetini her zamankinden ziyade hareketlendiren savaş, şiirde de önemli bir tematik dalgalanmaya sebep olur.”⁷¹⁰

Doğa, aşk, sevgili ve estetik üzerine dizeler döken şairler, savaşla birlikte vatanın güzelliğine ve vatan sevgisine dair şiirler yazmışlardır.

Dönemin ünlü şairi Vladimir Benediktov Sivastopol Kuşatması sırasında *K Oteçestvu i Vragam Yego* (Vatanıma ve Onun Düşmanlarına) adlı şiirinde vatanına olan sevgisini şu dörtlüklerle ifade etmektedir:

Rusya- aziz vatanım!
Bırakmam seni kimselere
Seviyorum seni, öz toprağım
Seviyorum tüm kalbimle

Kahraman savaşçıların ruhunda,
Savaşırken cesurluğunda,
Muharebe sonrası Tanrıya tevazuda,
Her şeyinde seviyorum seni:

Senin karlı doğanda,
Ortodoks altarında⁷¹¹,
Kahraman halkımızda,
Bizim çar babamızda, -

Senin şanlı geçmişinde,
Mabetlerinde, türbelerinde,
Dumanlı, loş köylerinde,
Ve ışıltılı şehirlerinde, -

Sert yataktaki derin uykuda
Ya da tren sarsıntısında
Cömert bir asil-zadede

⁷⁰⁹ Yusuf Hâlis Efendi, *a.g.e.*, 32.

⁷¹⁰ Özgül, M. K. (2006). *Divan Yolu’ndan Pera’ya Selâmetle: Modern Türk Şiirine Doğru*. Ankara: Hece, 325.

⁷¹¹ Kiliselerde vaaz verilen bölge.

Ya da kafalı bir müjikte -

Renkli gözlü genç Rus kızında,
Onun yankılayan konuşmasında,
Yapılı soylu Rus hanımında
Ve peçkada⁷¹² uzanan Rus kadınında.

(...)

Rus masalında, Rus dansında
Faytoncunun narasında, ıslık çalmasında,
Kazakların, trepakların
Kendine has dansında, -

Moskov'a nehrinin
Şahane çan sesinde
Ahenkli, zengin
Güçlü Rus dilinde⁷¹³.

Süleyman Şâdi Efendi de Kırım Harbi yıllarında vatan redifli aşağıdaki gazeli kaleme almıştır:

Bülbül-i cânâ verür neş'e o gülzâr-i vatan
Mest eder aşıkı bûy-i gül-i bih'ar-i vatan

Neme ahcârına reşk-âver-i yâkuut denür
Nahl-i Tûbâ görünür dîdeye eşcâr-i vatan

Nice meyl eyliyelim nev-ber-i gûn-â-gûna
Ma'nevî vâye verür lezzet-i esmâr-i vatan

Dîdeye mihr gerekmez, çü sipihr-i dilde
Tâ tulû' eyledi ol mihr-i pür-envâr-i vatan

Gam-i endûh-i derûnum kime izhâr edeyim
Göremem âlem-i eşbâhda gam-hâr-i vatan

Sırr-i "Hubb ül-Vatan"⁷¹⁴ kesb-i vukuuf eylemiyem
Olmaz mâlik-i gencîne-i esrâr-i vatan

Ba'de-mâ Câm-i-Cem'e atf-i nigâh eylemezem
Olalı mes-i mey-i sâgar-i ser-şar-i vatan

⁷¹² Peçka (Rus.): üstünde yatılabilen bir soba. Rus kültürünün önemli sembollerden biri, özellikle Rus masallarda çokça kullanılır.

⁷¹³ Benediktov, V.G. (1939). *Stihotvoreniya* (Haz. L.Ya. Ginzburg). Leningrad: Sovetskiy Pisatel, 231-232

⁷¹⁴ "Vatan Sevgisi" mânasına gelen bu arapça tâbirin aslı "Hubb ül-vatan min el-îmân" cümlesi olup, Peygamber Efendimizin bir hadîsidir; "Vatan sevgisi imandandır" demektir.

ŞÂDÎ'ya nazm-i kerem-cezm-i cenâb-i Tevfik⁷¹⁵
Silk-i ma'nâda ne a'lâ dürr-i şehvâr-i vatan⁷¹⁶

Diyarbakirli Said Paşa da Kırım Harbi için söylediği manzumesinde vatan konusuna değinmiştir. Şair, toprağının şehadet kanıyla yoğrulduğunu, Osmanlılar için bir namus meselesi olduğunu dile getirmiştir.

Vatan ki, mâyesi hûn-ı şehâdetle muhammerdir
Bize herbir gubârı mâye-i iksir-i ahmerdir
Vatan bir cevher-i nâmûsudur Osmâniyânın kim
Hayât ol cevher-i âlîye nisbetle muhakkardır
(...)
O yerler ki onu milletle fethetmiş idi devlet
Yine devlet o devlet millet ol millet yer ol yerdir
Ey ebnâ-yı vatan arş ey guzât-ı şîr-savlet arş vatan
Bu dîn ü mülke hizmet günleri işte bu günlerdir⁷¹⁷

Bu dönem hem Rus hem Türk şiirinde, vatan konusuna yer vermeyen şairlere sitem dolu mısralara da rastlanmaktadır. Dönemin ünlü şairi Nikolay Nekrasov'un *Poet i Grajdantin* (Şair ve Vatandaş) şiiri ve Yusuf Hâlis Efendi'nin *Vatan Kasidesi* bu yönden benzerlik taşımaktadır. Her iki şair de edebî eserin topluma hizmet etmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Diyaloglar hâlinde tertip edilen Nekrasov'un *Şair ve Vatandaş* adlı manzumesinde, halkı temsil eden vatandaş, zor günler geçiren memleketin meseleleriyle ilgilenmeyen şaire şöyle seslenmektedir:

Vatandaş:
(odaya giriyor)
Yine yalnız, yine suratsız
Yatıyor ve yazmıyor tek bir lafız

Şair:
İlaveten: mahzun ve sanki kaldı havasız
İşte buyurun benim portrem noksansız

Vatandaş:

⁷¹⁵ Burada anılan "Tevfik", Süleyman Şâdî Efendi'nin dostlarından Ardahanlı bir şâirdir.

⁷¹⁶ Kırzioğlu, *a.g.e.*, 58. Kırzioğlu ayrıca bu şiirin vatan sözcüğünden dolayı sansüre takıldığını belirtmiştir. Şadi'nin basılmış divanında *vatan* redifi yerine *sühan* redifi kullanılmıştır. Bkz. Süleyman Şâdî (Karlı) (1993). *Dîvan*, ed. A. Abdulkadiroğlu ve Ö. Demirbağ, Ankara: Yeni Zamanlar, 91-92.

⁷¹⁷ Özgül, (2006). *a.g.e.*, 325.

Ya tabi harika bir portre! Ne bir asillik
İnan yok ne de bir güzellik.
Sadece bayağı bir aptallık
Yatmayı hayvan da bilir.

Şair:
“E ne olmuş yani?

Vatandaş:
Bunu görmek çok üzücü.

Şair:
O zaman bakma git.

Vatandaş:
Dinle lütfen! Yazıktır!
Kalkma zamanı! Sen de biliyorsun ki
Nasıl zor bir zaman geldi;
Her kimin vatana minneti kaldıysa,
Kalbi satılmadan dosdoğru kaldıysa,
Kaleminde istidat ve keskinlik varsa,
O insan uyuyamaz bu zamanda⁷¹⁸.

Şair, halkın ve vatanın yararına yazmaya davet eden vatandaştan Puşkin'den birkaç mısra okumasını istemektedir:

Şair:
(Alıyor eline kitabı)
(...)
İşte kurtarıcı Puşkin! – şu sayfaya bak
Oku ve ayıplamayı bırak!

Vatandaş (okuyor)
“Ne günlük heyecanlar için
Ne menfaat ne de savaş için,
Doğmuşuz biz ilham için
Tatlı müzikaliteli sesler ve dualar için.”⁷¹⁹

Şiirin toplum için değil, sanat için yazılması gerektiğine işaret eden şaire, vatandaş şöyle itiraz etmektedir:

Hayır, sen Puşkin değilsin. Lakin
Güneş görünmezken hiçbir yerde
Ayıptır, yeteneğinle uyuman miskin miskin,

⁷¹⁸ Nekrasov, N. (1856). *Stihotvoreniya N. Nekrasova*. Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona, 5-6.

⁷¹⁹ Nekrasov, *a.g.e.*, 6-7.

Daha da utançtır ki bu zor günlerde,
Güzelliğini vadilerin, gökyüzünün, denizin
Ve şefkatini şakımak sevgilinin...⁷²⁰

Savaşta ki ülkesini fırtınaya tutulmuş gemiye benzeten şair, köpeğin bile bu duruma tepki verirken şairin uzakta hiçbir şey yapmadan, aşk dolu lirik şiirlerinin topluma faydasını sorgulamaktadır:

Fırtına sessiz, dipsiz bir dalga ile
Gökyüzü yarışıyor mavilikte,
Rüzgârsa uykulu ve şefkatle
Hafifçe yön veriyor yelkenlere,
Yürüyor rotasında gemi
Ve huzurlu yolcuların kalbi,
Âdeta onlar değiller gemide
Duruyorlar sağlam toprak zeminde.
Ancak çaktı yıldırım: fırtına inliyor
Yelkenleri yırtıyor, direkleri eğiyor
Vakit ne satranç oynama vakti
Ne de şarkı söyleme vakti
Şu köpek –o bile tehlikeyi biliyor
Ve kudurmuşçasına rüzgâra havlıyor:
Köpeğin işi yok da başka...
Ya sen ne yapardın şair bu durumda?
Gerçekten uzaktaki kamaranda,
Aşk dolu lirik şiirinle coştururcasına,
Zevk mi verecektin tembel kulaklara,
Ve böyle mi çalışacaktın fırtınayı susturmaya?
Evet, sen sadıksın şairlik vazifene
Ancak memleketine bunun faydası ne?⁷²¹

Şiirin devamında vatan-yurttaş ilişkisini anne-oğul ilişkisine benzeten vatandaş vatan uğruna ölmenin boşuna olmayacağını belirtmektedir:

Seyirci kalamaz bir oğul umarsızca
Öz annesinin dayanılmaz acısına
Bir yurttaş olamaz layık vatanına
Eğer kalbi soğuksa öz toprağına
(...)
Yürü ateşe vatanının onuruna
Dava ve vatan aşkı uğruna...
Yürü ve öl korkusuzca

⁷²⁰ Nekrasov, *a.g.e.*, 8.

⁷²¹ Nekrasov, *a.g.e.*, 8-9.

Buna değer, ölmezsin boşuna⁷²².

Toplumu derinden etkileyen savaşlarla birlikte edebî eserlerin önemi, mahiyeti, konusu, toplumdaki yeri ve toplumla olan ilişkisi gündeme gelmektedir. Kırım Harbi yıllarında kaleme alınan yukarıdaki dizelerde de, Nekrasov'a göre şair öncelikle vatanına hizmet etmeli, yazdığı şiir millete fayda getirmelidir. Vatan konusunu ihmal edip, vadinin, gökyüzünün, denizin, sevgilinin güzelliğine yönelen şairleri eleştirmektedir.

Benzer eleştiriler Yusuf Hâlis Efendi'nin Kırım Harbi yıllarında yazdığı *Vatan Kasidesi*'nde de mevcuttur. Tıpkı Nekrasov gibi, Yusuf Hâlis Efendi de Türk şairlerini divanlarını aşkla, gülle, şarapla doldurduklarını ve *vatan* gibi kutsal bir konuya yer vermediklerini sert dille eleştirmektedir:

Hep perestişleri dildâr ü kibâr ü dînâr
Etmedi hiçbirisi Allâh için isnâ-yı vatan
(...)
Vâdi-i aşk-ı mecâzîye düşüp beyhûde
Olmadılar reh-i tahkîkte pûyâ-yı vatan
(...)
Dopdolu sünbül ü gül yâr ile mül dîvanlar
Hepsi bî-ma'ni hevâyî sühan-ârây-yı vatan

Yâd ederler leb-i şîrînini ballandırarak
Cândan tatlı bana sohbet-i helvâ-yı vatan
(...)
Gülşen-i aşkta bülbül gibi şeydâdır hep
Bilmedi hiçbirisi kadr-i gül-i rânâ-yı vatan⁷²³

Nekrasov gibi, Yusuf Hâlis Efendi de şiirin vatana ve millete faydalı olması gerektiğini söylemektedir. Şaire göre, şiir Hz. İsa gibi cansız bedenlere hayat vermeli, Hz. Musa'nın ejdere dönüşen değneği gibi halkı canlandırmalıdır:

Şâir oldur kim ola sözleri nass-ı katı'
Hem mürebbî ola hem seyf-i mücellâ-yı vatan

Şî'r oldur kim ola nâfi'-i mülk ü millet
Nutku te'sîr ede şemşîr-veş i'lâ-yı vatan

Vere İsa gibi her kalib-i bî-rûha hayât

⁷²² Nekrasov, *a.g.e.*, 10.

⁷²³ Yusuf Hâlis Efendi, *a.g.e.*, 27-28.

Çûb-ı kilki ola bir ejder-i Mûsâ-yı vatan⁷²⁴

Şiirin sonunda şair, kalemini silâha benzeterек şiirinin savaş meydanındaki askerlere destek olduğunu ve düşmana meydan okuduğunu şu dizelerde ifade etmektedir:

Darb-ı harbiyle makamât-ı tranpet çalarak
Kalemim boru gibi eyledi igrâ-yı vatan

Saff-ı mısraları tabur gibi âteş saçtı
Çekilip sahn-ı Kâğıdhâne'ye alay-ı vatan

Geh zafer şenliği geh düşmene meydân okudu
Hâsılı oldu topu velvele-ârâ-yı vatan

Çeng ü âheng ü derneği saded-i top u tüfenk
Oldu şevk urcunun arbeye-efzâ-yı vatan

Moda barutu zemîn üzre bu bir top kumaş
Eyledim ez-dil ü cân askere ihdâ-yı vatan⁷²⁵

Benzer şekilde Rus şair Apollon Nikolayeviç Maykov *Poslaniye v Lager* (Karargâha Mektup) adlı manzumesinde, şiirini bir kılıca benzetmekte ve bütün ruhunun o şiirde olduğunu belirterek muharebede askerlerle savaştığını ifade etmektedir:

Ey askerler, sizler alayların arasında,
İlahi yıldırım gibi koştuğunuzda düşmana,
Nasıl isterim bir işaret göndermek size.
Sizi bağrımıza bastığımızı görün diye,
İçimizde coşan duyguları bilin diye,
Geride kalanların tüm gücü size geçsin diye.

Benim şiirim de bir kılıçtır- ve kılıçlarınızla birlikte
Yıldırım çakarken Rusya için parlamaz mı sizce?
Düşmanlar önünde kalabilir mi sessizce?
Arkadaşlar, gönderiyorum onu sıcak cepheye
Şiirimdedir bütün ruhum, koşar sizinle muharebeye
Hissediyorum, bir dua gibi kudret var içinde⁷²⁶.

Yukarıda bahsedilen vatan sevgisi konulu şiirlerden farklı olarak, Rus edebiyatında savaş konulu bir başka şiir *Soyuzniki u Sevastopola. Pismo Frantsuza k Priyateli na Rodinu* (Sivastopol Kapısında Müttefikler. Bir Fransız'ın Memleketteki Arkadaşına Mektubu) adını

⁷²⁴ Yusuf Hâlis Efendi, *a.g.e.*, 29.

⁷²⁵ Yusuf Hâlis Efendi, *a.g.e.*, 30-31.

⁷²⁶ Maykov, A.N. (1854). *a.g.e.*, 21-22.

taşımaktadır. İvan Semirihin tarafından yazılan ve ayrı basım olarak yayımlanan bu şiirin farklılığı, karşı cepheden birisinin gözüyle yazılmış olmasıdır. İronik ve son derece yalın bir dille yazılmış olan şiirin birçok yerinde konuşma diline ait tabirler ve jargon sözcükler yer almaktadır. Şiir bir Fransız askerin komşusuna yazdığı bir mektup tarzındadır:

Yejen, son iki ay boyunca,
Senin gibi iyi kalpli komşuma,
Bir türlü fırsat bulamadım,
Bu mektubu yazmaya.

Ancak parmaklarımızın bile kıpırdayamadığı bu ayazda,
Halimiz kalmadı bir mektup bile yazmaya,
O kadar korkunç bir soğuk var ki burada,
Dinlenmeye bile vaktimiz yok-ayrıca.

(...)

Bakma sen gazetelerdeki dedikoduculara,
O satılmış muhabirlere inanma,
Onlar yalanlarıyla meşhurdur dünyada,
Kulak asma sen yazı yazan lafazanlara.

Biliyor musun, bizim kahraman düşmanlar,
Tozumuzu atmakta çok başarılılar,
Siz kutluyorsunuz zaferler memlekette,
Bizim ise yüzlerimiz kanlar içinde.

Nasıl yaydınız bu yalan haberi siz?
Nasıl Sivastopol düştü dediniz?
Hay aksi şeytan, sinirlendirdiniz,
Bütün askerleri deli ettiniz⁷²⁷.

Sivastopol'ün ilk bombalanması hazırlıklarının ve muharebenin anlatıldığı şiirde Türklerle ilgili kullanılan ifadeler dikkat çekicidir:

Türklere hiç sormadılar bile,
Gerçi bu ayakçılara sorsalar da nafile,
Onları azarlayıp emir verilir,
Sefere hazır olmaları istenilir⁷²⁸.

Aman tanrım nasıl da korkuyor bu Türkler,
Burunlarının ucunu bile göstermekten çekinirler,
Bizim bile alacağımız bir şey yokken burada,

⁷²⁷ Semirihin, İ. (1854b). *Soyuzniki u Sevastopola. Pismo Frantsuza k Priyateli na Rodinu*. St.Petersburg: Tipografiya Karla Kraya, 3-5

⁷²⁸ Semirihin, *a.g.e.*, 1854b, 8.

Onların ne işi var bu yarımada⁷²⁹.

Şiirin ilerleyen dizelerinde, iklim şartlarının değişmesi ve havanın soğumasıyla birlikte müttefik askerlerinin içinde bulundukları zor şartlar anlatılmaktadır. Bu dizelerde temel insanî birtakım ihtiyaçların bile karşılanamadığı bir ortam tasvir edilerek, bir tür kara propaganda yapılmaktadır. Örnek olarak şiirde geçen “her şey tam bir eziyet”, “soğuğa bir çare yok”, “köpek gibi nemli toprak üzerinde yatıyoruz”, “ısınmak hayal bile edilemez”, “bir tutam ateş büyük bir lüks”, “küçücük bir çalılık bile bulmak imkânsız”, “komutanlar yırtık üniformalar ve delik çizmelerle ne kadar çaresiz ve zavallı görünüyor” gibi ifadeler gösterilebilir.

Şair, bir yandan müttefiklerin kendi ağzından perişanlıklarını anlatılırken, aynı zamanda Rus askerleri ve komutan Menşikov için övgü dolu ifadeler kullanmaktadır:

Nerden çattık bu biz bu Rus halkına,
Ne yapsak faydasız, dimdik ayakta.
Bir de bir komutanları başlarında,
Yok ki kimsede ondaki akıl ve zekâ

Saygı görür o bütün Rusya’da
Büyükelçilik de yaptı İstanbul’da
Çok tecrübeli, yorulmaz asla,
Gözü pek ve cesur da ayrıca⁷³⁰.

Şiirin son kısmında şair, bir ironi yaparak savaşın Fransa için tıpkı 1812’de olduğu gibi acı bir neticeyle sonuçlanacağını dile getirmektedir:

Bu Kırım bildirdi haddimizi bize,
Bekle kardeşim bir şeyler olacak ileriki günlerde.
Göreceksin on ikinci yılımıza,
Eklenecek şanlı bir tarih daha!⁷³¹

Sivastopol kuşatması esnasında yazılmış olan Rus şiirlerinde Knez Menşikov bilinçli olarak sıkça methedilmiştir. Çünkü önce Alma mağlubiyeti, ardından Menşikov’un Sivastopol’ü bırakıp gitmesi ve nihayet İnkerman’da alınan ağır yenilgi, knezin asker ve halk

⁷²⁹ Semirihin, *a.g.e.*, 1854b, 16.

⁷³⁰ Semirihin, *a.g.e.*, 1854b, 13.

⁷³¹ Semirihin, *a.g.e.*, 1854b, 16.

nazarında itibarını epeyce sarsmıştı. Bu yüzden iktidar yanlısı şairler, Menşikov'u abartılı bir şekilde methederek, onun kaybolan itibarını yeniden tesis etme çabası içine düşmüşlerdir.

Bahsedilen bu şiirlerden biri Statskiy Sovetnik⁷³² sınıfına mensup olan şair Pyotr Tatarinov'un ayrı basım olarak yayımladığı *Knaz Menşikov, ili Kırım i Angliçane: Sovremennaya Pesnya* (Knez Menşikov yahut Kırım ve İngilizler: Çağdaş Şarkı) adlı şiirdir. Esasen bir şarkı sözü olan, koro hâlinde söylenen nakaratlardan oluşan bu şiir, edebî sanat endişesinden uzak, propaganda ve methiye maksadıyla yazılmıştır:

Yemek istedi İngilizler,
Yesek şu Kırım elmalarını dediler,
Bir de eklendi onlara Frenkler,
Ruslara had bildirmek istediler.

Koro:
Hurra! Seviniyor kutsal Rusya,
Hurra! İleri cesur alaylar,
Hurra! Nikolay şanı adına,
Hurra! Kahramandır bizim Menşikovumuz.

Tüm düşman güçleri aniden,
Saldırdılar üstümüze hepsi birden,
Fakat bir mezarınız bile olmayacak hiçbir yerde,
Çünkü kahraman Menşikov var bizde.

Koro:
Hurra! Seviniyor kutsal Rusya,
Hurra! İleri cesur alaylar,
Hurra! Nikolay şanı adına,
Hurra! Kahramandır bizim Menşikovumuz.

Bilirsiniz meşhurdur o bütün dünyada,
Yetmez gücünüz sizin onunla savaşmaya,
Eğer çıkabilerseniz onun karşısına,
Lüzumsuz bir çömlek gibi atar sizi uzaklara.

Koro:
Hurra! Seviniyor kutsal Rusya,
Hurra! İleri cesur alaylar,
Hurra! Nikolay şanı adına,
Hurra! Kahramandır bizim Menşikovumuz⁷³³.

⁷³² Çarlık Rusyasında bir seçkin sınıf.

⁷³³ Tatarinov, P. (1854b). *Knaz Menşikov, ili Kırım i Angliçane: Sovremennaya Pesnya*. St. Petersburg: Tipografiya Ya. İonsona, 3-5.

Menşikov'u metheden propagandist şiirlerden bir diğeri Aleksandr Nevahoviç'e ait olup, *K Portretu Knyazy Menşikova* (Knez Menşikov'un Portresine Sesleniş) adını taşımaktadır. Şiirin, 24 Kasım 1854'te Alma, Balaklava ve İnkerman mağlubiyetlerinin ardından kaleme alınmış olması, Savunma Bakanlığı'nın resmî yayın organı olan *Russkiy Invalid* gazetesinde yayımlanması ve Nehoviç'in sarayda özel görevli bir memur olması gibi hususlar dikkate alındığında, Menşikov'un itibarını koruma maksadıyla yazılmış olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Kazanmıştı sizin şanlı atanız
 Petro çarımızın arkadaşlığını⁷³⁴
 O yüzden yaraşır, size de bu unvanınız-
 Kırım'daki Rus orduları kumandanlığınız!
 Korkarak okuyor Avrupa,
 Yazdığınız idam fermanını.
 Ortodoks koroları göklere gönderiyor,
 Bütün Rusya'nın duaları Tanrıya yükseliyor:
 Rus yiğitlerinin cesareti,
 Ve Rus kararlığı granit misali,
 Elbet korur kutsal kilisemizi
 Knez Menşikov'un keskin kılıcı!
 Sizin bilge ve muhterem zâtınız,
 Zaferle taçlanacak yüce başınız.
 Sonunda Rus haçını tüm dünya tanıyacak
 Ve Rus askerinin süngüsünü tadacak⁷³⁵.

Cepheden uzak mesafelerde savaşın gerçeklerinden bîhaber yazılan şiirlerle Menşikov'un itibarı kurtarılmaya çalışılırken, cephede ise Rus askerleri arasında Menşikov'u eleştiren şarkılar söylenmekteydi. Ancak dönemin iktidarı tarafından uygulanan sıkı sansür dolayısıyla, bu şiirlerin sadece Rusya dışında yayımlanması mümkündü. Bu tür muhalif yazılar, genellikle o dönemde Londra'da yaşayan ve çarlık rejimine karşı olan yazar Aleksandr Gertsen'in "İskander" mahlasıyla çıkardığı *Polârnaya Zvezda* (Kutup Yıldızı) adlı edebiyat yayınlığında yayımlanmaktaydı.

Bu yıllıklardan 1857 yılına ait olan ciltte *Dve Pesni Krımskih Soldat* (Kırım Askerlerinin İki Şarkısı) başlığı ile yayımlanmış olan ve Kırım Cephesi'ndeki Rus

⁷³⁴ Çar. I. Petro'nun (Deli Petro) en yakın arkadaşı ve dönemin en etkili siyasetçi ve askerlerden Aleksandr Daniloviç Menşikov (1673-1729). Knez Aleksandr Sergeyeviç Menşikov'un büyük dedesidir.

⁷³⁵ Nevahoviç, A. (24 Kasım 1854). K Portretu Knyazy Menşikova. *Russkiy Invalid*, 1235.

komutanların başarısızlıklarını mizahî bir üslupla eleştiren iki şiir mevcuttur⁷³⁶. Bunlardan bir tanesi Çyornaya Nehri Muharebesi'ni, diğeri de Alma Muharebesi'nden Kezlev (Gözleve) Muharebesi'ne kadar olan süreci konu almaktadır.

Şiirleri yayımlayan Gertsen, bunların belli bir yazarının olmayıp askerler arasında söylenen anonim şarkılar olduğunu belirtmiş ise de şiirlerden bir tanesinin meşhur yazar Lev Tolstoy tarafından yazıldığı, diğerrinin ise birkaç askerin ortak ürünü olduğu daha sonra tespit edilmiştir. Şöyle ki, Sivastopol'deki Rus ordusunda tabur komutanı olan Nikolay Miloşeviç'in kızı Mariya Miloşeviç, 1904 yılında babasının anılarını yayımlamak için ondan kalan notları düzenlerken bulduğu bir defterde "Lev Nikolayeviç Tolstoy'un Kırım askerleri arasında söylenen şarkıları" adlı iki şiire rastlamış ve bunları yayımlayabilmek için Tolstoy'a kendisinden izin talep eden bir mektup yazmıştır. Mektubunda şiirlerin kim tarafından yazıldığını, orijinali ile aynı olup olmadığını da sormuştur⁷³⁷. Tolstoy Mariya'nın mektubuna verdiği cevapta Çyornaya Muharebesi'ni konu alan ilk şiirin kendisi tarafından yazıldığını, diğerr şiiri ise birkaç askerle birlikte yazdıklarını söyleyerek şu açıklamayı da eklemiştir:

Sizin ikinci sorunuz olan elinizdeki ile orijinal nüsha arasında fark olup olmadığını konusuna gelince; hatırladığım kadarıyla bu şarkıların sözlerini ben hiçbir zaman bir yere yazmadım, onları ben söylüyordum diğerrleri ezberliyordu. Böylece dilden dile yayılıyor, kısmen değişiyor ve ekleniyordu. Babanızın not ettiği ve elinizde bulunan kayıt hatırladığım kadarıyla doğrudur. Yayımlamasında da tabii ki bir mahsur yoktur."⁷³⁸

Tolstoy'un mektubundan da anlaşıldığı üzere şiirlerden birisi, cephedeki askerlerin kendi aralarında irticalen uydurup söyledikleri, Fedyanova'nın ifadesiyle "...halk folkloru unsurları taşıyan, günlük konuşma diliyle söylenmiş, sade halk hikâyelerinin manzum ürünleridir"⁷³⁹. Yüksek bir zekânın ürünü olduğu hissini veren ve iyi birer hiciv örneği olan bu şiirlerde, nadiren kaba ifadelerle rastlansa da, genel itibarı ile nazik bir lisanla söylenmiş ince eleştiriler dikkati çekmektedir.

⁷³⁶ İskander (1857). "Dve Pesni Krimskih Soldat", *Polârnaya Zvezda*. London: Volnaya Russkaya Knigopeçatnya, 283-287.

⁷³⁷ Sreznevskiy, V. (1925). "K Voprosu o Prinadlejnosti L. N. Tolstomu Sevastopolskih Pesen", *Literaturnaya Mysl III*. Leningrad: İzdatelstvo Mysl., 388.

⁷³⁸ Sreznevskiy, a.g.e., 388-389.

⁷³⁹ Fedyanova, a.g.e., 135.

İncelenen nüshalarda her iki şiir de *Sevastopolskiye Pesni* (Sivastopol Şarkıları) başlığıyla kaydedilmiş olup münhasır bir adı yoktur. Tolstoy'un bahsettiği, askerler arasında kolektif bir çalışma ile ortaya çıkmış olan ve ağırlıklı olarak Menşikov'u hicveden *Kak Vosmogo Sentâbrâ* (Sekiz Eylül'dü günlerden) dizeleriyle başlayan şiirin tamamı şu şekildedir:

Sekiz Eylül'dü günlerden
Nasıl da kaçtık Fransızlardan
Din ve çar uğruna!

Kaçıyorduk öylesine kahramanca
Bütün yaralılarımızı arkamızda
Bıraktık ölmeleri için bozkırda.

Amiral Menşik⁷⁴⁰ çok da akıllı
Denizin girdabında
Batırdı tüm gemicikleri

“Size mutluluklar dilerim” dedi,
Kendi Bahçesaray'a gitti.
Allah kahretsin hepinizi.

Sent-Arno iyi saklandı
Çok da saygılı davrandı:
Arkamızdan dolandı

Eğer o salı günü Aziz Nikola⁷⁴¹
Gelmeseydi imdada
Şimdi hepimiz olurduk onun yanında.

Bombaladılar bizim Sivastopol'ümüzü
Hem denizden, hem karadan
Ve kocaman havanlardan.

Hep dua etti papazlar
Batsın diye Fransızlar
Tanrı da yolladı fırtınalar.

Koptu bir fırtına kocaman⁷⁴²
Lakin Fransız denizde
Duruyor hiç kaygılanmadan.

⁷⁴⁰ Menşik, Menşikov'un kısaltması olup küçümseme maksadıyla kullanılmıştır.

⁷⁴¹ Aziz Nikolos, Ortodoks inancında zor durumda kalan Hristiyanlara yardım ettiği inanan bir azizdir.

⁷⁴² 2 (14) Kasım 1854 tarihinde Kırım sahillerinde meydana gelen büyük bir fırtına kastedilmektedir.

Şehzadeler⁷⁴³ bile geldi bize saraydan,
Ancak korkutamadılar Fransız'ı
Bombalar atmaya devam etti havandan

Çok bekledik stutzenleri⁷⁴⁴
Lakin kaptı onları muhafız birlikleri
Daha çok lazımdı onlara demek ki.

Kişinev şehrinden
Bekliyorduk büyük bir ordu-
Nihayet gördük onu.

Danenbergi⁷⁴⁵ görevlendirdiler
Ona çok da rica ettiler
Acıma sen askerine dediler.

Pavlov⁷⁴⁶, Soymonov⁷⁴⁷ düştü yola,
Tırmandılar sarp dağlara,
Ancak buluşamadılar ortada⁷⁴⁸.

Fransız'ın galibiyetini
Görmesine rağmen Liprandi⁷⁴⁹
Uzatmadı yardım elini.

On bin asker kayıp verdik,
Tüh çardan kocaman bir takdir
Hak etmedik.

Knez (Menşikov) hazretleri kızdılar
Dedi bu askerler işe yaramaz
Ardından da sıvıştılar.

Çıktı sadece iki kahraman
Kocaman bir savaştan:

⁷⁴³ Çar I. Nikolay'ın oğulları Nikolay ve Mihail'in Sivastopol'e gelmeleri kastedilmektedir. Tarle'nin belirttiğine göre, Kırım Cephesi'nde hem Fransız hem İngiliz ordularında İngiltere ve Fransa saraylarından temsilcileri vardı. Bunlar III Napolyon'un ve kraliçe Victoria'nın kuzenleri idi. Çar da Kırım'da, saraydan temsilciler olsun adına Nikolay ve Mihail oğullarını göndermişti. Tarle bu hususla ilgili şunları yazmıştır: “Bu büyük Knezler Sivastopol savunmaların ayakaltında dolaşmaktan başka işe yaramadılar.”, Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 300.

⁷⁴⁴ Kırım Harbi yıllarında yeni üretilmiş ve Rusya'da az sayıda bulunan bir silah.

⁷⁴⁵ General Pyotr Andreyeviç Dannenberg (1792-1872): Tuna Cephesi'nden Kırım Cephesi'ne takviye için gönderilmiş birliklerin komutanı olup söz konusu birlikler İnkerman Muharebesi'nde savaşmıştır.

⁷⁴⁶ General Prokofiy Yakovleviç Pavlov (1796-1868): İnkerman Muharebesi'nde alay komutanı.

⁷⁴⁷ General Fyodor İvanoviç Soymanov (1800-1854): İnkerman Muharebesi'nde alay komutanı. Muharebede hayatını kaybetmiştir.

⁷⁴⁸ İnkerman Muharebesi'nde General Pavlov ve General Soymonov'un komutasındaki birliklerin, farklı yollardan ilerleyerek, belirlenen noktada buluşup saldırımları planlanmışsa da başarılı olamamıştır.

⁷⁴⁹ General Pavel Petroviç Liprandi (1796-1864).

Devletlû şehzadeler.

Takıp kahramanlık madalyalarını
Aldılar götürdüler yahılarına,
Sergilenmek için Petersburg’a.

Saldırıları kışın düzenledik,
Pek çok asker kaybettik,
Sebebi kum çuvalları dedik.

Menşik ister takviye
Çar da onu teselliye
Gönderir Saken’i⁷⁵⁰.

Amiral Menşik çok akıllı
Çara açıkça yazdı
“Bizim çar babamız,

Gönderdiğin Yerofeiç sert değil⁷⁵¹
Senin ana kuzularından⁷⁵² da
Yok bir fayda.”

Çar çok kızdı Menşikov’a
Çıktı bakmak için taburlara,
O vakit de oldu hasta.

Ve yol aldı o göklere,
Ona orada ihtiyaç vardı her halde -
Vakti çoktan gelip geçmişti bile!

Ölürken vasiyet etti
Sıkı sıkı tembihledi oğluna
“Artık sen bak (Rusya’ya!)”

Oğlu yazdı Menşik’e: amiralim,
“Sevgili kardeşim benim,
Dibine git cehennemin.

Gönderirim Kırım’a başkasını
Hani şu Türklere karşı koyanı
Knez Gorçakov’u⁷⁵³.

⁷⁵⁰ General Dmitriy Yerofeyeviç Osten-Sakin (1793-1881): 1855 yılında Sivastopol’e komutan olarak gönderilmiştir.

⁷⁵¹ Yerofeyiç: Çarın Menşikov’a yardım için gönderdiği General Dmitriy Ostan Saken’in baba adı olup aynı zamanda bir votka markasıdır. Şair burada votkanın yeterince sert olmadığını söylerken aynı zamanda Yerofeyiç’in askerî anlamda yeterince başarılı olamadığını da kastederek tevriye sanatını yapmaktadır.

⁷⁵² Çarın Sivastopol’e giden iki oğlu kastedilmektedir.

⁷⁵³ Mihail Dmitriyeviç Gorçakov (1793-1861): Tuna Cephesi’nde piyade birliklerin komutanı iken Osmanlı ordusuna karşı savaşmıştır. Daha sonra da Menşikov’un yerine Kırım orduları komutanı olarak atanmıştır.

Gerekmez ona çok asker,
Kırmızı şalvar⁷⁵⁴ giyer,
O da ödül olarak yeter”

Yolladılar Kezlev’e Hrulev’i⁷⁵⁵
Kovmak için oradan Türkleri
Döndüğünde bomboştı eli.

İşte bekleyip duruyoruz,
Sivastopol’ü savunuyoruz,
Ne zaman kaybedeceğiz bilmiyoruz?⁷⁵⁶

Kırım Harbi yıllarında St. Petersburg’da okuyan genç şair Pyotr Lavrov hatıralarında yukarıdaki şiirle ilgili “Bilmiyorum Kırım’da nasıl, ama St. Petersburg’da bu şarkılar çok büyük rağbet görüyor, herkes onları okuyor ve birbirinden yazıp kaydediyor. Hatta bu şarkıları ezbere bilen subaylara bile rastladım.”⁷⁵⁷ ifadelerini kullanmaktadır. Savaşa katılan bir topçu askerin hatıralarında ise bu şiirin Kırım’da çok meşhur bir şarkı olduğu belirtilmektedir⁷⁵⁸.

Siyasi ve askerî hatalardan dolayı Rus komutanları ve iktidarı eleştiren bu şiirin kısa sürede ülke çapında yayılmış olması, askerin ve halkın zafere olan inancının sarsıldığına dair bir emare olarak kabul edilebilir. Buna karşılık iktidar yanlıları bu güven ve inancı yeniden tesis etmek maksadıyla millî unsurları ön plana çıkaran hamaset şiirleri kaleme almışlardır.

Esasen her millette savaş dönemlerinde bu tarz şiirlerin daha fazla görülmesi son derece doğaldır. Çünkü savaşın kazanılması için askerin morale, halkın da güven ve inanca ihtiyacı vardır ki bunlar olmaksızın ne gereken insan gücü ne de ekonomik destek sağlanabilmektedir. İşte bu maksatla savaş yıllarında halkın millî duygularının ve

⁷⁵⁴ Kırım orduları komutanının üniformasındaki pantolonun rengi kastedilmektedir.

⁷⁵⁵ Stepan Aleksandroviç Hrulev (1807-1870): 5 Şubat 1855 yapılan ve Rusların mağlubiyetiyle sonuçlanan Kezlev Muharebesi’ndeki komutan.

⁷⁵⁶ İskander, a.g.e., 283-287.

⁷⁵⁷ Jdanov, V. V. (Editör). (1964). *N.A. Dobrolübov: Sobraniye Soçineniy* (C. 8). Mosokva: Hudojestvennaya Literatura, 490.

⁷⁵⁸ Borozdin, M. F. (1875). “Na Visle i Dunaye, v Odesse i Sevastopole. Zametki Artillerista”. *Russkaya Starina*, 14(11), 566.

coşkusunun artırılması için çeşitli propaganda malzemesi kullanılmış, bunlardan biri de “yurtsever ajitasyonlu”⁷⁵⁹ şiirlerdir.

Özellikle Sivastopol kuşatmasının yapıldığı dönemde bu şiirlerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Bunun sebebi Sivastopol’un stratejik öneminin olması, kuşatmanın çok uzun sürmesinden dolayı her iki tarafın askerî, psikolojik ve ekonomik açıdan yıpranmış olması ve nihayet savaşın kaderini belirleyecek nihai nokta olmasıdır.

Her iki edebiyatın bu konuda ortaya koyduğu ürünler mukayese edildiğinde teknik ve siyasi sebeplerden dolayı Rus edebiyatının Türk edebiyatına nazaran sayıca çok daha fazla ürün ortaya koyduğu görülmektedir. Çünkü Rusya Osmanlı’ya nazaran halka yönelik propaganda faaliyetlerinin önemini daha önce fark etmiş ve etkin kullanabilmiştir. Nitekim Rusya’da dergi ve gazete yayıncılığı çok daha erken dönemlerde başlamış ve buralarda yayımlanan propaganda amaçlı edebî metinler geniş kitlelere hitap edebilmiş, aynı zamanda taşra şairleri, bu matbuat vasıtalarında eserlerini yayımlama imkânı bulmuşlardır. Bunun yanı sıra Çarlık Rusya’sı, 16. asırdan beri emperyal iddiaları olan işgalci bir devlet olması hasebiyle sürekli topraklarını genişletmiş olup Rusya’nın bu emelleri Kırım Harbi öncesinde de depreşmiş ve savaşın çıkmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla halka bunu kabul ettirebilmek için propaganda amaçlı pek çok basın yayın faaliyetlerinin yanı sıra edebiyat ve bilhassa şiir oldukça yoğun ve etkin bir şekilde kullanılmıştır.

Nurullan Çetin *ideolojik şiir* olarak nitelendirdiği bu manzumeler hakkında şunları yazmaktadır: “Bu tür metinlerde şair, daha çok başkaları tarafından önceden belirlenmiş ideolojik yaklaşımları, görüş ve değerlendiriş biçimlerini yansıtır. Şiirinde kendi bireyselliği, öznel duyguları ve ruhsal durumları en aza indirgenmiştir ve açık bildiriler sunup sloganlara yer verir. Bireysel değil toplumsal coşkuyu öne çıkarır. Hep toplumsal kurtuluş umudunu diri tutmaya çalışır. Bu tür metinlerde ağırlıklı değer ‘propaganda’dır.”⁷⁶⁰

Kırım Harbi yıllarında yazılmış bu tür şiirlerin bir kısmı gazete veya dergi gibi süreli yayınlarda basılmış ve bunlardan bazıları daha sonra derleme kitaplarda yer almıştır. Bazı

⁷⁵⁹ “yurtsever/vatanseverlik ajitasyonu” tabirini ilk olarak Çekya tarihçi Miroslav Hroch, ulusal hareketlerin oluşumu ile ilgili kaleme aldığı kitapta kullanmıştır. Bkz. Hroch, M. (2007). *National Romanticism, Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770-1945): Texts and Commentaries* (C. 2). B. Trencsényi and M. Kopeček (Eds.). Budapest: CEU.

⁷⁶⁰ Çetin, N. (2022). *Şiir Çözümleme Yöntemi* (16. Basım). Ankara: Akçağ, 37.

şiiirler ise, *Bir Körün Çara ve Vatana Karşı Olan Duygu ve Sevgisi, Tanrı Din Çar yahut Dönemin Savaş Kahramanları, Rus Milliyetçisi yahut Türk İngiliz ve Fransızlarla Savaş, Vatanperver Şiiirler Albümü, Savaş Hakkında Farklı Yazarlar Tarafında Yazılan Vatanperver Şiiirler Toplamı* gibi adlarla doğrudan kitap olarak neşredilmiştir⁷⁶¹. Yayımlanan bu kitapların içerdiği şiiirler, adlarından da anlaşılacağı üzere halkı ve orduyu coşturmak, çarlığı övmek maksadıyla yazılmış, edebî kaygılardan uzak, sanat değeri tartışılabilir nitelikte olan propaganda tarzı ürünlerdir.

Kırım Harbi yıllarında propaganda amacıyla yazılan bu ürünler, kaynağını *Teoriya Ofitsalnoy Narodnosti* (Resmî Ulusal/Millî Teori) adı verilen Rus milliyetçiliğine dayanan ideolojiden almaktadır. Liberalizm karşıtı bu ideoloji, Nikolay döneminde Batı'dan gelen liberal düşüncenin, Rus toplumu ve çarlık yönetimi için son derece zararlı ve tehlikeli olduğuna inanan ve başını dönemin eğitim bakanı Sergey Uvarov'un çektiği bazı Rus aydınları tarafından geliştirilmiştir. *Rus muhafazakârlığı (Konservatizm)* olarak da tanımlanan ve *Mutlakiyetçilik, Ortodoksluk, Halkçılık (Millilik)*⁷⁶² ilkelerini esas alan bu düşünce bizzat Çar I. Nikolay tarafından da kabul görmüş, desteklenmiştir ve dolayısıyla o dönemde devletin resmî ideolojisi haline gelmiştir⁷⁶³.

Sergey Uvarov'a göre, Rusya devletini Batı'dan gelen yıkıcı fikirlerden koruyacak yegâne unsur, millî değerlerine sarılmak ve Ortodoksluk ruhuyla beslenen mutlakiyet rejimini koruyup güçlendirmektir. Onun gayretleriyle bu yeni resmî ideolojinin genç nesillere benimsetilmesi maksadıyla devlet tarafından bir dizi tedbir alınmıştır⁷⁶⁴. Bu

⁷⁶¹ Skarretka, V. P. (1855). *Çuvstvo i Lübov Sleptsya k Prestopu i Oteçestvu*. Moskva: Tipografiya Aleksandra Semyona; Tatarinov, P. (1854c). *Bog, Vera i Tsar ili Geroi Ninesney Voyni*. St. Petersburg: Tipografiya Eduarda Veymara; Tatarinov, P. (1854d). *Russkiy Patriot ili Voyna s Turkami i Anglo-Frantsuzami*. St. Petersburg: Tipografiya Ştaba Otd. Kor.Vnutr. Straji; Vladimirov, M. S. (1854). *Albom Patriotičeskih Stihotvorenij*. St. Petersburg: Tipografiya İmperskoj Akademii Nauk; Zubov, P. (1854b). *Albom Patriotičeskih Stihotvorenij Na Ninesnüyü Voynu*. St. Petersburg: Izdaniye F. Tertilovoy; Maykov, A.N. (1854). *a.g.e.*; Klačkov, N. (1854a, 1854b, Der.). *Sobraniye Patriotičeskih Stihotvorenij Napisannih Raznimi Avtorami po Sluçayu Voyennih Deystviy i Pobed Oderjannih Rossiyskim Pobedonosnum Voinstvom*. Moskva: Tipografiya Smirnovoy.

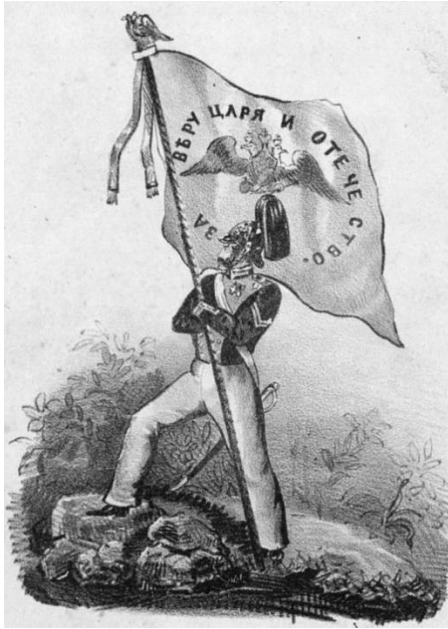
⁷⁶² Rus. Samoderjaviye, Pravoslaviye, Narodnost.

⁷⁶³ Zorin, A. (2001). *Korma Dvuglavogo Orla: Literatura i Gosudarstvennaya İdeologiya v Rossii v Posledney Treti XVIII-Pervoy Treti XIX Veka*. Moskva: Novoye Literaturnoye Obozreniye, 341.

⁷⁶⁴ Özel eğitim kurumların kapatılması, üniversitelerin özerkliği kaldırılması, üniversitelerde yabancı akademisyen yerine Batı'da en iyi üniversitelerde, en iyi Batı akademisyenlerin danışmanlığında ihtisas yapacak kendi kadroyu oluşturma programı, sıkı sansür vs. Bkz. Udalov, S. V. (2006). "Teoriya Ofitsialnoy Narodnosti: Mehanizmi Vnedreniya", N. A. Troitskiy (Editör). *Osvoboditelnoye Dvijenije v Rossii* (C. 21). Saratov: İzdatelstvo Saratovskogo Universiteta, 73-76.

çerçevede bir yandan eğitim kurumlarında köklü reformlar yapılırken bir yandan da halk kitlelerine bu düşüncüyü aşlamak maksadıyla süreli yayınlar etkin bir şekilde kullanılmış ve buralarda pek çok edebî eser neşredilmiştir.

Bahsedilen bu eserler, resmî ideolojinin temelini oluşturan *Mutlakıyet*, *Ortodoksluk*, *Halkçılık (Millilik)* üçlemesi esas alınarak yazılmış olup bu üçleme şiirlerde *Çar*, *Din* ve *Vatan* motifleriyle sembolize edilmiştir. Öte yandan bu şiirler, dönemin muhalif aydınları tarafından mizahi bir üslupla eleştirilmiş ve suni bir milliyetçilik içerdiklerini belirtmek için onları *kvasnoy patriotizm*⁷⁶⁵ olarak nitelendirmişlerdir.

Resim 4.5. *Din, Çar, Vatan Uğruna Sloganlı Resim*⁷⁶⁶

⁷⁶⁵ Kvasnoy Patriotizm: fermente edilerek kabartılmış, yapay.

⁷⁶⁶ Fedorov, G. (1854). "Russkoy Soldat Albom", St. Petersburg: Ekberts, 26, (<http://elib.shpl.ru/ru/nodes/9490#mode/inspect/page/18/zoom/4>, Erişim tarihi 11.07.2020). Kırım Harbi esnasında yayımlanmış bir şiir kitabında yer alan resim.

Resim 4.6. *Din, Çar, Vatan Uğruna Sloganlı Rozet.*⁷⁶⁷

Kırım Harbi yıllarında bu tarz propaganda içerikli şiirleri en çok kaleme alan şairlerden biri Platon Zubov'dur. Asıl mesleği subaylık olan Zubov, 1812 Rus-Fransız Savaşı ve 1828-1829 Rus-Türk savaşının Kars Kuşatması'na asker olarak katılmıştır⁷⁶⁸. Amatörce kaleme aldığı şiirler devlet matbuasında risaleler hâlinde basılıp yayılmıştır. Bunlardan bir tanesi 1854 yılında yayımlanmış olup *Albom Patriotičeskih Stihotvorenij na Nıneşniyü Voynu* (Şu Anki Savaş Üzerine Yazılan Vatanperver Şiirler Albümü) adını taşımaktadır. On şiirden oluşan bu kitapçıktaki tüm manzumeler resmî ideolojinin âdeta bir borazanı niteliğindedir. Bunlardan bir tanesi *Na Pobedı na Suşe i Morah* (Karada ve Denizdeki Zaferlere İthafen) adlı şiirdir:

Ey Tanrı tarafından korunan, kutsal Ana vatanım!
Hristiyan haklarının koruyucusudur senin kılıcın,
Güçlüdür Rusya Nikolay idaresinde
Halk yenilmez dindar çarın olduğu yerde.

Gördünüz mü, ey şanlı vatanımızın fesat düşmanları,
Mutlak otoritemiz, hükümdar babamız
Kiliselerde kahraman çocuklarının arasında
Nasıl da diz çökerek ediyor dua!

Çünkü o kilisenin vefalı oğlu,

⁷⁶⁷ Gayda, F. (2013, 31 Mayıs). "Za beru, tsarya i oteçestvo: k istorii znamenitogo voinskogo derviza", *Pravoslavny.ru* (<https://pravoslavie.ru/61882.html>, Erişim tarihi: 17.05.2022). Kırım Harbi yıllarında askerlere takılan haç motifli rozet.

⁷⁶⁸ Nikolayev, P. A. (Editör). (1992). *Russkiye Pisateli 1800-1917: Biografičeskiy Slovar*. Moskova: Nauçnoye İzdatelstvo "Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya" Fianit, 361-362.

Yüce, mukaddes fikirlerle dolu.
Kuşatmıştır onu sadık halkımızın sevgisi
Elindedir onun vatanın istikbali.

Görün ey kibirli düşmanları Rusya'mızın
Nasıl topluca çarpıyor yürekleri halkımızın
Duyunca sesini Rus Monarh babamızın
Çünkü sadakat ve bağlılık yeminidir hepimizin⁷⁶⁹.

Yukarıdaki dizeler incelendiğinde şairin herhangi bir edebî endişesinin olmadığı, tamamen halkın çara ve devlete, çarın da dinine olan bağlılıkları üzerine kurgulanmış bir şiir olduğu görülmektedir.

Aynı kitapçıktan bir diğer şiir de *Russkiy Voyenny Otziv* (Rus Savaş Çağrısı!)'dır:

Çağırıyor şanlı bir ses bizi savaşa!
Vatanımız ve kilisemiz adına.
Hazırız gitmeye kanlı bir bayrama:
Din ve çar uğruna!

Nikolay'ın bir tek işaretiyle gideriz,
Aşarız uçurumları, dağları, denizlerden geçeriz,
Dalgalandırırız şanlı bayrağımızı,
Din ve çar uğruna!

Düşeriz intikam yüklü bir yıldırım gibi,
Korku salar, titretiriz tüm âlemleri
Bu çağrı vesiledir kurtuluşumuza:
Din ve çar uğruna!

Mirastır bize dedemiz ve babamızdan
Bu kutsal çağrı onlardan kalan:
Onlar ki yürekleri vatan için çarpan
Din ve çar uğruna!

Koru Rusya'mızı yüce Tanrımız!
Bir aile gibi güçlü olur halkımız
Unutmadıkça şu kutsal şiarını:
Din ve çar uğruna!⁷⁷⁰

Aynı kitapta yer alan bir başka şiir de *Lozung Russkogo Naroda* (Rus Halkının Şiarı) adını taşımaktadır:

⁷⁶⁹ Zubov, *a.g.e.*, 1854b, 12-13.

⁷⁷⁰ Zubov, *a.g.e.*, 1854b, 21-22.

Bizimledir Nikolay ve Tanrı!
İşte budur Rus devletinin şiarı,
Kılıcımızla dünyanın dört bir yanına
Yazarız şöhretimizin sloganını!

Dalgalandırırız sancaklarımızı savaşta,
Örüp göğsümüzle demirden bir duvar,
Kutsal şiarımız yankılanır semalarda,
Saldırırız korkmadan düşmana.

Ümidimizdir Tanrı ve Çarımız,
Kutsal vatanımız uğruna
Çarın sarayı ve kiliseler adına
Veririz canımızı bu dünyada.

Halk sadık olursa çara ve şerefine,
Ve çar herkes tarafından sevildiğinde
Bir de tüm millet kendine güvendiğinde
Yenilmez olur devletimiz elbette

Bizim yanımızdadır Tanrı,
Bizimledir halkın sevgili Çarı
Rusya'nın şanlı oğulları
Korurlar öz vatanlarını.
(...)
Bizim Ortodoks dinimizin
Kutsal sancağının gölgesinde
Güçlüdür, dirayetlidir, yenilmez
Bizim bilge, şanlı çarımız.

Bizimledir Tanrı ve Nikolay!
Senin Rusya'n zaferle ayağa kalkar,
Ve yıldırımlar gibi bir yandan bir yana
Şanlı şiarımız yankılanır semalarda⁷⁷¹.

Zubov'un yukarıda verdiğimiz üç şiirinin haricinde kitapta yer alan diğer şiirleri de Ortodoksluk, vatan ve çar temaları üzerine bina edilmiştir. Bu kavramlar tüm şiirlerde “Tanrı bizimledir, halkın sevdiği çar, dindar çarımız, dindar halkımız, Rusya'nın kahraman çocukları, dört bir yanda Rus şiarının yankılanması, halkın çara sadık olması” gibi ifadelerle dizelerde yer bulmuş ve neredeyse on şiirin tamamında birbirine benzer cümlelerle anlatılmıştır.

⁷⁷¹ Zubov, *a.g.e.*, 1854b, 15-17.

Meselâ *Çuvstva İstinnogo Russkogo v 1854 godu* (1854 yılı Bir Rus'un Hissettikleri) adlı şiirindeki şu satırlar örnek olarak verilebilir:

Güçlünün Rusya teslimiyetinle Tanrına
Ve sadakatinle çarlara,
Yüreğindeki kutsal dindarlığınla,
Kiliseye olan tertemiz inancınla⁷⁷².

Yahut *Golos Russkogo* (Bir Rus'un Sesi) adlı şiirdeki şu dizeler örnek olarak zikredilebilir.

Birleşerek oluruz tek bir can
Hepimiz çara sadık birer pehlivan
Örerek granitten bir duvar kocaman
Kuşatırız vatanı dört bir yandan⁷⁷³.

Platon Zubov'un kaleme almış olduğu şiirler eleştiri konusu da olmuştur. 1916 yılında basılmış Rus Biyografi Sözlüğü adlı ansiklopedik bir eserde Zubov hakkında şu ifadeler yer almaktadır: “Şiir yazma yeteneğinden mahrum, şiirle ilgili belli başlı kurallardan habersiz olan Platon Zubov, edebî çevrelerde başarı elde edememiştir. Eserleri tenkitçiler tarafından ciddi bir şekilde eleştirilmiştir.”⁷⁷⁴

Çara sadakat ve rejime bağlılık şiirleri yazan bir diğer şair, aynı zamanda ajan ve gazeteci de olan Faddey Bulgarin'dir. O, I. Nikolay tarafından rejim karşıtlarını takip etmek için kurulan ve III. Şube olarak adlandırılan istihbarat biriminin ajanlığını yapmış⁷⁷⁵, ayrıca St. Petersburg'da yayımlanan *Severnaya Pçela* adlı ilk özel siyasi ve edebî gazeteyi çıkarmıştır. “Ancak çarlığa sadık bir edebiyat ve gazetecilik vasıtasıyla halka ahlakî ve siyasi terbiye verilerek devletin belirlemiş olduğu amaçlara ulaşılabilir”⁷⁷⁶ düşüncesinde olan Bulgarin, “ahlaki ve siyasi terbiye” ile “devletin belirlediği amaçlar” ifadeleriyle “Tanrı, Çar ve Vatan” kavramlarının halka benimsetilmesini kastetmektedir. Bunun edebiyat ve

⁷⁷² Zubov, *a.g.e.*, 1854b, 34.

⁷⁷³ Zubov, *a.g.e.*, 1854b, 24.

⁷⁷⁴ Şumigorskiy, E. S. ve Kurdümov, M. G. (1916). *Russkiy Biografiçeskiy Slovar* (C. 7). Petrograd: Tipografiya Glavnogo Upravleniya Udelov, 547.

⁷⁷⁵ Bulgarin'in muhalif yazar ve aydınlarla ilgili III. Şube'ye yazdığı raporların belgeleri ile ilgili bkz Reytblat, A. İ. (1998). *Vidok Figlarin. Pisma i Agenturniye Zapiski E.V. Bulgarina v III Otdeleniye*. Moskva: Novoye Literaturnoye Obozreniye.

⁷⁷⁶ Udalov, *a.g.e.*, 76-78.

gazetecilik vasıtasıyla yapılacağı inancında olan şair, anlatılan kavramları şöyle dizelere dökmüştür:

Tüm kanımızı akıtırız Rusya uğruna!
Sadece inanç ve sevgi var burada.
Saygımız Tanrı altırlarına⁷⁷⁷,
Sadakat ve sevgimiz de çarlara⁷⁷⁸.

Gazetesinde yayımladığı başka bir şiirinde yine aynı temaları dile getirmiştir:

Ey sinsi Albion, Türk ve Fransız!
Korkutmaz bizi sizin dinsiz ittifakınız!
Ve uzun tüfekleriniz, güçlü donanmalarınız!
Sizin için tehlikelidir bizim kıyılarımız!
Bütün Rusya çarımızın bir emriyle ayağa kalkar
Ve bin dokuz yüz on iki yılının⁷⁷⁹ şanını hatırlar.
Seve seve dökeriz kanımızı Rusya ve çar adına:
Kazanır ya da ölürüz, canımız Rusya'ya feda!⁷⁸⁰

Bulgarin, yukarıdaki şiiri Kırım Cephesi'nin henüz başlarındayken yazmış, aynı motifli benzer bir şiiri de birkaç ay sonra kuşatma esnasında kaleme almıştır. Söz konusu şiir, 27 Kasım 1854 tarihli *Severnaya Pçela*'da çıkan ve İngiltere ve Fransa'daki gazeteleri eleştiren bir yazının içinde yayımlanmıştır:

Hakikati seslendiriyorum bütün bu palavracılara:
Gücünüz yetmez Rus kartalını yuvasından kovmaya.
Yanılttı onları şöhet düşkünlüğü ve çıkarları,
Bir hap gibi kalır boğazda, yutamazlar Rusları!
Ayağa kalkar Rusya ve ölür çar babası uğruna!
Böbürlelmeyiz sizler gibi ulaşmadan başarıya⁷⁸¹.

Muhkemliği ile meşhur Sivastopol Kalesi'ni kartal yuvasına benzeten şair, Batılıların boşuna uğraştıklarını ve kalenin asla ele geçirilemeyeceğini vurgulamaktadır. Aslında şiirin yayımlanma tarihine dikkat edilirse Sivastopol kuşatması esnasında Ruslar için büyük bir mağlubiyetle ve on iki bin Rus askerinin ölümü ile sonuçlanan İnkerman Muharebesi sonrası kaleme alındığı görülmektedir. Rus şairleri, Sivastopol kuşatması esnasında Rusların

⁷⁷⁷ Kiliselerde ayinin yapıldığı bölge.

⁷⁷⁸ Bulgarin, F. (21 Ocak 1856). Za Rus Prolyöm Vsü Naşu Krov. *Severnaya Pçela*, 89.

⁷⁷⁹ 1812 Rus-Fransız Savaşına atıf yapılmıştır.

⁷⁸⁰ Bulgarin, F. (11 Eylül 1854). Ne Straşnı Vaşı Nam Bezbojniye Soyuzı. *Severnaya Pçela*, 965.

⁷⁸¹ Bulgarin, F. (27 Kasım 1854). Jurnalnaya Vsakaya Vsaçına. *Severnaya Pçela*, 1269.

gerçekleştirmiş olduğu başarısız çıkarmaları, müttefiklerin bir türlü düşüremedikleri Sivastopol Kalesi'yle örtme çabası içindedirler.

Kırım Harbi yıllarında propaganda maksatlı en çok şiir yazan şairlerden biri de, Adalet Bakanlığı'nda memur olan Pyotr Tatarinov'dur. Amatör bir şair olan Tatarinov'un Kırım Harbi yıllarında çok sayıda şiir kitabı basılmış olup bunlardan *Russkiy Patriot ili Voyna s Turkami i Anglo-Frantsuzami*⁷⁸² (Rus Milliyetçisi yahut Türk İngiliz ve Fransızlarla Savaş), *Bog, Vera i Tsar ili Geroi Nıneşney Voynı*⁷⁸³ (Tanrı, Din, Çar yahut Dönemin Savaş Kahramanları) adını taşıyanlar 1854'te, *Pesni Ratnikov Gosudarstvennogo Podvijnogo Opolçeniya*⁷⁸⁴ (Seyyar Millî Seferberlik Gücü Askerlerinin Şarkıları) ve *Pamyati Nezabvennogo Gosudarya İmperatora Nikolaya Pavloviça*⁷⁸⁵ (Unutulmaz İmparator Nikolay Pavloviç'in Anısına) adını taşıyanlar ise 1855'te yayımlanmıştır. Ayrıca şairin Kırım Harbi'nin diğer cephelerini konu alan başka şiir kitapları da mevcuttur⁷⁸⁶.

Söz konusu kitapların tamamı bir ya da birkaç şiirden müteşekkil olup, savaşın Kırım'a sıçramasıyla birlikte halka moral vermek, zafere olan inancı canlı tutmak ve çarın emriyle tüm Rusya'da ilân edilen seferberliğe destek vermek amacıyla yazılmıştır. Dolayısıyla diğer rejim yanlısı şairler gibi Tatarinov da çar ve rejimi kutsallaştırılmakta, Rusya ve Ortodoksluğu yüceltmektedir. Meselâ *Golos k Ottsu – Tsarü i Materi – Rossii* (Çar Babaya ve Rusya Annemize Sesleniş) adlı şiirinde, bahsettiğimiz bu unsurlar gayet müşahhas ifade edilmiştir:

Kutsal Rusya'm – ben senin evladınım! Sen de benim öz annem,
Şanlı, bilge çarımız – bizim hepimizin babası.
Söyle ve ben din uğruna, Nikolay uğruna hazırım
Son damlasına kadar akıtmaya kanımı! Şahittir buna Yaratıcımız.
O'na teslimiyetimiz, O bizim hakemimiz
O'dur tüm zaferlerin Tanrısı, o yardım edecektir bizlere
Bu kutsal davayı çözmeye. Güç verir Nikola'ya

⁷⁸² Tatarinov, *a.g.e.*, 1854d.

⁷⁸³ Tatarinov, *a.g.e.*, 1854c.

⁷⁸⁴ Tatarinov, P. (1855a). *Pesni Ratnikov Gosudarstvennogo Podvijnogo Opolçeniya*. St. Petersburg: Tipografiya Ya. İonsona.

⁷⁸⁵ Tatarinov, P. (1855b). *Pamyati Nezabvennogo Gosudarya İmperatora Nikolaya Pavloviça*. St. Petersburg: Tipografiya Ya. İonsona.

⁷⁸⁶ Tatarinov, P. (1854e). *Ay Da Angliçane!!! İli Solovetskiy Monastır*. St. Petersburg: Tipografiya Ştaba Otd. Korp. Vnutr. Strajı; Tatarinov, P. (1854f). *Boy Baba ili Ne Na Tu Napali*. St. Petersburg: Tipografiya Ya. İonsona.

Kanunumuzun eziyet çektiği yerleri korumaya,
 Ortodoksluğu yaşatmaya! Anlasın artık tüm dünya
 Aramıyoruz ki biz kavga. Göz dikmiyoruz başkasının malına
 Zengindir Rusya her konuda; Tek bir şey istiyor hükümdarımız:
 Tüm anlaşma, sözleşmelerin unutulduğu,
 Hristiyanların hor görüldüğü yerde,
 Savaşsız, kansız haçımızı himaye etmeye!
 Ancak Rus çarımız Ortodoksluk adına
 Çözer tüm sorunları gerekirse kılıçla!⁷⁸⁷

Tatarinov'un edebî çalışmaları arasında, çar başta olmak üzere, bazı üst düzey askerî zevata ithafen akrostiş türünde yazılmış şiirler de yer almaktadır. Bunlardan bir tanesi Sivastopol Kuşatması'nın meşhur komutanı Amiral Nahimov için kaleme alınmış olanıdır:

Nahimov – sensin asrın en parlak yiğidi,
 Ağlayarak hatırlayacaktır Abdülmecid seni.
 Hatta mağrur Sinop bile senin önünde boyun eğdi
 İmha ettin orada Türklerin tehditkâr gemilerini.
 Mukavemet gösterdi size, ey düşmanlar, kutsal Rusya,
 Onca çirkin hesaplarınızı çıkardı boşa.
 Ve tüm Türkler tanıdı yıldırım Nikola'yı,
 Uğruna ölürüz, severiz din ve monark çarımızı!⁷⁸⁸

Tatarinov'un şiirleri arasında şarkı sözü olarak yazılanlar da mevcuttur. Esasen savaş dönemlerinde askerleri cesaretlendirmek ve galeyana getirmek için ordunun yanında bulunan askerî bandolar önemli bir yere sahiptirler. Osmanlı'da Mehter, Çarlık Rusyası'nda ise Polkovoy Orkestor⁷⁸⁹ ya da Hor Voyennoy Muziki⁷⁹⁰ olarak adlandırılan bu bandoların söyledikleri şarkılar harp edebiyatının önemli malzemelerinden biridir.

Tatarinov'un böyle bir askerî koroya yazmış olduğu şiirler *Pesni Ratnikov Gosudarstvennogo Podvijnogo Opolçeniya* (Seyyar Millî Seferberlik Gücü Ratniklerin Şarkıları) başlığı altında ayrı kitapçık olarak basılmıştır. Kitapçığın 1855 yılında Sivastopol Kuşatması'nın en ateşli günlerinde basılması tesadüf değildir. Şöyle ki, Sivastopol Kuşatması'nın uzaması sonucunda Rus ordusu büyük kayıplar vermeye başlamış ve çar orduya destek amaçlı ülke çapında seferberlik ilan etmişti. Gosudarstvennoye Podvijnoye

⁷⁸⁷ Tatarinov, *a.g.e.*, 1854d, 3.

⁷⁸⁸ Tatarinov, *a.g.e.*, 1854c, 5.

⁷⁸⁹ Alay Orkestrası.

⁷⁹⁰ Askerî Müzik Korosu.

Opolçeniye⁷⁹¹ (Seyyar Millî Seferberlik Kuvvetleri) olarak adlandırılan bu seferberliğe alınan erlere *ratnik* denilmekteydi. Bu ratniklerin çoğunluğunu köylü serfler oluşturmaktaydı. Kısa bir askerî eğitimden geçen bu ratnikler cepheye gönderilmekteydi. Tatarinov da bu yeni alınan erleri savaşa karşı motive etmek, cesaretlendirmek amacıyla şiirler kaleme almış ve küçük bir kitapçık hâlinde bastırmıştır. Avam kesim için taşra ağzıyla yazılmış olan bu şarkı sözleri son derece yalın bir dille yazılmış olup, askerlerin millî ve dinî hissiyatını uyandırmak amacıyla kaleme alındığı açıkça görülmektedir.

Bunlardan bir tanesi olan *Pesna Molodogo Ratnika* (Genç Ratnikin Şarkısı) şöyledir:

Ah benim gençliğim, benim gençliğim
Ah benim çılgın gençliğim
Hizmet etmek istiyorum çar babamıza
Çar babamıza – Rusya anamıza
Rusya anamıza – öz toprağımıza.

Ah benim gençliğim, benim gençliğim
Ah benim çılgın gençliğim
Bıraktım ben anamı babamı
Anamı babamı – genç karımı
Gidiyorum korumaya Hak dinimizi
Hak dinimizi- Ortodoksluk dinimizi.

(...)
Öldürürlerse beni ağlama babam
Ağlama babam, ağlama anam.
Ağlama anam, genç refikam
Hizmet ettim vefayla
Vefayla çar babamıza
Çar babamıza, Rusya anamıza
Rusya anamıza, öz toprağımıza!⁷⁹²

Erleri galeyana getirmeye çalışan şair, savaş sonrası göğüslerine takılacak olan haç madalyalarıyla motive etmeye çalışmaktadır:

Silahlar elimizde gideriz her yere
Süngüyle açarız yol kendimize
Düşmanları bir bir sereriz yere
Göğsümüzü sakınmadan, cesaretle

⁷⁹¹ Podvijnoye Millî Seferberliği. Podvijnoye seferberlik neticesinde bölgede toplanan erlerin bölge dışına çıkma haklarına sahip anlamına gelmektedir.

⁷⁹² Tatarinov, *a.g.e.*, 1855a, 1-2.

Oy lüli, oy lüli⁷⁹³
Göğsümüzü sakınmadan, cesaretle

Vururuz, kaçırmayız hiçbir hedefi
İleride bekliyor şan ve şeref bizi
Şimdi takıyoruz haçı kepimize
İleride takılacaktır göğsümüze!⁷⁹⁴

Tatarinov'un bir diğeri şiiri *Pesn Russkih Soldatov Pri Vstuplenii v Pohod Protiv Turok* (Türlere Karşı Sefere Çıkan Rus Askerlerin Şarkısı) adını taşımakta olup, Türk-İslam düşmanlığı üzerine kuruludur:

Türlere karşı hep birlikte
Çıkıyor şanlı ordumuz sefere
Yürüyor kahraman birlikler
Parlıyor güneşte çelikler

Koro:
Marş marş hurra haydi ileri!
Saplayın Türlere süngüleri
Gideriz şenliğe gider gibi
Arar buluruz tüm düşmanları.

Hepimiz kardeşiz biz aramızda
Çarımız-baba, Rusya'mız – ana
Ve yüzyılların şanıyla
Geri döneriz Vatana.

Koro:
Marş marş hurra haydi ileri!
Saplayın Türlere süngüleri
İspatlayın yiğitliğini,
Kutsal Rusya'mıza olan sevginizi.

Çarımızın idaresi altında
Bize olan şefkati ve sevgisi uğruna
Hepimiz arkasından istinasız
Dökülecek kanımıza hiç acımayız.

Koro:
Marş marş hurra haydi ileri!
Saplayın Türlere süngüleri!
Gurur duy Nikolay'ımız
Bizim Ortodoks çarımız.

⁷⁹³ Lüli lüli: Slav ninelerinde kullanılan bir ünlem ifadesi olup, sağa sola sallamak anlamına gelmektedir.

⁷⁹⁴ Tatarinov, *a.g.e.*, 1855a, 5.

Bilenmiş bizim süngümüz çoktan,
Boyun eğdir onun önünde sultan!
Ey Türk halkı size karşı savaşa,
Yürüyoruz Hristiyanlar adına!

Koro:
Marş marş hurra haydi ileri!
Saplayın Türklere süngüleri!
Titresin önümüzde Sultan
Kurtarmaz onu Kuran.

Çok sınadınız bizim sabrımızı
Ama sonu geldi çektik kılıcımızı
Bıktık sizin yalanlarınızdan
Artık medet baba Tanrımızdan!

Koro:
Marş marş hurra haydi ileri!
Saplayın Türklere süngüleri!
Ver bize Tanrım zaferler
Çara ise uzun ömürler!⁷⁹⁵

Skorım Şagom Marş! (Marş Haydi İleri!) adlı şiirinde ise Tatarinov, millî değerlerden ziyade Ortodoksluğa vurgu yapmaktadır:

Koronun solisti:
Ey erler çabuk sefere,
Sevinçle hep birlikte!

Koro:
Marş haydi ileri! Marş haydi ileri!
Bizim Ortodoks milletimiz.

Koronun solisti:
Gidiyoruz düşmana karşı
Vururuz tüm hasımları

Koro:
Marş haydi ileri! Marş haydi ileri!
Bizim Ortodoks milletimiz.
(...)

Koronun solisti:
Asker sahip çık çantana, silahına
Çünkü lazım olacak sana savaşta

Koro:

⁷⁹⁵ Tatarinov, *a.g.e.*, 1854d, 4-6.

Haydi ileri! Haydi ileri!
 Bizim Ortodoks milletimiz.
 (...)
 Koronun solisti:
 İfa et vazifeni sadakatle
 Sonunda haç takılır göğsüne

Koro:
 Haydi ileri! Haydi ileri!
 Bizim Ortodoks milletimiz.

Koronun solisti
 Teşekkür eder sana Çarımız
 Bizim yüce hükümdarımız.

Koro:
 Haydi ileri! Haydi ileri!
 Bizim Ortodoks milletimiz.

Vur süngüyle düşmana
 Dipçiğini sakın acıma

Koro:
 Haydi ileri! Haydi ileri!
 Bizim Ortodoks milletimiz.

Koro:
 Tanısın düşman erimizi
 Hepsi de çok cesaretli

Koro:
 Haydi ileri! Haydi ileri!
 Bizim Ortodoks milletimiz.
 (...)
 Kurtarıcımızdır kutsal haçımız
 Ve Aleksandr⁷⁹⁶ öz babamız

Koro:
 Haydi ileri! Haydi ileri!
 Bizim Ortodoks milletimiz⁷⁹⁷

Türk edebiyatından Yusuf Hâlis Efendi de Osmanlı askerlerinin motivasyonunu artırmak, millî duyguları coşturmak, manevî destek vermek amacıyla şiirler kaleme almıştır. Özellikle *Şehnâme-i Osmânî*'de yer alan *Mukaddemâ tab' u neşrolunmuş Dâstân-ı Askerîdir*

⁷⁹⁶ Sivastopol kuşatması devam ederken Çar I. Nikolay'ın ani bir ölümünden sonra tahta oğlu II. Aleksandr çıkar.

⁷⁹⁷ Tatarinov, *a.g.e.*, 1855a, 2-4.

adlı şiiri yukarıda örnek verilen *Skorım Şagom Marş!* (Marş Haydi İleri!) adlı Rus şiiriyle hem yapı hem içerik açısından benzerlik taşımaktadır. Son mısraların nakarat mahiyetinde tekrarlanmış olması, “haydi ileri” “gayret edelim” “ileri gidelim” gibi coşturucu ibarelerin kullanılması, genel itibarıyla dilin son derece sade olması benzer yönlerdir:

Vatan oğulları gayret edelim
 Irz u nâmûsu himâyet edelim
 Birbirimize muhabbet edelim
 Vatan evlâdları gayret edelim
 Arş oğullar ileriye gidelim

Ceng tranpetesini çaldıralım
 Kurşunu gülleleri yağdıralım
 Düşmene şîr gibi saldıralım
 Vatan evlâdları gayret edelim
 Arş oğullar ileriye gidelim

Gazi hünkârımızın aşkı ile
 Vatan u dînimizin şevkı ile
 Hak peygamberi tevfikî ile
 Vatan evlâdları gayret edelim
 Arş oğullar ileriye gidelim

Allah Allah çekerek gülbangı
 Dalkılıç parlatalım üzengi
 Düşmene giydirelim al rengi
 Vatan evlâdları gayret edelim
 Arş oğullar ileriye gidelim

Vatanın gayretini anlatalım
 Tozu dumana katıp inletelim
 Harbi âhengimizi dinletelim
 Vatan evlâdları gayret edelim
 Arş oğullar ileriye gidelim

Çün cihad âyet-i Kur'an'dandır
 Vatanın sevgisi îmandandır
 Gazilik mü'mine ulüv-i şandır
 Vatan evlâdları gayret edelim
 Arş oğullar ileriye gidelim

Sıdk ile Hakk'a gönül bağlayalım
 Hep nizâm üzre işi sağlayalım
 Düşmenin ciğerini dağlayalım
 Vatan evlâdları gayret edelim
 Arş oğullar ileriye gidelim

Moskof hâinini berbâd edelim

Eski Osmanlıları yâd edelim
 Rûh-ı ecdâdımızı şâd edelim
 Vatan evlâdları gayret edelim
 Arş oğullar ileriye gidelim

Yıldırım gibi atıp gülleleri
 Yere yuvarlayalım kelleleri
 Giyelim al yeşil hulleleri
 Vatan evlâdları gayret edelim
 Arş oğullar ileriye gidelim

Cennetin kapıları açılsın
 Mü'mine rahmet-i Hak saçılsın
 Hep muhannesle yiğit seçilsin
 Vatan evlâdları gayret edelim
 Arş oğullar ileriye gidelim

Yurdumuz uğuruna cân fedâ
 Gövdemiz kal'a tabur ejderhâ
 İşte meydan çıkacak varsa salâ
 Vatan evlâdları gayret edelim
 Arş oğullar ileriye gidelim

Süngüler kanlı kılıçlar kanlı
 Tabur âteş saçıyor Osmanlı
 Düşmenin başı gözü dumanlı
 Vatan evlâdları gayret edelim
 Arş oğullar ileriye gidelim

Kahbe Moskof yine bozdu ahdin
 Hırsı uğrattı belâyâ kendin
 Şimdicek anlayacaktır haddin
 Vatan evlâdları gayret edelim
 Arş oğullar ileriye gidelim

Eski Osmanlıları andıralım
 Uyur arslanları uyandırılalım
 Moskofu kanlar ile kandıralım
 Vatan evlâdları gayret edelim
 Arş oğullar ileriye gidelim

Görsün Osmanlıların sancağını
 Düşmenin altedelim bayrağını
 Bozalım askerini ocağını
 Vatan evlâdları gayret edelim
 Arş oğullar ileriye gidelim

Bir ağızdan boşatıp gürleyelim
 Gözlerin âteş ile körleyelim
 Geri çeksın taburu zorlayalım

Vatan evlâdları gayret edelim
Arş oğullar ileriye gidelim

Tabur alayı dizilip sıra sıra
Sürelim askerini kıra kıra
Süngülü tüfek ile yara yara
Vatan evlâdları gayret edelim
Arş oğullar ileriye gidelim

Allah Allah hani ol gazîler
Âlemi ceng ile fetheylediler
İşte Osmanlı yiğitler bizler
Vatan evlâdları gayret edelim
Arş oğullar ileriye gidelim

Yine evvelki gibi şan verelim
Âleme velvele seyrân verelim
Düşmeni altedip aman verelim
Vatan evlâdları gayret edelim
Arş oğullar ileriye gidelim

Niyyet-i Hâlis ile ceng edelim
Böyle dâstân ile âheng edelim
Düşmenin benzini kül-reng edelim
Vatan evlâdları gayret edelim
Arş oğullar ileriye gidelim⁷⁹⁸

Yusuf Hâlis Efendi'nin *Fahriyye-i Askeriyye* başlıklı bir diğer şiiri de tıpkı Tatarinov'un şiirleri gibi harbe giden askerleri coşturmak maksadıyla kaleme alınmıştır. Sade bir dille yazılmış olan bu şiir Yusuf Hâlis Efendi'nin *Şehnâme-i Osmânî* adlı şiir kitapçığından başka ayrı yaprak olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde⁷⁹⁹ ve Millî Kütüphane'de bulunan 06 Mil Yz Cönk 57 kayıtlı bir cönkte rastlanmıştır. Şiirin o dönem rağbet görüp halk ve Osmanlı askerleri arasında dağıtılma ihtimalinin olduğu düşünülebilir:

Askeriz cenge fedâdır serimiz
Şâh-ı merdân-ı Hudâ yâverimiz

Erişir bizlere üçler mededi
Hak Muhammed Ali seraskerimiz

Kerbelâmız günüdür kan dökeriz
Dîn vatan hâmisidir erlerimiz

⁷⁹⁸ Yusuf Hâlis Efendi, *a.g.e.*, 4-7.

⁷⁹⁹ BOA.HR.SYS. 907/4.

Şâh-ı merdan denilirse şâyân
Gaziler pâdişehi hünkârımız

Asker unvânı kılıç şânı ile
Kibr eder düşmenine en ahkârımız

Fes eğer bir yana bir yana kılıç
Kan saçar püskürür âteş erimiz

Bilmeyiz varı yoğu âlemde
Erleriz kavga kılıç mefharımız

Kılıcın gölgesi altında cinân
Böyle buyurur bize peygamberimiz

Can verir cenneti satın alırsız
Beri gelsin var ise müşterimiz

Cân için eylemeyiz zâtı rezîl
İki âlemde de âlâ yerimiz

Gaziler helvâsıdır yâre ölüm
Cândan tatlı bizim sükkerimiz

Moskof'un kanına pek susadık âh
Bir içim su gibi düşmenlerimiz

Düşmenin kanın içip kuruturuz
Kanımız sak ona var kevserimiz

Kahbelik etti denizde karada
Haddin anlattı ona taburumuz

Misketi elma gelir kurşunu kurs
Barutun kokusu misk-i anberimiz

Kanat açınca alaylar atılır
Cenge şâhin gibi avcılarımız

Âyet-i seyf okuruz canlarına
Sûre-i Feth ü kıtâl ezberimiz

Hak ferîştehleri imdâd eyler
Nasr ile müjdelidir askerimiz

Olsa kumlar sayışınca düşmen
Yetişir bin kişiye her birimiz

Koyunun çoğuna kassab sevinir
Kestirir olsa da çok satırımız

Gözü kanlı kılıcı kanlılarız
Düşmene âfet-i can leşkerimiz

Nefha-i sûr çalar muzikamız
İşitince dirilir canlarımız

Bir işaretle kıyâmet koparır
Gösterir tamu cinan mahşerimiz

Fetheder âlemi Fâruk gibi
Hayder-i sâî Ömer serverimiz

Ceng meydânı mihektir onda
Bilinir Hâlis ü hâs cevherimiz⁸⁰⁰

Yukarıda verilmiş hem Rus hem Türk şiir örneklerinden yola çıkarak Çarlık Rusyası'nda edebiyat alanında propagandanın öneminin çok erken bir dönemde fark edilmiş olduğu ve bilhassa Kırım Cephesi'nde başarılı ve etkin bir şekilde bu propagandalardan yararlanıldığı söylenebilir.

Türk edebiyatında deyim yerindeyse sipariş üzerine yazılmış şiirlere Kırım Harbi yıllarında rastlanmamıştır. Bu tarz ilk örnekler Balkan Harbi yıllarında ortaya çıkmış, devletin bu tarz propaganda ürünlerini kendi lehine kullanması gerekliliğini fark edip uygulamaya başlaması I. Cihan Harbi yıllarında ancak mümkün olmuştur. Bu edebiyat türünün başlamasında Enver Paşa'nın önemli bir rolü vardır ki, o da bunu Almanlardan öğrenmiştir⁸⁰¹.

Bizzat sipariş vasıflı şiirler her ne kadar Kırım Harbi'nde yok ise de bu durum, halka ve askere coşku vermek maksadı taşıyan, millî bir ruh ile yazılmış şiirlerin olmadığı manasına gelmez. Yukarıda örneği verilen Yusuf Hâlis Efendi'nin şiirlerinin yanı sıra bilhassa Türk halk edebiyatındaki saz şairleri tarafından söylenen destanlar bunun en güzel örnekleridir.

⁸⁰⁰ Yusuf Hâlis Efendi, *a.g.e.*, 3-4.

⁸⁰¹ Özgül, M. K. (2014). "Harp Edebiyatına Harbî Bir Bakış", *Türk Harp Edebiyatı Konulu I. Uluslararası Türkiyat Sempozyumu* (Çankırı 1-3 Kasım 2013). Ankara: Berikan, 9.

Türk saz şairleri üzerine araştırmalar yapan Fuat Köprülü, 19. yüzyılda saz şairlerinin büyük şehirlerde ve özellikle İstanbul'da muntazam bir teşkilata sahip olduklarını ve hatta bir nevi devletin propagandasını da yaptığını belirtmektedir:

Âşıklar arasından hükümet tarafından intihap olunan tanınmış bir şair, resmen âşıklar kâhyası tayin edilir ve âşıkların teşkil ettiği loncanın işlerini idare ederdi. Bir yerde oturmayarak, mevsim mevsim bütün memleketi dolaşan, her yerde âşık fasıllarına iştirak eden bu saz şairleri, halk arasında büyük bir propaganda vasıtası olduğu cihetle, hükümet bunların kontrolüne dikkat eder, hatta bazen âşıklar reisi vasıtasıyla bunları kendi propagandası için kullanırdı⁸⁰².

Kırım Harbi yıllarına ait destanların arasında özellikle Sivastopol Kuşatması sırasında yazılmış olanların fazlalığı dikkat çekmektedir. Bunun sebebi şüphesiz en kanlı muharebelerin Sivastopol Kuşatma'sı sırasında gerçekleşmiş olması ve bir yıla yakın devam eden Sivastopol kuşatmasının müttefiklerin galibiyetiyle sonuçlanmış olmasıdır. Bu destanlardan biri, 19. yüzyılda yaşamış olan İstanbul çevresi âşıklarından Gülzârî'nin kaleme almış olduğu *Dâstân-ı Sivastopol* adlı manzumedir. İBB Atatürk Kitaplığı'nda Bel_Osm_K.02992 numarasıyla⁸⁰³ kayıtlı olan destan, Millî Kütüphane'de bulunan cönklerden birinde⁸⁰⁴ de mevcuttur. “Sultan Mecid der ki”, “Rusya der ki” gibi karşılıklı konuşurma tarzında yazılan bu destanda, taraflar birbirlerine meydan okumakta ve gözdağı vermeye çalışmaktadır:

Sene bin ikiyüz yetmişde beyan
Başkaldırdı zâlim düşman bu sene
Beni Asfer benim dedi Rusiya
Birden ister ceng-i meydan bu sene

İşitti bu cengi âdil pâdişah
Bir kez derûnundan eyledi bir âh
“Bana yardım ede hazret-i Allâh”
Deyip çıktı Mecid Han bu sene

Dediler Rusiya va'den mi yetti?
İklîm-i etrâfa nâmeler gitti
Yedi kral bile itâat etti
Okunmuştur emr ü ferman bu sene

⁸⁰² Köprülü, M. F. (1940). *Türk Saz Şairleri Antolojisi: XIX. Asır Saz Şairleri*. İstanbul: Ahmet Sait Matbası, 452-453.

⁸⁰³ Gülzârî. (1302). *Destân-ı Medhiyye-i İstanbul, Destân-ı Bahr, Destân-ı Vehhâbî fî Hicaz-ı Şuarâ, Destân-ı Sivastopol*, 13-16.

⁸⁰⁴ Millî Kütüphane El Yazmaları Koleksiyonu Yer Numarası 06 Mil Yz Cönk 275.

Rusiya der ki, ilâftan almazım
Asla düşmandan geri kalmazım
İngiliz'den Fransız'dan dönmezim
Emret gelsin ol mâlikân bu sene

Sultan Mecid der ki, pîrlar uyandı
İklîm-i etraftan erler uyandı
Âsuman titredi, yerler oynadı
Hep yürüdü ehl-i îman bu sene

Rusya der ki, matlûbum posttur
Acem ile Nemçe, Leh bana dosttur
Rum papa da yardımcı gıltır
İne rûzda koca ruhban bu sene

Sultan Mecid der ki, meydânım pâktir
Mücmileye yardımcı bu ganî Hak'tır
Onların birinin fâidesi yoktur
Be hey şaşkın, hâlin yaman bu sene

Rusya der ki, bu sene azdım
Reâyâ komadım, hep soldat⁸⁰⁵ yazdım
Tuna boylarına meteris kazdım
Yer götürmez bende insan bu sene

Sultan Mecid der ki, Teke Beli'nden
Yüzelli bin kişi Rumeli'nden
Buhârâ ikliminden Ceyhun selinden
Hoş yürüdü ol dervîşân bu sene

Rusya der ki, Tuna boyunu aldım
Edirne'de üç gün üç gece kaldım
Sana bağışladım geriye geldim
İslâmbol'dur bize mesken bu sene

Sultan Mecid der ki, hâin ü bî-din
Hani Hartum, Bender İsmâil, Vidin
Tuna boylarını korkundan verdin
Tabansızsın hey kaltaban bu sene

Rusya der ki, sanma kaçayın
Sonuna bak, sana neler açayın
Ordunun üstüne ateş saçayın
Dağı taşı yaksın sûzan bu sene

Sultan Mecid der ki, çıksın gemiler
İngiliz, Fransız asker yeğniler

⁸⁰⁵ Soldat (Rus.): asker demektir.

Topların darbından dağlar iniler
Ateş olsun bahr ü umman bu sene

Rusya der, kalelerim üç katlı
Demir topların sesi fırtatlı
Onbeş milyon asker, beş milyon atlı
Korum gelse halk-ı cihan bu sene

Sultan Mecid der ki, kendin beğenme
Askerim çoktur diye sakın güvenme
Mertçe cenk edelim, geriye dönme
Kından çıktı kılıç, kalkan bu sene

Rusya der, kimin şikârın avladım
Kaçırmadım dört yanını yokladım
Yaktım, yıktım Sinob'u oda dağladım
Harâb oldu külli yerler bu sene

Sultan Mecid der ki, altın akıttıram
Mihinin yerine yaldız çaktıram
Sinop yandı ise, yine yaptıram
Yapıların elvan elvan bu sene

Rusya der ki, atılan oktur
Semtime gelmenin çâresi yoktur
Yalı boylarında askerim çoktur
Çatılmış tüfenkler orman bu sene

Sefineler biraraya geldiler
Kalelerin delik delik deldiler
Orduların bölük bölük buldular
Arşa çıktı toz duman bu sene

Rusya der ki, bulduk belâyı
Çok yenide andırırım sılayı
Kırılırim, teslim etmem kalayı
Aforozlu bizde can bu sene

İngiliz der ki, atın gülleler
Humbara tanesi bilmez hîleler
Sivastopol'da düşen gülleler
Kelleyi götürdü al kan bu sene

Rusya der ki, eyvah iş işten geçti
Sivastopol'a bir ateş düştü
Yüzelli bin kişim süngüden geçti
Çağıram ben "*panayam*" bu sene

Fransız der ki, açıldı nusret
Vurun babalarım verme fırsat

Nâmımızı işitsin kral-ı devlet
Moskof oldu Frengistan bu sene

Rusya der ki, hendek yararım
İngiliz, Fransız, Sardinya ararım
Devlet ordusuna yok zararım
Onları edem hâke yeksan bu sene

Sultan Mecid der ki, duydum hîleni
Kendin ettin kendin buldun belânı
Çok yerlerde cenksiz verdin kal'anı
Öyle geçer ol Kırım han bu sene

Moskof der, tutamam Bahçesaray'ı
Yetişip geliyor Kırım Alayı
Kazan'dan yürüttüm hep fukarâyı
Gümüş ayak, mîr-i mîrân bu sene

Serdâr-ı ekrem Ömer Paşa kâmilî
Tebriz, Tiflis, Bitlis gözet Şemil'i
Bir tarafın sardı Şeyh Şâmil'i
Sana yeter ol aç arslan bu sene

Moskof der, donanam Bahr-i Baltık'ta
Mertçe cenk edelim deryâya çık da
Mora limanında bin ikiyüz kırkta
Benden oldu hep şeytanlık bu sene

Sultan Mecid der ki, haddini bildin
Ne yaman kükreyip üstüme geldin
Atama ettiklerin Mevlâ'dan buldun
Sana vermem ben el-aman bu sene

Rusya der ki, arslan mesnedim
Bana ettiğin terbiyeyi beğendim
Kendim ettim, kendim buldum efendim
Bende yoktur tâkat derman bu sene

Yâ hû Sultan Mecid kerâmet kânı
Dâim yardımcısı yaradan Ganî
Hadden geçirdi çoğu cihânı
Anlaşıldı devr ü zaman bu sene

Rusya der ki, kökler söktüğüm
Babamın huncası bütün çektiğim
Ricâ için yüzbin dâmen öptüğüm
Bende imiş külli isyan bu sene

Sultan Mecid der ki, vermem re'yi
Yıkılsın Moskof'un İçi sarayı

Yedi kral geldi buldu arayı
Anlaşıldı yahşı yaman bu sene

Rusya der, eyvah iklim zây' oldu
Bütün ülkelerim pây oldu
Rüsvâyılığım hep âleme şây' oldu
İsmim oldu dile destan bu sene

Pehlivan-ı âlem basıp basıldı
Gazîlerin kılıcı arşa asıldı
Ehl-i diller bilir sınır kesildi
Denilmiştir ol zer nişan bu sene

Aslı havıarcısın ye taratoru
Bunca Rusya'nın imparatoru
Mertçe cenk etmeği gördün mü zoru
Beyân oldu hoş imtihan bu sene

Topçu Mansûriye alaylar hası
Kalyoncu alayı zümrüt yuvası
Redif alayları gönül cilâsı
Duâcıdır sabî sibyan bu sene

Gazî Sultan Mecid, sen bin yaşa
Nüfûzun işlesin dağa taş
Bunca mîralaylar, bunca paşa
Çerâğ oldu çok zâbitan bu sene

Kazâdan saklasın cenâb-ı Bârî
Arzû çekip geldim gazî hünkârı
Matlûbâtın çiraklıktır Gülzârî
Şâhtan ola sana ihsan bu sene

Donanma emekdârı şaşkın Gülzârî
Hak'tan oldu sana ihsan bu sene⁸⁰⁶

Destanın geneli dikkate alındığında, şairin harbi yakından takip ettiği, Tuna ve Kafkas Cephelerinde meydana gelen olaylardan haberdar olduğu görülmektedir. Ayrıca şair, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında yaşanan eski savaflara ve tarihî hadiselerle de atıf yapmıştır. Mesela, “Mora limanında bin iki yüz kırkta/Benden oldu hep şeytanlık bu sene” ya da, “Rusya der ki, Tuna boyunu aldım/Edirne’de üç gün üç gece kaldım/Sana bağışladım geriye geldim/İslâmbol’dur bize mesken bu sene” gibi mısralarla Rus tarafını konuşturan şair, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan ve savaş öncesi Rusya’nın kışkırtmasıyla meydana gelen Mora’daki Yunan isyanından söz etmiştir. Nitekim Mora isyanı sırasında Türklere

⁸⁰⁶ Gülzârî, *a.g.e.*, 13-16.

yapılan korkunç katliamı⁸⁰⁷, 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında Rus ordusunun Edirne'ye kadar ilerlemesi ve neticesinde hayli ağır şartları haiz Edirne Antlaşması'nın imzalanmak mecburiyetinde kalınmasını, Osmanlı toplumunun şuur altında bıraktığı derin izleri o dönem yazılmış destanlarda görmek mümkündür.

Destanda dikkati çeken bir diğer husus “Moskof der, tutamam Bahçesaray'ı / Yetişip geliyor Kırım Alayı” mısralarındaki Kırım Alayı'ndan söz edilmiş olmasıdır. Şöyle ki, 1784 yılında Kırım'ın hemen işgali sonrası II. Yekaterina'nın emriyle Kırım Tatarlarından müteşekkil Kırım Atlı Alayları oluşturulmuştu⁸⁰⁸. Zaman zaman farklı sebeplerden dolayı dağıtılıp yeniden tanzim edilen bu alaylar, Rusya'nın savaşa girdiği ülkelere karşı savaştırılmıştır⁸⁰⁹. Rus tarih kaynaklarına göre Kırım Harbi'nde de bu Kırım Tatar Atlı Alaylarının bir kısmı Kırım Cephesi'nde müttefiklere karşı savaşmıştır⁸¹⁰. Kırım Harbi döneminde Osmanlı ordusunda da Kırım Tatarlarından müteşekkil Kırım Atlı Alayı'nın varlığından söz edilmektedir. Hatta II. Mahmut döneminde Osmanlı Ordusu'nun bünyesinde Kırım Hanlığı'nın topraklarından göç etmiş Tatarlardan bir Atlı Alay oluşturulmuş ve devletin önemli vazifelerinde görevlendirilmiştir⁸¹¹. 1853 yılında Rusya ile savaş patlak verince yine bir Tatar Atlı Alayı oluşturma emri verilmiştir. Bu alay daha sonra Balkan Cephesi'nde Rus ordusuna karşı savaşmış, savaşın Kırım'a sıçramasıyla birlikte Kezlev'e nakledilmiştir. Ayrıca Ömer Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne göndermiş olduğu bir mektupta müttefiklerin çıkarma yaptığı Kezlev'de de yerli Kırım Tatarlarından bir atlı alayının oluşturulduğu bilgisi mevcuttur⁸¹². Gülzârî'nin destanında hangi Kırım Alayına işaret ettiğini

⁸⁰⁷ Örenç, A. F. (2011). “Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri”. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, (11/12), 12-25.

⁸⁰⁸ Muftiyzade, İ. (1914). *Pamatka Kırımtsa Konnago Yeya Veliçestva Gosudarını İmperatritsı Aleksandri Feodorovnu Polka 1784-1913*. Simferopol: Tipo-Litografiya V. İ. Yakuboviça, 2.

⁸⁰⁹ 1812 Rus-Fransız savaşı başlayınca ek askerî güce ihtiyaç duyan Rus ordusu komutanı Mihail Kutuzov, Kırım Atlı Alayları tanzim etmek amacıyla Kırım'dan ek asker toplama emrini vermiştir. Bu emri duyan Kırım Tatarları arasında isyan başlatılmış ve kısa sürede tüm Kırım'ı sarmıştır. Öyle ki, Rus yönetimi bu isyanı bastırmak için Kırım'a Anapa'dan ordu göndermeye mecbur kalmıştır. Nihayetinde alaylar tanzim edilerek Fransızlara karşı savaştırılmıştır. Markeviç, A. (1913). “K Stoletiyü Oteçestvennoy Voynı. Tavriçeskaya Guberniya v Svazi s Epohoy 1806-1814 godov”. *İstoriçeskiy Oçerk, İzvestiya Tavriçeskoy Uçönoy Arhivnoy Komissiyı*, 26(49), 79.

⁸¹⁰ Kudaşev, N. ve Azar, V. (1978). *1784-1922 Kırımskiy Konnyı Yeyo Veliçestva Gosudarını İmperatritsı Aleksandri Feodorovnu Polk*. Amerika: Russkoye Natsionalnoye İzdatelstvo i Tipografiya Vladimira Azara, 23-24.

⁸¹¹ Kırımlı, a.g.m., 299.

⁸¹² 1855 yılının mart ayında Kırım'da Osmanlı orduları komutanı Ömer Paşa, Osmanlı Devleti'nden Kırım Tatarlarından oluşacak bir atlı alay kurmak için izin istemiştir. Mektupta 300 yakın Kırım Tatarı'nın Osmanlı ordusunda atlı asker olarak katılmak istedikleri belgisi aktarılmıştır. I. Abdülmecid alay oluşturmaya izin vermiştir. Bkz. Kırımlı, a.g.m., 301.

belirlemek oldukça zordur ancak genel itibarıyla şairin Kırım tarihi açısından son derece önemli olan Kırım Atlı Alaylarından söz etmiş olması önemli bir husustur.

Destanda yer alan “Kazan’dan yürüttüm hep fukarâyı” dizelerinden anlaşılıyor ki, şair Rusya’nın iç sorunlarından da haberdardır. Şöyle ki, Sivastopol Kuşatması esnasında büyük askerî kayıptan dolayı ülke çapında seferberlik ilân edilmiş ve orduya takviye olarak ekseriyeti köy serflerinden birlikler oluşturulmuştur⁸¹³. Böylece köle statüsünde yaşayan, fakir serflerden toplam 198 birlik cepheye gönderilmiştir⁸¹⁴. Ancak bu birliklerin oluşmasıyla birlikte ülke çapında köy serflerinin ayaklanmaları da vuku bulmuştur. Sadece şairin bahsettiği Kazan Vilayetinde 1855-1860 yılları arasında otuza yakın büyük ayaklanma ortaya çıkmıştır⁸¹⁵. Tüm ülkeyi saran bu serf ayaklanmaları öyle bir hal almıştı ki Rusya hem dış düşmanlarıyla hem de iç isyanlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Tarle’nin serf ayaklanmaları üzerine dile getirmiş olduğu şu tespit kayda değerdir: “Türkiye’de yaşayan Slavları kurtarmak için savaşa sürülen Tulska, Serpuhovsk, Tambovsk⁸¹⁶ ‘slavların’ öncelikle kendilerini esaretten kurtarmasına muhtaçlardı.”⁸¹⁷ Kazan gibi, İdil nehri kıyılarında bulunan Saratov vilayetinde bu serf birliklerini gören tanıklardan biri hatıralarında şöyle demiştir: “Sokakta gözümün önünden sıra sıra sakallı, tamamıyla gri kıyafetler giyinmiş erkekler geçiyordu, kafalarında haç işaretli şapkalar, ellerinde silahlar vardı.”⁸¹⁸

Rusya’nın Kırım’daki orduya takviye güç olarak köylü serflerini yollaması Batı karikatürüne de konu olmuştur.

⁸¹³ Mramornov, A. İ. ve Totfaluşin, A.İ. (2005). “Formirovaniye Saratovskogo Opolçeniya v Godı Krımskoy Voynı”, *Voyenno-İstoriçeskiye İssledovanya v Povoljye*. Saratov: Nauçnaya Kniga, 247-251.

⁸¹⁴ Antipyev, M. A. (2011). *Gosudarstvennoye Podvijnoye Opolçeniye v Period Krımskoy Voynı 1853-1856 gg. (Na Primere Kurskoy i Tambovskoy Guberniy)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yugo-Zapadny Gosudarstvennyy Universitet Kafedra İstorii, Kursk, 23.

⁸¹⁵ Sultanbekov, B. F. (Editör). (2001). *İstoriya Tatarstana: Uçebnoye Posobiye*. Kazan: Tarih, 104.

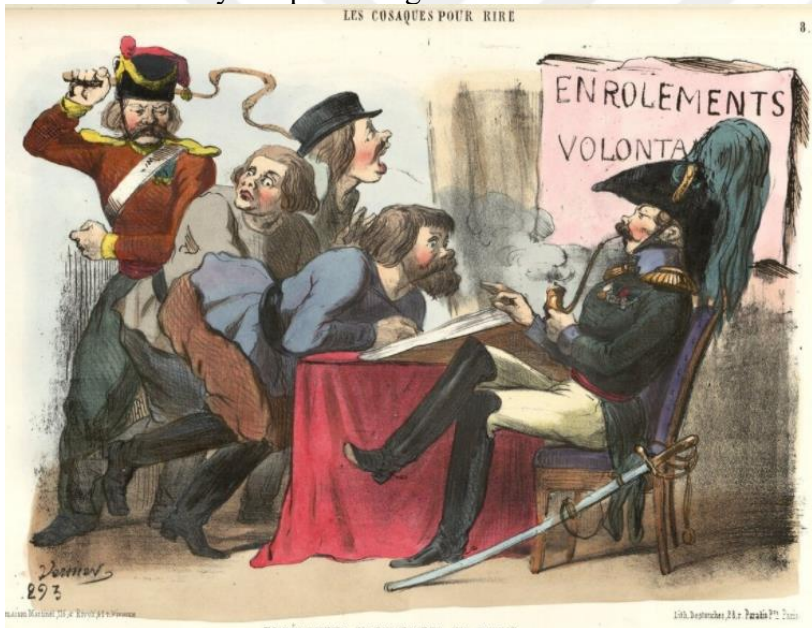
⁸¹⁶ Çarlık Rusyasında vilayet isimleri.

⁸¹⁷ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 25.

⁸¹⁸ Saratov vilâyeti, Kazan gibi İdil Tatarların yoğun yaşadığı bölgelerden biriydi. Mramornov makalesine göre, Hristiyan erlerin taktığı kepteki amblemde “Din ve Çar Uğruna” yazılıydı, Müslümanların ambleminde ise “Tanrı, Çar ve Vatan Uğruna” yazısı mevcuttu. Mramornov ve Totfaluşin, a.g.m. Rus halkına savaşı âdeta haçlı sefer olarak takdim eden iktidar, Müslüman erlerinin şapkalarındaki “Din” kelimesini “Tanrı” kelimesine değiştirmeleri ilgi çekicidir.

Resim 4.7. “Rusya İmparatorluğu’nun Yedek Ordusu” Notlu Karikatür.⁸¹⁹

Resim 4.8. Rusya’da Gönüllülerin Kaydını Gösteren Karikatür.⁸²⁰

⁸¹⁹ Daumier, H. (2012, 11 Ekim). “Les Cosaques pour Rire”, *Krımskaya voyna v karikaturah Onore Domye*, resim 25, (<https://humus.livejournal.com/2826641.html>, Erişim tarihi: 21.01.2020).

⁸²⁰ Daumier, a.g.y., resim 8. Karikatür üzerinde “Gönüllülerin kayıtları. Ne kadar da gayretlisiniz. İmzalamak için acele etmenize gerek yok, sıraya girin aslanlarım!” yazmaktadır.

Resim 4.9. “Rus Coşkusu. Gönüllüler Alaylarına Katılıyor” Notlu Karikatür.⁸²¹

Kuşatma sırasında söylenen bir başka destan 19. yüzyıl saz şairlerinden Bezmî'nin⁸²² kaleme almış olduğu Sivastopol Destanı'dır. Farklı kaynaklardan tespit edilen bu destanın⁸²³ bazı sözcüklerinin, mısralarının birbiriyle uyuşmadığı yahut eksik olarak kayda geçirildiği gözlemlenmiştir. Destanlar, sözlü edebiyatın mahsulü olmaları hasebiyle ağızdan ağıza aktarıldığında bu tür değişikliklere uğramaları gayet tabiidir. 44 dörtlükten oluşan destanı ilk olarak Sait Uğur, 1947 yılında bir cönkten tespit edip yayımlamıştır.

Şair, destanın ilk dörtlüklerinde Allah'ın âlemdeki gölgesi olarak nitelendirilen Sultan Abdülmecid'in Rusya'ya karşı din savaşı ilân ettiğini, sancakların çekilip eroğlu erlerle birlikte manevi ordunun da savaşa yürüdüğünü şu dizelerle dile getirmiştir:

Zıllullâh-ı âlem gösterdi kazâ

⁸²¹ Daumier, a g.y., resim 35.

⁸²² 19 yüzyıl saz şairleri arasında mahlası Bezmî olan iki ayrı şaire rastlanmıştır. Biri Niğdeli, diğeri Çankırılıdır. Destanın hangi birine ait olduğu bilgisine ulaşılamadı. Bkz. Ergün, S. N. (1945). *Türk Şairleri* (C. 3). İstanbul: Bozkurt, 846.

⁸²³ Uğur, *a.g.e.*, 187-192. Uğur'un elde etmiş olduğu cönkteki destanın son dörtlüğünde şairin mahlası belirtilmediğinden eser, anonim olarak kayda geçmiştir. F. A. Tansel ve K. Z. Gencosman da S. Uğur'un eserinden faydalanmış ve destanı anonim olduğunu belirtmişlerdi. Bkz. Tansel, *a.g.m.*, 2002-2004; Gencosman, *a.g.e.*, 249-256; M. Ş. Ülkütaşır *Türk Halk Edebiyatında Sivastopol Muharebesi* başlıklı yazısında aynı destanı ancak son dörtlüğünde şairin mahlası belirtilen versiyonunu farklı bir cönkten elde ederek yayınlamıştır. Ancak Ülkütaşır'ın tespit ettiği destanın ilk 12 dörtlüğü eksiktir. Bkz. Ülkütaşır, *a.g.m.*, 25-26; Ö. Şenödeyici, Milli Kütüphane El Yazmaları Koleksiyonu içinde *06 Mil Yz Cönk 1249* ve *06 Mil Yz Cönk 80* kayıtlı cönklerde aynı destanın metnine ulaşmış ve 44 dörtlük olarak yayınlamıştır. Bkz. Şenödeyici, *a.g.m.*, 102-106. Ayrıca aynı destanın 32 dörtlüğü Milli Kütüphane'nin *06 Mil Yz Cönk 5* numaralı cönkte de mevcuttur.

Beyan eyledi ümmet-ü eshaba
Rıza-yi hak için cümle enbiya
Çektip sancağı revan eyledi

Kazanın delili allah ul-habib
Hamd-ü sena olsun, oldu bir nasip
Dini bir uğruna görüldü tertib
Şevketli-i cihan ferman eyledi

Yok idi cihanda böyle nişâne
Şâyi oldu sonra çarh-u cihane
Okundu fermanlar ehl-i imana
Onu âlem duyup hayran eyledi

Görüldü tertîbler yürüdü asker
Çıktılar meydâna er oğlu erler
Enbiya evliya ol büyük pirlar
Onlar da yürüyüp cevlan eyledi⁸²⁴

Destanın devamında, Kırım Cephesi sırasında gerçekleşen hadiseler canlandırılmaya çalışılmıştır. Şair, Kezlev'e yapılan çıkarmayı, Rusların Kezlev'e başarısız taarruzunu, müttefiklerin Kırım'ın doğusunda bulunan Kerç şehrini ele geçirmeleri gibi olayları kronolojik bir sıra takip ederek anlatmıştır. Bezmî destanının en belirgin özelliği Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfî Paşa karakterinin ön plana çıkmış olmasıdır. Savaşın ilk döneminde, diyaloglar tarzında yazılmış destanlarda söz düellosu Sultan Abdülmecit ve Rusyalı arasında iken, Kırım Cephesi döneminde yazılmış destanlarda Sultan Abdülmecit'in yanı sıra Ömer Paşa da Osmanlı Devleti'ni temsilen diyaloglarda yer almıştır. Şüphesiz Kırım Harbi döneminde Osmanlı askerî zevatın içinde Ömer Paşa en önde gelen komutanlardan biriydi. Balkan Cephesi'nde Rusları bozguna uğratan Ömer Paşa, 1855 yılının başında 20.000 askerle birlikte Varna ve Süzbolu'dan Kırım'a gitmiş ve sayısı 40.000'i bulan Osmanlı kuvvetlerinin başına geçmiştir⁸²⁵.

Destanın 13 dörtlüğü Ömer Paşa'nın Rusyalıyla karşılıklı söz atışmasından ibaret olup, yıllardır tahkimatı sağlamlaştırılan Sivastopol'ün nasıl ele geçirildiği şu dizelerle anlatılmıştır:

Rusyalı der ki çıktık denize
Kıraldan bir haber gelmiştir bize
Gözleve şehrini bahsettım size

⁸²⁴ Uğur, *a.g.e.*, 187.

⁸²⁵ Arabacıoğlu, *a.g.e.*, 81.

Sivastopol bana dermân eyledi.

Ömer Paşam der ki gez sağda solda
Gözlevi'yi aldım gözlerim yolda
Hazır ol vaktine Sivastapol'da
Zirâ ki ordular devran eyleri.

Rusyalı der ki ejderha şekli
Benim topçularım gör nasıl cengli
Dört milyon piyade, eli tüfekli
Sivastopal için el'an eyledi.

Ömer Paşam der ki seyret ki narı
Beş milyon piyade yüz bin süvari
İngliz Fransız bekler civârı
Sardunya bir milyon her ân eyledi.

Rusyalı der ki söyleyeyim sana
Altı düvel, yedi şah gelirse bana
Vermem Sivastapolu bir yana
İsterse düşmanım cihan eyledi.

Ömer Paşa der ki sözüme bakın
Sivastopol şehrin bu gece yakın
Askerim gaflette olmasın sakın
Böyle zabitan divan eyledi.

Rusyalı der ki sözüm âşikâr
Üç bin pare toplar karada yatar
Seksen dört senelik metanetim var
İsteği olan gelsin meydan eyledi.

Ömer Paşam der ki: dinle bu sözü
Gelsin kavgaya da görsün kör gözü
Dumandan tutuldu şemsin yüzü
Semada figanı rahşan eyledi

Rusyalı der ki ordumu kurayım
Tek tek çıkın meydana sizi göreyim
Dört düvele karşı nasıl durayım
Akıbet bizleri harman eyledi

Ömer Paşam der ki açtım meydanı
Sel gibi akıttım al kızıl kanı
Evvelki mi sandın Âl-i Osmânı
Anı Hak Taâlâ arslan eyledi.

Rusyalı der ki düştüm figana
İsa bakmaz oldu söylen Yuvan'a
Üç bin pare toplar kaldı düşmana

İşimi ah ile efgan eyledi

Ömer Paşam der ki söyleyin dilden
Üç milyon askeri aşırıdım belden
Sivastapol şehri gidince elden
Kâfire perişanlık nişân eyledi

Rusyalı der ki aldım deryayı
Kuds-ı Şerîf için yaptım gavgâyı
Ben neden istedim Ayasofya'yı
Cihânı başıma zindân eyledi⁸²⁶

Yine diyaloglar şeklinde tertip edilmiş ve Ömer Paşa karakteri üzerine şekillenmiş destanlardan bir diğeri saz şairi Râdî'nin söylemiş olduğu Sivastopol Destanı'dır:

Sene bin iki yüz altmış dokuzda
Uyandırdı gaflet Âl-i Osman'ı
Gel, Serdâr-ı Ekrem, ey Ömer Paşa
Cem-eyle askeri, tiğ-ü temranı

Allahümme bârik, bizdedir nusret
Vakitler tamamdır, kalmadı müddet
Tefsirin kavlince İslâm'da kuvvet
Lik padişahımın harbi ilânı

Gazi penâhıdır Abdülmecit Han
İki ismi ile fethi nümâyan
Encamı çıkınca kılıçlar kından
Çok insan dökecek hûn-i revânı

Sancağ-ı Çar-ı Yâr ve fethin nasip
İslâm-ı askere yardımcı Habîb
Zi-kuvvetîn esedullahi galip
Şeref-i İslâm-ı nûr-i Rahmânî

Ömer Paşa der ki, ey Rusiyeli
Yerinden oynadı dünya temeli
Elime almışım tam dört düveli
Gel rüsvay olmadan haddini tanı

Rusyalı dedi ki, ey Ömer Paşa
Cem-etsen başına asker-i dünya
Kazak inadı var bende evvelâ
Kabul etmem Tanzimat'ı, mizanı

Ömer Paşa der ki, gel etme inat
Kuş olsan da sana açtırmam kanat

⁸²⁶ Uğur, *a.g.e.*, 189-190.

Dört düveldən bana hazır dır imdat
Yeniden seyreyle Nuh-ı Tûfan'ı

Rusyalı dedi ki, at sürmeyin çok
İngiliz'le Fıransa'dan korkum yok
Yıldızda hisap var, askerime yok
Süngü ile durdururum asmânı

Ömer Paşam der ki, gelir serine
Edebini takın otur yerine
Beş nefer katarım on neferine
Her biri bu vaktin Rüstem-i Zâl'ı

Rusyalı dedi ki, eylemem beli
Elbet ölür, varsa gelen eceli
Gerek Demirkapı, gerek Rumeli
Asker ile donadırım her yanı

Ömer Paşam der ki, gelme beriye
Beş defa hamlettin Silistire'ye
Rüsvay oldun kaçtın yine geriye
Arap Tabyası'ndan yedin fişanı

Rusyalı der ki, denizce girdim
Uç alabandalı topu çevirdim
Sinop limanına bir ateş verdim
Âsumâna çıktı tozu, dumanı

Ömer Paşa der ki, kahbelik senden
Lağamla hırsızlık, her işin andan
Yüz bin asker senden, elli bin benden
Kuralım seninle mertçe meydanı

Rusyalı dedi ki, çıksa can tenden
Belki muradımı alamam senden
Bu kadar çalıştın, ne aldın benden
Daha kesilmedi dizim dermanı

Ömer Paşa der ki, işte bu isbat
Şekvetil'de Selim Paşayı hayat
Gitti elden Çatanı ile Kalafat
İsmail Paşa'dır cenk kahramanı

Rusyalı der ki, duyuldu elbet
Bir fırsatını düşürürüm âkıbet
Ayasofya içre okutmak niyyet
Bucık kırımında Avadirani⁸²⁷

⁸²⁷ Avadirani: İncil (Ermenice)

Ömer Paşa der ki, pek oldun rüsvâ
Balıklı⁸²⁸, Elmalı, Gözleve hattâ
İnkerman, Malahof⁸²⁹ bendedir hâlâ
İslâm okur camilerde Kur'anı

Rusyalı der ki, ne bu macera
Ölünceye kadar etmem mudara
Zencir gerdim, verdim bir dane zehra
Kıllete düşürem o Âsitan'ı⁸³⁰

Ömer Paşa der ki, Kadirdir Yezdan
Çok acele etme alırım sizden
Umudum kesildi Karadeniz'den
Vardın bir körfezde ettin iskânı

Rusyalı der ki, duyuldu adın
Senin benim ile nedir inadın
Çünkü her taraftan gelir imdadın
Şimdi biz anladık yaşı, yamanı

Ömer Paşa der ki, be şaşkın denî
Kuşattım askerle sağ ile solu
Gel ver tatlılıkla Sivastopol'u
Dört düvel üstüne eder cevânı

Rusyalı der ki, ne bu alâmet
Vermem sana kopmayınca kıyâmet
Hesapsız top ile verdim metânet
Kuş olsan uçmanın yoktur imkânı

Ömer Paşa der ki, ey kalbi hâin
Üç düvel üstüne yeledim tâyin
Bende mertlik vardır, hazır ol yarın
Görelim ne yapar Yazdânî Gâni

Rusyalı der ki, işte ben varım
Askerle hınca hınç doludur Kırım
Ne zaman istersen gelin, hazırım
Niçün taşımalı çıkacak canı

Ömer Paşa der ki, yedin mi sille
Yağmur gibi yağdı başına gülle
İngiliz, Fransız, Sardunya bile
Çevirdi de salkım topu, havanı

⁸²⁸ Balaklava.

⁸²⁹ Rus. Malahov Kurgan/ Malahov tepesi, Sivastopol Kuşatması sırasında stratejik açısından önemli bir tabyanın ismi.

⁸³⁰ İstanbul.

Rusyalı der ki, vermedin haber
İki taraftan da oldu çok keder
Lağam attım, telef oldu çok asker
Kuş gibi göklerden geldi figanı

Ömer Paşa der ki, nedir niyyetin
Mencikof'la senin eski âdetin
Yirmi bir gemidir telefîyetin
Gorçikof deldirdi, ettin ziyanı

Rusyalı der ki, bu muydu kasdın
Şimdi kılıcını meydana asdın
Kuvvet, metanet verince basdın
Ol zaman biyana verdin sûzânı

Ömer Paşa der ki, gitti kanat, kol
Rüya oldu sana bu Sivastopol
Yaktınsa yaptırdım küçük İstanbul
Su getirir Sultan Mecid zamanı

Rusyalı der ki, vardır kuvvetim
Böyle değil idi benim niyyetim
Ondan başka benim çok memleketim
Bir yan yeter, yıkılırsa bir yanı

Ömer Paşa der ki, var mı haberin
Artık bu tarafta kalmadı yerin
Telef oldu şu kadar bin askerinin
Kan kesildi Sivastopol limanı

Rusyalı der ki, ey Ömer Paşa
Bu kasdınız nedir bu dâvâ
Yorulunca kadar ederim kavga
Kolaylıkla size etmem amanı

Ömer Paşa der ki, ettin kararı
Bu dâvâda çok çekersin zararı
Üç düvel üstüne cenk kumandarı
Omenlikli Ahmed Paşa aslanı

Rusyalı der ki, gelme bu yana
Çok can telef olur, söyleyim sana
Kırım kalesine üç alabanda
Top dizdim, gözedir gelen düşmanı

Ömer Paşa der ki, ey şaşkın ahmak
Kalmadı kıl kadar sende tutamak
Osmanlı askeri çakmadı çakmak
Tirepol'a dikeceğim nişanı

Rusyalı der ki, nedir bu meram
Nedir bu alâmet, nedir bu hengâm
İcra olunacak vakitler tamam
Yakamazsam cızladırım ummânı

Ömer Paşa der ki, hiç durmaz dilin
Sivastopol gitti, kırıldı belin
Ne ayağın tutar şimdi ne dilin
Felek orta yerden kıldı urganı

İnşaallah daha ederiz bayram
Şükür bu suretle bulduk ihtişam
Bin iki yüz yetmiş ikide tamam
Râdi, söyledi işbu destanı⁸³¹

Görüldüğü gibi Râdî, Sivastopol Kuşatması öncesi ve esnasında meydana gelen muharebelerden söz ederken aynı zamanda uzun müddet ele geçirilemeyen Sivastopol Kalesi için iki tarafın mücadelesine de yer vermiştir. Şair, “Gel ver tatlılıkla Sivastopol’u/ Dört düvel üstüne eder cevânı / Rusyalı der ki, ne bu alâmet/Vermem sana kopmayınca kıyâmet/ Yorulunca kadar ederim kavga/Kolaylıkla size etmem amanı” gibi dizelerle dört⁸³² ülkenin saldırısına rağmen bir seneye yakın inatla mücadelelerini sürdürmüş olan Rusya’ya atıf yapmıştır. Bununla birlikte Râdî, Rus tarafını konuştururken Kırım Harbi döneminde Rusya’nın Osmanlı’ya bakış açısını göstermeye gayret etmiştir. Mesela destandaki “Kabul etmem Tanzimat’ı, mizanı” mısrası örnek olarak zikredilebilir. Şöyle ki, Rusya Osmanlı Devleti safında yer alan Batılıları eleştirirken Türklerin her ne kadar Tanzimat reformlarını kabul etseler bile hâlâ barbar, zorba bir devlet kalmaya devam ettiklerini savunmuştur. Bu ve buna benzer söylemlere Çarın manifestolarında, şiirlerinde hatta süreli yayınlarda rastlamak mümkündür. Örneğin *Moskvityanın* adlı edebiyat dergisinde 1854 yılında *Türkiye Hakkında* başlıklı yazıda şöyle deniliyordu:

... Ancak bazıları bize diyor ki, siz bize eski Türkiye’yi anlatıyorsunuz, ancak bizim gözümüzün önünde bambaşka bir Türkiye var: Mahmut’un⁸³³ ve Abdülmecid’in Türkiye’si, sarıksız, yeniçerisiz, gelişmeye açık, daha toleranslı, sözün kısası, içinde Türkiye’ye ait hiçbir şey olmayan bir Türkiye var. Ancak siyasette az biraz tecrübesi olan bir insan bu eski kafalı, cahil, tutucu halkın değişeceğine inanabilir mi? ...Ayrıca bu âdeta göklere çıkartılan reformların hangi sonuçlarını gördük? Yunanistan bağımsızlığa kavuşmasaydı, paşalar ve sultanlar Yunanlıların toprağını kanla

⁸³¹ Öztelli, *a.g.e.*, 366-371.

⁸³² Savaşın sonuna doğru Sardinya Krallığı da Rusya’ya savaş ilân etmiştir.

⁸³³ II Mahmut’tan söz edilmektedir.

sulamaya devam etmezler miydi?⁸³⁴

Yine Rus tarafını konuşturan şair, “Ayasofya içre okutmak niyyet/ Bucık kırımında Avadirani⁸³⁵” mısralarıyla Rusların asıl amacının Ayasofya’yı ele geçirip içinde İncil okutmak olduğunu vurgulamıştır. Kırım Harbi dönemi yazılmış bir başka destanda da benzer ifadeler kullanılmıştır:

Rusyalı der ki: aldın da deryayı
Kuds-ı Şerîf için ettim gavgâyı
Ben neden istedim Ayasofya’yı
Cihanı başıma zindan eyledi⁸³⁶

1453 yılında İstanbul’un fethinden sonra camiye çevrilen ve Hristiyanlığın İslam karşısında yenilgisini sembolize eden Ayasofya’nın tekrar ele geçirilip haç dikileceği, içinde İncil okutulacağı motifi Rus şiirine de bolca kullanılmıştır:

O zaman koşuşur Ortodokslar hurra
Cümbür cemaat kutsal Ayasofya’ya!
Hep birlikte açarak ellerini Tanrı’ya
Dua ederek, şükrederler Rusya’ya

Kovar haçımız Ayasofya’dan hilali
Ve çanların yerine
Çınlatır Rus süngüleri
Utrenâya⁸³⁷ için kutsal daveti⁸³⁸.

Defolup gitsin caminin çifte boynuzlu hilali
Parlasın, bizim Ortodoks haçımız bir güneş gibi,
Altın Ayasofya’nın üstünde
Kutsal mekânların kubbelerinde!⁸³⁹

Ve agarân⁸⁴⁰ vahşi hızıyla
Geri döner köhne mağarasına

⁸³⁴ Galyar, L. (1854). “Sovremenniya İzvestiya Zagranıçniya. O Turtsi”. *Moskvityanin, Uçyono-Literaturnıy Jurnal*, 1(1-2), 3-4.

⁸³⁵ Avadirani (Er.): İncil.

⁸³⁶ Uğur, *a.g.e.*, 190.

⁸³⁷ Utrenâ: özellikle bayramlarda sabah saatlerinde kiliselerde yapılan ayin. Ayin tüm çanların çalmasıyla başlar.

⁸³⁸ Rostopçina, *a.g.e.*, 1857, 333.

⁸³⁹ Rostopçina, *a.g.e.*, 1857, 324.

⁸⁴⁰ Eski Rusçada bu sözcük küçümseme amaçlı “Türk, Müslüman” anlamına gelmekteydi. Özellikle halk edebiyatında çok rastlanmaktadır.

Ve bizim “Gospodi Pomiluy!”⁸⁴¹
Yankılanır Ayasofya’da!”⁸⁴²

Ağlamadan ölenlerin ardından
Dua edin siz yüce Yaradana:

Korusun Rusyamızın kudretini
Güçlendirsın onun evlatlarını
Nasip etsin onlara Ayasofya’ya girmeyi
Yok ederek düşmanların dinini⁸⁴³.

Haydi ileri, İsa’nın savaşçıları
Haydi ileri! Vatanımızın evlatları!
Koparalım Kudüs’e vurulan zincirleri,
Götürüyor bizi savaşa Tanrının ta kendisi!

Onun emrindedir tüm dünya,
Asırlık meseleye koyarız nokta.
Dikeriz Ayasofya’ya haçımızı,
Yok ederiz İslam’ın yuvasını⁸⁴⁴.

Bu yol gider şana,
Düşmeden handikapa,
Tanrının yardımıyla
Cesurlarımız girecek Çargrad’a

Orada senin evlatların, Rusya
Sarılır kardeş Yunanlar’a
Ve Ayasofya kubbesi altında
Dua ederler Tanrıya!⁸⁴⁵

Kırım Cephesi sırasında kaleme alınan ve Çankırılı âşıklardan Bezmi’ye ait olduğu belirtilen⁸⁴⁶ aşağıdaki destan da Ömer Paşa karakteri üzerine şekillendirilmiştir. Diğer destanlar gibi konuşturma tekniği ile ilerleyen dizelerde Ömer Paşa, Hz. Ali ve Hz. Hamza’ya benzetilerek din uğruna savaşan ve yıllardır Kırım’da Müslümanlara zulmeden Moskof’un öcünü alan bir kahraman olarak karşımıza çıkmıştır:

El-Gazî Sultan Abdülmecid Han’ı
Rusyalı üstüne açtı meydanı

⁸⁴¹ Hristiyanların kiliselerde söylediği en önemli duanın ilk sözcükleri. “Tanrım Affet” anlamında kullanılır.

⁸⁴² Glinka, F. (1854, 8 Mart). Pora, *Severnaya Pçela*, 214.

⁸⁴³ A. Z-ya. (1 Nisan 1854). Vozvaniye k Rıssiyankam. *Moskovskiye Vedomosti, Literaturnıy Otdel*, 154.

⁸⁴⁴ Dolgorukiy, a.g.m., 182.

⁸⁴⁵ Romans. (17 Nisan 1854). *Moskovskiye Vedomosti, Literaturnıy Otdel*, 189.

⁸⁴⁶ Tansel, a.g.m., 1997; Köprülü, *a.g.e.*, 465.

İngiliz, Fransız oldu revanı
Anların söylendi cihanda şanı

Şevket-i cihan bir haber saldı
Asker yürüyüp yolu ele aldı
Dedi Ömer Paşam iş sende kaldı
Buyur gayrı sağ ile sola fermanı

Bir nüfuz eyledim aşk ile sana
Her kanda gidersen yanında Mevlâ
Allahtan sağlık, bizlerden duâ
Hatadan saklasın Rabb-i Yezdanı

Ömer Paşa der: Benim meydan eri
O dağın benim eski emekdarı
Sana feda eyledim canla seri
Hüda sana sağlık etsin ihsanı

Kuruldu tertip, kalmadı İngiliz'e
Mevlâdan nusret bu sene bize
Çekildi donanma Karadeniz'e
Bir baştan bir başa tuttu ummânı

Yürüdü donanma, önünde vapur
Vardılar Varna'ya, attılar demir
Bir vakıt yattılar, geldi bir emir
Vakıtlar yanaştı, geldi zamanı.

Donanma arş eyledi sağa, sola
Doğrulup vardılar Sivastopol'a
Nısf-ı Kırım için düştüler yola
Vardı sabahleyin, gördü düşmanı

Dizildi gemiler ol dem sıraya
Bir fırtına zuhur etti araya
Bîçare donanma vurdu karaya
Kime şekva edeyim, Hakk'ın tufanı

Düşman görüp kaçtı, çekildi geri
Bir el top attılar gemiden ayrı
Boşalttı Kırım'ı, gitti ileri
Anların söylendi cihanda adı

Kâfirin kibrine güç geldi gayet
Bize Hak'tan oldu böyle inâyet
Yapıldı tabyalar, gayrı selâmet
Eğer gelir ise bassun dumanı.

- Rusyalı der ki: Geçer isem candan
Alırım Kırım'ı ol zaman senden

Basarsam seyreyle ateşi benden
Gece, gündüz kesmem asla dumanı.

- Ömer Paşam der ki: Yaradan Ganî
Hele bir yol bas da seyreyle beni
Gülle, kubur ile ararım seni
Olur âkıbet sonra pişmânı.

- Rusyalı der ki: Çoktur hünerim
Askerim galiptir, yoktur kederim
Kesilmez arası, ateş ederim
Varınca baskına vermem amanı.

- Ömer Paşam der: Bastın da ne oldu
En ednâ neferim ejderha oldu
Maşatlık arası leş ile doldu
Sel gibi akıttım al kızıl kanı

- Rusyalı der ki: Ben orduyu düzdüm
Tertip yerlerini ben gece gezdim
Yüz pare topu da karşına dizdim
Başladım ateşe, yaktım sükkânı

- Ömer Paşam der ki: Serimi açmam
Ben, bir askerimden asla vazgeçmem
Sen gibi basup da ben geri kaçmam
Bir kerre basarsam seyret sûzanı

- Rusyalı da der ki: Diz de askeri
Korkup da kaçmadım, vardım ileri
Cephanem tükendi, çekildim geri
Bir dahi gelirse seyret sûzanı

- Ömer Paşam der ki: Cenge girilsin
Ol zaman Moskof'un haddi bilinsin
Evmekle işim yok, vakıtlar gelsin
Sana koyveririm bağlı aslanı

Rusyalı da der ki: Demezim ben beli
Askerim bozdular katarla fili
Olmasın bu Ömer, Hazret-i Ali
Nerde bastım ise anda mihmanı

Ömer Paşam der ki: Yakarım oda
Bizim yardımcımız Hazret-i Hüdâ
Birkaç yaralım, birkaç da şühedâ
Senden telef ettim nice bin canı

Rusyalı der ki: Bizlerdedir heybet
Ömer Paşam der ki: Bendedir kuvvet

Bende var zülfikar, bende var devlet
Bendedir Hamza dengi pehlivanı

Ömer Paşam der ki: Gelmezim denge
Bir kaç kerre vurdum seni mehenke
Sığınıp Hüda'ya başlarım cenge
Gökteki melekler etsin seyrânı

Kırım'ın miftahın göster kandadır
İnşallah nusret bizdedir
Seksen üç senedir hüküm sendedir
Sen eyledin müslimîne zabıtanı

Bu sözümde hilâv yok asla, sâhî
Yayılsın âleme bu cengin sonu
Yetmiştir bu sene Kırım'ın fethi
Yürüdü içine Han kahramanı

Boş yere sohbeti eyleme candan
Bu sene de haraç alırım senden
Kuş olsan nafîle, uçaman benden
Şimden sonra seyret Âl-i Osman'ı.

Bir matlubum vardır benim Mevlâ'dan
İzhar et matlubum, koyma ihfâdan
Ölürsem gam yemem, fânî dünyadan
Okuttuk Gazi Abdülmecid Han'ı.

Efendim, saltanat sendedir hâlâ
Hatadan saklasın Hazret-i Mevlâ
Hikâyeye geldi bu âşık Bezmiyâ
Efendim, medhine yaptım destanı⁸⁴⁷

Destanın geneli dikkate alındığında Kırım motifinin belirgin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Sözlü edebiyat mahsulü olan destanlar, bir toplumun geçmişte yaşadığı acı veya tatlı hadiselerin milletin şuur altında bıraktığı duygu, his ve üzüntüleri en iyi yansıtan eserlerinden biridir. Bezmî'nin destanında da henüz 80 yıl önce bir Müslüman Türk diyarı olan Kırım'ın kaybedilişinin travması ve Rusların Müslüman halkına uyguladığı zulmün üzüntüsü sezilmektedir. Bununla birlikte destanda “Nısf-ı Kırım için düştüler yola”, “Düşman görüp kaçtı, çekildi geri/ boşalttı Kırım'ı, gitti ileri”, “Kırım'ın miftahın göster kandadır/Seksen üç senedir hüküm sendedir/Sen eyledin müslimine zabıtanı”, “Yayılsın âleme bu cengin sonu/Yetmiştir bu sene Kırım'ın fethi/Yürüdü içine Han kahramanı, Şimden sonra seyret Âl-i Osman'ı” gibi dizelerden şairin, İngiliz ve Fransızlarla birlikte Kırım'a

⁸⁴⁷ Uğur, *a.g.e.*, 192-196.

gerçekleştirilen çıkarmayı ve Sivastopol Kalesi'nin düşüşünü Osmanlı Devleti'nin Kırım'ı yeniden fethettiği, Kırım'da Rus hâkimiyetinin sona erdiği şeklinde yorumladığı görülmektedir. Bu nedenle destanın Kırım Harbi'nin devam ettiği, Kırım'ın tekrar Rusya İmparatorluğu sınırları içerisinde kalacağını temin eden Paris Anlaşması'nın henüz imzalanmadığı günlerde söylendiği anlaşılmaktadır.

Bezmî'nin destanında ayrıca Sivastopol Kuşatması sırasında meydana gelen büyük bir fırtınadan söz edilmiş olması dikkat çekicidir. İncelenmiş olan tarihî kaynaklarda da bu fırtınayla ilgili bilgiler mevcuttur. Şöyle ki, 2 Kasım (14 Kasım) 1854 yılında Kırım sahillerinde meydana gelen şiddetli fırtına kasırgaya dönüşerek müttefik donanmasına büyük zarar vermiştir. Bazı tarihçilere göre fırtına sonrası meydana gelen zayıat, kaybedilmiş bir muharebeyle eşdeğerdir⁸⁴⁸.

Çar I. Nikolay Rus ordu komutanı Menşikov'a yazmış olduğu mektubunda fırtına ile ilgili şunları yazmıştır: “6 Kasım tarihli raporun bugün sabah elime ulaştı Sayın Menşikov. Şükürler olsun, önceki raporlarına göre bu aldığım daha teselli vericiydi. Tanrı'ya 2 Kasım'da göndermiş olduğu fırtına ile bize yardım ettiği için şükretmemiz gerekir. Galiba bu fırtınanın sonuçları zannettiğimizden daha fazla... Fırtına işimize çok yaradı. Gönül ister ki böyle bir fırtına bir kez daha olsun.”⁸⁴⁹

Rus kaynaklara göre müttefikler bu fırtına sebebiyle otuzdan fazla askerî ve taşıt gemisini kaybetmiştir⁸⁵⁰. Türk kaynaklarına göre ise, Balaklava limanında dokuz taşıt gemisi 460 kişisiyle batmış, Kançaçay limanında İngilizlere ait üç kalyon ve dört vapur büyük hasara uğramış, Kamış limanında ise 20 küçük Fransız taşıt gemisi karaya düşerek parçalanmıştır. Kezlev limanında ise bir İngiliz kalyonu ağır hasar görmüş, bir Fransız kalyonu ile bir makineli fırkateyni de karaya düşerek parçalanmıştır. Ayrıca Kezlev'de Osmanlı Donanması'na ait bir savaş gemisi bütün mürettebatıyla batmıştır⁸⁵¹. Fırtına esnasında batmış olan taşıt gemilerinin içinde askerlere daha yeni gelen büyük miktarda

⁸⁴⁸ Tarle, *a.g.e.*, 2005b, 268.

⁸⁴⁹ Dubrovin, N. F. (1900b). *İstoriya Krimskoy Voynı i Oboroni Sevastopola* (C. II). St. Petersburg: Tipografiya Tovarişestva Obşestvennaya Polza, 293-294.

⁸⁵⁰ Dubrovin, *a.g.e.*, 1900b, 292.

⁸⁵¹ Arabacıoğlu, *a.g.e.*, 76.

yiyecek, kışlık kıyafetler ve mühimmatlar bulunmaktaydı ki onların batması müttefik orduyu ileriki haftalarda büyük sıkıntıya sokmuştur⁸⁵².

Şair Salih Hayrî, Kırım Zafernâmesi'nde fırtınanın Kırım halkına ve müttefik askerlerine vermiş olduğu zayıatı şu dizelerle anlatmıştır:

Karadeniz'de be-gâyet ber-zûr
 Bir balık fırtınası etti zuhûr
 Mümted olmuştu yüz altmış saat
 Esti savurdu kasırğa gâyet
 Rûzgâr etti hasârât-ı azîm
 Zarara uğradı sükkân-ı Kırım
 Karada kökten ağaçlar sökülüp
 Hayli ebniye temelden yıkılıp
 Ordugâhlarda sıkıldı asker
 Berhavâ oldu çadırlar ekser
 Hoca Limanı ile Gözleve'nin
 Pîşgâhında olan iskelenin
 Karaya düştü yüküyle gemiler
 Olarak gark-ı şikeste ekser
 On sekiz tekne mühimmâtıyla
 Denize kaydı heyetiyle
 Zedelendi çoğu beyliklerden
 Ne seren kaldı ne yelken ü düşmen
 Devletin bir de kabağı zâyı
 Olarak hayli sakatlık vâki
 Zedelenmişti Napalyon fakat
 Ferdinand nâm kapak oldu sakat⁸⁵³

Fırtınaya denizde yakalanan iki Mısır gemisi de bin kişilik mürettebatı ile batmıştır. Hayatını kaybedenlerin arasında tecrübeli bir denizci olan filo komutanı Hasan Paşa da bulunmakadır. Bu faciada sadece yüz otuz kişi kurtulabilmiştir:

İkisi Mısır donanmasından
 Telef oldu denize çıkmış iken
 Biri Miftâh-ı Cihâd idi kapak
 Olup ezcümle bahre iğrak
 Olarak bin kişi müstağrak u mat
 Yalnız yüz otuzu buldu necât
 Başkumandan Hasan Paşa'nın
 Hüneri var idi denizce anın
 Keş-i cismine hayf aldırdı

⁸⁵² Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 268; Bogdanoviç, *a.g.e.*, 1876b, 161; Dubrovin, *a.g.e.*, 1900b, 293.

⁸⁵³ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 195-196.

Fülke-i ömrünü bâde verdi
Gitti birkaç ümerâ-yı asker
Fenn-i bahriyyede mâhir idiler⁸⁵⁴

Birçok halkların inanişında doğa olaylarının tabiatüstü bir güç tarafından gerçekleştirildiği inancı vardır. Hem Türk hem Rus şiirinde Sivastopol Kuşatması sırasında meydana gelen bu şiddetli fırtına Tanrı tarafından gönderilmiş olarak yorumlanmıştır:

Ol vakıt deryânın havâsı hoştu
Sonradan mevc urup coştukça coştı
Bir mahzûn donanma karaya düştü
Hüdâ bir şiddetli tûfân eyledi⁸⁵⁵

Dizildi gemiler ol dem sıraya
Bir fırtına zuhur etti araya
Bîçare donanma vurdu karaya
Kime şekva edeyim, Hakk'ın tufanı⁸⁵⁶

Rus kamuoyunda harp zaten dinî bir kisveye bürünerek halka sunulduğundan, Rus şairleri fırtınayı Tanrı'nın müttefikleri cezalandırmak için gönderdiği şeklinde yorumlamıştır.

Şair Stepan Şevirev'in kaleme almış olduğu 2-ye Noyabra (İki Kasım) adlı şiiri örnek olarak zikredilebilir:

Bizim safımızdadır Tanrı: odur bulutları yöneten,
Odur yeraltını titreten,
Odur hiddetlenince dalgalarda yürüyen,
Ve gemileri parçalayarak yok eden.
Ey Sivastopol! Şanın, şerefın kalesi!
Ey Tanrının ordusu kudretin askerleri!
Göktedir sizin için alan intikamınızı
Lütfü üzerinizdedir, unutmayın tanrınızı!⁸⁵⁷

Şair, aynı zamanda astsubay olan Nikolay Skrinnikov da fırtına sonrası *Burya u Krimskih Beregov 2-go Noyabrya 1854 goda* (2 Kasım 1854 Kırım Sahillerinde Fırtına) adlı

⁸⁵⁴ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 196-197.

⁸⁵⁵ Uğur, *a.g.e.*, 188.

⁸⁵⁶ Uğur, *a.g.e.*, 193.

⁸⁵⁷ Şevirev, S. (1854a). "2-ye Noyabra". *Moskvityanin, Uçyono-Literaturny Jurnal*, 6(21), 69.

şii kaleme almıştır. Şiirin ilk kıtalarında fırtınanın korkunç manzarasını anlatan şair şöyle devam etmiştir:

Tanrının cezasıydı bu korkunç manzara
Kim seyredebilir ki dehşete kapılmadan?
Tanrının bu öfkesi karşısında
Kim boyun eğmezdi ki o anda?
Ancak kibir dolu, mağrur kafalar
İdam cezası aldıklarını anlayamadılar⁸⁵⁸.

Vanenko mahlasını kullanan şair İvan Başmakov da fırtına üzerine manzum eser kaleme almış ve 1855 yılında ayrı basım olarak yayımlamıştır. *Obhojdeniye Russkih s Vragami. Podvig Donskih Kazakov na Çörnóm More 2-go Noyabrya, 1854 goda* (Rusların Düşmanlara Karşı Muamelesi yahud 2 Kasım 1854 Don Kazaklar'ının Karadeniz'deki Kahramanlığı) adıyla yayımlanan bu eserin mündericesi oldukça ilginçtir. Şiirde infak sanatını kullanan şair, Karadeniz'i konuşturarak Batılıları, Türkleri ve İslam dinini korumakla suçlamış, bu hatadan vazgeçmelerini istemiştir. Batılıların söz dinlememeleri üzerine Karadeniz öfkelenmiş, dalgaları öyle bir hiddetlenmiştir ki düşman gemilerini kâh kayalara vurmuş kâh karaya düşürmüştür. Bu esnada *Culloden* adlı bir İngiliz taşıt gemisi hasar görerek karaya oturmuş, otuza yakın İngiliz askeri beyaz bayrak sallayarak gemiden kayıklarla kıyıya yanaşmıştır. Başlarında bulunan komutan Ruslara şöyle seslenmiştir:

“Hiddetlendi sizin Karadeniz’iniz,
Karaya oturdu bizim gemimiz.
İçi gülle, barutla, topla dolu
İçinde otuz kadar at kaldı mahsur.
Dedi, yazık olacak şu Arap atlara
Yardım edin şu zavallı hayvanlara”.
Sordu onlara yardım elini uzatan bizim komutan:
“Yok mudur atlardan başka gemide sağ kalan?”
“Yes sir!” – cevap verdi İngiliz komutan
“Bir de yirmi beş Türk var içinde kalan”
“Peki, neden almadınız onları yanınıza?
Neden gitmiyorsunuz onların yardımına?
Sizin müttefikleriniz değil miydi onlar?”
“Yes sir!” – cevap verdi İngiliz komutan
“Benim askerim mi boğulsun Türkler uğruna?”
Derin bir nefes aldı komutanımız
Ve seslendi “Ey kahraman askerimiz
Duydunuz mu ölüyor insanlar denizde

⁸⁵⁸ Skrinnikov, N. (22 Mart 1855). Burya u Krimskih Beregov 2-go Noyabrya 1854 goda. *Odesskiy Vestnik*, 152.

Kurtarmamız gerekir, Türkler olsa bile...”
 Don Kazakları hemen cevap verdi:
 Kurtarınız Türk olduklarına bakmadan
 Yeter ki emir gelsin komutanımızdan⁸⁵⁹.

Âdeta kudurmuş denize aldırmadan Don Kazakları kayıklara binerek batmakta olan düşman gemisine ulaşmış ve zavallı Türkleri kurtararak Rus komutanına teslim etmişlerdir. Manzum eser şu mısralarla bitmektedir:

Söyleyin gerçek bir Hristiyan kimmiş şimdi:
 Rus mu, yoksa Türkün dostu İngiliz mi?⁸⁶⁰

Propaganda amaçlı yazılmış bu şiirde Ruslar kahraman, hümanist ve gerçek bir hristiyan olarak, İngilizler ise acımasız, müttefik dedikleri Türkleri ölüme terk eden bir millet olarak gösterilmiştir. Şaire göre, bir İngiliz için atın canı Türk’ün canından daha kıymetlidir.

Fırtına sırasında İngilizlere ait *Colloden* gemisinde Türk askerlerinin de bulunduğunu İnkerman’da esir düşen İngiliz çavuşu George Newman de kaydetmiştir. Newman anılarında yolculuk esnasında mola verdikleri bir kasabada başka bir esir kabile ile karşılaştıklarını ve bu kabilenin içinde fırtına esnasında *Culloden* adlı İngiliz nakliye gemisinden esir olarak ele geçirilen 100 kadar Osmanlı askerinin de bulunduğunu belirtmiştir⁸⁶¹. Ayrıca Rus tarih kaynaklarında, knez Menşikov’un askerlerine, karaya oturmuş gemilerin mürettebatı teslim oldukları takdirde yardım elini uzatmalarını ve kurtarılanları esir almalarını emrettiği bilinmektedir⁸⁶². İncelenmiş olan kaynaklarda İngilizlerin batmakta olan bu gemide Türkleri bıraktığı bilgisine rastlanmamıştır ancak genel itibarıyla Sivastopol Kuşatması esnasında Batılı askerlerin Osmanlı askerlerine karşı hakaretamiz davranışlarda bulundukları göz önüne alındığında böylesi bir olayın gerçekleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Orlando Figes, Türklere korkunç kötü muamelede bulunduklarını belirterek “İngiliz askerleri onlara dayak atmayı, küfretmeyi, tükürmeyi ve gülüp dalga geçmeyi alışkanlık

⁸⁵⁹ Vanenko (1855c). *Obhojdeniye Russkih s Vragami: Podvig Donskih Kazakov na Çörnóm More 2-go Noyabrya, 1854 goda*. Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona, 14-16.

⁸⁶⁰ Vanenko, *a.g.e.*, 1855c, 16.

⁸⁶¹ Newman, G. (1977). *The Prisoners of Voronezh: The Diary of Sergeant George Newman, 23rd Regiment of Foot, the Royal Welch Fusiliers, Taken Prisoner at Inkerman*, .çev. & ed. D. Inglesant, Old Woking, Surrey, (Akt. Köremezli, İ. (2003). “Kırım Harbi Sırasında Rusya’daki Esir Osmanlı ve Müttefik Askerleri (1853-1856)”. *Belleten*, 77(280), 995).

⁸⁶² Bogdanoviç, *a.g.e.*, 1876a, 161.

edindiklerini”⁸⁶³ yazmıştır. Britanya komutanlarından Lord Lucan’ın tercümanı olan John Blunt hatıralarında “İngilizlerin Balaklava gölcüklerden ve bataklıklardan geçerken, çıkınlarıyla birlikte kendilerini Türklere taşıttıklarını” yazmıştır.⁸⁶⁴ Yevgeniy Tarle de Batılıların Türkleri âdeta katır gibi kullandığını, Fransa’dan ve İngiltere’den gelen gemilerinden bomba, gülle gibi ağır yükleri onlara sırtında taşıttırdıklarını, işledikleri küçük bir hatada kırbaçlandıklarını kaydetmiştir⁸⁶⁵.

Çanakkale’de bulunan İngiliz konsolusu James H.Skene Kırım’daki Osmanlı askerlerine düzensiz bir şekilde maaş verildiğini belirterek sefaletlerini şöyle tasvir etmişti: “İngiliz gemiciler gemilerinden cephedeki bahriye tugayına gidecekleri zaman her biri üç Türk askerini yakalıyor, birinin sırtına biniyor ve bu yorulduğu zaman yerini almak üzere diğerlerini uzun bir kamçı ile önleri sıra güdüyorlardı. Sonra zavallı Türklere bu sekiz millik yolculuğun karşılığı olarak birkaç peksimet veriliyor ve onlar Balaklava’ya gayet memnun geri dönüyorlardı”.⁸⁶⁶

Osmanlı askerlerinin düşmüş olduğu bu vaziyet dönemin Rus ve İngiliz karikatürlerine de konu olmuştur:

⁸⁶³ Figes, *a.g.e.*, 269.

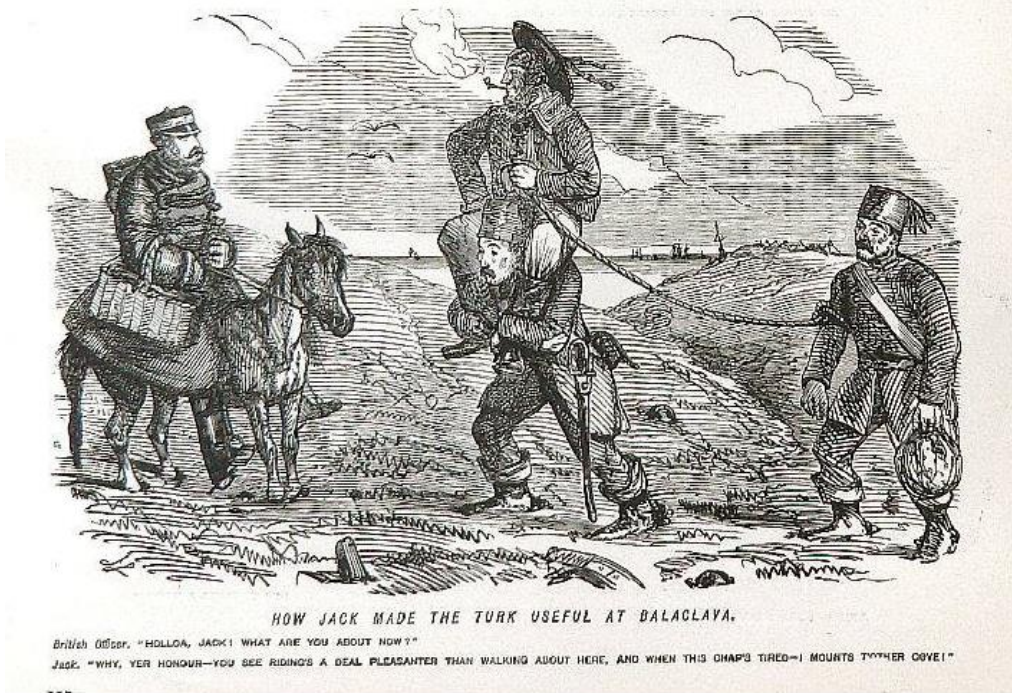
⁸⁶⁴ Figes, *a.g.e.*, 268-269.

⁸⁶⁵ Tarle, *a.g.e.*, 2005b, 267.

⁸⁶⁶ Skene, J. H. (1883). *Wits Lord Stratford in the Crimean War*, Londra: Richard Bentley and Son, 40-41 (Akt. Badem, *a.g.e.*, 264).

Resim 4.10. Sivastopol Kuşatması Esnasında Yayımlanan Bir Rus Karikatürü.⁸⁶⁷

Resim 4.11. Osmanlı Askerlerini Aşağılan Bir İngiliz Karikatürü.⁸⁶⁸

Sivastopol kuşatması uzayınca her iki tarafın askeri sadece savaştan dolayı değil, soğuktan, açlıktan ve salgın hastalıklardan da ölmeye başlamıştır. Bu ölümlerden derin etkilenen cephe gerisinde kalanlar şiirlerinde propaganda söylemlerinin yanı sıra duaya da

⁸⁶⁷ Stenanova, N. A. (t.y.). "Karikatur," 18 Mart 1855. Albom karikatur N. A. Stenanova, posvyashchennih sobitiyam Krymskoy voyni, (<https://krym.rusarchives.ru/dokumenty/albom-karikatur-na-stepanova-posvyashchennyh-sobitiyam-krymskoy-voyny>, Erişim tarihi: 12.11.2020).

⁸⁶⁸ Tarih Türklerde Başlar. (2014, 17 Kasım). "Avrupa karikatürlerinde Osmanlı...", resim 2, (<https://tarihturklerdebasklar.wordpress.com/2014/11/17/avrupa-karikaturlerinde-osmanli>, Erişim tarihi: 12.11.2020). Karikatür dipnotunda "Jack, Türk'ü Balaklava'da nasıl kullanışlı hale getirebilir" yazıyor.

yer vermiştir. Hem Rus hem Türk dua şiirlerinin ortak noktası din için yapılan mücadelede Tanrı'dan istenen yardımdır.

Türk edebiyatından, 19. yüzyıl şairi Selânikli Meşhurî'nin Kırım Harbi yıllarında yazdığı tahmin edilen aşağıdaki münâcât örnek olarak zikredilebilir:

Bize imdâd-ı avnin eyle cûdunla atâ yâ Rab
Bizi a'dâ-yı dîne eyle gâlib dâimâ yâ Rab
Karâr-ı ehl-i küfrün râyetin ma'kûs edip dâim
Şeh-i İslâmı kıl lutfunla mansûru'l-livâ yâ Rab

Cüyûş-ı nusretin dâim dururken ey kerem-mu'tâd
Cünûd-ı mü'minîni koyma pâ-mâl ile ezdâd
Bize küffâr ile cenk ü savaşıda sen edip imdâd
Şeh-i İslâmı kıl lutfunla mansûru'l-livâ yâ Rab

Muîn ol dâim oldukça bize küffâr ile hârib
Bizi terhîb edip semt-i firâra eyleme zâhib
Bizi a'dâya gâlib kıl ki sensin mutlakâ gâlib
Şeh-i İslâmı kıl lutfunla mansûru'l-livâ yâ Rab

Bu dîn-i râsihu'l-erkân bu fahru'l-enbiyâ hakkı
Bu şer'-i sâbiti'l-hükm-i rasûl-i muktedâ hakkı
Budur Meşhûrî'nin senden recâsı Mustafâ hakkı
Şeh-i İslâmı kıl lutfunla mansûru'l-livâ yâ Rab⁸⁶⁹

Yusuf Hâlis Efendi de Kurban Bayramı vesilesiyle *İyd-i adhâ mevsiminde nazmolunan münâcât* başlıklı manzumeyi kaleme almıştır. Meded redifli şiirde şair, Tatar ve Çerkez halkına zulmeden, Nemrud gibi gaddar ve etrafa ateş saçan Moskof'un kendi ateşinde yanmasını Allah'tan niyaz etmektedir:

Meded ey sâika-i gayret-i Yezdân meded
Meded ey hışmı eden düşmeni sûzân meded
İntikam u gazabın bâriş-i nîrân olsun
Gark u hark etsin onu âteş ü tûfân meded
Sihr-i fir'avnı bozup çûb-ı tûfeng ü süngü
Çâr-ı mâra görüne ejder ü su'bân meded
Nâr-ı nîrengi tutup âlemi baştanbaşa dek
Yine ol âteşe kendi ola sûzân meded
Avn-i Hak'la ola berdâ vü selâm İslâm'a
Yaktığı nâra o Nemrûd ola püryân meded
(...)

⁸⁶⁹ Selanikli Meşhurî Ahmed Efendi (2017). *Meşhurî Divânı* (Haz. Y. Aydemir ve H. Çeltik). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 121.

Hep Tatar Çerkes veleh böyle elinde bağırır
 Yok mu can kurtaran Allâh için aman meded
 Niçe bir zulm ü sitem bunca ibâda niçe bir
 Dâd ü feryâd ü figan çâk-i girîbân meded
 Cümle candan geçerek âteş-i cenge tutuşup
 Sîne uryân dili pûryân kılıcı kan meded
 Bunca mazlûmu halâs eyle koyma zulmünde
 Sîne dağlı eli bağlı gözü giryân meded
 Ey yerin göklerin Allâhı koyma sen âhı
 Buna dağ olsa dayanmaz nice insân meded
 Çarı nâçâr bırak koyma ona bir çâre
 Eyle bîçârelerin derdine dermân meded
 İyd-i ekber vatanın uğruna kan dökmektir
 Hâlisâ gel gidelim biz dahi kurbân meded⁸⁷⁰

Rus edebiyatında da dua tarzı şiirler bulunmaktadır. Devlet tarafından halka haçlı seferi gibi yansıtılan Kırım Harbi boyunca yazılan şiirlerin hemen hemen hepsinde Hristiyanlık uğruna savaşan Rus ordusunun galip gelmesi için Tanrıya yakarışlar mevcuttur.

Şaire Yevdokiya Rostopçina'nın Mucizevi İkon Bayramı⁸⁷¹ vesilesiyle kaleme almış olduğu aşağıdaki *Molitva ob Opolçönnih* (Askerler İçin Dua) adlı şiiri örnek olarak zikredilebilir:

Yakaran Rusya'nın
 Her daim koruyucusu:
 Kutsal ikonamız
 Bizi bağışla ve koru!
 Kadim koruyucusuydun
 Şanlı, dürüst halkımızın,
 Ve o zafer gününde
 Tatar okuyla yaralandın.
 Yeniden ayaklandı
 Azgın düşman orduları -
 Sen bu zor günümüzde
 Kalkan ve siper ol bize!
 Senin kutsal bayramını
 Kutladığımız bu günde,
 Yine seferber Moskov'a
 Gitmek için ateşli sefere.
 Tüm halk seferberlik için
 Çarın çağrısıyla ayaklanıyor

⁸⁷⁰ Yusuf Hâlis Efendi, *a.g.e.*, 7-10.

⁸⁷¹ Rus. Prazdnik Çudotvornoy İkonı. Ortodoksluk mezhebinde kutsal olarak kabul edilen bazı ikonaların bayramları mevcuttur. Ortodoksluk inanışa göre bu mucizevi ikonalar savaşlarda zafer kazanmasına yardımcı olurlar. Bir rivayete göre, Tatarların baskını sırasında düşman oku mucizevi ikonaya isabet etmiş ve ikonadan kan damlamaya başlamıştır. Prudnikova, E. A. (2007). *Zemlya Bogoroditsy*. Moskova: Neva, 380.

Ve istavroz çıkararak
 Eline savaş sancağını alıyor.
 Meryem ana kutsa sancaklarımızı
 Kutsa kahraman savaşçılarımızı
 Önlerinde dağılsın, yok olsun
 Düşmanın karanlık yığınları!
 Sen emret – Allah'ın⁸⁷² koruyucuları
 Kapılsın ölüm korkusuna,
 Ve tanrı tanımazlar yığını
 Kül olsun dağılsın etrafa!
 Emret – yine senin Rusya'n
 Dini uğruna savaşsın
 Ve Ortodoks savaşçıların
 Silahı kazansın!
 Emret – korudukların
 Hepsi hayatta kalsınlar,
 Dönsünler bize yaralanmaksızın
 Kardeşler ve oğullar!
 Duy, duy Meryem ana,
 Tüm Rusya'nın duasını;
 Sensin kadim koruyucu
 Bizi bağışla ve korusun!⁸⁷³

Şair Fyodor Bogdanoviç Miller de *Molitva Russkago* (Rus'un Duası) adlı şiirinde Ortodoks dini uğruna savaşmaya giden askerler için Tanrıdan yardım istemektedir:

Ey yüce Tanrım sana yalvarıyorum
 Sensin göklerin ve yeryüzün sahibi!
 Senin altının önünde diz çöküyorum
 Kabul eyle bu kalpten ettiğim duamı!

Sensin en cömert, her şeye gücü yeten!
 Yalvarıyorum Rusya'yı korusun felaketten;
 Dirlik gönder, eyle ona merhamet
 Huzur dolu günler nasip et!

Sükûnet ver, boyun eğmiş Rusya'ya,
 Ecdadı hak dini uğruna savaşan
 Sadık oğulları korusun, et himaye,
 Onların kalkanı ol bu kutsal cenkte⁸⁷⁴.

⁸⁷² Metnin orijinalinde Allah sözü kullanılmış olup Osmanlı Devleti'ni destekleyen Batı ülkelerini işaret etmektedir.

⁸⁷³ Rostopçina, *a.g.e.*, 1857, 385-386.

⁸⁷⁴ Orest Miller'in "Molitva Russkago" başlıklı şiiri için bkz. *Zamorskiye Gosti. Sobraniye Pesen, Voyennih Kupletov, Skazok, Basen i Stihov Pro Turkov, Angliçan i Frantsuzov*. (1854). Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona, 5-6.

Edebiyat tarihi Profesörü Orest Miller de Kırım harbi yıllarında henüz tarih bölümü öğrencisi iken *Molitva u Groba Kutuzova* (Kutuzov’ın⁸⁷⁵ Lahdi Başında Dua) adlı şiirinde şöyle demiştir:

Tanrımız yeter ki al bizi kanadın altına,
Korkar mıyız hiç senin koruman altında,
Hristiyanların feryatları çağrıyor bizi savaşa
Gidiyoruz senin kutsal mezarın adına!⁸⁷⁶

Dönemin ünlü şairlerinden Vladimir Benediktov da Paskalya Bayramı münasebetiyle *Hristianskiye Mıslı Pered Bitvami v Dni sv. Pashi 1855* (1855 yılı Paskalya Bayramı’nda Muharebeler Öncesi Hristiyan Düşünceler) adlı şiir yazmıştır. Dönemin dua şiirlerinden oldukça farklı, hümanist bir bakış açısıyla kaleme alınan bu şiirde şair, Tanrı adına öldürmenin kabul edilemeyeceğini, bu tarz duaları dine hakaret olarak kabul ettiğini şu dizelerle dile getirmiştir:

Silahlanıp hazırlanırken savaşa
Edelim dostlar içten bir dua
Baba Tanrımıza! Ancak haykırmayalım
Gittiğimizi kutsal işleri yapmaya.
Demeyelim kanlı şölene kutsal bir şölen,
Ve Tanrının şanını bizim dünyevi şanımızla
Karıştırmayalım akılsızca! Haçımızın gölgesi altında
Kurtarıcımız yüce İsa’nın adı uğruna
Öldüremez ki birbirini kardeş insanlar.
(...)
Tanrı adına yapılan savaşçı haykırışlarımız
Dinimizle alay şeklinde göklerde duyulmaktadır.
Neden bu hakaret sevgi öğretilene,
Ona yalvarırken: “Bu kılıcı kutsa,
Öldürmek için kaldırdık onu senin adına! ”

Son verelim böyle tahkir edici, süslü dualara!
Ve giderken düşmana, şöyle dua edelim Kadir-i Mutlaka:
Çok insan öldüreceğiz, ey Tanrımız bizi lütfen bağışla!
(...)
Bize barış ver! Dünyevi krallıklarımızı düşmanlıkla kavuran
O kindar ve hain ruhu kov bu topraklardan.
Uhuvvet bağışla bize! Ve Tanrı adıyla
Kılıç kaldırılmasın bu zalimlik yarışında,

⁸⁷⁵ Mihail Kutuzov (1745-1813):1812 Rus-Fransız Savaşı’nda Rusya ordusunun başkumandanı.

⁸⁷⁶ Orest Fyodoroviç Miller’in “Molitva u Groba Kutuzova” başlıklı şiiri için Bkz. Klaşkov, 1854b, *a.g.e.*, 59.

Barişçıl ağızlar dua etsin Paskalya'da!⁸⁷⁷

Şair Aleksey Pleşeyev *Posle Çteniya Gazet* (Gazeteleri Okuyunca) adlı şiirinde benzer bir hümanist tavır sergilemiştir:

Savaş meydanındaki kahramanlık hikâyeleri
Mutlu etmiyor, coşturmuyor kanımı;
Ve içten dualar gönderiyorum göklere
Merhamet insin kin dolu kalplere.

Bitsin endişeli, dehşet dolu günler,
Unutarak düşmanlığı ve nefreti,
İsa'nın yüce dinine itaatli
Tek bir aile olsun, birleşsin milletler!⁸⁷⁸

Sivastopol kuşatmasının sonuna doğru propagandadan uzak daha içten şiirler kaleme alınmıştır. Şairler savaşın getirmiş olduğu yıkımı ve geride kalanların üzüntüsünü dile getirmişlerdir. Rus edebiyatından Nikolay Nekrasov'un savaşta oğullarını kaybeden anneler için yazdığı şiir örnek olarak verilebilir:

Dikkatle baktığımda savaşın dehşetine,
Ve her yeni muharebede kurban verilenlere,
Ne karısına yanar içim ne yarenine,
Acımam kahramanın kendisine bile...
Maalesef! Bulur teselliyi karısı,
Ve unuttur en yakın arkadaşı,
Lakin bir yerde bir can var ki,
Mezara kadar hatırlar, hiç unutmaz ki!
Riyakâr davranışımız arasında,
Bütün gündelik telâşlarımızda,
Şu dünyada gördüm yegâne
Kutsal ve samimi katre -
Bu da zavallı annelerin gözlerinde.
Nasıl ki ağlayan söğüt ağacı
Kaldıramaz dallarını,
Anneler de unutamaz
Savaşta ölen çocuklarını...⁸⁷⁹

⁸⁷⁷ Benediktov, V. (1856). *Sobraniye Stihotvoreniy V. Benediktova v Tryoh Tomah* (C. 3). St. Petersburg: Tipografiya Krilovoy, 190-191.

⁸⁷⁸ Aleksey Pleşeyev'in "Posle Çteniya Gazet" başlıklı şiir için bkz. Ratnikov, *a.g.e.*, 547.

⁸⁷⁹ Nekrasov, *a.g.e.*, 178.

Türk edebiyatında da Kırım Harbi'nden dönmeyen oğula ithafen, anne motifli bir ağıt mevcuttur⁸⁸⁰. Kerumi Hala, savaştan dönmeyen evladına şöyle seslenmektedir:

Çıkamadum çolvaroşun duzina
Duğun olur gelinina kizina
Gelin edup bakamadum yuzina
Senden sonra gelin görmem Ahmedum

Bulbul oter ilga eder dalini
Ordek yuzer dalga eder yolini
Bizum koyun kız gelini puşili
Bundan sonra puşi takmam Ahmedum

Yaz gelende yaylaların yeşili
Kış gelende mısırların seçili
Gittun mesken ettun Kerum elini
Bundan sonra daha koymam Ahmedum

Nokta Anan etsun bir tava helva
Toplanup yesunler Emine Heva
Ağlama validem yureğün sava
Bir tukenmez derde duştum Ahmedum⁸⁸¹

Türk şairi Ahmed Rızâ Trabzonî de kaleme almış olduğu hacimli manzum eserinin sonuna doğru savaşta ölenlerin, geride kalan anne, baba, eş ve çocuklarına içten hayıflanmaktadır. Bu konuda Ahmed Rızâ'yı diğer şairlerden ayıran husus hümanist bir yaklaşımla karşı cephedeki düşmanlara derin acı hissetmesidir. Son derece içten ve samimi duygularla yazılmış aşağıdaki dizeler şimdiye kadar incelenmiş olan her iki edebiyatın şiirleri arasında en dikkat çekicidir:

Ne kanlar dökölüp evler yıkıla
Ne canlar sökülüp tenler gömüle

Ne erler gide avratlar kala dul
Ne evler kapanıp mal ola mahlûl

Ne evlatlar yetim kalıp sürüne
Babalar göricek anlar yerine

Rıza vazgeç bunlar düşmen sözü
Düşürme kalbimize yâre-sûzı

⁸⁸⁰ Çakır, a.g.m., 1845-1846.

⁸⁸¹ lyricstranslate (2017). "Birol topaloğlu, Ahmedum sözleri", (<https://lyricstranslate.com/tr/birol-topaloğlu-ahmedum-lyrics.html>, Erişim tarihi: 10.06.2020).

Veli haklısınız kalbim öğürdü
Buları baba ana doğurdu

Buların dahi vardır gözleyeni
Buların ardlarınca sızlayanı

Buların dahi vardır ağlayanı
Bular için karalar bağlayanı

Buların dahi masumları vardır
Buların dahi mahdumları vardır

Buların yok mudur yolun bakanı
Kani yârim deyu bağrın yakanı

Buların yok mudur baba, anası
Kani oğlum deyu ol çeke yası

Bular düşmen ise insan değil mi
Anâsırdan mürekkeb can değil mi

Ne hâl ise bu bir sırr-ı Hüdâ'dır
Karıştırmak bize ayn-ı hatadır⁸⁸²

Rus edebiyatında da Sivastopol Kuşatması'nın sonuna doğru hümanist bir tavır benimseyen şairler mevcuttur.

Savaş boyunca şiirler yazan ve onları 1856 yılında kitaplaştıran şaire Varvara Annenkova örnek olarak verilebilir. Savaşın başında kaleme almış olduğu şiirlerinde “busurmanlara”⁸⁸³ karşı sefere çağıran, “Hristiyanları Türklerin vahşi pençesinden kurtarmaya”, davet eden, “sayısızca düşman öleceğini” ve “Çargrad'ın surlarında Rusların hurruları yankılacağını” temenni eden şaire, Sivastopol Kuşatması'nın sonuna doğru barışçıl ve hümanist bir söylem benimsemiştir. *Ya Ne Hotela Bı Pogibeli Vragov* (Düşmanların Ölmelerini İstemem) adlı şiirinde şöyle demiştir:

Düşmanların ölmelerini istemem,
Tamamen yok olmalarını arzu etmem!
Çağırırdım herkesi barış ziyafetine,
Tüm asırların ve halkların şölenine!

Neyin savaşı bu? Neyi paylaşamadık?

⁸⁸² Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 211-212.

⁸⁸³ Busurman (Rus.): Müslümanlara karşı kullanılan aşağılayıcı bir tabirdir.

Yoksa Tanrı güneşi altındaki toprağa mı sığamadık?
Ne zaman gelir halkların birleşeceği o gün
Ne zaman duyulur muhabbet, biter hüznü?⁸⁸⁴

Şiirin sonunda şaire, insanların din ve ırkının önemi olmadığı, Tanrı'nın da bir olduğuna işaret ederek barışa davet etmektedir:

Düşmanlığa sebep bulamadıklarında
Belki, sevgiyle sarılır düşman düşmana!
Tek bir sürü olsun, başında da tek bir çoban
Ve barış içinde yururuz hep ileri, durmadan⁸⁸⁵.

Diğer bir dua şiirinde şaire Tanrı'ya barışın gelmesi için şöyle seslenmektedir:

Tanrım, tüm yoldan sapanlara
Dünyada tüm savaşanlara
Sen sevgi ve barış yolla!
Senin sonsuz merhametin
Bütün dünyayı aydınlatsın
Savaş bitsin, bu düşmanlık sona ersin⁸⁸⁶.

Başka bir şiirde Annenkova ölen askerlerin arkasında kalan yakınlarına üzülmektedir:

Ulaşmıyor mu feryatları
Zavallı anne ve eşlerin?
Duyulmuyor mu ağlamaları?
Yetim kalmış çocukların?⁸⁸⁷

Dönemin ünlü şairi Yakov Polonskiy'in, Sivastopol'ün düşmesine bir ay kala kaleme almış olduğu *Na Çörnom More* (Karadeniz'de) adlı şiirinde de artık savaş karşıtı bir tutumun hissedildiği söylenebilir:

Görüyorum – işte benim ailem.
İşte annem. İşte narinim
Sevgilim. Evlatlarım. Aman Tanrım!
Ya bu kim?! Yoksa bu bir kâbus?
Görüyorum ölümcül bir hayalet
Parlak pelerine burunmuş iskelet.

⁸⁸⁴ Annenkova, V. (1856). *Stihotvoreniya 1854, 1855 i 1856 gidov V..A..oy. Posvyaşayetsya Zaşitnikam Sevastopolya*. St. Petersburg: Tipografiya Departamenta Vneşney Torgovli, 13.

⁸⁸⁵ Annenkova, *a.g.e.*, 14.

⁸⁸⁶ Annenkova, *a.g.e.*, 39.

⁸⁸⁷ Annenkova, *a.g.e.*, 19.

Yoksa ölüm mü bu? Ne için gelmiş
Tehditkâr bağılıyor: “savaş, püskürt alevleri!”
Savaşın, ey dünya kabileleri!⁸⁸⁸

Müttefikler Sivastopol’ü her geçen gün daha şiddetli bir şekilde bombalamaya devam etmişlerdir. Bu esnada Sardunya Devleti de 15 bin askerle savaşa dâhil olmuştur. Böylece Kırım’da Osmanlı askerlerinin sayısı 55 bini, Fransızların 120 bini, İngilizlerin ise 32 bini bulmuştur. Müttefikler günde 75 bin gülle atabiliyorken, Ruslar aynı şiddetle karşılık veremiyordu, çünkü müttefikler kadar askerlerine cephane temin edemiyorlardı⁸⁸⁹. Özellikle yaz aylarında müttefiklerin bombardımanı sonucunda Rusların her gün 2000-2500 kişi zayıyatı vardı. Bunlardan 600-1500 arası kişi ölü olarak kayda geçiyordu⁸⁹⁰.

O şiddetli bombardımanın yapıldığı aylarda Sivastopol’de bulunan şair Ahmed Rızâ Trabzonî gördüklerini ve duyduklarını şu şekilde dizelere dökmüştür:

Bular hiç durmayıp leyl ü nehârı
Sivastopol’a yağdırdılar nârı

Urus dahi bunlara vermez aman
Dem-â-dem yağdırır ol dahi sûzân

Kırılır küllî yevm nice bin cân
İki taraftan olurlar perişân

Verip imdâdı Sardunya kıralı
On onbeş bin kişi gönderdi varı

Gelip anlar dahi merkez edindi
Bu bezm ü rezme anlar da girdi

Ne denli vâsf edem bu söz-i dâğı
Ecel kasabının oldu otağı

(...)

Buranın cengi hiç tadâd olunmaz
Kalemle yazılıp imlâya gelmez

(...)

Yıkıldı şehri virân oldu pür-su
Ne kalalarda kaldı burç-ı bârû

On onbeş bin kadar hâne, dekâkîn

⁸⁸⁸ Polonskiy, Y. (1855). “Na Çörnom More”. *Sovremennik Literaturniy Jurnal*, 53(10), 141.

⁸⁸⁹ Badem, *a.g.e.*, 268.

⁸⁹⁰ Tarle, *a.g.e.*, 2005b, 561.

Var imiş şehir içinde bil-mesâkîn

Birinin kalmadı sakfî tavanı
Yıkılıp kalmadı nâm u nişânı

Urus dahi bu hali çün görüptür
Ki zaf-ı kuvveden file geliptir

Ve lakin koymaz elden gayretini
Diler gâip etmeye şöretini
(...)
Kurup anlar orada bir savaşı
Satıldı bir pula canlar kumaşı

Ecel kasabının elde bıçağı
Kızıl kana boyattılar otağı

Kırıp birbirini vermez âmânı
Kıpladı dağları toplar dum.⁸⁹¹
(...)
Hücumlar eyleyip leyl ü nehârı
Aralık vermeyip yağdırdı nârı

Geceler subha dek toplar sûzânı
Nehâra benzetir şule cihânı

Bulundum orada ben de Rızâyâ
Vesîle eyleyip ahz u itâyâ

Merak ettim bıraktım gayrı kârı
Varıp görem deyu bu kâr-zârı

Bir iki mâh orada kıldım ârâm
Gözümle seyreyleyip hayli hengâm⁸⁹²
(...)
Sabahtan her taraftan koptu veylâ
Hücumlar ile bir şiddetli sayhâ

Açıktan açığa her bir taraftan
Yemîn ü hem yesâr u garb u şarktan

Hücûmlar eyleyip cümle asâkir
Fıransız, İngiliz, Sardunya vâfir

Kırılan gitti girdi sağ kalanlar
Bıçak, süngü, kılıç kılıca anlar

⁸⁹¹ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 204

⁸⁹² Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 208

Karıştı birbiriyle Rus, Frenc
Temâşasın uzaktan kıl geri kaç

Ne denli söyleyim bu kâr-zâr
Ecel kasabının ulu pazarı

Görülmemiş cihân durmuş duralı
Bu denli heybetli anla misâli

İki yüz bin kişiden çok asâkir
Karıştı birbirine bunca asâkir

Bunların her birinin var meramı
Kanın içip alalar intikâmı

Karıştı çün bunlar ne oldu orada
Bilinmedi nasıl olur verâda

Havada sâikâ misli sadâlar
Dumandan nâ-bedîd oldu oralar⁸⁹³
(...)
Kırılmış elli binden fazla âdem
İki taraf asâkirinden ol dem

Sıçan yolları, hendekler tamamî
Ser-â-ser lâş ile dolmuş kemâli

Ölen ölmüş yaralılar figânı
Ciğerler doğranır kim görse anı⁸⁹⁴
(...)
Akan kandan olup anda hüveyda
Gezilmez mertebe tıyn oldu peyda

Çavuşlardan biri dedi işittim
Miralay ile ben oraya gittim

İçeriye girip her yana gittik
Gezerek bâb-ı istihkâma yettik

Şu denli bir çamur olmuş orada
Geçilmez mertebe gördüm orada

Miralay dedi ben âsâmı soktum
İki buçuk karış çamuru ölçtüm

Bu yüzden sen kıyas eyle orada

⁸⁹³ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 212-213.

⁸⁹⁴ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 214-215.

Ne resme kan dökülmüş ol orada⁸⁹⁵

Savaşa bizzat tanıklık etmiş Ahmed Rızâ'nın yukarıdaki savaş tasvirlerinden, Sivastopol Kuşatması'nın ne denli dehşet verici, eşi görülmemiş kanlı bir mücadele olduğu anlaşılmaktadır.

Ahmed Rızâ'nın şiirinde benzer şekilde kuşatma esnasında Sivastopol'de yaşananlar, *Ptička* (Kuşçuk) adlı Rus şiirinde de tasvir edilmeye çalışılmıştır. Şiir, *Odesskiy Vestnik* Gazetesinde 1855 yılının Mayıs ayında kuşatmanın en ateşli günlerinde N. Timofeyev imzasıyla yayımlanmıştır. 19. yüzyıl Rus şairleri arasında böyle bir ismi taşıyan şaire rastlanmamıştır. Ancak Rus askerlerinin arasında şiir yazma geleneğinin var olduğu düşünülürse şiirin Sivastopol Kuşatması'na bizzat katılmış General Nikolay Dmitriyeviç Timofeyev'e ait olduğu düşünülebilir. Şiirde, vatanına yuva kurmak için gelen bir kuşun karşılaştığı dehşet dolu savaş görüntüleri tasvir edilmiştir.

Uçuşup geldi altın bir kuşçuk
Deniz ötesinden, yâd ellerden
Yuva kurmak için memleketinde,
Berrak gökyüzü maviliğinde
Üzüm salkımlarında dinlenmeye,
Ağaçların güzelliğini seyretmeye.
(...)
Uçuşup geldi kuşçuk- bir an korktu
Zavallı, bir oraya bir buraya uçtu:
Her yer alevler içinde yanıyordu
Korkunç bir yıldırım gürlüyordu
İlkbahar açamadı çiçeklerini
Görülmedi ağaçların yeşilliği,
Sanki ölüm sardı tüm çevreyi
Örttü her yeri cenaze perdesi.
Uçuşuyor kana susamış kuş sürüsü
Ve duyuluyor uğursuz gürültüsü,
Havayı karartıyor kara bulut misali
Bakışıyla kestirerek ganimeti.
Ve çoktu ganimet korkunç meydanda
Cesetler üst üste kemik dağında
Yere serdi onları korkunç savaş
Acımasız silah ve savrulan kılıçla.
Hâlâ gök gürlüyor ve imin inim inliyor
Bir yığın insan canını diş takmış çarpışıyor
Hucüm ediyor birbirine kalabalıklar
Kalelerin etrafında, sarılıyor surlar.

⁸⁹⁵ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 215.

Duruyor sahil kayalarının yanında
 Gemiler sallanarak dalgalarda;
 Fırtınalı deniz inliyor, isyanda
 Kaynıyor dünyanın dört tarafında.
 Âdeta gözlüyor savaşılar kayalarla,
 İstiyor insanları almayı, yutarcasına
 Karmak için onları hiddetli dalgalarla
 Yıldırım topları ve gemi katarıyla.
 Tüm bunlara rağmen gökyüzü hep masmavi
 Aynı gök mavisi ve içindeki sukuneti
 Aynı sapsarı altın güneşi,
 Parlıyor dünya üzerinde gösteriyor güzelliğini.

Baktı tüm bunlara kuşçuk – uçtu,
 Yükseldi berrak mavi gökyüzüne,
 İstedğini bulamadı,
 O tanıdık sevdiği yerlerde.
 Ve ayrılırken başladı ötmeye,
 Hüzünle, korkuyla dua edercesine,
 Vatani yeniden çiçeklensin
 Ve Tanrı'nın cezası artık bitsin⁸⁹⁶.

Sivastopol Kuşatması'nın sonuna doğru Rus şiirinde endişe ve hüznün sezilmeye başlanmıştır. Burada şair Fyodor Glinka'nın 1855 yılında yazmış olduğu *Utrenniy Vozduh* (Sabah Havası) ve *Tuman i Zarya u Sevastopolya* (Sivastopol'de Sis ve Şafak) adlı şiirleri örnek olarak gösterilebilir. Savaşın başında İsa uğruna savaşa davet eden, Rus ordusunun üç düşmana karşı muzaffer olacağına inanan şair, kuşatmanın sonuna doğru motivasyon verici uslubu kullanmanın yanı sıra hüznün içeren mısralara da yer vermiştir:

Şafak kızıla boyuyordu
 Griye çalmış tarlaları,
 Sabah, şefkatiyle öpüyordu
 Bayaz zambakların dudaklarını...

Ancak ben, başım önümde,
 Dalmışım belirsiz bir hüznle,
 Hayalimde uçarken Neva'nın üzerinde
 Uçup gelmişim uzaktaki Kırım eline.

Tüm gökyüzü kapladı duman
 Gürlüyor savaş, ortalık yaman.
 Ancak yenilmez bir kahramanlıkla
 Rusumuz üçüne birden tutuyor kafa!

Kan dökmeden vermiyor toprağını

⁸⁹⁶ Timofeyev, N. (12 Mayıs 1855). Ptička. *Odesskiy Vestnik*, 256.

Her karış için koyuyor ortaya canını,
Kadim Sivastopol'un surları önünde
Kaya misali savunuyor Rus bayrağını!

Durmaya devam et Rusya'nın kapısında
Ey sadık evlat! Sahip çık anavatana,
Demir zırhlı düşmanlar
Çelikten ayaklarını kırana kadar!⁸⁹⁷

Sivastopol'de Sis ve Şafak adlı şiirinde ise Glinka, intak sanatını kullanarak sisi konuşturmuştur. Düşmanlarını kör eden sis, kardeşi olarak gördüğü şafağın ortalığı aydınlatmaması için ricada bulunmaktadır. Şairin ilk dönem yazdığı şiirlerden farklı olarak, bu şiirinde endişe ve korku sezilmektedir:

Sis, sahil boyunu kaplarken,
Düşman çadırlarını boğarken,
Sivastopol tepelerinde
Başladı kız kardeşi şafakla bir sohbete:

“Kardeşim bu kadar erken yakma
Kızıl lambalarını!
Sislerin arasından aydınlatma
Öfkeli Rus bataryalarını!

Rastgele benim karanlığında
Kör kurşun misali vursunlar onlara,
Pahalı mermilerini boşa harcasınlar
Aklını kaybetmiş düşmanlar,

Tavrıda bizim kutsalımızdır
Sivastopol bizim yiğit diyarımızdır:
Orada her biri kahramanca
Ölüm bayramına gitmeye hazırdır!
(...)

Nasıl durmayız duvar misali,
Kardeşim, arkasında kahramlarımızın!?
Ben kapatırım dumanımla örtü gibi
Göğsünü ve gözlerini düşmanların!

Ancak sen de bu kadar erken yakma
Kızıl lambalarını!
Ve sislerin arasından aydınlatma
Öfkeli Rus bataryalarını!”⁸⁹⁸

⁸⁹⁷ Fyodor Glinka'nın “Utrenniy Vozduh” başlıklı şiiri için Bkz. Ratnikov, *a.g.e.*, 400.

⁸⁹⁸ Glinka, F. (29 Nisan 1855). Tuman i Zarya u Sevastopolya. *Severnaya Pçela*, 471.

Nihayetinde 8 Eylül 1855'te yoğun bir bombardıman sonucunda müttefikler Sivastopol Kalesi'ni ele geçirmiştir. Osmanlı kuvvetleri bu nihai saldırıya katılmamışlardır, çünkü tam o sırada Ömer Paşa, yerine bir vekil bırakmaksızın, Kafkasya Cephesi için Kırım'dan ayrılmıştır. Ömer Paşa'nın bu davranışı Osmanlı askerlerinin Sivastopol'deki nihai saldırıya katılmamasına sebep olduğundan dolayı eleştirilmiştir⁸⁹⁹. Salih Hayrî bu hususta şunları yazmıştır:

Cünd-i şâhâne bu gavgadan dūr
Nimet-i fethden oldu mehcūr
Şu kadar var ki teleften memûn
Olup o marekede hıfz-ı masûn
Cünd-i İslâm dahi ol hengâm
Çernaya mevkiine bil-îzâm
İhtiyât üzre tutuldu ol yer
Bu fütûhâtta bulunmadılar
Devletin olmadı sancağı küşâd
Oldu millet bu hususda nâ-şâd⁹⁰⁰

Her ne kadar son saldırıya Osmanlı askerleri katılmasalar da, 11 ay süren kuşatmadan sonra Sivastopol'ün nihayet ele geçirilme haberi hem cephedekileri hem cephe gerisinde olanları hayli sevindirmiştir. Savaş esnasında İstanbul-Edirne-Şumnu ilk telegraf hattını çektiren Osmanlı Devleti'nde ilk telegraf haberi de “Sivastopol'ün Fethi” olmuştur⁹⁰¹.

Sivastopol alındı müjdeler bu sâl-i nusretle
Şeh-i kışver-güşâ dinse becâ Abdü'l-Mecîd Hân'a

Şerefli bir vakit konmuş bu şehre telgraf işte
Peyâm-ı feth alındı ibtidâ Abdü'l-Mecîd Hân'a

Yirün kulağı dirler telgrafa bir ağız âlem
Virür yer yer haber subh u mesâ Abdü'l-Mecîd Hân'a

Kulağı bak kırışde telgrafun şimdi bu hengâm
Hayırlı bir haber var gâlibâ Abdü'l-Mecîd Hân'a⁹⁰²

⁸⁹⁹ Badem, *a.g.e.*, 268-269.

⁹⁰⁰ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 218.

⁹⁰¹ Kırzioğlu, *a.g.e.*, 139.

⁹⁰² Çapan, *a.g.m.*, 62-63.

Haber kısa sürede tüm ülkeye yayılmış ve başta İstanbul olmak üzere, yurdun her yerinde şenlikler, kutlamalar düzenlenmiştir. Osmanlı şairleri de Sivastopol için destanlar, şiirler kaleme almış, tarihler düşürmüşlerdir.

Tanzimat dönemi önemli şairlerinden Ziya Paşa, sevincini dile getirmek maksadıyla kaleme almış olduğu *Sivastopol Tersânesi'nin Fethine Târihidir* adlı manzumesinde Rusların Karadeniz'deki gücünü ve kudretini simgeleyen Sivastopol Tersanesi'nin ele geçirilişini, fetihlerin en yücresi olarak yorumlamıştır. Şaire göre kibrin, heybetin tutsağı olan lanet Rusya inat ederek üç ülke padişahına karşı gelmiştir. Üç kudretli cihan devleti bir olup yıllarca tahkim edilmiş Sivastopol'ü Cenab-ı Allah'ın yardımıyla fethetmişlerdir:

Zihî beşâret uzemâ-yı feth âlü'l-âl
Ki istimâ'ına cân ü dil eyler istikbâl

Zihî peyâm-ı mübârek ki etdi âvâzı
Kıbâb-ı çerhi sadâ-yı ferâhla mâl-â-mâl

Kemâl-i şevk u safâ erdi bir nihâyete kim
Görünmez âyine-i dilde gayri rû-yi melâl

Bu inbisât-ı umûmîyi tarz-ı imkânda
Henüz kuvve-i akliyye etmemişdi hayâl

Donandı nûr-ı kanâdil-i behcet ile cihân
Zemîn bu hâlet ile âsümâna oldu misâl

Zihî saadet-i kübrâ ki bir kavî düşmen
Rehîn-i heybet olup etdi kesb zaf u hüzâl

Laîn-i Rusya bed-tebâr yani Rus
Verüp Sivastopol'ü mülkü buldu izmihlâl

Ne kibr kibr-i perest-i lecûsdur kim uyup
Hevâ-yı nefsi üç pâdişehle kurdu cidâl

Birisi Hazret-i Abdülmecid Hân kim eder
Diyâr-ı Moskof'u hem etdi askeri pâmâl

Bir öyle asker-i sâhib-i şükûha mâlikdir
Ki rezm-gehde olur her birisi Rüstem ü Zâl

Ne hâcet anları tavsif eylemek yetişir
Silistre Çatana vakası delil-i makâl

Biri Fransa hem İngiltere anın birisi

Ki anlar ile dahi etdi iddiâ-yı kıtâl

Bir oldu işte bu üç devlet-i cihân-kudret
Hem etdi her biri Rus üzre asker-in irsâl

Bu defa Bahr-i Siyâh'a donanma gönderilüp
Verildi asker-i beriyyede hayli ricâl

Kırım sevâhilin evvelce etdiler teshîr
Mahal mahal olunup nasb hayme-i iclâl

Nihâyet "Elmalı'yı almalı" deyû birden
Adûnun ordusunu soydular bozup fil-hal

Kemâl-i kuvveti çünkim Sivastopol'da idi
Denürdi anın içün feth ü zabt emr-i muhâl

Cenâb-ı Hazret-i Allah nusret etdi kerem
Olundu feth o tılsım-ı garîb-i pür-eşkâl

Cenâb-ı Hakk o iki devlet-i fahîmeyi hem
Muzaffer eyleye Moskof'lu üzre her meh ü sâl

Bir iki mısra-ı târihim eylesün tezkîr
ZÎYÂ neşât-ı dilin etmek isteyen ikmâl

Hücûm kıldılar üç pâdişâh satvetle
Sivastopol alınıp Rus'a erdi vehn ü zevâl⁹⁰³

Sadaret ve Dîvân-ı Hümâyûn kâtipliği görevinde bulunan şair Recâî-zâde İbrahim Şefîk Efendi de Sivastopol Kalesi'nin fethedildiği haberini alınca şiir kaleme almıştır. O da Ziya Paşa gibi, kibre kapılmış Rusya'nın ağır mağlubiyete uğradığını ve savaştan bıkmış tüm dünyanın bu durumdan sevinç duyduğunu ifade etmiştir:

Hamdüli'llâh ahz-ı sâr itdi Kral-ı Rûs'dan
Hazret-i şâh-ı zamân Sivastopol fethi ile

Şâh-ı İslâm ile Sardinya Fransız İngiliz
Aldılar çok nâm u şân Sivastopol fethi ile

İttihâd-ı çâr devletden şaşırdı Çâr-ı Rûs
Dört yanın aldık inan Sivastopol fethi ile

Binikiyüzyetmişikinci sene geldiği gün
Şâdmân oldu cihân Sivastopol fethi ile

⁹⁰³ Göçgün, *a.g.e.*, 129-130.

İsm-i bâsit hem adüvdür sâl-i hâl ile aceb
Bastımız oldu ayân Sivastopol fethi ile

Bu sefer oldu Kral-ı Rûsı o denlü hazîn
Cânı kabz olundu san Sivastopol fethi ile

Dirdi Moskov düşse süngüyle tutarız gök yere
Düşdi kaldırdı taban Sivastopol fethi ile

Yir göğü sıkılmışdı düşmen şimdi bulmaz mı ferah
Ehl-i arz u âsmân Sivastopol fethi ile

Halk-ı âlem ol kadar buldı safâ kim gûyiyâ
Pîrler oldu cevân Sivastopol fethi ile

Varsa gitmiş Orkapusu'ndan uğursuz bu sefer
Oldı gözlerden nihân Sivastopol fethi ile

Kal'asın biz topdan yerle beraber eyledük
Oldı âlem gök duman Sivastopol fethi ile

Lutf-ı Hak'la oldu yahşı hâl-i dûstân işbu hâl
Hâl-i a'dâ da yaman Sivastopol fethi ile

Nice bir fethin nasîb eyler bize hemçün Kırım
Bizi iden kâmrân Sivastopol fethi ile

Cevherîn târîh didüm şâd olup ben de Şefîk
Âlem oldu şâdmân Sivastopol fethi ile⁹⁰⁴

Sivastopol Kalesi'nin ele geçirilmesi üzerine yazdığı bir başka manzumede Şefîk, dünyayı zaptetme hülyasına kapılan Rusya'dan nihayet intikam alındığı için mutludur:

Kal'a-i Sivastopol fethin nasîb idüp bize
Sâl-i nevde eyledi mesrûr Yezdân âlemi

Bir olup İslâm u Sardinya Fransız İngiliz
Dört taraf kıldı ihâta ceng-cûyân âlemi

Zabt-ı dünyayı hayâl eylerdi Rûs işbu sefer
Sanup evvelki gibi hâlîce meydân âlemi

Serhadât-ı Rûmili'yi geçdi bir baş cedd-i Rûs
Yir yir asker göricek derk itdi ol an âlemi

Yirgöği semtinde de pek çok hezîmetler görüp
Yirgöği bilmez şaşırdı kılmaz iz'ân âlemi

⁹⁰⁴ Çapan, a.g.m., 60-61.

Bahr u berden Yirgök almaz asker irsâl eyleyüp
Çâr devlet Çâr-ı Rûsa kıldı zindân âlemi

Cin fikirliler kaçurdu Moskov'ı âdemce bak
Zabt ide lâyük mı bir gûl-ı beyâbân âlemi

Ayağı irdi suya şimdi balıkçı Moskov'un
Yayacakdı yemleyüp mahlûkı Talyan âlemi

İntikâmın kat kat alduk Rûs'dan geçmişlerün
Seyr idün şimdi gelüp ey müslimânân âlemi

Başka âlem oldu bu hâl-i neşât ile cihân
Cennete temsil ider âdemce insân âlemi

Urkapısı'ndan Demürkapu'ya dek feth olunup
Umaruz kim zabt ider şâh-ı cihânân âlemi

Cevherîn târîh didüm vakt-i sûrunda Şefik
Eyledi feth-i Sivastopol şâdân âlemi⁹⁰⁵

Dönemin şairi Osman Nevres de sevincini aşağıdaki dizelerle ifade etmiştir:

Nakz-ı ahde saldı çün Rusiya'yı câm-ı gurûr
Sürdü at cevlângeh-i ısrâra keyf-i harbile
İngiliziyle Fransızlı dahi Osmanlı'ya
Söz verip kat' ettiler dâvâ-yı seyf-i harbile
İbtidâ Sivastopol teshîrine reh-yâb olup
Kıldılar hân-ı hisârın feth zayf-ı harbile
Tob-ı kal'a-kûbü âteş-hîz edip lâ-yenkatı'
Etiler meştâsını temmûz sayf-ı harbile
Bende Nevres söyledim sâl-i zafer târîhini:
"Kal'a-i Sivastopol alındı seyf-i harbile"⁹⁰⁶ (1271)

Yusuf Hâlis Efendi de Sivastopol kalesi düşünce *Târih-i muhtasar-ı muhârebe ile fetih-nâme-i Sivastopol* adlı 64 dörtlükten müteşekkil manzume yazmıştır. Kırım Cephesi öncesi yaşanan hadiselerle kısaca değinen şair özellikle Sivastopol'ün fethedilmesi üzerine müttefiklerin sevincini, şenliklerini canlı bir dille anlatmıştır:

Zehî tevfik-ı Rabbânî
Çekildi tîg-ı Yezdânî
Esip sâr-ı müselmânî
Zehî sa'd-ı cihan-bânî

⁹⁰⁵ Çapan, a.g.m., 61-62.

⁹⁰⁶ Osman Nevres (1290). *Dîvân-ı Osman Nevres*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 52.

Fütûhâtı mübârek bâd
 Hümâyun tâli'-i es'âd
 Edip nusret ile dilşâd
 Şeh-i Abdülmecid Hân'ı

Zamâne vakt-i ıyd oldu
 Kasâvet nâ-bedîd oldu
 Meserret ber-mezîd oldu
 Ferah-nâk etti devrânı

Cihân ahdinde kâm oldu
 Adûdan intikam aldı
 Gazâlar etti nâm aldı
 Müselmân ile a'vânı
 (...)

Tüfek kubuz lâğım patlar
 Sanıp koptu kıyâmetler
 Adûya verdi dehşetler
 Zemîn ü bahre lertzânı

Asâkir ejdehâ âteş
 Sefin âteş hevâ âteş
 Yağar berk-ı belâ âteş
 Tutuştu düşmenin cânı

Atınca misâl-i tîr
 Malakof'u⁹⁰⁷ edip teshîr
 Adû üzre sanırsın şîr
 Kılıçlar süngü Yelmânî

Sivastopol'a ez-cümle
 Peleng-âsâ edip hamle
 Donanmayı limanıyle
 Yakıp zabtettiller anı

Gelince müjdesi nâ-gâh
 Rakîbân etti eyvâh âh
 Müselman dedi eyvallâh
 Bu ancak lûtf-ı Sübhânî

Atıldı der-akab toplar
 İşiten zevkten hoplar
 Kimi kandil fişek toplar
 Arar çarsûyu dükkânı

Müselmanlar Frenkler hem

⁹⁰⁷ Malahov Kurgan: Sivastopol Kuşatması sırasında en sağlam tahkim edilmiş tepenin ismi, ayrıca müttefiklerce bir türlü ele geçirilemeyen tabyanın ismi.

Donanma eyledi tev'em
Edip Rusiyalı mâtem
Kan aktı çeşm-i giryânı

Napoléon ile Victoria
Odur şems ü kamer gûyâ
Donattılar nücûm-âsâ
Bütün şehriyle beldânı

Cihânın zîr ü bâlâsı
Edip kandil donanması
Meşâille Süreyyâsı
Şehâb-ı recm-i şeytânı

Düşmenler sanmanız ahter
Saçar püskürme âteşler
Yakıp mehtablar yer yer
Donattı çarh-ı Keyvân'ı

Felek görmüş müdür asla
Donansın serteser dünyâ
Ki maşrıktan be-mağrib tâ
Ola şevkı fûrûzânı

Görün sun'-ı şerer-nâki
Fişekler berk-ı çâlâki
Semâya döndürüp hâki
Ziyâ-pâş oldu her yanı

Salkım dahmeler toplar
Atıldıkça cihan parlar
Olur gündüz gibi her yer
Temâşâ et çerâğânı

Cinan zevkine andırdı
Safâ vü şevka kandırdı
Cihânı şûlelendirdi
Fitîl aldı hasûdânı

Meserret tuttu âfâkı
Aman bir bâde sun sâkî
Ki sanma şevk-ı işrâkı
Tutuştı çarh-ı dâmânı

Yakalım biz de kandiller
Sönüktü gussadan diller
Hani hânendeler ziller
Hani rakkas-ı hûbânı

Hani destân-ı şevk-âver

Hani fahriyye-i asker
Okusun Hâlis'e yalvar
Mezâkı zevk-ı rûhânî

Cihan doldu safâlarla
Sadâ-yı kahkahalarla
Trallallâ trâlarla
Usûl-i raks u elhânı

Eğer pîr olmasam gerçek
Çalardım ben de düm düm tek
Ederdim raks ile âhenk
Meserret dilde vicdânî

Ne mey-nûşum ne bî-hûşum
Ferahtan mest-i medhûşum
Atıp göklere ter-pûşum
Duyunca müjde-gûyânı

Bu bir u'cûbe-i âlem
Cihanda olmamış bir dem
Ola baştanbaşa hurrem
Frengistan müselmânı

Görenler zanneder rûyâ
Vukuu var mıdır âyâ
Tevârih almamış asla
Ne Hâce yazdı ne Şânî

Bu mahzâ tâli'-i mes'ûd
Şehinşâh-ı zafer-mev'ûd
Muvaffak eylemiş mâbûd
Cihâna zıll-i Yezdân'ı

Hudâ tahtında mansûr et
Adûsun böyle makhûr et
Bütün dostlarla mesrûr et
Bi-hakkın sırr-ı Furkan'ı

Ola avn-i Hudâ yâver
Ricâl-i devlete rehber
Ede tevfikine mazhar
sadr-ı âli-zî-şânı

Yazıp kilik-i kader târih
İki lâfzî meğer târih
Buna "sâl-i zafer" târih (1271)
Ki nusret oldu pâyânı⁹⁰⁸

⁹⁰⁸ Yusuf Hâlis Efendi, *a.g.e.*, 15-21.

Rus saldırılarına en çok maruz kalan Erzurum, Kars gibi sınır illerinin ahalisi ve orada bulunan asker kuvvetleri Sivastopol haberini alınca şenlik yaparak şadlık topları atmışlardır⁹⁰⁹. O dönem Erzurum Müftüsü Ardahanlı Dursun Ahmed Nâtıkî de sevincini şu beyitlerle dile getirmiştir:

Müddet ki vâfir oldu, dü sâl içre kalındı
Moskovlu kâmin aldı! Sivastepol alınmış

Cevherlü, zer-nişânlu târîh düşdi Nâtık
Moskovlu kahr olmuş, Sivastepol alınmış (1272)⁹¹⁰

Sivastopol'ün fethedilmesi üzerine Yanya Eyaleti İdare Meclisi'nden İstanbul'a gönderilen tebrik mektubunda da zafer üzerine yazılmış iki şiir yer almıştır:

Gayret-i hünkâr ile
Dost-ı vefâdâr ile
Asker-i besyâr ile
Kırım'a at salındı

Yani Mecid Han'a kim
Gayret-i dostâne kim
Bir nice peymâne kim
Rusya pek alındı

Çünkü o kavm-i muzır
Cürmünü ola makır
Harbe de olsa musır
Gayrı beli salındı

Fetih müyesser oldu
Hasım müdemmer oldu
Nâs mübeşşer oldu
Mûsikalar çalındı

Kafiye kâfi değil
Bahse de vâfi değil
Dil ise sâfi değil
Özr ile çün kalındı

Kilk tecellî etdi
Târîh-i cevher dedi

⁹⁰⁹ Kırzioğlu, *a.g.e.*, 139.

⁹¹⁰ Ahmed Dursun Nâtıkî, *a.g.e.*, vr. 67b-68a.

Düşmanı bozdu gitti
Sivastopol alındı⁹¹¹

İşidip fethin dedim İzzet iki târîh-i tâm
Her biri olsa sezâ âvize-i gûş-i kabul
Kal'a-i Sivastopol alındı seyf-i zecrle
Seyf ile kahren alındı sâhil-i Sivastopol⁹¹²

Otuz dörtlüğü içine alan ve baştan sona savaşın Kırım Cephesi'ni anlatan anonim bir destanda zafer sonrası İstanbul'a dönen gemilerin halk tarafından nasıl karşılandığı, zafer toplarının atılıp herkesin meydana akıp şenliklere katıldığı anlatılmıştır. Moskof'un Ayasofya'yı isteyip de âdeta namusu ve şerefi olan Sivastopol'ün elden gittiğini halk şairi büyük bir gurur ve sevinçle dile getirmiştir:

Olsun şükürler düşman perişan
Berrü bahirde pek çok savuşan
İmdada gelmez yoktur çalışan
Gitti temelli Moskov kazağı

Rusya kıralı buldu belâsın
Güllelerimiz kırdı kafasın
Kibireylemişti çeksün cefasın
Kırıldı anın perru ve bali

Sivastopol'ü aldık elinden
Kırım diyarın kırdık belinden
Çıktı o hain artık yolundan
Sivastopol'da buldu zevali

Bir iş ettide fırsattır sandı
Haddini bildi aklıda kandı
Namusta gitti canıda yandı
Ettide buldu kalın kafalı

Bir intikam ki aldık adudan
Yandı ciğeri titrer acudan
Kopsa kıyamet bakmaz kapudan
Rusya içinde çalsun kavalı

Oh oldu Moskov âlem sevindi
Âli şehitler hoşnut göründü
Gördide halin zalim yerini
Bu günleride gördü ehali

⁹¹¹ Gurulkan vd., *a.g.e.*, 175.

⁹¹² Gurulkan vd., *a.g.e.*, 176.

Bu bir gazaki emsali yoktur
 Öğrenci Moskov zayıat çoktur
 Vafır kırıldı eski hukuktur
 Boynuna olsun halkın vebali

Geldi vapurlar Sivastopol'dan
 Selâmladılar her bir usuldan
 Vareste oldu âlem şuguldan
 Cunbuşla doldu şehrin cibali

Toplar atıldı budur beşaret
 Şenlikler doldu sarkar işaret
 Ahenk edelim odur şataret
 İmparatorluk kaldı hayali

Gazi nizamlar etsün meserret
 İnkâr olunmaz bu sayı gayret
 Sultan Mecide şandır bu şöret
 Etti düvel hep tahsin bu hali

Gazi Mecide edin duayı
 Âlem ferahnâk tuttu şuaş
 Moskov da evvel kıl ditdiâyı
 Kastı intikam mefhun meâli

Sultan Mecittir mansur muzaffer
 Tahtinde daim olsun münevver
 Rusyalılar da makhur müdemmer
 Yüzbin aşasın ol şâni âli

Verin Ayasofya'yı demişken
 İncil şerifi okuda kışken?
 Köpürüp Moskov herze yemişken
 Bak nerde okuttu ol müteâli

Sivastopol'da iki kilise
 İngiltereli girdi Fransa
 Açtı duayı okuttu nasa
 Ağladı Moskov Sancak konalı

Sivastopol'dur ulusu ağlar
 Kırım deyuke paçası çağlar
 Bigâne Moskov el pençe bağlar
 Kırım içinde yok milki malı

Malı ganaim çoktur teşekkür
 Hayret nümadır eyle tezekkür
 Tarihi tamin ettim tefekkür

Sivastopol bil fethi ne âli ⁹¹³

Millî Kütüphane'deki *06 Mil Yz Cönk 73* numaralı cönkte Sivastopol kalesinin düşmesiyle ilgili üç şiir tespit edilmiştir. “Kırım’ın fethine oldu ibtidar” mısrasıyla başlayan şiirde özellikle Sivastopol Kuşatması sırasında stratejik açıdan önemli olan Malahov Tabyası’ndan söz edilmektedir. Tabyaya hucüm eden Fransız askerleri methedilmektedir:

Kırım’ın fethine oldu ibtidar
Temaşa kıl şimdi sırrı semâne
Oldu nice nice azim kavgalar
Bize nusret verdi Hakk-ı Yezdâne

İnşallah dertlerine bulunmaz derman
Helâkın talep kıldı Gazi Abdülmecid Han
Nüfûs-ı padişah-ı Devlet-i Âl-i Osman
Ne hâlim uğrattı şaşkın dîvâne

Sivastopol muhasara kılındı
Dağlar taşlar delik delik delindi
Dokuz mâh deyince hücum olundu
Zeydan tabyasında kopan figâne

Fransa askeri iki kol oldu
Rûy-i zemîn bütün kan ile doldu
Malakof Kalesi⁹¹⁴ tozlu yol oldu
Çakal mı dayanır böyle arslana

Malakof’ta Fransız bidaatin yekti
İngiliz Sardunya askeri çekti
Fransa tarafı hep yaktı yıktı
Memleketler içine verdi dumanı

Fransız Malakof’a gör ne işledi
Rusya’yı zehir gibi haşladı
Sivastopol tutuşmaya başladı
Bunda rahm olunmaz ah u figâna

Malakof’tan kelleyi verdiği zaman
Rusya donanmasına düştü bir duman
Kimini gark eyledi kimini suzan
Birazın ırak etti indi ummâna

Ermeni milleti amma sıyanet
Konstantin Kalesi’nde koptu kıyamet

⁹¹³ Ertekin, a.g.m., 740-742.

⁹¹⁴ Malahov Kurgan Tabyası kastedilmektedir.

Gökte gezer Nikola Kalesi bundan hikmet
Toplarla uçtu ol âsumâna

Sivastopol Kalesi nereye gitti
Gökyüzünden topları bıraktı
Aleksandri Kalesi yere mi battı
Rusya'nın işi oldu meyâne

Gör Menşikof bu işi etti de buldu
Dönenler yanında kepâze oldu
Bayrak tabyasında bir hareket oldu
Meğer ateş almış külli cebhâne

Tuna'dan güllemi atarım derken
Gök yıkılsa süngüyle tutarım derken
Ermeniler türlü türlü bok yerken
Dilleri lâl oldu döndü-giryân hayvana

Bu cengi seyr etti gökte mâh-i tâb
Sene yetmiş iki feth-i fütühât
Hafazan Allah titredi seb' semavât
Yolunu uğrattı azîm tufâna⁹¹⁵

Destanın son dörtlüklerinde edebe aykırı sözler kullanan şair, Kırım Harbi'nde Ermenilerin Ruslarla birlikte hareket etmelerini eleştirmiştir. Cönkte bulunan diğer iki şiir, her ne kadar Sivastopol'ün düşüşü üzerine yazılmış gibi görünse de asıl konu Ermenilerin savaşta Rusya'yı desteklemiş olmalarıdır. Osmanlı-Rus savaşlarında Ermenilerin Ruslarla olan işbirliğini araştıran Erdal Çetintaş'a göre "Rusya'ya karşı, İngiltere ve Fransa'nın da Osmanlı Devleti'nin yanında savaşmış olmasının etkisiyle, Kırım Harbi boyunca Ermenilerin devlete sadık kaldıkları görülmüştür."⁹¹⁶ Rus tarihçisi Yevgeniy Tarle ise Ermeni halkının bu savaşı başından beri "acımasız Osmanlı idaresinden kurtulmak için" bir fırsat olarak gördüklerini ve Rus ordusunun özellikle Kafkas Cephesi'ndeki başarısında Ermeni milislerin desteğinin çok büyük olduğunu belirtmektedir⁹¹⁷. Tarle'nin bu fikrini cönkteki diğer iki şiir desteklemektedir. Yer yer Ermenice sözcükler ve sövgü içeren şiirlerin bir Ermeni aşığı tarafından söylendiği anlaşılmaktadır:

Aldılar Sivastopol'ü zo ne dersin sen buna
Sanma Kaspar duymuş ettim kârımız oldu zina

⁹¹⁵ Millî Kütüphane El Yazmaları Koleksiyonu Yer Numarası 06 Mil Yz Cönk 73.

⁹¹⁶ Çetintaş, E. (2006). "19. Yüzyıl Osmanlı-Rus Savaşlarında Ermeniler", Türk Yurdu, 95(225), (<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=4002>, Erişim tarihi: 21.01.2023).

⁹¹⁷ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 327-328.

Fikrimize gelmez idi böyle işler vay hayfa
 Bizi Dacıklar⁹¹⁸ ederse şimdi istihza sezâ
 Çünkü kalben gayret-i Mosku çekerdik daima

Vermiş iken Ermeni'ye Âl-i Osman devleti
 Hadden efzûn itibar u imtiyâz ü rahatı
 Biz ne hain milletiz ki bilmedik bu nimeti
 Bize lâıyk lanet ederse Yahudi milleti
 Çünkü kalben gayret-i Mosku çekerdik daima

Fiskos ederdik şurada burada biz daima
 Rus'un izmihlalini istemezdik Bahriyâ
 Oldular bîgâneler bu sırrımıza âşına
 Alsa Varbet şimdi bir mum derdine yansa sezâ
 Çünkü kalben gayret-i Mosku çekerdik daima

Bokçuluktan eylemiştir aslımız çünkü zuhur
 Biz neye mağrur olup da olmuşuz böyle vakur
 Mosku'yu koydu bu hâle âkibet kibr ü gurur
 Bize rağmen cümle millet etsin izhâr-ı sürûr
 Çünkü kalben gayret-i Mosku çekerdik daima

Hainiz hem hilekâr ü müfsidiz biz hem leîm
 Bizi rüsvay u rezil etti bu efâl-i sakîm
 Böyle hainlik ile meşhur olduk biz kadîm
 Müstehaktır ta'n ederse bizi merd-i müstakîm
 Çünkü kalben gayret-i Mosku çekerdik daima⁹¹⁹

Rast gelip bir Ermeni eyler mana
 Bu telaşın aslını sordum ona
 Dedi bana duymadın mı ey ağa!
 Aldılar Sivastopol'ü di mana

Kumkapı'da lonca ettiler hemen
 Ermeniler toplanıp kıldı figân
 Dediler artık efendim hâl yaman
 Aldılar Sivastopol'ü di mana

Geldi bir sahib-i çakıldak Ermeni
 Koşarak zerk eyleyip değirmeni
 Dedi ahabâr söyleyim dinle beni
 Aldılar Sivastopol'ü di mana

Başı kel adı Arakil Patberon
 Geldi bu sözle hemen on sandık don
 Panima nime panika efendim ey baron
 Aldılar Sivastopol'ü di mana

⁹¹⁸ Ermenilerin "Müslüman, Türk" anlamında kullandıkları kelimedir.

⁹¹⁹ Millî Kütüphane El Yazmaları Koleksiyonu Yer Numarası 06 Mil Yz Cönk 73.

Oldu vâkıf bak neyledi Karabet
 Şaştı kaldı hayretile Hayrabet
 Dediler ses çıkarma temenni et
 Aldılar Sivastopol'ü di mana

Mençikof-veş Golbikof da çıktı kof
 Hud'a-i tedbiri oldu cümle kof
 Ermeniler demesin mi gayrı of
 Aldılar Sivastopol'ü di mana

Adı batsın yandı donanması da
 Yetti artık karası deryası da
 Kalmadı asla ceyyide kavgası da
 Aldılar Sivastopol'ü di mana

Sen fasulye piyazın ekl et osur
 Gece gündüz at nohud topun otur
 Çekme Moskof gayretin dur sığa dur
 Aldılar Sivastopol'ü di mana⁹²⁰

Aynı şekilde Rus edebiyatında da Sivastopol'ün kaybedilmesi üzerine şiirler kaleme alınmıştır. İncelenen diğer cephelerde görüldüğü üzere Ruslar cephede kaybettikçe, yazılan şiir sayısı da azalmış yahut tamamıyla göz erdi edilmiştir. Ancak bir yıl devam eden Sivastopol Kuşatması gibi büyük çaptaki harekâtlar bu durumda istisna olabilmektedirler. Mağlubiyet üzerine yazılmış propaganda şiirlerinin de belli amaçları vardır ki, o da devam eden savaşın diğer cephelere olumsuz etki yapmaması, halkın ve askerın düşen moralinin bir an evvel yükseltilmesidir.

Söz konusu şiirler incelendiğinde, şiirlerin “üzülme!”, “dayan!” “güçlü ol!”, “içini ferah tut!” gibi emir kipli motive edici sözcüklerle başladığı ve moral verici unsurları barındırdığı görülmektedir.

Örneğin Vladimir Benediktov'un Sivastopol ele geçirilince kaleme almış olduğu *K Rossii!* (Rusya'ya Hitaben) adlı şiiri şöyle başlamaktadır:

Üzülme! Ey güzel sılam,
 Değişir bu dünyada atılmış zarlar!
 Geçicidir düşmanların başarıları
 Kül gibi savrulurlar, dağılır duman

⁹²⁰ Millî Kütüphane El Yazmaları Koleksiyonu Yer Numarası 06 Mil Yz Cönk 73.

Eski zamanlarda dayandığın gibi, dayan!⁹²¹

Şair, tarih sahnesine çıktığı andan itibaren Rusya'nın dönem dönem nasıl yükseldiğini, bu süre zarfında yaşamış olduğu zorlukları ve başarıları anlattıktan sonra şiirini şu dizelerle bitirmiştir:

Üzülme, benim anavatanım,
Gururla geçmişini hatırlayarak
Sen önümüzdeki zamana bak!⁹²²

Oyun yazarı ve tiyatro oyuncusu Pyotr Grigoryev'in Sivastopol düşünce kaleme almış olduğu *27-ye Avgusta 1855* (27 Ağustos 1855) adlı şiiri şu dizelerle başlamaktadır:

Güçlü ol, Rusya! Kader senden alacaklı
Gökyüzüne bir bakış, dualı!
Krallıkların ve savaşların akıbetine
Veriliyor hüküm göklerde.
Yürüdüğün dikenli yollarda
Tanrı doğru yolu gösteriyor sana:
Sevilen – sınanıyor, bu sözü unutma...
Sen şimdi başını mı eğiceksin? Asla!⁹²³

Mihail Dmitriyev imzasıyla 1855 yılında ayrı basım olarak yayımlanan *Na Bitvu 27-go Avgusta* (27 Ağustos Muharebesi Üzerine) adlı şiir de mağlubiyet üzerine yazılmış olup, amacı ülke çapında insanların çöken moralini yükseltmek ve halkın nezdinde Çarın itibarını korumaktır. Şaire göre, düşmanlar kahramanlıklardan değil, sayıca fazla olmalarından dolayı galip çıkmışlardır:

Hükümünü verdi kader,
Bayram ediyor zalim güçler,
Ancak hahramanlıkları değil, niceliği
Yendi bizim çelikten irademizi.
Rusya'nın hükümdarı, ferah tut içini,
Koruyoruz yüreğimizde sadakatini:
Taht, Vatan ve Kiliseyi
Sarız aşkımızla çevresini
Savunuruz kanımızla,
Çünkü halk Çarının arkasında!⁹²⁴

⁹²¹ Benediktov, 1856, *a.g.e.*, 192.

⁹²² Benediktov, 1856, *a.g.e.*, 203.

⁹²³ G... v. (20 Aralık 1855). *27-ye Avgusta 1855. Severnaya Pçela*, 1481.

⁹²⁴ Dmitriyev, M. (1855). *Na Bitvu 27-go Avgusta*. Moskva: Universitetskaya Tipografiya, 1.

Şaire göre Rusya, kaybettiği savaşlardan sonra daha güçlü olmuş, yılmadan mücadeleye devam edip büyük kazançlar elde etmiştir. Rusya'nın Altın Orda hâkimiyeti altında kalması, şairin tarihten vermiş olduğu örneklerin arasında dikkat çekicidir:

Tüm zorlu imtihanlardan
Daha temiz, daha güçlü çıktık biz.
Moğol'un rezil haracını gören biz
Şimdi onların engin bozkırlarında geziniyoruz
Altın hasatları artık biz topluyoruz.
Vaktinde üzerimize kılıçla yürüyenler,
Sırtlarına itaat yeminini yüklediler
Şimdi de bu kılıçları bize hizmet etmekte⁹²⁵.

Rus edebiyatında mağlubiyet üzerine yazılmış şiirlerin bir diğer özelliği de okuyucunun dikkatini Sivastopol'ün düşüşüne değil Sivastopol'ün üç devlete karşı bir yıl ayak diremesi ve bununla övünmesine çevirmesidir. Şöyle ki, bugüne kadar Rusya kamuoyunda, Sivastopol'ün düşüşü yüce bir direniş, bir kahramanlık destanı olarak anılmaktadır.

Şair Leopold Brant *Sevastopol* adlı şiirinde şöyle demektedir:

O, çetin savaşta duruyordu dimdik ayakta,
Bir yıl tutuyordu düşmanı korkuda,
Efsanevi kahramanlar
Bir adım geri atmadılar!⁹²⁶

Şair Mihail Rozengeym *Posledniy Şturm Sevastopola* (Sivastopol'e Son Hucüm) adlı şiirinde şöyle ifade etmektedir:

Bizim Sivastopol, cesur pehlivan,
Sadık kalemiz, olsun sana şan!
(...)
Bir muamma oldun sen tüm dünyaya,
Akıl ermiyor, sığmıyor izana,
Yıkık surların nasıl kaldı ayakta,
Aldırmadan bunca hücumlara.
Bilmez düşman, gelmez aklına

⁹²⁵ Dmitriyev, *a.g.e.*, 3.

⁹²⁶ Brant, L. (16 Eylül 1855). Sevastopol. *Severnaya Pçela*, 1065.

Vefası Rusun vatanına!⁹²⁷

Şair Dmitriy Demidov, savaşın kaybedilmesine rağmen Sivastopol'ü Rusya'nın geçmişte kazanmış olduğu mühim savaşlardan daha üstün tutmaktadır:

Öyle vardır ki isimler Ruslarda
Bağlıdır onlarla
Rusya'nın şerefi de şanı da:
Kagul⁹²⁸, Borodino⁹²⁹, Poltava⁹³⁰
Rımnik⁹³¹, Oçakov⁹³², Varşova⁹³³
Kars, Erzurum ve Balkanlar
Çeşme⁹³⁴, Sinop⁹³⁵ ve Kadıklar⁹³⁶!
(...)
Ancak bunlardan daha çok ses getirmiştir
Kutsal Sivastopol, çilekeş şehir.
Düşmanların yüz karası, bizim şerefimizdir,
Eğmedi başını utançla düşmana!
Teslim olmadı o sapkınlara
Leke düşürmedi Rusyamıza!⁹³⁷

Şair Stepan Şevırev de Sivastopol ele geçirilince kaleme almış olduğu şiirinde morali çökmüş Rus halkına seslenmekte ve halkın çarın arkasında durmaya devam edeceğine inanmaktadır:

Ey Rus, üzgün ve kederli duruyorsun, neden?
Sivastopol alındığından mı? Düşmedi o, alınmadı senden.
O kımıldamadan sonuna kadar durdu ayakta,
Dönüştü dumanı tüten bir enkaz yığınınına,
Ancak senin içinde yaşıyor, ilelebet yaşayacak da!
Asla korkutmaz bizi kör düşmanın azgınlığı.
Duyduk biz çarımızın o yüce çağrısını:

⁹²⁷ Rozengeym, M. (1858). *Stihotvoreniya Mihaila Rozengeyma*. St. Petersburg: Tipografiya Artilleriyskogo Departamenta P. M., 19-22.

⁹²⁸ Kartal Ovası Muharebesi ya da Kagul Meydan Muharebesi: 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı.

⁹²⁹ Borodino Muharebesi: 1812 Rus-Fransız Savaşı.

⁹³⁰ Poltava Muharebesi: 1709 Rus-İsveç Savaşı.

⁹³¹ Rımnik ya da Boze Muharebesi: 1789 Osmanlı – Rus Savaşı.

⁹³² Özi Kalesi Kuşatması: 1737 Osmanlı-Rus Savaşı.

⁹³³ Varşava Kuşatması: 1830-1831 Polonya-Rus Savaşı.

⁹³⁴ 1770 Çeşme Deniz Muharebesi.

⁹³⁵ 1853 Sinop Muharebesi.

⁹³⁶ 1853 Başgedikler Muharebesi.

⁹³⁷ Demidov, D. (1856). “Stihi Çitanniye v Gorade Pereslavle-Zalesskom”. *Moskvityanın, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 2(5), 109-110.

Etten bir duvar olur, sararız onun etrafını⁹³⁸.

Şairin kimliği bilinmeyen, “V.” rumuzuyla yazılan *Sevastopol* adlı şiirde, yukarıdaki propaganda şiirlerinden farklı olarak, savaş sonrası şehrin hali, yıkımın vermiş olduğu halet-i ruhiye ile anlatılmıştır. Şair, şehrin harap olmasını ve kaybın çok olmasını trajik bir tablo çizerek anlatmıştır. Şiirde Sivastopol’ün son kalesi olan Malahov Kurgan cenaze çelengine, şehir ise beyaz bir kefeni bürünmüş devasa bir ölüye benzetilmiştir:

Yerler solgun! Mezarlar kederli!
Görülmekte her yerde güçlü kahramanların izleri!
Evler harabe, bataryalar döküntülü,
Korku salan gemilersiz liman bir ölü.
Kurşunla delik deşik ıssız yapılar,
Yıkılan yerlerde çöplük yığınlar,
Gölgesiz ve meyvesiz yetişmiş gizli gizli
Cılız bitkiler, sanki mezardan çıkmış gibi.
Malahov Kurgan şehrin üstünde duruyor kederli,
Sanki cenaze üstünde bir çelenk gibi...
Koy sahili, sokaklar, her taraf toz içinde,
Sanki beyaz kefen ortalığı sardı sessizce.
Korkunç, karamsar manzara! Hazin bir tablo!
Her yerde savaş izleri; ölüm çok, ağır bilanço.
Hayat sanki dondu devasa meftanın üstünde,
Ve sadece mezar haçlarıyla birlikte,
Yükseliyor küzeyde toplu mezarlıktaki kilise -
Acımasız savaşın kanlı yiyeceği iki yüz bin kurbanın yattığı yerde⁹³⁹.

Sivastopol kuşatmasıyla ilgili son olarak, yıllar sonra Kırım’ı ziyaret eden Türk ve Rus edebiyatının iki tanınmış şairi Abdülhak Hamit Tarhan ve Afanasiy Afanasyeviç Fet’ten bahsetmek konuyu tamamlamak açısından yerinde olacaktır. Savaşın dehşetini en iyi yansıtan yerlerinden biri olan toplu mezarlıkları ziyaret eden Abdülhak Hamit Tarhan *Ziyaret* adlı şiiri; Afanasiy Fet ise *Sevastopolskoye Bratskoye Kladbişe* (Sivastopol Toplu Mezarı) adlı şiiri yazmıştır.

Abdülhak Hamid Tarhan’ın 1881 yılında kaleme almış olduğu şiirin hikâyesini şöyle anlatmaktadır:

Hele Sivastopol’da daha ziyade mağrur olmuştum. Moskof zabitlerinden birisi bana

⁹³⁸ Stepan Şevirev’in “Çto, russkiy tı stoiş tak smutyon i peçalen” mısrasıyla başlayan şiir için bkz. Ratnikov, *a.g.e.*, 496-497.

⁹³⁹ Fedyanova, *a.g.e.*, 137-138.

bir araba ile bütün şehri gösterdi. Kırım muharaebesi zamanında tahrip edilen bu müstahkem şehrin birçok tarafları harabe hâlindeydi. Atılan topların harabeler arasında kalmış gülleleri duruyordu. İngiliz ve Fransız askerlerinin mezarlarına da gördük. Rus zabıtlarından bizim şehitlerimizin nerede gömülü bulunduğunu sordum. Mezar, medfen öyle bir şey yok, dedi. Üstü toprakla örtülmüş, büyük bir çukur gösterdi. Oraya atılmışlar. Mahzun olmam tabî idi. Fakat kendi kendime, ben onlara mezar yaparım diyordum. O mezar okuyanların malumu olan Sivastopol manzumesidir.⁹⁴⁰

Bahsi geçen şiir şu şekildedir:

Esselâm, ey ketîbe-i ulya
 Vatan uğrunda can veren ahyâ,
 Et şu vâdide hâk olan asker!
 Sizi geldik bugün ziyarete biz,
 Bizi ihyâ için değil mi ki siz
 Oldunuz nâzil-i çeh-i makber!
 Biri zâirlerin İtalyandır,
 Biri Moskof ki pek nümâyandır,
 Fikr-i takdisi eylemiş rehber.
 Ey vatandan uzak düşen şühedâ,
 Evini barkını edip de feda
 Can-sipârâne harbeden erler!
 Cennet olsun makamınız her dem,
 Siz ki, mazinizi bilen âdem,
 Dâne-i eşkini nisâr eyler,
 Bunda herkes bugün seferberdir,
 Menzil ancak gubâr-ı esmerdir,
 Olmasın rûh-ı pâkiniz muğber.
 Şimdi biz doğrulup denizde yola,
 Bakarız Dûrdan Sivastopol' a,
 Görünür fevkınızda bir peyker.
 İngilizle Fransıza âid
 Şu müzeyyen mezarlar zâid,
 Size gökten iner fer ü zîver!
 O vatandır ki öyle çehre-nümâ
 Gün batarken ne hoş durur, gûya
 Titrer evladı üstüne mâder!
 Elvedâ ey biraderân-ı vatan,
 Elvedâ ey dilâveran-ı vatan,
 Ah ey müminîn-i dinperver!
 Ki sezâ hâkinizde eylese yer
 Bir büyük zıll-ı mağfîret-güster,
 Elvedâ, eyvedâ ey asker!⁹⁴¹

⁹⁴⁰ Enginün, İ. (1986). *Abdülhak Hamid Tarhan*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 25-26.

⁹⁴¹ Enginün, *a.g.e.*, 26-27.

Afanasiy Fet'in 1887 yılında yazdığı meşhur *Sevastopolskoye Bratskoye Kladbişe* (Sivastopol Toplu Mezarı) şiirinin tercümesi ise şu şekildedir:

Nasıl da büyüleyici ortam! Nasıl şanlı bir trizna!
Servilerin, murtların altında, mezar taşları arasında!
Vatan, kutsal eliyle topladı burada
Oğullarının kutsal naaşlarını bir araya.

Onlar yerin altında hâlâ cesurca alıyor nefes...
Korkarım, rahatsız eder adımlarım, olur abes,
Sanıyorum canlının sesini duyuyor oradaki herkes,
Yalnız sükûnetle dua eder gibiler, gelmiyor bir ses.

Siz şanslılılar! Yanıyordu içinizde yuce vatan aşkı:
Burada nereye baksan mozole, savaşçıların anıtları,
Yan yana yatıyorlar, örtüyor kendi kanları
Dede, torun ve evladı.

Taşlı mezarlarından her daim duyuluyor onların sesleri,
Mukkaderdir torunlarına sonsuza kadar öğüt vermeleri,
Şanları öyle temiz, öyle yücedir ki kaderleri,
Günahtır onlara birinin imrenmesi...⁹⁴²

Savaş esnasında yazılmış şiirlerden farklı olarak bu iki şiirde hazin, karamsar bir ruh haline rastlanmamıştır. Her iki şiirde de iftihar hatta ölenlere gıptayla bakmaya dair ifadeler yer almıştır. Mezarlık nefes kesen, büyüleyici bir mekândır, burada yatanlar ölmemiştir, hâlâ diridir. “Onlar yerin altında hâlâ cesurca alıyor nefes / Sanıyorum canlının sesini duyuyor oradaki herkes/ Yalnız sükûnetle dua eder gibiler, gelmiyor bir ses” dizeleriyle şehitlik kavramını anımsatan Fet, ölen askerlerin yerin altında hâlâ nefes aldıklarını, duyduklarını, sessizce dua ettiklerini belirtmiştir. Abdülhak Hamid de şiirinde askerlere ahya (hayatta olanlar/diriler) sözcüğüyle hitap etmiştir: “Esselâm, ey ketîbe-i ulya/Vatan uğrunda can veren ahyâ/Et şu vâdide hak olan asker.” Her iki kültürün savaşta ölen askerlere benzer bakış açısına sahip olduğu ve benzer hisleri uyandırdığı görülmüştür.

Savaş sonrası toplu mezarlıklar için yazılmış şiirler de harp edebiyatının ayrılmaz bir parçası olarak görülmeli ve harp edebiyatına dâhil edilmelidir.

⁹⁴² Fet, A. (1888). *Veçerniye Ogni. Vıpusk Tretiy Neizdannıh Stihotvoreniy*, Moskova: Tipografiya E. Lissnera i Yu. Romana, 4.

4.5. Sivastopol Kuşatması Esnasında Rus Kara Harekâtları

Bir yıla yakın süren Sivastopol Kuşatması esnasında Rusların müttefiklere karşı ayrıca düzenledikleri çıkarmalar olmuştur. Kanlı bir muharebeye dönüşen bu kara harekâtları şu şekilde sıralanabilir:

- 25 Ekim 1854 Balaklava Muharebesi
- 5 Kasım 1854 İnkerman Muharebesi
- 17 Şubat 1855 Kezlev (Gözleve)⁹⁴³ Muharebesi
- 16 Ağustos 1855 Çyornaya Nehri Muharebesi

Bu muharebelerin Rus ve Türk şiirlerine yansımaları oldukça azdır. Bunun sebebi bu muharebelerin Sivastopol Kuşatması'nın gölgesi altında kalmış olmasıdır.

Ekseriyeti müttefiklerin galibiyetiyle sonuçlanan bu kara harekâtları Sivastopol Kuşatması için yazılmış bazı Türk destanlarında zikredilmiştir:

Rusların 11 bin kadar ölü ve yaralının olduğu İnkerman Muharebesi ve Çyornaya Nehri Muharebesi anonim bir destanda şöyle anılmaktadır:

İnkerman deresi kan ile aktı
Yüz bin kazağı süngüde sarktı
Gazi nişanı göksüne taktı
Arslan yiğitler etti cidali

Askerlerimiz vardı donandı
Balaklava'dan kalktı boşandı
Çornaya Nehrin aldı dayandı
O inhizamla kaçtı melâli⁹⁴⁴

Diyaloglar hâlinde tertiplenmiş bir diğer destanda, kazanılmış muharebeler için halk şairi Ömer Paşa'yı konuşturarak şöyle övmektedir:

Ömer Paşa der ki, pek oldun rüsvâ
Balaklava, Elmalı, Gözleve hattâ
İnkerman, Malahov bendedir hâlâ

⁹⁴³ Rus kaynaklarında Yevpatoriya.

⁹⁴⁴ Ertekin, a.g.m., 740.

İslâm okur camilerde Kur'anı⁹⁴⁵

Çar I. Nikolay'ın emriyle Rus Ordusu, 17 Şubat 1855'te sabah erken saatlerinde Kezlev'de toplanan Omer Paşa'nın komutasındaki Osmanlı kuvvetlerine saldırmıştır. Saatlerce devam eden çatışmadan sonra Rus ordusu ağır yenilgiye uğramış ve geri çekilmek zorunda kalmıştır⁹⁴⁶. Bu muharebede Osmanlı ordusundan Korgeneral Selim Paşa hayatını kaybetmiştir. Halk şairi Bezmî, Kırım Harbi üzerine yazmış olduğu destanında Kezlev Muharebesi'ni şu dizelerle anlatmıştır:

Havâlar kış oldı geldi eyyâmı
Bir gecenin nısfı oldu encâmı
Ol vakit sabahleyin bastı islâmı
Kendisi kırılıp pişman eyledi

Başlandı ateşe, ardında siper
Üç hücum eyleyip kılmadı medar
Deryâdan donanma, karadan asker
Maşatlık boynunu alkan eyledi

Hak emrile geldi yüce bir nida
Kâfirî tarumar eyledi hûda
Fakat Selîm Paşa oldu şühedâ
Anı Hak cennette gilmân eyledi

Rusyalı der ki: Biz çıktık denize
Kıraldan bir haber geldi bize
Gözleve şehirini bahşettim size
Sivastopol bana derman eyledi

Ömer Paşa der ki: Gez sağda solda
Gözlevi aldım gözlerim yolda
Hazır ol vaktına Sivastapolda
Zira ordularım devran eyleri⁹⁴⁷

Kırım Cephesi'nde Osmanlı Ordusunun en büyük zaferi ve yalnız Türk kuvvetleriyle kazanılmış bir muharebe olarak da anılan⁹⁴⁸ Kezlev Muharebesi için şair Ahmed Rızâ Trabzonî, *Manzume-i Sivastopol* adlı gazavatnamesinde ayrı bir bölüm ayırmış ve tarih

⁹⁴⁵ Öztelli, *a.g.e.*, 368.

⁹⁴⁶ Tarle, *a.g.e.*, 2005a, 379-382; Badem, *a.g.e.*, 265-266.

⁹⁴⁷ Uğur, *a.g.e.*, 188-189.

⁹⁴⁸ Arabacıoğlu, *a.g.e.*, 81.

açısından önemli bilgiler sunmuştur. Bu bölüm, takviye birlikleriyle Kezlev'e gelen Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa ve Ferik Selim Paşaların methiyle başlamaktadır:

Resim 4.12. Ömer Paşa Komutasındaki Türk Ordusu'nun Kezlev'e Çıkışı.⁹⁴⁹

Çün şubat erdi yakîn evvel bahâr
On iki taburla serdâr-ı nâm-dâr

Hem Selim Paşa Mısır ser-askeri
Bilesince askerin serverleri

Vapura bindi bu asrın ejderi
Leşker-i İslâmiyânın mefharı

Yani kim serdâr-ı ekrem nâm-dâr
Kırım'a azm eyleyip oldu süvâr

Gözleve'ye erdi taşra çıktı ol
Çıkarıp askerleri hem sağ u sol⁹⁵⁰

⁹⁴⁹ Morier, E. (t.y). "Ottoman Empire in the Crimean War," 1855, *wikipedia*, (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:D  barquement_de_l'arm  e_Turque_  _Eupatoria_E._Morier,_1855.jpg, Erişim tarihi: 19.10.2022).

⁹⁵⁰ Ahmed Rızâ Trabzon  , *a.g.e.*, 180-181.

Ömer Paşa'nın Kezlev'e geldiğini öğrenen Ruslar ani bir baskın düzenlemeye karar vermişlerdir. Savaş esnasında Kırım'da olan şairin vermiş olduğu bilgiye göre, saldırı öncesi bir casus Rusların bu niyetini Ömer Paşa'ya haber vermiştir:

Ol gece câsus gelip verdi haber
Urusun ahvâlini tâ ser-tâ-ser

Çün Ömer Paşa bu hali dinledi
Leşkeri etrafa taksim eyledi

Verdi talimâtı çün askerlere
Cümlesin sakladı ol hendeklere

Çün sabah oldu anda yakın hemân
Her taraf at sesleri oldu ayân

Bildiler Rusiyye'nin geldiğini
Her taraftan sesleri oldu ayân

Bildiler Rusiyye'nin geldiğini
Her taraftan bunları sardığını

Henden içinde cünd-i İslâm ser-te-ser
Ses çıkarmaz sankim anlar bî-haber⁹⁵¹

Şiirin ilerleyen dizelerinde şair, Kezlev'e saldırmaya gelen Rus ordusunun içinde Rum askerlerinin de yer aldığını belirtmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere Ahmed Rızâ Trabzonî'nin gazavatnâmesinde verdiği bilgiler Rus tarih kitaplarında verilen bilgilerle örtüşmektedir. Şöyle ki, savaşın başlamasıyla birlikte Yunanistan ve Rusya'nın teşvikiyle Osmanlı'nın Rumeli eyaletine bağlı Epir ve Teselya bölgelerinde çıkan Yunan çetecilerin isyanları bastırılınca⁹⁵², çete üyeleri Rus tarafına geçmiş ve Çarlık ordusuna dâhil olmuşlardır. 1854 yılının sonbaharında savaş Kırım'a sıçrayınca farklı Rus birliklerinde görev yapan bu Osmanlı tebaası Rumlardan "I. Nikolay İmparatoru Yunan Lejyonu" adıyla bir tümen kurulmuş ve Sivastopol'e gönderilmeye karar verilmiştir. Kırım'a ulaşan bu lejyon

⁹⁵¹ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 183.

⁹⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. Gümüşsoy, E. (2008). "1854 Yanya-Tırhala Olayları ve Osmanlı Devleti". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (9), 97-112.

ani bir kararla Kezlevde’ki Osmanlı askerlerine saldıracak birliklere dâhil edilmiş ve hucüm sırasında ön saflarda yer almaları emredilmiştir⁹⁵³.

Ahmed Rızâ Trabzonî, Kezlev Muharebesi’nde savaşı Rumlardan şöyle bahsetmiştir:

Leşker-i Rusiyye seksen bin hemân
Önlerinde ayrı çok var Rummiyyân

Rumeli’nden geçmiş anlar oraya
Dinleri yolunda kurban olmaya

On sekiz bayrak bunlar ayrı dahi
Kollarında nerd-banlar ey âhi

Hem birer deste giyâh yakmak için
Erişip şehri tutuşturmak için

Böyle dava-yı fuzûlâne bunlar
Gözleve’nin üstüne azm ettiler⁹⁵⁴
(...)

Dalgalanıp anda düşmen leşkeri
Hep döküldü öndeki taburları

Çün açıktan gelir idi ol hemîn
İleri saflara oldu bir zemîn

Geri saflara sürüp oldu revân
Yani göstermez bozukluk ol zaman

Râviler kıldı rivâyette o hîn
Rumîler ahvâlini anda hemîn

Önlerinde sürdüler Rusiyye’nin
Yani kim içmek ister İslâm kanın⁹⁵⁵

Ahmed Rızâ, Kezlev Muharebesi’ni uzun uzun anlatırken edebî savaş tasvirlerini de kullanmaya gayret etmiştir. Şaire göre, atılan top seslerinden gök yarılmış, zemin sarsılmış, etrafa saçılan ateş kıvılcımlarından cihan yanmıştır. Yağmur misali gökten gülle yağmış,

⁹⁵³ Pinçuk, S. (2012). “Neizvestniye Stranitsı Krımskoy Voynı: Greçesgiy Legion vo Vremya Şturma Yevpatorii”. *Militari Krim*, (22), 18-19.

⁹⁵⁴ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 182-183.

⁹⁵⁵ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 185.

cihan yarılmış ve etrafta zelzele kopmuştur. Akıtılan bunca kandan ortalık lale rengine boyanmıştır:

Nara-i top u tüfenk pür-âhenîn
Gök yarıldı sanki sarsıldı zemîn

Ber-hava tutuştu san humbâreden
Ateşe yandı cihân şîrâreden

Böyle ateş her taraftan ser-be-ser
Hem hücum ile ileri geliser⁹⁵⁶
(...)
Şöyle yakın geldi Russiye hemân
Verdi zâbitler kumanda ol zaman

Leşkere ateş nidâsı oldu çün
Ber-uğurdan ettiler ulu düğün

Top tüfenk herp birden sağup varanı
Yağdırıp düşmene ateş-bârını⁹⁵⁷
(...)
Yağdırır gülle, kopuz, humbârayı
Ateş ile yandırır ol orayı

Eyleyip her bir taraftan gulgule
San cihan yarıldı koptu zelzele

Top, tüfenkten sâika oldu cihân
Deşt-i hâmûn titreyip anda hemân⁹⁵⁸
(...)
Ne dırâz eyleyelim bunda kelâm
Dört buçuk saat uzandı ceng tamam

Şöyle kim şiddetle rezm oldu o gün
Deşt-i sahrâ oldu lâle reng-i hûn⁹⁵⁹

Şair, *merd-i şîr* olarak nitelendirdiği Selim Paşa'nın şehit olduğunu, askerlerin bu duruma ettiği feryadını, naaşına yakışır bir mezarın dikildiğini şöyle anlatmıştır:

Çün Urus başladı çekmeye geri
Çıktı hendekten Mısır ser-askeri

⁹⁵⁶ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 184.

⁹⁵⁷ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 184.

⁹⁵⁸ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 186.

⁹⁵⁹ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 186.

Çün Urus'tan yana bakınca hemân
Erişip ana kazâ-i âsumân

Erdi bir kurşun ağızından hemân
Şehâdet getirip evvel verdi cân

Çün Selim Paşa şehid oldu o ân
Asker-i Mısırî kılıp âh u figân

Dehşet-engiz oldu cümle leşkeri
Hem Ömer Paşa'ya sâir beylere

Zira dindâr idi gayet merd-i şîr
Fenn-i Harbde yok idi misli vezir

İzz u nâz ile vücûd-ı pâkını
Defn edip Han Camii'ne zâtını

Merkad-ı pâkın güzel yapıp tamam
Eylesin anı ziyaret hâss-ı âmm⁹⁶⁰

Resim 4.13. Selim Paşa'nın Han Cami'deki Mezarı (Kezlev Şehri/Kırım).

Kezlev Muharebesi'nde kazanılan zafer, Kırım Harbi yıllarında Ömer Paşa'nın yâverliğine atanan binbaşı ve aynı zamanda şair olan Mustafa Eşref Paşa'nın divanında şu dizelerde yer almıştır:

Gözleve çıkdı gözünden ki edip aks-i hıram
Şimdi Rusiya adem semtine asker yürüdür
Evvelin-i ateşi serdar-ı Ömer Paşanın

⁹⁶⁰ Ahmed Rızâ Trabzonî, *a.g.e.*, 187-188.

Ahır ömründe dahı imparatoru kurudur⁹⁶¹

Rus edebiyatında da söz konusu kara harekâtları ağırlıklı olarak Sivastopol kuşatması için yazılmış şiirlerde anılmıştır.

Dmitriy Petroviç Oznobişin'in *Spodvijnikam Lunı* (Hilalin Silah Arkadaşlarına) adlı şiirinde kazanılan muharebelerle övünen müteffiklere şöyle seslenmektedir:

Millî şöhret yalancıları,
Ellerinde borazanları.
Ey İsa düşmanı devletler,
Zaferlerle mi övünüyorsunuz sizler?

Hani nerede? Alma'da mı? - Daha ilk karşılaşmada
Durdurdu sizi bir avuç Rus, çıktı karşınıza!
Güya siz kazandınız... Peki ya devamında?
Kaçıp saklandınız dağların arasına!

Yoksa İnkermadaki muharebede mi?
Titreyerek hatırlıyor Büyük Britanya,
Duman pususunda üç bıçaklı süngüleri,
Komutanların ölüm öncesi iniltilerini!⁹⁶²

Yukarıdaki son dörtlükte şair, İnkerman Muharebesi esnasında yaralanan İngiliz tümen komutanı General De Lacy Evansi'ye gönderme yapmıştır.

Yoksa Balaklavadaki cesur saldırınız mı?
Ancak süvariye kurtaramadı atı!
Toplarımız acımadı hiçbirinize,
Hepinizi sıra sıra yıktı yere!⁹⁶³

Bu dörtlükte şair, İngiliz Hafif Süvari Tugayı'nın hücumu olarak tarihe geçen ve İngiliz tarihinde hâlâ tartışma konusu olan hadiseye atıf yapmıştır. Şöyle ki Balaklava Muharebesi'nde "yanlış anlaşılan bir emirden dolayı İngiliz süvarisi Rusların müstahkem mevzilerine karşı anlamsız bir hucüma kalkmış ve 118 ile 134 arası ölü ve 200'den fazla yaralı kayıp vermişti."⁹⁶⁴

⁹⁶¹ Tanrıbuyurdu, a.g.e., 166.

⁹⁶² Oznobişin, a.g.m., 5.

⁹⁶³ Oznobişin, a.g.m., 5.

⁹⁶⁴ Badem, *a.g.e.*, 261.

İnkerman Muharebesi, *Stambulu* (İstanbul'a Hitaben) adlı şiirde de zikredilmiştir. Şiir, İ. Timofeyev imzasıyla *Odesskiy Vestnik* gazetesinde 19 Nisan 1855 tarihinde yayımlanmıştır. Şiirde dönemin Osmanlı hükümeti eleştirilmiştir. Şaire göre, eski topraklarına tekrar hâkim olacağı hülyasına kapılan Osmanlı, İngiltere ve Fransa'nın kuklası olmuştur. Şair İstanbul'a şöyle seslenmektedir:

Uyan! Bak: ne durumda halkın?
Yönetim elinde mi Sultanının?
Nerede donanman, nerede askerin?
Batılı gâvurlar devriye geziyor,
Sokaklarını rezil ediyor?
Etrafta jandarmaları dolanıyor
Ve dini bütün müsülmanları
Sıkıştırıyor kahvehanelerde, evlerinde
Gülerek onların çaresizliğine!⁹⁶⁵

Kırım'daki muharebelerde yaralanan İngiliz ve Fransız askerleri için İstanbul'da hastaneler tahsis edilmiş, kayıpları için mezarlık arazileri ayrılmıştır⁹⁶⁶. Şair bu durumu tariz ederek İstanbul'u pis kokulu hastaneye ve Batılıların mezarlığına benzetmiştir:

Neden etrafını sarmış mezarlar?
Sıra sıra dizilmiş uzun barakalar
Etraftaki havayı boğarlar.
Geliyor devamlı inilti oradan,
Getiriliyor oraya dört taraftan
Defnedilmeye hazır
Yenilmez lejyonlar.
İnleyerek ölüyor binlercesi,
Kurbanların ızdıraptan kalmamış hali,
Ölüm cehennemi öncesi
Kâh kanlı İnkerman,
Kâh korkunç Alma,
Korkutuyor, körüklüyor gözlerdeki alevi.
Ey ihtişamlı payitaht!
Gözü hırs bürümüş dostlarına
Oldun sen bed kokulu darüşşifa,

⁹⁶⁵ Timofeyev, İ. (19 Nisan 1855). *Stambulu. Odesskiy Vestnik*, 210.

⁹⁶⁶ Kırım Harbi yıllarında Haydarpaşa Hastanesi, Kuleli Askerî Hastanesi, Gülhane Hastanesi, tamamen hastaneye çevrilen Selimiye kışlası İngiliz ve Fransızların hizmetindeydi. Aynı zamanda İstanbul'da hem Osmanlı hem batılı askerler için baraka usulü hastaneler de tahsis edilmişti. Bu hastanelerde tedavi esnasında ölen batılı askerlerin defnedilmesi için ayrılan arazi günümüzde Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı olarak bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Torun, S. (2008). *Kırım Savaşı'nda Hasta Bakımı ve Hemşirelik*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, Çukurova, 75-81.

Dönüştün büyük bir kabristana!⁹⁶⁷

Şiirin sonunda şair, İstanbul’u yaşlı bir ihtiyara benzeterek Kırım Harbi yıllarında Rus kamuoyunda yaygın olan tükenmiş, hasta Osmanlı imajına da gönderme yapmıştır:

Bil, ey yaşlı bunak ihtiyar,
Tadacaksınız Rusun intikamını!⁹⁶⁸

Cepheden uzak, savaşın gerçeklerinden bîhaber yazılmış yukarıdaki propaganda şiirlerinden farklı olarak bizzat muharebelere katılmış Rus askerlerinin kendi aralarında irticalen uydurup söyledikleri *Kak Vosmogo Sentâbrâ* (Sekiz Eylül’dü günlerden) dizeleriyle başlayan şarkıda, İnkerman, Kezlev gibi Rusların kaybettiği kara harekâtları kendi askerleri tarafından hicivli bir şekilde eleştirilmiştir. Aralarında Lev Tolstoy’un da bulunduğu Rus askerleri, İnkerman Muharebesi esnasında komutanların yapmış oldukları hataları şu dizelerle eleştirmişlerdir:

Kişinev şehrinden
Bekliyorduk büyük bir ordu-
Nihayet gördük onu.

Danenbergi⁹⁶⁹ görevlendirdiler
Ona çok da rica ettiler
Acıma sen askerine dediler.

Pavlov⁹⁷⁰, Soymonov⁹⁷¹ düştü yola,
Tırmandılar sarp dağlara,
Ancak buluşamadılar ortada.⁹⁷²

Fransız’ın galibiyetini
Görmesine rağmen Liprandi⁹⁷³
Uzatmadı yardım elini.

On bin asker kayıp verdik,

⁹⁶⁷ Timofeyev, İ., a.g.y., 210.

⁹⁶⁸ Timofeyev, İ., a.g.y., 210.

⁹⁶⁹ General Pyotr Andreyeviç Dannenberg (1792-1872). Balkan Cephesi’nden Kırım Cephesi’ne takviye için gönderilmiş birliklerin komutanı olup söz konusu birlikler İnkerman Muharebesi’nde savaşmıştır.

⁹⁷⁰ General Prokofiy Yakovleviç Pavlov (1796-1868). İnkerman Muharebesi’nde alay komutanı.

⁹⁷¹ General Fyodor İvanoviç Soymanov (1800-1854). İnkerman Muharebesi’nde alay komutanı. Muharebede hayatını kaybetmiştir.

⁹⁷² İnkerman Muharebesi’nde genereal Pavlov ve generak Soymonov’un komutasındaki birliklerin, farklı yollardan ilerleyerek, belirlenen noktada buluşup saldırımları planlanmışsa da başarılı olamamıştır.

⁹⁷³ General Pavel Petroviç Liprandi (1796-1864).

Tüh çardan kocaman bir takdir
Hak etmedik⁹⁷⁴.

Osmanlı Ordusu'nun zaferiyle sonuçlanan Kezlev Muharebesi aynı şarkıda şu dizelerle anılmıştır:

Yolladılar Kezlev'e Hrlev'i⁹⁷⁵
Kovmak için oradan Türkleri
Döndüğünde bomboştu eli.

İşte bekleyip duruyoruz,
Sivastopol'ü savunuyoruz,
Ne zaman kaybedeceğiz bilmiyoruz?⁹⁷⁶

Verilen örneklerden de görüldüğü üzere Sivastopol Kuşatması esnasında meydana gelen kara harekâtlarına mahsus şiirler yazılmamıştır. Bunun sebebi bu harekâtların stratejik açıdan daha önemli olan Sivastopol Kuşatması esnasında gerçekleşmiş olmasıdır. Türk şiirinde ise Osmanlı Ordusunun zaferiyle sonuçlanan Kezlev Muharebesi'ne diğer muharebelerden daha çok yer verilmiş ve özellikle Ahmed Rızâ Trabzonî'nin gazavatnâmesinde ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Çyornaya Nehri ve İnkerman Muharebelerinde ağırlıklı olarak İngiliz ve Fransız askerleri savaştıkları için Türk şiirinde yeterince yer almamıştır.

4.6. Paris Antlaşması

Müttefik devletler, savaşa son vermek ve Rusları barışa zorlamak için Aralık 1855'te Avusturya'nın da katılımıyla Viyana'da toplanmışlardı. Yapılan görüşmeler neticesinde Avusturya İmparatoru, Rusya'ya bir ultimatom vererek barışa esas olacak şartları bildirdi. Şartlar kabul edilmediği takdirde Fransa ve İngiltere ile ittifak antlaşması imzalayacağını da ekleyen Avusturya İmparatoru, savaşa dâhil olacağını ilan etti. Rusya, ultimatomu cevap vererek görüşmeyi kabul ettiğini bildirdi. Şubatın sonunda Paris'te toplanan Osmanlı Devleti, Fransa, İngiltere, Sardunya, Avusturya, Prusya ve Rusya'nın temsilcileri bir ay süren yoğun görüşmeler neticesinde 30 Mart 1856'da Paris Antlaşması'nı imzaladılar.

⁹⁷⁴ İskander, a.g.e., 284.

⁹⁷⁵ Stepan Aleksandroviç Hrlev (1807-1870). Gözleve Muharebesi'nde Rus orduları komutanı.

⁹⁷⁶ İskander, a.g.e., 285.

Osmanlı Devleti'ni Sadrazam Mehmet Ali Paşa ve Paris Sefiri Mehmet Cemil Bey temsil ettiler⁹⁷⁷.

Görüşmelerin yapıldığı esnada Batı devletlerinin desteğini sağlamak ve kazanımlar elde etmek için 18 Şubat 1856 yılında Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlere yeni haklar tanıyan Islahat Fermanı ilan edildi. 34 maddeden ibaret olan Paris Antlaşması'nın metninin içinde Islahat Fermanı'na da yer verildi. Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa devletleri arasına resmen alan bu antlaşmanın en önemli maddeleri; Osmanlı'nın toprak bütünlüğü, Karadeniz'in tarafsızlığı ve denizdeki tüm tersanelerin yıkılması, Tuna nehrinin bütün ülke gemilerine açık bulundurulması, Eflak ve Boğdan beyliklerinin içişlerinin muhafazası ve savaş boyunca işgal edilen toprakların iade edilmesidir⁹⁷⁸. Böylece Rusya'nın *Hasta adam* olarak nitelendirdiği ve parçalamak istediği Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü garanti altına alındı. Ayrıca Rusya için hem stratejik hem manevi açıdan büyük önem arz eden Sivastopol'deki Karadeniz donanmasının yok edilmesiyle birlikte Rus tehlikesi de bertaraf edilmiş oldu. Barış imzalandıktan sonra Ruslar barış antlaşması gereğince Kars ve dolaylarını boşalttılar. Müttefikler de Kırım'dan kuvvetlerini geri çektiler.

Resim 4.14. Paris Barış Antlaşması İmzalanırken.⁹⁷⁹

⁹⁷⁷ Arabacıoğlu, *a.g.e.*, 93; Badem, *a.g.e.*, 271.

⁹⁷⁸ Arabacıoğlu, *a.g.e.*, 94.

⁹⁷⁹ Ressam Edouard Louis Dubufe, 1856.

Barişın şiirlere yansımalarına gelince sadaret ve Dîvân-ı Hümâyûn kâtipliği görevinde bulunan şair Recâî-zâde İbrahim Şefîk Efendi, Sadrazam Mehmet Ali Paşa'nın barış görüşmelerini yapmak için Paris'e gidişi üzerine şiir kaleme almıştır. Şiirin ilk altı beyitinde sadrazamın saraya damat oluşuna temas eden şair, onu Hz. Süleyman'ın hikmetiyle tanınan Âsaf vezirine benzetmiştir. Şiirin geneli dikkate alındığında savaştan bıkmış bir psikolojinin hâkim olduğu sezilmektedir. Şair âlemin düşman şerrinden bir an evvel kurtulmasını ve Moskofla yapılacak olan sulh haberinin cihana yayılmasını arzu etmektedir. Şaire göre savaştan bitap düşmüş olan dünya sulh u salâhla huzura kavuşacak, düğün bayram edecektir:

Kırân-ı necm sıhr-ı sadr-ı âlî sa'd ile oldı
Zifâfı gîce andurmaz mı bu ay leyle-i bedri

Cenâb-ı Zîver'ün ol sıhr-ı âlî necl-i pâkidür
Bu lutf-ı Hakk'a memnûn oldı dünyâlar kadar gayrı

Ola yıldız barışıklığı mihr ü meh gibi rûşen
Felekde Zühre raks eyler olup bu mûcib-i fahri

Güzelce imtizâc itsün ikisi şîr ü şekkerveş
Biri nehr-i leben olsun birisi de asel nehri

Dem-â-dem sâyesinde kesb-i rif'at eylesün varsun
Ol âsaf önce dâmâdının olsun kuvvetü'z-zahrı

Arûsı bîkr-i mazmûn aldı zâd-ı tab'da böyle
Varup sudan geçer bu nazm-zede gördi çün bahri

Gelin seyr eyleyün alındı kızlar kal'ası erce
Gönül hoşnûdluğuyla bu sefer lutf eyleyüp Tanrı

Cenab-ı sadr-ı âlî Paris'e azm idecek sulha
Ola tevfiğe makrûn-ı seferde bu sefer emri

Şer ü şûr-ı adû âlem başından ref' olup gitsün
Cihâna bu sefer Moskovla şu sulhun gele haberi

Düğün bayram ider âlem hele sulh u salâh olsun
Gelüp İstanbul'a seyr it o dem cem'iyyet-i şehri

İdüp teshîl kârın dilerüz azmi gibi Mevlâ
Yine devletle teşrîf ide Âsaf-mesned-i sadrı

Tevâzu'-kârdur hûrşîdveş ol Âsaf-ı devrân
Olur nâmı gibi âlî felekde böylece kadri

Şen olsun hânedân-ı devletile hâtırı dâ'im

Sürûra kalb kıl yâ Rabb gönüllerde gam-ı dehri

Tulû-ı fahr ile didüm Şefîkâ ana bir târîh
Salâhü'd-dîn zifâfı gice gördi ercesi kadri⁹⁸⁰

Barış antlaşmasının imzalandığı haberini alan Şefîk Efendi sulh üzerine de bir şiir kaleme almıştır. Telgrafla barış haberinin geldiğini belirten şair, Avusturya'nın Osmanlı Devleti'yle ittifak kuran Batılı devletlere katılmasıyla Rusya'nın boyun eğmeye mecbur olduğunu ifade etmiştir:

Kabûl-i sulh kıldı devlet-i Rûsya âhir-i kâr
İki yıldır muhârib idi âlemle tamâm oldu

Fransız İngiliz Sardınyâ İsveç işbu dört devlet
Olup İslâm ile bir rub'-ı meskûnda benâm oldu

Tavassut itdi Nemçe emr-i sulha hayr-hâhâne
Anun da ortalıkda sa'yi makbul-i enâm oldu

Kral-ı Rûs taldı bu haberle bahr-i efkâra
Akan sular turur gördi bu re'ye gayrı râm oldu

Peyâm-ı sulh alındı telgrafla vakt-i eşrefde
Cihân işbu sefer yer yer bu gûne şâdkâm oldu

Helâl idi içildi şerbet-i sulh âfiyetlerle
Müdâm ağza şarâb-ı harb alınmaz kim harâm oldu⁹⁸¹

Şiirin devamında şair, aklı karışan Rusya'nın hastalığa yakalandığını ve dünyayı ele geçirmek istediğini kinayeli bir üslup ve benzetmelerle ifade etmiştir. Savaşın dünyayı cehenneme çevirdiğini, günlerin karanlık olduğunu, asayişin bulunmadığını belirten şair, barışı nura benzetererek karanlığın kaybolduğunu, barışla dünyanın selamete erdiğini dile getirmiştir.

Hakîmâne kan alındı da aklı başına geldi
Dimâğ-ı Rûs muhtell idi bir dem çün zükâm oldu

Dir iken milletiçün ideyüm yüz aklığı bir de
Vücûd-ı devlet-i Rûsiya dûçâr-ı cüzâm oldu

Zen-i dünyâyı isterdi ki alsun er gibi Moskov
Menâma vardı bu fikr ile sonra ihtilâm oldu

⁹⁸⁰ Çapan, a.g.m., 66-67.

⁹⁸¹ Çapan, a.g.m., 64-65.

Adil-i dûzah olmuş idi nâr-ı harb ile âlem
Yine bu sulha şimdi aceb dârü's-selâm oldu

Sefer açmış idi sanup cihânı hâb-ı gafletde
Bize ma'nâda bu bir lutf-ı Rabb-i lâ-yenâm oldu

Hulûs-ı pâk Hân Abdü'l-Mecîd'i gör neler yaptı
Her emri reşk-i eslâf-ı selâtin-i izâm oldu

Azâda cümle bu sulh-ı hayr olup ahd-i hümayûnda
Cihânda ol şehe bu başkaca bir özge nâm oldu

Kazanmaz mı o devletler de öyle nâm u şân artık
Ki anlar bu sefer dünyaya bâdî-i nizâm oldu

Bu harbi cism-i âlemde onulmaz yâre sanurduk
Bakup cerrâhlar cândan karîn-i iltiyâm oldu

Nice demdür felekde mihr-i âsâyîş görünmezdi
Görinür işte nûr-ı sulhile ref'-i zalâm oldu

Meseldür olmaz eski dost düşmen bilmiş ol şimdi
Biraz gavga ile Moskov yine dost-ı müdâm oldu

Görür herkes yakîn mir'ât-ı kalbinde neşât-efzûn
Cihânda bu haber çün bâdî-i şevk u garâm oldu

Şefik öyle uzatmaz sâde mazmûn ile şi'rin kim
Bu nazm-ı muhtasarla mazhar-ı hayrû'l-keâm oldu

Bu sulhı mûcib-i fevz ü felâh it âleme yâ Rabb
Bana işbu du'â-yı hayr vird-i subh u şâm oldu

Baş eğdi imparator emr-i teklife didüm târîh
Bırakup Rûs bu âlemile harbi sulh-ı âm oldu⁹⁸²

Dönemin divan şairi Şarkîkarahisarlı Abdi, barış üzerine 10 bentten oluşan muhammes kaleme almıştır. Şiirde, birinci bendin her mısrasında, diğer bendlerin de son mısralarında “Moskov” redifi tekrar edilmiştir. Şiirin ilk üç bendinde savaşın müsebbibi olan Rusya'nın şöhret hırsına kapılarak Knez Menşikov'u İstanbul'a gönderdiği, bu zatın kibir dolu ve gayri insani sözler sarf edip Osmanlı Devleti'ni harp ilânına mecbur ettiği dile getirilmiştir:

Pîş-ez-în bellü idi fikr-i muhâl-i Moskov
Cümle indinde bilinmiş idi hâl-i Moskov

⁹⁸² Çapan, a.g.m., 65-66.

Fi'line uymaz idi tavr-ı makâl-i Moskov
 Buldı şöret o kadar kesret-i mâl-i Moskov
 Tutdı âfâkı bütün sıyt-ı celâl-i Moskov

Şöhret-i şâyısı kendine cüret virdi
 Gökleri süngü ile hâke düşürmem dirdi
 Da'vî-i kuvveti bu mertebeye dek irdi
 Âhir İstanbul'a bir adamını gönderdi
 Menşikof nâmına geldi cenerâl-Moskov

Bir alay sözler ile eyledi arz-ı nahvet
 Öyle sözler idi ki hâric-i insâniyyet
 Âkıbet eyledi ol nakz-ı ahde himmet
 Harbi ilâna virüp devlete mecbûriyyet
 Gerçi çok idi mühimmât-ı cidâl-i Moskov⁹⁸³

Şiirde savaşta Osmanlı'nın müttefiki olan İngiltere ve Fransa methedilmiştir. Şaire göre Batılı ülkeler güç ve tecrübe konusunda Rusya'dan daha üstündür. Saldırgan Rusya'nın asıl amacının cihanı zapt etmek olduğunu anlayan Batılı devletler, Ehl-i Hak ile bir olup düşmanı barışa zorlamak için Rusya'yı dört taraftan sarmaya mecbur olmuşlardır:

İngiliz ile Fransız ki iki devlettir
 Bahr ü berde ikisi sâhib-i servettir
 Ehl-i Hak ile bütün yek-cihet-i gayretidir
 Her biri kuvvet ü mihnet ile zî-şöhretdir
 Dimesün bunlara bir kimse misâl-i Moskov

Çok cihangîrlik idi devlet-i Rûsun emeli
 Bir idi eyledi vaz-ı garîbin temeli
 Düvel-i müttefika bildi yakın muhtemeli
 İttifak üzre idüp cümlesi birlikte eli
 Tuymuş idi buni da fikr ü hayâl-i Moskov

Berren ü bahren idüp sevk-i mühimmât u cüyûş
 Her taraftan olunup marekeye cûş u hurûş
 Âlet-i harb ü vegâdan yog idi bir eli boş
 İtdiler memleket-i düşmeni arş-ı menfûş
 Cümleye vâcib idi çünkü cidâl-i Moskov

Celbi için süratle maslahat-ı dünyâyı
 Aldılar içlerine devlet-i sâ'ir dünyâyı
 Dört taraftan sararak memleket-i adâyı
 Sû-be-sû eylediler düşmen ile gavgâyı
 Şöyle kim kalmadı peykâre mecâl-i Moskov⁹⁸⁴

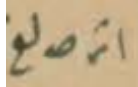
⁹⁸³ Abdi (Şarkîkarahisarlı), *Divân-ı Abdî*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazma Eserler, Yer Numarası NEKTY00207, vr. 65b-66a.

⁹⁸⁴ Abdi (Şarkîkarahisarlı), *a.g.e.*, vr. 66a.

Şiirin son üç dördlüğünde de şair barışın getirmiş olduğu emniyeti ve sevinci dile getirmiştir:

Yerine geldi temâmî-i hukuk-ı devlet
Hande-nâk oldu nevâsî-i ricâl-i millet
Kablâdı her tarafı şaşaa-i emniyyet
Çünkü sulha virilüp şöylece hüsn-i sûret
Ne kadar bizlere artarsa melâl-i Moskov

Secde-i şükre varup koymalıyız yerlere ser

Eser-i -i şâhânedir ancak bu zafer
Buna olmuş mı havâkîn-ı güzeste mazhar
Hak ide zâtını mahfuz-ı heyûlâ-yı keder
Hem ire cümleye memûn-ı nikâl-i Moskov

Göricek tobların atıldığını râyu'l-ayın
Yani icrâ olunur idi o dem şehr-âyîn
Abdi'yâ peyk-i hîred gûşuma itdi telkîn
Binde bir belki düşer böylece târîh-i metîn
Hele meyl itdi bu yıl sulha kıral-ı Moskov⁹⁸⁵

Barış üzerine şiir kaleme alan bir diğer şair Yusuf Hâlis Efendi'dir. *Sulh-Nâme-i Hâlis* ismiyle ayrı bir basım olarak yayımlanan ve 16 bentten oluşan bu şiir, şekil itibarıyla yukarıda söz edilen Şarkîkarahisarlı Abdi'nin şiiriyle benzerlik taşımaktadır. *Sulh-Nâme-i Hâlis* de muhammes nazım şekliyle yazılmış, birinci bendin her mısrasında, diğer bendlerin de son mısralarında “şükr olsun” redifi kullanılmıştır. Şairin savaş boyunca yazdığı ve düşman imgesinin yoğun kullanıldığı *Şehname-i Osmani*'deki şiirlerden oldukça farklı olan bu şiirde, barışın getirmiş olduğu mutluluk, güven ve huzura karşı duyulan özlem ve minnettarlık, savaş karşıtı bir bakış açısıyla dile getirilmiştir⁹⁸⁶.

Feth u nusretle barış oldu hemân şükr olsun
Dünyeden mâtem ü gam gitdi amân şükr olsun
Yine âsâyışını buldu zamân şükr olsun
Topun âvâzeleri müjde-resân şükr olsun
Hele dört üstüne zevk etdi cihân şükr olsun

⁹⁸⁵ Abdi (Şarkîkarahisarlı), *a.g.e.*, vr. 66a-66b.

⁹⁸⁶ Yusuf Hâlis Efendi'nin *Sulh-Hâme-i Hâlis* adlı manzumesi matbu nüshasından hareketle günlük Türkçe açıklamasıyla birlikte tam metni yayımlanmıştır. Bkz. Kırbıyık, M. (2012, 18-22 Eylül). “Sulh-nâme-i Hâlis’e Göre Kırım Savaşı”, *III Uluslararası Ukrayna’da Türkçe Konuşan Halklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Kiev: Taras Şevçenko Kiyev Millî Üniversitesi Filoloji Enstitüsü, 245-254.

Girdi dört devlet ile Nemçe Rus'un arasına
 Merhem-i sulhu hakîmâne sarup yarasına
 Verdi dârû-yı şifâ illet-i hem-vâresine
 Çâr-nâ-çâr felek gayrı bakıp çâresine
 Nahsı tekmîl edüp sa'd-ı kırân şükr olsun

Devlet-i İngiltere Fransa ile Sardunya
 Cümlesi etmiş iken askerini cenge fedâ
 Çâr aktâr-ı cihân çağrur iken vâveylâ
 Nâ-gehân eyledi Moskov ile sulhu imzâ
 Anı temhîr idüp şâh-ı cihân şükr olsun

Pertev-i tâli'-i Şâhâneye mâşâ'allâh
 Sulh u nusretle geçer her demi inşâ'allâh
 Kıldı hep enfüs ü âfâkı münevver nâ-gâh
 Sa'd u ikbâli fûrûg eyledi mânende-i mâh
 Tağıdup zulmeti şevk oldı ayân şükr olsun⁹⁸⁷

Dönemin ünlü Rus şairi Vladimir Benediktov da barış üzerine *Stansı Po Sluçayu Mira* (*Barış Üzerine Şiir*) adlı şiir kaleme almış ve tıpkı Yusuf Hâlis Efendi gibi hümanist bir yaklaşımla harbin nihayet son bulduğuna, bunun için Tanrı'ya şükretmek gerektiğine temas etmiştir:

Halklar arası kanlı ziyafet bitti
 Savaşçılar için dinlenme zamanı geldi!
 Çoktandır beklenen barış gerçekleşti
 Şan olsun o barışçılara!

Çok aktı insanların kanı,
 Ey beşer! Hatırlamak bile veriyor acı:
 Cehennem silahları titretiyordu zemini
 Eğleniyordu besler⁹⁸⁸ âlemi!

Yeter artık can almaya,
 Dostuna katil gözüyle bakmaya,
 Savaş sancağını kaldırmaya
 Barışsever Tanrı adına!

Barış için edelim dua,
 Bize her şeyi veren yaratana
 Ve dua edelim hep bir arada
 Bir daha dalmayalım dünyada uykuya!⁹⁸⁹

⁹⁸⁷ Kırbıyık, a.g.m., 247-248.

⁹⁸⁸ Slav mitolojisinde kötü ruh veya şeytandır.

⁹⁸⁹ Benediktov, 1939, *a.g.e.*, 235.

Görüldüğü gibi her iki şiirde de karşı tarafı suçlayıcı, aşağılayıcı söylemlerden uzak, daha dostane bir dil kullanılmıştır. Hem Benediktov hem Yusuf Hâlis Efendi, savaş esnasında şiirlerde sıkça kullanılan siyasi saldırı söylemlerinden kaçınmışlardır. Şiirlerinde savaşın asıl sorumlularını işaret etmekten kaçınan şairler, bu sefer farklı metafizik unsurları ele almışlardır. Örneğin Benediktov şiirinde -herhangi bir tarafı suçlamadan- insanlar acı çekerken Slav mitolojisinde yer alan besler âleminin eğlendiğinden bahsetmiştir. Aynı şekilde barış öncesi yazdığı şiirlerinde savaşın çıkmasında Moskof'u suçlayan Yusuf Hâlis Efendi, bu sefer “cellad-ı felek” diyerek feleği cellat yerine koyarak suçlamıştır:

Tîg-i cevriyi çeküp âleme cellâd-ı felek
Her taraftan kan akup su gibi deryâlara dek
Koydu çün âlemi mâtemlere cengler ederek
Giryeler eyledi deryâda semek gökde melek
Güldü kan ağlar iken âlemiyân şükr olsun

Hep kızıl tâli'-i Mirrîh-i sitemkâr sebeb
Sanmañuz reng-i şafakdır görünen hûndur hep
Aks edüp göklere kanlar dökülüp rûz ile şeb
Var mıdır çâre kazâ okın atınca ne aceb
Âkıbet lutf-ı Hudâ oldu ayân şükr olsun⁹⁹⁰

Barış üzerine yazılmış hem Rus hem Türk şiirinde Paris Antlaşması öncesi ilân edilen Islahat Fermanı'ndan da bahsedilmiştir. Barışı imzalayan dönemin padişahı Abdülmecid'e methiyeler döken Yusuf Hâlis Efendi, onun Müslim ve gayrimüslimler arasında eşitliği sağladığına değinmiştir:

Yanî bir demde edüp sulh u salâhı ilân
Milel-i mülküne hep kıldı hukûku seyyân
Görmedi şimdiye dek böyle adâlet devrân
Aña bir bende olur görse idi Nûşirevân
Hele taş dikdi bu meydâna hemân şükr olsun

Oldı idhâl hukûka milel-i bay u gedâ
Bahr-i in'âmı bütün kullarına oldu revâ
Âb-ı ihsânı kılup teşne-dilânı irvâ
Ser-te-ser hep tebaa oldu yeniden ihyâ
Cesed-i mülke odur rûh-ı revân şükr olsun⁹⁹¹

⁹⁹⁰ Kırbıyık, a.g.m., 248.

⁹⁹¹ Kırbıyık, a.g.m., 249.

Şair Salih Hayrî de gazavatnâmesinde barış maddelerinden söz ederken Islahat Fermanı'na temas etmiştir:

Tâsian zât-ı şeh-i adl-ârâ
 Va'd-i âlîsini etmek icrâ
 Tebe'a hâlini ıslâhâta
 Sarf-ı himmet edip icrââta
 Din ü kavmini ayırmayacak
 Bir müsâvâttan ibâret ancak
 Mülkü hakkında olan efkârı
 Yani niyyât-ı inâyet – kârı
 Ana dâir olunan ilânın
 Hükm-i fermân-ı celîlü-ş-şânın
 Kadr-i âlîsini te'yîd eyler
 Düvel-i sâire te'kîd eyler
 Dâhiliyye işine münferiden
 İçlerinden biri ya müştereken
 Etmemek üzre taarruz aslâ
 Oldu bu vechile derc ü imlâ
 Zât-ı şâhâneye mahsûs demek
 Diğer in dahlini men eyleyecek⁹⁹²

Şaire Yevdokiya Rostopçina *Na Mir 1856 Goda* (1856 yılı Barış Üzerine) adlı şiirinde Batılı devletlerin garantisi altında Islahat Fermanı'nın ilan edildiğini belirterek, Avrupa'nın fermanla ilgili görüşlerini kinayeli bir dille eleştirmiştir. Şaire, Osmanlı Devleti'ni çürümüş bir ceset olarak nitelendirmiş ve fermanın hayata geçirilmesinden duyduğu şüpheyi ifade etmiştir:

Tüm Batı devletlerin kanadının altında
 Verildi haklar, yazıldı ıslahatlar, -
 Rahat bir nefes aldı Doğu...
 Türkler, Hristiyan'ın baş belası,
 Köleye değil vatandaşa bakar gibi onlara nazarı,
 Ve yakındır onların kardeşlik zamanı...

Öyle diyor Avrupa! Neyse! Versin Tanrı!
 Biz de istemiyor muyduk aynısını?
 Yaşasın dürüst ittifakınız!
 Bakalım İstanbul sözünde duracak mı?
 (...)
 Bakalım aydınlanma adına
 Çürüyorken nasıl kavuşacaklar yeni hayata,

⁹⁹² Salih Hayrî, *a.g.e.*, 258-259.

Ceset nasıl kalkacak ayağa!⁹⁹³

Rostopçina'nın şiirinde devletin resmî propaganda söylemine de yer verilmiştir. Şöyle ki, ağır mağlubiyeti bir zafer olarak halka sunan çarlık yönetimi, 21 Mart 1856'da *Severnaya Pçela* gazetesinde Çar II. Aleksandr'ın imzasıyla yayımladığı barış manifestosunda şöyle demektedir:

...savaşmamızdaki yegâne amacımız ve tek isteğimiz doğudaki dindaşlarımızın haklarının korunması ve onların baskı altında yaşamalarına son verilmesiydi. ...Nihayetinde bizim ve tüm Rusya'nın arzu ettiği doğudaki Hristiyanların hakları ve geleceği garanti altına alınmıştır. Sultan resmî olarak bu hakları kabul etmiş ve bu adaletin yerine gelmesiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu Avrupa devletlerinin arasına girmiş bulunmaktadır. Ey Rusyalılar! Sizin savaşta gösterdiğiniz fedakârlığınız ve vermiş olduğunuz kurbanlar boşa değildi!⁹⁹⁴.

Şaire manifestodaki bu ifadelere şu şekilde nazire yapmıştır:

İki yıl savaştık biz şanlı muharebelerde,
Zorluklar çektik – ancak Ortodoks kardeşlerimizin
Ağır talihi iyiye gitti;
Amaca ulaştık – savaş boşuna değildi:
Kutsal duaların yükseldiği Tanrı mabedi,
Dindaşlarımıza iade edildi!⁹⁹⁵

Rostopçina devletin propagandasını desteklerken, şair Apollon Maykov barış üzerine yazmış olduğu şiirinde manifestoyu sert bir dille eleştirmiştir:

Bitti savaş. Sinsi barış imzalandı.
Vatanın babaları! Ziyafet çekiniz,
Şeref kalsın kadehleriniz!
Ve okuyun yalan manifestoyu akıtarak gözyaşları!

Daha ne beklenir sizden – harika yazdınız!
İlk değil ki kâğıt üstündeki oyunlarınız,
İlk değil Vatan üstündeki lekeleri örtmeniz,
Aklı ve kalbi nasırlaşmış yıldız kâtipleriniz!⁹⁹⁶.

⁹⁹³ Rostopçina, E. P. (1866). *Poemi, Povesti, Razskazı i Noveşşiya Melkiya Stihotvoreniya Grafini E. P. Rostopçinoy*. St. Petersburg: Peçatnya V. Golovina, 231-232.

⁹⁹⁴ II. Aleksandr. (21 Mart 1856). Vısoçayşiy Manifest. *Severnaya Pçela*, 340.

⁹⁹⁵ Rostopçina, *a.g.e.*, 1866, 231.

⁹⁹⁶ Maykov, A.N. (1977). *İzbrannıye Proizvedeniya* (Haz. L.S. Geyro). Leningrad: Sovetskiy Pisatel, 654-655.

Benzer şekilde yazar Vladimir Zotov, Çar II. Nikolay'ın ölümünün birinci yıl dönümü olan 18 Şubat 1856'da -Fransa'da barışın görüşüldüğü günler- yazdığı *Godovşina (18 Fevralya 1856 Goda)* (Yıldönümü. 18 Şubat 1856) adlı şiirinde, anlamsız olarak nitelendirdiği savaşı başlatan Çar II. Nikolay'ı ağır bir dille eleştirerek, imzalanacak olan barış antlaşmasının alçakça olduğunu söylemiştir:

Hem sana hem vatanına,
Gülüyor şimdi tüm Avrupa.
Senin bu yüz karan ve yurdun bu utancı,
Nesillerde bulacak yankısını,
Ve ağır olacak bedeli bu barış ziyafetinin
Anlamsız savaş sonrası alçak barışınızın⁹⁹⁷.

Her iki tarafın barış üzerine yazılmış şiirlerinde barışı imzalayan dönemin çar ve padişah övgülerine de yer verilmiştir. Her iki taraf kendi hükümdarını barışa vesile olduğunu ifade ederek yüceltmişlerdir.

Yusuf Hâlis Efendi *Sulh-Nâme-i Hâlis* adlı şiirinde barışı imzalayan dönemin padişahı Abdülmecid'i övmüş, onun sulha vesile olduğunu, ay gibi ortalığı aydınlattığını, âdeta şevk meşalesini yakıp karanlıkları engellediğini ifade etmiştir:

Pertev-i tâli'-i Şâhâne mâtâ' allâh
Sulh u nusretle geçer her demi inşâ' allâh
Kıldı hep enfüs ü âfâkı münevver nâ-gâh
Sa'd u ikbâli fûrûg eyledi mânende-i mâh
Tağıdup zulmeti şevk oldu ayân şükr olsun⁹⁹⁸
(...)
Çâr düvel eyler iken birbirini gark ile hark
Ditredüp yerle göği arbede-i garb ile şark
Kimseler itmez idi dostu ile düşmeni fark
Yakdı bir meş'al-i şevk âleme mânende-i berk
Re'y-i hâzıkla şehinşâh-ı cihân şükr olsun

Akl u idrâk ü kemâlâtda bulunmaz şebahi
Kuvvet-i mülheme-i nûr-ı celî pâdişehi
Urur attıklarını sehm-i sa'âdetle zehî
Darb ider konya felekde hedef-i mihr ü mehi
Bu kadar ancak olur şevket ü şân şükr olsun

Cezb edüp âlemi envârına pervâne-misâl

⁹⁹⁷ Vladimir Zotov'un "Godovşina" başlıklı şiiri için bkz. Ratnikov, *a.g.e.*, 564.

⁹⁹⁸ Kırbiyık, *a.g.m.*, s. 248.

Hüsn ü ahlâk u kemâlât u mehâbetle cemâl
İtdi evsâf-ı hümâyûnunu tasvîr hayâl
Zâtı Şeh-nâmeğe ser-levha-i resm-i ibcâl
Adl ile müntehab-ı kevn ü mekân şükr olsun

Mülhemûn sırrı ile oldı kerâmâtı nümûn
Mülk-i İslâm'a edüp vaz'-ı esâs-ı kânûn
Şâh-ı ihsân-ı Mecîdi ile âlem memnûn
Didi ahsente ser-â-pâ aña rub'-ı meskûn
Hep pesend eyledi şâhân-ı cihân şükr olsun⁹⁹⁹

Şair Dursun Ahmed Nâtikî'nin divanında *Der-Tarih-i Sulh-ı Sultan Abdülmecid Han Ebbedellahu Saltanatuhu Bil İzzi Vel İhsan* başlığı altında yer alan aşağıdaki şiirde padişah Abdülmecid cihana barış getirdiği için methedilmiş ve sonunda sağlıklı uzun ömür için dua edilmiştir:

Barekallah padişah-ı al-i Oamana bu dem
Mecd-i ikbal-i cihanı itdi manend-i külli

Cümleler dilhah üzre itdiler ceng u kıtal
Asker-i İslamı tam üzre ider ceng-i ali

Vakıa kıldı müşiran-ı kiramı çokça harb
Müddet-i cengin zamanı kaplamıştır üç yılı

Bir işi İzed murad etdükde olur sehl ile
Hazret-i Abdülmecid Sultanımız dai veli

Erzenür-Rum'a duhul itdinde İsmail-i müşir
Şems u tab oldu efendim tenvir-i celi

Geldi bu müfti zaife sulh ile şevk-i cedid
İtdi murane hediye-yab sultana veli

Natika tarih-i tam itdin bu dem sultan için
Sulh-ı sultana muvafık oldu devletler ali (1272)

Sulh için kıldı niyazı devlet-i Moskov fakat
Yediler geldi şu Mısra düştü tarih-i celi (1272)

Hasıl-ı zeylini kes eyle dua hünkar için
Eylesin melik eyyidle tul-i ömrile tekin¹⁰⁰⁰

⁹⁹⁹ Kırbıyık, a.g.m., s. 249-250.

¹⁰⁰⁰ Ahmed Dursun Natikî, *a.g.e.*, vr. 62a-62b.

17 Mayıs 1856 yılında *Odesskiy Vestnik* gazetesinde jimnazyum¹⁰⁰¹ öğrencisi İvan Komarnitskiy imzasıyla yayımlanan *Vesna* (Bahar) adlı şiirde barışın her iki cephede getirmiş olduğu sevinç ifade edilirken bunu sağlayan dönemin Çarı II. Aleksandr'a dualar edilmiştir.

Gün kavuşurken geceye,
Oturuyor düşmanlar iç içe,
Dost gibi yan yana, kardeşçe,
Ve konuşuyorlar barış içinde.
Birleşti bir yığın insan farklı dillerde,
Kanlı kavgaların eşliğinde,
Yer edinmiş öfke yerine,
Parlıyor bakışları mutluluk içinde.
Her yerde duyuluyor coşkun sesler
Birbirlerine selam vermeler...
Kim ki o, beklenen barışı
Huzur ışığı gibi kalplere yansıttı?
Kim ki o, şanlı barıştırmacı?
Kim sonlandırdı gaddar savaşı?
Kim? Kim? - bizim Ortodoks babamız,
Rusya'mızın şanı, azametli çarımız!
O taze baharla birlikte
Barış ve huzuru etti hediye.
O cömert eliyle
Mutluluk saçtı her yere!
Sonunu getirdi düşmanlığın!
Duralım önünde altarın,
Göklerin çarına dua edelim,
Dünyadaki çar için kalpten gönderelim¹⁰⁰².

Şiirin sonunda şair, Hristiyanlıkta kanı simgeleyen kırmızı şarabın yerine barışı simgeleyen beyaz şarap metaforu kullanarak insanların savaşta yaşadığı acıları unutup barışı doya doya yaşamalarını istemektedir:

Ve hep birlikte içelim
Beyaz şarap dolsun kadehler
Çarımızın sıhhatine, kardeşler!
Hura, çarımıza! Hura bahara!
Hura kutsal ordumuz sana da!
Acı dolu günler geçti,
Unutalım kederli geçmişi
Haykıralım hurra birbirimize!
Parlayan gök mavisi güzelliğiyle,

¹⁰⁰¹ Rusya'da öğrencileri üniversiteye hazırlayan okul türü.

¹⁰⁰² Komarnitskiy, İ. (17 Mayıs 1854). *Vesna. Odesskiy Vestnik*, 276.

Bahar dağıttı karaltıyı gökyüzünde,
Ve korkunç fırtınadan sonra
Geldi barış günü, açtı güneş semada!¹⁰⁰³

Yusuf Hâlis Efendi de şiirin sonunda divan edebiyatında sık kullanılan muhabbeti, sevdâyı ve neşeyi sembolize eden şarap metaforu kullanmıştır. Barışın şenliklerle kutlandığını belirten şair, sakinin eskileri hatırlatmamasını, barışın gelmesiyle gönüldeki yaranın iyileştiğini söylemekte ve sakiden şarap istemektedir:

Barışık oldu şenlikleri sâkî sorma
Bâde sun ehl-i hased cânına değsün turma
Zevke bak geçdi geçen ne ise hûlyâ kurma
Dildeki yaram onuldu yine sen tuz urma
Ayş u işret kanı hânende kemân şükr olsun¹⁰⁰⁴

Barışın imzalanmasıyla birlikte hem Rus hem Türk şiirinde, korkunç günlerin geride kaldığına dair ifadeler ve geleceğin güzel olacağına dair ümitli sözler yer almaktadır.

Ünlü Rus yazarı Fyodor Dostoyevki'nin *Na Koronatsiyu i Zaklüçeniye Mira* (Taç Giyme Töreni ve İmzalanan Barış Münasebetiyle) adlı şiirinde, “Dindi korkunç savaş, Söküyor ümitlerin şafağı” ve “Altın hasatlar toplayacak” mısraları örnek olarak verilebilir. Ayrıca “Tanrı sen kutsa Çarımızı” ve “Sevgiyle tüm Rusya Çar'ın arkasında” gibi mısralarla Dostoyevski yeni Çar II. Aleksandr'ı destekleyen bir tavır göstermiştir:

Dindi korkunç savaş!
Bitti zorlu mücadele!
(...)
Savaşla elde edilen Avrupa'yla barışı
Karşılıyor Rus toprağı.

Önümüzde bekliyoruz yeniçağı.
Gözlerimizin önünde ışıkları
Söküyor ümitlerin şafağı...
Tanrı sen kutsa Çarımızı!
(...)
Temizlendi yurdumuz bir boranla,
Birleşti tüm kalpler bir belayla
(...)
Sevgiyle tüm Rusya Çar'ın arkasından
Yürüyecek tüm kalbiyle inanarak

¹⁰⁰³ Komarnitskiy, a.g.y., 276.

¹⁰⁰⁴ Kırbıyık, a.g.m., s. 250.

Ve kanla yoğrulmuş topraklardan
Altın hasatlar toplayacak¹⁰⁰⁵.

Benzer şekilde, Yusuf Hâlis Efendi şiirinde barışın imzalanmasıyla dünyanın huzura kavuşacağına, halkın çoğalacağına, hazinenin dolup taşacağına, devlet içindeki sorunların çözüleceğine, vatanın yaralarının sarılacağına değinmiştir:

Sulhdur âlemi i'mâr ile âbâd iden
Halk ile servet ü sâ mânını müzdâd iden
Cengdir devleti bî-hâsıl u berbâd iden
Gerçi askerlerini gavgadır üstâd iden
Neyse bu kâr u ziyân bitdi amân şükr olsun

Vatanın dâhiline geldi ilâcın sırası
Ceng ise yakı gibi sadra şifâdır yarası
Nîşteri kan akıdup kalsa zararsız beresi
Sağlanup buldı hayâtı deniz ile karası
Vefk-i dil-hâha göre döndi zamân şükr olsun¹⁰⁰⁶

Şiirin son bendinde Yusuf Hâlis Efendi, barışın imzalanmasıyla birlikte ne karada ne denizde bir sorunun kalmadığını, hatta Karadeniz, Tuna, Çerkes'in kurtuluşa erdiğini, devletin barışı sağlayıp şöhret kazandığını, artık tüm dünyanın emniyet içinde olduğunu coşkun bir şekilde dile getirmiştir:

Kalmadı şerden eser hiç karada deryâda
Karadeniz Tuna Çerkes Anadol âzâde
Kimse inanmaz idi görse bunu rüyâda
Kazanup sulhı düvel nâm virüp dünyâda
Hâlisâ şimdi cihân emn ü emân şükr olsun¹⁰⁰⁷

Savaş esnasında askerleri coşturmak için yazılan *Şehnâme-i Osmânî*'de yer alan bir manzumesinin "Hep Tatar Çerkes veleh böyle elinde bağıır/Yok mu can kurtaran Allâh için aman meded/Niçe bir zulm ü sitem bunca ibâda niçe bir/Dâd ü feryâd ü figan çâk-i girîbân meded"¹⁰⁰⁸ mısralarında Moskof'un zulmü altında yaşayan Çerkez ve Tatarların durumuna efkârlanan Yusuf Hâlis Efendi'nin, barış üzerine yazdığı şiirinde, Kafkasya'da Ruslara karşı direnen Şeyh Şamil hareketinin başarısız olmasından, Ruslara iade edilen Kırım'dan ve

¹⁰⁰⁵ Dostoyevski, F.M. (1972). *a.g.e.*, 409.

¹⁰⁰⁶ Kırbıyık, a.g.m., s. 250.

¹⁰⁰⁷ Kırbıyık, a.g.m., s. 251.

¹⁰⁰⁸ Yusuf Hâlis Efendi, *a.g.e.*, 9.

meydana gelen büyük göçlerden söz etmemesi; şiiri iyimser ve romantik bir bakış açısıyla yazdığı ve devleti övmek ve yüceltmek için kaleme aldığı şeklinde yorumlanabilir.

Yusuf Hâlis Efendi'den oldukça farklı bir bakış açısı sergileyen şair Salih Hayrî, barış sonrası devlete karşı eleştirel değerlendirmelerde ve uyarılarda bulunmuştur. Savaşa katılmış ülkelerin zayıflığına değinen şair ölümlerden Rusya'yı sorumlu tutmuştur:

Altı yüz bin telefe vardı nüfus
Sebep olmuştu buna devlet-i Rus
Sarf olan akça hesaba gelmez
Deftere sığmaz anı akıl almaz¹⁰⁰⁹

Şair, bu devirde imzalanan antlaşmalara güvenilmemesi gerektiğine, kendini kuvvetli sananların anlaşmaları bozduklarına ve Rusya'nın da en ufak bir zafiyette tekrar saldırılabileceğine dikkat çekmiştir. Nitekim Salih Hayrî haklı çıkmış ve Rusya 93 Harbi'nde (1877-1878) istikrarsızlık içinde bulunan Osmanlı Devleti'ne tekrar saldırmıştır. Şaire göre, devlet bir an evvel eyleme geçmeli, gereksiz masraflardan, ihtişam ve gösterişten kaçınmalı, eli tetikte olmalıdır:

Eskiden ahd u şurûta râğbet
Var imiş birbirine emniyyet
Şimdi kuvvet var ise kimde hemân
Eder engüşte-i ahd ü peymân¹⁰¹⁰
(...)
Su uyur derler uyumaz düşman
Vakt ü fırsat gözetip Moskovlu
Yine bir hîle ile etse gulû
İttihâd ekmeğe kalmaz meydân
Olamaz çünkü îâne her ân
Devleti tehlikeden kurtarmak
Himmet-i hey'ete mevkûf ancak
Harb akabinde eğer ikdâmât
İttihâd üzre olaydı niyyât
Kaldırıp nâfile sarfıyyâtı
İhtişâmât ü muzır hâlâtı
Her ne elzem ise ânı ikmâl
Eylemek elzem idi be-heme-hâl
Düşünüp vakt-i hazerde seferi
Sonra vâki olacak her hatırı
Getirip hâtıra harbi dâim

¹⁰⁰⁹ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 284.

¹⁰¹⁰ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 293.

İhtiyât üzre bulunmak lazım¹⁰¹¹

Manzumenin ilerdeki dizelerde Salih Hayrî'nin barış ve galibiyet üzerine yaptığı “Batı’nın desteği olmasaydı savaşın kazanılamayacağı” şeklindeki değerlendirmesi dikkat çekicidir. Kırım Harbi ile ilgili tespit edilen Türk şiirlerinde bu tarz net bir ifadeye rastlanmamıştır, hatta bazı Türk destanlarında Batılı devletlerin Osmanlı Devleti’ne yardım eli uzatması onlara verilmiş bir lütuf gibi görülmüştür.

İşte şu mesele-i zâilede
Yani ol vaka-yı pür-hâilade
Müttefik olmasa sair devlet
Galibiyet de olurdu usret
Etti hak dinin o yüzden teyîd
Bünye-i devleti kıldı teşyîd
Çünkü evvelce tedârik yoğiken
Oldu Moskovlu musallat birden¹⁰¹²

İlerleyen dizelerde şair, devletini eleştiren bir dil kullanmıştır. Şaire göre, devlet büyükleri şahsi menfaatlerinden dolayı uzlaşmamış ve Kırım meselesini yeterince önemsememişlerdir. Devletin işini önceliklendirmeyerek şahsi işlerine yönelmişlerdir:

Ecnebi müttehid oldu amma
İttifak olmadı beyne’l-vükelâ
Böyle bir vaka-ı uzmâ var iken
İşe bakılmadı uğraşmaktan
Bu aralıkta vekîl-i mutlak
Bazı iş işledi ta’yîb olacak
Bırakıldı geri devletçe mevâd
Kalıp ez-cümle husûsât-ı ibâd
Ettirip sûr-ı hümayûn icrâ
Kırım üstünde olurken gavga
Olup âsâr-ı adâvet izhâr
Ahz-ı sâr etmek için bil-ısrâr
Müddeâsı kapudan paşanın
Kesr için ahd u seneler vâfir
Olmayıp töhmeti pek de zâhir
Nefs ü iclâya bulup hâsılı yol
Buldu ol madde merâmınca husûl¹⁰¹³

¹⁰¹¹ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 298-299.

¹⁰¹² Salih Hayrî, *a.g.e.*, 293.

¹⁰¹³ Salih Hayrî, *a.g.e.*, 293-294.

Rus şiirinde de devleti eleştiren şiirler kaleme alınmıştır. Bu konuda özellikle şair Nikolay Dobrolübov'un *Gazetnaya Rossiya* (Gazetelerdeki Rusya) adlı manzumesi dikkatte değerlidir. Şiirde Çarlık yönetiminin gazeteler ve gazetelerde yayımlanan şiirler vasıtasıyla yürüttüğü savaş propagandası kinayeli bir dille eleştirilmiştir. Şair savaşa gönderilen köylü serflerin perişanlığını, yayımlanan manifestolardaki yalanlarını, savaşın kutsal ve din için yapıldığı sinsi yalanını, komutanlarının savaştan istifade edip ceplerini doldurduklarını, Rusya'daki hak hukukun işlemediğini, din adamlarının rezaletini dile getirmiştir. İki bölümden oluşan şiirin ilk kısmında şair gazetelerden okuduğu Rusya'yı, ikinci bölümde gözleriyle gördüğü Rusya'yı tarif etmiştir:

Okuyordum Rus gazetelerini
 İçindeki günün modern şiirlerini,
 Daha dün saman yapan
 Bugün asker olanların felsefelerini.
 Okuyordum her bir ayrıntısını
 Çeşit çeşit insanların yaptığı fedakârlıkları;
 Okuyordum fevkalade mısraları
 Rusya'ya atfedilen masalları;
 Okuyordum bakanlığın raporlarını
 Liderlerin manifestolarını;
 İngiliz vahşetinin örneklerini
 Rus pehlivanların yiğitliğini;
 Okuyordum aydınlanmayı,
 Ticaret, fabrika, sanayinin gelişimini,
 Nüfusun çoğaldığını,
 Çıkar gözetmeyen mahkemeleri,
 İnşa edilen yolları, kanalları, şoseleri,
 Köylülerin saadetini,
 Hayran olunası generallerimizi
 Asilzadelerin cesaret dolu hislerini,
 Rusya'nın büyüklüğü, zenginliğini,
 Düzenin mükemmelliğini,
 Onura ve hakikate nasıl hürmet ettiğimizi
 Rusya'nın, Çarlarını nasıl sevdiğini...

Okuyor ve düşünüyordum: Aman Tanrım!
 Ne kadar azametli ve kudretli Rusya!
 Her halde, onun gibi süren sefa
 Başka bir ülke yok dünyada!

Ancak görüyordum Rusya'yı savaş meydanında
 Düşmanlardan rezilce kaçışında,
 Mujiklerin askere alımında
 Beddua ve hüngür ağlamalarında,
 (...)

Ve sinsi gülümsemelerin arkasında
 Davamızın kutsal ve hak olduğunu diyen alçak laflarda,
 Ve gördüm komutanlarımızın
 Nasıl ceplerini doldurduklarını
 Binlerce insanın yaralarını
 Samanla sardıkları yerde...

Gördüm Rusya'da hâkimlerin
 İsteddiği gibi kanun koymalarını,
 Duydum ben milyonların iniltilerini
 Ve mazlum ailelerin ağlamalarını...

(...)

Gördüm piskoposların tacizlerini,
 Papazların sapıklığını ve ayyaşlığını,
 Gördüm ben saray hizmetkârları
 Devleti soyanlar için yapılan okulları,
 Gördüm ben perişan yığınlarını
 Köprülerin ve devlet binalarının,
 Ve hesabının kölelerden alındığı
 İhtişamlı baloları...

(...)

Gördüm sansürün ağır baskısını
 Ve çarların zorbalığını.
 Gördüm yasaklanmış şairlerin
 Şiirleri hakikati söylediği için,
 Hapishanelerde diri diri gömüldüklerini
 Ya da madenlerde çürüdüklerini...

Ve şaşkınlık içinde ağırlık çöktü kalbime
 Düşündüm: Ne kadar hazinsin Rusya!
 Acaba senin kadar sefil bir ülke
 Başka var mıdır dünyada!¹⁰¹⁴

Türk ve Rus edebiyatında Paris Antlaşması üzerine yazılmış şiirlerin incelenmesi neticesinde şu tespitleri yapmak mümkündür. Bu dönem yazılmış hem Türk hem Rus şiirinde savaştan bıkmış bir psikolojinin hâkim olduğu, şairlerin savaşın bir an evvel bitmesini ve savaş sebebiyle bozulmuş düzenin tekrar tesis edilmesini arzu ettiği söylenebilir. Savaş boyunca propaganda ağırlıklı ve düşman imgesinin yoğun kullanıldığı şiirler yazılırken, barış görüşmelerinin yapıldığı günlerde savaş karşıtı, hümanist motifli şiirlerin yazıldığı görülmüştür. Yusuf Hâlis Efendi'nin *Sulh-Nâme-i Hâlis* manzumesi ve Vladimir Benediktov'un *Barış Üzerine Şiir'i* bu konuda iki önemli örnektir. Her iki şiirde de karşı tarafı suçlayıcı, aşağılayıcı söylemlerden uzak, daha dostane bir dil kullanılmıştır. Her iki

¹⁰¹⁴ Dobrolübov, N.A. (1969). *Polnoye Sobraniye Sihotvorenii* (Haz. V. Ya. Buhştab). Leningrad:Sovetskiy Pisatel, 64-65

tarafın barış üzerine yazılmış şiirlerinde barışı imzalayan dönemin çarına ve padişahına yapılan övgülere yer verilmiştir. Her iki taraf kendi hükümdarının barışa vesile olduğunu ifade ederek onları yüceltmıştır. Bununla birlikte hem Rus hem Türk şiirinde Paris Antlaşması öncesi ilân edilmiş Islahat Fermanı'ndan söz edilmiştir. Türk şiirinde Müslim ve gayrimüslimler arasında eşitliği sağlayan padişah Abdülmecid övülürken Rus şiirinde çürümüş bir cesete benzetilmiş Osmanlı Devleti'nde fermanın uygulanacağı hususunda şüpheler ifade edilmiştir. Her iki edebiyatta dönemin iktidarını, devlet büyüklerini eleştiren şiirlere de rastlanmıştır. Rus edebiyatından özellikle Nikolay Dobrolübov ve Apollon Maykov'un şiirleri, Türk edebiyatından Salih Hayrî'nin *Hayrâbat*'ı bu konuda önemli örneklerdir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya'sı arasında birçok savaş yaşanmıştır. Bunlardan en önemlisi 1853-1856 yılları arasında cereyan eden ve ilk modern dünya savaşı olarak kabul edilen Kırım Harbi'dir. Çalışmada Kırım Harbi'nin Rus ve Türk şiirindeki yansımaları mukayeseli olarak incelenmiştir. Çalışmanın ana bölümlerini savaşın cepheleri oluşturmakta olup inceleme kronolojik sıralamaya göre yapılmıştır. İlk askerî hareketliliğin yaşandığı Balkan Cephesi esnasında yazılmış şiirler analiz edildiğinde şu sonuçlara varılmıştır:

Rusya, resmî makamlarınca Eflak ve Boğdan'ın işgalinin Osmanlı Devleti topraklarını gasp etme amacıyla yapılmadığı ifade edilse de bu harekât Rus kamuoyunda ve dönemin şairlerinde “Balkanlar'ın ve İstanbul'un fethi” olarak yorumlanmıştır. Konstantin Aksakov, Fyodor Dostoyevski, Fyodor Tütçev, Yevdokiya Rostopçina, Fyodor Glinka, Pyotr Vazemskiy gibi dönemin ünlü şairleri işgali destekleyerek çok sayıda şiir kaleme alınmışlardır. Bu şiirlerde “Moskova Üçüncü Roma” ideolojisine bolca atıflar yapılmış, dolayısıyla Bizans'ı simgeleyen çift başlı kartal, Çargrad (Çarın şehri) olarak adlandırılan İstanbul ve özellikle Ayasofya motifleri sıkça kullanılmıştır. Ortodoks Kilisesi'nin merkezi olan Ayasofya'nın camiye çevrilmesi kendini Bizans'ın varisi olarak gören Rusya'da büyük bir psikolojik çöküntüye neden olmuştur. İslam karşısında Hristiyanlığın yenilgisini sembolize eden bu hadisenin savaş dönemi şiirlerine psikolojik travma olarak yansıdığı görülmüştür. Şiirlerde, Ayasofya'nın tekrar Hristiyanların eline geçeceği, kubbesinde Hristiyanları birleştirecek bir haçın dikileceği ifadelerine sıkça rastlanmıştır. Ayrıca Rus şiirlerde İslam'ı, Türklüğü ve Osmanlı Devleti'ni simgeleyen “hilal” düşman sembol olarak kullanılmış ve “boynuzlu hilal”, “kanlı hilal” “sönük hilale saplanmış haç”, “haçın ayakları altına atılan hilal”, “haçın önünde başını eğen hilal”, “haçtan kaçan hilal” gibi ifadeler kullanılmıştır.

Bununla birlikte Rusya saldırganlığını meşrulaştırmak ve halktan destek alabilmek için “Osmanlı Devleti'nde zulüm altında yaşayan Hristiyanlar” propagandasına başvurmuştur. Ülke çapında basın ve yayın organlarıyla yürütülen bu propaganda sonucunda Rus şiirinde acımasız, Hristiyanlara zulmeden, ibadet etmeyi yasaklayan barbar, vahşi, katil Müslüman Türk imgesi oluşturulmuştur.

Rusya'ya harp ilân etmeye mecbur kalan Osmanlı Devleti, ülke çapında seferberlik ilân edince Türk şairleri de hem Rusya'ya karşı tepkilerini dile getirmek hem de seferberliğe destek vermek amaçlı şiirler kaleme almışlardır. Bu konuda Yusuf Hâlis Efendi, Salih Hayrî, Ahmed Rızâ Trabzonî gibi şairlerin yanı sıra Âşık Rızâ, Sürurî, Nurî, Selimî gibi âşıklar zikredilebilir. Bu şairler kaleme almış oldukları manzumelerde Osmanlı Devleti topraklarını işgal eden Rusya'yı fitnecilikle suçlamış, Rusları da düşman tipi olarak hain, hilekâr, haydut gibi özelliklerle tanımlamışlardır. Her iki edebiyatta da savaştaki rakibine karşı “dinsiz”, “gâvur”, “nevernıy” (sapkın) manalarına gelen sözcüklerin sıkça kullanıldığı görülmüştür.

Balkan Cephesinde peş peşe ağır yenilgiler almaya başlayan Rusya, Osmanlı Devleti'ni savaş meydanında yenemeyince içeriden çökertmek istemiştir. Bunun için Balkanlardaki gayrimüslim unsurları kışkırtma faaliyetlerine başlamıştır. Bu dönemde Bulgar, Sırp, Hırvat, Karadağlı ve Yunanlılara hitaben birçok şiirin kaleme alındığı tespit edilmiştir. Bu şiirlerde Slav kardeşliği, Rusya'nın Balkan halklarına özgürlük vaadi, Osmanlı Devleti'ne başkaldırma çağrıları gibi konular işlenmiştir.

Bu sırada Osmanlı ordusunun Kalafat, Olteniçe, Çatana'da ve özellikle bir ay süren Silistre Kuşatması'nda elde ettiği zaferler Rahmî Harputî, Mehmet Memdûh Fâik, Ziya Paşa ve savaşa bizzat katılmış saz şairi Hayalî'ye ilham kaynağı olmuştur. Bu şairler yazdıkları manzumelerde Osmanlı askeri ve komutanlarının kahramanlıklarını dile getirmişlerdir. Bununla birlikte Balkan Cephesinde iki ordu arasında yaşanan muharebeler, Salih Hayrî'nin *Hayrabat* ve Ahmed Rızâ Trabzonî'nin *Manzume-i Sivastopol* adlı zafernâmelerinde detaylı olarak tasvir edilmiştir.

Rus ve Türk şiirleri mukayese edildiğinde her iki tarafın da askerlerini motive ederken savaşın “din uğruna” yapıldığı söylemini kullandığı dikkati çekmiştir. Bu bağlamda hem Rus hem Türk şiirlerinde dinî motiflere sıkça rastlanmıştır. Meselâ, Türk şiirinde “Resûlullahın sancağı” motifi hâkim iken, Rus şiirinde Hristiyanlıkta dinî olarak kutsal sayılan “horugv sancağı” motifi kullanılmıştır. Türk şiirinde orduya eşlik eden Hz. Muhammed, sahabeler ve evliyalar iken Rus şiirinde Hz. İsa'dır. Her iki tarafın şiirinde savaşta ölenlerin cennete gideceği vurgulanmıştır. Ancak Türk şiirinde İslam'ın şehitlik ve gazilik kavramları, şehitlerin peygamberle komşu olacağı vurgusu daha derin bir şekilde işlenmiştir. Rus şairleri askerleri cesaretlendirmek için şiirlerinde Kırım Harbi öncesi yaşanan Türk-Rus savaşındaki komutanların ve askerlerin kahramanlıklarını hatırlatmışlardır. Türk şairleri ise Hz.

Muhammet başta olmak üzere tüm peygamberlerin, meleklerin ve evliyanın Osmanlı askerine yardım edeceğini vurgulayarak cesaret ve motivasyon vermeye gayret etmişlerdir. Bu konuda en dikkat çeken husus, Rus şiirlerinde İslam düşmanlığı ve İslam'ı simgeleyen unsurlara karşı tahkir edici, alaycı ifadeler sıkça kullanıldığı halde, Türk şiirinde bizzat bir din olarak Hristiyanlığa karşı olumsuz bir tavır mevcut değildir.

Kırım Harbinde İngiltere ve Fransa'nın da savaşa dâhil olmasına neden olan Sinop Muharebesi'nin hem Türk hem de Rus şiirinde önemli yansımaları olmuştur. Muharebede yaşananlar Rus edebiyatında poema, Türk edebiyatında ise destan ve zafernâme gibi daha hacimli manzum eserlerin konusu olmuştur. Manzumeler mukayese edildiğinde Sinop Muharebesi; Rus şiirinde muharebe ile elde edilen büyük bir zafer olarak gösterilirken, Türk şiirinde ise, muharebeden ziyade hile ile yapılmış bir baskın olarak nitelendirilmiştir. Osman Paşa'nın Ruslara esir düşmesi, Sinop şehrinin yakılması, binlerce Türk askerinin hayatını kaybetmesi gibi konular her iki edebiyatın şiirinde önemli yer edinmiştir. Savaşın kanlı sahnelerini anlatan bölümlerde hem Rus hem Türk şairleri benzer edebî savaş tasvirleri kullanmışlardır. Sinop Baskını Rusya'da sevinçle karşılanırken, Türk kamuoyunda ise büyük bir mateme sebebiyet vermiştir. Osmanlı donanmasının yok edilişi, dört bin Osmanlı askerinin şehit düşmesi, Osman Paşa ile birlikte yüzlerce askerin esir alınması ve nihayet Sinop'un neredeyse tamamının yakılması Osmanlı halkını derinden üzmüştür. Bu durum şiirlerde devlet erkânını tenkide sebebiyet vermiştir. Şair Bayburtlu Zihnî Sinop Muharebesinde şehri terk eden kaymakam ve kadıyı ağır bir dille eleştirmiştir.

Kırım Harbi'ni askerî ve siyasi tarih açısından diğer Osmanlı-Rus harplerinden ayıran en önemli özellik Batılı ülkelerin ilk kez Osmanlı Devleti'ni desteklemeleridir. Sinop Baskını sonrası İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti safında yer alması sonucunda Rus iktidarı söylem değiştirerek, kendi kamuoyunu İngiliz ve Fransız düşmanlığı üzerine yönlendirmeye başlamıştır. Bu durum çarın iki ayrı manifestosunda açıkça dile getirildiği gibi dönemin şiirlerine de aynı şekilde yansımıştır. Bu manifestoların yayımlanmasına kadar olan dönemde yazılan Rus şiirleri, Türk düşmanlığı, İslam-Hristiyan çatışması ve Balkanlarda ezilen ırkdaşlar gibi temalar üzerinde yoğunlaşmış iken, bundan sonraki şiirlerde bu temaların yanı sıra İngiliz ve Fransız düşmanlığı, İsa'ya ve Hristiyanlığa ihanet, İslam'a hizmet, Rusya'nın Hristiyanlık bayrağını tek başına dalgalandırması gibi konular eklenmiştir. Ayrıca Batılı ülkelerin savaşa dâhil olmasıyla Rus şiirlerinde barbarlığı ve cehaleti destekleyen İngiliz ve Fransız, onların desteği ile ayakta durabilen zayıf, çaresiz

Türk imgesi kullanılmaya başlanmıştır. İncelenen şiirlerde tarihte ilk defa Rus çarı tarafından Osmanlı Devleti’ni nitelendirmek için kullanılan “hasta adam” tabirinin Rus kamuoyunda da yaygın bir kanaat olduğu görülmüştür. Şiirlerde Osmanlı Devleti hasta bir organa, yaşlı bunak ihtiyara, çürük bir dişe, beş parasız serseriye, çürümüş cesede benzetilmiştir.

Müttefiklerin savaşa dâhil olmasıyla birlikte Türk edebiyatında da İngiltere ve Fransa’yı konu alan şiirler yer almaya başlamıştır. Bu iki ülkenin İslam’a ve Osmanlı Devleti’ne hizmet ettikleri söylemi hem Rus hem Türk şiirinde ortak motif olarak kullanılmıştır. Türk şairlerine göre İngiltere ve Fransa’nın Osmanlı safında savaşa katılmaları çıkar endişesinden ziyade, dostluk maksadıyla yapılmıştır. Hatta bazı Türk şairleri ileri giderek Osmanlı Devleti’nin İngiliz ve Fransız desteğini kabul etmesinin bu iki ülkeye verilmiş birer lütuf, Osmanlı’ya yardım etmenin onlar için şan ve şeref olduğu, bu iki ülkenin Osmanlı sultanına olan sadakat ve minnet duyguları nedeniyle savaştığını ileri sürmüşlerdir. Türk şiirlerinde bu tür ifadelerin kullanılmış olması İslam’ın temsilcisi olan bir devletin, gayrimüslimlerin yardımına muhtaç duruma düşmesini kabullenemeyip, dinin, devletin ve sultanın vakarını korumak gayretinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Kırım Harbi’nin Baltık Cephesi, Osmanlı ordusunun dâhil olmadığı, İngiliz ve Fransız ordularıyla Rus ordusu arasında yaşanan ve müttefiklerin denizden kıyı bölgelerini topa tuttuğu bir harekâttir. Harekâtın asıl hedefi Kronştadt kalesiydi. Ancak 1854 ve 1855’te iki kez Baltık Denizi’ne gelerek saldıran İngiliz ve Fransız güçleri kaleyi ele geçirememişlerdi. Bu durum Rus şairlerinin yazdıkları sarkastik şiirlere konu olmuştur. Bilhassa İngiliz donanmasının başında bulunan Tuğamiral Sir Charles Napier alay konusu olmuş ve şiirlerde âdeta linç edilmiştir. Baltık harekâtı hakkında Rus edebiyatında çok sayıda şiir mevcut olmasına rağmen, Türk şairlerinin çok fazla ilgisini çekmemiştir. Bunun sebebi hem Osmanlı ordusunun bu harekâta katılmamış olması, hem de genel olarak başarısızlıkla sonuçlanmış olmasıdır.

Kafkas Cephesi Kırım Harbinde Osmanlı Devleti’nin en çok yenilgiye uğradığı cephe olmuştur. Osmanlı ordusu bu cephede savaşın başında küçük başarılar elde etmiş olsa da Ahıska ve Başgedikler muharebelerinin kaybedilmesi Kafkasya’daki bütün dengelerin Rusya’nın lehine değişmesine sebep olmuştur. Türk şairleri, muharebelerin kaybedilmesinde ordu komutanlarını sorumlu tutmuş ve yazdıkları manzumelerde hakarete varacak derecede ithamlarda bulunmuşlardır. Türk şairlerine göre ordunun bozguna uğraması, başında bulunan

paşaların birbirlerini çekememeleri, enaniyet ve makam hırsına kapılmaları yüzünden olmuştur. Nitekim hem Rus hem Türk tarih kaynaklarına göre Kafkas Cephesinde Osmanlı birliklerinin bozguna uğramasının başlıca sebebi; ordu komutasındaki koordinasyon eksikliği, komutanların yetersizliği ve aralarındaki husumetler olarak gösterilmiştir.

Balkanlar'da ve Kırım'da hezimete uğrayan Rusya için Kafkasya'daki başarı ülke çapında insanların çöken moralini yükseltmek ve halkın nezdinde Rus ordusunun itibarını yeniden tesis etmek için bir fırsat olarak görülmüştür. Zaferlerle ilgili şiirler yazılmış, resimler çizilmiş ve gerek süreli yayınlarda gerek küçük kitapçıklar hâlinde yayınlanarak halk arasında dağıtılmıştır. Bu şiirlerde Rus ordusu yüceltilirken Osmanlı ordusu küçümsenmiş ve alay konusu olmuştur. Rus şairlerine göre Osmanlı askeri sarığı atıp, Avrupa'yı örnek alarak dar ceket ve pantolon giymiş, savaşçı ruhunu kaybetmiş ve bahçe korkuluğuna benzemiştir.

Kafkas cephesinde en trajik olayların yaşandığı yer Kars olmuştur. Kars Kalesi'ni cebri hücumlarla ele geçiremeyen Ruslar, kaleyi sıkı kuşatma altına almışlardır. Tam beş ay boyunca hücumlara, açlığa ve salgına dayanan Türk askeri ve Kars halkı, sonunda Rus Ordusuna teslim olmaya mecbur kalmıştır. 15 000 kişinin esir düştüğü bu hadise Türk şiirinde derin izler bırakmıştır. Özellikle Kars'ta cereyan eden olaylara bizzat şahitlik yapan İbrahim Baba, Süleyman Şâdî ve Âşık Bahrî gibi Karanlı şairlerin kaleminden çıkan manzumeler, cephe ve cephe gerisi yazılmış şiirlerin arasındaki farkı gözler önüne sermiştir.

Her iki edebiyatın savaş dönemi şiirleri tasnif edildiğinde en çok şiirin Kırım Cephesi döneminde yazıldığı tespit edilmiştir. Çünkü savaşın en kanlı muharebeleri Kırım'da yaşanmıştır. Dönemin dört büyük ordusuna ait yaklaşık 100.000 askerin bu yarımadada bir yıl boyunca savaşması cephede ve cephe gerisinde savaşı takip eden şairleri derinden etkilemiştir. Nikolay Nekrasov, Lev Tolstoy, Mihail Rozengeym, Varvara Annenkova, Yakov Polonskiy, Dmitriy Oznobişin, Faddey Bulgarin, Vladimir Benediktov, Apollon Maykov, Stepan Şevirev, İvan Nikitin gibi dönemin tanınmış Rus şairleri bu cepheyle ilgili şiirler yazmışlardır. Ayrıca Platon Zubov, Pyotr Tatarinov, İvan Başmakov, Pyotr Alekseyev, Nikolay Berg gibi amatör şairlerin de pek çok şiir yazdığı görülmüştür.

Türk edebiyatından Osman Nevres, Mehmet Memdûh Paşa, Yusuf Hâlis Efendi, Süleyman Şâdî, Ziya Paşa, Şarkîkarahisarlı Abdi, Mustafa Eşref Paşa, Diyarbakırlı Said

Paşa, Recâî-zâde İbrahim Şefîk, Ahmed Dursun Nâtîkî, Ahmed Meşhurî gibi divan şairlerinin yanı sıra, Gülzârî, Bezmî, Râdî gibi halk ozanları da savaşa ilgili duygularını şiirlere yansıtmışlardır. Bu şiirler analiz edildiğinde şu sonuçlara varılmıştır;

Savaşın başında “Osmanlı topraklarında ezilen soydaş ve dindaşları kurtarma” söylemini kullanan Rus şairleri savaşın Rusya’ya sıçrayıp, stratejik açıdan önemli olan Sevastopol Kalesi’nin müttefikler tarafından kuşatma altına alınması nedeniyle bu demagojiyi bırakıp “yurtseverlik ve vatan ajitasyonu” propagandasına başvurmuşlardır.

Bu şiirler gerek süreli yayınlarda, gerek *Vatanperver Şiirler* başlığı altında derlenip ayrı kitapçıklar hâlinde basılmış ve ülke içinde dağıtılmıştır. Bu şiirlerin ekseriyeti edebî kaygıdan uzak, sanat değeri tartışılabilir nitelikte olan propaganda tarzı ürünlerdir. Kırım Harbi ile birlikte Türk edebiyatında da vatan temalı şiirlerin sayısının arttığı görülmüştür. Ancak bunların sayısı Rus edebiyatına nazaran çok azdır. Bunun sebebini şöyle izah edebiliriz: Çarlık Rusya’sı her ne kadar kendi bünyesinde çeşitli etnik unsurları barındırmış olsa da savaşa girdiğinde Rus milliyetçiliğini esas alan resmî devlet ideolojisine sahipti. Liberalizm karşıtı olan bu ideoloji 19. yüzyılın başında eğitim bakanı Sergey Uvarov tarafından geliştirilmiş, çar tarafından kabul görmüş ve özellikle eğitim kurumlarında, basın ve edebiyatta uygulanmaya konulmuştur. *Mutlakîyetçilik, Ortodoksluk ve Millilik* ilkelerini esas alan bu ideoloji özellikle savaş dönemi şiirlerinde *Çar, Din ve Vatan Uğruna!* sloganıyla sembolize edilmiştir. Anlaşıldığı üzere Rusya’da önceden zemini hazırlanmış olan bir millî propaganda mevcuttu ve savaşın başlamasıyla da üst seviyeye ulaşmıştır. Çarlık Rusya’nın Kırım Harbi’nde sergilediği bu performansı Osmanlı Devleti ancak Türk milliyetçiliğinin güçlendiği Birinci Dünya Savaşı’nda yakalayacak ve Mehmet Emin, Ziya Gökalp gibi birçok Türk milliyetçi şairlerinin şiirleri binlerce nüsha olarak basılıp orduda dağıtılacaktı. Bu sebeple her iki edebiyat için şu tespit yapılabilir: *milliyetçi/millî* yahut *vatan edebiyatı* savaş dönemlerinde teşekkül eder ve harp edebiyatıyla yan yana gelişir.

Kırım Harbi döneminin önemli şairlerinden Yusuf Hâlis Efendi’nin *Vatan Kasidesi* ve Nikolay Nekrasov’un *Şair ve Vatandaş* adlı şiirleri harp edebiyatının manifestoları olarak kabul edilebilir. Tema olarak birbirine çok benzeyen bu iki manzumede edebî eserlerin önemi, mahiyeti, konusu, toplumdaki yeri ve toplumla olan ilişkisi tartışılmış ve nihai sonuçlar verilmiştir. Her iki şair de edebî eserin vatana ve topluma hizmet etmesi gerektiğini savunmuş ve vatan konusunu ihmal eden şairleri sert dille eleştirmişlerdir.

Kırım'da savaşın uzaması, soğuktan, açlıktan ve salgın hastalıklardan can kayıplarının artması, askerlerin ve sivillerin maddî ve manevî açıdan yıpranmasına neden olmuştur. Savaşın getirdiği bu psikolojik yıkım şiirlere de yansımıştır. Propaganda ağırlıklı şiirlerin yerini savaş karşıtı, hümanist motifli şiirler almıştır. Bu şiirlerde savaşın getirmiş olduğu yıkım, geride kalanların üzüntüsü dile getirilmiş, savaşın bitmesi için dua edilmiştir. Ayrıca Rus şiirinde Tanrı adına öldürmenin kabul edilemeyeceği, insanların din ve ırkının önemli olmadığı, Tanrının da bir olduğu gibi barışçı ifadeler yer almıştır. Bu sebeple harp edebiyatı ile ilgili savaşın başında ve en kanlı muharebelerin yaşandığı dönemlerde yazılmış şiirlerde savaş âdeta yüceltildiği, öldürmek için kitlelerin teşvik edildiği, acıma ve merhamet duygularından pek söz edilmediği tespitleri yapılabilir. Ancak savaşın sonuna doğru ve sonrası bu durum tersine döner ve savaş insanlık suçu olarak görülmeye başlar.

On bir ay yoğun bombardıman altında kalan Sivastopol Kalesi'nin müttefikler tarafından ele geçirilmesi, ardından barış anlaşmasının imzalanması her iki edebiyatın şiirine konu olmuştur. Türk şiirinde zaferin mutluluğu, gururu ve intikam almış olmanın sevinci hâkimken, Rus şiirinde ise yenilgiyi kabul etmeme tavrı hâkimdir. Savaşın kaybedilmesine rağmen Sivastopol'un üç orduya karşı bir yıla yakın savunulmuş olması Rusya'nın zaferi olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca her iki tarafın şiirlerinde barışı imzalayan dönemin çar ve padişahına methiyeler yazılmıştır. Her iki taraf kendi hükümdarının barışa vesile olduğunu ifade ederek yüceltmıştır. Hem Çarlık Rusyası hem de Osmanlı İmparatorluğu monarşik devlet yapısına sahip oldukları için savaş boyunca devrin hükümdarına, devlet erkânına, önde gelen komutanlarına övgü nitelikli şiirlerin yazıldığı sıkça görülmüştür. Çalışmamızda da görüldüğü üzere bu tür şiirler çoğunlukla devletin hizmetinde olan şairler tarafından yazılmıştır. Kırım Harbi'nin sonuna doğru her iki edebiyatta devleti, devletin savaş esnasında yürüttüğü siyaseti, ülkedeki düzeni eleştiren şiirlerin de yazıldığı saptanmıştır. Rus edebiyatında Lev Tolstoy'un ve Nikolay Dobrolübov'un şiirleri, Türk edebiyatında ise Salih Hayrî'nin zafernâmesinin son bölümleri bu açıdan mukayese edildiğinde benzer eleştirilerin yapıldığı görülmüştür.

Savaşın edebiyattaki yansımaları savaş sonrası da devam eder. Bu eserlerin savaş esnasında yazılanlardan farklı olarak sanatsal değeri daha yüksektir. Bu konuda Türk ve Rus edebiyatının iki tanınmış şairi Abdülhak Hamit Tarhan ve Afanasiy Fet'in yazdıkları şiirleri örnek verilebilir: Her iki şairin savaştan yıllar sonra Kırım'daki kendi askerlerinin toplu

mezarlıklarını ziyaret ettiklerinde yazdıkları şiirlerde birbirleriyle çok benzeyen duygular ifade etmişlerdir.

Sonuç olarak Kırım Harbi'nin hem Türk hem Rus şiirine önemli yansımalarının olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Rusya'da harp yıllarında basın yayın faaliyetlerinin gelişmiş olması, devletin süreli yayınları ve bilhassa edebiyatı propaganda aracı olarak görmesi ve aktif kullanması, Rus milliyetçiliğine dayanan güçlü ideolojiye sahip olması gibi sebepler Rusların edebiyatta Türklerden daha fazla şiir ortaya koymasını sağlamıştır.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- Afanasyev, A. (2008). *Slavanskaya Mifologiya*. Moskova: EKSMO.
- Ahmed Rızâ Trabzonî (2000). *Manzûmey-i Sivastopol* (Haz. V. Usta). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Alekseyev, P. (1854). *Sovremenniy Golos k Slave i Çesti Russkih Ratnikov*. St. Petersburg: Tipografiya D. Kesnevilâ i Komp.
- Allen, W.E.D. ve Muratoff, P. (1966). *1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Annenkova, V. N. (1856). *Stihotvoreniya 1854, 1855 i 1856 godov V.A..oy. Posvyashayetsya Zashitnikam Sevastopolya*. St. Petersburg: Tipografiya Departamenta Vneşney Torgovli.
- Arabacıoğlu, F. (1977). *1853-1856 Osmanlı- Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekâtı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Badem, C. (2017). *Kırım Savaşı ve Osmanlılar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Bahadır, S.(2017). *19.Yüzyıl Şairlerinden Yusufelili Âşık Muhibbî Hayatı ve Deyişleri*. Yusufeli: Yusufeli Belediyesi.
- Bayazıt, B. S. (2005). *1853-1856 Kırım Muharebesi Gazilerinden Kara Fatma Hatun: Kırım Harbi Kahramanlarından Bayazıtıoğlu Ahmet Paşa ve Ahfatları*. Kahramanmaraş: Kendi.
- Benediktov, V. (1856). *Sobraniye Stihotvoreniy V. Benediktova v Tryoh Tomah* (C. 3). St. Petersburg: Tipografiya Krilovoy.
- Benediktov, V. G. (1939). *Stihotvoreniya* (Haz. L.Ya. Ginzburg). Leningrad: Sovetskiy Pisatel.
- Bogdanoviç, M. (1876b). *Vostochnaya Voyna 1853-1856 godov* (C. I). St. Petersburg: Tipografiya F.Suşinskago.
- Bogdanoviç, M. İ. (1876a). *Vostochnaya Voyna 1853-1856 godov* (C. III). St. Petersburg: Tipografiya F.Suşinskago.
- Bondarenko, B. (2004). *Vazemskiy. İstoriya Zameçatelnih Lüdey*. Moskova: Molodaya Gvardiya.
- Budin, P. (1855). *Vzlyatiye Karsa İli Da Zdravstvuyet Muravyov*. St. Petersburg: N. P. Bogdanov.

- Cengiz, H. E ve Eren, G. H. (1996). *Rahmî-i Harputî Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Çakır, Ö. (2004). *Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri*. Ankara: AKM.
- Çerkasov, P. P. (2008). *Russkiy Agent vo Frantsii. Yakov Nikolayevich Tolstoy*. Moskova: Tovarişestvo Nauçnih İzdanij KMK.
- Çetin, N. (2022). *Şiir Çözümleme Yöntemi* (16. Basım). Ankara: Akçağ.
- Demirkent, I. (1997). *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Globus Dünya.
- De-Pule, M. (1869). *Soçineniya İ. S. Nikitina* (C. I). Voronej: Tipografiya V. A. Goldşteyna.
- Dmitriyev, M. (1855). *Na Bitvu 27-go Avgusta*. Moskva: Universitetskaya Tipografiya.
- Dobrolübov, N.A. (1969). *Polnoye Sobraniye Sihotvoreniy* (Haz. V. Ya. Buhştay). Leningrad: Sovetskiy Pisatel.
- Dostoyevski, F. M. (1972). *Polnoye Sobraniye Soçineniy v Tridtsati Tomah* (C. 2). Leningrad: Nauka
- Dubrovin, N. F. (1900a). *İstoriya Krımskoy Voynı i Oboronı Sevastopolya* (C. I). St. Petersburg: Tipografiya Tovarişestva Obşestvennaya Polza.
- Dubrovin, N. F. (1900b). *İstoriya Krımskoy Voynı i Oboronı Sevastopolya* (C. II). St. Petersburg: Tipografiya Tovarişestva Obşestvennaya Polza.
- Dubrovina, N. (2010). *Entiklopedičeskiy Slovar Bibleyskih Fraziologizmov*. Moskova: Nauka.
- Duman, H. H. (2019). *Türk Savaş Edebiyatı*. İstanbul: DUYAP.
- Enginün, İ. (1986). *Abdülhak Hamid Tarhan*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ercan, A. (1991). *14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*. İstanbul: Teknografik Matbaacılık.
- Ergün, S. N. (1945). *Türk Şairleri* (C. 3). İstanbul: Bozkurt.
- Eroğlu, A. H. (1997). *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler (XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar)*. Ankara: Seba.
- Ferik Ahmed Muhtar Paşa. (2014). *Kırım Harbi'nde Silistre Müdafaası* (Haz. G. Yıldız ve F. Tetik). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Fet, A. (1888). *Veçerniye Ogni. Vipusk Tretiy Neizdannih Stihotvoreniy*, Moskova: Tipografiya E. Lissnera i Yu. Romana.
- Figes, O. (2007). *Kırım Son Haçlı Seferi* (Çev. N. Elhüseyni). İstanbul: Yapı Kredi.
- Fisher, A.(2009). *Kırım Tatarları* (Çev. E. Özbilen). İstanbul: Selenge.

- Fon-Lizander, D. (1855). *Naşım Vragam. Stihotvoreniye*. Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona.
- Gencosman, K. Z. (1972). *Türk Destanları*. İstanbul: Hürriyet.
- Glinka, F. (1854). *Ura*. St. Petersburg: Tipografiya İmperskoy Akademii Nauk.
- Göçgün, Ö. (2001). *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden Açıklamalı Seçmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Gurulkan, K., Küçük, M., Genç, Y. İ., Demirbaş, U., Özyurt, A. ve Gündoğdu, R. (2006). *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Güleryüz, N. (2012). *Bizans'tan 20. Yüzyıla Türk Yahudileri*. İstanbul: Gözlem.
- Gürel, T. A. (1935). *1853-55 Türk-Rus ve Müttefiklerin Kırım Savaşı*. İstanbul: Askerî Matbaa.
- Hroch, M. (2007). *National Romanticism, Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770-1945): Texts and Commentaries* (C. 2). B. Trencsényi and M. Kopeček (Eds.). Budapest: CEU.
- Hüseyin Hüsnü (1292). *Sâika-i Zafer*. İstanbul.
- Jdanov, V. V. (Editör). (1964). *N.A. Dobrolübov: Sobraniye Soçineniy* (C. 8). Moskova: Hudojestvennaya Literatura.
- Karal, E. Z. (2007). *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*. (Sekizinci baskı, C. 5). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kırzioğlu, F. (1955). *1855 Kars Zaferi*. İstanbul: Kars'ı Tanıtma Derneği.
- Klaçkov, N. (1854a, der.). *Sobraniye Patriotičeskih Stihotvoreniy Napisannih Raznimi Avtorami po Sluçayu Voyennih Deystviy i Pobed Oderjannih Rossiyskim Pobedonosnum Voinstvom* (C. 1). Moskova: Tipografiya Smirnovoy.
- Klaçkov, N. (1854b, der.). *Sobraniye Patriotičeskih Stihotvoreniy Napisannih Raznimi Avtorami po Sluçayu Voyennih Deystviy i Pobed Oderjannih Rossiyskim Pobedonosnum Voinstvom* (C. 2). Moskova: Tipografiya Smirnovoy.
- Kocabaş, S. (1989). *Kuzeyden Gelen Tehdit, Tarihte Türk Rus Mücadelesi*. İstanbul: Vatan.
- Kononenko, A. A. (2013). *Entsiklopediya Slavyanskoy Kulturi, Pismennosti i Mifologii*. Harkov: Filio.
- Kovalevskiy, E. P. (1871). *Voyna s Turtsiyey i Rozriv s Zapadnymi Derjavami v 1853 i 1854 Godah*. St. Petersburg: Tipografiya Glazunovih.
- Kozlov, K. (1854). *Nepir Oşıbsya v Rasçyote*. St. Petersburg: Tipografiya Korolyova i Komp.

- Köprülü, M. F. (1940). *Türk Saz Şairleri Antolojisi: XIX. Asır Saz Şairleri*. İstanbul: Ahmet Sait Matbası.
- Köroğlu, E. (2004). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918): Propagandadan Millî Kimlik İnşasına*. İstanbul: İletişim.
- Kudaşev, N. ve Azar, V. (1978). *1784-1922 Krımskiy Konny Yeyo Velicestva Gosudarini İmperatrısı Aleksandri Feodorovni Polk*. Amerika: Russkoye Natsionalnoye İzdatelstvo i Tipografiya Vladimira Azara.
- Kukolnik, N. (1854), *Morskoy Prazdnik v Sevastopole*. St. Petersburg: Fişon.
- Kuzişin, V. İ. (2005). *İstoriya Drevney Gretsii* (Üçüncü Baskı). Moskova, Vıssaya Şkola.
- Markov, E. (1884). *Oçerki Krıma*. St. Petersburg: Tipografiya Tovarişestva M.O. Volfa.
- Maykov, A. N. (1854). *1854-y God. Stihotvoreniya*. St. Petersburg: İmperatorskaya Akademiya Nauk.
- Maykov, A. N. (1977). *İzbranniye Proizvedeniya* (Haz. L.S. Geyro). Leningrad: Sovetskiy Pisatel.
- Mehmed Emîn Hilmî Efendi (1293). *Dîvân-ı Mehmed Emîn Hilmî Efendi*, Trabzon: Trabzon Vilayeti Matbaası, Türk Tarih Kurumu, Yer Numarası A.II/2410.
- Memdüh, M. (1332). *Divân-ı Eşâr*. İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı.
- Moşnin, A. V. (1901). *Oborona Poberejya s Drevneyşih Vremyon do Naşih Dney*. St. Petersburg: Tipografiya N.V. Vasilyeva.
- Muftiyzade, İ. (1914). *Pamatka Krımtsa Konnago Yeya Velicestva Gosudarini İmperatrısı Aleksandri Feodorovni Polka 1784-1913*. Simferopol: Tipo-Litografiya V. İ. Yakuboviça.
- Muratov, P. (1966). *1828-1921 Türk Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- N. G. (1854). *Pisma iz Bolgarii*. Odessa: Gorodskaya Tipografiya.
- Nekrasov, N. (1856). *Stihotvoreniya N. Nekrasova*. Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona.
- Nestorov, A. K. (1854). *Morskoye Srajenije pri ABO, Russkih Kanonirskih Lodok s Angliyskimi Parahodami*. St. Petersburg: N. P. Bogdanov.
- Nikolayev, P. A. (Editör). (1992). *Russkiye Pisateli 1800-1917: Biografiçeskiy Slovar*. Moskova: Nauçnoye İzdatelstvo “Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya” Fianit.
- Nikolayeviç, İ. (1854). *Boy Pod Ahaltsıhom i Porajeniye Turok*. Moskova: Vedomstvo Moskovskoy Gorodskoy Politsii.
- Orlov, A. (2008). *Teper Ya Viju Angliçan v Blizi, Britaniya i Britantsı o predstavleniyah Rossiyan o Mire i o Sebe*. Moskova: Giperboriya.

- Ortaylı, İ. (2016). *İmparatorluğun Son Nefesi: Osmanlı'nın Yaşayan Mirası Cumhuriyet*. İstanbul: Timaş.
- Osman Nevres (1290). *Dîvân-ı Osman Nevres*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 52
- Özcan, B. (2008). *Sinop Deniz Felâketi*. İstanbul: Deniz.
- Özgül, M. K. (2000). *Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özgül, M. K. (2006). *Divan Yolu'ndan Pera'ya Selâmetle: Modern Türk Şiirine Doğru*. Ankara: Hece.
- Öztelli, C. (1976). *Uyan Padişahım*. İstanbul: Milliyet.
- Palmer, A. (2014). *Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu* (Çev. M. Gaspıralı). İstanbul: Alfa.
- Pavlova, K. (1854). *Razgovor v Kremle*. St. Petersburg: Trey.
- Petrov, A. N. (1890). *Voyna Rossii s Turtsiyey. Dunayskaya Kompaniya 1853 i 1854 gg* (C. 2). St. Petersburg: Voyennaya Tipografiya.
- Pigarev, K. (1965). *Fyodor İvanoviç Tütçev: Lirika* (C. 1). Moskova: Nauka.
- Prudnikova, E. A. (2007). *Zemlya Bogoroditsı*. Moskova: Neva.
- Reytblat, A. İ. (1998). *Vidok Figlarin. Pisma i Agenturniye Zapiski E.V. Bulgarina v III Otdeleniye*. Moskva: Novoye Literaturnoye Obozreniye.
- Rostopçina, E. (1857). *Stihotvoreniya Grafini Rostopçinoy* (İkinci Baskı, C. II). St. Petersburg: İzdaniye A. Smirdina.
- Rostopçina, E. P. (1866). *Poemi, Povesti, Razskazi i Noveysiya Melkiya Stihotvoreniya Grafini E. P. Rostopçinoy*. St. Petersburg: Peçatyna V. Golovina.
- Rozengeym, M. (1858). *Stihotvoreniya Mihaila Rozengeyma*. St. Petersburg: Tipografiya Artilleriyskogo Departamenta P. M.
- Rozengeym, M. (1889). *Stihotvoreniya* (C. I). St. Petersburg: Tipografiya Stasüleviça.
- Sakaoğlu, S. (2016). *Bayburtlu Zihnî*. Ankara: Akçağ.
- Salih Hayrî (1988). *Kırım Zafernâmesi: Hayrâbât* (Haz. N. Birinci). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Sandwith, H., Mustafa Zarifi Paşa ve Marx, K. (2017). *1855 Kars Kuşatmasının Öyküsü* (Çev. H. Z. Kars). İstanbul: Tarihçi.
- Selanilki Meşhurî Ahmed Efendi (2017). *Meşhurî Dîvânı* (Haz. Y. Aydemir ve H. Çeltik). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Semirihin, İ. (1854a). *Visadka Nepriyateley v Krımu i Srajeniye Pri Alme*. St. Petersburg: Tipografiya Karla Kraya.

- Semirihin, İ. (1854b). *Soyuzniki u Sevastopola. Pismo Frantsuza k Priyatelü na Rodinu*. St. Petersburg: Tipografiya Karla Kraya.
- Skarretka, V. P. (1855). *Çuvctvo i Lübov Sleptsä k Prestopu i Oteçestvu*. Mosokva: Tipografiya Aleksandra Semyona.
- Skritskiy, N. V. (2006). *Krımskaya Voyna 1853-1856*. Moskova: Veçe.
- Slade, A. (2012). *Müşavir Paşa'nın Kırım Harbi Anıları* (Haz. C. Badem). Ankara: İş Bankası.
- Smurov, F. (1854). *K Rossii 1853 Goda*. Moskova: Serikov.
- Sobraniye Stihov Russkih Poetov Pro Turok, Angliçan i Frantsuzov*. (1854). Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona.
- Sultanbekov, B. F. (Editör). (2001). *İstoriya Tatarstana: Uçebnoye Posobiye*. Kazan: Tarih.
- Süleyman Şâdî (Karslı) (1993). *Dîvan* (editörler A. Abdulkadiroğlu ve Ö. Demirbağ). Ankara: Yeni Zamanlar.
- Sweetman, J. (2001). *Crimean War 1854-1856 (Essential Histories)*. New York: Osprey.
- Şiglyov, N.P. (1854). *Prodelki Karluşi Nepira v Finskoy Zalive, ili Vidit Glaz da Zub Neymyot*. St. Petersburg: Tipografiya Ştaba otd.Korpusa Vnutr. Straji.
- Şirokorad, A. (2009). *Rusların Gözünden 240 Yıl Kırım Kırana Osmanlı-Rus Savaşları: Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış*. İstanbul: Selenge.
- Şumigorskiy, E. S. ve Kurdümov, M. G. (1916). *Russkiy Biografiçeskiy Slovar* (C. 7). Petrograd: Tipografiya Glavnogo Upravleniya Udelov.
- Tarle, E. V. (2005a). *Krımskaya Voyna* (C.1). Moskova: AST.
- Tarle, E. V. (2005b). *Krımskaya Voyna* (C. 2). Moskova: AST.
- Tatarinov, P. (1854a). *Nepir u Kronştadta ili Yehal - da Nedoyehal*. St. Petersburg: Tipografiya Ştaba Otd. Korpusa Vnutr. Straji.
- Tatarinov, P. (1854b). *Knaz Menşikov, ili Kırım i Angliçane: Sovremennaya Pesnya*. St. Petersburg: Tipografiya Ya. İonsona.
- Tatarinov, P. (1854c). *Bog, Vera i Tsar ili Geroi Ninesney Voynı*. St. Petersburg: Tipografiya Eduarda Veymara.
- Tatarinov, P. (1854d). *Russkiy Patriot ili Voyna s Turkami i Anglo-Frantsuzami*. St. Petersburg: Tipografiya Ştaba Otd. Kor.Vnutr. Straji.
- Tatarinov, P. (1854e). *Ay Da Angliçane!!! İli Solovetskiy Monastır*. St. Petersburg: Tipografiya Ştaba Otd. Korp. Vnutr. Straji.
- Tatarinov, P. (1854f). *Boy Baba ili Ne Na Tu Napali*. St. Petersburg: Tipografiya Ya. İonsona.

- Tatarinov, P. (1855a). *Pesni Ratnikov Gosudarstvennogo Podvijnogo Opolçeniya*. St. Petersburg: Tipografiya Ya. İonsona.
- Tatarinov, P. (1855b). *Pamyati Nezabvennogo Gosudarya İmperatora Nikolaya Pavloviça*. St. Petersburg: Tipografiya Ya. İonsona.
- Totleben, E. (1863). *Opisaniye Oboroni g. Sevastopolya* (C. 1). St. Petersburg: V Tipografii İ.Tiblena i Komp.
- Tütçev, F. (1868). *Stihotvoreniya*. Moskova: Tipografiya A.N. Mamontova.
- Uğur, S. (1947). *İçel Folkloru*. Ankara: Ulus.
- Ulucutsoy, H. (2020). *Cihattan İttihatçı Propagandaya: Osmanlı Savaşlarında Propaganda ve Edebiyat*. İstanbul: Libra.
- V. G. (1854). *Sinop*. St. Petersburg: Tipografiya Koroleva i Komts.
- Vanenko (1855a). *Svataya Rus i Vragi Yeya*. Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona.
- Vanenko (1855b). *Osada Sevastopolya ili Takovi Russkiye Doblestno-Geroyiskaya Konçina Vitse-Admirala Kornilova*. Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona.
- Vanenko (1855c). *Obhojdeniye Russkih s Vragami: Podvig Donskih Kazakov na Çörnom More 2-go Noyabrya, 1854 goda*. Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona.
- Vanenko, İ. (1854). *Pravoye Delo Rossii*. Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona.
- Vazemskiy, P. (1854). *K Ruju*. St. Petersburg: Tipografiya Yakov Treya.
- Vazemskiy, P. A. (1887). *Polnoye Sobraniye Soçineniy Knyazya P.A. Vazemskago 1853-1862 g* (C.11), (Haz. S. D. Şeremetyev). St. Petersburg: Tipografiya M.M. Stasüleviça.
- Vladimirov, M. S. (1854). *Albom Patriotiçeskih Stihotvoreniy*. St. Petersburg: Tipografiya İmperskoj Akademii Nauk.
- Vostok i Zapad. Sovremeniya Stihotvareniya*. (1855). St. Petersburg: Tipografiya Aleksandra Yakobsona.
- Vozgrin, V. E. (2013). *İstoriya Krımskih Tatar* (C. II). Simferopol: Krımuçpedgiz.
- Vse za Tsara ili Çuvstva Otsa i Dolg Voina i Rossiya na Priziv Svoeyego Gosudara*. (1855). St. Petersburg: Tipografiya K. Kraya.
- Yusuf Hâlis Efendi (1272). *Şehnâme-i Osmânî*. İstanbul: Cerîde-i Havâdis Matbası.
- Zamorskiye Gosti. Sobraniye Pesen, Voyennih Kupletov, Skazok, Basen i Stihov Pro Turkov, Angliçan i Frantsuzov*. (1854). Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona.
- Zayonçkovskiy, A. (2002). *Vostoçnaya Voyna 1853-1856* (C. II. 1. Kısım). St. Petersburg: Poligon.

- Zorin, A. (2001). *Korma Dvuglavogo Orla: Literatura i Gosudarstvennaya İdeologiya v Rossii v Posledney Treti XVIII-Pervoy Treti XIX Veka*. Moskova: Novoye Literaturnoye Obozreniye.
- Zubov, P. (1854a). *Ay, Ay, Ay, Vot Popalsa Nevznaçay: Pesenka Palmerstona*. St. Petersburg: Tipografiya Ekberst.
- Zubov, P. (1854b). *Albom Patriotiçeskih Stihotvorenij Na Nineşnüü Voynu*. St. Petersburg: Izdaniye F. Tertilovoy.
- Zubov, P. P. (1855). *Ne Ustupim Mı Ni Şagu S Nami Bog! Vperyod – Ura! Russkaya Voyennaya Pesnya Napisannaya Pri İzvestii o Vısadke Frantsuzov v Krimu v Sentyabre 1854 Goda*. Moskova: Tipografiya M. Smirnovoy.
- Zverev, B. İ. (1954). *Sinopskaya Pobeda*. Simferopol: Krimizdat.

Kitap Bölümü-Bildiri Kitapları

- İnalcık, H. (2022). “Kırım Hanlığı”, *İslam Ansiklopedisi* (C. 25). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 449-457.
- İskander (1857). “Dve Pesni Krimskih Soldat”, *Polârnaya Zvezda*. London: Volnaya Russkaya Knigopeçatnya, s. 283-287.
- Kırbyık, M. (2012, 18-22 Eylül). “Sulh-nâme-i Hâlis’e Göre Kırım Savaşı”, III. *Uluslararası Ukrayna’da Türkçe Konuşan Halklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Kiev: Taras Şevçenko Kiyev Millî Üniversitesi Filoloji Enstitüsü, s. 245-254.
- Köremezli, İ. (2013). “Osmanlı-Rus Harpleri (1768-1878)”, G. Yıldız (Editör). *Dünya Savaş Tarihi. Osmanlı Askerî Tarihi. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri (1792-1918)*. İstanbul: Timaş, s. 181-204.
- Miller, V. (1893). “Dunay İvanoviç”, *Entsiklopediçeskiy Slovar Brokgauza i Efrona* (C. 11). St. Petersburg: Yefron, s. 237-238.
- Mramornov, A. İ. ve Totfaluşin, A.İ. (2005). “Formirovaniye Saratovskogo Opolçeniya v Godı Krimskoy Voynı”, *Voyenno-İstoriçeskiye İssledovanya v Povoljye*. Saratov: Nauçnaya Kniga, s. 247-251.
- Özgül, M. K. (2014). “Harp Edebiyatına Harbî Bir Bakış”, *Türk Harp Edebiyatı Konulu I. Uluslararası Türkiyat Sempozyumu* (Çankırı 1-3 Kasım 2013). Ankara: Berikan, s. 1-18.
- Sreznevskiy, V. (1925). “K Voprosu o Prinadlejnosti L. N. Tolstomu Sevastopolskih Pesen”, *Literaturnaya Mısıl III*. Leningrad: İzdatelstvo Mısl., s. 387-392.
- Tansel, F. A. (1994). “1853-1856 Kırım Harbi’yle İlgili Destanlar”, *X. Türk Tarih Kongresi’nden Ayırbaşım*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 1977-2009.
- Udalov, S. V. (2006). “Teoriya Ofitsialnoy Narodnosti: Mehanizmi Vnedreniya”, N. A. Troitskiy (Editör). *Osvoboditelnoye Dvijenije v Rossii* (C. 21). Saratov: İzdatelstvo Saratovskogo Universiteta, s. 77-85.

- Uludağ, S. (1933). “Cündullah”, *İslam Ansiklopedisi* (C. 8). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 118-119.
- Üngör, E. R. (2003). “Sivastopol Marşı. ”., O. Aslanapa (Editör). *Sanatı, Tarihi, Edebiyatı ve Musikisiyle Kırım*. Ankara: Yeni Türkiye, s. 141-142.
- Veliçko, K. (1912). “Dibiç Zabalkanskiy, gr., İvan İvanoviç”., *Voyennaya Entsiklopediya* (C. 9). St. Petersburg: İ. D. Sıtın, s. 90-91.
- Veliçko, K. (1914). “Paskeviç, İvan Fyodoroviç, gr. Erivanskiy, svetl.kn. Varşavskiy”., *Voyennaya Entsiklopediya* (C. 17). Moskova: İ. D. Sıtın, s. 313-316.

Dergiler

- Acar, K. (2019). “Kırım Savaşı (1853-56) Döneminde Propaganda: Rus Popüler Kültüründe Savaş ve Düşman İmgesi”. *Bilig*, (88), 113-136.
- Badem, C. (2011). “Amiral Adolphus Slade’in Osmanlı Donanmasındaki Hizmetleri ve Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Gözlemler”. *Türkiyat Mecmuası*, 21(1), 115-140.
- Banarlı, N.S. (1973). “Halk Dili, Kültürü ve Halk Şairlerinin Destanlarıyla Türk-Rus Savaşları”. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 2 (2), 35-50.
- Berg, N. (1855). “Sevastopolskiye Pisma”. *Moskvityanın, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 3(12), 38-64.
- Borozdin, M. F. (1875). “Na Visle i Dunaye, v Odesse i Sevastopole. Zametki Artillerista”. *Russkaya Starina*, 14(11), 541-567.
- Çakır, Ö. (2009). “Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatının Kaynaklarından Biri Olarak Harpler I: Kırım Harbi (1853-1856)”. *Turkish Studies*, 4 (2), 1823-1874.
- Çapan, P. (2018). “Recâî-zâde İbrâhim Şefîk Dîvânı Örnekleminde Tarihe Edebiyattan Bakmak”. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 54-73.
- Çelik, M. F. (1942). “1855 Kars Muharebesine Dair İbrahim Adlı Bir Aşığın Destanı”. *Yücel Aylık Sanat ve Fikir Mecmuası*, (84), 248-249.
- Demidov, D. (1856). “Stihi Çitanıye v Gorade Pereslavle-Zalesskom”. *Moskvityanın, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 2(5), 109-110.
- Dolgorukiy, D. (1896). “Ura!”. *Russkaya Starina*, 86 (27), 182.
- Duman, H. H. ve Güreşir, S.K. (2009). “Yeni Türk Edebiyatı’nın Kaynakları: Savaş ve Edebiyat (1828-1911)”. *Turkish Studies*, 4 (1), 29-77.
- Elçin, Ş. (1986). “Âşık Fakîr Sındı ve Bir Destanı”. *Türk Kültürü*, XXIV(275), 190-192.
- Ertekin, E. (1940). “Cönklerden Derlemeler: Destan-ı Sivastopol”. *Çorumlu Mecmua*, (24), 740-742.
- Galyar, L. (1854). “Sovremennıya İzvestiya Zagraniçniya. O Turtsi”. *Moskvityanın, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 1(1-2), 3-4.

- Gümüşsoy, E. (2008). “1854 Yanya-Tırhala Olayları ve Osmanlı Devleti”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (9), 97-112.
- Innokentiy (1855). “Slova i Reçi Vısokopreooosvyaşennago İnnokentiya, Arhiyepiskopa Hersonskago i Tavriçeskago, Proiznesyonniya po Sluçayu Nastoyaşey Voynı”. *Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 2(5), 1-32.
- Köremezli, İ. (2003). “Kırım Harbi Sırasında Rusya’daki Esir Osmanlı ve Müttefik Askerleri (1853-1856)”. *Belleken*, 77(280), 983-1030.
- Krasov, V. (1854). “Stoyat palikarı krugom”. *Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 5(18), 118-119.
- Lebedev, R. S. (1893). “Dnevnik russkogo soldata, vzatogo v plen pri Bomarzunde v 1854 godu”. *Russkaya Starina*, 80(Ekim), 185-212.
- Markeviç, A. (1913). “K Stoletiyü Oteçestvennoy Voynı. Tavriçeskaya Guberniya v Svazi s Epohoy 1806-1814 godov”. *İstoriçeskiy Oçerk, İzvestiya Tavriçeskoy Uçönoy Arhivnoy Komissiyi*, 26(49), 1-100.
- Melnikova, L.V. (2007). “Patriotiçeskaya Deyatelnost Arhiyepiskopa İnnokentiya (Borisova) v Godı Krımskoy Voynı (1853-1856 gg.)”. *Vestnik Tserkovnoy İstorii*, 4(8), 73-88.
- Oznobişin, D. (1855). “Spodvijnikam Luni”. *Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 2(6), 5-6.
- Örenç, A. F. (2011). “Yunanistan’ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri”. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, (11/12), 12-25.
- Pinçuk, S. (2012). “Neizvestniye Stranitsı Krımskoy Voynı: Greşesgiy Legion vo Vremya Şturma Yevpatorii”. *Militari Kırım*, (22), 17-25.
- Polonskiy, Y. (1855). “Na Çörnöm More”. *Sovremennik Literaturniy Jurnal*, 53(10), 141.
- Raiç, S. (1854). “Grekam”. *Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 3(10), 81-84.
- “Sovremenniya Zametki. Na Nıneşnüyü Voynu”. (1854). *Sovremennik Literaturniy Jurnal*, 44(3-4), 19.
- Şenödeyici, Ö. (2010). “Edebiyatın Tarihi ve Tarihin Edebiyatı Arasında Moskov Destanları”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (6), 102-106.
- Şevirev, S. (1853). “14 i 18 Noyabra”. *Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 6(23), 163-166.
- Şevirev, S. (1854a). “2-ye Noyabra”. *Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 6(21), 69
- Şevirev, S. (1854b). “Anglii”. *Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 3(9), 1-2.
- Şevirev, S. (1854c). “Otstupnikam Hrista”. *Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 2(7), 123-124.

- Şevirev, S.(1854d). “Hristos Voskrese”. *Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 2(7), 121-122.
- Tozlu, S. (1996). “Kırım Harbi’nde Kars’ı Anlatan Kayıp Bir Eser: Muzaffer-Nâme”. *Akademik Araştırmalar*, (2), 123-144.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1964). “Türk Halk Edebiyatında Sivastopol Muharebesi”. *Türk Kültürü*, 2(15), 24-29.
- Vyazemskiy, P. (1854). “Nahimov, Bebutov- Pobedi Bliznetsı!”. *Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal*, 1(1-2), 1-2.

Tezler

- Altuğ, Z. Ş. (2006). *Türk Tiyatrosunda Kurtuluş Savaşı (1919-1928)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Antipyev, M. A. (2011). *Gosudarstvennoye Podvijnoye Opolçeniye v Period Krımskoy Voynı 1853-1856 gg. (Na Primere Kurskoy i Tambovskoy Guberniy)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yugo-Zapadny Gosudarstvennyy Universitet Kafedra İstorii, Kursk.
- Budak, M. (1993). *1853-1856 Kırım Savaşı 'nda Kafkas Cephesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Duman, H. (1991). *Balkan Savaşı Edebiyatımız*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Duran, M. (2008). *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri ve Etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Eroğlu, Z. (2013). *Tarihe Alternatif Romanlar: İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye Çağ Romanlarında Temsili*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Fedyanova, G. V. (2008). *Krımskaya Voyna v Russkoy Poezii*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kolomenskiy Gosudarstvennyy Pedagogičeskiy Institut, Kolomna, Rusya.
- Güreşir, S.K. (2006). *Edebiyatımızda Sarıkamış Harbi (1914)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Keleş, E. (2009). *Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kıroğlu, F. (1992). *Mütareke Devri Türk Basınında Milli İztırab ve Milli Mücadele İle İlgili Şiirler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Köroğlu, E. (2003). *From Propaganda to National Identity Construction: Turkish Literature and the First World War, 1914-1918*. Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

- Sonsöz, H. (2010). *II. Dünya Savaşı'nın Türk Hikâye ve Romanına Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Şen, C. (1997). *1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nin Türk Edebiyatındaki Akisleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tanrıbuyurdu, G. (2006). *Eşref Paşa Dîvânı (İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Nesre Çeviri)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Torun, S. (2008). *Kırım Savaşı'nda Hasta Bakımı ve Hemşirelik*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, Çukurova.
- Tunç, G. (2011). *Millî Mücadele'nin Türk Romanına Yansıması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uçak, N. (1997). *1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin Türk Edebiyatındaki Akisleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ulucutsoy, H. (2019). *Türk Savaş Edebiyatı ve Propaganda (1828-1912)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Ülgen, E. (1993). *1897 Türk-Yunan Savaşı'nın Türk Şiirindeki Akisleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gazeteler

- A. Z-ya. (1 Nisan 1854). Vozvaniye k Rıssiyankam. *Moskovskiye Vedomosti, Literaturniy Otdel*, 154.
- Aladin, P. (1 Ağustos 1854). Mogila Ubitih Pri Atake Oltenitskogo Karantina 23-go Oktobra 1853 Goda. *Russkiy Invalid*, 807- 808.
- Apuhtin, A. (6 Kasım 1854). Epaminond. *Russkiy Invalid*, 1169.
- Arbuzov, N. A. (15 Mart 1854). Milosti Prosim Hleba-Soli Otkuşat. *Severnaya Pçela*, 237.
- Brant, L. (16 Eylül 1855). Sevastopol. *Severnaya Pçela*, 1065.
- Brjevskiy, A. (24 Nisan 1854). K Grekam. *Moskovskiye Vedomosti, Literaturniy Otdel*, 201.
- Bulgarin, F. (11 Eylül 1854). Ne Straşnı Vaşı Nam Bezbojniye Soyuzı. *Severnaya Pçela*, 965.
- Bulgarin, F. (20 Ekim 1854). Zametki, Vıpiski i Korrespondentsiya F.B. *Severnaya Pçela*, 1118.
- Bulgarin, F. (21 Ocak 1856). Za Rus Prolyöm Vsü Naşu Krov. *Severnaya Pçela*, 89.

- Bulgarin, F. (27 Kasım 1854). Jurnalnaya Vsakaya Vsaçına. *Severnaya Pçela*, 1269.
- Çar I. Nikolay. (11 Şubat 1854). Vnutreniya İzvesstiya. *Severnaya Pçela*, 134.
- Çar I. Nikolay. (15 Nisan 1854). Vnutreniya İzvesstiya. *Severnaya Pçela*, 351.
- Çar I. Nikolay. (16 Haziran 1853). Vnutreniya İzvesstiya. *Severnaya Pçela*, 525.
- G... v. (20 Ocak 1855). 27-ye Avgusta 1855. *Severnaya Pçela*, 1481.
- Glinka, F. (15 Nisan 1854). Hristos Voskres. *Severnaya Pçela*, 351.
- Glinka, F. (29 Nisan 1855). Tuman i Zarya u Sevastopolya. *Severnaya Pçela*, 471.
- Glinka, F. (8 Mart 1854). Pora. *Severnaya Pçela*, 214.
- Golovina, V. (16 Şubat 1854). Otsiz Russkago Serdtsa. *Moskovskiye Vedomosti, Literaturniy Otdel*, 78.
- Gorçakov. (28 Nisan 1854). Soldatskaya Pesnya. *Severnaya Pçela*, 410.
- Grankin, S. (25 Kasım 1855). Na Sdaçu Karsa 16-go Noyabrya 1855 Goda. *Kavkaz*, (92), 401.
- II. Aleksandr. (21 Mart 1856). Vısoçayşiy Manifest. *Severnaya Pçela*, 340.
- İ.N. (14 Ağustos 1854). Dontsam. *Russkiy Invalid*, 856.
- İlovayskiy, D. (8 Nisan 1854). Na Perehod Russkih Voysk Çerez Dunay. *Moskovskiye Vedomosti, Literaturniy Otdel*, 177.
- İvanov. (27 Temmuz 1853). Na Vstupleniye Russkih Voysk v Pridunayskiya Knyajestva. *Severnaya Pçela*, 656.
- Komarnitskiy, İ. (17 Mayıs 1854). Vesna. *Odessniy Vestnik*, 276.
- Marsov, A. (10 Ekim 1854). Rasskaz Plennago Turka Pod Baş-Kadıklyarom. *Russkiy Invalid*, 1065.
- Martyanov, P. (17 Nisan 1854). Posledniy Sultan. *Moskovskiye Vedomosti, Literaturniy Otdel*, 190.
- Maslov, Y. (15 Nisan 1854). Oryol. *Severnaya Pçela*, 351.
- Moraçevskiy, F. (1 Nisan 1854). Na Perehod Vtoroy Dragunskoy Divizii Çerez Nejin k Dunayskoy Armii. *Russkiy Invalid*, 333.
- Na Nıneşnüyü Voynu. (15 Şubat 1854). *Severnaya Pçela*, 145.
- Nevahoviç, A. (24 Kasım 1854). K Portretu Knyazya Menşikova. *Russkiy Invalid*, 1235
- Oznobişin, D. (1 Aralık 1854). Soyuznikam Lunı. *Russkiy Invalid*, 1263.

Romans. (17 Nisan 1854). *Moskovskiye Vedomosti, Literaturniy Otdel*, 189.

Sebryakov, M. (19 Mayıs 1854). Prevraşeniye. *Russkiy Invalid*, 513.

Skrinnikov, N. (22 Mart 1855). Burya u Krımskih Beregov 2-go Noyabrya 1854 goda. *Odesskiy Vestnik*, 152.

Soldatskaya Pesnya. (8 Ocak 1854). *Severnaya Pçela*, 18.

Sosnetskiy, İ. (3 Nisan 1854). Na Perehod Russkih Voysk Çerez Dunay. *Moskovskiye Vedomosti, Literaturniy Otdel*, 157.

Şilov, F. (17 Nisan 1854). Glas Patriota K Ştiku. *Moskovskiye Vedomosti, Literaturniy Otdel*, 189.

Timofeyev, İ. (19 Nisan 1855). Stambulu, *Odesskiy Vestnik*, 210.

Timofeyev, N. (12 Mayıs 1855). Ptička, *Odesskiy Vestnik*, 256.

Vnutrenniya İzvestiya (15 Nisan 1854). *Severnaya Pçela*, 351.

İnternet Kaynakları

Berg, N. (1858). “Sevastopolskiy Albom”, Moskva: K. Soldatenkov , N. Şçepkin, 8, (<http://elib.shpl.ru/ru/nodes/1685-berg-n-v-sevastopolskiy-albom-m-1858#mode/inspect/page/1/zoom/4>, Erişim Tarihi 11.07.2020).

Çetintaş, E. (2006). “19. Yüzyıl Osmanlı-Rus Savaşlarında Ermeniler”, Türk Yurdu, 95(225), (<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=4002>, Erişim tarihi: 21.01.2022).

Daumier, H. (2012, 11 Ekim). “Les Cosaques pour Rire”, Krımskaya voyna v karikaturah Onore Domye, (<https://humus.livejournal.com/2826641.html>, Erişim tarihi: 21.01.2020).

Fedorov, G. (1854). “Russkoy Soldat Albom”, St. Petersburg: Ekberts, 26, (<http://elib.shpl.ru/ru/nodes/9490#mode/inspect/page/18/zoom/4>, Erişim Tarihi 11.07.2020).

Gayda, F. (2013, 31 Mayıs). “Za veru, tsarya i oteçestvo: k istorii znamenitogo voinskogo derviza”, Pravoslavniy.ru (<https://pravoslavie.ru/61882.html>, Erişim tarihi: 17.05.2022).

Grafika.ru (t.y.). “Osman-psa-admiral, komandovavşiy turetskim flotom pri Sinope i Adim Bey, komandir fregata Fazli-Allah”, (<https://grafika.ru/item/03-003262?k=1103>, Erişim tarihi: 11.03.2021).

Grafika.ru (t.y.). “Ploe oltenitskoy bitvı”, (<http://grafika.ru/item/03-03314?k=13232>, Erişim tarihi: 11.03.2022).

İstoriya.RF. (t.y.). “Buhta zatonuvşih korabley”, resim 3, (<https://histrf.ru/read/articles/bukhta-zatonuvshikh-korabliei>, Erişim tarihi: 19.01.2020).

- Kırımlı, H. (t.y.). “O Krımsko-tatarskih Voyskah v Sostave Častyah Osmanskoy Armii v Period Krımskoy Voynı”, Military Krım Voenno-İstoričeskiy İnternet-Portal, (<https://mil.sevhome.ru/voenistor/crimeanwar/turkarmy/hakan-kyrymly-turcija-o-krımsko-tatarskih-voyskah-v-sostave-častjah-osmanskoj-armii-v-period-krımskoj-voyny/>, Erişim tarihi: 04.09.2019).
- KompyuArt (2013). “Karikturnaya propaganda: Ha nıneşnyuyu voynu: Petra Voklevskogo (1855)”, (<http://www.compuart.ru/article.aspx?id=23651&iid=1089>, Erişim tarihi: 02.06.2019).
- lyricstranslate (2017). “Birol topaloğlu, Ahmedum sözleri”, (<https://lyricstranslate.com/tr/birol-topaloğlu-ahmedum-lyrics.html>, Erişim tarihi: 10.06.2020).
- Maraş Avucumda (2020, 9 Mayıs). “Illustrated London News Gazetesinin 1854 Tarihli Kara Fatma Haberleri”, resim 1, (<https://marasavucumda.com/illustrated-london-news-gazetesinin-1854-tarihli-kara-fatma-haberleri/>, Erişim tarihi: 17.05.2021).
- Maraş Avucumda (2020, 16 Ağustos). “Erkeklerin Kitabında Tek Kadın: Maraşlı Kara Fatma”, (<https://marasavucumda.com/kirim-savasinin-yigitleri-arasinda-tek-kadin-kara-fatma/>, Erişim tarihi: 17.05.2021).
- Morier, E. (t.y.). “Ottoman Empire in the Crimean War,” 1855, wikipedia, (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:D  barquement_de_l'arm  e_Turque_  Europa_E._Morier,_1855.jpg, Erişim tarihi: 19.10.2020).
- PicClick (t.y.). “Quartier de la ville de Sinope incedie par le bombardement”, (<http://art1.ru/2013/12/11/sinopskij-boj-i-informacionnaya-vojna-27945>, Erişim tarihi: 08.07.2023).
- Pravmir (2013, 28 Kasım). “Molitva Da voskresnet Vog. Molitva jivotboryaşçemy Kresty Gospodnyu”, (<https://www.pravmir.ru/molitva-da-voskresnet-bog/>, Erişim tarihi: 25.05.2019).
- Ratnikov, K. V. (der.) (2011). “Krımskaya Voyna i Russkaya Poeziya: Antologiya Patriotičeskih Stihotvorenij 1853 1856 gg”, Çelyabinsk. Literaturnaya Stranitsa Kirilla Ratnikova, (http://lirik-kvr.narod.ru/krımskaya_vojna_i_russkaya_poyeziya.zip, Erişim tarihi: 15.08.2018).
- Ruskiy Hudojestvenny Listok, 27, 1855 (<http://www.fotodom.ru/image/JC01-6869.html>, Erişim tarihi: 19.01.2019)
- Stenanova, N. A. (t.y.). “Karikatur,” 18 Mart 1855. Albom karikatur N. A. Stenanova, posvyaşçennih sobitiyam Krımskoy voynı, (<https://krym.rusarchives.ru/dokumenty/albom-karikatur-na-stepanova-posvyashchennyh-sobytiyam-krımskoy-voyny>, Erişim tarihi: 12.11.2020).
- Steynert, İ. (2016). “Morskoy Gambit: Zatopleniye Korabley Çorno-Morskogo Flota”, *Diletant*, (<https://diletant.media/articles/29415428/>, Erişim tarihi: 23.01.2020)

Tarih Türklerde Başlar. (2014, 17 Kasım). “Avrupa karikatürlerinde Osmanlı...”, resim 2, (<https://tarihturklerdebaslar.wordpress.com/2014/11/17/avrupa-karikaturlerinde-osmanli>, Erişim tarihi: 12.11.2020).

The New York Public Library (t.y.).“Pereprava cherez Dunai Rossiiskikh voisk 1854 goda Marta 11 dnia”, (<https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47db-b148-a3d9-e040-e00a18064a99>, Erişim tarihi: 16.05.2019).

The New York Public Library (t.y.).“Sdacha goroda i kreposti Karsa 16-go noiabria 1855-goda”, (<https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47da-4096-a3d9-e040-e00a18064a99>, Erişim tarihi: 16.05.2022).

The New York Public Library (t.y.).“Turetskoi trekh bunchuzhnoi posha. Spishit s doneseniem turetskomu Sultanu o zaniatii Karsa Rosiiskimi voiskami”, (<https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47db-b175-a3d9-e040-e00a18064a99>, Erişim tarihi: 16.05.2022).

The New York Public Library (t.y.).“Vzatie turetskoi kreposti Karsa v Azii v 1855”, (<https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47da-40ac-a3d9-e040-e00a18064a99>, Erişim tarihi: 16.05.2022).

Voennoe Obozrenie (2015, 8 Aralık). “Vzyatie Karsa”, (<https://topwar.ru/87170-vzyatie-karsa.html>, Erişim tarihi: 12.06.2020).

Voskresiny (t.y). “Kavaleriyskaya ataka pri Başkadıklare 10 noyabrya 1853 goda, (<http://vsdn.ru/museum/catalogue/exhibit13617.htm>”, Erişim tarihi: 10.10.2020).

wikipedia (t.y.). İvan Ayvovzovskiy’in “Sinop. 18 Kasım 1853 Muharebeden sonraki gece” isimli tablosu Bkz. (https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Файл:Battle_of_Sinop.jpg, Erişim tarihi: 10.09.2018)

wikipedia (t.y).“ Vzbtrannoy Voevode”, (https://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=Взбранной_Воеводе#cite_note-ПЭ-2, Erişim tarihi: 21.02.2022).

El Yazmaları

Abdi (Şarkîkarahisarlı), *Dîvân-ı Abdî*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazma Eserler Yer Numarası NEKTY00207.

Ahmed Dursun Natıkî (1274). *Divan- ı Nâtukî*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazma Eserler, Yer Numarası NEKTY01225.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.SYS. 907/4

Gülzârî. (1302). *Destân-ı Medhiyye-i İstanbul, Destân-ı Bahr, Destân-ı Vehhâbî fî Hicaz- ı Şuarâ, Destân-ı Sivastopol*, İBB Atatürk Kitaplığı, Yer Numarası Bel_Osm_K.02992

Millî Kütüphane El Yazmaları Koleksiyonu Yer Numarası 06 Mil Yz Cönk 5.

Millî Kütüphane El Yazmaları Koleksiyonu Yer Numarası 06 Mil Yz Cönk 57.

Millî Kütüphane El Yazmaları Koleksiyonu Yer Numarası 06 Mil Yz Cönk 73.

Millî Kütüphane El Yazmaları Koleksiyonu Yer Numarası 06 Mil Yz Cönk 80.

Millî Kütüphane El Yazmaları Koleksiyonu Yer Numarası 06 Mil Yz Cönk 240.

Millî Kütüphane El Yazmaları Koleksiyonu Yer Numarası 06 Mil Yz Cönk 275.

Millî Kütüphane El Yazmaları Koleksiyonu Yer Numarası 06 Mil Yz Cönk 1249.

EKLER

EK-1. İncelenen Türk Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi

Şair adı	Şiir adı	Künye
Abdülhak Hamit Tarhan	Ziyaret	Enginün, İ. (1986). <i>Abdülhak Hamid Tarhan</i> . Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 26-27.
Ahmed Rızâ Trabzonî	Manzûmey-i Sivastopol	Ahmed Rızâ Trabzonî (2000). <i>Manzûmey-i Sivastopol</i> (Haz. V. Usta). Ankara: Kültür Bakanlığı.
Anonim	Aldılar Sivastopol'ü zo ne dersin sen buna	Millî Kütüphane, El Yazmaları Koleksiyonu, Yer Numarası 06 Mil Yz Cönk 73.
Anonim	Emvac-ı hûna gark olub sahralar olsun lâlezâr	Hüseyin Hüsnü (1292). <i>Sâika-i Zafer</i> . İstanbul, s. 130.
Anonim	Gayret-i hünkâr ile	Gurulkan, K., Küçük, M., Genç, Y. İ., Demirbaş, U., Özyurt, A. ve Gündoğdu, R. (2006). <i>Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)</i> . Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, s. 175.
Anonim	Hazır ol vaktına Moskof kralı	Öztelli, C. (1976). <i>Uyan Padişahım</i> . İstanbul: Milliyet, s. 354-359.
Anonim	İşidip fethin dedim İzzet iki târîh-i tâm	Gurulkan, K., Küçük, M., Genç, Y. İ., Demirbaş, U., Özyurt, A. ve Gündoğdu, R. (2006). <i>Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)</i> . Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, s. 176.
Anonim	Kırım'ın fethine oldu ibtidar	Millî Kütüphane, El Yazmaları Koleksiyonu, Yer Numarası 06 Mil Yz Cönk 73.

EK-1. İncelenen Türk Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir adı	Künye
Anonim	Kimse kâm almadı bu bağ-ı cihandan asla	Özcan, B. (2008). <i>Sinop Deniz Felâketi</i> . İstanbul: Deniz, s.124-125.
Anonim	Rast gelip bir Ermeni eyler mana	Millî Kütüphane, El Yazmaları Koleksiyonu, Yer Numarası 06 Mil Yz Cönk 73.
Anonim	Sene bin iki yüz altmış dokuzdan/Evvel fesad Susam ile Sakız'da	Öztelli, C. (1976). <i>Uyan Padişahım</i> . İstanbul: Milliyet, s. 345-349.
Anonim	1855 Kars Zaferi Türküsü	Kırzioğlu, F. (1955). <i>1855 Kars Zaferi</i> . İstanbul: Kars'ı Tanıtma Derneği, s. 218.
Anonim	Destan-ı Sivastopol	Ertekin, E. (1940). "Cönklerden derlemeler: Destan-ı Sivastopol". <i>Çorumlu Mecmua</i> , (24), 740-742.
Anonim	Sivastopol Marşı	Ülkütaşır, M. Ş. (1964). "Türk Halk Edebiyatında Sivastopol Muharebesi". <i>Türk Kültürü</i> , 2(15), s. 24-25.
Âşık Bahrî	Gelme Moskof Gelme Kars'a	Kırzioğlu, F. (1955). <i>1855 Kars Zaferi</i> . İstanbul: Kars'ı Tanıtma Derneği, s. 57-58.
Âşık Bahrî	Kars'ın Kalesi	Kırzioğlu, F. (1955). <i>1855 Kars Zaferi</i> . İstanbul: Kars'ı Tanıtma Derneği, s. 56-57.
Âşık Fakir Sındı	Destan	Elçin, Ş. (1986). "Âşık Fakîr Sındı ve Bir Destanı". <i>Türk Kültürü</i> , XXIV(275), s. 190-192.
Bayburtlu Zihnî	Sinop Destanı	Sakaoğlu, S. (2016). <i>Bayburtlu Zihnî</i> . Ankara: Akçağ, s. 167-171.

EK-1. İncelenen Türk Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir adı	Künye
Bezmî	Zıllullah-ı âlem gösterdi kaza	Uğur, S. (1947). <i>İçel Folkloru</i> . Ankara: Ulus, s. 187-192. Destanın farklı varyantları için bkz: Millî Kütüphane, El Yazmaları Koleksiyonu, Yer Numarası: 06 Mil Yz Cönk 1249 06 Mil Yz Cönk 80 06 Mil Yz Cönk 5
Çankırlı Bezmî	El-Gazî Sultan Abdülmecid Han'ı	Uğur, S. (1947). <i>İçel Folkloru</i> . Ankara: Ulus, s.192-196.
Diyarbakırlı Said Paşa	Vatan ki, mâyesi hûn-ı şehâdetle muhammerdir	Özgül, M. K. (2006). <i>Divan Yolu'ndan Pera'ya Selâmetle: Modern Türk Şiirine Doğru</i> . Ankara: Hece, s. 325.
Dursun Ahmed Nâtıkî	Gayur-ane tahammül itdi Kars'ı	Ahmed Dursun Natıkî (1274). <i>Divan- ı Nâtıkî</i> , İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazma Eserler, Yer Numarası NEKTY01225, vr. 25b.
Dursun Ahmed Nâtıkî	Ki açlık bastı asker verdi Kars'ı	Ahmed Dursun Natıkî (1274). <i>Divan- ı Nâtıkî</i> , İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazma Eserler, Yer Numarası NEKTY01225, vr. 25a-25b.
Dursun Ahmed Nâtıkî	Müddet ki vâfir oldu, dü sâl içre kalındı	Ahmed Dursun Natıkî (1274). <i>Divan- ı Nâtıkî</i> , İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazma Eserler, Yer Numarası NEKTY01225, vr. 67b-68a.
Dursun Ahmed Nâtıkî	Der tarih-i Sulh-ı Sultan Abdülmecid Han Ebbedellahu Saltanatahu Bi'l İzzi Ve'l İhsan	Ahmed Dursun Natıkî (1274). <i>Divan- ı Nâtıkî</i> , İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazma Eserler, Yer Numarası NEKTY01225, vr. 62a-62b.

EK-1. İncelenen Türk Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir adı	Künye
Dursun Ahmed Nâtîkî	Tarih-i Kâb-ı-Zafer	Ahmed Dursun Natîkî (1274). Divan- ı Nâtîkî , İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazma Eserler, Yer Numarası NEKTY01225, vr. 61b-62a.
Eşref Paşa	Gözleve çıkdı gözünden ki edip aks-i hıram	Tanrıbuyurdu, G. (2006). <i>Eşref Paşa Dîvânı (İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Nesre Çeviri)</i> . Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, s.166.
Eşref Paşa	Şahen-şâh-ı cihân Abdülmecid'in baht-ı bidârı	Tanrıbuyurdu, G. (2006). <i>Eşref Paşa Dîvânı (İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Nesre Çeviri)</i> . Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, s.34-37.
Eşref Paşa	Nazire-i Nefî	Tanrıbuyurdu, G. (2006). <i>Eşref Paşa Dîvânı (İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Nesre Çeviri)</i> . Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, s.74-79.
Gülzârî	Destân-ı Sivastopol	Gülzârî. (1302). Destân-ı Medhiyye-i İstanbul, Destân-ı Bahr, Destân-ı Vehhâbî fî Hicaz-ı Şuarâ, Destân-ı Sivastopol , s. 13-16. Millî Kütüphane El Yazmaları Koleksiyonu Yer Numarası 06 Mil Yz Cönk 275.

EK-1. İncelenen Türk Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir adı	Künye
Hayâlî	Silistre Destanı	Banarlı, N.S. (1973). “Halk Dili, Kültürü ve Halk Şairlerinin Destanlarıyla Türk-Rus Savaşları”. <i>Kubbealtı Akademi Mecmuası</i> , 2(2), s. 45-50.
İbrahim Baba	72 Kars Destanı	Kırzioğlu, F. (1955). <i>1855 Kars Zaferi</i> . İstanbul: Kars’ı Tanıtma Derneği, s. 216-218. Çelik, M. F. (1942). “1855 Kars Muharebesine Dair İbrahim Adlı Bir Aşığın Destanı”. <i>Yücel Aylık Sanat ve Fikir Mecmuası</i> , (84), s. 248-249.
Kerumi Hala	Ağıt	lyricstranslate (2017). “Birol topaloğlu, Ahmedum sözleri”, (https://lyricstranslate.com/tr/birol-topaloğlu-ahmedum-lyrics.html , Erişim tarihi: 10.06.2020).
Mehmed Emîn Hilmî	Kaside-i Gazâiye	Mehmed Emîn Hilmî Efendi (1293). <i>Dîvân-ı Mehmed Emîn Hilmî Efendi</i> , Trabzon: Trabzon Vilayeti Matbaası, s. 26-30.
Mehmet Memdûh Fâik Paşa	Görsün Elmalı ile satvetinin encâmın	Memdûh, M. (1332). <i>Divân-ı Eşâr</i> . İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, s. 194.
Mehmet Memdûh Fâik Paşa	Kırdılar ada-yı dini vermeyip asla eman	Memdûh, M. (1332). <i>Divân-ı Eşâr</i> . İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, s. 194.
Mehmet Rüştî	Sabâvet halimle gezerken bab bab	Ercan, A. (1991). <i>14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler</i> . İstanbul: Teknografik Matbaacılık, s. 153-160.

EK-1. İncelenen Türk Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir adı	Künye
Muhibbî	Seferin ilk cumasında cengi meydan eyledik	Bahadır, S. (2017). <i>19.Yüzyıl Şairlerinden Yusufelili Âşık Muhibbî Hayatı ve Değişleri</i> . Yusufeli: Yusufeli Belediyesi, s. 25-26.
Nurî	Destan	Millî Kütüphane, El Yazmaları Koleksiyonu, Yer Numarası 06 Mil Yz Cönk 240
Osman Nevres	Nakz-ı ahde saldı çün Rusiya'yı câm-ı gurur	Osman Nevres (1290). Dîvân-ı Osman Nevres, İstanbul: Matbaa-i Âmire, s. 52.
Râdî	Sivastopol Destanı	Öztelli, C. (1976). <i>Uyan Padişahım</i> . İstanbul: Milliyet, s. 366-371.
Rahmî Harputî	Muhammes	Cengiz, H. E ve Eren, G. H. (1996). <i>Rahmî-i Harputî Divanı</i> . Ankara: Kültür Bakanlığı, s. 247-248.
Recâî-zâde İbrâhim Şefik	Binikiyüzyetmişikinci sene itdi hulûl	Çapan, P. (2018). "Recâî-zâde İbrâhim Şefik Dîvânı Örnekleminde Tarihe Edebiyattan Bakmak". <i>Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi</i> , 3(2), s. 63-64.
Recâî-zâde İbrâhim Şefik	Hamdülü'llâh ahz-ı sâr itdi Kral-ı Rûs'dan	Çapan, P. (2018). "Recâî-zâde İbrâhim Şefik Dîvânı Örnekleminde Tarihe Edebiyattan Bakmak". <i>Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi</i> , 3(2), s. 60-61.
Recâî-zâde İbrâhim Şefik	Kabûl-i sulh kıldı devlet-i Rûsya âhir-i kâr	Çapan, P. (2018). "Recâî-zâde İbrâhim Şefik Dîvânı Örnekleminde Tarihe Edebiyattan Bakmak". <i>Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi</i> , 3(2), s. 64-66.

EK-1. İncelenen Türk Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir adı	Künye
Recâî-zâde İbrâhim Şefik	Kal'a-i Sivastopol fethin nasîb idüp bize	Çapan, P. (2018). "Recâî-zâde İbrâhim Şefik Dîvânı Örnekleminde Tarihe Edebiyattan Bakmak". <i>Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi</i> , 3(2), s. 61-62.
Recâî-zâde İbrâhim Şefik	Kırân-ı necm sıhr-ı sadr-ı âlî sa'd ile oldu	Çapan, P. (2018). "Recâî-zâde İbrâhim Şefik Dîvânı Örnekleminde Tarihe Edebiyattan Bakmak". <i>Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi</i> , 3(2), s. 66-67.
Recâî-zâde İbrâhim Şefik	Yenilendi sene şükr ola Hakk'ın lutf-ı âmiyle	Çapan, P. (2018). "Recâî-zâde İbrâhim Şefik Dîvânı Örnekleminde Tarihe Edebiyattan Bakmak". <i>Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi</i> , 3(2), s. 62-63
Rızâ	Destân-ı Rızâ Efendi	Şenödeyici, Ö. (2010). "Edebiyatın Tarihi ve Tarihin Edebiyatı Arasında Moskov Destanları". <i>Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi</i> , (6), s. 107-109.
Safterî	Destân-ı Safterî	Tansel, F. A. (1994). "1853-1856 Kırım Harbi'yle İlgili Destanlar", <i>X. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrışım</i> . Ankara: Türk Tarih Kurumu, s.1981-1984.
Salih Hayrî	Kırım Zafernâmesi: Hayrâbât	Salih Hayrî (1988). <i>Kırım Zafernâmesi: Hayrâbât</i> (Haz. N. Birinci). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

EK-1. İncelenen Türk Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir adı	Künye
Selânikli Meşhurî	Ez-Dehân-ı Sıbyân-ı Âmîn-gûyân der- Hengâm-ı Muhârebe-i İslâm be Küffâr-ı li-nâm-ı bed-fercâm	Selanilki Meşhurî Ahmed Efendi (2017). <i>Meşhurî Dîvânı</i> (Haz. Y. Aydemir ve H. Çeltik). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.121.
Selimî	Rus Destanı	Gencosman, K. Z. (1972). <i>Türk Destanları</i> . İstanbul: Hürriyet, s. 172-176.
Süleyman Şâdi	Bülbül-i câna verür neş'e o gülzâr-i vatan	Kırzioğlu, F. (1955). <i>1855 Kars Zaferi</i> . İstanbul: Kars'ı Tanıtma Derneği, s. 58. Süleyman Şâdi (Karlı) (1993). <i>Dîvan</i> , ed. A. Abdulkadiroğlu ve Ö. Demirbağ, Ankara: Yeni Zamanlar, s. 91-92.
Süleyman Şâdi	Muzaffer-Nâme	Tozlu, S. (1996). "Kırım Harbi'nde Kars'ı Anlatan Kayıp Bir Eser: Muzaffer-Nâme". <i>Akademik Araştırmalar</i> , (2), s. 123-144.
Sürûrî	Sürûrî Destanı	Banarlı, N.S. (1973). "Halk Dili, Kültürü ve Halk Şairlerinin Destanlarıyla Türk-Rus Savaşları". <i>Kubbealtı Akademi Mecmuası</i> , 2 (2), s. 40-44.
Şarkîkarahisarlı Abdi	Pîş-ez-în bellü idi fikr-i muhâl-i Moskov	Abdi (Şarkîkarahisarlı), <i>Dîvân-ı Abdî</i> , İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazma Eserler Yer Numarası NEKTY00207, vr. 65b-66b.
Tâhir Ömer-zâde Yusuf Hâlis Efendi	Çar sığmazken yere savruldu tozu göklere	Yusuf Hâlis Efendi (1272). <i>Şehnâme-i Osmânî</i> . İstanbul: Cerîde-i Havâdis Matbası, s. 10.

EK-1. İncelenen Türk Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir adı	Künye
Tâhir Ömer-zâde Yusuf Hâlis Efendi	Fahriyye-i Askeriyye	Yusuf Hâlis Efendi (1272). Şehnâme-i Osmânî . İstanbul: Ceride-i Havâdis Matbası, s. 3-4. Millî Kütüphane, El Yazmaları Koleksiyonu: 06 Mil Yz Cönk 57. Başbakanlık Osmanlı Arşivi: BOA.HR.SYS. 907/4.
Tâhir Ömer-zâde Yusuf Hâlis Efendi	Iyd-i adhâ mevsiminde nazmolunan münâcât	Yusuf Hâlis Efendi (1272). Şehnâme-i Osmânî . İstanbul: Ceride-i Havâdis Matbası, s. 7-10.
Tâhir Ömer-zâde Yusuf Hâlis Efendi	Muharebeye Dâir Nazm Olunmuş Eş'âra Fezleke Olarak Vatan Kasidesi	Yusuf Hâlis Efendi (1272). Şehnâme-i Osmânî . İstanbul: Ceride-i Havâdis Matbası, s. 23- 32.
Tâhir Ömer-zâde Yusuf Hâlis Efendi	Mukaddemâ tab'ı neşolunmuş Dâstân-ı Askerîdir	Yusuf Hâlis Efendi (1272). Şehnâme-i Osmânî . İstanbul: Ceride-i Havâdis Matbası, s. 4-7.
Tâhir Ömer-zâde Yusuf Hâlis Efendi	Nusret-nâme	Yusuf Hâlis Efendi (1272). Şehnâme-i Osmânî . İstanbul: Ceride-i Havâdis Matbası, s. 21- 22.
Tâhir Ömer-zâde Yusuf Hâlis Efendi	Sâlifü'z-zikr donanmaların Beykoz'da lenger-endâz tevakkuf olduklarına dâir şarkı	Yusuf Hâlis Efendi (1272). Şehnâme-i Osmânî . İstanbul: Ceride-i Havâdis Matbası, s. 11- 12.
Tâhir Ömer-zâde Yusuf Hâlis Efendi	Sivastopol'un fethinden mukaddem Rusyalı bazı sefinelerini limanda denize batırdığına dair kıt'adır	Yusuf Hâlis Efendi (1272). Şehnâme-i Osmânî . İstanbul: Ceride-i Havâdis Matbası, s. 10.

EK-1. İncelenen Türk Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir adı	Künye
Tâhir Ömer-zâde Yusuf Hâlis Efendi	Sulh-Nâme-i Hâlis	Kırbyık, M. (2012, 18-22 Eylül). “Sulh-nâme-i Hâlis’e Göre Kırım Savaşı”. <i>III Uluslararası Ukrayna’da Türkçe Konuşan Halklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı</i> . Kiev: Taras Şevçenko Kiyev Millî Üniversitesi Filoloji Enstitü, s. 245-254.
Tâhir Ömer-zâde Yusuf Hâlis Efendi	Târih-i muhtasar-ı muhârebe ile fetih-nâme-i Sivastopol	Yusuf Hâlis Efendi (1272). <i>Şehnâme-i Osmânî</i> . İstanbul: Cerîde-i Havâdis Matbası, s. 15-21.
Ziya Paşa	Çatana Muharebesi’nde Asâkir-i Mansûre-i Şâhâne’nin Muzaffer Olduklarına Târihdir	Göçgün, Ö. (2001). <i>Ziya Paşa’nın Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden Açıklamalı Seçmeler</i> . Ankara: Kültür Bakanlığı, s.127-128.
Ziya Paşa	Sivastopol Tersânesi’nin Fethine Târihdir	Göçgün, Ö. (2001). <i>Ziya Paşa’nın Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden Açıklamalı Seçmeler</i> . Ankara: Kültür Bakanlığı, s. 129-130.

EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi

Şair adı	Şiir Adı	Künye
A. Z-ya.	Vozvaniye k Rıssiyan kam (Rus Kadınlarına Sesleniş)	Moskovskiye Vedomosti gazetesi, “Literaturniy Otdel”. (1 Nisan 1854). s. 154.
Afanasiy Fet	Sevastopolskoye Bratskoye Kladbişe (Sivastopol Toplu Mezarı)	Fet, A. (1888). <i>Veçerniye Ogni. Vipusk Tretiy Neizdannih Stihotvorenij</i> , Moskova: Tipografiya E. Lissnera i Yu. Romana, s. 4.
Aleksandr Nesterov	Morskoye Srajeniyeye Pri Abo (Abo Civarlarında Rus Gambotların İngiliz Gemileriyle Çatışması)	Nestorov, A. K. (1854). <i>Morskoye Srajeniyeye pri ABO, Russkih Kanonirskih Lodok s Angliyskimi Parahodami</i> . St. Petersburg: N. P. Bogdanov.
Aleksandr Nesterov	Vzyatiye Karsa, ili Da Zdravstvuyet Muravyov (Kars’ın Fethi yahut Yaşa Muravyov)	Budin, P. (1855). <i>Vzyatiye Karsa İli Da Zdravstvuyet Muravyov</i> . St. Petersburg: N. P. Bogdanov.
Aleksandr Nevahoviç	K Portretu Knyazya Menşikova (Knez Menşikov’un Portresine Hitaben)	<i>Russkiy Invalid</i> gazetesi. (24 Kasım 1854). s. 1235.
Aleksey Apuhtin	Epaminond (Epaminondos)	<i>Russkiy Invalid</i> gazetesi. (6 Kasım 1854). s. 1169.
Aleksey Brjevskiy	K Grekam (Yunanlılara)	<i>Moskovskiye Vedomosti</i> gazetesi, “Literaturniy Otdel”. (24 Nisan 1854). s. 201-202.
Aleksey Homyakov	Vstavayte! Okovı raspalis (Kalkın ayağa! Koptu prangalar)	Ratnikov, K. V. (der.) (2011). <i>Krımskaya Voyna i Russkaya Poeziya: Antologiya Patriotičeskih Stihotvorenij 1853 1856 gg</i> , Çelyabinsk, s.38-39.

EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir Adı	Künye
Aleksey Leonov	S Busurmanom Na Raspravu (Gidiyoruz Haddini Bildirmeye Müslümanlara)	Ratnikov, K. V. (der.) (2011). <i>Krımskya Voyna i Russkaya Poeziya: Antologiya Patriotičeskih Stihotvorenij 1853 1856 gg</i> , Çelyabinsk, s. 271.
Aleksey Marsov	Rasskaz Plennago Turka Pod Baş-Kadıklyarom (Başgedikler’de Esir Düşen Bir Türk’ün Hikâyesi)	<i>Russkiy İnvolid</i> gazetesi. (10 Ekim 1854). s. 1065.
Aleksey Pleşeyev	Posle Çteniya Gazet (Gazeteleri Okuyunca)	Ratnikov, K. V. (der.) (2011). <i>Krımskya Voyna i Russkaya Poeziya: Antologiya Patriotičeskih Stihotvorenij 1853 1856 gg</i> , Çelyabinsk, s. 547.
Anonim	Neslıhannoye Delo ili Nepir i Çört (Duyulmamış Olay yahut Nepir ve Şeytan)	Vostok i Zapad. Sovremeniya Stihotvareniya. (1855). St. Petersburg: Aleksandra Yakobsona, s. 29-33.
Anonim	Progulki Nepira po Varajskomu Morü (Napier’in Varskoye Denizdeki Gezmeleri)	Vostok i Zapad. Sovremeniya Stihotvareniya. (1855). St. Petersburg: Aleksandra Yakobsona, s. 14-16.
Anonim	Romans	<i>Moskovskiye Vedomosti</i> gazetesi, “ <i>Literaturniy Otdel</i> ”. (17 Nisan 1854) s.189.
Anonim	Soldatskaya Pesnya (Asker Türküsü)	<i>Severnaya Pçela</i> gazetesi.(8 Ocak 1854). s. 18.

EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir Adı	Künye
Anonim	Vse za Tsara ili Çuvstva Otsa i Dolg Voina (Hepimiz Çarın Arkasındayız yahut Bir Babanın Duyguları ve Bir Askerin Vatani Görevi)	Vse za Tsara ili Çuvstva Otsa i Dolg Voina i Rossiya na Priziv Svoyego Gosudara. (1855). St. Petersburg: K. Kraya.
Apollon Maykov	Klermontskiy Sobor (Clermont Konsili)	Maykov, A. N. (1854). 1854-y God. Stihotvoreniya. St. Petersburg: İmperatorskaya Akademiya Nauk, s.10-20.
Apollon Maykov	Poslaniye v Lager (Karargâha Mektup)	Maykov, A. N. (1854). 1854-y God. Stihotvoreniya. St. Petersburg: İmperatorskaya Akademiya Nauk, s. 21-22.
Dmirtiy Lizander Fon	Naşım Vragam (Düşmanlarımıza)	Fon-Lizander, D. (1855). Naşım Vragam. Stihotvoreniye. Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona.
Dmitriy Demidov	Stihi çitanniye v Gorade Pereslavle-Zalesskom (Pereslavl-Zalesskiy şehrinde okunan şiirler)	Demidov, D. (1856). Stihi Çitanniye v Gorade Pereslavle-Zalesskom. Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal , 2(5), s. 109-110.
Dmitriy Dolgorukiy	Ura! (Hurra!)	Dolgorukiy, D. (1896). Ura!. <i>Russkaya Starina</i> , 86 (27), s. 182.
Dmitriy İlovayskiy	Na Perehod Russkih Voysk Çerez Dunay (Rus Ordularının Tuna'yı Geçmeleri Üzerine)	<i>Moskovskiy Vedomosti</i> gazetesi, "Literaturniy Otdel". (8 Nisan 1854). s. 177.
Dmitriy Oznobişin	Soyuznikam Lunı (Hilalin Müttefiklerine)	<i>Russkiy Invalid</i> gazetesi. (1 Aralık 1854). s. 1263.
Dmitriy Oznobişin	Spodvijnikam Lunı (Hilalin Silah Arkadaşlarına)	Oznobişin, D. (1855). Spodvijnikam Luni. Moskvityanin, Uçyono- Literaturniy Jurnal , 2(6), s. 5-6.

EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir Adı	Künye
Faddey Bulgarin	Kogda v pustih meçtah o pribili, i slave (Boş hayallere kapılarak para ve şöhret adına)	Bulgarin, F. (20 Ekim 1854). Zametki, Vıpiski i Korrespondentsiya F.B. <i>Severnaya Pçela</i> , s. 1118.
Faddey Bulgarin	Ne Straşnı Vaşı Nam Bezbojniye Soyuzu (Korkutmaz bizi sizin dinsiz ittifakınız!)	<i>Severnaya Pçela</i> gazetesi. (11 Eylül 1854). s. 965.
Faddey Bulgarin	Vsem etim hvastunam skaju po pravde ya (Hakikati seslendiriyorum bütün bu palavracılara)	<i>Severnaya Pçela</i> gazetesi. (27 Kasım 1854). s. 1269.
Faddey Bulgarin	Za Rus prolyöm vsü naşu krov (Tüm kanımızı akıtırız Rusya uğruna!)	<i>Severnaya Pçela</i> gazetesi. (21 Ocak 1856). s. 89.
Filip Moraçevskiy	Na Perehod Vtoroy Dragunskoy Divizii Çerez Nejin k Dunayskoy Armii (Tuna Ordusuna Giderken Nejin'den Geçen İkinci Dragon Tümeni'ne İthafen)	<i>Russkiy Invalid</i> gazetesi. (1 Nisan 1854). s. 333.
Fyodor Dostoyevski	Na Koronatsiyu i Zaklüçeniye Mira (Taç Giyme Töreni ve İmzalanan Barış Münasebetiyle)	Dostoyevski, F.M. (1972). <i>Polnoye Sobraniye Soçineniy v Tridtsati Tomah</i> (C. 2). Leningrad: Nauka, s. 409-410.
Fyodor Dostoyevski	Na Yevropeyskiye Sobitiya v 1854 Godu (1854 Yılında Avrupa'daki Olaylar Üzerine)	Dostoyevski, F.M. (1972). <i>Polnoye Sobraniye Soçineniy v Tridtsati Tomah</i> (C. 2). Leningrad: Nauka, s.403-406.

EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir Adı	Künye
Fyodor Glinka	Hristos Voskres (İsa Dirildi)	<i>Severnaya Pçela</i> gazetesi (15 Nisan 1854). s. 351.
Fyodor Glinka	Pora! (Zamanı Geldi!)	<i>Severnaya Pçela</i> gazetesi. (8 Mart 1854). s. 214.
Fyodor Glinka	Tuman i Zarya u Sevastopolya (Sivastopol'de Sis ve Şafak)	<i>Severnaya Pçela</i> gazetesi. (29 Nisan 1855). s. 471.
Fyodor Glinka	Utrenniy Vozduh (Sabah Havası)	Ratnikov, K. V. (der.) (2011). <i>Krimska Voyna i Russkaya Poeziya: Antologiya Patriotičeskih Stihotvorenij 1853 1856 gg</i> , Çelyabinsk, s. 400.
Fyodor Miller	Karluşa ili Otpravleniye Angliskogo Flota iz Portsmuta (Karluşa yahud İngiliz Donanması'nın Portsmouth'tan Ayrılması)	Ratnikov, K. V. (der.) (2011). <i>Krimska Voyna i Russkaya Poeziya: Antologiya Patriotičeskih Stihotvorenij 1853 1856 gg</i> , Çelyabinsk, s. 325-326.
Fyodor Miller	Molitva Russkago (Rus'un Duası)	Zamorskiye Gosti. Sobraniye Pesen, Voyennih Kupletov, Skazok, Basen i Stihov Pro Turkov, Angliçan i Frantsuzov. (1854). Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona, s. 5-6.
Fyodor Miller	Sever, Zapad, Yüg (Kuzey, Batı, Güney)	Klaçkov, N. (1854). <i>Sobraniye Patriotičeskih Stihotvorenij Napisannih Raznimi Avtorami Po Sluçayu Voyennih Deystviy i Pobed Oderjannih Rossiyskim Pobedonosnim Voinstvom</i> (C.1). Moskova: Tipografiya Smirnovoy, s. 40-43.

EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir Adı	Künye
Fyodor Smurov	Pesen k Pohodu (Sefer İçin Şarkı)	Smurov, F. (1854). K Rossii 1853 Goda . Moskova: Tipografiya İ. Serikova, s. 4-5.
Fyodor Şilov	Glas Patriota K Ştiku (Bir Vatanperverin Süngüsüne Hitabı)	<i>Moskovskiye Vedomosti gazetesi</i> , "Literaturniy Otdel". (17 Nisan 1854). s. 189.
Fyodor Tütçev	Po Sluçayu Priyezda Avstiysskogo Ertsertsoga Na Pohoronı İmperatora Nikolaya (Avusturya Arşidükü'nün İmparator Nikolay'ın Cenazesine Gelmesi Üzerine)	Tütçev, F. İ. (1868). Stihotvoreniya . Moskova: Tipografiya A.N. Mamontova, s. 169.
Fyodr Glinka	Ura! (Hurra!)	Glinka, F. (1854). Ura . St. Petersburg: Tipografiya İmperskoy Akademii Nauk.
İ. Timofeyev	Stambulu (İstanbul'a Hitaben)	<i>Odesskiy Vestnik gazetesi</i> . (19 Nisan 1855). s. 210.
İlya Meç	Pod Ahaltsıhom i Porojeniye Turok (Ahıska'da Muharebe ve Türklerin Bozgunu)	Nikolayeviç, İ. (1854). Boy Pod Ahaltsıhom i Porajeniye Turok . Moskova: Vedomstvo Moskovskoy Gorodskoy Politsii.
İlya Meç	Sinopskoye Srajeniye (Sinop Muharebesi)	Ratnikov, K. V. (der.) (2011). Krımsskaya Voyna i Russkaya Poeziya: Antologiya Patriotičeskih Stihotvoreniy 1853 1856 gg , Çelyabinsk, s. 281-283.
İvan Komarnitskiy	Vesna (Bahar)	<i>Odessniy Vestnik gazetesi</i> . (17 Mayıs 1854). s. 275-276.
İvan Saviç Nikitin	Dontsam (Don Kazaklarına)	<i>Russkiy Invalid gazetesi</i> . (14 Ağustos 1854). s. 856.

EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir Adı	Künye
İvan Saviç Nikitin	Na Vzatyë Karsa (Kars'ın Fethine Dair)	De-Pule, M. (1869). <i>Soçineniya İ. S. Nikitina</i> (C. I). Voronej: Tipografiya V. A. Goldşteyna, s. 375-377.
İvan Saviç Nikitin	Novaya Borba (Yeni Mücadele)	De-Pule, M. (1869). <i>Soçineniya İ. S. Nikitina</i> (C. I). Voronej: Tipografiya V. A. Goldşteyna, s. 283-284.
İvan Saviç Nikitin	Voyna Za Veru (Din Uğruna Savaş)	De-Pule, M. (1869). <i>Soçineniya İ. S. Nikitina</i> (C. I). Voronej: Tipografiya V. A. Goldşteyna, s. 261-262.
İvan Semirihin	Soyuzniki u Sevastopola. Pismo Frantsuza k Priyatelü na Rodinu (Sivastopol Kapısında Müttefikler. Bir Fransız'ın Memleketteki Arkadaşına Mektubu)	Semirihin, İ. (1854b). <i>Soyuzniki u Sevastopola. Pismo Frantsuza k Priyatelü na Rodinu</i> . St.Petersburg: Tipografiya Karla Kraya.
İvan Semirihin	Vısadka Nepriyateley v Kırmu i Srajenıye Pri Alme (Düşmanların Kırım'a çıkarma ve Alma Civarındaki Muharebe)	Semirihin, İ. (1854a). <i>Vısadka Nepriyateley v Kırmu i Srajenıye Pri Alme</i> . St. Petersburg: Tipografiya K. Kraya.
İvan Sosnetskiy	Na Perehod Russkih Voysk Çerez Dunay (Rus Ordularının Tuna'yı Geçmeleri Üzerine)	<i>Moskovskiye Vedomosti gazetesı, "Literaturnıy Otdel"</i> . (3 Nisan 1854). s. 157.
İvan Zagorodnikov	V çujdoj mračnoy storone (Yabancı karanlık topraklarda)	Lebedev, R. S. (1893). "Dnevnik Russkogo Soldata, Vzatogo v Plen Pri Bomarzunde v 1854 Godu". <i>Russkaya Starina</i> , 80(Ekim), s. 199-200.

EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir Adı	Künye
İvanov	Na Vstupleniye Russkikh Voysk v Pridunayskiye Knajestva (Rus Ordularının Tuna Prensliklerine Girmeleri Üzerine)	<i>Severnaya Pçela</i> gazetesi. (27 Temmuz 1853). s. 656.
K. Kozlov	Nepir Oşıbsya v Rasçyote (Nepir'in Yanlış Hesapları)	Kozlov, K. (1854). <i>Nepir Oşıbsya v Rasçyote</i> . St. Petersburg: Tipografiya Korolyova i Komp.
Karolina Pavlova	Razgovor v Kremle (Kreml'de Bir Konuşma)	Pavlova, K. (1854). <i>Razgovor v Kremle</i> . St. Petersburg: Trey.
Konstantin Aksakov	Oryol Rossii 1453-1853 1853 (Rusya'nın Kartalı 1453-1853)	Klaçkov, N. (1854). <i>Sobraniye Patriotičeskih Stihotvorenij Napisannih Raznımi Avtorami Po Sluçayu Voyennih Deystviy i Pobed Oderjannih Rossiyskim Pobedonosnim Voinstvom</i> (C.2). Moskova: Tipografiya Smirnovoy, s. 8-13.
Kravçenko	Kolokol v Maçine (Maçin'de Çan Sesi)	Ratnikov, K. V. (der.) (2011). <i>Krımskaya Voyna i Russkaya Poeziya: Antologiya Patriotičeskih Stihotvorenij 1853 1856 gg</i> , Çelyabinsk, s. 275-276.
Leopold Brant	Sevastopol (Sivastopol)	<i>Severnaya Pçela</i> gazetesi. (16 Eylül 1855). s. 1065.
Lev Tolstoy ve silah arkadaşları	Kak Vosmogo Sentâbrâ (Sekiz Eylül'dü günlerden)	İskander (1857). "Dve Pesni Krımskih Soldat", <i>Polárnaya Zvezda</i> . London: Volnaya Russkaya Knigopeçatnya, s. 283-287.
Mihail Dmitriyev	Na Bitvu 27-go Avgusta (27 Ağustos Muharebesi Üzerine)	Dmitriyev, M. (1855). <i>Na Bitvu 27-go Avgusta</i> . Moskva: Universitetskaya Tipografiya.

EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir Adı	Künye
Mihail Gorçakov	Soldatskaya Pesnya (Asker Şarkısı)	<i>Severnaya Pçela</i> gazetesi. (28 Nisan 1854). s. 410.
Mihail Maksimov	Vot zaşumel oryol dvuglavıy (Hareketlendi çift başlı kartal)	Ratnikov, K. V. (der.) (2011). <i>Krımskya Voyna i Russkaya Poeziya: Antologiya Patriotičeskih Stihotvorenıy 1853 1856 gg,</i> Çelyabinsk, s. 287- 288.
Mihail Rozengeym	Na Razvalinah Sevastopola (Sevastopol'ün Enkazında)	Ratnikov, K. V. (der.) (2011). <i>Krımskya Voyna i Russkaya Poeziya: Antologiya Patriotičeskih Stihotvorenıy 1853 1856 gg,</i> Çelyabinsk, s. 564-569.
Mihail Rozengeym	Posledniy Şturm Sevastopola (Sivastopol'e Son Hucüm)	Rozengeym, M. (1858). <i>Stihotvoreniya Mihaila Rozengeyma.</i> St. Petersburg: Tipografiya Artilleriyskogo Departamenta P. M., s. 19-22.
Mihail Rozenyem	Kırım'a Çıkarma (Vısadka v Krımu)	Rozengeym, M. (1889). <i>Stihotvoreniya</i> (C. I). St. Petersburg: Stasüleviça, s. 258-259.
Mihail Sebryakov	Prevraşeniye (Dönüşüm)	<i>Russkiy Invalid</i> gazetesi. (19 Mayıs 1854). s. 513.
Mihail Stahoviç	Povest o Voyne Turetskoy (Türkiye İle Savaş Hakkında Povest)	Sobraniye Stihov Russkih Poetov Pro Turok, Angliçan i Frantsuzov. (1854). Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona, s. 23-27.
N. Timofeyev	Ptiçka (Kuşçuk)	<i>Odesskiy Vestnik</i> gazetesi. (12 Mayıs 1855). s. 256.
Nikolay Arbuzov	Milosti Prosim Hleba-Soli Otkuşat (Buyurun Gelin Ekmek ve Tuzumuzu Tatmaya)	<i>Severnaya Pçela</i> gazetesi. (15 Mart 1854). s. 237.

EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir Adı	Künye
Nikolay Berg	O çöm to stoneş, sine more? (Ey mavi deniz neden inim inim inliyorsun?)	Berg, N. (1855). Sevastopolskiye Pisma. <i>Moskvityanin, Uçyono-Literaturny Jurnal</i> , 3(12), s. 43.
Nikolay Dobrolübov	Gazetnaya Rossiya (Gazetelerdeki Rusya)	Dobrolübov, N.A. (1969). <i>Polnoye Sobraniye Stihotvoreniy</i> (Haz. V. Ya. Buhştab). Leningrad:Sovetskiy Pisatel, s. 64-65.
Nikolay Nekrasov	Poet i Grajdanın (Şair ve Vatandaş)	Nekrasov, N. (1856). <i>Stihotvoreniya N. Nekrasova</i> . Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona, s. 1-16.
Nikolay Nekrasov	Vnimaya ujasam voynı (Dikkatle baktığımda savaşın dehşetine)	Nekrasov, N. (1856). <i>Stihotvoreniya N. Nekrasova</i> . Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona, s. 178.
Nikolay Skrinnikov	Burya u Krimskih Beregov 2-go Noyabrya 1854 goda (2 Kasım 1854 Kırım Sahillerinde Fırtına)	<i>Odesskiy Vestnik</i> gazetesi. (22 Mart 1855). s. 152.
Orest Miller	Molitva u Groba Kutuzova (Kutuzov'ın Lahdi Başında Dua)	Klaçkov, N. (1854). <i>Sobraniye Patriotičeskih Stihotvoreniy Napisannih Raznımi Avtorami Po Sluçayu Voyennih Deystviy i Pobed Oderjannih Rossiyskim Pobedonosım Voıstvom</i> (C.2). Moskova: Tipografiya Smirnovoy, s. 57-60.
Pavel Çijov	Russkiye na Arpaçaye (Türkler Arpaçay'da)	<i>Zamorskiye Gosti. Sobraniye Pesen, Voyennih Kupletov, Skazok, Basen i Stihov Pro Turkov, Angliçan i Frantsuzov</i> . (1854). Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona, s. 22-24.

EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir Adı	Künye
Platon Zubov	Çuvstva İstinnogo Russkogo v 1854 godu (1854 yılı Bir Rus'un Hissettikleri)	Zubov, P. (1854b). <i>Albom Patriotiçeskih Stihotvorenij Na Nineşnüyü Voynu.</i> St. Petersburg: Izdaniye F. Tertilovoy, s. 33-36.
Platon Zubov	Golos Russkogo (Bir Rus'un Sesi)	Zubov, P. (1854b). <i>Albom Patriotiçeskih Stihotvorenij Na Nineşnüyü Voynu.</i> St. Petersburg: Izdaniye F. Tertilovoy, s. 23-25.
Platon Zubov	Lozung Russkogo Naroda (Rus Halkının Şiarı)	Zubov, P. (1854b). <i>Albom Patriotiçeskih Stihotvorenij Na Nineşnüyü Voynu.</i> St. Petersburg: Izdaniye F. Tertilovoy, s. 15-17.
Platon Zubov	Na Pobedı na Suşe i Morah (Karada ve Denizdeki Zaferlere İthafen)	Zubov, P. (1854b). <i>Albom Patriotiçeskih Stihotvorenij Na Nineşnüyü Voynu.</i> St. Petersburg: Izdaniye F. Tertilovoy, s.12-14.
Platon Zubov	Ne Ustupim Mı Ni Şagu, S Nami Bog! Vperyod – Ura! (Atmayız Bir Adım Geri, Bizimledır Tanrı! Hurra- Haydi İleri!)	Zubov, P. P. (1855). <i>Ne Ustupim Mı Ni Şagu S Nami Bog! Vperyod – Ura! Russkaya Voyennaya Pesnya Napisannaya Pri İzvestii o Visadke Frantsuzov v Krimu v Sentyabre 1854 Goda.</i> Moskova: Tipografiya M. Smirnovoy.
Platon Zubov	Pesenka Palmerstona (Palmerston'un Şarkısı)	Zubov, P. (1854). <i>Ay, Ay, Ay, Vot Popalsa Nevznaçay: Pesenka Palmerstona.</i> St. Petersburg: Tipografiya Ekberst.
Platon Zubov	Russkiy Voyenniy Otvıv (Rus Savaş Çağrısı!)	Zubov, P. (1854b). <i>Albom Patriotiçeskih Stihotvorenij Na Nineşnüyü Voynu.</i> St. Petersburg: Izdaniye F. Tertilovoy, s.21-22.
Pyotr Alabin	Vostan o voinstvo Hristovo (Uyanın, ey İsa'nın savaşçıları)	<i>Russkiy Invalid</i> gazetesi. (1 Ağustos 1854). s. 808.

EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir Adı	Künye
Pyotr Alekseyev	Na Boy Pri Reke Alme (Alma Nehri Yanındaki Muharebeye İthafen)	Alekseyev, P. (1854). <i>Sovremenniy Golos k Slave i Česti Russkikh Ratnikov</i> . St. Petersburg: Tipografiya D. Kesnevil a Komp., s. 13-15.
Pyotr Grigoryev	27-ye Avgusta 1855 (27 Ağustos 1855)	<i>Severnaya Pçela</i> gazetesi. (20 Aralık 1855). s. 1481.
Pyotr Lavrov	Russkomu Narodu (Rus Halkına)	Ratnikov, K. V. (der.) (2011). <i>Krimskeya Voyna i Russkaya Poeziya: Antologiya Patriotičeskih Stihotvorenij 1853 1856 gg.</i> , Çelyabinsk, s.542-547.
Pyotr Martyanov	Posledniy Sultan (Son Sultan)	<i>Moskovskiye Vedomosti</i> gazetesi, "Literaturniy Otdel". (17 Nisan 1854). s. 190.
Pyotr Tatarinov	Geroyu Nahimovu (Kahraman Nahimov'a)	Tatarinov, P. (1854). <i>Bog, Vera i Tsar ili Geroy Ninesney Voyni</i> . St. Petersburg: Tipografiya Eduarda Veymara, s. 5.
Pyotr Tatarinov	Golos k Ottsu – Tsarü i Materi – Rossii (Çar Babaya ve Rusya Annemize Sesleniş)	Tatarinov, P. (1854). <i>Russkiy Patriot ili Voyna s Turkami i Anglo-Frantsuzami</i> . St. Petersburg: Tipografiya Ştaba Otd. Kor.Vnutr. Strajı, s. 3.
Pyotr Tatarinov	Knaz Menşikov, ili Kırım i Angliçane: Sovremennaya Pesnya (Knez Menşikov yahut Kırım ve İngilizler: Çağdaş Şarkı)	Tatarinov, P. (1854). <i>Knaz Menşikov, ili Kırım i Angliçane: Sovremennaya Pesnya</i> . St. Petersburg: Tipografiya Ya. İonsona.
Pyotr Tatarinov	Nepir u Kronştadta ili Yehal - da Nedoyehal (Nepir Kronştadt'ta Yahut Gitti de Varamadı)	Tatarinov, P. (1854). <i>Nepir u Kronştadta ili Yehal - da Nedoyehal</i> . St. Petersburg: Tipografiya Ştaba Otd. Korpusa Vnutr. Strajı.

EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir Adı	Künye
Pyotr Tatarinov	Pesn Russkih Soldatov Pri Vstuplenii v Pohod Protiv Turok (Türklere Karşı Sefere Çıkan Rus Askerlerin Şarkısı)	Tatarinov, P. (1854). <i>Russkiy Patriot ili Voyna s Turkami i Anglo-Frantsuzami</i> . St. Petersburg: Tipografiya Ştaba Otd. Kor.Vnutr. Strajı, s. 4-6.
Pyotr Tatarinov	Pesna Molodogo Ratnika (Genç Ratnikin Şarkısı)	Tatarinov, P. (1855). <i>Pesni Ratnikov Gosudarstvennogo Podvijnogo Opolçeniya</i> . St. Petersburg: Tipografiya Ya. İonsona, s. 1-2.
Pyotr Tatarinov	Russkoye Hlebosolstvo (Rus Misafirperverliği)	Tatarinov, P. (1854). <i>Russkiy Patriot ili Voyna s Turkami i Anglo-Frantsuzami</i> . St. Petersburg: Tipografiya Ştaba Otd. Kor.Vnutr. Strajı, s. 7-8.
Pyotr Tatarinov	Skorım Şagom Marş! (Marş Haydi İleri!)	Tatarinov, P. (1855). <i>Pesni Ratnikov Gosudarstvennogo Podvijnogo Opolçeniya</i> . . St. Petersburg: Tipografiya Ya. İonsona, s. 2-4.
Pyotr Tatarinov	Volno (Rahat)	Tatarinov, P. (1855). <i>Pesni Ratnikov Gosudarstvennogo Podvijnogo Opolçeniya</i> . St. Petersburg: Tipografiya Ya. İonsona, s. 4-5.
Pyotr Vazemsiy	Nahimov, Bebutov, pobedı bliznetsı! (Nahimov, Bebutov ikiz zaferler!)	Vazemskiy, P. (1854). <i>K Ruju</i> . St. Petersburg: Tipografiya Yakov Treya, s. 12-13. Vyazemskiy, P. (1854). Nahimov, Bebutov- Pobedı Bliznetsı!. <i>Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal</i> , 1(1-2), s. 1-2.
Pyotr Vazemskiy	Dunayskiya Pesni (Tuna Şarkıları)	Vazemskiy, P. (1854). <i>K Ruju</i> . St. Petersburg: Tipografiya Yakov Treya, s. 26-26.

EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir Adı	Künye
Pyotr Vazemskiy	Zaspesivilsya Turçonok (Küçük Türk böbürlendi)	Vazemskiy, P. (1854). <i>K Rujuu</i> . St. Petersburg: Tipografiya Yakov Treya, s. 30-31.
Pyotr Vâzemskiy	Vot Mçitsa Troyka Udalaya (Koşuyor Doludizgin Bir Troyka)	Vazemskiy, P. A. (1887). <i>Polnoye Sobraniye Soçineniy Knyazya P.A. Vazemskago 1853- 1862 g</i> (C.11), (Haz. S. D. Şeremetyev). St. Petersburg: Stasüleviç Y., s. 120-121.
S. Grankin	Na Sdaçu Karsa (Kars'ın teslimi üzerine)	<i>Kavkaz</i> gazetesi (25 Kasım 1855). s. 401.
Semyon Raiç	Grekam (Yunanlılara)	Klaçkov, N. (1854). <i>Sobraniye Patriotiçeskih Stihotvorenij Napisannih Raznımı Avtorami Po Sluçayu Voyennih Deystviy i Pobed Oderjannih Rossiyskim Pobedonosnim Voinstvom</i> (C.2). Moskova: Tipografiya Smirnovoy, s. 74-78.
Semyon Raiç	Grekam (Yunanlılara)	Raiç, S. (1854). Grekam. <i>Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal</i> , 3(10), s. 81-84.
Stepan Şevirev	14 i 18 Noyabra (14 ve 19 Kasım)	Şevirev, S. (1853). 14 i 18 Noyabra. <i>Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal</i> , 6(23), s. 163-166.
Stepan Şevirev	2-ye Noyabra (İki Kasım)	Şevirev, S. (1854). 2-ye Noyabra. <i>Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal</i> , 6(21), s. 69.
Stepan Şevirev	Anglii (İngiltere'ye)	Şevirev, S. (1854). Anglii. <i>Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal</i> , 3(9), s. 1-2.

EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir Adı	Künye
Stepan Şevirev	Çto, russkiy tı stoiş tak smutyon i peçalen (Ey Rus, üzgün ve kederli duruyorsun, neden?)	Ratnikov, K. V. (der.) (2011). <i>Krımskya Voyna i Russkaya Poeziya: Antologiya Patriotiçeskih Stihotvorenij 1853 1856 gg</i> , Çelyabinsk, s. 496-497.
Stepan Şevirev	Hristos Voskrese (İsa Dirildi)	Şevirev, S.(1854). Hristos Voskrese. Moskvityanın, Uçyono-Literaturnıy Jurnal , 2(7),s. 121-122.
Stepan Şevirev	Otstupnikam Hrista (İsa'nın Mürtedleri)	Şevirev, S. (1854). Otstupnikam Hrista. Moskvityanın, Uçyono-Literaturnıy Jurnal , 2(7), s. 123-124.
Stepan Şevirev	Russkiye Voinı Pri Perehode Çerez Dunay (Rus Savaşçıları Tuna'yı Geçerken)	Klaçkov, N. (1854). <i>Sobraniye Patriotiçeskih Stihotvorenij Napisannih Raznımi Avtorami Po Sluçayu Voyennih Deystviy i Pobed Oderjannih Rossiyskim Pobedonosnim Voinstvom</i> (C.2). Moskova: Tipografiya Smirnovoy, s. 72-73.
V.	Sevastopol (Sivastopol)	Fedyanova, G. V. (2008). <i>Krımskaya Voyna v Russkoy Poezii</i> . Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kolomenskiy Gosudarstvenniy Pedagogiçeskiy İnstitut, Kolomna, Rusya, s. 137-138.
V. G.	Sinop	V. G. (1854). Sinop . St. Petersburg: Koroleva i Komts.

EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir Adı	Künye
Vanenko (İvan Başmakov)	Obhojdeniye Russkih s Vragami. Podvig Donskih Kazakov na Çörnóm More 2-go Noyabrya, 1854 goda (Rusların Düşmanlara Karşı Muamelesi yahud 2 Kasım 1854 Don Kazaklar'ının Karadeniz'deki Kahramanlığı)	Vanenko (1855). <i>Obhojdeniye Russkih s Vragami: Podvig Donskih Kazakov na Çörnóm More 2-go Noyabrya, 1854 goda</i> . Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona.
Vanenko (İvan Başmakov)	Osada Sevastopolya, ili Takovı Russkiye. Doblestno-Geroičeskaya Končina Kornilova (Sivastopol Kuşatması veya İşte Kahraman Ruslar. Amiral Kornilov'ün Kahramanca Ölümü)	Vanenko (1855b). <i>Osada Sevastopolya ili Takovı Russkiye Doblestno-Geroyiskaya Končina Vitse-Admirala Kornilova</i> . Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona.
Vanenko (İvan Başmakov)	Pravoye Delo Rossii (Rusya'nın Haklı Davası)	Vanenko (1854). <i>Pravoye Delo Rossii</i> . Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona.
Vanenko (İvan Başmakov)	Svataya Rus i Vragi Yeya (Kutsal Rusya ve Onun Düşmanları)	Vanenko (1855a). <i>Svataya Rus i Vragi Eya</i> . Moskova: Tipografiya Aleksandra Semyona.
Varvara Annenkova	Pole (Savaş Meydanı)	Annenkova, V. (1856). <i>Stihotvoreniya 1854, 1855 i 1856 godov V..A..oy. Posvyayetsya Zaşitnikam Sevastopolya</i> . St. Petersburg: Tipografiya Departamenta Vneşney Torgovli, s. 16-20.

EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir Adı	Künye
Varvara Annenkova	Veçernya 5 Yanvaryä (5 Ocak Akşamı)	Annenkova, V. (1856). <i>Stihotvoreniya 1854, 1855 i 1856 godov V.A..oy. Posvyashayetsya Zashitnikam Sevastopolya.</i> St. Petersburg: Tipografiya Departamenta Vneşney Torgovli, s. 39-40.
Varvara Annenkova	Ya Ne Hotela Bı Pogibeli Vragov (Düşmanların Ölmelerini İstemem)	Annenkova, V. (1856). <i>Stihotvoreniya 1854, 1855 i 1856 godov V.A..oy. Posvyashayetsya Zashitnikam Sevastopolya.</i> St. Petersburg: Tipografiya Departamenta Vneşney Torgovli, s. 13.
Vasiliy Alferyev	Na Nıneşnyü Voynu (Savaş Üzerine)	<i>Severnaya Pçela</i> gazetesi. (15 Şubat 1854). s. 145.
Vasiliy Krasov	Stoyat Palıkarı Krugom (Heryerede Duruyor Palıkaryalar)	Krasov, V. (1854). Stoyat palıkarı krugom. <i>Moskvityanin, Uçyono-Literaturniy Jurnal</i> , 5(18), s. 118-119.
Vera Golovina	Otzıv Russkago Serdtsa (Bir Rus Kalbinin Sesi)	<i>Moskovskiye Vedomosti</i> gazetesi, "Literaturniy Otdel". (16 Şubat 1854). s. 78.
Vladimir Benediktov	Hristianskiye Mıslı Pered Bitvami v Dni sv. Pashi 1855 (1855 yılı Paskalya Bayramı'nda Muharebeler Öncesi Hristiyan Düşünceler)	Benediktov, V. (1856). <i>Sobraniye Stihotvoreniy V. Benediktova v Tryoh Tomah</i> (C. 3). St. Petersburg: Tipografiya Krılovoy, s. 190-191.
Vladimir Benediktov	K Oteçestvu i Vragam Yego (Vatanıma ve Onun Düşmanlarına)	Benediktov, V.G., (1939). <i>Stihotvoreniya</i> (Haz. L.Ya. Ginzburg). Leningrad: Sovetskiy Pisatel, s. 231-235.

EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir Adı	Künye
Vladimir Benediktov	K Rossii! (Rusya'ya Hitaben)	Benediktov, V. (1856). <i>Sobraniye Stihotvoreniy V. Benediktova v Tryoh Tomah</i> (C. 3). St. Petersburg: Tipografiya Krilovoy, s. 192-203.
Vladimir Benediktov	Stansı Po Sluçayu Mira (Barış Üzerine Şiir)	Benediktov, V.G., (1939). <i>Stihotvoreniya</i> (Haz. L.Ya. Ginzburg). Leningrad: Sovetskiy Pisatel, s. 235-238.
Vladimir Zotov	Godovşina: 18 Fevralya 1856 Goda (Yıldönümü: 18 Şubat 1856)	Ratnikov, K. V. (der.) (2011). <i>Krimska Voyna i Russkaya Poeziya: Antologiya Patriotičeskih Stihotvoreniy 1853 1856 gg</i> , Çelyabinsk, s. 562-564.
Yakov Nikolayeviç Tolstoy	Proşaniye s Parijem (Paris'le Vedalaşma)	Ratnikov, K. V. (der.) (2011). <i>Krimska Voyna i Russkaya Poeziya: Antologiya Patriotičeskih Stihotvoreniy 1853 1856 gg</i> , Çelyabinsk, s. 66-68.
Yakov Polonskiy	Na Çörnóm More (Karadeniz'de)	Polonskiy, Y. (1855). Na Çörnóm More. <i>Sovremennik Literaturniy Jurnal</i> . 53(10), s. 139-141.
Yelizavetta Sentimer	K lire. Na Pobedı Russkih Pri Simope i Ahaltsihe (Rusların Sinop ve Ahıska'daki zaferi üzerine)	Ratnikov, K. V. (der.) (2011). <i>Krimska Voyna i Russkaya Poeziya: Antologiya Patriotičeskih Stihotvoreniy 1853 1856 gg</i> , Çelyabinsk, s. 288-289.
Yevdokiya Rostopçina	Hristianam, Vozstavşım na Vostoke za Sv. Pravoslavnuyu Tserkov i za Gonımıh Bratyev Svoih (Doğuda Kutsal Ortodoks Kilisesi ve Baskı Altında Olan Hristiyan Kardeşleri İçin Başkaldıran Hristiyanlara İthafen)	Rostopçina, E. (1857). <i>Stihotvoreniya Grafini Rostopçinoy</i> (İkinci Baskı, C. II). St. Petersburg: Smirdina, s. 351-354.

EK-2. İncelenen Rus Şiirlerinin Yazar Adına Göre Alfabetik Listesi (devam)

Şair adı	Şiir Adı	Künye
Yevdokiya Rostopçina	Molitva ob Opolçönnih (Askerler İçin Dua)	Rostopçina, E. (1857). <i>Stihotvoreniya Grafini Rostopçinoy</i> (İkinci Baskı, C. II). St. Petersburg: Smirdina, s. 385-386.
Yevdokiya Rostopçina	Na Mir 1856 Goda (1856 yılı Barış Üzerine)	Rostopçina, E. P. (1866). <i>Poemi, Povesti, Razskazı i Noveysiya Melkiya Stihotvoreniya Grafini E. P. Rostopçinoy.</i> St. Petersburg: V. Golovin, s. 231-236.
Yevdokiya Rostopçina	Naputstviye v Pohod (Sefere Giderken Temennim)	Rostopçina, E. (1857). <i>Stihotvoreniya Grafini Rostopçinoy</i> (İkinci Baskı, C. II). St. Petersburg: Smirdina, s. 332-335.
Yevdokiya Rostopçina	Naşim Bratyam Yugo-Vostoçnim Pravoslavnim (Güneydoğu'daki Ortodoks Kardeşlerimize)	Rostopçina, E. (1857). <i>Stihotvoreniya Grafini Rostopçinoy</i> (İkinci Baskı, C. II). St. Petersburg: Smirdina, s. 324-326.
Yevgraf Maslov	Oryol (Kartal)	<i>Severnaya Pçela</i> gazetesi. (15 Nisan 1854). s. 351.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Kırımlı Erdem, Suzan
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Sakarya Üniversitesi Yeni Türk Edebiyatı	2013
Yüksek lisans	Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniv. Rus Dili ve Edebiyatı	2014
Lisans	Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniv. Türk Dili ve Edebiyatı - Kırım Tatar Dili ve Edebiyatı	2009
Lise	Krasnogvardeyskoye Lisesi	2005

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2009-2010	Kırım "ATR" Televizyon Kanalı	Muhabir
2018-2022	Z Kuşağı Koleji/Ankara	Rusça Öğretmeni

Yabancı Dil

Rusça

Yayınlar

Mustafayeva, S. (2013). "Sevinç Çokum'un 'Hilal Görününce' Romanında Kırım ve Kırım Türklerinin Tarihi". *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, (205), 225-240.

Kırımlı Erdem, S. (baskıda). "Kırım Harbi Yıllarında Yazılan Rus Şiirlerinde Düşman Sembolü Olarak 'Hilal'". *Gazi Türkiyat Dergisi*, (33).

Bildiriler

Mustafayeva, S. (2014, 24-25 Kasım). *Kırım Türklerinin Sorunlarının Türk Romanına Yansıması. II. Genç Akademisyenler Sempozyumu*, Gazi Üniversitesi, Ankara-Türkiye.

Mustafayeva, S. (2016, 5-6 Haziran). *Kırım Harbi'nin Rus ve Türk Şiirine Yansıması: Genel Bir Bakış. Uluslararası Kafkasya'ya Genç Bakışlar III Sempozyumu*, İran-Erdebil.

Kırımlı, S. (2022, 25 Haziran). *19. Yüzyıl Rus Şiirinde Kırım Harbi'nin İzleri: Dinî ve Etnik Propaganda. Shusha City and Turkic Civilization: Historicity and Contemporaneity International Scientific Conference*, Azerbaycan-Bakü.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

